

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

OXFORD UNIVERSITY

ST. GILES', OXFORD OX1 3NA

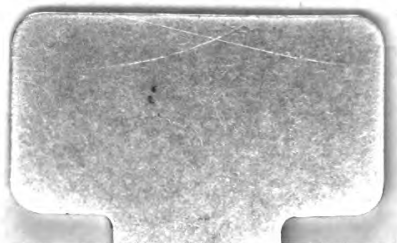
Comenius Collection

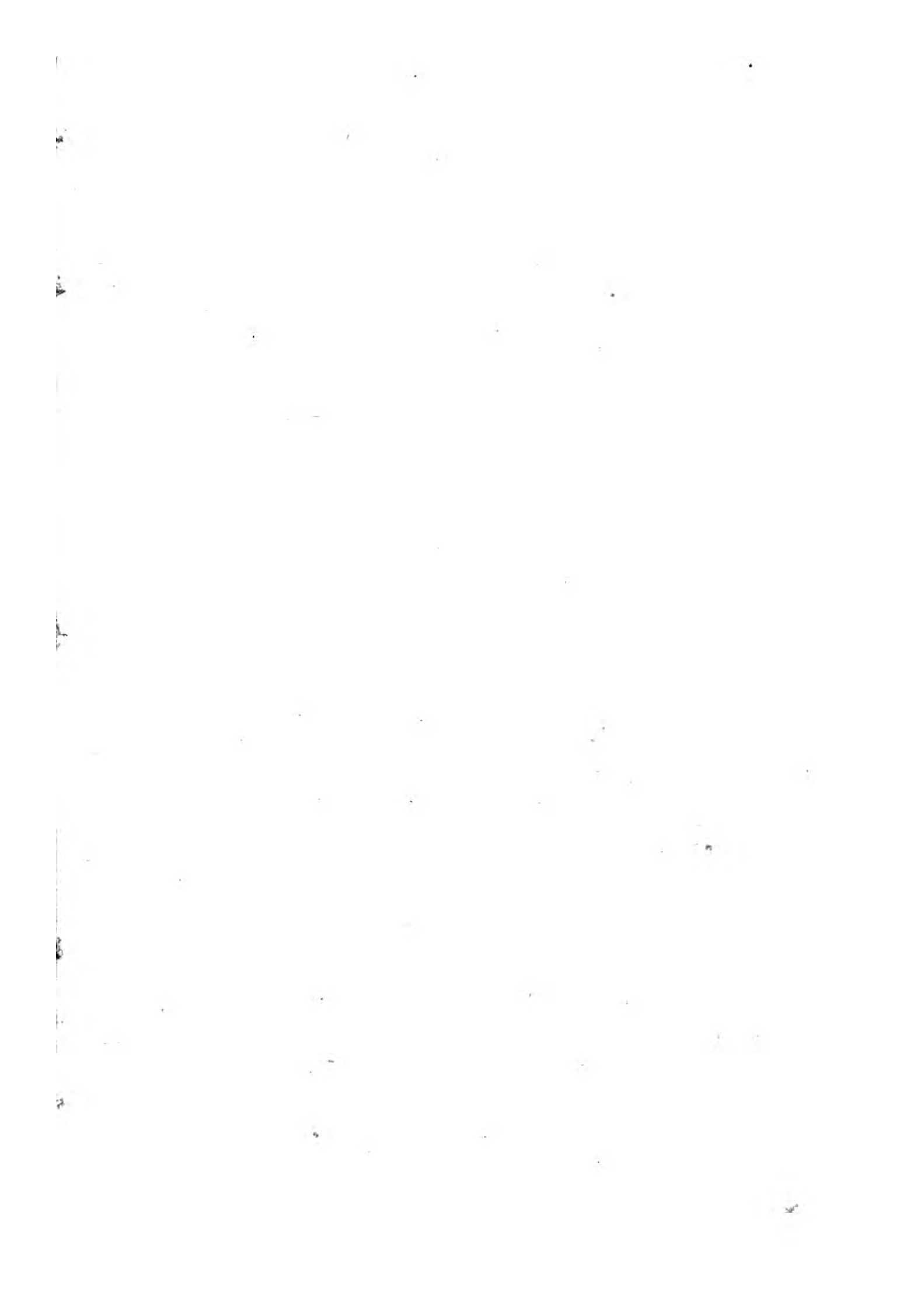
~~PC59.1853.C3~~

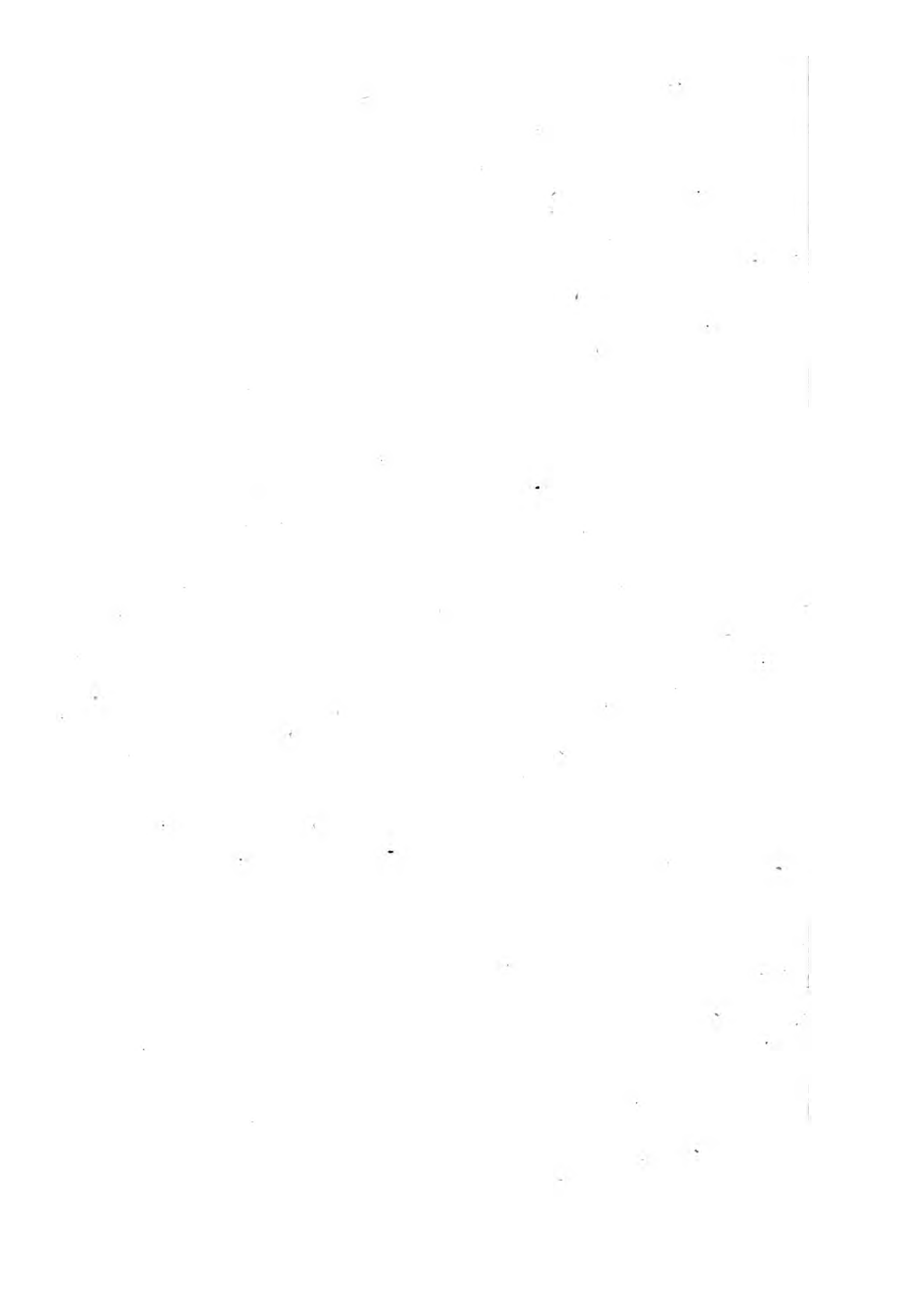
= Rep. Slav. 6249

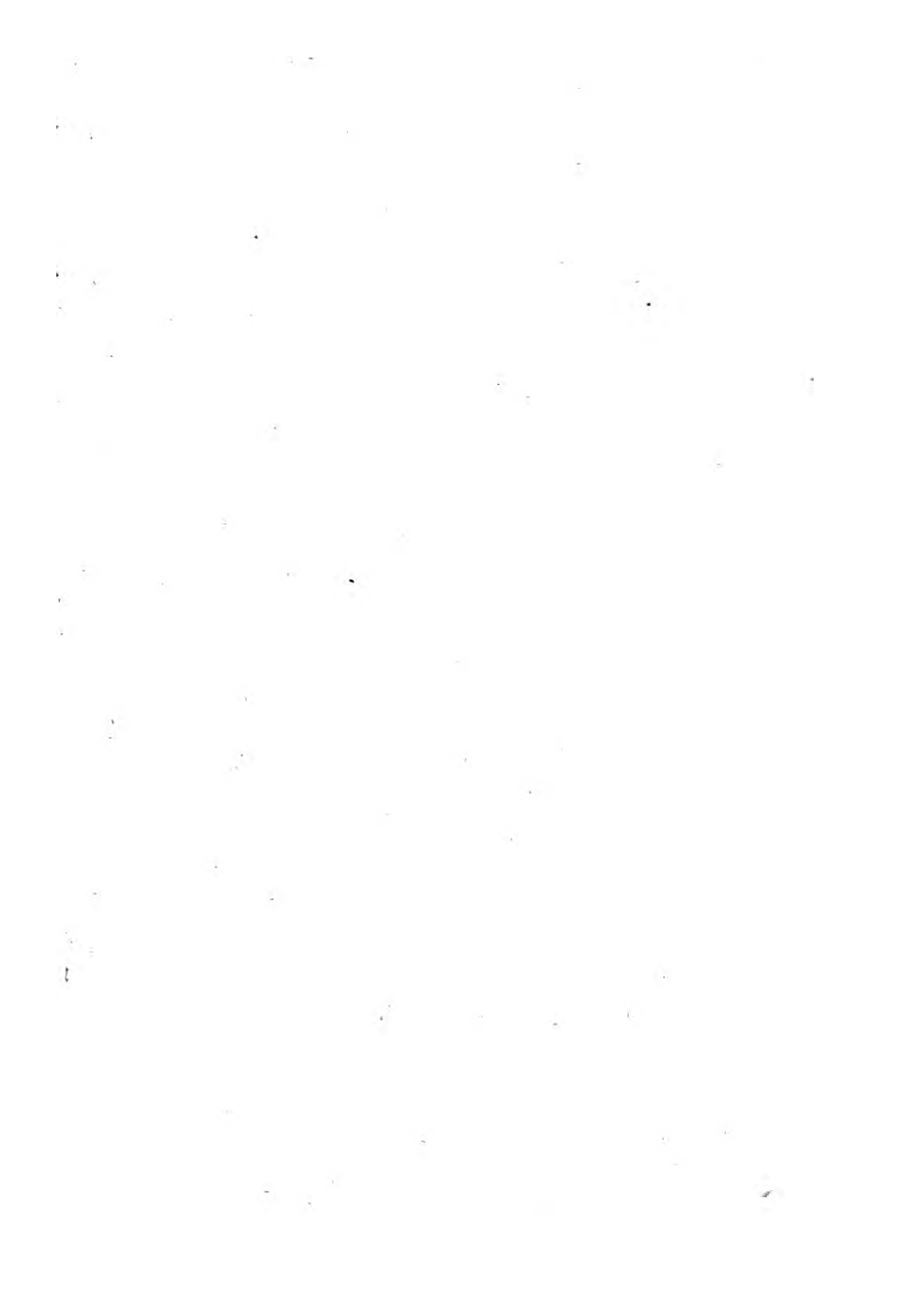
1/11/2000

20

NOVOČESKÁ
BIBLIOTÉKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEA.

ČÍSLO XVII.

FRANTIŠKA LADISLAVA ČELAKOVSKÉHO

ČTENÍ

O SROVNAVACÍ MLUVNICI SLOVANSKÉ.

V PRAZE.

V KOMISÍ U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

—
1853.

FRANTIŠKA LADISL. ČELAKOVSKÉHO

ČTENÍ

O SROVNAVACÍ MLUVNICI

SLOVANSKÉ

NA UNIVERSITĚ PRAŽSKÉ.

SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍSLO XLVII.

V PRAZE.

V KOMISÍ U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

—
1853.

Tisk Synů Boh. Haase v Praze.

73 14043

Poněvadž dílo toto pohrobné cizí péčí a bez všeliké předmluvy i zvyklého sebe ohražení spisovatele samého na světlo se dává, vidělo se za slušné zpraviti čtenáře krátkými slovy o příčinách i způsobu vydání jeho.

Když na začátku Srpna minulého roku vysoce zasloužilý spisovatel přechasnou smrtí k nenabyté ztrátě řeči a literatury naší, v běhu patera let čtyř svých hlavních sloupův a okras zbavené — Josefa Jungmanna, Jana Svatopluka Presla, Jana Kollára a Františka Ladislava Čelakovského — nenadále ze života vykročil a tolikेरé naše naděje i touhy, bohužel! s ním do hrobu klesly, vznešena ode zdejších přátel a ctitelův jeho na Sbor Matice České žádost, aby z pozůstalých jeho spisův Čtení o srovnací mluvnici slovanské, jakožto dílo i potřeby veliké i obsahu důležitého, podlé možnosti co nejdříve vydána byla. Sbor Matičný, podav předložený sobě rukopis ku posouzení znalcům a přesvědčiv se o výtečnosti díla, aby bez prodlení nákladem Matice České vytištěno bylo, jednomyslně usoudil a nařídil. Nebyloť sice Sboru tajno, že dílo, jakéž před rukama jest, není celé a dokončené, ani, že zvěčnělý spisovatel sám na smrtelné posteli, aby tiskem vydáno nebylo, jest žádal: a však nicméně Sbor váže na mysl, že ty částky mluvnice, ježto od spisovatele úplně provedeny a dokončeny, totiž zvukosloví a z tvarosloví nauka o sklonných částech řeči, samy o sobě nejsou zlomek, nýbrž znamenitý celek, uznal za povinnost bez

VI

rozpakování prohlédati více ku potřebě domácích věd a obecnému prospěchu, nežli ku převýšené žádosti neukojeného ducha, nesmírnost pole vědy své znajícího a po dokonalém zmocnění se ho přílišně bažícího. Pročež lze se nadíti, že spravedliví a nepodjatí čtenáři práci tuto, tak jakž jest, nejen oblíbeně přijmou, ale takéť spolu se mnou a jinými přátely i ctiteli zvěčnělého Sbor Matice České za to velebiti a žehnati budou, že dílo osiřelé k brzkému vytištění a tím k obecnému užívání všech, důkladného poučení o jazyku slovanském žádostivých, ochotně a šťastně přivesti neobmeškal.

Abych o vnitřní povaze i zevnitřní spořádanosti díla širší řeč zde činil, nevidí se mi zapotřebno: čtoucímu věc sama sebou nejlépe se vyjasní. Zvěčnělý spisovatel, jakž z připojeného zde nástinu života blíže se shledá, již ve Vratislavi 1842 — 1849 čtení o srovnávací mluvnici slovanské německy držíval; potom, navrátiv se do Prahy, od Října 1849 do Června 1852 třikrát týž předmět česky přednášel: a však ani v německém, ani v českém rukopisu dílo dále, než ku přístupu k nauce o příslovci, nesahá. Mnohonásobné jiné těžké práce, jimiž zvláště v posledních letech z povolání a povinnosti zanešen byl, nedopustily mu provesti rozsáhlé dílo dále, neřku-li dovesti šťastně ku konci. Základná myšlénka a jako ředidlo, jímž on při spisování svého díla se spravoval, bylo pojmutí hlavních nářečí slovanských v celek a zhloubání ústrojí jich při-
rovnáváním jedněch ke druhým, nikoli k jazykům cizím, třebať příbuzným, kteroužto práci on sice nezamítal, ale, bez dokonalého vyplnění oné první, u nás a pro nás za příliš časnou a méně požitečnou pokládal. Pročež i velmi zřídka a poskrovnu sobě zabíhání do cizích jazykův a dobírání se od nich světla dovoloval. Povážíme-li nestranně

a bez předsudkův stav jazykovědy u nás, u nichž jasný rozhled po onom vyšším oboru posavad výhradným vlastnictvím přemalého počtu skumatelův jest, an většině vzdělancův, i samých učených, ústrojí domácího a přirozeného jejich jazyka ještě v mlze, neřku-li ve tmě, pohříženo leží, snadně připustíme, že Čelakovského idea časům a potřebám našim veskrze přiměřena, a že nám jen po stupních z nížin do výše bezpečně vznášeti se lze. Jak zdařile zvěčnělý myšlénku svou v tom obmezení, jež sobě sám oblíbil, v celosti provedl, o tom dílo samo nejlepší svědectví vydá, v němž každá stránka, každé obvětí ráz hluboké a rozsáhlé, samostatně nabyté známosti nářečí slovanských a některé plněji vypracované články, jako o časoslovu, pečeť tvůrčího genia zřejmě na sobě nesou. Co se formy tkne, ačkoli dílo pouze co základ a rukověť pro čtení lehce a stručně navrženo, jemuž masa a barvitosti teprvé živé přednášení dodávalo, však nicméně i tať se leskne nejedněmi u nás, zvláště na tomto poli, řídkými půvaby a přednostmi. A což nade všecko, dílo psáno milou materštinou naší, první toho způsobu a objemu u nás! Pročež nepochybujeme, že opravdoví cenitelé domácích věd, obzvláště pěstovatelé jazyka, těšice se z výtečných vlastností díla a kořistující z nich ku prospěchu své nauky, nahodilé snad onde i onde nedostatky a poklésky vlídně posuzovati budou, pamatující, žeby je spisovatel jistě sám byl odvaroval a dílo své zúplnil a zdokonalil, kdyby ho Prozřetelnost v samém běhu té práce zprostřed živých byla nepovolala.

Maje sobě od Sboru Matičného dohled nad vydáním díla, jehož hlavní korekturu p. J. B. Malý vedl, poručen, s obzvláštní péčí a pilností nad věrností a správností tisku jsem bděl, přísně k tomu hledě, aby co se věci samé a

VIII

smyslu týče, ničeho a nijak v něm, buď ujímáním, buď přidáváním, buď jinačením, mèněno nebylo. Tou příčinou ani starým grammatickým názvoslovím nehýbáno, ačkoli teď již dokonalejší před rukama jest, při jehožto ustanovení Čelakovský sám hlavním účastníkem a rozsudím byl. Pročež, vyjma některé očitě a makavé, z nedopatření neb ukvapení pošlé pisecké mýlky rukopisu vlastnoručného, též lehyčké pozměnění spůsobu rčení na několika málo místech, bez ujmy však věci a smyslu, spis sám v celém svém znění věrně vytištěn čtenářstvu do rukou se odevzdává. Souzeno od nás, žeby spisu tohoto nebylo důstojno, kdyby před světem v čiré té podobě, v jakéž z péra zvěčnělého spisovatele vyšel, třebas pro veřejnost určen nebyl, objeviti se rozpakoval. Škodnější omylové tisku opraveni na konci, jiné malicherné a každému patrné bedlivý čtenář sám sobě opraví.

V Praze dne 22. Srpna 1853.

P. J. ŠAFARÍK.

Krátký nástin života a působení frant. Lad. Čelakovského.

Od J. B. Malého.

František Ladislav Čelakovský, tato skvělá hvězda na obzoru novočeské literatury, narozen jest dne 7. března 1799 v Strakonících z nezámožných rodičů měšťanského stavu. První základ vzdělání svého položil v rodišti svém, načež odešel do latinských škol. Gymnasiální studia odbýval dílem v Písku dílem v Budějovicích, filosofická dílem v Linci dílem v Praze. Probuzující se tehdejší k novému životu literatura česká, tak jako mnohého jiného nadaného jinocha, i Čelakovského neodolatelným kouzlem k sobě přivábila, tak že zavrhnou sprosté pachtění se po chlebě zvolil nastoupiti dráhu spisovatelskou, k čemuž soukromou pilností svou záhy sobě byl zjednal potřebných vědomostí jak povšechných tak jmenovitě linguistických.

První literární vystoupení Čelakovského připadá na rok 1822, v kterémžto vydal svazek *básní a sbírku slovanských národních písní*, podav tak veřejnosti jednak důkaz svého vysokého nadání, jednak výsledky svých dosavadních studií slavistických. Že však výživu svou hlavně činností paedagogickou vydobývati sobě musel, nemohl se oddati literatuře v té míře, jak by toho sobě byl přál, tak že v běhu více let jenom několik maličností od něho vyšlo, a to nejvíce překladů. A však i zde netají se výtečné schopnosti mladého spisovatele, jevíce se hlavně v neobyčejné za těch dob přirozenosti a uhlazenosti slohu.

Hlavní ale základ k napotomní jeho slávě položil r. 1829 od něho vyšlý *Ohlas písní ruských*, dílo to po všem slovanském světě známé a oblíbené. Pak na to spořádal nové, opravené a rozmnožené vydání svých básní, a sice, což paměti hodno, pravopisem později vůbec přijatým s *ou* a *v*. Až do r. 1834 zanášel se rozličnými vedlejšími literárními pracemi pro obživu svou, požívaje při tom od knížete Rudolfa Kinského roční podpory 600 zl. v. č. Povolání na učitelskou stolicí do Rus nepřijal, nechtě opustiti milovanou svou vlasť.

Roku 1834 svěřena mu redakce *Pražských Novin*, při nichž vycházeti začal zábavný časopis *Česká Včela*, od kteréžto doby počítá se procitnutí literatury naší k čilejšímu životu. Téhož roku pojal Čelakovský svou první manželku. Když brzo na to úmrtím Nejedlého uprázdněna jest na universitě Pražské stolice jazyka českého, uveden na ni Čelakovský co *supplent*. Ku konci však roku 1835 pozbaven jest nenadále jak redakce tak učitelské stolice.

Od těch dob až do roku 1840 obmezovala se jeho literární činnost na oučastnění se v několika časopisech. Ouřad bibliotekáře, svěřený mu od vdovy po svrchu dotčeném knížeti Kinském, a

X

sbírání látky pro slovník etymologický zaměstnávaly ho z největší části. Roku však 1840 rozmnožil věnec básnické slávy své dvěma zpanilými kvítky, *Ohlasem písní českých a Růží stolistou*. Na uznání literárních zásluh jeho zvolila ho kr. česká společnost nauk téhož roku za svého mimořádného člena.

Roku 1842 stal se šťastný obrat v okolnostech Čelakovského, an povolán jest od pruské vlády na slovanskou katedru do Vratislavi, kdežto po více let přednášel dílem o literatuře slovanské vůbec, dílem o jazyku polském a dílem o jazyku a literatuře staroslovanské. Ouřad jeho učitelský téměř všecken čas mu zabíral, tak že mu ku pracím literárním jen málo která chvílka zůstávala. Ve Vratislavi zemřela mu r. 1844 milovaná jeho choť, a rok na to pojal v Praze druhou manželku.

Následkem politických změn v Rakousích povolán jest Čelakovský r. 1849 do Prahy na nově při universitě zřízenou stolicí slovanské filologie, byv již rok před tím při příležitosti pětistyletého jubilaem též university od filosofické její fakulty doktorským diplomem poctěn. Čelakovský přistěhoval se do Prahy se zdravím již patrně porušeným, a práce, které ho zde očekávaly, ještě více rozmnožily jeho churavost. V říjnu 1849 započal své veřejné přednášky. Přednášel srovnávací mluvnici hlavnějších jazyků slovanských, a krom toho ve zvláštních hodinách cvičil v nich žáky své prakticky. K tomuto poslednímu konci jal se sestavovati chrestomathie slovanské pod jmenem *Všeslovanského počátečního čtení*.

Téhož roku zvolen jest Čelakovský za jednoho ze soudců nad divadelními kusy, jenžto konkurrovaly o cenu veřejně vypsanou, a úsudek jeho v té věci vydaný byl skvělý důkaz jeho aesthetické vzdělanosti a kritického ducha. Zaroveň zvolilo ho ministerstvo vyučování do sboru zkoušců gymnasiálních čekatelů učitelských, v kterémžto ouřadě před jinými osvědčil přísnou svědomitost svou. Nad to uloženo mu sepsati pro gymnasia české čítací knihy, kterážto práce mnoho nesnázi mu působila. V lednu 1850 zvolen jest Čelakovský za ouda musejního sboru pro řeč a literaturu českou, jakož i za řádného člena kr. české společnosti nauk. Vedlé všeho toho zaměstnání nalezl předce ještě chvíle k vydání dvou důležitých spisů, jsouť to *Dodavky ke slovníku Jos. Jungmanna* a *Mudrosloví národa slovanského v příslovích*, nepočítajíc menší pojednání v Musejníku. Roku 1851 vzneslo naň ministerstvo vyučování novou povinnost, jmenujíc ho oudem komisí, zřízené k ustanovení české vědecké terminologie, v kterémžto díle horlivě se oučastnil.

V letním běhu roku 1852 započal Čelakovský řádné přednášky o slovanské literatuře, kdežto dříve byl více jen probíral a vykládal jednotlivé výtečné plody písemnictví slovanského, jako jmenovitě Rukopis Královodvorský. A však nebylo mu popřáno, přednášky tyto ukončiti. Od delšího času již dorážely na Čelakovského mnohé těžké pohromy. Ztráta nejmladšího dítěte a ná-

sledující na to dlouhá nemoc manželky dočista zbouraly mu chrám domácí blaženosti. K tomu přistupovaly mnohé jiné nesnáze a rovněž i cit vlastní choroby, která čím dále tím patrněji se jevila v celém jeho vzezření. Když konečně 2. května manželka jeho mu zemřela, zasáhla ho tato, ač dávno již předvídaná rána v takové míře, že téměř zcela před světem se uzavřel a v trapnou těžkomyslnost upadl. Brzo i sám na lůžko ulehl, z něhož neměl povstati více. Dne 5. srpna 1852 po šesté hodině k večeru ztratila česká vlast jednoho ze svých nejvýtečnějších duchů.

Kterak výtečník tento ctěn byl od spoluobčanů svých, dokázal nejjasněji nepřehledný průvod lidstva, jaké dne 8. srpna následovalo rakev Čelakovského s hlavou odkrytou; věčnou pak památku u potomstva pojišťují mu klassické spisy jeho, vykazující mu místo v první řadě slovanských básníku a filologů.

Podáváme tuto úplný jejich výčet :

- Směšené básně.* V Praze 1822. U Josefy Fetterlové. 12, str. 104.
- Slovanské národní písně.* V Praze u Fetterlové. 3 díly v 8. I. díl 1822, str. VIII. a 232; II. díl 1825, str. 222; III. díl 1827, str. 231.
- Listové z dávnověkosti.* Z němčiny J. B. Herdera. V Praze 1823. U Fetterlové. 8, str. 96.
- Dennice* neb novoročenka na rok 1852. (spolu s Chmelou) V Hradci Králové u Pospíšila. 16, str. 186.
- Litovské národní písně*, z původního jazyka dle sebrání Dra. L. J. Rhesy. V Praze 1827. V Šollovské knihtiskárně. 12, str. 132.
- Potok Michailo Ivanovič*, pověst staroruská. 12, str. 12.
- Marinka*, hra v jednom jednání. Podlé Göthe přeložená. V Praze 1827. V Šollovské knihtiskárně. 12, str. 34.
- Waltera Skotta *Panna jezerní.* V Praze 1828. U Jana Host. Pospíšila. 8, str. 188.
- Ohlas písní ruských.* V Praze 1829. Písmem Pospíšilovým. 12, str. 96.
- Směšené básně.* Druhé, rozmnožené vydání. V Praze 1830. U Fetterlové. 8, str. 163.
- Svatého Augustina *o městě božím* knih dvamecítma. 5 dílů ve vel. 8. V Praze 1829—1834. V knížecí arcibiskupské knihtiskárně. I. díl str. 300; II. díl str. 291; III. díl str. 244; IV. díl str. 352; V. díl str. 349.
- Trestní zákon o přestoupeních oupadkových.* V Praze 1835. str. LI. a 561.
- U hrobu Josefa Chmelenského.* V Praze 1839.
- Ohlas písní českých.* V Praze 1840. V knížecí arcibiskupské knihtiskárně. 8, str. XIV. a 106.
- Růže stolistá.* Báseň a pravda. V Praze 1840. Tisk synů Bohumila Haase. 8, str. C bez několika nepočítaných listův.

Česká dobropisemnost anebo nejsnadnější způsob naučiti se dobře česky psáti. V Praze 1840. V knížecí arcibiskupské knih-tiskárně. 12, str. 24. (Téhož spisu neproměněné druhé vydání vyšlo roku 1842.)

Krátká mluvnice německého jazyka, k vyuč. na norm. hlavn. a venk. školách. V Praze 1840. 8, str. 126.

Výraz radosti vděčných Čechův nad vydanými zpěvy J. c. kr. V. arciknížete Františka Karla u příležitosti příjezdu Jeho do Prahy.

Spisů básnických knihy šestery. V Praze 1847. Musejních spisů č. XXVIII., Novočeské bibliothéky č. IX. Vel. 8, str. X a 404.

Všeslovanská počáteční čtení. Částka první. Z písemnictví polského. V Praze 1850. Tisk dvorní knihtiskárny synů Bohumila Haase. Vel. 8, str. 242. — Téhož spisu částka druhá. Z písemnictví ruského. 1851. str. IV a 239.

Česká čítací kniha pro gymnasia. 3 díly: pro nižší třídy, pro třetí a čtvrtou třídu, pro vyšší třídy. V letech 1851 a 1852 ve dvou poněkud od sebe rozdílných vydáních, jiné vydání též pod názvem:

Malý výbor z veškeré literatury české. V Praze 1851. 8.

Dodatky ke slovníku Jungmanna. V Praze 1852. Sklad Kalvového knihkupectví. 4, str. IV a 66.

Mudrosloví národa slovanského v příslovích. V Praze 1852. Musejních spisů č. XLI., Novočeské bibliothéky č. XIV. Vel. 8, str. 644.

Krom toho nalezá se od Čelakovského mnoho menších článků a pojednání, roztroušených po rozličných časopisech, jako v České Včele, kterou po dvě leta redigoval, v Časopise musejním, v Denici atd.

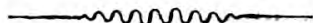
Literární jeho pozůstalost skládá se hlavně ze zápisek, jichž užíval při svých přednáškách. Jsouť kromě díla tuto vydaného následující: *Mluvnice polská* v jazyku německém; čtení *o starožitnostech slovanských* v témž jazyku; čtení *o literatuře slovanské* v jazyku českém i německém (dokončena jen nejstarší doba); úvaha aestheticko-filologická *o Královorském rukopise* v jazyku českém. Krom toho zanechal bohatý materiál ke *slovníku etymologickému*, jehož sbíráním po mnoho let se byl zanášel, a neméně bohatý materiál ke speciálním *mluvnicím veškerých slovanských nářečí*, což vše čeká na zkušeného pořadatele.

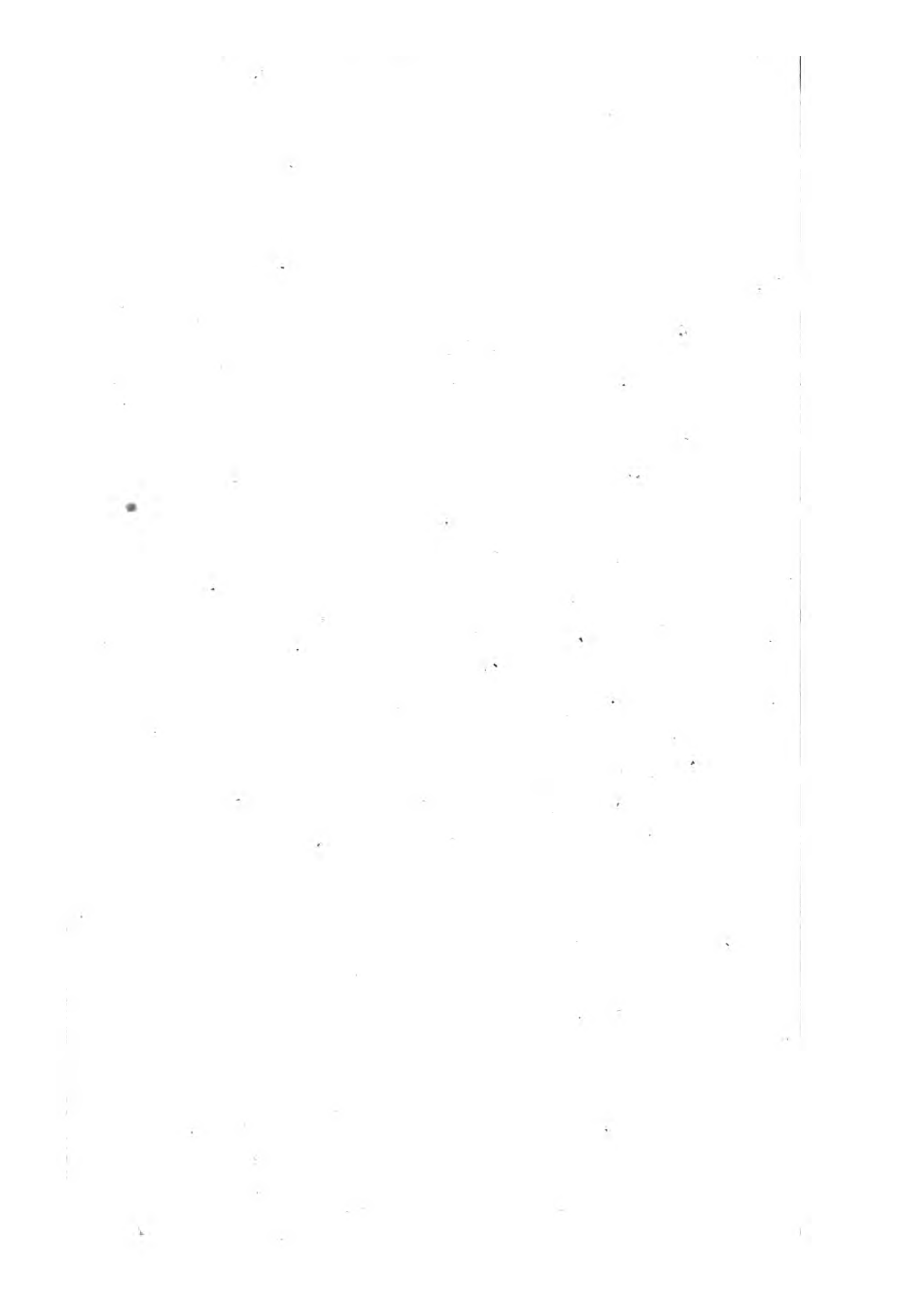
O B S A H.

	Str.
Předmluva	V
Krátký nástin života a působení Frant. Lad. Čelakovského.....	IX
Úvod	1
Rozdíl I. Hlahol a písmo	6
Nauka o hláskách slovanských	13
Úkazy při prvotních samohláskách a další z nich vývod	14
Souhlásky	24
Dvouhlásky	45
Znamení a skracování v písmě cyrilském	47
Azbuka	48
Rozdíl II. Samohlasenství	52
Hlásky nosové	64
Souhlasenství.....	88
Rozdíl III. Tvarosloví.....	105
I. Jméno statné.....	106
Sklonění I. (mužské)	114
Porovnání při jednotlivých pádech	120
Výčet kmenův prostých	130
Odvození	131
Sklonění II. (věcní)	133
Výčet kmenův prostých a odvozených.....	138
Sklonění III. (ženských A).....	141
Výčet kmenův prostých	145
Odvození.....	146
Mužská statná jména s východem <i>o</i> a <i>a</i>	149
Sklonění IV. (ženských B).....	151
Výčet kmenův a odvodův	154
Samohlásky pohyblivé a proměnné	155
Přírostkové skloňování.....	160
Skloňování nepravidelné	165
Skloňování jmen vlastních	167
Dvojník	171
Statná jména ve tvaru zdrobnělém a zhrubělém.....	174
Složená statná jména	178

	Str.
II. Jméno přídavné.....	180
Úvahy zvláštní	186
Dvojný počet.....	188
Výčet kmenův prostých	189
Odvozování	190
Stupňování.....	199
Zvláštní připomenutí z ohledu stupňování	203
Závěreční úvaha o stupňování	205
Složená přídavná	206
III. Jméno početní	208
IV. Náměstky	226
V. Časoslova	241
Šestý tvar	276
Pátý tvar	281
Čtvrtý tvar.....	287
Třetí tvar	295
Druhý tvar.....	301
První tvar	309
Zvláštní připomenutí o minulém čase	328
Spojovací způsob	338
Rozkazovací způsob.....	341
Přechodník a přičestí	345
Smysl trpný	355

ČTENÍ
O SROVNAVACÍ MLUVNICI
SLOVANSKÉ.

Ú v o d.

Jazyk slovanský, s jehožto grammatickým ústrojím během tohoto roku seznámiti se hodláme, přirozeným *během věcí* a působením rozličných *okolností* nevyhnutelně rozejítí se musel v znamenitý počet nářečí neboli dialektův.

S sebou to nese *starobylost* kmene slovanského, jeho *velikost*, v které se nám hned na počátku svého historického bytu objevuje, jeho *rozsáhlost* po dalekých prostorách naší země, mimo to i nestejnost jeho *společenských poměrův*, jeho *vlády* i osudův, ano i *sousedění* s jinými národy, působícími jak na povahu tak hlavně i mluvu jeho.

Nářečí tato jsou jedna sobě bližší a příbuznější, druhá od sebe vzdálenější aneb odchýlenější. Dle stupňův příbuznosti této nářeční nejpohodlněji veškerost mluvy slovanské dá se rozdělití a přehlídnouti způsobem následujícím :

Dle jistých známek, jakové nejdřív Dobrovský důmyslně pozoroval a vytknul, rozbírá se prvotní kmen veškeré slovanštiny ve dvě hlavní ramena, co do počtu mluvících ovšem nestejného objemu. My v mluvnici chceme dvojí ten oddíl nazývati *pořadím* a sice pořadím *jižněvýchodním* a pořadím *západním*.

První pořadí, t. jižněvýchodní, zaujímá tři hlavních jazykův, jmenovitě : *ruský*, *bulharský* a *ilyrský*; v západním zas menším pořadí obsaženo jich čtvero, totiž *polský*, *český*, *srbský* v obojí Lužici, a vyhynulý již nyní nacele jazyk *polabský*.

Tito jazykové slovanští rozdělují se opět v *nářečí*, a sice takto : V ruštině pozoruje se troje nářečí, totiž *velkoruské*, *malo-ruské* a *běloruské*. Bulharský jazyk jeví se nám ve dvou znamenitě od sebe lišících se nářečích, a však ne tak podlé prostory, jako více dle času; jest tedy více historicky pozorovaný tu rozdíl

dvojího nářečí, *starobulharského* totiž a *novobulharského*. Jazyk pak ten, jež my vůbec a povšechně ilyrským nyní nazýváme, zaujímá tato tři hlavnější nářečí: *ilyrské* v užším smyslu, jinak též *srbským* nazývané, *chorvatské* a *krajinské*, kteréžto však mimo vévodství Krajinské s menším neb větším rozdílem u vyslovování také na částku Korutan, Štýrska a Hořice se vztahuje, slovouc obecně nářečím slovinským. — Jazyk polský nezná žádných nářečí, dle rozdílných krajův, kde panuje, vyskytují se toliko nářeční *odrůdy*. — Čeština naše dělí se v dvoje nářečí, jedno vlastně *české* v království Českém a na Moravě, druhé *slovenské* v horních Uhrích neboli ve Slovácích. Rovně i jazyk srbsko-lužický na dvě se rozvětvil, uznávaje nářečí *horno-* a *dolnolužické*, ono k češtině, toto k polštině blíže stojící. Na jaké jazyky a nářečí mluva polabských a baltických Slovanův se rozstupovala, s jistotou nyní určití nelze. Pokud z osobních a zeměpisných jmen dá se souditi, bylo ovšem i zde více dialektův, z nichžto nejdéle se onen v Luneburku zachoval, jenž co nářečí *drevjanské* znám jest.

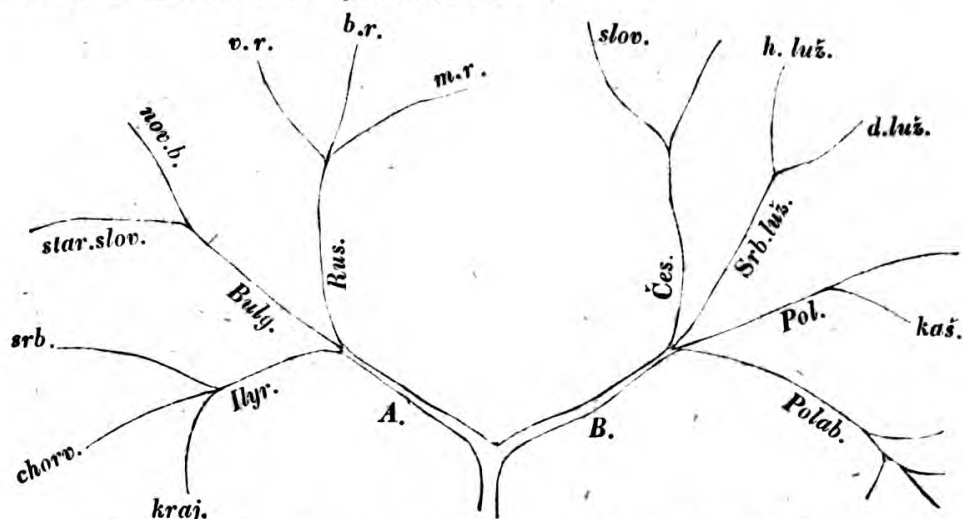
Mnohá z vytčených zde nářečí rozbíhají se opět v drobnější halúzky, činíce vedlejší *podnářečí* aneb aspoň odrůdy (varietas). Počet jejich chtíti určitě udati, nebylo by bez obtížnosti a s malým úžitkem jak v ohledu pospolitém tak i mluvnickém. Takováto podnářečí aneb odrůdy jsou u př. *novgorodské* vedlé velkoruského, *kašubské*, stojíc jako u prostřed mezi jazykem baltických Slovanův a polským. Dále odrůda štýrská vzhledem krajinského nářečí, dalmatinská vzhledem srbského neb ilyrského, ruská v Haliči u přirovnání k maloruskému. Tak se rozpryskuje opět nářečí slovenské asi v sedmero podnářečí; tak má i jazyk lužických Srbův opět některá menší neb větší podnářeční odchýlení, a za odrůdy běžné a spisovní řeči naší můž jména býti ona řeč, jak ji slýchati ve Slezku neb v některých končinách Moravy.

Pozn. Ohledem na jména jazykův a nářečí zde sluší podotknouti, že jazyk starobulharský jinak i *staroslovanský* — *církevní*, *cyrilský* slove. Jazyk ilyrský neprávě takto se nazývá; starodávního zeměpisného jména tu nevhodně použito, neboť vlast starobylá Ilyrův není tataž, co sídla nynějších Jihoslovanův. Činívá se též rozdíl mezi Ilyry a Srby, ačkoli jazyk jejich jeden a tentýž, a to jen z té příčiny, že Jihoslované vyznání katolického (Ilyrové)

písma latinského užívají, Jihoslované pak víry pravoslavné písmene cyrilského. — *Rus* a *Rusin* jest původně jedno jméno, tak jako *Slovan* a *Slovenin*, *Pražan* a *Pražanin*; poněvadž však koncovka *in* v odvozených odpadne, jeť chybně říkati: *rusinsky* — Slované lužičtí sebe nazývají *Srbové* a jazyk svůj *srbský*; my však pro rozdíl od Srbův jižních neb dunajských užívati zde budeme jména *Horno-* a *Dolnolužičané*.

Rozvrh tento okazuje, že mluva slovanská v celosti své dělí se v dvojí pořadí, v nichž *sedmero* hlavních jazykův obsaženo jest, tito opět ve 14 nářečí, kterážto, chceme-li ještě dále jíti, v rozmanitých konečně se tratí podnářečích a odrůdách.

Rozdíl jazykův a nářečí slovanských i jejich hned bližší hned vzdálenější vespolek příbuznost mohli bychom sobě též ve způsobě rodového kmene takto představit:

Vedle toho na vědeckém základu spočívajícího rozvržení veškeré slovanštiny dá se ona i v zeměpisném ohledu tak pojmuti, že dobře s ním souhlasíc v tomto trojím skupení nám se před oči staví: *a)* skupení nářečí severovýchodních neboli ruských; *b)* nářečí jižních čili bulharsko-ilyrských; *c)* nářečí západních čili polsko-českých.

Lidnatost veškerého kmene slovanského obnáší dle nejnovějšího udání okrouhlým počtem 80 milionův duší; na pořadí *A* však připadá okolo 63 mil., na *B* toliko 17. Nestejný tento poměr ještě více bije v oči, vytkneme-li v počtech sílu lidu mluvícího jedním každým z nadmíněných hlavních jazykův. V pořadí *A* připadá k ruskému odvětví 52, k ilyrskému 7, k bulharskému téměř

4 mil. — V pořadí *B* počítá ratoesť polská něco přes 10, česká málem 7 milionův, a obyvatelstvo srbské v obou Lužicích ztenčeno jest již asi jenom na 200.000 duší. — Porovnáme-li tedy počet všech Slovanův s počtem celého lidstva, shledáme, že málem každý desátý člověk jest Slovan.

(Které jsou hranice každého slovanského jazyka a nářečí, kterému vyznání víry lid jím mluvící přináleží a v jakém počtu které vládě podléhá, o tom podrobněji Šaf. národopisná mappa poučuje.)

Jako vůbec rodové mluvy lidské, způsobují a rozeznávají se také jednotlivé jazyky a nářečí od sebe dvojím způsobem, totiž formou anebo grammaticky, pak materií svou neboli lexikálně. Jedno dává tvar jazyku, druhé jest jeho obsahem čili látkou. Příčinou formálních rozdílův jest dílem rozličnost základních hlásek, dílem nestejnost přízvuku, mnohem více ale odchylojící se slov odvozování a skloňování, jakož svými zvláštními pravidly řídící se slovosklad. Lexikální rozdílové zakládají se zas v nalezení se a užívání jistých slov neb výrazův v nářečí jednom a v jejich nebytnosti neb zatřelosti v druhém, anebo též pokud onde a onde ve smyslu docela rozličném se přijímají.

Potkáváme se ve slovanštině naší s jistými stálými známkami, podle nichžto tudíž určiti možno, do kterého z výše uvedených dvou pořadí který jazyk neb nářečí slovanské náleží. Znamky ty jsou, jak právě o tom jsme se zmínili, anebo formální anebo materiální, totiž vážené aneb z mluvnice aneb ze slovníku. Důmyslný Dobrovský byl první, jenž na takovéto podstatné známky připadl a pozornost obrátil. My zde z nich některé uvesti soudíme za nenepotřebné.

1. раз—, из—

разумъ, размѣрнѣ

издати, избирать

roz—, vy—

rozum, rozměřiti

vydati, vybírati.

(Rozdíl tento však jen z částky pravdivý, poněvadž v ruských nářečích vedlé из též вы přichází.)

2. Vkladné zjemňující л v jistých případech po retních hláskách, měkce-li se vyslovují:

корабль, ленлю,

земля, поставленъ.

koráb, lepím, еріє

ziemia, postaven.

3. Naproti tomu zas v druhé třídě *B.* vkladné *d* před souhláskou *l*:

САЛО, КРИЛО, ПРАКЛО,	sadŕo, křídlo, skrzydŕo.
МОЛТИ СЛ.	modliti sě.

A zas opak v *A.* časté vypouštění kmenovního *d* a *t* před *l* a *n* v časosloveh:

ПАЛЪ, ПАЛИ, ВЕЛЪ,	padŕ, padli, vedl,
СЪУЕЛЪ, ЦКЪЛЪ,	sčetl, květl,
ВЯНУ, СВЪНУ.	vadnu, więdnę, svitnu.

4. Zhuštěné sikavky *ш* aneb *у* proti jednoduššímu *ц*:

ПЕЦЪ, МОЦЪ, ПЕУЪ, МОУЪ.	pec, piec, moc.
-------------------------	-----------------

5. Kmenovní *г* a *к* v pořadí *B.* veskrz zachované mění a zjemňuje se v některých případech v příbuzné sikavky, totiž v *з* a *ц*:

ЗВЪЗДА, ЦВЪТЪ. ЗВЪЗДЪ.	hvězda, květ, hvizd.
------------------------	----------------------

6. Jakožto nezměnné odvody přicházejí jistá slova jen v poř. *A.* a opět s jiným zakončením veskrz v poř. *B.*, jako ПТИЦА, СТОУДЕНЕЦЪ, ТОЙ (ТЪ) atd., jimž odzývají se v *B.* pták, studnica, ten.

7. Tak se nalezájí též v slovníckém ohledu jistá slova, náležející výhradně jenom jednomu neb druhému pořadí, u př. *A.* ДЕСНИЦА, *B.* pravica; МОТРИТИ neb смотрѣть — patřiti; МИЛОСТЫННА — almužna; ПОСЛОВИЦА — přísloví atd.

Dle těchto zde vytknutých několika hlavnějších sudidel (criterium) nebude již těžko rozeznávati mezi obojím oním pořadím, a slyšice tedy anebo čtouce slova, jako: разговоръ, изписаль, жеравль, люблю, кадило, ночь nebo ношь, víme ihned, že nikoliv se nenalezáme v oboru jazykův druhého pořadí, alebrž prvního, totiž jižněvýchodních, ješto v případě onom uvedená ta slova zníti by musela: rozgowor, wypisaŕ, žerav neb źóraw, lubię, libím, kadidlo, noc atd.

Čím a jak rozeznávají se dále mezi sebou slovanské jazyky a hlavní nářečí, toho ustanovení jest nyní úlohou srovnací mluvnice. Za nejpřednější a nejpotřebnější osnovu k tomu poslouží nám nauka o slovanských hláskách a jich poměrech k sobě (vocalismus; consonantismus); dále srovnávání a vysvětlování mluvnických forem, jakož i přehled jazykového materiálu, v rozmanitých vrstvách rozprostřeného po širošíře půdě slovanské.

R O Z D Í L I.

Hlahol a písmo.

Písmo, jehož nyní Slované užívají k vyobrazení mluvy své a předkládání jí druhému smyslu, zraku totiž, přijali jsou, jak vůbec povědomo, s jedné strany od Řekův, s druhé od Římanův, zároveň s vyznáním křesťanské víry a obřadův, jak v obojí církvi jich užíváno. Leč ani řecký, aniž latinský alfabet nepostačoval málem odpolovice k obsáhnutí hojnosti zvukův slovanských, a pročež jevila se vbrzce potřeba nedostatku tomuto buď již jakýmkoliv způsobem přispěti ku pomoci. Nejkratší a nejschůdnější cesta, zvláště při samém počátku národního písemnictví jest ovšem ta, když chybující znakové v písmě odjinud přijatém a k vytknutí nadbývajících vlastních zvukův nevyhnutelně potřební doplňují se písmeny nově nalezenými, a však tou měrou, aby v jednotlivých tazích nejenom oněm již stávajícím se nepřičily, alebrž s nimi k pěkné celosti se shodovaly. Jak výborně první slovanští apoštolové východní církve, sv. Cyril a Methud, jakožto stanovitelé písma slovanského k této práci dostali jsou, dává se na první pohled poznati každému soudnému oku. Cyrilovo písmo našlo rychlý průchod s nově přeloženými sv. knihami do přemnohých slovanských zemí, jsouc po dnešní den obyčejno a známo daleko větší polovici našeho kmene. Ještě za života Methudějova proniklo v krajiny panonské a dalmatské, a rozšířilo se po nich, sto let na to dostalo se k Srbům a do Rus, ano nechybělo mnoho, by u všech ostatních Slovanův se bylo ujalo, kdyby nebylo nešťastné roztržení církvi západní a východní překazilo rozšiřování tomu. Z cizích kmenův přijali jsou Rumuni — v Moldavě a Valaších — písmo cyrilské pro svůj jazyk, držíce se jeho z větší částky po tuto dobu.

Jinak to ale vyhlíželo s písmem těch Slovanův, kteří jsou byli k římské církvi připadli. Zde při počatém psaní slovanského jazyka latinskými literami nepomyslel nikdo na to, kterak by ukazující se nedostatek doplněn býti mohl novými známkami k vytknutí hlásek výhradně vlastních mluvě slovanské. Za prvních oněch věkův písemnictví v západních stranách pomáhal sobě a zápasil s abecedou latinskou každý, jak uměl a věděl. V takovémto bez-

děčném a neprospěšném obmezování sebe samého nemohlo jináče býti, leč že mnohdy jedno a tož písmě latinské dva ano i tři rozdílné od sebe zvuky vypoďobňovati muselo, jak toho nejstarší naše písemné památky zřejmým jsou důkazem. Naproti tomu chopili se o několik věkův později někteří latinského písma užívající Slované způsobu docela opáčeného a daleko horšího nad to, snažice se z přílišné té jednoduchosti vznikající při psaní a čtení obtíž tím ukliditi, když prosté zvuky slovanské, pro něž však latinského znamení nestávalo, násobením a slučováním stávajících liter vypoďobňovati počali. Tímto nejapným kupením písmen dosáhli jsou někdy latinsky píšící Jihoslované nejvyššího stupně potvornosti ve svém pravopisu. Kdož by se nepozastavil nad tím, nacházeje ve spisech jinak klassických Dalmatincův mnohá slova psána dvojnásobným nakopením liter, jako u př. шлешь — scgljesc, книжнии — kgnifcgni, блжжжа — blifcgnja atd. Třetí, abych tak řekl prostředkující mezi těmato psaní způsob jest onen nám Čechům již od časův J. Husa obvyklý a nyní též některým jiným Slovanům oblíbený, kdežto římský alfabet také pro hlásky Slovanům vlastní tím postačuje, že prostých latinských liter také k jiným a však vždy nějak příbuzným zvukům používáme, opatřující je jistými rozzeznávacími (diakritickými) znaménkami. Tak u př. z c, s, z : č, š, ž.

Stává tedy pro jazyky slovanské písmo dvojí, tam na základě řeckého, zde z příuzpůsobení latinského. Onono jsouc veskrz Slovanům řeckého vyznání obecné, podlešlo sice od časův Kyrilových některým proměnám, rozprostírajíc se po tak valných končinách země : svůj však prvotní snadno poznatelný řecký ráz IX věku předce nikterak nezahladilo. V tomto písmě nalezá se nejen nescíslné množství rukopisův, ale i hojnost tiskův, počnouc od r. 1491 v Krakově a 1493 v Benátkách nepřetrženě až na naše časy. Jím píší a tisknou též Bulhaři zhusta své pro lid vydávané knihy nářečím novobulharským, a v novější době i Malorusové haličtí užívati ho počali. Za Petra Velikého a to nejvíce přičiněním jeho přetvořeno jest písmo staroslovanské v nynější novoruské, jenž pro rozdíl od církevního písmem měšťanským neboli civilním slove (гражданская грамота). Odtud během století jednoho nabylo ono té úpravnosti a dokonalosti, jakovou nyní v ruských a srbských knihách spatřujeme.

Zmíniti se náleží o jistém druhu cyrilského písma, totiž o tak nazvané *bukvici*, která za příčinou jistých záměrův stolice papežské v XVI stol. mezi sjednocenými Řeky byla vznikla změněním čili spotvořením několika písmen a tahův v cyrilské azbuce. Stalo se to hlavně tím úmyslem, ač nehrubě důmyslně, aby katolické modlicí knihy také zevnitřně se rozeznávaly od oněch mezi nesjednocenými Řeky užívaných.

Na latinské písmo odkázaní Slované podléhali jsou od jak živa působení svých nejbližších sousedův. Obcujíce s Vlchy přidržovali se jižní Slované, Dalmatinci, Chorvati a Krajinci od počátku písemnictví svého stále latinského písma; naproti tomu prokřesťil si záhy cestu k Čechům, Polanům a lužickým Srbům způsob hranatého gothského psaní, převrhnuv se nápotom v tak nazvanou frakturu, čímž se stalo, že téměř všechny starší tisky u západních Slovanův nejináč vycházely, než tímto německým písmem, které sám J. Grimm, největší badatel v jazycích germanských, neostýchá se barbarským písmem nazývati. V národu polském vytratilo se ono za krátký čas následkem sněmovního usnešení, a tak též i u nás jest naděje, že zponenáhla zanikne a ozdobnějším i rozsáhlejšímu latinskému písmu místo postoupí.

Připomenouti slušno ještě o třetím rodě slovanského písma, jenž *glagolské* neboli *glagolitické* slove. Ačkoliv v úplnosti liter cyrilskému nemnoho oddá, předc v příjemné prostotě tahův a úhlednosti nijak se mu vrovhati nemůž. O vzniku a původu písma tohoto nic určitého pověděti se nedá, a vězíme posaváde ve tmách. Dobrovský a stoupenci jeho domnívají se, když asi na začátku 13. století římský dvůr všemožně o to usiloval, aby pěstovaná v slovanském jazyku liturgie a tudy i cyrilština v chorvatských a dalmatských krajinách zničena byla, uchopiv se k tomu nejpřísnějších prostředkův, tehdá že prý nepochybně připadl na tu myšlénku nějaký Dalmatinec, skresliti pro slovanskou liturgii a pro přívržence latinské církve nová od cyrilských docela rozdílná písmena. Aby pak snáze průchod jim byl získán, připadlo prý se na tu nábožnou smyšlénku, že toto písmo počátek svůj vzalo od otce církevního a překladatele biblí sv. Jeronýma. Tak prý se dále stalo, že liturgické knihy staroslovanské tímto novým písmem byly jenom prepisovány, jazyk pak že zůstával tentýž jako prvé, vyjímajíc

některé nepatrné proměny. Domněnku tuto Dobrovského však za novějších časův nalezení glagolsky psaní rukopisové velice uvádějí v pochybnost; anoť na bílední jest, že vyskytlé tyto památky písma glagolského nejsou o mnoho mladší oněch psaných cyrilštinou v stol. XI. — Za tímto důvodem a jinými okolnostmi snažil se před nedávnými léty známý slavista Kopitár onomu mínění starších učencův, jmenovitě Grubišitě, Dobnera a Antona, opět průchod zjednati, kteří glagolské písmo za mnohem starší nežli jest cyrilské prohlašovali. S náhledem tímto souhlasí, jak se zdá, též výborný J. Grimm, v nejnovějším vydání své grammatiky takto se slyšeti dává: „Trügt nicht vieles, so war der Gebrauch der Runen wenigstens einzelnen deutschen und so auch *slawischen* Stämmen vor ihrer Bekehrung aus dem Heidenthume kund. Bei den Slawen trägt die *ältere Glagolica* noch Spuren dieses Zusammenhanges mit der Runenschrift an sich.“ Výrok tak hlubokého skoumatele jazykův jest ovšem hoden uvážení. Od příštího času tedy očekávati musíme objevení se podstatnějších ještě důkladův, jimiž by se průvodně dokázati dalo, že bylo glagolské písmo již v předkřesťanské době Slovanům známo a tudy ode dávna u nich domácí. Tisknouti se začalo literami glagolskými o 8 let dříve před cyrilským tiskem, ano již r. 1483 missál ve fol. na světlo vyšel, po němž brzo množství jiných k službám božím určených spisův až po nejnovější časy následovalo. A však užívání glagolského písma přichází i v samé Dalmacii již hrubě v nepaměť, a nepochybně i tam jako všude jinde v brzkém čase bude zapomenuto.

Rozličností písma dělí se tedy veškeré nynější Slovanstvo ve dva díly. Při náramné rozlehlosti kmene našeho a při hlubším bez toho odchylování se od sebe hlavních nářečí v budově své rozdíl ten dvojí mnoho sice neznamená; ale tu, kde dvojí toto písmo v jednom a témž jazyku se stýká a sobě překáží, jak to u Ilyrův spatřujeme, tam ovšem nenabytná jde z toho ztráta. Majíf zajisté i řečtí Ilyrové neboli Srbové i římští jeden a tentýž jazyk, a předce za příčinou rozpoltění se v písmě nevyhlíží to jinak, než jakoby dvojí literatura se pěstovala, nepodporujíc jedna druhou, kdežto při jediném písmě i také literatura jejich na širších základech by spočívala a hloub v národní život sáhala.

Touženo často na roztržení Slovanův skrze písmo, a nejednou

projevena žádost, by aspoň v jednom sjednotili se písmě. Již Schlötzer a po něm jiní ponavrhovali jsou latinská písmena, jelikož téměř po vší Evropě ano i jinde známá. Věc tato však na straně východních a jižních Slovanův již tak dalece dospěla a v národ vnikla, že nelze ani pomysli, by která vůle neb síla lidská změnu tu způsobiti s to býti mohla. A zdaliž kdo slušným způsobem i žádati můž, aby více jak 60 milionův cyrilštinou píšících Slovanův řídit se mělo počtem s druhé strany daleko menším, tím více ještě přijaté jimi ono písmo nijak ani v úhlednosti aniž v dokonalosti za latinským pozadu nestojí, abrž v církevní jich řády hluboce jest vkořeněno. Spíše dle přirozeného běhu věcí ta doba snad nastane, že ono nyní tak nazvané ruské písmo, jak toho již nyní v království Polském příklad máme, šíříc se více a více k jihu a západu, nezbytnou stane se potřebou každého vzdělanějšího Slovanína.

Kromě přijetí dvojího písma jest v literním zblížování se k sobě ještě i jiná závada, zvláště u Slovanův latinou píšících, a sice ta, že skoro každý z odrůzněných bez toho jazykův, ano i nářečí, za svou vlastní kráčí příchutí, znamenati hlásky nedostávající se Latiníkům nejedním obyčejem. Všecko pak ono snažení, jak by se chybující v latinském písmě písmena v slovanštině nahraditi a doplniti dala, zakládá se vůbec na uspořádání následujícím:

- a) anebo jest potřebí ke stávajícím již vynalezti nové znaky, ješto by vyobrazovaly ony zvuky, o něž bohatší jsou slovanští jazykové; anebo
- b) dochází se cíle toho čárkováním neb kroužkováním jiných před rukama jsoucích, a však vždy oněm příbuzných písmen; dále slouží též za náhradu nějakou
- c) dvou liter k jednomu zvuku slučování; konečně
- d) když dvou anebo všech třech podotčených způsobův se používá.

Jak již pověděno, nastoupili jsou prvnější dráhu apoštolové slov. Kyril a Methud, a ustavený jima alfabet neboli azbuka dochovává se posud s malými proměnami u všech Rusův, Srbův a Novobulharův. Zasloužilý spisovatel srbský Vuk Karadžić usiluje od mnoha let přiměřovatí k jazyku svému nový od cyrilského načitě se lišící způsob psaní; posavád ale mezi krajany svými ač mnoho odpůrcův, však žádných posobníkův nenalezl, tak že ne-

pochybně novotářství to s ním opět zanikne. Podobné opravy a doplňky v latinském písmě vyšly jsou také ode dvou Krajincův; leč i zde beze všeho prospěchu, a tak možná s jistotou předvídati, že u západních Slovanův sotva kdy komu jinému, a byť sám Cyril byl, volného v tom kroku přáno bude.

Rozeznávacích znamének bere me my Čechové ode čtyř set let a více v psaní ku pomoci; za novějších dob naklonili se k témuž také Ilyrové a z části i Lužičané. Obojí jsou dříve lpěli na velmi nemotorném liter shlučování; nyní však vytvořili jsou zvláště Ilyrové sobě tak důkladnou soustavu psaní, že vysokého stupně dokonalosti jí přiřknouti musíme, čímž se také stalo, že rychlého oblíbení a rozšíření našla. V polském písmě všechny tři nadzminěné způsoby v doplňování liter mezi sebou se míchají, a když u př. hláska *z* prostě a právě jako cyrilské *z* má své vlastní písmě, znamenají Poláci zvuk *ж* rovně jako my Čechové diakritickým proužkem, ano zase jednoduchý zvuk *ш* sloučením litery *s* a *z* znáti dávají.

Grammatická srovnávání a bádání naše vztahovati se budou následně na tyto jazyky slovanské: starobulharský, ruský, polský, ilyrský a český. Na ostatní nářečí jenom potud místem ohled se bráti bude, pokud některé temnější formy a vlastnosti dotčených hlavních jazykův jimi vysvětliti se dají, anebo pokud něco podstatného ze staroslovanské mluvy v nich se zachovalo, co v ostatních proudem časův se zatřelo aneb ztratilo.

Jazyk starobulharský, jinak církevní a *κατ' ἐξοχήν* staroslovanský nazvaný, předůležit jest nám pro svou ctihodnou starobylost, pro svou nad míru vyvinutou a přesně zachovanou hláseční a skloňovací uspořádanost, vůbec pro svou skoro v každém ohledu velikou grammatickou dokonalost. Bez známosti staroslovanštiny nelze nic důkladného započítati v oboru slovanských jazykův, rovně jako zpytateli germanské mluvy bez proskoumání gothského nemožno by bylo nauce své položití pevného základu. Církevní tento jazyk jest jako ohnisko, v němž každý slavista pro odchylující se formy novějších nářečí našich střed hledati musí, a zajisté po této niti brzo po nich se ohlídne a spraví.

Ruský jazyk panuje svou náramnou rozsáhlostí ve dvou

dílech světa. Důležitost jeho jest na jevě a stává se rok od roku patrnější, poněvadž jak ruská vláda mocně na osudy jiných státův vnitř i zevnitř Evropy působí, touže měrou i ruský národ neustále k vyššímu stupni slávy a moci dospívá. Při nesmírně hojných prostředcích rozmáhá se co rok i osvěta v národu ruském více a více, a literatura jeho, stojíc v nejpěknějším rozkvětu, v přehrátkém čase předstihla své sestry slovanské. Ostatně jest jazyk ruský bohatý plnými samohláskami, blahozvučný a ve svém ústrojí k ušlechtilé jednoduchosti se klonící.

Neméně zajímavým a důležitým pro nás jak výtvarností svou, tak bohatstvím literním jest jazyk polský, kterýžto ze stanoviska našeho co jazyk nejbližších sousedův a k češtině nejpodobnější zvláštní pozornosti hoden jest. V žádném jiném nářečí našem není slovanské souhlasenství (consonantismus) tak čistě vyznačeno a zachováno, jako v tomto. Proto také náležitá výslovnost polštiny nejen cizozemcům, ale i rodilým ostatním Slovanům nemalou činí obtíž, potřebujíc mnoholetého cvičení. — Ostatně jest i v grammatickém ohledu mluva polská velice vzdělaná a vybroušená, ačkoliv se zapřítí nedá, že za dávnějších časův, pokud na historické půdě ji stopovati můžeme, mnohem větší měla hojnost skloňovacích forem, nežli za nynější doby.

Asi v takovém poměru, v jakovém se jazyk vlaský k latině nalezá, stojí ilyrský k staroslovanskému. Tudy při obou stejné výtečnosti, ale i stejné nedostatky. Kdo v plynosti a lehkosti řeči, kdo v pěkné rovnováze souhlásek a samohlásek si libuje, nalezne ji v ilyrštině zajisté v nejlepší míře ze všech slovanských sester. V síle a jadrnosti však přednost náleží jiným, rovně i v změkčování souhlásek za polštinou u př. daleko pozadu zůstává. V mluvnické dokonalosti nestojí sice ilyrský jazyk za druhými slovanskými, ale nevyniká také nad ně. Literatura jeho honosí se sice nejedněmi pěknými plody staršími i novějšími, předce však pravý rozkvět její teprv od příštích a snad nedalekých dob očekávati dlužno. — Utěšený to bude úkaz, až někdy v jihoslovanském světě objeví se básník rovný polskému Mickiewiczovi anebo ruskému Puškinu.

Konečně o našem jazyku mateřském nevidí se mi potřebno zde šířiti řeči. My všickni povahu jeho více-méně známe a cítíme; nám zvláštní pozornost k němu obracetí již za tou příčinou náleží, poně-

vadž na jeho základě celou slovanskou jazykovědu stavíme, užívajíc jej spolu za nástroj sdělování svého. Připomenu tedy v krátkosti jen tolik, že žádnému slavistovi v mluvnických bádáních bez vnikání v ducha jazyka českého obejít se nelze, anoť tato větev starší a hojnější než která jiná památky své tisícileté literatury v sobě chová, sloužící nám spolu za důkaz, jak velmi podobná sobě byla tvárnost slovanských nářečí v oné dřevní době. Za zvláštnost a charakteristické znamení nynějšího, nikoliv ale starého jazyka českého vytknouti zde musíme porouchanost v soustavě samohlásek slovanských, kteréžto, dle určitých ovšem zákonův, z hlubších ve vyšší se proměňvše, řeč naši značně od ostatních oddělují.

Každému tedy milovníku slovanského národu, slovanské mluvy a literatury hlavně na tom záleženo býti musí, aby pilnost především přiložil ku poznání podotčených zde jazykův slovanských, chce-li jinak z mluvovědy slovanské z vyšlých a vycházejících dosti hojných a zdařilých spisův literatury jejich jakého úžitku bráti a v nich se kochati. Nebudeť pak těžko po nabytí některaké zběhlosti třeba jen v několika jazycích našich při malém pocvičení seznámiti se též s ostatními, a tak veškeré to rozkošné pole slovanské mluvy s velikým prospěchem přehlédnouti.

Nauka o hláskách slovanských.

Všecky hlásky mluvy lidské dělí se jak známo v samohlásné a souhlasné (samohlásky, souhlásky, vocales, consonantes). Onyno mají do sebe cos tekutého, tyto pevného. Souhlásky bychom mohli přirovnati v podobenství těla ke svalům a kostem; samohlásky naproti tomu jsou živel pevné částky protékající a je oživující — krev a dech. Souhlásky jsou tedy jako tělo, samohlásky jako duše, a v oněch spočívá tvar a postava, v těchto pohyblivost a barvitost mluvy. Samohlásky mohou snadno býti seslabeny, přejinačeny ano i vymizeti. Súží aneb vymetne-li se samohláska ze slovního kmene, vždy ještě jej poznati; proměna však souhlásek větším dílem jej maří anebo jiný tvar mu dává. Snadno se mění a zastupují samohlásky, řidší a těžší přechody jsou mezi souhláskami. V samohláskách zakládá se hlavně plynnot a měkkost jazyka, v souhláskách zase jeho moc a síla. Z neskončeně rozmanitého slučování obou vyplývá blahozvučnost.

Podobně mnohým jiným má i slovanská mluva prvotních pět samohlásek. Stavíme je prozatím k účelu svému v tomto pořádku :

a, o, u, e, i.

Pozn. Někteří grammatikové obmezují počet původních a sice krátkých samohlásek toliko na tři, jak se i skutečně v sanskritu a gothském nalezají, načež slovanští jazykové žádného ohledu bráti nemohou.

Samohlásky *a, o* jmenujeme hluboké, temné, *e, i* vysoké, jasné, mezi nimiž *a* jako uprostřed stojí. Dobře bude podržeti je v paměti v této posloupnosti :

a
o e
u i

Příbuznost a přechody: градъ, grad; pomohu, pomáhám; chorý, churavý; stůl, stolu; duša, duše; střehu, stráž; běliti, bílý; metu, přemítám; lubý, libý; rzucić, řititi atd. Nesnadno však křížem a přeskokem.

a, o, ou, e, i.

V staroslovanském písmě patero samohlásek našich známky tytéž podrželo, jak je byl Cyril v 9. stol. v řečtině nalezl. Odtud i *u* z dvou písmen sestává, jež později psáno *ѡ*, v nynějším pak ruském písmě s vynecháním *o* toliko druhé *y* za *u* slouží. Ostatně psaní samohlásek v ruském písmě neliší se od latinského.

Úkazy při prvotních samohláskách a další z nich vývod.

1. *Krátkost a délka.* Krátké samohlásce náleží přednost před dlouhou; onatě prostý původní živel v řeči, a každá dlouhá samohláska předpokládá dvě krátké, z nichž pošla. Že tomu tak jest, z přemnohých příkladův dá se světle dovesti; tak v časosl. —ám, áš: *konám, konáš* místo starého *konaju, konaješ*; *státi: stojati* atd., o čemž později více. Krátká samohláska jest tedy prvotník, dlouhá pak jeho obnásobením. Poněvadž ale všeliká jednoduchost za starší, spanilejší a čistější považovati se musí, vyplývá odtud v dějinách jazykův důležité pravidlo, že v první starožitnosti krátké hlásky jsou četnější, délka ale teprv poznenáhla se vluzuje. — Samohlásečné blahozvučí spoléhá na souměrném rozdělení krátkosti a délky.

Střídání se dlouhých a krátkých slabik stanoví časomíru, docela rozdílnou od přízvuku. Přízvuk se nalezá v každém jazyku; neboť hovor bez přízvuku byl by unavující jednozvukost, bez moci a živosti. Přízvuk jest věc libovolná a mění se dle rozličnosti krajin a nářečí, časomíra jest ale hloub v ústrojí samého jazyka vkořeněna. Tak přízvukuje Čech a Lužičan skoro veskrz první slabiku každého slova, Polák předposlední, u Rusův zas a tak též u ostatních Slovanův vyhledal sobě přízvuk zde a onde ve slovech místo, nezřídka zas je opouštěje v rozličném skloňování a odvozování, tak že ani jistého a bezpečného pravidla zde nalezi nemožná, a vše na pouhém obvykání záleží. (Cnota, cnotliwy, — ego; kamenům, kamionom, каменямъ; zeleněti, zieleniec, зеленѣть atd.)

Časoměrně krátké slabiky, jak z řečeného vysvítá, musejí se původně nalezati ve všech slovanských jazycích. Jest však otázka, zdali a v jakém stupni v kterýchž jazycích prvopočáteční krátké samohlásky k délkám se povznesly. Střídání samohlásek krátkých a dlouhých naskytuje se nám v nejpriznivější a nejúplnější míře v jazyku českém. Ač v ilyrských nářečích dosti značně vyniká, nenalezlo předc posud náležitého uznání. Že někdy i polský jazyk své samohlásky časoměrně rozeznávati počínal, dalo by se dostatečně provesti ze starších památek jeho, a ještě více ze stávajícího posud výhovoru obecného lidu po některých krajinách. Ku všeobecnému však vyvinutí a přijetí zásada tato nikdy nepřišla jako u nás. V ruštině ani nejmenší stopy nelze postihnouti, žeby kdy jaká snaha se bylajevila k pronášení a šetření dlouhých hlásek. Že v církevním staroslovanském jazyku rozeznávalo se též mezi krátkými a dlouhými slabikami, uzavíráti lze poněkud z nejstarších rukopisův, kde délky druhdy dvojením též samohlásky znamenáné přicházejí, jako: ДОБРАГО, ДООРОМОУ, ДОБРЫМЪ atd. Pozdější znamenání staroslovanských samohlásek čárkou svrchu vyšlo od grammatikův a opisovačův, jenž běžný přízvuk v prstonárodním svém jazyku do cyrilštiny jsou přenášeli, a nesmí se nikterak za rozeznávání mezi délkou a krátkostí považovati. Pročež také podle místnosti, a jak dalece rukopisy takové od srbských, bulharských neb ruských písařův zhotoveny bývaly, rozdílně i přízvuku užíváno a kladeno.

Pochopitelno tedy, že antické veršování, jsouc založeno na

přiměřeném střídání se dlouhých a krátkých slabik, nemůž místa míti ve všech jazycích slovanských. Když tedy u př. Mickiewicz také v hexametry se pouští, založené na přízvuku polském, vůbec nevhodném k veršování, jest to básnický vrtoch, kterýž zůstal beze všeho povšimnutí. Takové—to rozměry nejsou ani stín toho, co byly řecké a latinské, a co posud jsou naše české. Totéž platí i o hexametrech ruských, i o těch, jenž z pera Žukovského aneb Gnědiče jsou vyšly, při jejichžto čtení spíše vojenský marš a buben na mysl tane, nežli melodický zvuk a jemný ples řecké Musy. (O čemž jinde více.)

Jakož tedy žádného jazyka nestává, v jehožto slovech by se tak neb onak přízvuk nevyrážel: mohou ovšem naproti tomu býti jazykové, a jsou skutečně, v nichžto zásada časového trvání hlásek anebo nikdy do života nevstoupila, anebo byvši zanedbávána po jistém čase opět vymizela. Ono u př. můž slušně o ruském jazyku se tvrditi, v druhé příčině stojí nám románští a germanští jazykové za důvod. — Ostatně podotknouti třeba, že zákon časoměrného trvání dle rozličných věkův a měnění se forem jazykových také mnohým podléhá proměnám a takořka pohyblivější jest nežli přízvuk. Tak se psávalo před třemi sty lety u nás: *hrách, hrachu*, nyní *hráchu*; *náš, naše*; *dychati*, nyní *dýchati* atd.

Jazykové nečinící rozdílu mezi krátkými a dlouhými samohláskami mohou ovšem velmi mnoho lahodnosti a zvučnosti, ano i síly a důraznosti míti do sebe; jedna veliká přednost jim ale vždy chybí, totiž hudební rhythmus.

V jazyku českém počali teprv od polovice 16. století v písmě a tisku délky samohlásek trochu pravidelněji znamenati čárkami, jak to posud činíme, vyjímajíc dlouhé *ó*, které záhy svůj pravý zvuk pozbylo, přešedši v prodloužené *ů*, jak toho i v polštině cos podobného stává; dlouhé pak *ú* rozložilo se větším dílem v dvouhlásku napřed *au*, nyní *ou*, o čemž na svém místě promluvíme. Ilyrové ponechávají své délky bez znamenání způsobem Latiníkův.

Naskytuje se příležitost při těchto a podobných úkazech v jazyku povšimnouti sobě třeba jen běžně podoby, jakou mají s úkazy, jež pozorujeme ve všech říších přírody. Neboť rovně jako u rostliny jednotlivé částky vynikají a větší díly z celku si osobují, podržující patrnou převahu po svém vyvinutí hned ve

kmenu, hned v bohatosti listí, hned zase ve květu, a dále jako dle rozličnosti půdy a podnebí onde v největší plnosti a bujnosti bytují, onde zas nuzně a zakrsale svůj zrůst dokonávají: rovně tak, dím, spatřujeme i v jazycích nestejně poměry, příznivé i nepříznivé působení na jednotlivé částky, a jest skutečně málo jazykův, v nichžto by se všechny stránky v souměrném a souhlasném spojovaly celku. Takéť netřeba toho, by ve všech svých oddílech stejného stupně dokonalosti dosahovaly, ano právě z této nápo-hledné nesouměrnosti vyplývá ona rozmanitost a mnohotvárnost, jak v říši rostlin, tak v říši jazykův nás překvapující a ke skoumání vždy novým kouzlem vábí.

V případě našem přesvědčivše se, že mluva slovanská, aspoň v některých svých jazycích, mezi dlouhými a krátkými samohláskami rozeznává, anebo mluvíc po hudebnicku, časové trvání bílých a černých not jim přiměřuje: tážeme se dále, přestává-li jazyk vůbec a zvláště slovanský na dvojím tom trvání svých samohlásek, anebo usiloval-li kdy vykročiti z mezí těchto. Jinými slovy zní takto otázka: Jako v hudbě s jedné strany nota půltaktová v celou zrůstá, s druhé zas strany čtvrtěční neb černá ve vázaných se menší: podobno-li též, by v samohláskách vyrážeti se mohla rozšířenější čili zdvojnásobená ve svém trvání délka, a zas ve zmenšenější míře přirozená slabik krátkost? O některých kmenech divochův jihoamerických vypravují cestopisci, že v jazyku jejich ta podivná vlastnost se nalezá, že samohlásky nejen dvoj- ale i trojnásobní délkou vydržují, čímž prý u př. v časoslovech bližší anebo další minulost se vzjadruje. Vlastnost tato naddlužování samohlásek ztíží přichází v některém evropském jazyku, již za tou příčinou, žeby to činilo řeč rozvláchnou a lenivou, kdežto jedena-každý vzdělanější člověk potřebu v sobě cítí smlouvat se s druhými nejkratsím a nejpohodlnějším způsobem. Slovanské samohlásky nepřipouštějí tedy žádného *naddlužování* (hypermakrótes), anebo podlé hudby nedá se půltaktové noty trvání v celotaktovou prodloužiti. Jinak se ale věc má s krátkými samohláskami, které nezřídka na nižší stupeň sníženy aneb přikracovány býti mohou. (*Přikrácení*, řecky hyperbrachia). Jak mile ale krátká samohláska ještě se přikrátila, tratí svou barvu a svůj obzvláštní výraz, a stává se míšencem anebo *polohláskou* jedva sluchem rozeznávatelnou.

Takové polohlásky jsou známy i jiným jazykům, jako němčině, angličtině, franciině, a v písmě tak nazvaným němým *e* se naznačují. V některých slovanských jazycích jsou tyto polohlásky téměř neznámy, a přicházejí jen jako *výsuvky* (elisio), u př. v ruštině a polštině (dech — dchu, pien — pnia, potъ — pra, левъ — льва atd.). Jest to pak znamenitý výjev v těchto jazycích, že rovně jako krátké samohlásky k žádné se nepovznesly délece aneb ji později zcela zanedbaly, tak také původní ona polohláska všude pozdvižena jest k normálnímu stavu úplné a jasné krátké hlásky. Obyčejnější jest příkracování samohlásek v jazyku českém a mnohem více v staročeském. Na příkracování toto neběre se však v písmě žádný ohled, a vypadá to tak, jakoby žádné samohlásky v slabice nestávalo. V ilyrštině znamenají někteří příkrácenou tu hlásku němým *a*, jiní *è*; jindy zas i jiným proměnám podléhá. Důležitý jest ale úkol tohoto příkrácení v jazyku staroslovanském, jak nám to později jasnější bude z nauky o samohlasenství slovanském. Cyril ustanovil k vyznačení těchto polohlásek dva zvláštní charaktery, jmenovitě polohláska *ъ* (jer, tvrdé jer) a *ь*, jer', jeř anebo jerčik. Konají však službu dvojí v písmě; nebo kromě určení svého polohlásky v slovech znamenati, jsou i k tomu, aby tvrdoš a měkkoš souhlásek v jistých případech okazovaly, a v tomto druhém konání užívá se jich také v ruských nářečích a srbštině. (Objasnění věci některými příklady: *mech*, *poseł* — st. мѣхъ, посѣлъ, gen. etc. мѣха, посѣла atd.; p. mech, poseł; r. мохъ, посолъ, мха, посла; il. mah, posao (negotium, poslanik), maħa, posla. — *pes*, *len*: рѣсъ, љнъ; pies, len (lnu); пецъ, пса, лёнъ, льна; pàs, psa, làn, làna. — *plný*: рѣнь, реñny, полонъ, полна, руні; *krev*, krev: крѣвь, krew, кровь, кàrv; *smrt*: смръть, śmierć, смертъ, smàrt (smèrt) atd.) — Později uvidíme zřejměji, kterak polohláska *ъ* příbuznoš chová k samohláskám hlubším *a*, *o*, *u*; a zas *ь* k vyšším *e*, *i*.

Podlé trvání časového našli jsme tedy v slovanštině, ač ne ve všech jejich odvětvích, tři stupně hlásek, pokudž každá samohláska buď v krátkosti své přirozené, buď v prodloužení, buď i v příkrácení vysloviti se může. V prosodii pak polohláska běre se vždy za zcela krátkou, ano při silné posici i za dlouhou: vlna, srna, smrtný, vlnký.

2. *Nosovost* (rhinesmus). Hlas lidský, tvořící se v hrdle a hlavně v samohláskách nejpěkněji se ozývající, vychází na den anebo čistě otvorem úst, anebo průchod nalezá zároveň ústy a nosem. Prvním způsobem tvoří se patero hlavních samohlásek, prostých a čistých, jak jsme o nich právě řeč vedli; druhým zas nabýváme nosové samohlásky, jejichžto stávání v jazyku *nosovosti* zoveme. Tato nosovost sáhá zajisté do nejdávnějších věků mluvy lidské, ukazují na jakousi nedbu a pohodlnost v vyslovování, jakováž obyčejna jest člověku nevzdělanému a v přirozené bezohlednosti žijícímu. Nosovost tuto podrželi přemnozí jazykové, aneb aspoň zachovali vždy nějakou stopu její. Jeví se nám v řečtině, latině, němčině a jiných jazycích, jak mše kmeny slovní těchto řečí k slovanštině přirovnáváme. Znamenati však sluší, že zvuk ten nosový nápotom proměnil se v příbuznou mu velice souhlásku *n* nebo *m* na konci slabiky, nechceme-li spíše tomu místa dáti, že k vytknutí nosového zvuku písmena tato v písmě tam službu konají. Přirovnejme k sobě z přemnohých jenom některá slova: *гъсь*, *geś*, *Gans*, *ans-er*; *ягоръ*, *węgórz*, *anguilla*; *ягль*, *angulus*; *мята*, *mentha*, *mint*; *ляца*, *lens*, *Linse*; *p. dzięka*, *Dank* atd. — Ačkoliv pouze historickou cestou dovediti nedá se, žeby rhinesmus po všech jazycích slovanských se byl šířil, můžeme to předc s velikou podobností tvrditi z mnohých okolností, že v předhistorické době nosové zvuky po vši mluvě naší zespolka jsou panovaly, jakož později k některým poukázkám příležitost se poskytne. Za nynějších dob vládne nosovost samohlásek ve dvou nejdál od sebe odlehlých jazycích našich v plné síle, jmenovitě v polském a novobulharském; druhdy však byla obecna též staroslovanskému a polabskému jazyku. Ve slovanštině kromě *i* všeccky ostatní samohlásky připouštějí k sobě nosovost.

V staroslovanském obdržela nosová hláska známě *ѡ*, a zvuk její jistotně k samohlásce *a* přilehá. Na svědectví toho slouží, že Bulhaři podnes tak vyslovují, pronášejíce u př. *рука* *pāka*, hluboký *глаголь*, pouť *pāt*, drouh *dpārъ*. Druhé písmě k znamenání nosového zvuku v církevním jazyku jest *ѡ*, které toliko po tekutých aneb změkčovaných souhláskách přichází: *ѡязати* *vázati*, *пять* *pět*, *сагати* *sáhati*; pol. *wiązać*, *pięć*, *sięgać*.

Prvotně nalezal se v jazyku polském týž jediný nosový zvuk jako v církevním a bulharském, později však rozložil čili rozpůlil se na dvě strany, a sice na základě samohlásek nejbliže při *a* stojících, což v ústrojí samé polštiny svou má příčinu, kde tak často jiné slovanské *a* v *o* se mění, a toto opět se zvukem *e* se střídá: *błoto*, *młody*, *krowa*, *biore*, *bierziesz* atd. Zní tedy *мѣжь*, *мѣжьный*, *maż*, *meżny*; *голѣбь*, *голѣбница*, *gołab*, *gołebica*; *дѣбь*, *dab*, *dębu* atd. (Znamě *a*, *e*.) — Že však nosová hláska až téměř do 14. stol. byla jen jedna a tatáž, dosvědčují nejstarší listiny polské, kde vždy co *an* neb *am* se vyrazí, jako jsou jména: *Sangniew*, *Swan-temir*, *Sandiwoj*, *Dambrowka*, *Dambrowice*, *Szelang* a j. Ano posud tak znějí některá místní jména v ústech lidu: *Sandomierz*, *Santok* místo *Sądomierz*, *Sątok*; tak též ve výrazech 4. pádu druhdy, jako: *daj ci Bóg dobra noc*, *na wielka noc* atd. Též zde prozatím jen běžně připomeneme, že v nejstarší památce polského jazyka ze 14. století v tak nazvaném Žaltáři královny Markéty, nosový zvuk vždy jen jedno má znamení *o*, a jen místem jako nedbáním písařovým *an* přichází, u př.: *swanty*, *zamantek*, *noszanc*, *sługan twego*, *rance* atd.

Dochované nám sbírky slov z polabského jazyka poučují nás, že cyrilské *ѡ* (*jus*) pravidelně ještě hloubě v tomto nářečí znělo než polské *a*, stýkajíc se úplně s samohláskou *u*, pročež tam: *дѡбь*, *dab*, zní: *dumb*, *рѡкѡ*, *reke*: *rukę*, *желѡдъ*, *žoładz*: *zelud* atd. Měkká nosová zvučka *ѡ* zachovala však i zde původní svůj výraz větším dílem: *пѡсть*, *pieśc*, *piangst*; *миѡсо*, *miangsi*; *тѡла*, *tilang* atd.

Onino jazykové slovanští, v nichžto nestává nosovosti samohlásek, řídíce se podobným pravidlem, nahrazují staroslovanské *ѡ* pouhým *ou*, v krajinském prodlouženým *ó*; kde zas v cyrilštině *ѡ* přichází, tam obyčejně hláskami *a* a *e*, prostě aneb změkčeně, zastupováno bývá, jak o tom v samohlasenství se přesvědčíme.

Tím jsme již k pěti původním samohláskám obdrželi nový přírůstek nosových zvukův a nových v písmě znamení:

<i>ѡ</i>	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>u</i> — <i>u</i> (<i>ó</i>).
<i>ѡ</i>	<i>ia</i>	<i>ie</i>	<i>ia</i> — <i>a</i> (<i>ia</i>) <i>я</i> ; <i>e</i> , (<i>ě</i> .)

Jak jsme se již zmínili, nepronáší se v žádném slovanském jazyku nejvyšší samohláska *i* nosovým zvukem; ovšem ale u některých jiných

národův se zachovává, u př. v mluvě Litvínův, nám Slovanům nejpodobnější. Připomenouti již zde sluší, že pravidelného užívání nosových zvukův staroslovanských jediné v nejstarších rukopisech a tiscích bulharských přesně šetřeno jest, co však srbští anebo ruští mnichové jsou psali neb přepisovali, jest v ohledu tom beze vsí pravopisné důslednosti, a to z té příčiny, že domácím svým nářečím na tyto pěkné a důležité rozdíly zvukův dokonce pamatování nebyli. Tudy v takových spisech nosové *ж* skoro veskrz prostým *ж* se zastupuje, a měkké *ж* zcela opáčně za *ж* stojí.

V polštině mimo to nosová samohláska na začátku slova přidaným před ní *w* se zahrazuje, což v mluvnici *vědováním* slove anebo *vědovým přidechem*: *węzeł, wąły, wątroba, wachać* atd. Na konci slov se zas vždy nosovost v mluvě tratí, a zní co pouhé *o, e* co *e*.

3. *Přidech*. Patřiti nám na slovanské samohlásky ještě z jednoho hledišťe, pokud totiž na začátku slabik, anebo po změkčených souhláskách přichází. Žádná samohláska nemůže býti pronešena bez předcházejícího přidechu (*aspiratio*), a to z té snadno pochopitelné příčiny, poněvadž vyslovení samohlásek od dechu závisí, který co působitel zvuku předcházeti musí. Dvojnásobní spiritus a digamma řecké zde nám samo připadne. Slovanská mluva nakládá se slabikami začínajícími samohláskou tímto trojím způsobem:

a) Budťo se nechává přidech lpějící na samohlásce beze všeho povšimnutí, a tudy i bez znamenání v písmě, jakoby slovo zrovna nahou samohláskou se začínalo: ano, okno, ulice.

b) Anebo k jadrnějšímu označení samohlásky zhušťuje a zesiluje se onen přidech v té míře, že úplně vzrostá a přechází v hrdelní souhlásky nejbliže k němu přiléhající, jmenovitě v *h* a *g*. Přihází pak se i to, že jakousi polárností v ústrojí mluvním zhuštěný přidech ten z jednoho konce na druhý přeskočiv, z hrdla totiž na rty, co zvuk *v* se nám představuje. Tak u př. naskytuje se *h* v horno- a dolnolužickém nářečí velmi zhusta, jako: hale, habo (abo, albo — neb), hić (jíti), hišče (ještě), hověs (avena), huviš (uviti), hutšoba; v maloruštině: г(н)острый, горихъ, ганызь; u Hanáků: hózké, hótlé, Hezrael; ano i v staročeském místem: hobižně, hostroha, hohněm, a j. — Za přidech zas *v* považovati musíme

rus. восемь, вотчина (dědina), вострить; pol. jak se již podotklo: wegiel, wegorz, wuj, wujaszek (оуї, ujec); v obecné mluvě české vždy před *o* i jinde: převor, pavuza atd.; v chorvatském vždy zas před *u*: vulica, vucho atd.

c) Konečně dá se též zhuštěný přídech přitisknutím zadní částky jazyka k podlebě tak stlačiti a tudíž i změkčiti, že přijímá povahu nejjemnější ze všech souhlásek zvukem *j* se jevě. Odtud vyniká a na tom spoléhá nenedůležitá nauka o tak nazvaném jotačení (jotacismus), které po žádné jiné mluvě v té síle se nerozložilo, jako po slovanské, jsouc jedním z hlavních příznakův jejích. Přídechem tímto zachváceny jsou téměř veskrz v názvu samohlásky *e* a *i*, pročež také velmi málo pravdivě slovanských slov pod těmato literama ve slovnících nacházíme. Ze všech nejméně dotýká se přídech ten hlásky *o*. Při *a* a *u* pozorujeme ještě v jazycích našich jakousi neurčitost a oboustrannost, i můžeme při nich vznikání jotního přídechu nejlépe po historické cestě stopovati. Některé příklady věc tu objasní: азъ, ѡзъ, ја; агньць, ягня, jehně; ашоуць, jesut; оуже, уже, жу, жи; r. уха, р. jucha, jícha; crk. a strč. оуныи, juný; оутро, jutro; mr. вутреня (jitřní); údol, staror. юдолъ, pol. wądół atd. — Latinského písma užívající Slované vesměs přídech tento znamenají předkládáním před samohlásku *j* (ja, jo, ju, je, ji). Cyril ale, spojiv přídech ten (totiž *i*) vždy s následující samohláskou, považuje sloučené takto tahy za samostatná písmena:

ѡ, — юу (ю), ѡе, и, (и)

jiné r. я, — ю, е, и.

Týž přídech pojí se také se známými nosovými hláskami:

ѡѡ, ѡѡ.

K této nové řadě samohlásek některá poznamenání přidati potřebí: ѡ v ruském я se znamená. *O* v staroslovanštině a ruštině odporuje dokona všemu jotování; protož také v těchto jazycích zvláštního znamení třeba nebylo. Přicházili kdy tento zvuk v cizích slovech, vyráží se v ruském prostě *ю*, a podobně píší i Srbové v těch několika slovech, kde u nich z původního *je* bylo povstalo, jako: юште, юи (ji), юва (jedle) a j. Druhdy staví se též dvoukropka na *ě* ruské, když jako *ю* se vyslovuje: *ѡжъ*. Tak jako v znamení hlásky *u* skrz *оу* počítajíc od 12. století toto *o* se vypouští, považovalo se zas naopak ještě dříve v *юу* druhé písmě

za zbytečné, a píše se nyní vůbec jak cyrilsky tak rusky toliko ю. Jelikož ve slovanštině čistým *e* začínající slabiky nepřicházejí, přijato jest v ruštině, že církevní *ѣ* pouhým *e* se vyznačuje, a jotování slabiky tím jako samo sebou se vyrozumívá: *ѣсть* — *есть*, *ѣемникъ*, *двое*. V případech velmi řídkých, a nejvíce jen v cizích výrazech, když by předce pouhé *e* zníti mělo, užívá ruské písmo znamení *э*: *этомъ*, *эй*, *элегія*, *поэтъ*. Ze sestoupení dvojího *i* neb dvojí joty pošlo písmě *и*, jak se nalezá v starších rukopisech, anebo *и*, jak v novějších a v ruském písmě přichází. Toto *и* nekona ale toliko službu na začátku slabik, jak původně snad bývalo, nýbrž zastupuje nyní po měkkých souhláskách ono jednoduché *i* výše postavené. Prostého *и* však tehdáž užívá se v ruštině, a od mnohých též v cyrilštině, když bezprostředně po *i* nová samohláska následuje, u př. *при*, *пріятель*, *пити*, *пиешь* atd.

Ještě zde* podotknouti sluší o dvou z řečtiny vzatých a jedině v cyrilském písmě běžných literách. Jedna jest samohláska *ѳ*, přicházející v starobylých biblických jmenech někdy co řecké *ϕ*, jindy zas co lat. *ϕ*. U př. *ѳиро* (sv. olej), *ѳинодъ*, *ѳорѳира*, *ѳаггеліе*, *ѳсаѳ*, (Puškin: *ѳимволь*). Druhá jest *ѱ*; písmě toto v nejstarších staroslovanských spisech nepřichází, a jest teprv nálezek pozdějších grammatikův, by jím pády jisté a částky řeči názornějšími činili: př. instr. *ѳрагомъ*, dat. *ѳрагомѣ*; příd. *многѱ*, přísl. *многѱ*; *ѳлаголи* loquere, *ѳлаголи* verba atd., čehož my bez dalšího povšimnutí ponecháme.

Zbývá ještě k dovršení slovanských samohlásek na dvě ostatní obrátiti pozornost. A však podstatu jejich důkladně vysvětliti nelze, dokud neseznámíme se blíže se slovanskými souhláskami. Jsou to ony dvě skoro výhradně slovanštině vlastní samohlásky *jerу ѣ* a *ja ѣ*, jenž v běžném ruském písmě *ѣ*, *ѣ* podobu mají. S prvním shoduje se v latinském písmě *y* našich jazykův, s druhým naše české změkčené *ě*. Onoho jižní Slované ve svém písmě neužívají; toto i jinými samohláskami zastupováno bývá, u př. *бѣлыѣ* — bílý, p. *biały*, il. *bio*, *bjelo*, *bijelo*; *дѣва* — děva, dívka, p. *dziewa*, hl. *dżowka* atd. *Jerу ѣ* stojí v položení docela protivném k hlásce iže *и*, ježto v oné přídech beze vsí překážky působí, v této ale se těsní a tudý změkčuje. O čemž na svém místě více.

Nebude od věci, vše to, co o samohláskách pronešeno, ještě

jednou a to v krátkosti přivéstí ku přehledu, abychom sobě nejen všechny slovanské samohlásky jako v obvazu představití mohli, ale i k cyrilskému a ruskému jich psaní více přivykli.

I. *Prosté*: а, о, оу (у), е, і—(и)
 (ѡ) ѣ (ѣ)
 а, о, у, е ѡ, і—(и), ѣ
 а́, о́ (ѡ́), у́ (оу), е́, і́, ѣ́.

Příkrácené aneb polohlásky: ѣ, ѡ.
 (и а ѡ náležejí vlastně do III.)

II. *Nosové*: ѣ — а, е — ѣ.

III. *S měkkým přídechem*:

ѣ, — ю (юу) ѣ и (ji)
 я, ѣ, ю, е, и
 ѣ (ѣ)
 ѣ, ѣ, ѣ.

Z toho vidno, jaká hojnosť a rozmanitost panuje v slovanských samohláskách, a že v tom ohledu za žádným jiným jazykem pozadu nezůstáváme, nepotřebujícíe k této bohatosti ani žádného obojetného přehlasování (ä, ö, ü atd), ani pomoci vahavých dvouhlásek, jak to jimi v jiných jazycích chudoba samohlasných zvukův se zastírá. Všude u nás vidíme prostotu a jasnosť. Neméně bohatým, úplným a dokonalým ukáže se nám počet slovanských souhlásek, k nimžto již nyní přistoupíme.

Souhlásky.

Na souhlásky slovanské možná patřiti a je uvažovati s trojího hlediště, a sice:

1. Uvažujíc obsažnosť (intensivnost) dechu, jímžto se pronášejí, buď zvolna a jemně, anebo úsečně a ostře. V prvním případě slovou souzvučky *slabé* (lenis), v druhém *silné*, *mocné* (fortis). Tím se tvoří v abecedě naší dvojí řad zvukův, stojících k sobě s vyloučením *tekutých* souhlásek v obapolném úplném příbuzenství vzhledem na podstatu svou. Každá tedy souhláska *slabá* nalezá tudíž svou ozývající se jí *mocnou*, a zas naopak:

— b, v, d, h, g, z, ž, dz, dž,
 — p, f, t, ch, k, s, š, c, č.

Rovnoběžnost tato jedva v kterém jiném jazyku dá se v té úplnosti provésti, jak ji zde nalazáme. Protož také nesnadné bývá Neslovanům mnohé z těchto souzvuček náležitě pojmuti a čistě vyslovovati, jako u př. *boby, popy, dodá, toten, zase, sáze, Žižka, šiška* atd., a zas naopak málo který Polák a Jihoslovan umí rádně *h* a *ch* rozeznávat, anebo sprostý Čech a Malorus mezi *g* a *k* rozdíl činiti.

2. Třeba souhlásky roztríditi dle ústrojí úst, na kterém místě a kterými částkami hlavně se pronášejí. Především dříve rozdělení souhlásek, jak je byl Dobrovský učinil, a jehož jiní v grammatických spisech napotom se přidržovali, později svým způsobem ukážeme, jak jedna souhláska tvoří se z druhé a jak nejpřirozenějším pořádkem jdou za sebou. Rozvrhují se souhlásky na patero tříd tímto postupováním za sebou, počnouc ode rtův vždy dále k hrdlu:

1. Souhlásky *retní* (labiales):

в, ф, б, п, м — в, ф, б, п, м — В, Ф, Б, П, М.

O vyslovení a psaní těchto zvukův něco dále připomínati, bylo by zbytečno. *w* u Polákův. a Srbův lužických běžné jest, *v* u ostatních, k nimž i my nyní přistupujeme. Písmě *ф* skoro jen v cizích slovech přicházející stýká se s *f* aneb *ph* jiných jazykův.

2. *Podlební* (palatales), příhodněji *tekuté* (liquidae):

н, л, р — н, л, р — Н, Л, Р (ř, rz).

н, v nejstarší způsobě cyrilského písma *н*, později *н*, od *н* jediné položením střední čárky rozlično. Polanům a nám Čechům obecní zvuk *ř* zastupuje místo změkčeného *r* ostatních Slovanův, o němž brzo řeč bude.

3. *Zubní* (dentales):

д, т — д, т — Д, Т (Ѡ).

Toliko v cizích jmenech a to zřídka jen vyskytující se *Ѡ* srovnává se s řeckým *Ѡ*. V ruských ústech pronášívá se jako *f*, a mnohdy se tak i píše: *АѠины* (Афины), *ѠѠирѠ* (Ѡ), *руѠма* (Ѡ).

4. *Sikačky* (sibilantes), *sičné*:

з, с, ш — з, с, ш — З, С, Ш.

ж, ш, х — ж, ш, х — Ж, Ш, Ч (ш, ш).

První tři zvukové slovou prosté neb jednoduché pro rozdíl od následujících jim sourodných zhuštěných. Jak se již reklo,

znamenají Poláci souhlásky ш a ч slučováním dvou liter sz, cz, a v ústech jejich znějí, což i o ž platí, plněji a ostřeji, ano skoro by se říci mohlo hruběji, než u ostatních Slovanův. Litera ш jest toliko stažení dvou v jednu, u př. шнтъ. Nepohodlný polský pravopis zde čtyry litery (szczyt) vynakládá.

5. Hrdelní (gutturales):

г, х, к — z, x, k — Г, Х, К.

Souhlásky *h* a *g* velmi vzájemně k sobě se chovají, zastupující jedna druhou podlé rozdílności nářečí. Cyrilské *г* (glagol) veskrz co *g* čísti se musí, vyjímajíc ruská vedlejší nářečí, t. j. malo- a běloruské, kde sice též *z* se píše, ale *h* vyslovuje. Dále panuje *h* v jazyku českém a hornolužickém. Píše se tedy a vyslovuje u př. st. slovo градъ, г. городъ, мр. городъ (horod), pol. a dluž. grod, hluž. hrod, č. hrad, u všech jižních Slovanův opět grad, a tak ve všech podobných případnostech. Přichází-li tedy *h* v cizích slovech, přinucen jest Rus vyjádřiti je zvukem *g*: репои — heros, гидра, Гердерь. Naproti tomu v pol. *himn*, *hardy*, *hoży* atd. spíše *ch* nežli čisté *h* ucho pozoruje. Anoť v ilyrském zvuku *h* nestává, jest písmě toto zbytečné, a protož se dobře hodilo k znamenání jedním znakem souhlásky *ch*, jako *hoditi*, *muha*, kteréžto *ch* Srbové docela zanedbávají, píšíce a mluvíce pouze одити, муа. Hornolužičané zvykli jsou z počátku slov místo *ch* vyslovovati *kh*: *khodzić*, *khudy*, *so skhilić*.

Kromě uvedených právě souhlásek uvádějí se ještě v cyrilské azbuce tato tři písmena, ovšem pro jazyky slovanské docela zbytečná: с, з, ꙗ. — V rukopisech staroslovanských nachází se druhdy na začátku slov místo *z* psáno *s* (zělo), jako: селице, смилл, сѣнница (pupilla), a samo то сѣло (valde); řidčeji u prostřed: ммосин босн. Domnívají se někteří, že znamení toto k vytknutí vlastního od *z* rozdílného sloužilo zvuku. O tom však se velice pochybovati musí, poněvadž všickni jazykové slovanští vesměs toliko v jediné hlásce *z* se srovnávají. Jak za to mám, není toto *s* nic jiného leč řecké ἐπίσημον (ε), a původové slovanského písma zajisté pro nic jiného je nepřijali leda ku poznamenání čísla 6, jak to i v řečtině byli našli. Rovně tak jisto jest, že *z* a *ꙗ* z počátku jenom k číslování sloužilo (š 60, ψ 700), a že teprv od pozdějších písařův i do

slovanského písma jich bráno, ač někdy i neslušně, anof vedlé *ѡалѡмѡ* také *ѡа*, *ѡати* přespříliš svědomití mniši jsou psávali, kteří v řečtílkování tak dalece zacházeli, že i slova jako *аггелѡ* věrně nápodobili. Místo *ѡ* v cizích jmenech píše se nyní vždy *к* anebo *кz*, v latinském písmě zas buď *x* anebo *ks*: *Алекѡѡѡ*, *экзаменѡ*, Aleksandr; také *qu* podrobuje se slovanskému způsobu: *Квиринѡ*, Quirin, Kvirin. Vůbec pak cyrilským písmem píšíci Slované ve všech cizích jmenech spravují se zvukem, a ne literou cizozemskou. Konečně přichází také u Srbův a Bulharův též v nemnoze cizích slov znak *ц*, znamenajíc *dž*, u jiných ale jenom *дж*, jak to i u Malorusův: *блѡ. пенѡерѡ*, *окно*; *сrb. цакаѡи*, *глуѡиѡ*; *мг. джугѡ*, *лѡн* (ryba).

Tento jest úplný výčet souhlásek, jenž ve slovanských jazycích přicházejí. V roztrídění jich, jak se již řeklo, řídili jsme se tím pořádkem, jakého se učený Dobrovský ve svých mluvnicích přidržoval. Zapřítí se nedá, že rozvržení toto jeho v mnohém ohledu jest praktické, a že i nám v našich mluvnických studiích nebude bez úžitku, pročež dobře učiníme, podržíce je bedlivě na zřeteli. Nicméně důkladné a vědecké soustavnosti v rozdělení tomto pohřešujeme, a pročež vynasnažím se tuto svým způsobem ještě jednou řadu souhlásek předložit v tom přirozeném pořádku, v kterém se tvoří a jedna z druhé vyvinuje. Za základ roztrídění našemu opět sloužití budou nástrojové mluvní, přispívající hlavně k vytvoření souhlásek, a však začnouce od štěrbiny hlasní (*glottis*) pokračovati budeme od hrdla ke rtům a pozorovati, jak se utvořují a jak za sebou následují.

Vycházející z hrdla jemný dech, jak mile ve spojení s některou samohláskou slyšeti se dá, tvoří souhlásku tomuto dechu nejpodobnější a téměř s ním totožnou. Jest to *h*. Dech tento sesílený a jako mocí vyříhnutý přechází v souhlásku *ch*. — Oba tyto zvuky jsme prostě a bez překážky vypustili z hrdla. Jestliže ale jemný náš zvuk *h* při pronášení na zadním podlebí se smáčkne anebo stiskne a tudy u volném vycházení překážka se mu činí, proměňuje se tudíž v nový zvuk, totiž v *g*, a koná-li se totéž s prostým ale zostřeným dechem, totiž s *ch*, vytvoří se nám hláska *k*. Při tom se jeví ten zvláštní úkaz, že tyto dva stisknutí a tudy jako rozpleštění zvukové dvojí východ si hledají a nalezají,

totiž otvorem úst a chřipěmi, kdežto onyno dvě prvnější souhlásky nosem nic činiti nemají.

Pozorovaleť zajisté každý z nás, když v bouři aneb při silném dutí vítr na své cestě na předměty překážku mu působící narážej, mocí se prodírá, kdekoliv otvor jaký nalezá, že tehdaž hvizd neboli sikot ozývá se při tom. Cosi tomu podobného přihází se též u pronášení jistých zvukův mluvy lidské. Překážka-li se klade z hrdla vycházející a vzduchu nejpodobnější souhlásce *h* asi uprostřed podlebí přitisknutím k němu jazyku, a zamezuje-li jí tím volný průchod, tedy proniká vzduch s jakýmsi šumem a vytváří se hláska *ž*. — Tato-li překážka se činí zpředu podlebí za hořejšími zuby přitisknutím špičky neb konce jazyku: tedy zvuk se stává jednodušší, ostřejší a takořka též špičatější, a tím bře vznik naše souhláska *z*. — Podobným chodem a postupováním vyvádějí se též z druhého hrdelního zvuku *ch* dvě nové souhlásky. Poněvadž ale zvuk ten jest prudší, mocnější a sušší, budou tutěž povahu míti do sebe i odvozené z něho sikavky, jenž jsou *š* a *s*. — Tážeme se dále, kterým a jakým sikavkám dají původ vybývající ještě dvě krdelní hlásky *g* a *k*? Přirozená jest věc, že ono smáčeknutí, jež jsme na základních zvucích *g* a *k* pozorovali, také při odvozených z nich bude shledáno. Náležející sem zvukové nejsou jiní, leč připadající pod *g* souhlásky *dž* a *dz*, pod *k* ale *č* a *c*. Že zvuky *dž* a *dz* dvěma písmenoma znamenáme, jakoby ze dvou zvláštních zvukův složeny byly, není nic podstatného, poněvadž k jednoduššímu jich označení v latinském písmě žádných příhodnějších nenalezáme znamení. V cyrilském písmě, jakož jsme se zmínili, má aspoň *dž* své vlastní znamení ѱ. Chtěl-li by pak kdo vzdor tomu tvrditi, že *dž* a *dz* naskrze nic jiného nejsou, leč spojení ze dvou samohlasných zvukův, muselby připustiti totěž také o *č* a *c*; neboť i tyto, když by potřeba kázala, rovněž skrze *tš* a *ts* vyobraziti se dají. A předc nikomu to na mysl nepřipadá. Ovšem pravda, že potřebné sevření síčných zvucek *dž*, *dz*, jakož i *č*, *c* nedá se jinak uskutečniti, kromě zádržkou podobnou velice onde zvuku *d* zde *t*; nicméně však nastoupilo v podotčených souhláskách tak dokonalé sebe proniknutí a splynutí vespolek, že v mluvnici nejinak než naprosto za jednoduché zvuky považovati se musejí. — Oněmno slovanským jazykům, v nichž souhláska *g* nepři-

cházi, jako to v našem českém, zůstaly také souhlásky *dž* a *dz* cizí, zvláště ve skloňování, a tudy rovná se u př. naše *noha noze* polskému *noga nodze*; české *mnoho mnoze*, *zvon*, polskému *srogí srodze*, *dzwon*. Sikavky v první řadě přicházející slovou husté neb zhuštěné, druhé — prosté.

Po této trojí řadě souhlásek následuje čtvrtá zvukův zubních, již blíže při otvoru úst. Berouce opět za základ dvojí onen dech, slabý a mocný, anebo první dva z něho vytvořené zvuky *h* a *ch*, obdržíme sourodné jim dvě zubní souhlásky tím způsobem, když plynoucí z hrdla dech koncem jazyka na hořejší dásni zadržujeme a pak jako mrskem vypustíme. Činnost ústního ústrojí při tvoření zvukův zubních a prostých sikavek *z*, *s* zdá se býti velmi podobna, ale jest v obojím případě znamenitý rozdíl. Zvuk souhlásek síčných *z* a *s* vychází totiž povlovným a klidným během jediné z úst na den, kdežto při zubních rychlým a mrštným naražením obojím otvorem, nosem i ústy vybíhá. Abychom pak řadu zubních, jako při předešlých, čtveročlennou obdrželi, kteréž to medle souhlásky jsou, jimižto náleží vyplniti místo v oddílech zvukův stisknutých *g* a *k*? — Jsou to dva zvukové, nám Slovanům docela cizí a neobyčejní, germanskému kmenu severnímu ale dobře známí. V islandském neboli skandinávském písmě mají tuto podobu: *ð*, *þ*, kterouž i slavný Grimm ve svých spisech podržuje. Rovněž i v anglickém jazyku přicházejí, a znamenají se obě stejně písmeny *th*. Tu kdeby ve slovanštině přirozeným během jeviti se měly, všude těmiže samými prostými souhláskami *d* a *t* se zastupují.

V poslední řadě, ku které nyní přistupujem, stojí čtyři *retnice* *v*, *f*, *b*, *p*, zevrub se shodující s našimi výše postavenými čtyřmi hrdelními zvuky a vytvářející s nimi jako dva póly čtvernásobní té souhlasečné osy. Při jejich pronášení pozorujeme tutéž snahu, to samé přízpůsobování vzduchu jako při hrdelních, jenom že vzduch na rtech se jeví mnohem volnějším a pohyblivějším než v hrdle, anof i ústrojí to samo nad ono vlastnostmi těmi vyniká. Protož i tyto na pohled od sebe nejvzdálenější souhlásky, totiž hrdelní a retní, předce vždy u velmi blízké příbuznosti k sobě stojí, zhusta ve slovních kmenech se zaměňující, jak toho na sta příkladův před rukama jest a později v nauce o slovanském souhlasenství se okáže.

Zbývají ještě *tekuté* souhlásky (liquidae). Tyto však neosobují si, jak to hrdelní, sikavky atd. činily, jenom jednoho ústrojí mluvního; alebrž všech vesměs se dotýkají, tak sice, že ku každé zde uvedených pěti tříd jedna tekutá hláska se připojuje. — K hrdelním souhláskám přiřaditi musíme plné, patrně v hrdle se tvořící *l* (ne jak my Čechové, ale jak severnější Slované je vyslovují). Hustším sikavkám staví se po boku drkotavé *ř* s prostým *r*, anof s nimi stejné položení v ústech majíce, té samé jsou i povahy. Se zvuky zubními druží se *n*, rovně jak ony ústy a nosem vycházejíc. Že pak tekuté *m* na samé zevnitřnosti rtův se tvoří a tudy k retním přistupuje hláskám, každý snadno nahlíží. Tekuté souhlásky, jak to již jméno jejich ukazuje, rozplývají se snáze než jiné po veškerém ústrojí úst, ony jsou ze všech nepohyblivější a nejslužebnější, bez těžkosti s jinými se vížice a s nimi v společenství vstupující.

V přirozeném vyvinování se a postupování za sebou nabyli jsme tedy pět stupňův souhlásek ve čtveročlenném jich rozvržení. K nim přiřadilo se dále v úplnosti patero hlásek tekutých. Vizmež, nedá-li se ještě toto sestavení zvukův doplniti a dovršiti; neboť tak podivu hodná jest strojnost mluvy lidské vůbec, a naší slovanské zvláště, že všecka ta hojnost a rozmanitost zvukův jejich pěknou činíc jednotu témuž podléhá zákonu. Od nichžto jsme tedy vyšli, od samohlásek, k těm opět se navracujeme, a zkusíme, zdali též při nich nestává téhož pravidla a poměru, co při souhláskách. Jest zajisté *a* samohláska čistě v hrdle utvořený, a z něho prostě beze vší jiné pomoci vycházející zvuk. Nejblíže k *a* a hrdlu stojí hláska *e*; máť i ona tutěž jakost stišťenosti jako zhuštěné sikavky, pročež ku pořadí jejich případne. Daleko tenší a hlavně prostřed podlebí tvořící se *i* přináležeti bude k sikavkám jednoduchým; *o* jak svým položením blíže k ústům, tak svým značnějším rozléhaním se i v otvoru chřípí patrnou jeví příbuznost ke zvukům zubním. Že konečně *u* bez pohnutí a stoulení ke rtům nemůž vysloveno býti, samo se ukazuje. Odtud: *a e i o u*.

	pouhé (purae)		stisknuté (compr.)		tekuté (liquid.)	
	slabé	mocné	slabé (lenis)	mocné (fortis)		
hrdelní	h	ch	g	k	ř	a
sikavky zhuštěné	ž	š	dž	č	ř	e
sikavky prosté	z	s	dz	c	r	i
zubní	d	t	đ (d)	þ (t)	n	o
retní	b	p	v	f	m	u

j změkčený přídech; *F* dech prostý. Jak z *h* ostatní zvuky se vyvádějí, tak z *a* samohlásky.

Z přehledu tohoto systematického souhlásek, které všechny až na ony dvě stisknuté zubní v slovanských jazycích úplně se nacházejí, můžeme považiti, jaké to jest bohatství zvukův ve slovanské mluvě a jaká rozmanitost slabik a slov z nich se utvořujících. Tento zde vyložený chod u vyvinování se našich souhlásek má velikou důležitost v etymologické nauce; neboť odtud přede vším vyplývají všechna pravidla a zákony o přeměnách souhlásek, dadouce se jen touto dráhou jasně odůvodniti. Pročež budeme i my v dalších grammatických bádáních častěji přinuceni odvolávati se na tento rodokmen souhlásek našich.

3. Pohlédnouti nám opět s nového a sice třetího stanoviště na souhlásky slovanské z ohledu jich dvojího *jerování* aneb tvrdého a měkkého vyslovování. Namítá se otázka, kterak se děje změkčování? a působí-li se na souhlásku anebo teprv na spojené s ní samohlásku? neboť jsou grammatikové, jenžto rozličné hned jedno hned druhé tvrdí. Mé mínění jest, že změkčení nemůž býti jináče způsobeno, leč pomocí stisknutého a tudy jemného přídechu, z něhož, jak jsme viděli, nejměkčí ze všech souhlásek, zvuk totiž *j* vychází. Prostřednictví toto lze jest nejjřetelněji pozorovati po

retních zvucích, kdežto změkčovací živel ten dokonce od souhlásky *j* se neliší: *wia, vě, pě, pi, mi* atd. Tíže jest jej pozorovati po sikavkách a zubních hláskách, poněvadž dvojité sbíhá se zde stisknutí, jedno totiž ze samé podstaty samých těch zvukův, druhé pak z přídechu *j* pošlé: *da, dě, di, ta, tě, ti, zia, zie, sie, si* atd.

Měkčení souhlásek znamenají ve svém písmě rozliční slovanští jazykové rozličně, aniž pak jest v nářečích našich všude stejně vyvinuté a zachované. Nejbujněji rozprostřely jsou se měkké slabiky po ruštině a polštině, kteréžto přicházejí-li zhusta, zvláště po jednoduchých sikavkách, nedá se jazyk ospravedlniti od výčitky jakési hravé štěbetavosti. Průpovídky zajisté, jako tato jest: *ciészyc sie dziecięciem*, a na sta podobných tomu zůstávají vždy pohádkou v řeči tak rekovného národu jako jest polský. V užší meze jest uzavřeno měkčení souhlásek v jazyku staroslovanskem, maloruském a českém, až v ilyrské a novobulharské mluvě z většího dílu vymizuje; neboť tam již naše časoslova *měnití, roditi, p. mienić, rodzić* a j. znějí: *rodyty, mēnyty*, tedy zcela tvrdě, jak my to před *y* činíme.

Pozn. Věc tato z prvního pohledu nepochybně podivna zdáti se bude, anoť podlé vši *obdoby* a přirozeného běhu vlastně od severnějších slovanských národův očekávati bychom měli tvrdší a všelikému změkčování slabik více odpírající výslovnost, nežli od jižních kmenův. Jak si tento úkaz vysvětlíme? Nepochybuji, že zde ukryta jest nějaká historická příčina, kterou však odhaliti nepodobno. Neboť jak a odkud to přichází, že u př. v severogermanské mluvě, jako to v dánském jazyku, tak mnozí kmenové slov se nalézají, ježto jiným Slovanům naskrze nepovědomi jsouce, toliko v jazyku srbském a bulharském opět se vyskytají? — a jakáž to prostora zemí dělí nyní od sebe Dány a Srby. Ostatně také zde v oboru germanských jazykův pozoruje se a každý snadno přisvědčí, že dánský jazyk, ač dále k pólnoci leží, daleko zní příjemněji a jemněji, nežli obyčejná němčina, tím hrubší, čím dál na jih sáhající. Dá se ale též úkaz tento z fyziologické stránky vysvětliti tím důvodem, že potřebí jest mnohem většího úsilí a obratnosti mluvních ústrojův k vyslovování změkčených souhlásek, nežli k pronášení tvrdých, a že tedy rovně jako severan rozsáhleji vyvinul své fysické síly, také u vývinu jazyčných zvukův větší úsilnost

jeví nad jižního obyvatele, a tím i větší rozmanitosti ve své mluvě dosahuje. Naproti tomu snaží se zas jižanin, a z našeho kmene obzvláště ilyrský Slovan docíliti libozvuku rozmnožením a stejnějším porozdělováním samohlásek. V konání tomto jeví se náchylnost ku pohodlí, odporující poněkud nenetrudnému samohlásek změkčování

V cyrilském písmě znamená se měkkost souhlásek vždy následující jotovanou samohláskou, anebo skrze **ѣ** a nosové **ѧ**, pakli ale slabika měkkou končí souhláskou, zastává službu tu polohláska **ь**. Naproti tomu, končí-li slabika tvrdě, přivěšuje se **ѣ**. U př. **КОЛА, ВЪДѢТСА, БЛЮДО** (mísa), **КОСТЬ, МОСТЬ, СИЛЬНЫИ** atd. Těmiže pravidly řídí se i Rusové. V polském písmě vyrazí se měkkost *holé* souhlásky, tu kde toho třeba, postavením *s* hora čárky; v slabice pak samé určena jest k tomu samohláska *i*, poukazující na měkké vyslovení. Způsob tento jest rovně výhodný a snadno pochopitelný: *cień, zaś, kraść, biada, niewieścuch, pieniądze, zmieniony* atd. Latinsky píšíci Ilyr v těch případech, kde měkčení nastupuje, vůbec měkkého příděchu *j*, k tomu užívá a píše takto: *kralj, ljudi, zadnji, zadnja, boginjom* (instr.) atd. (*y* mu žádné služby neprokazuje.) Předce ale v písmě dobře rozeznává mezi cyril. **ѣ** a **ѣ**, klada na místo onoho *je*, na místo tohoto *ě* rovně s námi: *od njega, cvětje, věra*.

V češtině všecko téměř souhlásek měkčení schýlilo se ke dvěma nejvyšším samohláskám *ě* a *i*. Bez samohlásky neboli *holé* znějící souhlásky měkké znamenají se, jak známo, háčkem, což i tehdaž se děje, když v nemnohých v průměru případech měkčení před širšími a plnějšími samohláskami *a, o, u* místo má. Háčkem označené měkčení však jediné k zůnám zvukům *d, t, n* se přidává, při jiných zvucích jak v mluvě tak i v písmě se opomíjí. Když tedy dvojím způsobem, dílem na souhláskách samých, dílem pak na samohláskách (*ě, i*) měkčení znamenáme, přenášíme takměř s oněch na tyto jenom znaménka, což nepochybně proto se děje, že v tisku to některou poskytuje výhodu. Tak píšeme *hoň, sudtc, nádra, ohňové, štovik* atd., a zase: *pěna, měřiti, běl, tělo, někdo* atd.

Zde se nám naskytuje příležitost přomluvíti, co třeba, o dvou již dříve a však jen běžně podotknutých samohláskách **ѣ** a **ѣ**. Vidělo se, kterak sv. Cyril samohlásku *i*, naprosto-li se považuje,

tak do svého písma byl přijal, jak ji v řečtině našel (jota.) Dále se připomenulo, že měkký přídech rovně jako při druhých samohláskách, tak i při této se jotováním znamená (tedy и, и), a však povědělo se též, že písmene tohoto nejen na začátku slabik se užívá, nýbrž i po měkkých souhláskách, aby se jim právě tato měkkost jejich označila. Cyrilské и vyrovnává se tedy vůbec literě i latinského písma užívajících Slovanův, jako Čechův a Polákův. Víme pak též již, že každé slovo na tvrdou souhlásku se končící v staroslovanštině a v ruštině přivěšuje k sobě ještě polohlásku ъ. Prodlouží-li pak se slovo takové v pád i, u př. ДОМЪ, КЪТЪ: ДОМЫ, КЪТЫ, poznáváme tudíž, který jest původ písmene ъ a jména jeho: ъ + и. A v tomto případě zvolil opět latinsky píšící Slovan y. — Důslednost žádala by snad toho, aby změkčené i naše touže měrou v cyrilštině bylo se složilo z ъ + и, u př. РАДОСТЬ, РАДОСТЫ. Zdá se však, že zakladatel staroslovanského alfabetu tomu se vyhnul proto, aby důležitý rozdíl mezi i a y i v písmě stal se oku zřejmějším, čehož by se písmeny ъ a ѣ ne tak snadno docílilo. V srbských rukopisech přichází skutečně litera ѣ, ale neznamena nic jiného leč to samé, co jinde ъ, a v ruském nynějším písmě právě tak uvedeno jest ѣ místo ъ anebo našeho y. (U Ilýrův y není.)

Co se samohlásky ѣ ѣ (jať) dotýče, jest ona ve slovanštině velmi nejisté povahy a musí se za přezvuk (Ablaut) považovati. Původ její nejspíše ve splynutí samohlásky a s jinou hláskou hledati se musí. K tomu vede sama podoba její; neboť svrchní díl vypodobňuje samohlásku + jak v nejstarších i cyrilských i glagolských rukopisech ji nalzáme; spodní díl vyznačuje polohláskou ѣ neurčitou jakousi samohláskou, nepochybně na e neb i narážející a měkkého způsobu. Ještě více ukazuje na to samo jméno její jať (změkčené a). Později však písmě toto vzato k označení měkkého e, a tak se i čítá, pročež i nám třeba jest se toho přídržeti. Nejistota a těkavost samohlásky této patrna jest všude v našich jazycích. Tak zní v polštině hned jako a, hned zaš jako e pödlé jistého blahozvučnosti zákona, ješto a od tvrdé, e pak od měkké následující slabiky závisí: wiara, wierzę; dział, dziełic; las, w lesie; żelazo, na żelazie atd. V ruštině nezachovává se u vyslovování e a ѣ všude náležitý rozdíl, jak to ostatní Slované činí. Tak u př. vnímá ucho v slovech метать, мѣсить v prvních slabikách jen čisté e, a zas

ve slovech *день* a *надѣнь* (oblec) toliko stejné měkké *ě*, kteréžto zvuky *me* a *mě*, *de* a *dě* slovanská mluva sic všude přísně rozeznává. V maloruském nářečí vyrazí se samohláska tato veskrz zvukem měkkého *i*: *нѣжывый*, *лѣто*, *тѣнь* (stín). Podobně činíme my Čechové, když *ě* toto prosodicky se dluží: *měřiti*, *míra*, *bělost*, *bilý* atd. U jižních Slovanův, jmenovitě v ilyrských nářečích dává staroslovanské *ѣ* největší proměnlivost a pohyblivost u vyslovení na jevo. Tak u př. zní slovo *дѣвоѣка*, *бѣлити* podle rozličnosti krajín zde *девоѣка*, onde *дивоѣка*, *джевоѣка* a zas *дијевоѣка* atd. *белити*, *бијелити*, amo ve furlanském i *bealiti*. Více o této hlásce přednesti udá se nám příležitost ještě na jiném místě.

Již nyní přihlédneme opět k našim souhláskám, abychom poznali, jak rozliční slovanští jazykové vykonávají změkčování při nich, a jaký jest o této věci smysl jejich. Především připomenouti potřebí, že s některými řadami uvedených prvé souhlásek jinak to vyhlíží v ohledu theoretickém, jinak opět v ohledu praktickém. V písmě totiž u jedněch slovanských národův považovány jsou některé souhlásky co tvrdé, kdežto u druhých mají se za měkké jakoby z přirozené své povahy; a předceť to rozum s sebou nesé, že obojím zároveň býti nemohou. Mimo to připouštějí též některé souhlásky měkčení v jistých případech a v jistých nářečích, anof naproti tomu jinde toho docela neznají, opustivše v mluvě národní dávno ono změkčování.

Co do *hrdelních* čtyř souhlásek, ty v církevním, maloruském a českém jazyku nikdy nejsou schopny měkkého vyslovení, pročez po nich i v písmě žádné jiné samohlásky klásti se nemohou, leč ty, v nichž nijakého změkčujícího příděchu není, a které jsme prostými nazvali, tak ze širších *а*, *о*, *оу*, *ж*, polohláska *ѣ*, z užších jen *е*, *ы* (*y*). Nikdy tedy klásti nelze *н*, *ѣ*, *л* atd. Pročez *тѣжыѣ*, *хыжа*, *кыдати* atd. Taktéž i česky. Co do širších samohlásek platí toto pravidlo v celé mluvě slovanské; ne však co do dvou vyšších neboli užších. A tu již hned v polštině vyskytuje se nám ten rozdíl, že sice dvě *pouhé* hrdelní souhlásky *h* a *ch* tímže řídí se pravidlem, kdežto druhé dvě *stisknuté* *g* a *k* zcela tomu na odpor se chovají, šetříce vždy změkčení před vyššími samohláskami. Píší se tedy polské výrazy u př. *hydzić* (hyzditi), *chytry*, *suchy*, *hełm*, *chełpic*, *się* — a zase: *gibki* (hebký), *gibkiego*, *tęgi*, *kieł*, *kiedy* atd. Nosový však zvuk *ę*

jakožto původ svůj z *a*, *an* mající, zůstává beze všeho působení na *g* a *k*, pročež: *gęsty*, (*gąszczy*), *kędzior* (kadeř, кудри) atd. Přídavné *giętki* (ohebný), *gięty* činí jediné výmínku; leč nosový zvuk v těchto slovech není čistý, alebrž pošel ze souhlásky *n*, anof základem zde jest časoslovo *gnę*, *giąc* m. *gnąc*. — Jakáž medle jest příčina této náchylnosti polského *g* a *k* k měkkosti? — Dřívější naše odvození zvukův *g* a *k* z prvotnějších *h* a *ch* vysvětluje to dostatečně, poněvadž ono děje se stisknutím hrdla a tudy jakýmsi změkčením, jemuž bez toho všude až téměř nad náležitost jazyk polský hoví. Mezi všemi samohláskami zavdávají pak ony dvě nejvyšší nejvíce příležitosti k změkčování. Že ale tím nauka grammatická co do tvoření a sklánění velice jest zviklána, ukáže se později samo. V ruštině též po hrdelních zvucích všech píše se *u* (у) a tudy i *n*, ač tato samohláska v pronášení našemu čistému *e* se rovná: *ногѣ*, *мыхѣ*, *рыкѣ* atd.

Po zhuštěných síkavkách ve všech slovanských jazycích měkké *i* (и) se píše, a nikoliv *y* (ѣ). Jediný Polák zde činí výmínku, klada po nich a rovněž i po tekutém *rz* vždy *y*, čímž opět v grammatické důslednosti mnohé zbytečné překážky si v cestu staví. My však, patříce na povahu slovanských hlásek s vyššího stanovíště, ovšem převrácenost tu bez dalšího povšimnutí ponechati můžeme. Čím někteří polští grammatikové se ohražují, předstírajíce, že síkavky tyto v ústech polských o něco ostřeji a plněji znějí, nepostačuje k ospravedlnění, tím méně, jelikož výslovnost takováto není u polského lidu všeobecná, anobrž Mazurové u př. všecky husté síkavky jako jednoduché (*z*, *s*, *c*) pronášejí. Jiná námítka snadby ta býti mohla, že po hustých síkavkách, stojí-li před druhými samohláskami, žádné jotačení se nepozoruje, jako se pozoruje u př. při retních: *ba*, *bia*, *be*, *bie* atd., ješto žádný Slovan zvuky *ža*, *ša* nepronáší *žja*, *šja*, vyjímaje snad jenom některé Slováky. Tedy jako se píše *sza*, *szu*, *sze*, sluší prý po *ž*, *sz*, *dž*, *cz* podobněž tvrdé *y* klásti. Námítka tato vyvrací se ale předně již tím, že obdobnosti takové nemuselo by při všech samohláskách stávat; píšíť a vyslovují předce titíž Poláci po hrdelních, jakož jsme viděli, *ga*, *go*, *ka*, *ko*, a zas *gie*, *kie*, *gi*, *ki*. — Lepší ale důvod o přirozené měkkosti zhuštěných síkavek tento jest: Pozorovaliť jsme dříve v nauce o tvoření souhlásek, že síkavky, zvláště husté,

tvorí se silným přitíštěním jazyka k podlebí, a že tedy již původem svým něco měkkého mají do sebe; hláska *j*, jakož i o tom řeč byla, jest rovněž stíštěný a tudy změkčený přídech. Nemůžet jinak býti, leč že tyto dvě stejnorodé částky setkavše se jako dvě krůpěje v jedno splývají. Tím pak zdánlivě hláska *j* u vyslovení se vytratí, a však měkkost nadzminěných souhlásek ve své vždy zůstává míře. Považování pak hustých sikavek za tvrdé zvuky, jak to Poláci činí, a psání po nich *y* vede v celé mluvnici ke mnohým zmatkům a nedůslednostem. Abych jen jeden příklad uvedl, odvádíme od přídavných: *tvrdý, tupý* (*tw.rdy, tępy*) časoslovo *stwierdzić, otepić* patrně v zakončení měkkém, a tak ve všech jiných případech: čemuž medle od *suchy* odvozené *suszyć* proti vši době píše se tak? Nepanuje-liž zde týž zákon? A není-liž samo sebou zřejmo, že *ch*, nejsou samo v sobě žádného změkčení schopno, proměnití se muselo v *ś*, tedy v měkkou souhlásku, jako onde *d* do *dz* (*twardý: stwierdzić*)? — Z toho již poněkud vidíme, jak převrácený jest z veliké částky pravopis polský, a že ve správnosti nijak ani staroslovanskému ani našemu českému vyrovnati se nemůže.

Změkčování tenkých neboli jednoduchých sikavek třídy třetí děje se zvláštním způsobem. První dvě *z* a *s*, jakožto z pouhých hrdelních poslé, podržují rovněž povahu tvrdých zvukův. Obě pak i měkkému vyslovení podrobiti se mohou, měníce se v *ź* a *ś*. Toto změkčování vyvinulo a zachovává se nejdokonaleji v jazyku polském; k němu nejbliže stojí Rusové. Zdali staroslovanský jazyk tento pěkný rozdíl u vyslovování měkkých a tvrdých sikavek těchto činil, s úplnou jistotou nyní tvrditi se nedá, ale není nepodobné. Ilyrové a my Čechové rozdílů v dvojím pronášení těchto zvukův již docela neznáme, předce však aspoň ve psaní tehdy ho šetříme, když po nich samohláska *i*, *y* následuje. — Polské *syn, siny, nazywam, zima* u nás slyšeti jen s tvrdým *z* a *s*. Tak i dále *sa, sia, za, zia, se, ze, sie, zie, sa, sia, ze, zie* atd. — U Ilyrův měkké vyslovování souhlásky *s* udrželo se v menším daleko objemu před *e* a *a*, leč ne tak jak v polském, nýbrž pouhým nesplynutým přídechem neb jotou, u př. *sječ* (*sěč*), *besěda* (verbum), *sjanost* (lesk), *sěditi* atd. (vlaské: *si, signor*). — Hlázky *dz* a *c*, berouce původ svůj z přitíštěných hrdelních zvukův *g* a *k*, již tím samým

na měkkost narážejí, a tudy skutečně jak v cyrilském tak v českém za měkké souhlásky se považují, aspoň co se souhlásky *c* týče, poněvadž *dz* těmto jazykům zcela jest neznámo. Polák však zde opět opáční jde cestou, nejinak než jako zhuštěné sikavky za tvrdé hlásky je maje, a protož také *dzy* a *cy* v písmě u něho přichází. — V původních ruských slovech jest obyčej psátí *цы*, v cizích jmenech *ци*. Kterí jazykové lepšího a důslednějšího způsobu psání i zde se přidržují, z grammatiky později samo vysvítati bude; zde jen na jednom příkladu to ukážeme. Statná jména *сѣпъ* (vultur), *Уецъ*, *ракъ* tvoří množ. p. stejně *сѣпи*, *Уечи*, *раци*, ale v polském již *sepi*, *Czesi*, *racy* (nestejným pravidlem). — Následuje-li po *c* samohláska *e*, činí se měkkost její tím zřejmou v písmě, že v staroslovanském, ilyrském a ruském jazyku *ѣ* (naše měkké *ě*) se klade: *цѣль*, *цѣднѣ*, r. *цѣпъ*, il. *cěniti* atd., kdežto v polštině a češtině nikdy se při samohlásce neoznačuje, právě proto, že již v souhlásce jest ukryta: *celý*, *cały*, *cediti*, *cedzić* atd.

Zubní dvě souhlásky *d* a *t* (neboť do druhých dvou je doplňujících germanských nic nám zde není) znějí ve slovanštině *ḍ* a *ṭ*, když se změkčují. Souhlásky tyto více méně se všemi samohláskami pohodlně se slučují; tak starosl. (a české) *дѣдъ*, *мѣдъ* (rozl. *медъ*), *тѣло*, *дѣднѣ*, *татнѣ*, r. *дѣтя*, *дѣва*, ilyr. *dělo*, *cvetje* atd. Toliko Polák a lužický Srb neměkčí zubní hlásky prostřednictvím měkkého přidechu (*j*), jako to ostatní Slované činí; nýbrž používá k účelu tomu dvou měkkých sikavek *ź* a *ś*. Místo *дъ*, *ḍ*, platí tam tedy zvuk *dź*, a místo *тъ*, *ṭ*, běžný jest zvuk *tś*, jež ale v písmě čárkovaným *ć* vypočítati za pohodlnější věc jest uznáno. Výše uvedená a jim podobná slova znějí a píší se v polštině: *dziad*, *ciało*, *dźidźina*, *cięciwa*, české *loď* — *łódź* atd.; v hornoluž. *dźeła*, *dźeń*, *ćeńki* a j.: ano Dolnolužičan porouchal ještě více tyto měkké hlásky, stavě místo *dź* toliko *ź* a místo *ć* — *ś*: *źeń*, *śma*, *śanki*. Z ohledu psání konečně připomenouti třeba, že dunajští Srbové od dávných časův změkčené zubní zvuky dvěma zvláštníma literama vyražejí, totiž *ђ* a *ћ*: *лађа*, *ћуд* (povaha). V dávnějším ilyrském pravopisu znamenávalo se měkké *ṭ* — *ch*; pročež kde ve vlastních jmenech přichází, u př. *Boskovich*, *Petroněvich*, dlužno čísti *Boskoric*, *Petroněrić*.

V polském jazyku snadno by se na první pohled oko i sluch

sklamati mohly podobností sikavek *dz* a *c*, a změkčených zubních *dž* a *ć*, jakoby tyto z oněch vycházely; čemuž ovšem tak není, Mam tento ihned zmizí, ohlédneme-li se po prvotní formě slova, anebo učiníme-li přirovnání k jiným slovanským jazykům. U př. mn. p. *słudzy* — *sługa*, *służyc*; *radzić*, *radzę* — *rada*; *ptacy* — *ptak*; *placić*, *placę*, *placa* — *płatny*; *kocięł* — *kotła* atd. O tomto předmětu však později udá se nám ještě promluvíti.

Hlásky retní, ku kterýmžto hned tekuté *m* buď připojeno, jsouc na samém konci rtů utvořeno, představují se nám nejzřetelněji ve svém změkčování pomocí přídechu, a jsou v ohledu tomto řada velmi zajímavá. Mezi nimi, jakožto mezi tvrdými a měkkými zvuky zvláště před samohláskou *i* a *y*, neumí žádný slovanský jazyk tak určitě a právě slovansky rozeznávat, jako ústa polská a ruská. Každý tedy Slovan, nejsa rodilý Rus aneb Polák, a tím více každý jinozemec, předběžného cvičení potřebuje, aby tyto zvuky jak v měkké tak zvláště ve tvrdé jich způsobě náležitě pronášeti přivyknul. Tvrdé jich vyslovení děje se beze všeho namáhání a pnutí retních svalův, a leží v něm cosi dutého a suchého. Snáze se dá pochopiti a osvojiti výslovnost měkkých retnic. Kladouce totiž měkký přídech neboli hlásku *j* před samohláskou, vyrážíme skrze pysky slabiku s nejmožnější rychlostí. Nezbyvá nic, leč věc tuto objasniti některými příklady, a sice v tom nejtěžším pro nás Čechy případě, když totiž po retních samohláska *y* a *i* následuje :

пышный (střklostný), пырей (pýr) : писать, пиво.

быкъ, быстрый : битва, русигь.

вымя, высоко : видѣть, вино ; фыркать (supati).

мышь, мы, мысль : милость, миса.

Náležitým vyslovením slova, totiž určitým znamenáním tvrdosti a měkkosti v slabice, činí a poznává se mnohdy rozdíl dvou od sebe zcela rozličných ponětí. U př. пыль (plánen, pálčivost) пиль; питать (krmiti), пытать (ptáti se); мыло, мило; p. wył, wił, być, bić a m. j. — My Čechové a rovněž všickni Jihoslované nešetříme od pradávnych časův tohoto důležitého, pěkného a právě slovanského rozdílu v rozeznávání dvojího *i* po retních hláskách. V českých některých krajinách na jih a západ pozůstalo zde onde podnes upamatování pravého vyslovování (aspoň měkkého *milovat*,

*p*ti). Nicméně ale zachovává se posavad přísně tento rozdíl u nás aspoň u písmě tak jako v jazyku ruském, polském neb staroslovanském. Pyrové však upustili jsou i ve psaní od rozdílu toho a přestávají na jediném *i*. Běře-li se ohled toliko na samohlásku, připadáme vlastně v těchto nářečích na třetí *i* po retních zvucích, ležící téměř uprostřed mezi oním hrubým *ɯ* *y* a mezi měkkým *ɨ* (iže) *i*, kteréžto není rozdílné od samohlásky *i* jiných západních evropských národův: *vysoký, viseti; bydlo, bidlo; pysk, pisk; smysl, mizeti* atd. Nemám za jiné, leč že působením jiných neslovanských národův na nás tato ujma stala se našemu jazyku. — Že pak ostatně před samohláskou *e* mezi tvrdým a měkkým vyslovením retních v ruském jazyku tak výrazně jako u nás se nerozeznává, podotklo se již dříve: *пѣсня, бѣжать, мѣсто, вѣрить* atd. Měkčí-li se ale retní souhláska v pořadí jazykův slovanských jihovýchodních (starosl., rus., ilyr. atd.) a následuje po ní *a* neb *u*, tehdy měkčení to vkladným *ɫ* prostředkovati se musí, a zůstává dle jistých grammatických pravidel jindy stálým *i* před užšími samohláskami, jindy zas jimi se odstraňuje, u př. *uprāvĕti, p. uprāvīac, оуправляти, управлѣть; spravim, sprawię, sprawisz* atd., *справлю, справишь; łow, ловля, ловли, ловлю, -вишь* atd.

Sluší ještě podotknouti v krátkosti, co třeba o měkčení zbývajících ještě čtyř tekutých hlásek *n, r, ř* a *l*. Jako přidružená k zubním tvrdá souhláska *n* připůsobením nosu se pronáší, rovně tak ano mnohem více pozorujeme to i při změkčeném *n̄*, kterýžto zvuk také románským jazykům znám jest. Cf. *конѣ, конь, конюу, коню, конн; данѣ, дань* atd.

R se považuje v polštině a češtině vždy za tvrdou souhlásku, a v případech oněch, kde se měkčiti má, přechází v jiný zvuk, totiž *ř*, kterýž ke zhuštěným sikavkám se druží. Dle svých převrácených pravidel považují Poláci i tento zvuk pravopisně jako tvrdý, pročez ť tam píší *rzy*, kdežto my *ři* píšeme. Mimo to zní polské *ř* o něco jemněji nežli české, ano Srb lužický přetvořil je v nemnohých těch případech, kde v mluvě jeho se uchovalo, v úplnou sikavku *š* neb *ž*: *pši, pšeciwnik, kšidło* atd. Ostatní Slované vykonávají měkčení ve zvuku *r*, což opět nám Čechům a Polanům naskrze neobyčejno, pročez: *řád, rzqd, r. рядъ; řidký,*

ržadki, r. рѣдкій; *řeka*, r. рѣка; *hřiva*, r. грива; p. *brzuch*, r. брюхо, star. ѡрѣ (vehemens), ѡрѣ (jař).

Tekuté *l* má v ruštině a polštině opět tu vlastnost, že vyslovení jeho, jak tvrdé tak měkké, docela rozdílné jest od našeho českého a z části též jinoevropského. *лъ* anebo jak v polštině se znamená *ł* tvoří a rozléhá se v hrdle, kdežto měkké *l* zjemna plochou jazyka k podlebí se tiskne. — Zdá se odporovati theorii naší o zvucích, že měkké *l* jinak a na jiném místě se tvoří než tvrdé; leč změkčení tvrdého *ł* nemohlo nijak vytvořiti se v hrdle, anož tam žádné smačknutí neb stisknutí ústrojí toho provesti se nedá; tekuté pak zvuky tu povahu do sebe mají, že po větší částce úst se rozplývají. Měkké toto *l* přichází i v románských jazycích, jako ve španělském a francouzském; pročež u př. franc. *émail* v ruském písmě эмаль se píše. Hlaholením tvrdého *ł*, zvláště na konci slov, nabývají podotčení dva jazykové slovanští velmi příjemnou plnozvučnost: *dat*, *wierzył*, *słyszal*, *dzięciot*, *węzeł* atd. Od řádného vyslovení obojího *l* závisí druhdy smysl nestejný téhož slova, u př. *вѣлъ* adj., *вѣлъ* subst.; r. уголъ (kout, úhel), уголь (uhel); pol. *łaska* a *laska* (líska, hůl). V jazyku českém rozeznávalo se dvojí *l* zvláště ve spisech bratří českých ještě v předešlém století. Nyní neznáme jak v řeči tak v písmě jenom jedno *l*, zvuk to neslovanský, rovnající se zcela onomu v řeči německé, latinské a jiných. Plynům měkké *l* (*lj*) dobře známo jest: *kralj*, *kralja*, *željno* (žádostivo), *ljubav*; tvrdé *ł* přijímá však i zde prostřední zvuk jako v českém, anebo mění se při polohláskách a na konci slov v *u* a *o*: *vuna* (vlna), *puk* (plk), *dao sam*, *sędio sam*, *uznao* atd. V maloruském a hornolužickém v jistých případech tvrdé *ł* téměř co *v* zní: *hłowa*, *słowa*, *пустилъ*, *бралъ* atd.

Tentož jest, jak za to mám, zevrubný přehled všeho toho, co náleželo připomenouti o výslovnosti a psaní slovanských souhlásek. Rozvrh jich, jakýž jsme sobě byli učinili, a úplné jich shodování se s základními samohláskami v ohledu na ústrojí mluvní, přesvědčily nás o hojnosti a celkovitosti hláskových zásob v mluvě slovanské, tak sice, že skoro předpokládati bychom mohli, že všechny zvuky, t. j. souhlásky, přicházející mimo tyto naše v jiných jazycích, nejsou nic jiného, než odliky neboli vedlejší tvary anebo pouhý nadbytek; kde ale v té neb oné mluvě více méně scházejí,

že to patrně ukazuje na chudobu a nedostatek zvukův. Přidáme-li k tomu i tento nový přírost hlásek, jenž ze změkčování tvrdých souhlásek vznikl, a uvážíme-li, že opět zvukové tito dle rozličnosti jazykův a nářečí našich větším dílem vždy jiný a jiný dostávají příbarvek a tak přerozmanitě se stupňují: tedy nemůžeme bez podivení patřiti jednak na nesmírné rozvinutí jazyčného ústrojí a obratného užívání v národu slovanském, jednak ale dají se též snadno uvážiti obtížnosti skoro až k nemožnostem sáhající, chtělby kdo osobiti sobě snadnost v mluvení všemi aneb větší částkou nářečí těchto, a k tomu výřečnost, jaká vlastní jest jedné každé ratolesti. Na štěstí však nevidí se toho potřeba žádná, aby jazykovědec a filolog slovanský o tento stupeň dokonalosti musel se lomoziti. Jiné jest učiti se jazykům k vůli neodbytným potřebám všedního života, a opět jiné seznamovati se s nimi a je pěstovati k vyšším vědeckým účelům. Jinou cestou zajisté krácejí největší skoumatelé jazykův našeho věku, jako Bopp, Grimm, Rask, Humboldt, náš Šafařík a j., zase po jiné se bral kardinál Mezzofanti s jinými jazykoborci, jehožto obratnost v řečích, vztahujíc se na 30—40 jazykův, ovšem řídkým byla úkazem, ale vědám a naukám naprosto žádného nepřinesla úžitku.

Především, jak jen koliv možné bylo, v krátkém a srozumitelném přehledu, jak veškeré samohlásky a souhlásky tak hojně a bujaře ve mluvě slovanské se tvoří, soustavně rozdělují, jak vyslovovati a psáti je dlužno, nyní ještě připojiti musíme některá zvláštní poznamenání o výslovnosti jejich, nemohše dříve o tom se zmiňovati z té příčiny, by přehled hlavnějších věcí se nerušil.

Jest sice vůbec ten zákon, že i samohlásky i souhlásky slovanské podržují tutéž výslovnost, jaká jim jest v písmě literou vytknuta, jak jsme se o tom sami přesvědčiti mohli. Zde tedy hájí si svého práva ono staré pravidlo: piš, jak mluvíš! Nestává pak u nás, jako ve francouzském, anglickém, ano i německém jazyku, vlastně způsobu dvojího, by jinak oko patřilo na písmena, a jinak ucho vnímalo zvuky. Pozorujeme však předce, zvláště v nářečí velkoruském, odchylování se od tohoto pravidla, anof některé samohlásky nezachovávají ten zvuk, který jim původně by náležel. Tato odchylka panuje hlavně v hovoru obyvatelův Moskevských a okolních, nyní pak i ve všech vyšších stavech,

kamkoliv ruský jazyk sáhá, a protof také vybroušeným Moskevským vyslovováním se nazývá. Ono pak zakládá se na přízvuku slabik, a poněvadž přízvuk ruský v určitá pravidla ani pojití se nedá, nemožná jest, tak snadno si osvojití a podržeti tuto tak nazvanou subtilnou výslovnost tomu, kdo rodilým Rusem není. — Samohláska *a* trátí svou plnost a stává se podobnější krátkému *e* po hustých síkavkách tehdy, když jest slabika bezpřízvučna: шатать (kláti), часы (hodiny), жаркоё (pečeně), ужасъ, лошадь. Podobně i я slabne, kde přízvuku nemá: языкъ, девять, сграть (dotýkati se), заяцъ. Náměstka ся vyslovuje se tvrdě *sa*: ложиться. — Samohláska *o* podržuje jenom ve slabikách, na nichžto přízvuk spočívá, svůj zvuk přirozený; jinak zní jako běžně vyslovené *a*, anebo spíše jako hláska uprostřed *a* a *o* ležící: покóрно, корóва, хорóшó, водá, солодítъ. — Naproti tomu zas přízvučné ruské *e* zní zhusta jako *o*, obzvláště následuje-li v slabice na to některá ze širších samohlásek *a*, *o*, *y*, anebo též *ы* a *ъ*: зелéная берéза (zeljonaja berjoza, pol. zielona brzoza), медъ (mjod), денéкъ, желтый, тёмный, твёрдо, kteréžto vyslovování však i tehdaž ve své míře zůstává, když skloněním neb odvodem měkké a užší samohlásky by nastupovaly: берéзъ, денéчикъ, тэмень. Tak též i na konci slov: ещё, свѣжé, моé житьé. Mnozí kladou na takto akcentované *e* dvoukropku, druhdy zrovna i *o* píší: лёнь, ёжь, щóтка, плечó. Stejně proměně podléhá též *ъ*, kde přízvuk na něm, a však nejvíce jenom v obecné mluvě: гнёзда gen. (гнёзда plur.), цвѣль (cvjoť), a tak konečně rádo se mění v *o* krátké i nepřízvučné *e* v zmenšovacích slovech: нóжечка, блюдечко, малёнький atd.

O českých samohláskách známo jest, že tři dlouhé *ó*, *ú*, *ý* v obyčejné mluvě též se projinačují. Dlouhé *ó*, přijavši z počátku samohlásku *u* ke své posile (uo), konečně přešlo docela v tento pomocný zvuk. Tomu cos podobného má do sebe i polské kreslované *ó* (*o* stisknuté), ukazujíc též na prosodickou délku a ve mnohých případech zcela s českým *ú* se shodujíc: *dwór dworu*, *sól soli*, *wóz wozu*, *mój moja* atd. Naše dlouhé *ú* přešlo zvláště v koncovkách veškrz v dvouhlásku *ou*, o níž na svém místě promluvíme; dlouhé pak *ý*, ač zřídka v písmě v dvouhlásku *ej* se rozkládá, předce v obecné mluvě již v této způsobě zobyčejnělo: *bjk*, *bývá*, *hýbe*, *výška* atd. Co dále v pravopisu českém zvláště

za posledních let se zběhlo, jako záměna liter *g, j, í* atd., zvukův samých se netýká, a protož toho co vůbec známých věcí mlčením zde pomíjíme. Připomenouti však sluší ještě o polském čárkovaném *é* (e stisknuté), jehož vyslovení samohlásce *i* jest podobné: *chléb, siéc* (síf), *olój, złodziój, dobrój, cztery, mrzéc, dopiéro* atd. Vše to jsou, jak se zdá, pozůstatky někdejších dlouhých slabik.

Z ohledu souhlásek přede vším pozorovati sluší, že Slovan, pokud jen koliv toho možnost se ukazuje, pevně prvotní kmen každého slova zachovává ve všech svých přerozmanitých odvozováních a skláněních, neobětuje jej aniž podvrhuje, jak se to u př. v řečtině děje, zákonům stejnozvučnosti. Když ale toto činí, nevyplývá z toho, žeby snažiti se musel souhlásky tak vyslovovati, jak v písmě se představují. Ano tof mnohdy naskrze nemožno bývá. Tak u př. všechny souhlásky, jež jsme prvé co *slabé* byli znamenali, nedají se na konci slov jinak leč jako *mocné* pronášeti, ač ve psání rozdíl jest, u př. *plod* a *plot* (fructus, sepes), *koz* a *kos* (caprarum, falcium, merula), *трубъ* a *групъ* (tubarum, cadaver), *leb* a *lep* (cranium, gluten), *wież* a *wieś* (vehe, vicus), *lez* a *les* (repe, sylva), *led* a *let* atd. Alebrž i na začátku a v prostředku slov, kdykoliv se slabé a mocné souhlásky setkávají, musí nevyhnutelně u vyslovení jedna druhé ustoupiti a povahu její přijíti na sebe. Ujmu trpívá a obyčejně poddati se musí předcházející souhláska. Některé příklady: *podpora, obstaviti, v pátek, vsaditi, babka, sladký, správce, všecko*. Naopak: *shořeti, shnilý* atd.; v polštině zas: *zgorzec, zgniły*. Jak ve mnohém jiném, panuje u Polákův i v tomto ohledu ve psání veliká nedůslednost a libovolnost. Tak u př. zanedbal se u nich důležitý rozdíl dvou předložek *z* a *s* (изъ, со), jež každý Slovan sic přísně rozeznává, a obou stalo se nejhorší pomatení: *s* panem, *z* bogiem, *spojic, zła-czyc; zetrzec, starł, ścieram*; dále: *gdy* a *kiedy* (kto), někteří: *roskosz* a *rozkocham, prožba, tchu* (dech), *bliski* atd. atd., v kterémžto neładě a kazení jazyka svého novější spisovatelé vždy dále postupují. Nevázanost takováto se slovanského stanoviště vždy litovati se musí. — V neoddělných předložkách *раз-* a *из-*, *пак воз-*, *низ-*, následuje-li po nich mocná souhláska, dovoluje sobě i Rus ono *з* v *с* proměňovati, píše: *исчислить, распутіе, воспоминаніе* atd. Neslovanský a nechvalitebný pravopis zavedl do srbštiny jinak

velezasloužilý Vuk Karadžić: слатки, тешки, српски atd. — Ostatně umí slovanský jazyk i přes zdánlivé tvrdosti beze vší obtíže překlouznouti anebo jim se vyhnouti, které by z psání pravidelně etymologického kdy povstati mohly. Ač píše u př. Rus праздникъ, поздно, частный, чувство, zní to předce празникъ atd., anebo když my píšeme *mužský, pražský, tovaryšstvo* a p., tedy zvukův *ž* a *š* tak slabě se dotýkáme, že žádná tvrdost se nepozoruje, kdežto v pol. *męski* nehned původní kmen *mąż* se poznati dává. Leč v těchto věcech užívá každý národ svého zvláštního práva, jda po něm dle své libosti. — V rus. что (co) zní ч jako ш, čehož i před н nedbalejší výslovnost si dovoluje: нарочно, гречивый atd., as tak jako my místo *čtyry, čtvrtek* druhdy *štyry, štvrtek* slýcháme. — Podivné jest v ruském jazyku vyslovování jmen přídavných 2. pádu -аго, -его, namísto čehož obecně jen -ова, -ева se slyší: добраго, сильнаго, задняго; моего (мајевó), его atd.

Více takovýchto úchylek od pravidelného vyslovování prozatím pominouti musíme; mnohé však z nich zde onde podotknouti později příležitost se naskytne.

D v o u h l á s k y.

Ne bez příčiny jest nám přede vším činiti otázku: stává-li vůbec dvouhlásek ve slovanských jazycích? Obracujeme-li zřetel k pouhému zvuku, a klademe-li bez dalšího rozmyslu líc na líc, u př. něm. *dein*, *Mais*, ř. *μαίρει* (činí zuřivým), *οίχοι* a j., kde grammatikové ovšem dvouhlásky spatřují, s naším slovanským *даи*, *мои*, *лии*, č. *sojka*, *hejno* atd.: tedy zdá se ovšem, že i slovanština bez dvouhlásek není, jak to i větší díl našich grammatikův tvrdí. Přihlédneme-li ale k věci blíže, a skoumáme-li bedlivěji původ těchto domnělých slovanských souhlásek, brzo o něčem docela jiném se přesvědčíme. Vzbuzuje již to pochybnost, proč vlastně všechny souhlásky slovanské složeny jsou z kterékoliv samohlásky a stojícího po ní *i* neboli *j*: *kraj*, *kroj*, *daruj*, *kyj* atd. — *j* toto má v staroslovanském a ruském podobu *й* (polokroužek tento nad *и* v mluvnici Sigla se nazývá). Víme však, že toto *и* v ničem od jednoduchého *i* se neliší, a že tedy i jotový přídech ve *и*, *ю*, *ю* atd. není leč pouhé *и*. Rozložíme-li hlásky tyto

v částky jejich, také takto by se znamenati mohly: ѿа, ѿоу, ѿе, pročez моѿа, моѿе místo моа, мое. Odvrhne-li pak se skloňovací koncovka, zůstane v uvedeném příkladě моѿ, a každý nahlédne snadno, že slabika мо nesouvisí organicky s oním ѿ, nýbrž že toto jest jenom přívěskem jejím co zbývající přidech neboli co pravá souhláska lnoucí hned ku přední hned k zadní samohlásce, jak to z latinského psání *moj, moja, moju* atd. bez toho patrně vysvítá. Jakož tedy nikomu na mysl nepřipadá vydávati ѿ, ю, ѿ za dvojhlasíky, nemůžet to rovnou měrou míti platnost o аѿ, оѿ, ѿѿ, еѿ, иѿ a ѿѿ, a protož ani o ѿѿ, юѿ, ѿѿ atd. Zhusta vznikají tyto zdánlivé dvojhlasíky buď vypouštěním některé samohlásky aneb vkládáním změnujícího *j*: ѿѿе od ѿе místo ѿѿе, pol. *oznajmić, miejsce, ojciec* a podobné. Komu tedy líbo samohlásku s následujícím *j* nazývati dvojhlasíkou, má v tom svou vůli: v pravdě samé dvojhlasíky to nejsou, a protož také slovanský jazyk nemá a nezná skutečných dvojhlasíek. A však hledíc na znamenité bohatství a rozmanitost samohlásek slovanských, není to právě žádný nedostatek, alebrž dává se tím spíše svědectví o starobylé zachovalosti jazykův našich a o setrvalém přidržování se forem prastarých a nejpůvodnějších. Neboť čím hloub patříme do šeré starobylosti jazykův, tím řidčeji potkáváme se s dvojhlasíkováním, a kde ono se v jazyku příliš a nad potřebu rozplodilo; nelze zapřítí, že jazyk takový již potratil svou mladistvou svěžest a spanilou prostotu živobytu svého. — Do naší české mluvy vloudily jsou se však dvě pravdivé souhlásky, a sice bytnost jejich teprv asi od počátku 15. století znamenati se dává. Jich vznik a původ jest tedy před námi na jevě. Samohlásky totiž *i* (prosté, neměkčené tedy *y*) a *u* (neb *q*), jsouce prosodicky dlouze vyslovovány, vzaly nepochybně pro důraznější vytknutí své délky ku pomoci hlásku *a*, z čehož pošly jsou dvojhlasní zvukové *ay, au*. Není pochybnosti, když předkové naši své *ý* a *ú* na dvojhlasíky rozváděti a takto psáti počali, že *i* tímže zvukem je vyslovovaly; není příčiny, proč bychom se jiného domýšletí měli. Jakož tedy v 15. a 16. století psáno se nalézá: *wayše, paycha, mayto, dobray a saud, raucho, dobrau, maudray* atd., směle tvrditi můžeme, že tak se i mluvilo. Poznenáhla však slabnouc ztrácelo ono nápomocné *a* svůj zvuk a přešlo s jedné strany v *e*, jakožto k *y* blíže sto-

sloužila později kamora k rozeznávání v písmě stejně znějících pádův: $\overline{\text{ДѢВЫ}}$ (virgines), $\overline{\text{ДѢВЫ}}$ (virginis); $\overline{\text{УДДА}}$ (děti), $\overline{\text{УДДА}}$ (dítěti) atd. Jiná znaménka jsou *jerik* a *pajerk*, užívaná druhdy v jedno-slabičných slovech místo dvou polohlásek ъ a ь , u př. $\overline{\text{Ѣ}}$, $\overline{\text{К}}$, $\overline{\text{НЗ}}$, $\overline{\text{НАД}}$, — $\overline{\text{ПРЪСТ}}$ atd. Tyto však a podobné znaky nejsou nic jiného leč mudrácké výmyslky pozdějších literákův, počítajíc asi od 13. století, kteřížto co nohsledové učených Řekůvkův tehdejších hlubokomyslnost jakousi v tom hledajíce písmo zbytečnostími obtěžovali. První zajisté spisovatelé a nejméně sv. Cyril málo asi dbali o takovéto vtipné příkrasy. Totéž platí o skracování; neboť čím starší jsou staroslovanské rukopisy, tím méně toho v nich, čím mladší, tím více, právě jako u Řekův a Latinůvkův. Takové abbreviatury jsou u př. $\overline{\text{БѦ}}$ (БОГА), $\overline{\text{ГЛ}}$ (ГЛАГОЛЪ), $\overline{\text{СТ}}$ (СВѦТЪ). Znaménko to se nazývá $\overline{\text{ТИТЛА}}$, a přichází-li ve skraceném slově písmena с , jmenuje se $\overline{\text{СЛОВОТИТЛА}}$, vyhlížejíc takto $\overline{\text{ГДѢ}}$ (ГОСПОДЪ), $\overline{\text{МЦѢ}}$ (МѢСЯЦЪ). Dále o této věci zde nechceme šířiti řeči, anoť vůbec více do palaeografie slovanské než do grammatiky náleží.

Azbuka.

Při závěrce prvního rozdílu dostali jsme se již i k tomu předmětu, od něhož grammatikové obyčejně nejpřednější činí počátek, totiž k ABC neboli k abecedě, čili po slovansku k azbuce. Pořádek abecední zachovali jsou Slované tentýž, jak jej u národu toho našli, od něhož k nim bylo písmo přišlo, tedy onde řecký, onde latinský. Znamenání pak vybývajících zvukův anebo k příbuzným se připočetlo, anebo na konec řeckého alfabetu se odkázalo. Naproti tomu zas jedna neb druhá jazyku slovanskému zbytečná litera se vyloučila. Nabyli jsme sice o slovanských hláskách známost způsobem daleko pohodlnějším, než nám ji ta i ona jako maní uložená abeceda podati může; předce však i to alfabetické pořádní si představiti a v paměť vštípniti musíme, již z té příčiny, poněvadž zřízeny jsou dle něho slovníky slovanské, bez nichžto se obejítí ovšem nemožno jest. — Ohledem na řecký alfabet jde za sebou uspořádaná pro Slované azbuka dvou a čtyřiceti písmen v následující posloupnosti. Jakož ale u př. hebrejské

a řecké hlásky svá vlastní mají jména, shledává se totéž i při slovanských, anof názvuk slova vždy na samo písmě pamatuje; jméno pak samé ze slovanštiny vzato jest. Zdali ale tato jména liter od samého sv. Cyrila pocházejí, anebo jsouce též glagolskému písmu obecná zdali snad již předkřesťanským časům nemáležejí, kdož může rozhodnouti?

CYRILSKÁ AZBUKA.

α	α	α	—	az	Ϡ	—	—	jus
β	β	β	—	buky	φ	φ	—	fert
		β	—	vědy	χ	χ	—	chěr
γ	γ	γ	—	glagol'	(ψ)	—	—	—
δ	δ	δ	—	dobro	ω	ω	—	ot
ε	ε	ε	—	jest	ϣ	ϣ	—	ci
		ε	—	živěte	ϣ	ϣ	—	červ
ζ	ζ	ζ	—	zělo	ϣ	ϣ	—	ša
		ζ	—	zemlja	ϣ	ϣ	—	šča
(η θ)	—	—	—	—	ϣ	ϣ	—	jer
ι	ι	ι	—	iže	ϣ	ϣ	—	jery
		ι	—	i	ϣ	ϣ	—	jer'
κ	κ	κ	—	kako	ϣ	ϣ	—	jať
λ	λ	λ	—	ljudi	—	ε	—	e
μ	μ	μ	—	myslite	ϣ	ϣ	—	ju
ν	ν	ν	—	naš	ϣ	—	—	ja
(ξ)	—	—	—	—	ϣ	ϣ	—	ja
ο	ο	ο	—	on	ϣ	—	—	je
π	π	π	—	pokoj	ϣ	—	—	ksi
ρ	ρ	ρ	—	rci	ϣ	—	—	psi
σ	σ	σ	—	slovo	ϣ	ϣ	—	thita
τ	τ	τ	—	tvrdo	ϣ	—	—	ižica
υ	οϣ	υ	—	uk				

Srbové vkládají do své azbuky mimo to po *d* a *t* z nich vyšlé změkčené souhlásky *h*, *h*, a po *m* ono jim vlastní *u* (dža), vypouštějíce však jak Rusové množství těchto cyrilských písmen k jazyku jejich nepřipadných.

Co podivnou zvláštnost podotýkám, že v minulém věku žijící učený Ilyr, hrabě Grubišif, připadl na myšlénku, z pojmenování

cyrilských liter, jak po řadě jdou za sebou, aspoň z první polovice, úplné sady vytvořiti. Ovšem že místem bez onoho Horaciova *parte detorta* obejít se možná nebylo. Kdyby však domněnka ta dala se odjinud nějak historickou cestou zdůvodniti, zjednal by se tudíž té pravdě průchod, že nynější jména liter buď během časův proměnu jsou vzala, anebo že zúmyslně nějak se skroutila, aby snad pohanský původ se zatřel. Buď tomu již jakkolivěk, uvádím zde ony sady z té příčiny, že dle nich posloupnost liter snáze dá se v paměť vštípati.

Az bog Vid (Svatovid) glagoliu : dobro jest
 Ego deus Svantovid ajo : bonum est
 živěti zělo zemli, i kako ljudi mysliti
 vivere valde in terra, et sicut homines cogitare
 ny o pokoj. Rci slovo tvrdo uk.
 nobis de pace. Dic verbum forte uk.

V podobných průpovídkách přistrojovali jsou též pořadí písmen mezi Čechy Jan Hus: A bude celé čeledi dán atd., mezi Poláky Parkosz (1440): Adam był cał czas ciało atd.

Latinského písma užívající Slované, poněvadž žádných písmenných znakův v latinskou liter zásobu neuvedli, větším dílem zůstali v okrese latinského alfabetu. Lexikálně oddělují se však v jazyku českém jednoduché síkavky od zhuštěných, a tyto následují po nich; také *ch* klade se teprv po *h*. V polštině zas stanovilo jenom oko, ne pak sluch, liter pořádek. Protož také v polských slovnících ne podle zvuku, ale podle podoby písmen spravovati se třeba. Tak se kladou pod jednou literou síkavky *z* a *ž* pomíchaně, též *s* a *sz*, *d*, *dz* a *dž*, anobrž pod *c* čtyři rozdílné hlásky jsou zahrnuty, totiž síkavky *c*, *cz*, měkké zubní *ć* a hrdelní *ch*. Vše to ostatní Slované lépe oddělují.

Novoilyrský způsob psání podobá se téměř docela českému; kdo však starších ilyrských, chorvatských a krajinských slovníkův používati chce, musí dříve práci tu vážiti, aby seznal, jak litery jdou za sebou, ješto každý lexikograf tam svým zvláštním rozumem se spravuje.

K závěrce tohoto rozdílu ještě o tom zmítni se třeba, že podobně jako v řečtině, tak také v staroslovanském písmena během

azbučným potřebují se ke znamenání čísel. Nabyti známosti o tomto číslování potřebno jest každému, kdokoli v staroslovanských rukopisech neb tiscích čítati zamýšlí, již proto, že po dnešní den v nich počtové nikdy ciframi se neznamenaají, jako jest stránkování, znamenání hlav a veršův v písmě svatém, letopočty ve všech letopisech atd. Co se těchto posledních týče, podotknouti sluší, že ve kronikách církevním jazykem psaných vždy od stvoření světa se počítá, pročez chceme-li se dověděti rok letopočtu našeho, potřebí jest od udaného počtu odraziti 5508. V textu se poznávají čísla tím, že nad nimi znamení **ТНТЛ** se nalezá, anebo že ve dva punkty se uzavírají: $\bar{a}, \cdot a = 1$.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
\bar{a}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{s}	\bar{z}	\bar{h}	\bar{c}	\bar{i}

\bar{ai}, \bar{bi} atd. **юдиннадесать** atd.

20	30	40	50	60	70	80	90
\bar{k}	\bar{l}	\bar{m}	\bar{n}	\bar{z}	\bar{o}	\bar{p}	\bar{y}

\bar{ka}, \bar{kb} atd. **двадесать юдинъ** atd.

100	200	300	400	500	600	700	800	900
\bar{p}	\bar{c}	\bar{t}	\bar{oy}	\bar{f}	\bar{x}	\bar{r}	\bar{w}	\bar{u}

$\bar{ra}, \bar{rb}, \bar{rg}$ atd.

1849 = $\bar{ra}\bar{w}\bar{m}\bar{o}$.

V glagolském písmě jest znamenání čísel místem trochu rozdílné od cyrilského; k čemuž ale již nyní jako k věci méně důležité pozornost svou obracet nemůžeme.

R O Z D Í L II.

Samohláskství.

Zamýšlím nyní předložiti v krátkosti theorii slovanského samohláskství a souhláskství, totiž ukázati, v jakém poměru k sobě stojí samohlásky a souhlásky slovanské jak v jednotlivých našich jazycích o sobě, tak u přirovnávání jich vespolek k sobě, jaké jest příbuzenství jich mezi sebou a jakým v tom neb onom nářečí podléhají proměnám. Dříve však, nežli předmětu tohoto se dotkneme, vidí se potřebno předeslati malé připomenutí, na něž i v jiných jazycích ohled se brává, týkající se totiž slovní hmoty neboli kmene slov, beze všech ohledův na jeho formu anebo na ty případnosti, které mu jakýmkoliv způsobem jsou přitvořeny. V ohledu tom každé slovo, nech jest kterákoliv řeči částka, do jedné z následujících čtyř tříd náležeti musí:

1. Anebo jest slovo představující se nám ve všech svých částkách slovo kmenovní, kmen, z něhož bez zatemnění a zjinačení samého ponětí, jehož obrazem jest, žádný zvuk, buď on samohláska neb souhláska, nemůže se po líbosti ani změnit, ani přeložiti, aniž vypustiti. Kmen takový jmenuje se též jinak kořen (*radix*), anebo prvek (*etymon*, *thema*); ačkoliv ve vyšší etymologice ovšem rozeznáváti sluší mezi kmenem slov neb kořenem, a mezi prvkem, který něco vyššího jest a z těchto teprv se dobývá hlubším jazykovým skoumáním. Takové kmeny jsou u př. *rád*, *běh*, *koň*; anebo odloučíme-li toliko hlásku pohlaví neb osobu znamenající: *tru*, *kora*, *kania* (*káně*), *zlato*, *léto* a množství jiných.

Anebo

2. složen jest kmen s jedním aneb více slovy mu představenými, jenžto sami sebou vlastní kořenové jsou aneb jakési temné a již otřelé předložky: *nerád*, *náběh*, *nočleh*, *velryb*, *opodál*, *přípověď*, *havran*, *kormoutiti*, *paɣra* (duha) atd.

3. Kořen slova ale také, jak to zvláště ve slovanských jazycích se přihází, rozplozuje se ve mnoho ano druhy nesčíslné odvo-

a koňcovky, čímž původní význam jeho se jinačí, někdy též docela bere proměnu, u př. *běhoun*, *radost*, *radovati se*, *rybářství*, *kupčení* atd.

4. Posléz může ale kořen vyrůstati a rozšiřovati se i z počátku i konce svého, obkládaje se s obou stran částkami jinorodými, k bytnosti jeho naskrze nenáležejícími: *přeradostný*, *cizozemština*, *přídavek* (r. при-со-во-куп-леніе), *nesmrtedlnost*, *zničemněti* (p. znikczemniec) atd.

V nastávajícím nám nyní prošetřování slovanských samohlásek a poměru jejich jak mezi sebou v určitém některém jazyku, tak i vzájemně ve vytknutých od nás hlavních jazycích slovanských, jediné na samohlásku samého kmene neboli kořene pozornost obracet budeme, a poněvadž každý slovanských slov kořen, buďtež si ona odvozováním sebe delší, podle své přirozené povahy jednoslabičný jest, tedy jediné potřebí jest kmenovní slabiku tuto bráti v uvážení. Neboť co se samohlásek týče, přicházejících ve skloňování aneb odvozování, ty bez toho po celé grammatice při jednotlivých částech řeči budou skoumány a srovnávány.

Dříve musíme ještě vzíti v krátké uvážení jednu věc, a sice tu, kterakým způsobem se děje, že při valné a rozsáhlé mluvě, jako jest slovanská, rozdílové nářečí a jazykův jsou vznikli. Pak kteří jsou stupňové, po nichžto při počátečně nepochybně stejné a podobné zásobě kmenovních slov a odvodních slabik pokračovalo se, až konečně jazyční tito živlové co do materie i formy své hned méně hned více tak se odrůznili od sebe, že jednota mluvy na více nářečních dílův se rozpadla.

1. Jest zajisté dosti znamenitý počet slov ve slovanštině, jenž bez nejmenší proměny buď všeska nářečí probíhají aneb aspoň díl jich daleko větší v jednom a tomže původním tvaru, u př. *kvas* (fermentum), *kraj* (margo), *doxa* (tempus, momentum), *nos*, *buk*, *syn*, *niva*, *vosk* a j. v.

2. První, ač nejslabší příčinu k lišení se slov od sebe zavdává vedlé rozdílných krajův rozdílně se tvořící přízvuk a nestejně v obyčej vešlé trvání samohlásek neboli časomíra, n. p. r. макъ — č. mák; r. прáвый, старýй — č. pravý, starý; r. суknó — č. sukno;

г. руно — p. runo — č. rúno (rouno); г. вдова — č., p., il. vdova;
г. корá — p. kora — č. kúra.

Pozn. Jak velice jeden a týž jazyk často se snaží, toliko proměnou přízvuku anebo trváním samohlásky oddělovati od sebe poněti příbuzná a však na témž kořenu spočívající, na důkaz toho zde některé příklady uvádím: замокъ (hrad, arch), замокъ (zámek u dveří); вихоръ (vichr, turbo), вихоръ (vertex, poutec); č. svatosť, svátosť; дѣвка, dívka; рад, řád; слуха, slouha; костка, kůstka (p. kostka obojí); baba, bába atd.

3. Dále se tvoří nářeční odchylování nestejně ve slovanštině obvyklým tvrdým a měkkým pronášením souhlásek a obapolným zastupováním sebe těch, jenž sobě jsou příbuzny. Tím však, co se již v nauce o hláskách slovanských povědělo, nebude nás moci mýliti těchžé slov odchylné vyslovování; aspoň z větší částky, pakli těch proměn hlásek a přechodův dobře jsme si svědomi: тихость, p. cichość; острити, il. ostriti, p. ostrzyć; шастіе, szczęście, štěstí; днь, dzień, den, dan; горькый, gorzki, hořký atd.

4. Mnohem ostřeji ale než souhláskami liší se od sebe nářečí slovanská samohláskami, kteréžto svým ustavičným střídáním a sebe zastupováním nezřídka sluch i zrak klamati umějí, u př. пѣназь, p. pieniadz, peníz; пѣстоунъ, piastun, pěstoun; праздънь, il. prazan, p. próžny, г. порожній, prázdný; нравъ, p. narow, г. норовъ, č. mrav.

5. Ještě více odlučují se slovanští jazykové tím od sebe, že a) jisté hlásky za příčinou blahozvučnosti ze slov se vypouštějí, anebo b) pro pohodlnější výslovnost na prázdno se vkládají, anebo c) ze svého původního místa v slově na jiné se představují neboli přesmykují. K tomu přistupuje ještě ta okoličnost, že d) podle rozličnosti jazykův a nářečí stejně znějící slova znamenají poněti nestejného obsahu, buď užšího neb širšího, druhdy ovšem i rozdílná poněti anebo zcela opáčná. Ostatně připadá též mnoho na účet samé grammatiky, v každém nářečí svou vlastní krácející cestou z ohledu určování pohlaví, z ohledu sklánění, odvození atd. Ješto o tomto předmětu později obsírnější řeč bude, obmezují se zde jenom na některé příklady k osvětlení věci té:

a. Výsuvka (elisio): *пřílnouti* místo *пříлпnoutи*; p. *cny*, *cnota* — *ctný*, *ctnost*; *čest*, *cti*; г. *вану* — *вадну*.

b. Vsuvka, vkladeň (epenthesis): stříbro — сребро; zármutek — zámutek; p. zdrada — zrada.

c. Přemítka, přesuvka (metathesis): карпъ, p. karp — kapr, cf. *καρπίος*, carpio; Karpfen; малъженъ (conjux), p. mařzonek — manžel; дверь, dvěře — p. drzwi atd.

d. *Zástup*, p. *zastęp* (násep, podsebití, Brustwehr), г. заступъ (rýč); č., p. *šlivoňi* (ovoce), г. сливки (smetana); позоръ (potupa), p. *pozór* (pohled), č. *pozor* (pozornost); г. черствый хлѣбъ (tvrdý), u nás naopak.

e. Z ohledu odchylek ve slovech odvozovaných sama grammatika nám všude důkladův podá dostatek. Tak u př. pohlaví měnívá se druhdy při statných jménech již v jednom a témž jazyku, tím více v rozličných, n. př.: p. *olów m.*, jinde všude *olowo*; luž. *jezor*, jinde všude *jezero*; г. облако, p., č., il. *oblak* atd.

6. Konečně rozcházejí se hlavní nářečí tím od sebe, že hned větší hned menší počet kmenovných slov v nich se vyskytuje, ješto ovšem náležejíce ke všeobecnému pokladu slovanštiny, předce ve všech slovanských jazycích neuchovala jsou se v stejné síle a čerstvotě. Takové kmeny přišly druhdy v přemnohých odvětvích mluvy naší docela v zapomenutí a vyšly z užívání, kdež v jednom neb druhém nářečí posud žijí a v obecném jsou oběhu. K tomu i to přistupuje, že stýkáním se s rozličnými sousedními národy, zacházením s nimi atd. vedravše se do odstouplých od sebe nářečí různorodých slov zásoby, zde měšťanského práva si osobily. Onyno rozeznávací známky, jež jsme dříve uvedly, dotýkajíce se toliko povrchnosti jazyka, zasahují v jeho formu a jsou pouze grammatické: tato poslední ale sáhá již hloub v samu bytnost jeho a jest lexikální. Často se nářečí zblížíjí k sobě aneb oddalují od sebe v mluvnickém, často ve slovnickém ohledu. Tak u př. stojí jazyk český, hledíc na věc s grammatického stanovíště, o něco blíže k ruskému nežli k polskému; naopak lexikálně o mnoho od našeho jazyka vzdálenější jest ruština, poněvadž počet kmenův neshodujících se mezi sebou daleko větší jest, nežli v jazyku polském a českém.

Přistoupíme tedy již k srovnávání samohlásek, přicházejících v přednějších slovanských jazycích, vždy přední místo staroslovanskému dávajíce a na něm dále stavíce.

а.

Nejčistší, nejpříjemnější sluchu a takměř rovnováhu mezi ostatními udržující samohláská tato přichází asi v 600 slovanských kořenech. Míjí se totiž takové kořeny neb kmeny, v nichžto samohláská tato činí podstatnou částku slova a co taková v pořadí veškerých slovanských jazykův přichází. Vylučuje se tedy každé *a*, ježto jest jenom zástupníkem polouhlásek anebo pazvukem jiné prvotnější hlásky. Žádné čisté *a* není, a tudy sem nenáleží u př. v slovech: *charpa, targ, marznač, pomáhati, krájeti, trásti* atd.

Kořenné čisté *a* přichází ale:

- a) V násloví (Anlaut) velmi zřídka: а, ахъ, ажъ, аше.
- b) Po souhlásce: на, за, дати, баж (fabulor), таж (liqueo), чаж (exspecto), каж са (poenitet me).
- c) V středosloví (Inlaut) mezi dvěma souhláskama: вл-ннн, баба, падж, пасж, малъ, мати, рана, ракъ, санъ (officium), жаба, часъ (hora), гадъ (reptile), гаснн (restinguo), кам-ень, казати, казнн, каша atd.
- d) Mezi třemi i více souhláskami: ласкати (adulari), гораздъ (peritus), плаць, правъ, сватъ (pronubus), слабъ, старъ, страхъ, глаголъ (sermo), хвала, владъ, крадж, краса atd.

Čeština rozeznává dlouhé *á* od krátkého, jak povědomo. Dloužení to přichází v 180 kořenech. Pravidlo postačitelné a příčinu dloužení toho nelze udati, poněvadž jen pomocí hlubší etymologie o té věci nějakého světla dojíti možná, a tudy prozatím jen na zvyk poukázati se musí.

Největší náchylnost jeví samohláská *a* k *o* nejbliže při ní stojícímu, a opět uvidíme později, že i kořenné *o* v blízkém k *a* jest příbuzenství.

Tento přechod původní hlásky *a* v *o* zvláště jest pozoru hoden v jazyku ruském, polském a lužicko-srbském po tekutých hláskách *l* a *r*, rovněž ve středosloví se nalezajících. Při tom ale třeba podotknouti, že v případě tomto tekutá hláská v nářečích ruských s obou stran samohláskou *o* se obstavuje, a že tedy *a* jako ve dvě *o* se rozplývá. Pronášená tedy od ostatních Slovanův čistým *a* slova: власъ, младъ, даато, гласъ, класъ; брада, прахъ, драгъ, здравъ, краљъ jeví se v polštině v této podobě: *włos, młody, dźóto, głos, kłos, broda, proch, drogi, zdrów, król*; v ruštině:

волося, молодой, долото, голосъ, колось, борода, порохъ, дорогой, здоровый, король. Dále: блато, плакъ (flavus), влахъ (Gallus, Italus, Celta), пламень, плакъж (eluo), млатъ (malleus), злато, сладкъ, глава, гладъ, хлапъ, хладъ, клда, клдазь; врабій, прагъ, вратити, бранити, бразда, градъ, грахъ, хребръ, крава, краткъ, крастель, a jedno neb druhé jiné. Všech okolo 40. Tato proměna samohlásky *a* jest charakteristické znamení slovanských jazykův a tudy ne bez důležitosti. Ale ne všechny kmeny, v jichžto středosloví *ла*, *ра* se nalezá, podléhají proměně této; neboť плакати, слабый, братъ, страдати a j. podržují ve všech nářečích svůj původní zvuk *a*. Polský jazyk ale, jenž nejvíce ve hlásce *o* si libuje, zachází zde nejdále, klada ve mnohé kmeny *o*, kde ostatní Slované od *a* se neuchylují, u př. *błogi* — blahý, *skroń* — скрънія, *kroć* — krát, *krogulec* — r. a star. крагоућ atd.

Mimo to podotknuto buď: мравій — mravenec, jenž zní p. *mrówka*, r. муравей, муравешкъ; a мравъ (mos), č. *mrav*, r. моровъ, p. *narow* s nepravdělnou docela obměnou samohlásek. — Že pak v uvedených tuto slovech samohláska *a* a ne *o* jest původní a kořenná, stojí za důvod slova téhož významu z jiných jazykův, u př. пламень — flamma, Flamme; брада — Bart, barba; плакъый — flavus, fahl; слама m. стлама — stramen atd.; dále, že v ruštině ve mnohých odvodech prvotní ono *a* posavad se udrželo, jako: солодь a сладкій, сласть; голосъ a гласный; голова a главный; ворогъ a вражда; ano i v pol., srovnáme-li mezi jiným *włosc* (živnost, possessio) a *władam*; *śłowik*, r. соловей, славій a *śława*. Tak se změnilo kořenné *a* v pol. *szczaaw*, rus. щавель, u nás v *o*: *śłowik*; pak сноха, r. сноха (nurus) zní srb. снаха; p. č. *owad*, r. оводъ, srb. ободъ, starosl. овадь i оводъ.

Střídání hlásek *a* a *o* pozorujeme též v následujících slovech, ač nesnadno jest původnost jedné neb druhé ustanoviti. Znamenati sluší, že toto od sebe se lišení větším dílem zakládá se na dvojím onom pořadí slovanských jazykův: раз-, roz-; ладіа, il. ladja, p. łodz, č. lodí; лани a лони; лакъть, il. lakat, r. локоть, p. łokieć; равнй, il. ravan, r. равный, p., č. rovný; растъ, r. расту a возрастъ, rostu; ражнь, il. ražanj, r., p. рожень, č. rožeň; рабъ, rob-; работа, robota; rus. ракитникъ, č. rokyta, p. rokycina (jiva).

Znamenito jest, že všechny tyto kmeny v násloví mají tekuté *l* neb *r*, pročež dle hořejší obdoby spíše *a* než *o* za základ se přijíti musí.

a — *e*. Ne tak zhusta nalezáme ve slovanských jazycích seslabení samohlásky *a* do *e*. Příklady: r. лебедь, č. labuť, f., srb. лабудъ, p. łabędź m.; cyr. a r. оударити, p., č. udeřiti; č. skrabati, cyr. r. скрѣбѣ, p. skrobać (skrabać); star., r., p. baran, č. beran; r. натопырь a нетопырь, též sloven. natopyr', p. nietoperz; il. ures (ozdoba) s vypuštěným *k* místo *ukras*; odvozené беседа (slovo, řeč, hody atd.) od बातи (mluviti) a n. j.

Zvláště pak my Čechové milujeme nyní seslabené *e* místo *a* po měkkých souhláskách, tak že přechod tento přede vším ve skloňování již téměř za pravidlo platí a jako výhradní známka češtiny považovati se musí. Přísně však zaujímá zde samohláska *a* místo cyr. ѡ, kteréž i v ilyrštině druhdy do *ѡ* přechází: cyr. жалъ, жалѣти, č. žel, želeti; r. p. чайка, č. čajka; r., p., il. чаша, číše — číše; r. цапля n., чапля, p. czapla — čepě n. (volavka) Naproti tomu zdá se, že zachovanější jest č. žalud, žaludek, než v jiných nářečích: cyr. желѣдъ, r. желудъ, желудокъ, p. żoładź f. żoładek. Srov. gland, Galläpfel. V skloněních, u. př. v měkce vycházejících jménech ženského pohlaví, veskrz: duše, příze, ulice, vůle, louže, země atd. Ještě v 15. věku se psávalo mlčal, měšal, visal, slyšal atd. Opak v staročeském slabika na místem v *ne* se měnila: *nem* místo *nám* (nobis); *nejdu* — *najdu*; *nestojte* — *nastojte*; což se posud ve slově *nevražití* zachovalo.

Tiže již se připadá na bezprostřední přechody z čisté hlásky *a* v nejkrajnější dvě, totiž *u* a *i* (*y*), anoť vůbec jakýsi odpor mezi těmito samohláskami ve slovanštině se pozoruje. Jakožto řídké výmínky tuto některé uvedu p. č. oman (inula), r. омунь i оманъ; pol. *chmara* i *chmura*; č., p. haras, r. гарусъ; cyr. виезданѣ (inopinate — náhle) koř. оупн-овати (sperare), č. nedoúpě, z nedojipě; уадъ, č. ěaditi, čúd, čmoud; p. tani (laciný), cyr. тоуне (gratis); p. křam (lež, žert), cyr. глоумъ (žert); r. гулять, č. zaháletí; č. smaha, p. smuga (prouh); č. puch, páchnouti (p. pachnać — voněti); nepochybně sem náleží i страдати, страсть (pati, passio) a троудъ (svízel) atd.

a se stýká s *i* neb *y*: r. кваква i квика (bukač, ardea

stellaris); p. skwara (horkosť), r. шквара (okuje) a č. škvířiti, škvařiti; r. чабѣрь (saturie), č. *čabr* i *čibr*, il. čubar; č. šílený, p. szalony, szalec; r. набать (bití ve zvon), батосъ, баты atd. koř. битъ.; *kvass* s vkladným *o* a кысъ; хватить, *chvátiti* a *chytiti*: r. ласа, č. lysina (lysý); r. гадкій (oškřivý), hyd, hyzditi. Sem též náleží v porovnání s cizími jazyky: сытъ — satur, тисъ — taxus, мнѣхъ — monachus, jakož i časoslovní přechody плавити a плыти, *slaviti* a *slýti*, *otaviti* a *týti*, o nichž více na svém místě.

я.

Jotované *a* neboli *a* s měkkým příděchem druhdy se mísí s *je*, druhdy s čistým *a*, druhdy také s vědovaným: азъ a язъ, аще (quodsi) a ясть; ашоутъ (in vanum) a ясоутъ, č. ješitný (marný); аще, яще, p. jáje, č. vajce, vejce; агньць, jagnie, jehně; ядъ, jed; язва, jézva; jízva; ясенъ, č. jasen, jesen, p. jesion; ящеръ, č. ještěř a m. j.

о.

Slovní kmenové, v nichžto samohláska *o* přichází, původně a z nejdávnějších dob, pokudžkoliv mluvu slovanskou historicky stopovati můžeme; nepřevyšují počtem ony, k nimž hláska *a* připadá, spíše bez pochybení počet ten shledá se o něco menší. Řad ten opět vstupuje od pouhého *o*, ježto jest předložkou a citoslovcem, až k oboustrannému obstoupení dvěma i třemi souhláskami.

оѣ (ille), оѣъ, оѣа, оѣъ, орати, оѣъ, оѣь, око atd.

бо, по, до.

воня (odor), вонь (nudipes), вонь, моль (tinea), ловь, ломь
лоза (vitis), роса, сова, голъ, хохолъ, коло atd.

вонь, вонь, постъ, гость, копъ (anethum).

плодъ, просо, зной (aestus), смола, смоль (draco).

простъ (simplex), гвоздь (clavus), гроздь (uva — grono), строгъ (severus), стронъ (laqueare) atd.

Podotklo se již dříve, že samohláska *o*, kdykoliv prosodicky se dlouží, svůj zvuk zatemňuje a v *u* přechází v jazyku českém, zčásti i v polském, ačkoliv délka tato podle rozličného sklánění a odvození střídává se s krátkostí. Určité však a veskrz platné pravidlo o tomto proměňování, zvláště v polském jazyku, nesnadno

jest podati, protože duch jazyka zde příliš libovolně si počíná, a dilem i pouhý cit blahozvučnosti v této věci rozhoduje. Čímž by se dovoditi dalo, proč mluví se a píše u př. p. *góra*, č. *hora* a *vzhůru*; p. *kopa*, gen. *kõp*, a zas *doba dob*; proč *wieczór* a zas *jawor*, a tak ve mnohých případech jiných.

Mimo to, co se již výše povědělo o vycházení hlásky *o*, z kořenného *a* v některých našich jazycích, pouštějíce též mimo, co se bylo řeklo o ruském obyčejném vyslovování hlásky *té*, když jest bezpřízvučna, musíme ještě připomenouti, že ve slovanských kořenech často narážíme na samohlásku *o*, kdežto ona v příbuzných slovanštině jazycích vždy *co a* se vyskytuje. Zde toho jen některé důklady z jazyka germanského a latinského: *обл* — *ambo*, *ἄμφω*; *овьсь* — *avena*, *ольха* — *alnus*, *орати* — *aro*, *ось* — *axis*, *осьль* — *asinus*, *оцѣтъ* — *ocetum*, *соль* — *ἄλς*, *sal*, *Salz*; *vosk* — *Wachs*, *bob* — *fabā*, *pop* — *πάπας*, *Pfaffe*; *гость* — *Gast*, *погань* — *paganus*, *морє* — *mare*, *носъ* — *nasus*, *Nase*; *лотр* — *latro*, *кобыла* — *cabalus*, *кони* — *Kanne*, *котъ* — *catus*, *Katte*; *котль* — *catillus* atd. K tomu i z latiny přijatá: *komín* — *caminus*; *kostel*, *kościół* — *castellum*; *komora* — *camera*, *komnata* — *caminata*, *košula* — *casula* a j. Ačkoliv skoumatel jazykův přinucena se vidí uznávati hlásku *a* jakožto původnější, předce v těchto a podobných případech nesmíme toto *o* ve slovanštině za nějaký pazvuk považovati, ale vždy za pevné a kořenné buď uznáváno.

Sluší pamatovati o všech slovanských nářečích, že kdykoliv časoslovo které z jednoduché své formy přechází v opětovací na *-ати*, kmenovní *o* jeho do *a* se proměňuje, kteréž v češtině mimo to se i dluží. O tom však více při časoslovech; zde jen některý příklad: *понтн напактн*, *клоннтн кланктн*, *помогѣ помагатн*; č. hořeti hářati, bodu pobádati, točiti otáčeti; p. *łomić łamac*, krojić odkrajać, krocze wykraczam; il. *soliti nasaljam*, namoćiti pamákam; r. *ловить улавливать*, *смотреть осматривать*, *кончить оканчивать* atd. — Z ruské předložky *сквозь* (skrz) odvádí se *скважина* (štěrbina); *катить качать котъ* (houpati, házeti); cyr., p. *жаръ* a *hor* mají týž kořen. — Tak *stojím* a *stanu*; předložka *pa* a *po*; p. *padoł podoli*, *pahorek*, r. *пасынокъ* (pastorek), *пагубный* atd.

Přechody z původního *o* v souhlásku *u* nejsou ve slovanštině

neobyčejny. (Nemíním však $ó = \grave{a}$). Stůjtez tu některé jen příklady: cyr. сопъ, сопати — č. supati, p. supac; троскотъ (gramen, herba; ꙗко тоуѡа на троскотъ Deuter. sicut imber super herbam). Přicházejí slova v češtině a polštině, ježtoby bez tohoto cyrilského slova těžko se vysvětliti dala: *truskavec*, jméno některých rostlin, zvláště jahod, jež jinde trávnicemi nazývají; — p. *truskavka*; *truskavec* též pták, (bravník, turdus viscivorus), že jméli, trávu jídá. R. i mr. чопорный (strojný), p. czupurny (kvarný), v č. do nejvyšších přešlo samohlásek: *čiperný*; r. збруѡа, p. *zbroja*, č. *zbroj*; od *chorý* — *churav*; оброчъ як v cyr. tak č. střídá se s оуброчъ; r. il. p. atd. *opóka*, č. *opuka*; tak se užívá č. *chomáč* i *chumác*, *chomol* i *chumel* a j. Dlouhé *ú* vzniklo z původního *o* ve slovech: *bourati* — *bořiti*; *chroumati* (ochromiti) — *chromý*; *uroumati se* — *rosa*; *kotouč* — *točiti*; *ohrouzelý* (hrozný) — *hróza*; ano i *koule*, *kula* jest v kořenu totožné s *koło*.

. Aby samohláska *o* do *e* se proměňovala, toho máme ve slovanštině nemnohé příklady; hustěji se to však naopak děje, jak později uvidíme. Připomenutí zasluhují: пепелъ, il. pereo, r. pépelъ, u západních Slovanův: popel, porioł; смокъ, zmek; оделѡти а одолѡти, č. odolati (přemoci); велѡти od волѡ; r. гомозѡтъ, č. hemžiti se; r. дробъ а дребезъ — drobty, odrobiny; r. ребѡа pl. ребѡата, ребѡнокъ atd. — rob, parob, č. roba, robě atd. Tak jako v staroslovanštině ve skloňováních *e* místo *o* přichází po měkkých souhláskách, bylo totéž obecno staré mluvě i české i polské, u př. č. *obyčejevé*, *syn hospodářev*, *obmyšlevánie*, p. *gościewi* atd., což posud ve slově *królewski* se udrželo.

O vzalo na se způsobu měkkého *ж* (jař) ve dvou předložkách polských *prze* a *przecio* (též Slováci říkají *pre*), ano ostatní Slované jen *про* a *протнкъ* znají. Odtud *przelezc* = *přeletzi* i *proleztzi*; *przeskoczyć obłak* = *pře-* a *pro-*.

Jako v jazyku polském a českém větším dílem v jednoslabičných kmenech a jistých skloněních hláska *o* u vyslovení v *u* se převrhla, týmž způsobem a téměř v těchže případech mění se slov. *o* v samohlásku *i* v nářečí maloruském a polabském, což činí při nich zvláště paměti hodnou známku: *mr.* двиръ, пять дворивъ; визъ (wóz); стилъ столу; биръ (bór); нога геп. нигъ; покой, покойный; стій (stój); пидъ (pod); батькивъ кинь; тильки

твій ніжъ (только твой ножъ); Львѣвъ городъ, Харкивъ atd. Druhdy však jest vyslovování toto libovolné, jako : богъ a бигъ; носъ a нисъ, животъ a живѣтъ, моцный a мицный atd. Také podle rozličnosti krajin dalece rozšířeného maloruského nářečí výhovor tohoto *o* velmi se mění; tak u př. halický Rusin místo кинь vyslovuje кюнь, na řece Desně куйнь, родъ: ридъ, руйдъ, руйдный atd. Na této však místní výslovnosti málo nám záleženo.

Polabsky: *niga, nig, snip, big, bigiw, nic, pidtjiva* (podkova), *slívi, mikry, dibry, vivjas* (oves) atd. Druhdy, ač jen co výminka, přezvukuje se v tomto nářečí slovanském *o* také v jiné samohlásky, nejspíše *e* neb *a*: *smęła, peł, resa; vastriga, voal, voask* atd.

Ostatním větvím mluvy naší proměna těchto dvou samohlásek není oblíbená, a jen zde onde v nemnohých příkladech se pozoruje: г. опрѣчь a опрочь, р. oprócz (kromě); г. суповка a сопъль (příšala); обиходъ (výživa), obchoditi se; р. kilka, tyle — kolik, tolik; č. zpitvořiti (zpotvořiti), pobídnu, pobízím (pobodnu, pobádám), a ode všech Slovanů přijaté Римъ, Řím — Roma. Analogie tohoto přehlasení pěkně vysvětluje původ slova нива (orná role) z koř. *nový*, jako latinské *novale* od *novus*. — Chtěli-li bychom se pouštět do srovnávání slovanských slov s cizími, tu již tuto obměnu častěji bychom nalezali, jako: волъ, volo, wollen, Wille; бобръ a бєбръ, Biber; огонь a *ignis* a m. j.

Mezi *o* a *ы*—*у* nestává téměř žádného příbuzenství. Poukáží jen na jedno neb druhé slovo: г. прочъ, č. pryč, р. precz (tedy spíše *e*); г. мочка a мычка (vlašení), příbuzné slovu мочало (lípové lýč); г. тоска, pol. utyskać, utyskiwać (opět *stesk*); č. však *oboжек*, р. *obojezyk* běře svůj počátek od cyr. *кыма* (krk, šije), a г. пыль (prach) sourodné jest s latinským *pollen*.

оу.

U přirovnání ke dvěma předešlým jest samohláska *оу* na něco menší objem kořenův obmezena, počet jich jistotně 400 nepřesáhá. Předšlám opět některé příklady:

оу předl., -*оуѣж* (обоуѣж, нзоуѣж), *оуѣмъ* (mens), *оуѣтѣе* (melius), *оуѣль* (alveare), *оуѣдъ*, *оуѣка*.

боуѣ (desipiens), *моуѣка*, *лоуѣжа* (lacuna), *роуѣда* (metallum),

роуць (rufus), тоуръ (urus), тоуръ (adeps), шоумъ (sonitus), гоу-
бннн, хоудъ (vilis), коурннн, коуръ (gallus), коурннн.

поустъ (desertus), поустннн, броудъ (sordes), броуць, плоугъ,
дроугъ, троупъ (cadaver), слоуга, строуга (fluentum), скоубъ (deglubo),
гроуда (gleba), гроуша.

Vy původní *u* v *o* se měnilo, málo příkladův se nalezá, a spíše naopak se přihází. Místo *sum* (ryba) říká Rus сомъ, vedle стругать (strouhati) a крушить také строгать, крошить; г. муха (moucha), а моха, мошка (malá muška); od cyr. i rus. koř. глouxъ: глouxнуть, č. *ohlechnu*. Ve 14. století přichází někdy místo оу neb ж hláska *o*, s čehož později opět sešlo, jako: *chodoba, rozom, rozoměti, mosim, zobóm* (dentibus) atd.

Nepatrné jest také stýkání této samohlásky s vyššími, totiž s *e* a *i*. Sem počítá se musí č. *ušinouti se*, cyr. оусоуиѣти, p. *usunąć się*; p. č. *brzydki* (ošklivý) a *brud* (špina, nečistota); *štít* — шитъ srovnáno s latinským *scutum*; všude však dříve předejítí muselo změkčení náslovních souhlásek.

Obyčejný jest ale přechod ze samohlásky оу do ѣ, a čím ostřeji po cestě etymologické rozbíráme kmeny slov našich, tím více se přesvědčujeme, že u větším počtu hláska *y* na *u* se zakládá a z něho vychází. Dosti budiž, když na některé blíže ležící příklady poukážeme: оусыхати založeno na kořenu соухый; слышати: слоухъ, дыхати: доухъ; стыдѣти са (č. stydký): стоудъ, a opět стыднѣ: стоудъ, стоудннн (studnia) atd.; гыбннн: гоубннн, прыккннн: оууннн, звык: uka; сырый a соуровый jest stejného významu (č. *surový* i *syrový*). Dále ještě připomenuta budte: г. мычѣть, мыкъ, č. mučeti (o dobytku); мr. злыдень (pokušitel, svůdce, ďábel): доудннн cf. Poludnica; cyr. проугъ, coll. проужіе (locusta), г. прыгать (skákati), odtud polské *skoczek*, bulh. скакалецъ, něm. Grashüpfer; p. *suseľ*, г. сусликъ, č. *sysel* (Zieselmaus), srov. též *mys*, *μύς*: *mus*, Maus.

ю.

Přidechem opatřené neboli jotované оу (ю), osobující sobě místo v staroslovanštině prvopočátečně po všech měkkých souhláskách, přichází u pozdějších spisovatelův toliko po tekutých hláskách, nejvíce po л a р, po ostatních pak souhláskách již původem svých měkkých, u př. po sikavkách, klade se jenom prosté

ou, z té příčiny, poněvadž změkčenošť již v samé souhlásce dostatečně vytknuta jsouc nepotřebuje samohláskou ještě nad to býti znamenána. Tak se psávalo z počátku уютн, жуиуилице (tumulus), шюи (laevus) a v pádech отьца, отьцю atd., načež později pouhé ou nastoupilo a tak vždy i nyní obyčejno jest.

V násloví střídá se ve mnohých případech ю a ou v staroslovanském jazyku: юиъ a оуиый, югъ a оугъ (auster), юха a оуха, ютро a оутро, оужика a южика (příbuzný) atd.

По л а р: люиити, людиѣ, лють (furiosus), блюдо (mísa), блюдж (ostříhati), клююъ (clavis), клюка anebo крюкъ (hák), бирююъ (hlásatel, biřic) atd.

Opět se nám zde naskytuje charakteristická známka našeho českého jazyka, kteroužto se rozeznává ode všech ostatních, ač ne ku prospěchu svému. Jestli to přeskok od nejhlubší měkké samohlásky ю k nejvyšší, totiž и, což nyní při málokterých výminkách v jazyku našem ovšem zvsednělo. Před pěti, nejdéle šesti stoletími nerůznila se ještě čeština od ostatních ratolestí slovanských, jak to naše písemní památky zřejmě okazují; neboť ačkoliv u př. v Král. rukop. širší и již zde onde seslablo a v e přešlo, udrželo se ю ještě veskrz bez proměny. Teprv asi od časův T. Štítného okolo r. 1380 rozmáhá se náhle samohláska i po řeči naší, tak sice; že i časoslova vycházející v neurčitém způsobu na -ovatí přítomný čas místo uju ná iji tvořiti počala, u př. *bojije, kraliješ, pracijic* atd., což ale předce v jazyku brzy zase zaniklo. Od těch dob počali jsme mluvití a psátí: *jih, jicha, libý, lid, lítý, plíce* (cyr. плюици), *klíč, řítiti* (p. rzucić), *břicho* (p. brzuch), *štika* (r. щука), *cizí* (p. cudzy), *čelist* (cyr. челюсть), pak třetí pády: *králi, muži, kupci* atd. Tato a podobná slova v staročeském a všech jazycích slovanských s pravější hláskou u vyslovovati třeba.

V rus. слюна naopak ю z pravidelného i pošlo, odtud i v rus. zmenšené слинка. Polák *duży* (silný, velký), Rus *дужий* i *дюжий* vyslovuje.

Hlásky nosové.

Po širších třech samohláskách necháme následovati hlásky nosové a udáme poměr jejich k druhým ve slovanských jazycích. Jediná staroslovanská tvrdá samohláska nosová ж rozdvajila se

ve dvě samohlásky *a* a *e*, jak jsme se o tom již v nauce o hláskách dostatečně zmínili. Kdy však jedné neb druhé z těchto rozštěpených samohlásek ve mluvě užívati se má, nedá se ustanoviti určitým způsobem. Za všeobecné pravidlo slouží to, že v slovech rozvedených do více slabik rádo se užívá nosové *e*, naproti tomu *a*, když slovo jest jednoslabičné aneb skláněním na menší počet slabik uvedeno, u př. *będzie* — *bądź*, *ręka* — do *rąk*, *kurczęta* — *kurcząt*, *gęsty* — *gąszcz* atd. Příčina toho zdá se býti, že plnější samohláska *a* obstupujícím ji souhláskám lépe váhu drží nežli slabé *e*. Předce však pravidlo toto mnohým podléhá výminkám; ano těžko jest přivesti rozumnou příčinu, proč týž zákon nemá platnosti také ve slovech jako *drag* (tyč), *kąt*, *wąs* a j., kde toto *a* nezměnně se udržuje, anebo proč některá slova jednu jako druhou hlásku po libosti připouštějí, u př. *pąd* a *pęd* (rychlý běh, honění), *prąga* a *pręga* (prouh), *łąg* a *łęg* (luh, močály atd.), *krawądź* a *krawędź* (kraj), *gałągź* a *gałęgź* atd.

Buď zde také připomenuto, že přijatá do polštiny cizí slova, mající v středosloví svém po samohlásce tekuté *n* neb *m*, podle obvyklého od dávna psaní, ač nevlastně, nosovými hláskami opatřena bývají, u př. *wędrować* — wandern, *bękart* — Bankert, *pędzel* — Pinsel, *mędel* — Mandel, *krepá* — Krempe, *grępla* — Krampel, *pręgierz* — Pranger, *Jędrzej* — Andreas atd.

Počet kmenův slovních, v nichžto přichází nosová samohláska *ж*, asi na 100, nejvýš na 120 můž se páčiti. Malá částka staroslovanských kořenův stůj zde opět pro příklad:

жтва (anas), жза (vinculum — vázba), жсъ, жгль (angulus), жгорь (anguilla). V polštině, jak již známo, sesiluje se v násloví samohláska hrubým příděchem *w*: *węgórz* atd.

бжегнь, пжпкъ, пжкнж (crepo), мжка (farina, supplicium), лжкъ (arcus), ржгати са (illudere), тжуга (nubes, grando), зжбрь (urus), гжба (spongia), хждогъ (artificiosus, cf. chędogi — švarný), кжколь (koukol, plevel). — гжстъ, кждри (cincinni), тржсъ (terrae motus), кржгъ (orbis), лбждь, хоржгъвь.

V jazycích slovanských, kde nosových hlásek nestává, jako v ruštině, češtině, ilyrštině atd., staroslovanské *ж* (jus) přešlo veskrz v pouhou samohlásku *u*, v krajinském nářečí ale větším dílem jako dlouhé *ó* se pronáší: тжгъ, tegi, г. тугой, č. tuhý,

kr. tóg; *тpѣба*, *trąba*, r. *тpуба*, il. *trublja*, kr. *tróba* atd. Znamenito jest, že také v polském jazyku v některých případech náklonnost od nosového *ж* k čistému *u* se jeví. Tak u př. vedlé lepšího, ale již zastaralého *wnęk* (nosovost jeví se v německém slově Enkel) přichází nyní jenom *wnuk*; místo *smętek* běžnější jest *smutek*; cyr. *мѣдити* (cunctari — meškati se), p. *mudzić* (zmuda — ztráta času); *poruka*, *porucznik*, ačkoliv od *ręka* odvozeno; *łuk* a *łęk* (arcus). *Chęć* užívá se o myslné žádosti neb chuti, *chuć* o tělesném chťici.

Předložka *оу* přešla v následujících cyr. a pol. slovech v nosovou hlásku: *жтѣкъ* — *wątek*, *жторъ* — *wątor*, *wąwor*, *węborek* (velké vědro), *wąwóz*, *wądół*. V českém jest všude dlouhé *ú*: *útek*, *úvoz* atd.

Opět v jiných případech stýkává se *ж* a *ю*: vedlé cyr. *жъа* přichází i *юъа*, odtud r. *союзъ* (spolek, svazek), kteréžto slovo do polštiny co *sojusz* přijato. Změkčena jsouc šíří se i dále hlásky *ж* v témž kořenu: *вжзати* — *wiązać*, a tudy v jednom a témž kmenu vyskytuje se více a však organických přechodův: *жз-* *оуз-* *юз-* a *вжз-*. Vedlé *жхати* (čichati, voněti), p. *wąchać*, *węch* (čich), nalezáme i *юхати* a rusky s předloženým *н* *нюхать*; cyr. *жродъ* (monstrum, potvora) zní častěji i *юродъ* a *оуродъ*.

Kromě těchto zde uvedených proměn nemá nosové *ж* s ostatními samohláskami téměř žádného obecnství; pročež také zde jenom na málokteré přechody poukázati můžeme:

ж : *о*. Koř. *стѣп* — *stopa*, odkudž patrně vzato i něm. *Stapfe*; *лжгъ* v rus. *лугъ* i *логъ* (nížina); z *лжкъ* odvozuje se *локътъ* neb *лакътъ* slov. něm. *Ellbogen*.

ж : *е*. Z podotčeného právě koř. *стѣп* pochodí ruské *степень*, p. *stopień*, il. *stupanj*, odtud i něm. *Stufe*, *Staffel*. Z časoslova *ржбити* — *rąbać* odvozovati sluší cyr. *отрѣби* i *отроуѣи*, pol. *otręby*; sem počteno buď i č. *otrěpek*, **otrěbek*, *otrěbky* (quisquilliae), a rus. *истробить* (vyseci, shledati) místo *изрубить*; p. *niezbedny* (koho zbyti nelze) zní u nás *nezbedný*, což jaksí též na nosovou hlásku někdejší by poukazovalo, jakož i č. *petlice*, p. *petlica*, r. *петля* (oko, závorka) s koř. *путать*, *pętać* se shoduje.

ж : *н* neb *ы*. Rus. *сипъ* (vultur), jinde *сѣпъ*, *сѣр*, sup. — *Мг. глыдка*, *глыбокый* — *гжбокъ*, v č. místo *zbuďu*, *nabudu* slýchá

se i *zbydu, nabydu* atd., a na tento vnitřní svazek ukazuje i **бѣ-ти** a budoucí čas **бѣдѣ**. Také **г. прыткій** (rychlý; velox) není jiné leč naše *prudký, p. předki*.

А.

Místo **ж** klade se nosová hláska **а** po měkkých souhláskách již z původu svého, anebo po ostatních, když se změkčují. Znamená tedy to samé co polske *ia, ie*. Počet kořenův, kde samohlásku tuto nalzáme, nepřesahuje 70.

вѣдѣж (marceo), **вѣзати**, **пѣта** (calx), **помажѣти** а **памѣть**, **рѣдѣ** (ordo), **тѣтѣвѣ** (nervus), **тѣгѣжѣти** (tendo), **зѣть** (gener), **цѣдѣти** (polliceri), **уѣдо** (dítě, Kind), **пѣсть** (pugnus), **уѣсть** (pars), **мазѣга** (succus arboris), **пѣназѣ**, **пѣлѣсѣти**, **брѣцѣти** (brzeczecé — tinnire), **пѣражѣ** (jugo), **гѣражѣ** (venio), **гѣражѣжѣ** (mergor).

Otázka jest, jakou béře podobu na se tato samohláska v jazycích slovanských, kde nosového zvuku není, jmenovitě v ruském, českém a ilyrském? V ruštině zastupuje se vůbec měkkou hláskou **я**, která ostatně rovná se staroslovanskému **я**, *ja*, а přichází-li po hustých síkavkách, stojí *a*: **сѣвѣтѣй**, **пѣтно** (sejch, znamení), **мѣсо**, **пѣрѣдѣ** — *przędę*, **дѣтель**, **тѣжѣкѣй**, **мѣсѣць**, **жѣдѣть** — *żądać*, **сѣчѣстѣе** — *szczęście*, **пѣчатѣ** atd. Nevlastně se piše rus. **зѣбота** (starost, péče), m. **зѣбота** od **кожѣ. зѣбѣти** (jako *péče, г. печаль, od пеку*).

Jakož ale v polštině *ia* а *ie* opět podlé téhož libovolného pravidla blahozvučnosti jako *a* а *ę* se střídá, а často užití jednoho neb druhého na vůli se ponechává, u př. *piętno* а *piątno* (poskvrna), *więdnę* а *wiądne*, *sięgam* а *siągam* atd.: právě tak staroslovanské nosové **а** v češtině buď hláskou *a* buď měkkým *ě* se vyjadřuje. Podlé tohoto střídání se ve slovích českých *a* s *ě* z částky se poznává, že hlásky tyto nejsou původní slovanské **а** ani **я**, нýбрѣž že z **ж** původ berou. **пѣть**, **пѣць**, **пѣтѣ** — *pięty, piątý; pamięć, pamięć* — *pamięćka, památka; ciągnę, táhnu* — **tęhu, stęhovati se; częsty — častý; częśc — část; пѣта, pata* — *zápětí; plęsac — plęsati; trzęsę — trzęsam, tręsu* — *tręsam* atd. Druhdy hlásky *a, ę* v prodloužení v *i* přebíhají, jako: **пѣдѣ**, **пѣдѣжѣ** — *pid; rzęd, řád, ředitel* — *řiditi; пенѣз; тѣсѣц* atd. V ilyrském а u Jihoslovánův vůbec přešel nosový zvuk **а** v prosté *e*: **сѣвѣть** — *svet, вѣзѣти* — *vezati, тѣгѣжѣти* — *potegnuti, пѣсть* — *pest, тѣстѣти* — *tresti* atd.

Od nosového zvuku upustil Polák v těchto slovech: *miazga* — *мазга*, *míza* (v lidu však *miązga*); *Wacław* — *вѣславъ* od *кляче* — *więcej*; *mieszać* i *mięszac*. Naproti tomu klade zas nosový zvuk kam nenáleží: *sędziwy* — *седый*, *między* — *между*, *miezi* (lid však říká *miedzy*). — ж se střídá s м v polském *sażeń* a *siąg* — *sáh* r. *сажень* od *сгать*; podobně r. *звякати* (zvučeti, rozléhati se) a *звукъ*, p. *dźwięk*; pak *прягу* — *přehu*, *sprządz* — *spřáhnou* (spojím) a *супругъ* (manžel), rovně jako lat. *conjuh* od *conjungo*.

Namísto ж užívá Rus v některých slovech buďto dle libosti я a е, anebo pouze е: *мядра* a *медра* (odvoz. od *мясо* — *maso*), *мязга* neb *мезга* — *míza*; *кляну* a *клену*, *клясть* — p. *klaść*, č. *klíti*; *тятива* i *тетива*; *десна* pl. *дѣсны* — č. *dáseň*, p. *dziąsło*; *ястребъ* — *jestřáb*, p. *jastrząb*. Pohnůtku k tomu nepochybně to zavdalo, že bezpřízvučné я u vyslovení často do е se měnívá. Slyšeti jest posud nosový zvuk v ruském slově *брянчати* a též bez *n* *брячати*, což znamená *chřestěti*, *drnčeti*.

ж, ъ.

Přídechem jotním opatřené nosové hlásky přicházejí toliko na začátku slabik. V starých rukopisech obyčejně jedna s druhou se mate; v násloví však toliko první se městí. V skloňování však mezi nima rozdílů šetřiti třeba, ano u př. *твоюж* jest gen. f., *твоюж* pak instr. f. — Počet slov začínajících hláskou ж jest nepatrný. *жти* od *нмж* — *jač*, *jetý*, *jiti*, *jatý*; *ждро* — str. *jadro*, č. *jádro*; *жтры* f. — p. *jątręw*, il. *jątárva* (svakrová, žena bratrova); *жтра* (*jecur*), *жза* (*morbus*) — p. *jądza* (*furia*, *vzteklíce*); *жзыкъ* (*lingua*, *populus*); *жумень*; *жтрети* — p. *jątrzeć*, č. *jitřiti se*; *жмць* — *zajác*. V ruštině v těch a podobných slovech vždy я, v ilyrštině je přichází. V českém nestejně *ja*, *je*, *ji* se obměňuje, u př. *játra* a *jitřnice* (p. *jątrznica*), *jádro*, *язык*, *ječmen*, *jitřiti se*, *zajíc* atd. — Poněkud zatemněn již jest koř. *жти*, *jmu* ve přídavném *нзмцьный* (vznešený), ještě více v našem *vzácný*, ale patrný v pol. *wywozięty* téhož významu.

к.

Není věc snadná ve slovanských jazycích udati a ustanoviti všudy rozdíl mezi jednoduchým a pravým е a mezi к *jał*, kterážto

hláska, jak se již dříve řeklo, co nějaký míšenec ve slovanštině vystupuje. Těžkost leží hlavně v tom, že slovanští jazykové, co se tvrdého a měkkého vyslovování souhlásek dotýče, nikde tak tuze od sebe se neliší, jako právě před samohláskou *e*. Jiho-slovanská nářečí, dílem i čeština odřekly se v přemnohých případech změkčování svých souhlásek, následuje-li po nich samohláska *e*; a zase polský jazyk, až přes příliš měkké výslovnosti hovící, ubíhá v druhou výstřednost, tak sice, že slovní kmeny, v nichžto čistá hláska *e* pozůstala, snadno by se vypočítati daly, u př. *bez*, *wesoły*, *pewny*, *berło*, *teśc* a n. j. — Tyto poněkud temné stránky slovanského samohlasenství mohou býti osvětleny jedině za pomoci staroslovanského jazyka, bez něhož bychom se na poli jednotlivých nářečí našich v této věci ztíží pravého poznání dohledati mohli. Kterémuž by Polákovi, stojícímu toliko na půdě svého nářečí, kdy mohlo připadnouti, by změkčená slabika *dzie* docela rozdílného byla původu ve slovech *dzieło*, *dziesięć* a *dzierzę*? cyr.* *дѣло*, *дѣсать*, *дрѣжж*. Anebo žeby každé *ie* ve slovech *niesienie*, *pienienie* něco jiného znamenalo — *несеніе*, *пѣненіе*. (I v českém mylné.) Se staroslovanským *ѣ* shoduje se tedy větším dílem české a ilyrské *ě*, v polštině vyrazí se ono střídne buď *ia* buď *ie*. Ale ne každé polské *ia* neb *ie* odpovídá cyrilskému *ѣ*, jak jsme v příkladu výše viděli.

V jazyku českém a polském cyr. *ѣ* znamená se prostým *e*, po souhláskách *l*, *ř* a *c*, poněvadž souhlásky tyto samy sebou postačitelnými se býti zdají k označení měkkosti, a tudy měkkost následujícího *ѣ* jako pohlcují, cyr. *лѣсъ* — p. *las*, w *lesie*, č. *les*; *сѣнь* — il. *lěp*, č. *lepý*; cyr. il. *лѣнь* (*piger*) — p. č. *leniwy*, *líný*; *рѣка* — *řeka*, *rzeka*; *рѣдкий* — *ředak*, *rzadki*, *řídký*; *цѣна* — *cěna*, p. č. *cena*; *цѣлъ* — *cěl*, *cały*, *celý* atd. Krom toho, jakož měkké vyslovování po *z* a *s* vůbec zapomenuto, tak po těchto dvou souhláskách *ě*, *ѣ* v pouhé *e* muselo přejíti. *нозѣ* — *noze*, *сѣно* — il. *sěno*, p. *siano*, č. *seno*; *сѣкъ* — il. *sěčem*, p. *siekę*, č. *seku* atd.

Po zhuštěných sikavkách *ž*, *š*, *č* samohláska *ѣ* místa míti nemůže, a z příčiny stávající již v nich měkkosti od prvopočátku v jiné samohlásky, nejvíce v *a* a *e* se převrhla, což vidíme z těch několika příkladův, kde posud s jemnými sikavkami střídání není

zahlazeno: **сѣрый** — p. szary, č. šerý; **сѣдый** — č. šedý; r. **цѣпь** (řetěz) — cyr. **цѣнь** atd.

ѣ se nalezá asi v 150 kořenech slovanských, z nichžto zde některé připomenuty buďte:

вѣно (dos), **вѣжа** (turris), **вѣсь** (daemon), **вѣга** (macula), **мѣхъ** (follis), **нѣга** (segnities), **лѣха** (lira — lícha, brázda), **рѣшати** (solvo), **тѣма** (vertex), **сѣра**, **цѣвь** (fistula), **цѣста**, **блѣдъ** (pallidus), **звѣрь** (fera), **слѣнь**, **стрѣла**, **грѣхъ**, **хлѣбъ** atd.

Viděli jsme dříve, kterak samohláska *a* ve spojení s tekutou souhláskou *l* aneb *r* ve středosloví se nalezají, v polštině zhusta v *o* se mění, v ruských pak nářečích dvojnásobným *o* kmén dvouslabičným činí. Totéž se přiházívá z ohledu ruštiny také při **ѣ**, a však zde samohláska tato rozkládá se ve dvě *e*, obstupující tekutou hlásku. Jestli to novým důkazem blízkého příbuzenství samohlásek **ѣ** a *a*. Při *л* však toto proměňování řidčeji než při *р* přichází: r. **пелена** — č. plena, p. pielucha, v cyr. kmen tento se nenalezá (**пѣна** ?); **желъ(е)за**, **жлѣза**, žláza; **шеломъ** a **шлемъ** (přílbice); **млѣко** ale zní r. **молоко**, jakoby změna z *a* vycházela. Ovšem Slováci v některých krajinách vyslovují skutečně *mlako*.

врѣдъ (škoda, ublížení) — **вередъ**; **брѣза** — берѣза; **брѣгъ** — берегъ; **брѣжъ** (custodio) — берегу; **прѣдъ** — передъ; **мрѣжа** (rete) — мерѣжа; **стрѣжъ** (observo) — стерегу (odtud сторожъ, стража); **срѣбро** — серебро; **срѣнь** — серень, pol. *śron* (pruina); **жрѣбыць** — жеребець atd. V případě tomto jeví se nám v polském všude *e* anebo *o*: *wrzód wrzedzić, brzeg, przed wprzód, źrzebiec* atd. Sem také připočísti sluší ruské infinitivy: умереть, тереть od умру, тру.

Z toho ze všeho vysvítá, jakož se již připomenulo, že samohláska **ѣ** z většího dílu původ vzala ze změkčeného původního *a*, kteréžto později ve hlásku *e* seslablo. Tomu též nasvědčuje neurčité vyslovování té samohlásky v jižních nářečích, anof tam hned *tělo* slyšeti, hned zas *tilo*, *tijelo*, ano i *tealo*; neméně i rozcházení se její v polštině na dvě hlásky: *ciało cielesny, biały bielić* atd. Povšimnutí konečně zasluhuje i to, že v staroslovanských rukopisech, v 14. a 15. století od Šrbův psaných, zvuky *a* a **ѣ** někdy podivně se mísí a jeden za druhý se klade, u př. **прѣотыць**, **трѣва**, **по уѣсь**, **уѣродѣн**, **орахы** místo **орѣхы**, což na

tu myšlénku vede, že **ѣ** jakýmsi středním zvukem mezi *a* a *e* se pronášíválo.

V násloví se nalezá samohláska **ѣ** v cyr. a rus. jazyku toliko ve dvou časoslovech **ѣмь ѣмь а ѣдѣ**, **ѣхати**, **ѣду**, ačkoliv i zde **ѣ** širší hláskou **я** obýčejně zastupováno bývá: **ямь**, **ясти**, **ядѣ** atd.

Hláska **ѣ** přechází zvláště v polském jazyku v *o*, ale ne tak zhusta jako prosté *e*, jak tudíž uvidíme. Od *sien* (síň) — *przysionek* (výstupek); **врѣдѣ** — *wrzód*, **брѣза** — *brzoza*; **стрѣжѣ**, *strzege* — *stróż* (strážce); **млѣко**, *mleko* a *młokos* (holobrad) a j. jakož již dříve jsou uvedena. Dále *r.* místo **пѣж** — *пою*, *пить* (*cano*); od **дѣль**, **дѣлѣть** vyšlo *дола* (*díl*, *podíl*), a tak i všeobecně známé slovo *mošna* od *měch*, *měšek* odváděti se musí.

Z blízkého sousedství a někdy zcela podobného vyslovování (jako u př. v ruštině) přichází, že dvojí hláska **ѣ** a *e* často ve slovanských nářečích se zaměňují. Tudy i v nejlepších staroslovanských rukopisech panuje mnohá nedůslednost, ano hned psáno **плѣва** jinde **пѣва**, **дрѣво**, **прѣдѣ**, **медѣ** a **мѣдѣ**, **дрѣмати**, **млѣко** **зѣде** atd. Tak i v ruském jedni **малкій**, jiní **мѣлкій**, **надменный** a **надмѣнный**, **предмѣтъ** a **метать** atd. **пѣськъ**, *r.* *песокъ*, *písek*.

Přechod z kořenného **ѣ** do samohlásky *i* dosti zhusta ve slovanských jazycích se pozoruje. V češtině bez toho, jak známo, kdykoliv samohláska **ѣ** prosodicky jest dlouhá, píše i vyslovuje se co dlouhé *i*: *vínek* — *věněc*, *zvíře* — *zvěř*, *hnízdo*, *snih* — *sněhu* atd. *Chlév* a *chléb* posud v svém starodávním udržují se způsobu. Případá zde ku porovnání: *lípnouti* a *lepiti*, *p.* *lipnac*, *lepic*; **вѣсти** a **вѣшати**, *r.* *висѣть* *висить*; *vítati* t. j. *osloviti* od koř. **вѣтъ** (*řeč* — *отвѣтъ*, *привѣтъ*), odtud i cyr. **вѣтѣ** (*řečník*); *p.* *winnik* místo lepšího *věnik*; **цвѣтъ**, *kwiat* a *kwitnac*; **свѣтъ**, *światło* a **свѣтати**; *r.* *дѣтя*, *pl.* *дѣти*, *cyr.* *дѣта*; *r.* *дира* neb *дѣра*, *cyr.* *дѣра*, *č.* *díra*, v *pol.* odchýleně *dziura*. Dále buď připomenuto *r.* *свидѣтель*, *cyr.* *свѣдѣтель*, *svědek*; *r.* *зѣять* a *зіять*, *zívati* (*hiare*); *cyr.* **сѣмѣти** a **сѣмѣти**, (*stkvíti se*); *r.* *щирый*, *p.* *szczerzy*, *stč.* *šťěry* (*upřímný*).

ѣ.

O samohlásce *e*, totiž prostém *e* již málo nám připomenouti zbývá. Jestliž ona mezi všemi slovanskými hláskami nejméně určitá, a protož i počet kmenův, v nichžto se nalezá, nelze jest s úplnou jistotou udati. Neboť, jakož se již řeklo, vytratilo se změkčováním

souhlásek, u př. v polštině, prosté *e* téměř docela, a zas v jižních slovanských jazycích více než náleží se rozvolnilo. Zde tedy opět jenom k staroslovanskému jazyku útočiště bráti musíme, od něhož český a ruský jazyk (aspoň co do psaní) nejméně se odchýlily. Za příklad stůjte zde opět některé kmeny:

ВЕЛІЙ ВЕЛНІКЪ, ВЕСЕЛЪ, ВЕУЕРЪ, ВЕЗЪ (předložka), МЕЖДА (meze), НЕБО (nebe), ЛЕБЕДА (atriplex), РЕМЕНЬ, ТЕНЕТО (cassis), ЖЕНА, УСТА (turma), ВСПРЪ (aper), ПЕЩЕРА (specus), ТЕСТЬ, ТЕЦА (socer, socrus), ТРЪПЕТЪ (tremor), КМЕТЬ (senex), КЛЕВЕТА (calumnia) atd.

Samohláska *e* ztrácí se přede vším ráda v širších samohláskách *o* a *a* v některých časoslovních formách: *несѣ*; *носити*, *вѣзнашати*; *ведѣ*, *водити*, *провождати*; *тежѣ*, *тоунти*, *истауати*; *леци*; *ложити*, *полагати* atd. V polštině střídá se již v základní formě *e* a *o*, anof se i souhláska změkčuje, jako: *wiodę*, *wiedzięsz*, *wodzię*, *wiozę*, *wiezięsz*, *wozię* atd. Vůbec překlouzá rádo v tomto jazyku *e* do *o*, tak jako *ѣ* do *ia*: *wiosna*, *piołun*, *pióro*, *ciotka* *żona*, *czoło*, *Piotr*, *biodro*, *dzwono*, r. звено (článek řetězu) atd. Zvláště pak také v odvozování, což v polštině mnoho libozvuku přidává: *czerwony*, *wrzeciono*, *jezioro*, *pięcioro* atd. Málo kdy však do *a*: *lada* a *leda*, *wrzask*, *żart*, a v jiných slovech z němčiny přijatých: *wart*, *warsztat*, *ratować*, *prasa*, *trafic*, *tratować* a n. j.

e a *i* v nemnohých zastupují se případech, spíše *e* a *y*: r. делекъ a лилекъ (caprimulgus); r. барвенокъ, p. č. barvínek, p. szeroki, cyr. широкъ; p. sierota, cyr. сирый; r. хлестать a хлыстать (švihati), колебать a колыбель; č. *hebký* a *hybký*, p. *gibki*; č. *děle* a *dýl*; č. *chechtati se*, *chychotati se*; *smeknu*, *smykati*; p. *pérz* a *pyrz* (příření); sér, сыръ; *tepati*, cf. ř. τύπτω.

Ѧ.

Přídechem jotním sesílené *e* přichází v násloví asi ve dvaceti kmenech. Samohláska *e*, jak se již podotklo, nikde na začátku slova čistě přicházeti nemůž ve slovanštině. Některá s češtinou se srovnávající v staroslovanské způsobě připomeneme: *Ѧла* — jedle, *ѦдннѦ*, *Ѧзеро*, *ѦестрѦ* (accipenser), *Ѧсть*, *ѦсмѦ*, *Ѧжь* (echinus), *Ѧце*, *Ѧкъ* (sonitus), kteréž v polském nosový zvuk má: *jęk*. Vyskytují se i zde některé nářeční odchylky. Přede vším pamatovati sluší, že v ruštině v některých těchto slovech *Ѧ* do hlásky *o* se proměňuje: *олень*, *одинѦ*, *озеро*, *осень* — p. *jesień* (podzim),

омела — p. jemioła, č. jmelí (Mistel); ocěrпъ. Přechod tento není však výhradní vlastností jakyka ruského, ale také jinde se jeví, ač jenom v jednotlivých případech, u př. *jodła*; p. *osina*, jinde *osika*, stejného původu jest s jmenem *jesen* — *jasen*, ač rozdílné stromy se znamenají, a naopak u všech západních Slovanů znějící *olej* v cyr. *олејъ*; *ольха*, *olše*. Slováci vyslovují *jelcha*, Chorvaté *jalša*; č. *jesep* (Schutter) místo *osep*. Tím se vysvětluje také p. *ozór* (pohrdlivě jazyk) místo *jezor* ze slova *jęзык*.

ы, и.

O důležitém rozdílu dvojího *i*, totiž *ы* a *и*, a v kterých slovanských jazycích nejpřesněji posud se zachovává, co potřeba bylo povědělo se již v rozdílu prvním, kde o hláskách samých se jednalo. Počet kmenův, v nichžto prosté neb hrubé *y* přichází, obnáší něco málo přes sto; oněch zas, které *i* v sobě zavírají, ještě jednou tolik. Z obojich zde opět částka stůj za příklad:

вѣна (hrdlo), *вѣна*, *вѣхати* (flare), *лѣво* (liber arboris — lůčí), *рѣхати* (lugere), *дѣна* (perо), *тѣмъ* (occiput), *сѣрѣ* (caseus, crudus), *хѣжа* (tugurium), *кѣпѣти* (ebullire), *кѣхати* (sternutare), *вѣспѣ* (alte), *мѣсль* (cogitatio), *слѣхати*, *скѣхати*, *сѣ* (vagari), *кобѣла*, *велѣнѣ* atd.

вѣна (causa), *пѣла* (lima), *мѣрѣ* (рах; mundus — rus. мирѣ, мѣрѣ), *нѣтъ* (filum), *лѣсъ* (vulpes), *рѣза* (vestis), *дѣвѣ* (mirum), *тѣсъ* (taxus), *сѣвѣ* (canus), *жѣла* (vena), *уѣнѣ* (ordo), *нѣщѣ* (pauper), *уѣстѣ*, *слѣва* (prunus), *цѣпхати* (vellicare), *глѣста* (lumbricus), *кѣнкѣ* neb *кѣнкѣ*, *скѣжаль* (tabula), *кѣрѣсть* (spolium) atd.

O záměně těchto samohlásek málo připomenouti zbývá, jelikož o poměru jejich k ostatním již u předešlých, pokud se toho potřeba viděla, jsme se zmínili. Z ohledu *i*, kdy v násloví přichází, buď podotknuto, že vždy se jotuje, t. j. měkký příděch u vyslovení přijímá, ačkoliv v písmě u některých Slovanův znamenání toho se opomíjí: *ива*, r. *ива*, p. *iwa*, u jiných zas jako v č. *jiva*; *нѣтъ* (alius), *нѣхати* (quaero), *нѣскѣ* atd. V češtině také v některých případech slabika *ji* na pouhé *j* sešla: *јму* — *нѣж*; *јмѣ*, *јмѣно* — *нѣа*; *јду* — *нѣж*; *јго* — *нѣо*; anebo jak v češtině tak v polštině zcela vypuštěno: *mám*, st. *jmám*, *jměju* — *нѣжъ*: *gra*, *hra* — *нѣра*; předložka *z* místo *нѣзъ* a pol. *miano* vedlé *imię*. Ve vyšší

hlásky přešlo *i* v č. *jehla* místo *игла*; pol. *jaskra, jaskrawy* (křiklavá barva) z *jiskra*.

Táž samohláska *i* střídá se také někdy v jazycích námi rozbíraných s *y*: *тысяць*, r. *тысяча*, p. *tysiąc*, č. *tisíc*; p. *kołysać*, r. *колыхать*, č. *kolísati* (?); č. *křídlo*, p. *skrzydło*, r. *крыло*; č. *kořist*, r. *корысть*; č. *blýskati*, p. *blyskać*, r. *блистать*; p. *nie* (neobvyklé, *nyni* — teraz), *ныня*; p. *zwyciężyć*, *внтазь*.

Ъ, ь.

Nad míru znamenitým úkazem ve slovanštině jsou dvě polohlásky *ъ* a *ь*, jež jsme také příkrácením byli nazvali. První z nich činí jako úhelní kámen tvrdých anebo širokých samohlásek, druhá změkčených anebo užších. V srovnávací slované grammatice jsou tyto dvě hlásky velmi důležité, poněvadž právě jima největší převrat ve slovanském samohlasenství stal se, a protož za příčinu dosti značnou se považují při odlučování se od sebe nářečí slovanských. Záslužno jest tedy, abychom tomuto dvojímu jer v badáních našich i více místa popřáli, i svou pozornost k němu obrátili.

Dvě tato znamení, ježto některým grammatikům i bezzvuknými samohláskami — *vocales aphonae* — slovou, vykonávají v jazyku dvojí službu, a sice :

1. Jest určení jejich, aby tvrdost neb měkkost souhlásek v koncovkách, totiž na konci slov, ve všech případech určité jimi se znamenala. Tohoto způsobu znamenání přidržuje se neproměnně nejen staroslovanský ale i ruský jazyk z nejstarších dob až do nynějších. Proti potřebnosti a pohodlnému užívání měkkého písmene, jerčika totiž, nedá se nic namítati; ale proti užívání tvrdého jer zvláště v ruském písmě nejednou již ozývali se hlasové. Doléhalo se tedy na to, aby tvrdé jer co litera písíciho zbytečně zdržující vymýtilo se z abecedy, ješto samo sebou se rozumí, že souhlásky bezé všeho znamenání na konci slov stojící za tvrdé se mohou již samy sebou považovati a takto i vysloviti. Z ohledu hospodárnosti v písmě, aspoň co se ruštiny týká, není ovšem námítka ta bezdůvodná, ačkoliv při tom při všem sotva jest možná i hrubého jer nacele se zhostiti. Tak u př. dá se výslovnost pomocí hrubé polohlásky velmi dobře určiti, když předložky na souhlásku se končí, samo pak základní slovo, s nímž spojeny jsou, změkčenou samohláskou se začíná, jako *разъёмъ* (rozbor), *разъ-*

играть, объятие, объѣхать (obejíti), предъизвѣщать (napřed oznámiti). Odstrčení hlasem předložky od slova latinsky píšící Slované dostatečně souhláskou *j* znamenají. Lépe nyní píší Poláci: *zjednać, zjazd, objechać*, než před tím berouce k tomu *ie*; toliko slovo *oběd*, p. *obiad*, r. обѣдъ nepravidelně podrželo psání místo *objed*.

Není pochybnosti, že sv. Cyrill a první rozšiřovatelé písma jeho dobré příčiny toho míti museli, kladouce jer po tvrdých koncovkách, kteréž my nyní s jistotou udati v stavu nejsme, a však tušiti můžeme. Nepochybně v řeči dávných těch Jiho-slovanův ve slovech souhláskou se končících slyšeti se dávala jakási temná, neurčitá polohláska, jak to ve mnohých případech do dnešního dne pozoruje se v mluvě Novobulharův, kteří v mužských statných jménech krátkým, jedva sluchu pochopitelným *o* dozvukují: вол^o, двор^o, цвет^o, anebo přidávajíce k tomu i člen neboli náměstku т: дворотъ, братотъ atd. — Jiná příčina mohlatě i tato býti. Od nejstarších časův až téměř do 14. věku psávalo se vše napořád, slovo k slovu bez přestávky; položené na konci slova jer sloužilo zajisté oku k nějakému pozastavení se, usnadňující čtení. Bud' však tomu jak bud', grammatika jest povinna věc tak vzíti, jak ji kde v jazyku a písmě nalezá, a jak tisícletým obyčejem se ustanovila. Latinského písma užívající Slované, jak povědomo, znamenají toliko změkčenost koncovek, a sice na samých souhláskách; a však tak důsledně a úplně, jak v cyrilském, nikde v latinském písmě to provedeno není, anof u př. retnice (labiales), ať měkce neb tvrdě znějí, beze všeho znaménka zůstávají. Opouští se, jak se zdá, znamenání to proto, poněvadž měkkost retních hlásek nevnímá ucho tak jasně, jak se to při jiných souhláskách děje, ano v češtině a ilyrštině i u vyslovení zcela se zanedbává. Napomáhajícím ъ rozeznávají se zřetelně netoliko zvukové *n* a *n̄*: законъ, конь; *r* a *r'*: даръ, царь; *d* a *d'*: следъ, медведъ atd.; nýbrž také retní koncovky: гнѣтъ, черъ, джѣтъ, голжѣтъ, дымъ, озимъ, při čemž v latinském písmě žádného není rozdílu, ačkoliv v polštině slova: *grab* (habr), *grom*, *pieć kop* i v mluvě se dělí od *grab* (hrabej), *grom* (krof, kárej), *kop* (od kopiti — hromaditi) atd.

Kdy a jak tedy dvojí naše jer užívati se má v koncovkách jednoduchých neb složených slov, poznání toho nepodléhá nižádným velikým těžkostem; ale těžší a mnohem nejistější jest kladení

těchto dvou písemných znakův ve středosloví, anof zde určeny jsou, ne tak tvrdost a měkkost souhlásek označovati, jako spíše příkrácenost a zamlklost samohlásek. Jednajíce o zvucích podotkli jsme, že polohlásky v některých slovanských jazycích, a jmenovitě v oněch, jenž samohlásky své prosodicky nedlouží, téměř ani nepřicházejí. Naproti tomu vystupují v jiných co znamenitá jazyková vlastnost, udrževše se hned u menším hned zas u větším počtu kořenův. Toto vyskytování se polohlásek jest tolikéž paměti hodným výjevem v ohledu zeměpisném, a probíráme-li podlé toho slovanského kmene haluze, shledáme tudíž, kterak polohou od jihu k severu jerování slabik po stupních se tratí a ubývá. Neboť v ilyrských nářečích, obzvláště v staroslov., novobulh. a krajinském, převládá polohláskování slabik u větší míře nežli v češtině s jedné a v slovenštině s druhé strany, a v těchto obou jest zas daleko hojnější, nežli v jazycích výše k severu ležících, jako v lužicko-srbském, polském a všech nářečích ruských. — Na otázku, zdali již v prvopočáteční době slovanské mluvy ve všech kmenech slovních plné hlásky panovaly, anebo zdali již tehdaž tohoto zamlklého hláskování stávalo, jest ovšem těžko nyní odpovídati s jistotou. Jisto jest, že tato vlastnost slovanštiny stará, a to velmi stará býti musí, poněvadž v sanskritě se objevuje. Myslíme-li si mluvu slovanskou ještě jako jednu, před jejím se rozvětvením ve více nářečí, tedy nás nestejně ono vyplňování kořenův samohláskami, jsouc jednak v každém jednotlivém jazyku větším dílem důsledně provedeno, samo sebou vede na tu myšlénku, že polohláskování to slovanštině přirozeno jest z nejdávnějších časův. I to zasluhuje uvážení, že v celém tom historicky nám známém čase jazyka našeho ovšem se pozoruje všude snaha zhostiti se pomalu stávajících polohlásek a přejíti k plným samohláskám, ale nikde nepřichází opačné tomu konání. Abychom příklad uvedli, poukazujeme na nejbliže nám za důvod stojící náš jazyk český, v němžto až do počátku 15. století jerování mnohem větší mělo rozsáhlost, než později a nyní. Psávalo se a mluvívalo zajisté: *črný* místo *černý*, *črv*, *ščrbina*, *plk*, *žlč*, *chlm* atd., a ještě té doby viklá se jazyk náš dle rozličných krajův v jednotlivých slovech, ješto slýcháme zde *chrpa* onde *charpa*, zde *brh* onde *broh*, *slza* místem *sluza* atd.

Po tomto předběžném připomenutí přihlédneme již blíže,

jaká jest podstata a znamenavost obou těch polohlásek, a jaký jest jich poměr k sobě ve slovanských jazycích. Samohlásky, o nichžto se posud zevrubně jednalo, a jež jsme pořádem prošli, jsou vesměs organické částky slovních kmenův, lpějící pevně při souhláskách anebo mezi nimi, a běžící nepřeměnně všemi slovanskými jazyky anebo po větší jich části. Kdekoliv pak v jiné samohlásky se převrhují neb přecházejí, není to předce nic jiného leč odchylka aneb výmínka od pravidla všeobecného. Jinák to ale vyhlíží v druhé, rovně mnohočetné třídě slovanských kořenův, v nichžto samohlásky mají do sebe cosi prchavého, nestálého, a kteréžto podlé rozdílnosti jazykův a nářečí mnohotvárně v nich vystupují. Vezmeme-li u. př. koř. *val-iti*, *rod*, *milý*, vždy v těchto slovech zůstává samohláska co částka pevná, určitá, ústrojná; a srovnejme proti tomu slova *mor*, *such-ý*, *tem-ný*, shledáme i hned, že zde samohlásky ustavičným proměnám jsou podrobeny, ano že i vymizeti mohou, t. j. v naše tak nazvané polohlásky se navrátiti. V slově *mor* přicházející hláska *o* již se změnila v slově *оумираати*, pol. *umierać*, *марити*, a *мрж*, kde se nacele vytratila, k tomu *сѣмръть*, *мрътъкъ* — *śmierć*, *martwý* atd. Vedlé *suchý* máme *оусыхати*, *сѣхнѣ*, r. *сохну*, il. *sahnu*; *temný* zní r. *ciemny*, r. *тёмный*, il. *tañan*, *тъмный*, stat. jm. *тъма*, *ćma*, *tma*. Tak i *мрж*: *vzpěram*, *odpírám*, *odpor*, *zpuený*, *zpoura*, *spár*.

Vzhledem jerování ve středosloví nech nám slouží tato pravidla:

a. Následují-li dvě souhlásky anebo i více jich ve slovanských jazycích bezprostředně za sebou, tedy anebo jsou vespolek spojeny tak celistvě a setrvale, že nikdy neloučí se od sebe, nech slovo to jakoukoliv podniká proměnu, anebo souvisí spolu tyto souhlásky tak volně a nepevně, že dají se od sebe oddělití nějakou samohláskou, kdykoliv kořen v jiné přechází sklonění neb odvození. Případ první bych nazýval souvisností (*cohaesio*), druhý přivisností (*adhaesio*). Uvažujeme-li slova, jako: *плочгъ*, *творъ*, *звѣрь*, *смола*, *строуна*, *скраниа*, *простъ*, *дроздъ* a p., zůstávají vždy a ve všech slovanských jazycích, kdekoliv právě jmenovaná a podobná slova přicházejí, souhlásky jejich v nepohnuté vazbě při sobě, a protož bylo by vkládání mezi ně polohlásky jer bez účelu a zbytečné.

b. Jinák se to ale shledává ve znamenitém počtu jiných

slovanských kmenův, kde skutečně ve sklánění aneb odvozování souhlásky rozlučují se vloženou samohláskou, a opět odloučené od sebe se sjednocují, jakoby nějaká výsuvka (elisio) byla nastoupila. Některé příklady toho i druhého konání nám věc tu vysvětlí:

1. ГЪНАТИ, ГОНИТИ, ГОНИЖ, гнать, гна́с, жєнж.
 БЪДѢТИ (vigilo), БОУДИТИ, bedlivý, m. bdlivý.
 МЪКНИЖ, ЗАМЪКАТИ, ЗАМЪКЪ, zámek, замо́къ.
 ТЪКНИЖ, ТЫКАТИ; ТЪУКА (punctum), точка, те́чка.
 ДЪНО, gen. pl. ДЪНЪ, р. č. dno den, č. dénko (? дѣнце).
 УЪТЪЖ, УИТАТИ, ПОУЪТЪ, ро́чет.
 МЪНИЖ, ПОМАНИЖ, míniti; МЪЖИТИ, mrkati; МИГЪ р. migać.
2. МЪХЪ, г. МОХЪ, mech mchu, il. mah.
 ЛЪБЪ, лобъ, ѣб ѣба, il. lubanja.
 РЪЖЪ, ро́жь, р. rež ržy, il. raž.
 ДЪЖДЪ, г. дождь, dészcz, dždžy, déšť, dažd.
 ВЪСЬ ВЪСИ, wieś (il. selo); ПЪСЪ, pies psa.
 ДЪНЬ, день, dzień, dan.
 УЪСТЬ, cześć czci, честь чести, il. čast.

Přede vším obrátíme nyní pozornost na jerování takových kmenův, v jejichžto středosloví tekutá hláska *l* neb *r* se nalezá, jsouc totiž s obou stran dvěma, třemi anebo i čtyřmi souhláskami obemknuta. V jazyku českém a taktéž z části i v ilyrských nářečích slabiky takové vyslovují se posud úplným příkrácením, jiní jazykové kladou zas jasné samohlásky anebo před tekutou tu souhlásku anebo po ní. Tak u př. сур. КРЪМЪ, г. кормъ, р. karm, luž. kormju; КРЪТЪ, г. кротъ, р. kret, luž. knot (m. krot), il. kàrt.

Z počátku obstavovala se tekutá hláska s obou stran náležitým jer, jak toho v staroslovanských nejstarších památkách nejedny máme důkazy. Tak u př. v znamenitých spisech Jana exarcha bulharského nalezáme psáno ТЪРЪДЪ, СКЪРЪНА; uznalo se ale brzo za věc zbytečnou takovéto polohlásek hromadění, a přestávalo se toliko na jedné, i kladeno jí zprvu podle libosti hned před tekutou hned po ní, jak u téhož spisovatele rovněž nadmíněná slova i takto přicházejí: ТЪРДЪ a ТЪРДЪ, СКЪРНА, КРХОУ a КРХОУ ВОДЫ. Větší část staroslovanských spisovatelův ale v tom se srovnává, že polohlásku vždy po souhlásce *л* neb *р* následovati nechávají, v čemž i my dle nich řídití se musíme.

Polohláska **ъ**, nalezající se ve kmenu slov při tekutém **л**, vyplňuje se v některých jazycích slovanských celými samohláskami, a sice v ruštině pravidelně samohláskou *o*, která se před **л** klade. Po zhuštěných však síkavkách mění se toto *o* v *e*, u př. волкъ, челнъ, челнокъ. V ilyrštině seslabena jest souhláska **л** veskrz v samohlásku *y*: вукъ, пуный. V polštině zas jest zákon tento velmi neurčit, ješto kromě *a* a *y* hned tou hned jinou samohláskou slabika se vyplňuje. V češtině srovnává se polohláska zcela se staroslovanštinou, toliko že beze všeho znamenání zůstává. Podotknouti však sluší, že v novějším jazyku našem mnohá slova po **л** již **н** přijala, kterého v staré češtině, totiž asi před 6—7 věky nebývalo.

ВЛЪНА (lana, fluctus), г. волна, р. wełna, il. vuna (1).

ПЛЪНЪ (plenus), г. полный, р. pełny, il. puni.

ПЛЪЗНИЖ (labor), г. ползу (lezu), ползкій, р. pełzne (pojiti).

ПЛЪХЪ (glis), č. plch, р. pilch, il. puh, kr. połh.

ПЛЪСТЬ (Filz), г. полсть, р. pilśń, il. pust.

ВЛЪГА (picus), г. иволга, р. wilga, wywielga.

ВЛЪГИЖ, г. волгну, р. wilgne, il. vlaga, č. vlažiti.

ВЛЪКЪ, г. волкъ, р. wilk, il. vuk.

МЛЪКНИЖ, г. молкнѹть, р. milkne, il. mučati.

ЖЛЪНА, г. жедна, р. żołna, il. żuna, č. žun(v)a.

ЖЛЪТЬ, г. жёлтый, р. żółty, il. żut, č. žlut.

ЖЛЪУЪ, г. жёлчь, р. żółć, il. žuč, č. žluč.

ЧЛЪНЪ, г. челнъ, р. czołn, il. čun, č. člun.

ПЛЪКЪ (Volk), г. полкъ, р. pułk, il. puk, č. pluk.

ДЛЪБЪЖ (sculpo), г. долбить, р. dłubie, il. дубачь (scalprum).

ДЛЪГЪ (debitum), г. долгъ, р. dług, il. dŭg, č. dluh.

ДЛЪГЪ (longus), г. долгиий, р. długi, il. dŭg, č. dlouhý (dlhý).

ТЛЪМАУЪ, г. толмачь, р. tłumacz, il. tumač.

ТЛЪСТЬ, г. толстый, р. tłusty, il. tust, č. tlust.

ТЛЪКЪ, г. толкать, р. tłuke, il. tučem, č. tluku.

СТАЛЪПЪ, г. столпъ, р. słup, il. stup(b), č. slúp.

Nadto ještě následující staroslovanská slova na paměti mítí třeba:

ВЛЪХЪВЪ (magus), г. волхвъ (Волховъ), il. vuhovit (lstivý):

МЛЪНИА (fulgor), г. молнія, il. munja, mlň.

ГЛЪТТИТИ (deglutio), г. глотать, р. похлѣонаѣ.

ХЛЪМЪ (culmen), г. холмъ, č. chlum.

СЛЪНЬЦЕ, г. солнце, р. słońce, il. sunce, č. slunce.

Сур. БЛЪСНЖ (breptám, balbutio) není známo druhým větším; rovněž МЛЪЗЖ (mulgeo — dojiti), s čímž však staroč. *mlzati* (kojiti, přikájeti) stejného jest původu. ЗЛЪВЪ (glos, mariti soror) má nepravidelné hláskování v těch jazycích, kde posud obyčejno: г. золовка, staroč. *zelva*, srb. *заова*; dále ЖЛЪКЪ (stupa, koudel): г. клокъ (chomáček vlasův), р. *kłak*, č. *klok* a *kluk*. Skomolené (usečené) jest р. *łza* — сур. č. *слъза*, il. *súza*; a zde vidíme, že jazyk polský raději náslovní souhlásku vypustil, nežli by byl vokalizoval; patrný důkaz někdejší polohlásky. Vytratilo se téměř ilyrským způsobem kořenné *ł* ze slova *mowa*, *mówić* — mluva, staroslov. *млѣва* (rumor, tumultus). Сур. ПЛЪТЬ (caro), г. плоть, р. *płec* (pohlaví, barva těla) jest nám proto důležité, poněvadž i zde samohláska *e* v ostatních pádech v polohlásku slabne: *płci*, *płti*. Polák zde jen jednu slabiku spatruje; my však, a tak to jest i v сур. ПЛЪТИ, за dvě krátké slabiky máme. Totéž platí i o polském *szklnić się*, *plwać* (pluje), *klę* (klač) a některých jiných, kde jerování předce docela není zahlazeno.

Sem také ještě připočísti se musí г. толпа, č. tlupa, (ač сур. ТЛЪПА posud se nenašlo) — Truppe; г. польза (úžitek), č. plzný, plzeň (fertilitas);* г. сколзить — klouznouti, а склизкий, сколзкий — kluzký, sloven. klzký; strč. *vlf* (*fluctus*), odkudž snad *Vltava*.

Jerované *r* přichází ve středosloví v daleko větším počtu slov kmenovných. Při čemž pamatovati třeba, že jako jsme to při *л* viděli v ruštině, také zde polohlásky plným *o* neb *e* se zaměňuje. V srbském a českém jazyku vypouští se docela všechna samohláska; předce však latinsky píšící Ilyrové aspoň pro oko kladou před *r* samohlásku *a* neb *e*, která ale jest pouhým výplňkem a nikdy k plnému a jasnému *a* neb *e* povznésti se nesmí. Také nyní v češtině vyplňujeme samohláskou *e* kořen po zhuštěných síkavkách, píšíce od 14. století: *žernov*, *žerd* (р. *žerdz*), *červ*, *čert*, *černý* atd. V užívání též vešlo místo сур. ЦРЪКЪ *církev*, р. *cerkiew*; м. БРЪКНО *břevno*; м. КРЪКЪ *křeč*, р. *kurcz*. V polštině vzrostlo ѣ dílem v samohlásku *a* dílem v *e* (*ie*), zřídka v hlásky jiné.

Výkaz větší částky:

врътати, г. вертѣть, р. wartam (točím, vrtím), wierceę (vrtám),
il. vartěti, vartati.

тврѣдъ, г. твёрдый, р. twardy, twierdze.

мрътвъ, г. мертвый, р. martwy, śmierć, il. mǎrtav.

трънъ, г. тернъ, р. tarn a cierń (tarlica, cierlica).

врѣста (series), г. верста, р. warsta, č. vrstva.

врѣкъ, г. ворчать, ворковать, р. warkać, č. vrčeti.

бръзъ (velox), г. борзый, р. barzo, bardzo, il. bǎrz.

мръзнь (gelo), г. мёрзнуть, р. marzneę, il. mǎrznuti.

дрънъ, г. дёрнъ, р. darn.

дръзъ, г. дерзать, č. drzí, р. darski, dziarski.

тръгъ (mercatus), г. торгъ, р. targ, srb. тргъ (merces).

тръгнь (rumpere), г. торгать, терзать, р. targać.

сръна (caprea), г. серна, р. sarna.

урънъ, г. чёрный, р. czarny, srb. црный.

грѣбъ (gibbus), г. горбъ, р. garb: grzbie, zgrzybiały.

гръньць, г. горнецъ, р. garniec, il. gǎrnac.

гръло (guttur), г. горло, р. gardło a garło, il. gǎrlo.

грѣдъ (superbus), г. гордый, р. hardy: gardze, srb. грданъ
(ošklivý).

грѣсть (pugillus), г. горсть, р. garść, il. pregâršt.

хрѣтъ (vertagus), г. хортъ, р. chart, il. hârt.

крѣмъ, г. кормъ, р. pokarm.

Ještě hojnější jest počet slov, kde cyr. ъ se proměňuje v ruském jazyku v e, v polském v e aneb ie. Obmezíme se zde jen na několik příkladův:

врѣба (salix), вѣрба, wierzba, vǎrba.

скръбъ (scabies), свѣрбѣть, świerzbieć, svǎrbiti.

врѣхъ (vertex), вѣрхъ, wierzch, vǎrh.

прѣвый, первый, pierwo, pierwszy.

прѣси (pectus), pierś, pǎrsi.

мръзѣти (odi), мерзѣть, mierzić (nepříjemné činiti), il. mǎrziti.

дръжь, держать, dzierżec, dǎrżati.

трънѣти, терпѣть, cierpieć; трънѣкый, cierpki.

стрѣвъ (cadaver), стерво (mrcha), ścierw, il. stǎrv.

сръдце; serce, sárce.

сръпъ, серпъ, sierp, sárp.

жрьдъ, жердь, žerdž.

чрьпъ (haurio), черпать, czerpam, č. čerpati, il. cārpati.

зрьно (granum), зерно, ziarno, zarno atd.

Od vyložených zde pravidel odchyluje se v polštině něco málo kmenův, osobujících sobě jiné samohlásky, jako: *furknać*, r. фыркать, frkati (o koních); *kurp* (střevíc lyčený), sloven. krp, krpec; *turkot* a *tarkot*, č. drkot, drkotání; *trykać*, trkati; *kruk*, krkavec; *trocina* (koř. tre), drtina; *bróg* (stoh, Fehm, Schober), brh; a *zas bargiel*, brhel (Bergmaise); *smrok*, smrk, cyr. смръхїе (juniperus).

Udrželi však jsou se i v polštině někteří kořenové, v nichžto při tekutém *r* úplné přikrácení podnes se udržuje: *brnać* (břisti, broditi se) — *Brda* řeka v Polště — zastaralé *brlok* (šilhoun); *drwa* od drzewo; *drwić* (škádliti, vysmívati se); *trwoga* (strach, zděšení); *krynabrny* (tvrdosijný, urputný); *drgać* a *dziergać* (trhati, trnouti); *trwać*, *trwonіć* (mrhati); *krtanь*, chrtán atd. Předce však při tomto jerování jest to podivno, že Polák u vyslovení a prosodickém užívání takovýchto slov souhlásky stahuje, t. j. že dvě slabiky vždy v jednu splynou, čehož u druhých Slovanův nikde nenalezáme. Neboť budto se takové slabiky vyplňují samohláskami, anebo se přikracují, u př. r. дрова, тревога, гортань, místo *krwi* — крови, *brwi* (brew) — брови; a bez samohlásek č. *trvám* (v —), *krvi* (v v), tak i cyr. a srb. кръвъ, бръвъ, кръви, бръви; místo dvouslabičného p. *krwawy* a tříslabičného č. *kravový* — крвавъ. — V polštině a češtině změkčuje se druhdy *r* v *ř* k vůli pohodlnějšímu vyslovení; tak *trъсть*, r. трость — třtina, trzeina; *xръбеть* (xръбеть) — grzbiet; *гръмитъ*, r. гремитъ — grzmi, hřmí.

Nebude neprospěšno poukázati zde ještě na některé kmeny větším dílem jen v staroslovanském jazyku přicházející, v jejichžto středosloví polohláskou opatřené *ρ* přichází: *крьтъ* (hortus), *крьтъпъ* (specus, spelunca), rus. вертепъ; *крьхъ*, *крьци*, (trituro); též srb. вршемъ, врши, вријеши; *брьнїе* (lutum), *брьдо* (mons, . pecten) i česky; *брьзда* (frenum, udidlo); *брьселїе* (trabes), r. брудъ (trám); *смръхъ* i *смръць* (Wasserhose, typhon), smřš; *дръколь* (fustis), *drkol-i (Drkolin, Schlägel); *сръптивъ* (perversus), rus. строптивъ (svéhlavý, hrdý); *сръмън* (praeceps); *тръсть* (vitis) i č.; *чръта*

(linea); г. черта; **ѡРЪТОГЪ**, г. чертогъ, nbulh. чердакъ (thalamus, světnice).

Viděli jsme tedy, kterak polohlásky anebo při tekutých dvou **л** a **р** u prostřed kořene přicházející jerování, jevíci se nejmocněji a nejdůsledněji ve staroslovanském, v jiných slovanských jazycích, zvláště v ruském, polském, ano dlema i v českém v plné vzrostlo samohlásky, vkládané druhdy před tekutou hláskou, druhdy za ni. V ilyrštině zas ten úkaz máme před sebou, že příkrácení při **r** skoro neporušené zůstává, ano **l** i s polohláskou v **u** se převrhlo. Tak **длѣгънѣй**, г. долгиъ, p. długi, il. dugi; **гѡрѣсть**, г. горѣсть, p. garśe; **кѡрѣвь**, г. кровь, p. č. krev, il. kárv atd. A však kladení samohlásek před souhlásky **l** a **r** mnohem častější jest nežli po nich; neboť toto předce jen co výmínka považovati se musí. Dále jsme i to poznali, že Rusové téměř veskrz berou k zástupnictví jerovaných slabik toliko samohlásky **o** a **e**, Poláci pak že počet jich rozšířili, užívajíce při **l** hlavně **e** neb **i**, předchází-li zubní hláska také **u** podobně nám Čechům: *dług, tłusty*, po sikavkách **ż** a **cz** ale **o**: *żółty, czoln*. Při **r** dávají zas Poláci přednost samohlásce **a** neb **e** před jinými.

Takovéto samohlásky, jichžto působením slovanští jazykové nejvíce od sebe se rozeznávají i odlučují, nečiní tedy nižádnou podstatnou kořene částku, a jsou ať tak dím cosi podkladného anebo toliko pomůcky k libozvučnosti, pročez také za svou prchavostí nejsnáze v jiné samohlásky se proměňují, jak jsme již zde onde snadno pozorovati mohli, a čehož ještě nyní v krátkosti na jeden příklad poukážeme v příbuznosti **сѡр.** **ѡ** a **ѡ** k plné samohlásce **a**.

влѣга, il. vlaga, č. vláha — p. wilgoć, **влѣгънѣй**, vlhnu.

мѡрѡзъ, морозъ, mroź — **мѡрѡзнѣж**, marznać.

мѡркъ, мракъ, mrok — **мѡркнѣж**, súmrak, súmrky, p. mierzch, zmierzch.

мѡркнѣй, муравей, mrówka (formica) — **мѡркѣл** (mica).

смѡрдъ, смородъ, smród — **смѡрдѣти**, śmierdzieć.

трѡпнѣти, trapić — **трѡпнѣти**, cierpieć.

p. *blask*, blesk, stč. blsket; pročez samohláska **ta** pro svou nestálost i do **y** vstoupila: *błyskać; błyshtëti se*.

č. *drásati*, p. *drasnać* — č. drsný.

č. *szrab*, p. *świerzb* — **скѡрѣбѣти**.

Srovnati se též hodí lat. *granum* s **зѡрно**.

Od **гpымѣти**, grzmieć — **гpомѣ**; od č. hřběti (**гpебѣ**), p. grzebie — grob, **гpобѣ** se odvádí.

V skloňování slovanských slov přiházívá se žhusta, že samohlásky *e* a *o*, v ilyrském také *a* jednou ze slova vypadávají, t. j. mezi souhláskami se vysouvají, pakliže přibytím nové samohlásky k poslední souhlásce ve vyslovení žádné překážky není a libozvučnosti žádná neděje se ujma; anebo po druhé naopak zase tam se vkládají, kdeby tvrdosti vznikatí mohly ve skloňování po odejmutí ve slově koncové samohlásky. Takové samohlásky nazývají se obecně od našich grammatikův hnutelnými samohláskami; ale v staroslovanském jazyku má tato věc jinou tvářnost, a samohlásky tyto vkládavé neznamení se jinak leč jerováním. Vezmeme-li za příklad od koř. **шн-ти** odvozené statné jméno *šev*, vidíme že ve spadkování samohlásky *e* hned se vytratí: *švu*, *švy* atd. V staroslovanštině ale všechny pády v příčině takové znamenají se některým jer, tedy hned první pád **шьвѣ**, **шьвоу** atd. Odvádíme-li dále odvozovací slabikou *ec*, kteréžto *e* ale opět jest hnutelné, máme osobní jméno *šev-ec* = *š-vec* (*šev-ce*) = pol. szew-c = **шьвѣць**. Podobný příklad od koř. **жн-ти** máme **жьнѣ** (**жатка**, p. žniwo), č. *žeň*, *ž-ně*, odtud **жьнѣць** (**жатель**), *ž-nec*, *žen-ce*, p. *ženiec* neb *żniwarz*. Z tétož příčiny a témuž pravidlu přiměřeně píše se také **сyr. отьць, коупьць, мудрьць** (mudřec, mudrc), **пръвѣньць** atd.; **покодънь, козьль, оръль, патъкъ, пѣськъ, вѣрьнь, длѣжьнь, крѣпкъ** atd. Mívá ale jerování také tam místo, kde teprv nějakým odvozováním neb skláněním možnost se ukazuje, žeby samohlásky mohla vzniknouti. Jak v českém slově *panna* mezi dvojím *n* mysliti se dá samohlásky, ano skutečně na jevo přichází v druhém pádu *panen* a v odvodech *panenka*, *panenský* atd., nahlídneme snadno příčinu toho, proč se jer vkládá v **сyrilská** slova **боуцька, дроуцька, писмо, овьца, царевьна, слъньце, ржуька** a j.

Když tedy v nynějších slovanských jazycích spořádání takto kmenové slov a skloňovací formy s jedné strany samohlásky jasně vyražejí, s druhé strany zas nacele je pohlcují a maří, zůstává staroslovanský jazyk v obojím případě při svých polohláskách nebolí při svém polovičním znamenání nepohnutě. Představíme-li si tuto věc v počtech, tedy u př. ve slovech *ohěň*, r. **огонь**, *sošen*, **сосонъ** samohlásky *e* — *o* podobá se 1, a zas *ohně*, **огня**, **сосна**

rovná se 0 (nulle), kdežto v cyr. ОГЪНЬ, СОСЪНЬ, ОГЪНА, СОСЪНА tam i zde při polovici se zůstává, a oč tedy v prvním případě samohláska jest skrácena, o tolik jí opět v případě tom druhém nahraženo.

Má pak jerování toto pro všechny slovanské jazyky ještě to dobré do sebe, že *předně* prostavování slov samohláskami každému Slovanu na vůli ponechává podle ducha nářečí vlastního. Tak v uvedeném již prvé slově ШЪВЪЦЬ Polák a lužický Srb vyplní hned po *š* slovo samohláskou *e*, Čech teprv po *v*, v slově ПЛЪСТЬ umístí Rus své *o* před *л*, Polák a Čech své *u* zas po *л*. Od лъсть odvozené лъстьць (líchetník) má v druhém pádu лъстьца, v Krakovském osmohlasníku лестыца a Rus píše лъстеца. *Za druhé* volno jest každému nářečí tu samohlásku, která k tvárnosti jeho nejlépe připadá, staviti místo jer staroslovanského. U př.

ПЕСЪКЪ, г. песокъ, il. přesak, p. piasek, č. písek;

ТЪНЬКЪ (tenuis), г. тонокъ, il. tanak, č. tenek, p. cienki;

ТЪМНЬ, г. темень, il. taman, č. temen, p. ciemny.

Než skončíme tento článek ovšem trochu nepadný z nauky o slovanském samohlasenství, nebude od věci obrátiti zřetel ještě na některé okolnosti staroslovanského jerování, a pokud možná přispěti k objasnění toho, co se posud bylo předneslo. — Klade se tedy cyr. ѣ neb ѥ ve středosloví, totiž uprostřed slovního kmene:

1. Místo samohlásky měnitelné, nepevné a snadno se přesuňující, jak se již dříve okázalo, a nyní ještě ten onen příklad pro důležitost věci uvedeme:

ЛЪЖИЦА, č. lžice, г. ложка, p. łyżka, il. žlica.

ДЪСКА, č. dska, deska, p. deska, г. доска, il. daska.

ТЪЦЬ (vacuus), г. тощій, il. tašt (hubený), staroč. tšti (tšitroba), p. czczy.

СЪСЪ, СЪСАТИ (sugo), г. сосу, сосъ (prs), č. ssáti, p. sse, sysac.

РЪЖЬ (siligo), г. рожь, č. p. rež, il. ráž.

ВЪСЬ, ВЪСА atd., г. весь, č. *veš, vše, p. wsze, wszystek, il. вас, nyní *sa*.

ПЪНЬ (truncus), p. pień, č. peň, il. panj.

МЪНЬ, МЪНІЙ, г. меньшій, též č. p. mniéj, il. manje.

ЛЪГЪКЪ, г. легокъ, č. lehek, p. lekki, il. lagak.

МЪСТЬ, г. мечь, č. msta, pomsta, p. mścić się.

2. V krátkých časoslovech, ježto přecházejíce v jiné tvary plnou samohlásku mezi souhlásky vkládají:

ЗЪВАТИ, ЗОВѢ, НАЗЫВАТИ; ПЬИЖ, ЗАПИИИЖ, ЗАПОИИ; КЛЫИЖ, ПРОКЛИИИЖ; МЬРЖ, ОУМИРАИЖ, МОРЪ; СТЬРЖ (extendo), ПРОСТИРІИЖ, ПРОСТОРЪ; ЖЬГЖ, СЪЖИГІИЖ, р. ро̀жoga; УЪТЖ, ПОУИТАИЖ, ПОУТЬТЪ.

Pamatovati však sluší, že v těchto a podobných časoslovech často jerování zcela se vynechává, a to z nejdávnějších časův, i jest tedy na vůli ponecháno v případě tomto polohlásky klásti anebo opustiti.

3. Přicházejí v staroslovanštině někteří kořenové, v nichžto setrvale polohlásky se zachovávají, ač nám nyní již těžko jest příčinu a důvod toho všude udati. Tak nalezáme psáno ДЪБРИ (odtud možnost přesmyknutí v polštině *drzwi*); ДЪБРЬ (údolí), starč. *debr* (Dobřany, Debř, Debrno atd.); ЛЪЗЪ, г. лѣзя (licet); СТЬЗМ, stezka, р. ścieżka (semita); СТЬКЛО, г. стекло, č. sklo, р. szkło, il. staklo; МЪЗДА. (Tato dvě poslední slova přešla jsou též ze slovanského jazyka do gothského s přetvořením polohlásky v *i*: *stikls*, *misda*.) — СТЬГНА, později СТОГНА (platea). Také dat. МЪНЪ a instr. МЪНОЖ s ъ se psával, čehož však nyní se nešetří. Dále: МЪНОГО, ПЪТНИЦА (pták), kterážto polohláska svou podstatu objevuje, béřeme-li ohled na ř. πέτομαι (létati) anebo naše *kuroptev*, р. *kuropatwa*, г. куропатка.

4. Přiházívá se někdy, že dvojí jer v jednom a témž kmenu dle libosti se klade, ano druhdy následkem změkčené slabiky proměnití se musí. Tak v nejstarších rukopisech nalezáme psáno hned ТЪМА, hned zas ТЪМА, jak to i v nynějších nářečích se střídá: р. *ćma*, č. *tma*, il. *tama*, *tmina*; rovněž МЪГЛА a МЪГЛА, il. magla; ЛЪГЖ, ЛЪГАТИ, ЛЪЖЪ; ШЪЛЖ (mitto), СЪЛАТИ, ПОСЪЛЪ; ВЕТЪХЪ, plur. вѣтъси a j. v.

Vyloživše takto v krátkosti, pokud jen koliv možné bylo, theorii slovanského jerování, a přivedše vždy doklady z nejstarších staroslovanských spisův vážené, a jmenovitě z čeledi oněch rukopisův starobulharských, jenž za nejpresnější se považují, k závěrce ještě podotknouti musíme, že jerování toto není ve všech staroslovanských památkách stejnou důsledností a pravidelností provedeno. Zhusta i v nejlepších sic rukopisech, co se této týče věci,

jeví se jakási změtenost a viklání se mezi polohláskami a plnými samohláskami, jinde opět mezi obojím jer nedobře se rozeznává anebo se opomíjí. Nalezat se skutečně u starých již spisovatelův vedlé ꙗꙗꙗꙗ i ꙗꙗꙗꙗ, staroč. plzný; ꙗꙗꙗꙗ a ꙗꙗꙗꙗ; ꙗꙗꙗꙗ (oheň) a ꙗꙗꙗꙗ, il. sloven. vatra; ꙗꙗꙗꙗ a ꙗꙗꙗꙗ; ꙗꙗꙗꙗ a ꙗꙗꙗꙗ atd. Pak ꙗꙗꙗ, ꙗꙗꙗꙗꙗ, ꙗꙗꙗꙗꙗ, ꙗꙗꙗꙗꙗ (rubeo), ꙗꙗꙗꙗ (zettleost), ꙗꙗꙗꙗ atd. piší se jindy s jer, jindy bez něho. Srbským písařům a přepisovačům bylo již těžko pochopiti a činiti rozdíl mezi dvojím jer, jak se v mluvě bulharských Slovanův nalezal a jak jej apoštolé slovanští i jich následovníci do písma byli uvedli; pročež cokoliv v srbských krajinách od nejdávnějších dob aneb spisováno aneb přepisováno jest, nemůž nijak co do obou těchto polohlásek sloužit za příklad, anot posléz veskrze jen jediného jer měkkého ꙗ se užívalo. U Rusův mizí věk od věku pomalu příkrácení neboli polohlásky v cyrilských tam psaných rukopisech, až konečně zcela vyhynuly, ješto se na místo nich samohlásky tak podkládaly, jak obecný jsou ruskému národnímu jazyku. — Protož jest u př. staroslovanská biblí, jak se nyní v Rusích tiskne, ve všech novějších vydáních zcela pokažena a porušena, totiž v ohledu této částky samohlasenství, o němž zde mluvíme. Věrné pak a kritické vydání písem svatých, jak původně čistou starobulharštinou sepsány byly aneb sepsány býti mohly, jest ovšem vroucím přáním každého Slavisty; leč není posud naděje brzkého vyplnění.

Z ohledu samohlásek zmíniti se konečně i o tom musíme, že kromě jerování ve kmenech slovních druhdy se vypouštějí t. j. vysouvají, druhdy zas vkládají neboli vsouvají, beze vsí vnitřní příčiny, jediné proto, že pohodlnost vyslovování toho tak žádá. Poukážeme na některé příklady: *pozdě*, *pozdní* místo *pozadě*; *pondělí*, p. *poniedziałek*, r. *понеѡльникъ*; r. *хохлатый*, č. *chocholatý* od *chochol*; *biskup* z *ἐπίσκοπος*; a vůbec rádo v cizích zvláště vlastních jménech: místo *Agatha Hata* atd., p. *skra* a *jiskra*; č. *blázek* a *oblázek* (oblý, oblázkový kámen), a jiné podobné. — S druhé strany: *человѣкъ* — člověk, r. *оржаный* z *рожь*, sloven. *osup* místo *sup*; p. *pochva*, *pošva* z koř. *pchati*, p. *pchać*; č. *pomlaska* místo *pomlska* atd.

Obracuji také pozornost na přicházející ve slovanštině, zvláště novější, skracování dvou samohlásek v jednu: r. *баринъ*, *барыня*

místo бояринъ, боярыня; p. č. pás, cyr. r. помъкъ; p. č. pásmo, cyr. покъсмо, srb. posud повесмо; ilyr. zec místo змиць — zajíc; č. vévoda místo vojvoda. Sem náležejí též naše časoslova: přátі — пріати, báti se — боити ся, váti — вѣтити a j.

V některých slovanských kořenech vystřídá se větší díl samohlásek. A však počet takových kmenův není veliký, ač oni právě náležejí k nejrůdnějším prvkům jazykovým, rozšiřující se v nesčíslná odvození jak pomocí koncovek tak proměňováním kořene:

сидѣти, siedzieć, seděti, r. сидѣть, il. sediti a siděti, сядъ, zasiaǰzę, сяду, posiadam, сядити, сажать atd.

лежати, ležeć, лягъ, legne, ложе, ло́шко, положити, r. полагать, ч. vylěhnu, p. wylegać, wyladz.

жъгъ, жеци, жегати, p. požoga, č. žáha, žahavý, žízavý, p. žadza, жаждъ, žizeň atd.

Ukázali jsme tedy, jaký jest poměr slovanských samohlásek, nalezajících se ve kmenech slov hlavních nářečí našich, a snažili jsme se ve vší možné krátkosti uvéstí je pod jistá pravidla a zákony. Nepochybuji, že kdokoliv podniknutému rozboru našemu trochu pozornosti věnoval, dosti jasný přehled samohlasenství slovanského nabyti mohl, a protož netěžko bude o tomto předmětu dále rozmýšletí a o své ujmě v něm pokračovati. — Nabyli jsme přesvědčení, že větší díl slovanských samohlásek zachoval se neporušeně i v nynějších jazycích, což zřejmým jest důkazem prastaré celistvosti mluvy naší. Dále jsme pozorovali, že odchylky od prvotního zvuku ztrácejí se, a to nejvíce pravidelně, ve zvuku jiném jemu nejpříbuznějším, kterážto proměna jsouc organická vždy v nějakém blahozvučnosti zákonu, přirozeném každému nářečí, svůj má základ. Konečně se objasnilo, že veliký díl samohlasných odchylek těchto spolehá v těkavé povaze polohlásek našich, ježto ve mnohých jazycích opět vzrostly jsou v úplně samohlásky, kterémužto chodu nelze jinak důkladně vyrozuměti, leč za pomoci jazyka staroslovanského t. j. starobulharského. Zbývá tedy pro druhý tento rozdíl srovnací grammatiky obrátiti ještě zřetel k souhláskám slovanským a poznati poměr jich vespolek.

Souhlasenství.

Souhlásky, činíce pevnější částku slov a jejich podstatnější hmotu, podlehají daleko menším změnám a převratům nežli samo-

hlásky z přirození svého mnohem prchavější. Protož také řídicěji se odchylují než samohlásky od přijatého hned původně rázu ve všech slovanských jazycích. Nauka o slovanském souhlasenství dá se tedy snáze přehlédnouti, vztahujíc se z částky na jisté pravidelné přechody, z částky na mimořádné zastupování sebe souhlásek vespolek, a sice buď po veškeré mluvě slovanské, buď jen v jednotlivých jazycích.

V prvním rozdílu, kde o zvukosloví se jednalo, podán byl již přehled slovanských souhlásek s poukázáním na jejich stupňování a vespolek se stýkání. Tímž pořádkem budeme i nyní pokračovati.

j.

Nejjemnější souhláska, činící jako přechod od samohlásek, kterouž jsme také jinak měkkým přídechem byli nazvali, jest *j*, s níž tyto dějí se proměny:

Střídá se s *n*: *яго, отъ него*, od něho; *нмь, съ нмь* atd. — Po předložkách i jinde: *jím, jísti: sním, snísti, snidati, sniadać*, místo *sjidati*; *сѣнимати, сѣнал, одѣнал, обѣнал, сѣналъ*, odtud i *сѣнмь, sněm, sejm*; *г. нятець* (zajatý), *внемлю, внимать*; *č. vyňtu, vyňal*, stč. *vyndu* místo *vyjdu*; *г. снискати* (shledati, najíti) a *сыскати*; *суг. ѡдро* a *нѣдро* (sinus, nádra); *bulh. jména místní: Незеро* místo *язеро, Низворъ* místo *Изворъ*, atd.

— S *l*: *jedva* a *ledva*, *суг. ѡдка*, *p. ledwie*; *č. jen*, *p. jeno*, *sloven. len*; *суг. крагоуѣ, крагоуѣць, p. krogulec*, *č. krahujec* a *krahulec*; *č. jilek* a *lilek*; *č. holemý*, *srb. големъ, starr. голѣмый* — *hojemý* (hojný, veliký); *lasice*, *г. ласочка*, *мг. ясочка*.

— S *r*. Naše *naj-nej-* k označení svrchovatele (superlativu) zní v krajinském *nar-*: *narlipši* — *nejlepši*. V *čest. j* a *ř* v násloví druhdy se rádo zaměňuje: *jeřicha* a *řeřicha*, *jeřavý* a *řeřavý*, *jeřáb* a *řeřáb*, v kterémžto případě zas jiná nářečí z *ž* kladou.

— S hrdelními: *p. mr. jedwab*, *č. hedvábi*; *p. jaszczurka*, *č. ještěrka*, *srb. гуштеръ, il. gušterica*; *č. pijavka* místem *pihavka*; *staroč. jдати — háдати* (scrutari); *jašati* a *hasati* (agitari, tumultuari); *p. jarzę* (*jarzący*) — *gorzę*; *p. č. jata, jatky* (šlachta) — *chata*; *jidu* — *chod*, jakož i *jáma* a *ř. χήμη*.

— S sikavkami: p. *ujrzec*, *zajrzec* — *овзрѣти* atd.; srb. проя — č. *proso*; č. *pojičiti*, *půjčiti* — p. *pożyczyć*; starč. *zajžen* místo *zažžen*; kraj. *drujnik* (Februar) místo *družnik*, *drugi*; srb. blh. *rujan* (rujno — vino) — *rožan*, *resan*; *preja* — *přeža*, *přezka*; p. *odzież*, *przedaż* — sloven. *oděj* a *prodaj*; *Judaeus* — *žid*; Juppe, *juppa* — *župan*; č. *přišti*, **veštie* místo *přijiti*, *vejiti*.

— Se zubními: p. *zbrodnia* (zločin) ne snad od *broď*, ale od *brojić* (hřešiti, zlé skutky páchat) odvozovati sluší; č. *dětel* a *jetel*, *Dětrich* a *Jetřich*. Častěji však přichází, že zubní hláska se převrhá v *j* z jakéhos líného neb pohodlného vyslovování: staroč. *mlajši* místo *mladši*; p. *rajca*, *zdrajca* místo *radca*; *świętokrajca* (kradu), *ojca* místo *otca*, *winovajca* (winowaty); mr. радыты а нараятысь (i pol. *radzić* a *rajic*). Tak též u Jihoslovanův *майка* (srb. bulh.) místo *matka*. Podlé této obdoby nechybíme snad, když slovo *roj*, *rojiti se* za stejnorodé vydáváme s koř. *rod* (včely se *rojí* = *rodí*). A v Kral. Rkp. *nenadidech* místo *nenajidech*.

— S retními není příbuzenstva žádného, vyjímajíc *v*, ješto i ono v jistých případech za hrubý přidech se považuje: č. *jískati* — *vískati* (hledati), r. крайчий а кравчий (kraječ), též p. *przykrajac* a *przykrawac*; *p. *wiesień* — *jesień* (podzim); rus. зѣять а зѣвать, подаяніе а подаваніе (dar). Též vůbec známé *kleveta* místo *klejeta* od *kleju klnu*, ještoby s původním *v* na *ota* vycházeti muselo (*pravota*).

Hrdelní hlásky střídají se nejprvé samy mezi sebou: суг. хрѣбъ а грѣбъ (dorsum), похрѣбѣти а погрѣбѣти (incurvare), p. *grzbiet*, *hřbet* a s *ch* хрѣбѣтъ, г. хребеть; č. *hmatati* a *chmatati*; p. *chańba* i *hańba*; p. *drug* a ž. *druchna* (družička); p. *głog*, г. глогъ odtud заглохлый (hlohem, trním zarostlý); p. *pochłonać* místo *pogłotnać* od koř. глѣтъ, г. поглонуть, глотать; лжка а лжгъ, *louka*, *luh*; *klam*, суг. глѣумъ; *hostec* (rheuma — dna), *kostec* (*pakostnice*); голый, kahl, calvus; суг. хоржгѣвъ, p. *chorągiew*, č. *korouhev*; г. короста, č. *chrásta*; p. *zmierzch*, мракъ (Koch. in psalm. *mirzk*); суг. крастель, č. *chrástal* i *křástal*, p. *chrościel*; хрѣнь, p. *chrzan*, č. *křen*; г. мозгъ, p. *mózg*, č. *mozek*; č. *úprk*, *úprkem* jeti místo *úprch* a j. v.

Husté přecházení a rozpouštění se hrdelních hlásek v sikavky, kdykoliv skloněním neb odvozením hrdelnice pravidelně měkčiti

se má, jest bez toho známo a nepotřebuje býti vysvětlováno žádnému rodilému Slovanu. Pročež pochopitelný jsou proměny: **БОГЪ, БОЖИ, ОБОЖАТИ; ОКО, ВЪ ОУКЪ а ОУИ; ДОУХЪ** pl. **ДОУСИ а ДОУША**, o čemž mluvíti bez toho dále v grammatice příležitost míti budeme. Bývají ale také hrdelní zvuky často sičícími zastupovány již v samém kmeňu, což již nyní předběžně uvážiti musíme. Známo již jest z dvojího pořadí mluvy slovanské, že v jednom říká se **ЗВѢЗДА, ЗВНЗДАТИ, ЦВѢТ** atd., v druhém *gwězda, gwizdati, kwět*. K tomu připojujeme následující úvahy: Především se dá pozorovati, že slovanská mluva v síkavkách si libuje, kde v indoevropských jazycích v těchže samých kmenech jenom hrdelní zvuky se nalezájí. Srovnávejme tato některá slova z přemnohých: **ЗИМА**: hiems, *χειμων*; **ЗЕМЛА**: humus, *χαμαί*; **ЗЕЛІЕ**: olus, starlat. *holus*; **ЗІЯТИ**, zeji, záti: hiare, gähnen; **ЖЕЛА**: *γύνη*, dánsky *Kone* (paní); **ЖЕЛДЪ**, р. *žoładź*: glans, glánd; **ЖЕЛЪ, ЖЕЛКА**: *χέλυσ*; **УИСТЫЙ**: castus; **ВЪСЬ, ВЕС**: vicus; **САР** (kozel): *сар-ег*; **ЦЕНА**: canis; **ЩИТЪ**: scutum a t. d. — Č. *hýbati* — r. *зыбать, зыблю*, odtud *зыбка* (kolébka); **ГНЕДЫЙ — СИТДЫЙ**; č. *tasiti* (meč) — *táhnú, tahu, тагж*. Zvláště důležitý jsou v etymologickém ohledu tyto jednorodé a tudy nedílné kmeny: **ГОИЪ**, honiti a **ЖЕНЖ**; **ГОРѢТИ а ЖАРЪ**, р. *žarzyć* (rozpáliti); **ГОИТИ** (hojiti) a **ЖИТИ** (táž obdoba jako *pojiti* a *piiti* atd.); **ГОКѢТИ** (potravu opatřiti, *živiti*) odkudž **ГОВЯДО а ЖИВЪ**, živu; **ХЫБА** — rus. *ошибка*; **КОМАТИ а УИНИТИ**, а к **ХОДИТИ** min. č. **ШЕДЪ**, *szedł*: *ндж*. — Dále uvádím: *puchýř*, р. *pecherz* — r. *пузырь*; **ПРОСИТИ** — *mr. прохаты*; rus. *трясу* — *тряхнуть*; pol. *kołysać* — r. *колыхать*. Formy časoslov *дыхать а дышать, пыхать а пышать* (*supati, těžce dýchati*); *chmúra* — *pošmúrny*, пасмурный; *losos* — r. *лоховина* (maso), i v něm. *Lachs ch*; č. *chramot а šramot, chochole а šošole* i *čečel*; р. *pochwa* — č. *pošwa*; р. *kapa, Karpe а czarka, čepice* а m. j.

Dále se jeví příbuznost mezi hláskami hrdelními a zubními: р. *štygnąc* — č. *stydnouti*, *студъ*; р. *stągiw* — *stoudev*, odtud i řeka v Rusích *Стугна*; р. *ongi* (*onegłaj*) — *ondy*; stejného původu jsou *лмж а кладж, lehu а kladu*, jako i něm. *legen* — *laden*, bulh. *дубокій а дубокій*, vůbec il. *dubok* — *глубокый*; též *господь*, srov. s ř. *θεσπότης*; il. *vehnuti* — *вднжти*. — *d: k*. Р. *nekać* а *nedzić* (*nuziti, trápiti*), *znekaný* — *znędzony*; *блѣхач*, *mr. блукаты* —

bładzić; *zbrukać* — *zbrudzić* (ušpiniti, umazati); r. блекнуть (vadnouti) — блѣднѣй, rovně angl. *bleak* (bledý a uvadlý). Odtud se dá také vysvětliti stejnost v slovech: ѣдъ, *jadę* a neurčité k tomu ꙗ(ѣ)хати; pak č. *styděti se* a *ostýchati se*. Vzájemnost s hláskou *t* se poznává: *tah* a *tětiva*, p. *ciąg* a *cięciwa*; č. luž. *chlama* a *tlama*, p. *žółknać* a *žółty*, r. кминъ a тминъ, r. таганъ (lampas) a *kagan*, *kahanec* atd.

Stýkání hrdelních hlásek s tekutými *n l r* není obyčejno ani ve slovanštině samé, ani mezi ní a cizími jazyky. Co zvláštnosti připomenuty buďte: r. миндаля, — p. *migdał*, *amygdalum*, *mandle*; лѣннѣй, *lenivý* z koř. *leh*, *léhati*, odtud i p. *legawy* (piger); r. пинать — пихати, p. *pchać*; r. пелена, — p. *pielucha* (plenky); сур. стѣнати, č. *stonati*, — p. *stękać*; nblh. хубавъ, — libý, любнѣи, любѣ; konečně č. *púhý* — *purus*, a lat. *auris* — оухо.

Častější nalezáme již stýčnost mezi hrdelními a retními hláskami, což se snadno vysvětliti dá z jisté polárnosti ústrojí mluvního, vedlé nížto si nejvíce odpovídají hlásky *h* a *v*, *ch* a *f*, *g* a *b*, *k* a *p*. Jsou však i některé příklady, že ne vždycky vybíhá hrdelnice do svého přiměřeného retního zvuku, ale někdy též i do jiných zbluzuje. Zde jen krátce některé příklady: č. *lehký* (*leh*) s jiným odvodem *lev-ný*; *klih* přechází i v pol. *klej* i ve sloven. *kliv*, č. *klovatina* (materies glutinosa); hluž. *vusor* — *húser*, *gęsior*; сур. смѣгъ s lat. *nivis*, *ningit*; a ruský 2. pád přídavných -aro zní ve vyslovení ова: добраго — добрава. Zajímavé jest i to, že náš *hrad* r. городъ (oppidum) v maďarských místních jménech přetvořen v *Varad* (zhusta) a tudy i *Peterwardein* původně nic jiného leč *Petrov grad*, *gorod*.

Poměr mezi *h* a *p*: č. *honositi se*, srb. поносити се; č. *leopard* (leopardus), v pol. dokonce *lampart*; č. *štlhly* a *štíplý*, p. *szczipły*; r. густера a č. *pstruh*, p. *pstrąg*; гор-ѣти a пырь, p. *perzyna*; odtud i stejnost původu slov. *proso* a něm. *Hirse*, jak se zdá.

k: *p*. Сур. цоука, p. *szczipak*; *kula*, *koule* — r. пуля (kamž i č. *boule* náleží); сур. перенель, p. *przerpiórka* — č. *křepelka*; сур. папороть, p. *paproć* — č. *kapradí*; č. *pupen*, r. пупышъ (poupě) — p. *paq*, *paćzek* (s lepším kořenem); *tyko*, *lýči* od koř. лоупати, *lupina*.

Srodnost mezi *f* a hrdelní hláskou nalezáme: č. *chukati* (Ježíš chukl) a *foukati*; *chrkati* a *frkati*; rus. харкать a фаркать; г. кафла — *kachel*, *kachlík*; jakož vůbec Malorusové rádi *f* proměňují do *ch*: кухлыкъ — *koflík*; хутро — *futro* atd. Protož také jedno jest sloven. *klok*, *kloček* a něm. *Flocke*. Sem náležejí dále proměny jako srb. уво místo оухо, ješto nářečí srbské vůbec jakousi nechuť jeví k souhlásce *ch*; ř. κάπρος a *vepř*, *вепрь*; суг. срѣбати a č. *srkati*, p. *sarkać*; č. *blabuňka* a *klabuňka* (bublina vodní); pak ř. κήρυξ a суг. впрюуь (praeco, hlasatel).

Z uvedených zde daleko v menší částce příkladův vidí se, že hrdelnice stojí v obzvláštní vzájemnosti k ostatním souhláskám, čehož příčina nepochybně leží v dechu samém z hrdla nejpříže plynoucím a rozličně v ústrojí úst se měnícím. Protož zasluhují uvážení každého etymologa.

Sikavka nezřídka jedna druhou zastupuje. Jako předešle musíme i zde na něco málo příkladův se obmeziti: суг. мескъ, č. *mezek*; od мазати — масло, od везж везти — весло, od вазати — *obáslo*, p. *obwiasło* (len na přeslici ovázaný), srb. повесмо (rovňislo); г. напрасно od празный; г. жимолость, č. *zimolez*; č. rákos, г. рогозь, рогожа, č. *rohožka*, p. *rogozina*; суг. жльма, č. *zluna*, p. *žoľna*, koř. зеленъ (picus viridis); суг. жльуь a зльуь; *róža*, rus. роза (rosa); жїж — ζώω, ζάω; č. *smoud* a *cmoud*; г. свекла, č. *cvikla*, p. *ćwikła* (červená řepa); суг. свръщъ, č. *svrček*, г. цверчокъ, pol. *ćwiércz* i *świércz*; p. *cižba* — *cisnac*, *cisk*; *žehnati* — *segnen*; a zvláště v cizích slovech a jménech z původního *s* pošlé slovanské *ž*: Alžběta, Ambrož, Žofia, Anežka; almužna — ἐλεημοσύνη, činže — census a j. R. скоро a шкура, p. *skóra*; č. *šedý*, г. сѣдый, p. *seǰziwy*; г. высить, č. *výšiti*; č. *apoštol* místo *apostol*; p. *szabla*, č. *šavle*, г. сабля; мышъ — mus, Maus, μῦς. — Суг. уванъ, č. *žbán*, *dčbán*, p. *dzban*; г. очанка, č. *ožanka* (Gamander), p. *bazanka*; č. *macocha*, г. мачиха, il. *mačeha*; г. цапла a чапля, p. *czapla* (volavka); č. p. *čarka*, г. шапка; г. шмель a чмель, č. *čmel*, p. ale *trzmiel*; č. ř. шуба a *čuba*; p. *szłapać* a *człapać* atd. Za nepotřebné soudím poukazovati zde na jiné podobné záměny působené odvozováním, jako: *ovca* — *ovčí*, *kupec* — *kupčiti*, *mazati* — *maži*, *voziti* — *vyvážeti* atd.

Sikavky přeskakují rády jak v jiných jazycích tak i ve slovanštině v tekuté *r*, u př. r. *марать*, *schmieren* — *mazati*; kárati — rus. *наказати* (potrestati), *kázeň*; *žerd*, p. *žerdž* — r. *жесть*; p. sloven. *nieborak* — č. *nebožák* od *nebohý*; v jihosl. nářečí: *more* — *može*; č. *kóra* — *kóža*, p. *skóra*; *рєкро* a *žebro*; *bařina* a *bažina*, *bahno* a mn. pod. Dále r. *чара*, *чарка* a *чаша*; r. *бушевать* — bouřiti, *бура*. — Pamatovati sluší střídání se cyr. *ч* před tekutým *р* podle rozličnosti jazykův s jinými hláskami, jmenovitě s il. *с*, č. *st* a *t*, pol. *t*, u př. *чрѣво*, r. *черева*, il. *crěvo*, č. *střevo*, p. *trzewo*; *чрѣвй*, il. *crěvlja*, *střevíc*, *trzewik*; *чрѣвъ* (držádko), *чрѣвовънъ* *зѣбъ* (dens molaris), r. *черень*, č. *střen*, *střenka*, p. *trzon*; *чрѣшнѣ*, *черешня*, il. *crěšnja*, č. *třešně*, p. *trzešnia*; *чрѣпъ*, r. *черепъ* (lebka), il. *crěp*, č. *střep*; *чрѣда* (grex), r. *череда* (řad), p. *trzoda*, il. *kardo*; r. *черемха*, *черемуха*, č. *střemcha*, p. *trzemcha* a *czeremcha* (z rus.); *чрѣкло* (lumbus — stehno), č. *třeslo*. Připomínám však zde, že i v staročeském; jmenovitě v Mater Verb. 1102 čteme tak jak v rus. *čerep*, *čereslo*, *čerešně*, ano vůbec i podnes *stř* slouží za známku rozeznávací mezi češtinou a nářečím slovenským, kde tato slova veskrz *čr* podržela.

Sikavky bývají dále zastupovány zubními jako v řečtině a němčině: *čtu*, *čítám* — *číslo*; vedlé *тѣнь* též *сѣнь*, č. *stín*; č. *oblátek* a *oblásek*; *сър* — *συρός*; pak *tupati*, *dupati*, p. *tupač* — *cupati*; *táhlý* a *cáhlý*; od *мать* odvozené *macecha*, *мачиха*. Nahlédneme-li v nejstarší naše české památky před vypršením 14. věku, zdá se, že změkčené *t* totiž *ł* druhdy i u nás tak se vyslovovalo jak podnes v polštině; neboť nalezáme psáno: *łociž* (nempe), *Francišek*, *vicestvie*, *Bracislav* (na penízi), *staci*, *ujiscil* atd. V též dávnověkosti naší přichází také obecnější slovanské *šč* *ш* místo našeho nynějšího *šť*, jako: *ščestie*, *bojišče*, *zvlášče*, *ješče*, *ščít*, *utiščen* atd., což nám nyní již neznámo.

Jest nám nyní pozornost obrátiti ke dvěma souhláskám nad míru důležitým ve srovnací grammatice, poněvadž charakteristický jest pro slovanské jazyky setrvale stejný přechod jejich v příbuzné hlásky. Souhlásky tyto jsou: cyr. *ш*, *шт*, kteréžto, jak se již připomenulo, čte se v bulharských rukopisech jako *šť*, dle ruského způsobu ale obyčejně zvuk *šč* si osobuje. Původ hlásky této dá se větším dílem s jistotou buď z hrdelních hlásek vyvesti anebo

ze základního *t*. Druhé jest cyr. жд, které vždy z prostého д vy-
niká. Starosl. ш в případech takovýchto bývá zastoupeno v ruštině
hláskou ч (zřídka щ), v ilyr. neboli srb. ć ħ, a v jazyku č. a p. c.
Příklady, na něž nyní poukázati chceme, věc tu nám vysvětlí:

нощъ	ночь	ноћ	nos.
мощъ	мочь	моћ	mos (inf.).
пещъ	печь	пећ	pies, pec (et inf.).
вещъ	вещь	—	věc
овощъ	овоши	(воће)	owócs, ovoce.
пища (krn)	пища	пића	pica, píce.
свѣща	свѣча	свѣћа	świéca, svíce.
плещи	плечо	плеће	plecy, plec.
дѣщи	дочь	кћи	dci, dcéra, córka.
тысящъ	тысяча	тисућа	tysiąc, tisíc.
царевичъ	царевичь	kralěvić	królewic, králowic.
воеводичъ			województic, wojwodic.
хощеть	хочеть	оће	chce.
горящій	горючий	горући	gorący, horoucí.
насыщенъ	насыченъ	насыћенъ	nasýcony, nasycen.
щодо	чудо	ћудо	cud (div).
ощутити	очутиться	оћутити	ocucić
	(ocnouti se)	(zmlknouti)	(probuditi).

Z uvedených zde slov odnáší se cyr. ш atd. k původnímu т: свѣща — свѣтъ, пища — питати, вещь — вѣсть (dictum); k pů-
vodnímu г в мощъ — могъ; ке к в пещъ — пекъ, нощъ srovná-
me-li *vóš*, *nox* a *Nacht*; cyr. праща, праћа, p. *proca* zachovalo
v českém *prak* svou prastarou hlásku.

Pozn. Etymologické cvičení: kr. *dekla*, *deklica* (děvče,
dcéra), a pol. *córka*:

córka — dcera	дѣщи		lit. dukra		deklica
córa — dci, dceře (дѣк)			Tochter		dek-la
дочь, дочери			daughter		

Z původního д pošlé cyr. жд vyrazí se pravidelně v ruštině
sikavkou ж (zřídka жд), v ilyr. ħ đ (kteréž i zjemněno býti můž
v j), v polštině *dz* a v českém *z*. Příklady:

нжда	нужа (нужда)	нуђа, nuja	ńedza, pouze.
------	--------------	------------	---------------

межда	межа	међа	miedza, meze.
	(odtud i předl. межда, межъ, међу, między, mezi.)		
пражда	пряжа	preja	przędza, příze.
сажда	сажа	saja	sadza, sáze.
жажда	жажда	жеђа	žadza, *žéza, žízeň.
стоужда	стужа	—	studzić.
рѣжда (рѣдѣти)	ржа	рђа	rdza, rez.
медвѣждій	медвѣжий	medvědji	niedźwiedzi, medvězí(dí)
прежде	прежь	predj	příze (dříve):
пробоуждати	пробужать	budjati	przebudzać, probouzeti.
осуждати	осужать	osudjati	osądzać, osuzovati.
провождѣ	провожу,	провођу,	przewodzę, sloven. prowadzám, provázím.

потврѣждѣ, потврѣждаѣ -ждѣнъ; потвержу -жаю -женъ; potvårdju atd.
potwierdżę -am -ony; potvrzují -zen.

рожденъ роженъ rojen rodzony, rozen.

V přídavném *cizí* obojí tato proměna, o níž zde mluveno, jest spojena, a sice **щ** v násloví, **жд** v koncovce slova toho, kteréž tedy v našich jazycích takto zní: **щоуждѣ** (v ruských tiscích **щоуждѣ**), r. чужій, il. ѣуђ i туђ, p. cudzy, staroč. cuzí, kr. ptuj.

Zubní hlásky střídají se dílem vespolek, dílem s jinými; u př. srb. гатати — *hádati*, *zgadnąć*; rus. прыткий, p. *prętki* — *prudký*; staroč. *tržeti* — *držeti*; r. теперь (nyní), č. *teprv*, — p. *dopiero*; *kto* a *kdo*; *dech* — *tchu* atd.; r. нудить — *nutiti*; p. *drętwieć* (tuhnouti) — *trętwieć* (ztupěti).

— S tekutými: *drážditi* a *drážniti*, p. *dražnić*; mg. ослобоньты — *osvoboditi*; chorv. *gospon* — *господь* (gosponstvo = Gespanschaft); cyr. *деверь*, *dever* (svakr) nejen s ř. *δαίηρ*, ale i s lat. *levir* v jeden a týž řad náleží, jakož i *медъ* a **mel*. P. *stępica* (pašť na zvěř, ryby) — č. *slupice*; *posloupnost* a *postoupnost*, *ostýchati se* a *prostónárodní oslýchati se*. Při polském slově *przywara* (chyba, nectnost) nelze jest na koř. *var* mysliti, alebrž na *vada*, což to samé značí, a přechod týž jest jako lat. *meridies* místo *medidies*; *řídký*, p. *rzadki* a lat. *rarus* a j.

— S retními porovnatí sluší: p. *taran* (bořící nástroj, aries) a *baran*; p. *taraban* — r. барабанъ (buben); cyr. *бръкно* (trabs) — *дрѣкно*; p. *trąd*, *trucień* — č. *troup*, *trubec*; *дрождѣ*, *drożdż* s cyr.

брожити (kvasiti); č. *breptati* a *dreptati*. Uvažme též lat. *bis* a *dis*, *duo*. Dále se naskytuje: *topol* a lat. *populus*; p. *tasma*, v jiných jazycích *pasma* (páska); p. *okropny* — *ukrutný*, staroč. *krupo* — *krutě*; naše *ostrý* a lat. *asper*, jakož i *tyka*, *tyč* a *Picke*; č. *ple-skati* a *tleskati* též jedno jest.

Záměna zubního *d* a sikavky *s* (o jiných jsme již dříve mluvili) jest zvláště v odvozováních důležitá, jako: *věděti* a *věst*, *porvěst*; сладь, сладьмый a сласть; владж, *vládnú* a власть (moc, č. otčina), p. *włóśc* (statek); пасть od падж, льсть od лоудити. Tatáž analogie v něm. *Last* a *laden*. Dále *preslice* od *předu*, a pak i цѣста č. *cesta* tudíž s latinským časoslovem *cedo* srovnati se musí.

O *tekutých* souhláskách, střídajících se vespolek a s jinými, opět některé dáme příklady: mr. подлебienie, p. podniebienie, č. *podnebí* a *podlebí* (koř. spíše *leb* než *nebe*); Slováci říkají *tanýř* místo *talíř*; místo *netopěř* některá nářečí též *letopěř*. Tudy č. *hňup* neodjinud odvoditi náleží leč od *hlup*. V cyrilštině nalezáme vedlé добрый též доблий, a кликъ jako крикъ (clamor). Táž záměna jest mezi pol. *krzek*, č. *žabokřeky* (žabí vajíčka) a rus. клѣкъ; *srebro*, *stříbro* a hluž. *slebro*, v kterémžto nářečí též крѣтъ, кротъ zní *knot*. Také srb. нахвада sotva odjinud pošlo, leč z *náhrada* jiných Slovanů.

Kterak zvuky *v* a *n* spolu se sbíhají, nahlížíme přirovnávajíce u př. *nešpor*, *nieszpór* k latinskému *vesperae*; a zas naopak cyr. r. вѣ(ь)рвь, kraj. staroč. *vrv* (provazec, struna atd.) z téhož jde pramene s latinským *nervus*. Říkáme *větev* a *netev*, *žluva* a *žluna*. — Místo u všech Slovanů obvyklého *brána* užívá nyní Polák *brama*; cyr. a strč. нравъ u nás nyní *mrao*, taktéž z *Nicolaus* přtkrojil Čech a Polák *Mikolaš*, *Mikoláš*. Opáčně zas p. *niedźwiedz* i č. místem *nedvěd*, proti ovšem lepšímu медвѣдь. Rovněž *nišpule*, p. *nieszpułka*, z lat. *mespilus*, *Mispel*. V českém vedlé *snědý* přichází i *smědý*. Za výraz *svoboda* některá nářečí libují si pronášeti *sloboda*, a touže směnou liter povstal pol. *wawrzyn*, č. *Vavřinec* z *laurus*, *Laurentius* (místo *lawřin*, rus. лавръ), jakož vůbec v některých slovanských jazycích (malor. hluž.) vyslovování *ř* co nejbliže k *v* připadá. Zřídka mění se *r* a *v*, jako сквозь, č. *skrz*, il. *kroz*; častěji v němčině: Wasen — Rasen, Wocken — Rocken atd.

Konečně máme před sebou ještě *retní* souhlásky, jež ale toliko v běžné uvážení vzítí chceme v jich výhradním odnášení se jedné každé k svým sourodným, jelikož jsme se již byli zmínili o poměru jejich k ostatním zvukům. Nejmnožším proměnám podléhá souhlásky *v*: cyr. a č. вѣль (veliká ylna, fluctus) zní p. *fala*, mr. хвѣля: *covvati* a *coufati*, p. *cofacé*; r. гавѣ, гавкѣть souhlasí s č. *hafati*, jakož i r. ворѣ (zloděj) s lat. *fur* stejné jest. Kmeny slovanské začínající s *chv* nemůž jináče Srb leč pouhým *f* vyraziti, protož místo хвалити: фалити, místo хватити: фатити atd. Poroovnávejme dále ještě mezi sebou: оковѣ, č. p. *ovad*, srb. ободѣ; r. коверѣ, p. kobierzec, č. koberec; p. mr. skiba (kus chleba), č. skýva; a lat. *scabiosa* v ústech českých *kaviáš*. Tudy i sloy. коѣ. поустыи jde stejným krokem s něm. *wüste* a lat. *vastare*. Připomínáme ještě p. *swad* a *smad* (cmoud), p. *šwierk*, jiným Slovanům смръкѣ. V chorvatském přichází *vnogo* místo *mного* a v cyr. v stejné míře урѣкѣъ a урѣмѣъ. Konečně p. bluszcz (břečtan), r. блющѣ a плющѣ, столбѣ a столпѣ (sloup); č. pobonky, bobonky, p. zabobony a j. v.

Musíme ještě v nauce o slovanském souhlasenství obrátiti zřetel na trojí výjev, jež ovšem také i v jiných jazycích pozorovati příležitost se vyskytuje, a sice:

1. že v některých kmenech buď za příčinou libozvučnosti anebo i z jiných příčin některé hlásky se vypouštějí, ač jinak podstatně ku kořenu náležejíce, což *výsuvkou* souhlásek (elisio) nazýváme; anebo že

2. kmen slova opět způsobem opačným sesiluje se některou souhláskou v násloví anebo středosloví, což *vsuvka* neboli *okladení* slove (prothesis, epenthesis); anebo

3. že souhlásky kořenův neb odvozených slov s místa jim vlastně náležejícího na jiné se přesouvají a tudy nějakou proměšují — *přesuvka*, *přemítka* (metathesis).

Jako všechny věci v přírodě pohybuje se i jazyk lidský svobodně a samoučelně, nedávaje se nikdy vázati jednotvárnými pravidly; jemuť jest potřebí velikých zásob a prostředkův, aby vystačil znamenati tu rozmanitost pomyslův ve všelikých odstínech jejich a barvách, a protož ve své podivné hře s nepatrným počtem

lidských zvukův užívá zajímavých úskokův, které ovšem neleží na jevě před našima očima, alebrž vlastního žádají vypátrání. Úkaz tento v jazycích slovanských chceme potvrditi v několika příkladech.

1. Po předložce *ob* vysouvá se zhusta následující kmenovně *v*: *obyčej* místo *obvyčej*, jak *zvyk*, p. *zwyyczaj*, č. *obykati*, *obvykati*; *обѣтъ*, č. oběť, f. p. obietnica (slib): *ob* + *vět*, *větiti* (dicere), p. obóz (tábor), staroč. obvoz; *облакъ*, p. oblok: *ob* + *vleku*, odtud něm. Wolke; *obojek* od cyr. *выя* (collum); p. *obiesić* i *obwiesić*, i jinde; obrátiti: *вратъ*; strč. obinu, obinadlo (fascia): *vinu*; *obaliti* místo *obvaliti*. Tak i rus. *обязанный* (povinnován), *обертка* (obálka, couvert) atd. — Zhusta bývají potlačeny hlásky tekuté: cyr. *трупца* (rakev), p. truna. Polákům oblíbeno *n* vymítati: *гарнец* — *garca*, *зиарно* — *ziarka*, *латарня* — *latarka* a j. p.; *мр. чернецъ* (mnich) — *ченця*. Srb a Bulhar dí *човекъ* ano i *чоекъ* místo *člověk*, v polštině ještě v polovici 16. století *mołowic*, *mołowia*, nyní jen *mówić*. Celé pořadí *A* zná toliko *зѣница* (pupilla), což u západních Slovanů zní p. *zrzenica*, č. *zřítelnice*, ovšem lépe a ku koř. *зрѣти* blíže. Pol. *chwast* — cyr. *хвастъ*, r. *хворость* — č. *chrastí*; il. *usna*, *usnica* (pysk), lépe kraj. *ustъse*. Časté výsuvky přicházejí v časosloveh II. formy, totiž na *nu*: u př. r. *вяну* — *vadnu*, *więdnę*; *двину* — *dvihu*, *dzwignę*; *стыну*, *остывать* — *stydnu*, p. *stygne*; *ослну*, *ослне* místo *oslpnu*, *oslepne*; *tonouti*: *topnouti*, *topiti se*; *usnu*: *uspnu*, *uspati*; r. *тяну* — *táhnu*, *ciągnę* a m. j., o čemž ještě šíře při časosloveh řeč bude.

V některých případech těžko jest udati s určitostí, má-li se nedostatek souhlásky považovati za výsuvku v nářečí jednom, anebo zdali právě není v druhém zbytečnou vkladní, jako: r. cyr. *хворый*, jinde *chorý*; r. *вьюкъ*, p. *juki* (zavazadla, Gepäck); cyr. *уанъ* — *уванъ* (kadečka, nádoba); p. *wrzeciaz*, č. řetěz; slov. *zvonъ* srovnané s lat. *sonus*.

2. Na ukázkou přicházejícího ve sloveh vsouvání neb vkládání nepodstatných zvukův opět jen malou sbírku slov přednesu: cyr. *вопль* od *жпль* (nářek, bědování), č. *úpěti*; p. *wuj*, cyr. *оуи*, č. *ujec*; r. *вогчимъ*, *восемь*, *завтра* místo *заутра* atd. Cyr. *пажкъ*, r. *паукъ* zní p. *pajak*, č. *pavouk*. Zbytečným se jeví *v* také v pol. *piwonnia*, č. *pivonka*, *peonia*; p. *źwierciadło*, r. *зеркало*, č. *zrcadlo*

od koř. *zřítí*; č. převor, p. przeor, prior. Pozorujme dále: č. rukověť od koř. *ѡтн*, zachovaleji v pol. *rekojeść*; *медведь* (med jírající); č. příbuzný, strč. přívuzný od předl. *при* a *жа* — vazba. Takovýto pouhý výplněk činí *v* v přídavném rus. *медвяный* (medový), r. *свинець* (olovo) místo *синець* od *синій* (modrý; Blei — blau); sloven. pomstva — pomsta; p. *warstwa* a *warsta* — *vrstva*.

b: Č. *bedniti*: *dno*; *bouditi*, *obouditi*: *uditi*, odtud *obouzeti* (černiti, tupiti koho); *baduřiti* (za blázna míti), p. *durzyć*; *bakule* (boule) a *kúla*; p. *baczyć* (patřiti): *oko*, *zočiti*; *bystry* a *ostrý*; rak *бѣліе* a *olus*; lat. *uro*: *comburo*, *bustum*, jakož i *kobza* i *koza* (Bockspfeife).

p: *Łazić* (srb. *лазити* = jíti, cf. *nalezti*, *najíti*): *płaz*, *plazit se*; p. *psować* (kaziti) nerádně odváděti od *псь*, ale spíše od cyr. příslovky *соуіе*, *іесоуіть* (in vanum).

m: Jak z počátku tak uprostřed: č. *modřín* a *dřín*; r. *медлѣть* a *длѣть* (meškati); cyr. *тѣна* a *тѣмѣніе* (bahno — lutum); č. *komoň* a *kóň*; p. *ciemiężyc* (utlačovati) a *ciężyc* (tížiti); č. *trampota*: *trápití*.

n vkládavé se poznává v p. *knować* místo *kować*, u př. *knować zdrady*, zrovna jako Němec praví *Ränke schmieden*; *gnębić*: *gubić* — *hubiti*; zde připomenuto buď i české *dáti* s předložkami: *vyndati*, *zandati*, *prondati* atd.; cyr. *ниществовати* (nuzně, chudobně žíti): *нищество*, jakož i slov. *нма*, jméno slov. *s nomen*, *ὄνομα* atd.

l: P. *dławić* a č. *dáviti* (škrťiti); sklubati: *скоубѣж*; p. *olbrzym* jindy *obrzym* — obr; r. *скорлупа* místo *skorupa* — *skořepina*; p. *płoskoń*, nr. *поскинъ*, r. *посконь*, č. *poskonné konopě* (samec); p. *chaŝastra*, č. *chastra*, *chátra*; p. *niedołężny*: *niedag* — *neduživý*; *лето*, srovnáme-li ř. *ἔτος*, lat. *aetas* a *aestas*. Odkud *mlčeti*, *млѣкнѣти*? (cf. *mku*, *mčeti*).

Ohledem na zvuk *r* ukazují na jeden a týž původ: *kapati*, *krápati*, *kropiti*, *kapka*, *krapka*; *dávný*, *dřive*, *dřevní*; *kamen* a *křemen*, cyr. *камъ*, *крьмъ*; *vada* a *врьдъ* (chyba, škoda); srb. *врло* (valde), *vele*, *wiele*; p. *świegotać* a *świergotać* (švehotati, švitořiti, štěbetati); č. *pručiti se* (srdce žalostí se pručí), *pučiti*, *pukati*; *třepati*, *tepati*; místo r. *тоска* (tesknost), p. *troska*; r. *цапать* a *царапать* (škrabati); srb. *повразати* — *povázati*, *powiązać*;

odtud p. *powróz*, č. *provaz* na koř. *вѣз* se vede. Tímto chodem shoduje se s lat. *gibbus* *гѣбъ*, *garb*, a s *tuba* *тубѣ*. Tak povstalo i něm. *Merseburg* ze slov. *Mezibor*, *Międzybór*. Časoslova *доучити* a *мѣтити* berou často v češtině *r* za předmítku: *rdousiti*, *rmoutiti*, *zardousiti*, *kormoutiti*.

Někteří jazykové slovanští vkládají rádi po *z* a *ž* souhlásku *d*, zvláště následuje-li *r*: p. a č. *ždmu*, *ždímati*, *ždžme* — *суг. жѣмѣ*, *жѣти*; p. *zdejme*, *zdjety* — *sejmu*, *sníti*, *sundati*; *zdrada*, *zazdrošć* (závist): *зѣдрѣти*; *суг. вѣждѣлѣти* (přáti): *желѣти*; *суг. ждрѣлѣ*, *srb. ождребити се* — p. *zrzebie*, č. *hřibě*; *суг. ждрѣло* (fauces), č. *rozdríti* a *požříti*; *суг. раздрѣшити*; *rus. индивѣть* (ojinovatěti): *иней*. Komu líbo, můž též srovnati *доумѣти* (mysliti) a *оумѣ*, *długi* a *longus* a j.

Jak jsme právě viděli, že *d* mezi *z* a *r* jakési činí prostřednictví, tak se děje také mezi *s* a *r* pomocí souhlásky *t*, a nepochybně jen proto, aby pohodlnější vyslovení se docílilo. Neboť zajisté každý uzná, že *střez* snáze se vyslovuje než *strč. sřez* (předl. *s* a *řezati*). V tomže poměru nalezají se č. *stříbro* p. r. *srebro* a *серебро*, *střádati* místo *sřádati*; *суг. стрѣшень*, *sršeň*, *sierszeń*; r. *строгий*, p. *srogí* (přísný, ukrutný); r. *истребить*, (zničiti, zahladiti) místo *изрубить*; *mr. страмъ* (*hanba*), r. *срамъ* *соромъ* a j. — Jiného však způsobu jest vsuvka *t* ve slovech p. *roztwarty* a *rozworthy* (otevřený); č. *roztomilý* a *rozmilý*; *kotáletí*, *kotáceti* od *kuliti*, *káceti*; *towar* v porovnání s něm. *Waare* a j. p.

Sikavky zřídka stojí v kořenu na prázdno. Tak *paздеř*, p. *paździerz* (*po + drać* — *deru*); č. *ohyzdný* místo *ohydný* (*ohyda*); staroč. *hrazditi se* místo *hraditi se*. *Pěstoun*, p. *piastun* odvozuje se od kmene *питати*, *пица* (*živiti*, *vychovati*); *příští* — *přijiti*; obecné *kapusta* z lat. *caputium*. V násloví: *skóra* a *kóra*, *kůže*; *rus. корица*, č. *skořice*; *суг. r. крило*, č. *křídlo*, p. *skrzydło*; č. *křemen* a *skřemen*, *křivan* a *skřivan* a j. Za předložku temnou a sloužící pouze k sesílení slova považovati se musí č. ve slovech r. *череда* a *рядъ* (*řada*); *mr. a r. чѣботы*, p. č. *boty*; č. *čemihati se* a *mihati se*; č. *čenichati* a r. *ухать*, p. *wąchać*.

Konečně z hrdelních zvukův připomenuto buď: *havran*, p. *gawron*, r. *гайворонъ*: *вранъ*; č. *rmen* a *heřmánek*, střlat. *horminium*, p. *rumian*, r. *ромашка*. Zdali *g* *h* v našem *гнѣздо* *hnízdo*

nadbývá, anebo v lat. *nidus*, něm. *Nest* odpadlo, nesnadno říci. Pol. *robak* (červ), č. *chrobák*.

k: Rus. *слизкий* a *слизкій*, a opět temná předložka ve slovan-
ských slovech, jako: p. *kojarzyc* (slučovati, spojovati) a *jarzmo*;
kośc a *ośc* — *os*; *kabłak* — *obłak* a *łak*; mr. *колупаты* a *лупаты*;
č. *komírati* (o rostlinách): *mřiti*; *kormoutiti* atd.

Zbývá ještě

3. připomenouti něco o přesuvkách neboli přestavování hlásek. Přesuvky tyto pozorujeme v nejslabším stupni při samohláskách, když místo své mění. U př. *laň*, p. *łania*, v cyr. *лани* a *ланий*; *lačný*, *laknu*, v ruštině *алчный*, *алкаю*. Nejčastěji namítá se tento úkaz, když slovanské kmeny porovnáváme s oněmi jiných jazykův; tak: *Labe*, *Albis*, *Elbe*; *rámě*, *Arm*; *rob-iti*, *Arbeit*, *работа*; *řád*, *ordo* atd.

Zvláště přeskakují rády s místa svého tekuté souhlásky, právě za příčinou této vlastnosti své, a k dotvrzení toho jest nám k službě více příkladův než potřebujeme. Místo č. *penný* přichází, ač zřídka, též *penvý*; r. *бондарь* — č. *bednář*; *glina* u Hyrů slyší se *gnila* a *лѣжница žlica*. *мгла* — *mhla* slýchává se v řeči naší též *mlha*, *hmla*; místo p. *pchla* přichází v jiných nářečích *блѣха*, *blecha*, *блоха*. *Szałwia*, *šalvěj* — mr. *шевля*; p. *hołoble* (ojnice, Gabeldeichsel), rus. *оглобля*. V staročeském se psávalo *kobluk*, *koblása* — *klobouk*, *klobása*. Č. *habr*, *kapr* u jiných Slovanů: *grab*, *karp*, il. *krap*; p. *drzwi* proti obecnějšímu *дверь*, *dvěře*. R. *кропива*, pol. *pokrzywa* nepochybně pravěji zní u Čechů a Hyrů, *kopřiva* a *kopriva*, snadno dají se vésti k původu svému. *Syro-vátka*, p. *servatka* — r. *сыворотка*; podobně r. *рѣжуха* a *жеруха*, *řeřicha*; č. *mhourati* — p. *mrugać*; č. *modrchatí* a *drmochatí*; lepší *letorošť*, p. *latorośl* proměněno v č. v *ratolest*, jakož obyčejné u Slovanů přestavování souhlásek *l* a *r* zvláště v cizích slovech každému samo připadne, u př. č. *kramle* — *Klammer*, r. *футляръ* — *Futteral*, *тарѣлка* atd.

Mimo to i v následujících několika slovech zřejmé jsou přesuvky: rus. *ладонь* — *dlaň*; č. *hedvábi* a *hedbávi*; č. *manžel*, cyr. *малженъ*, p. *małzonek*; č. *homole* a *mohyla*; *kmytati se* a *mkytati se* (Štítný); *viděti* a *dívati se*; hornoluž. *šmicq* (rod malých mušek) — *mušica*; malorus. *видьмидь* místo *медвѣдь*;

bulh. вдигаѣъ — rus. двигаю (hýbati); mg. капость — r. пакость. (škoda), i č. pakostiti; кто, srb. тко; p. žge a gže, a množství jiných, jak ve slovanských tak ve všech jazycích (lat. forma — μόρφη, *imbecillus* místo *imbellicus* atd.).

Jako jiní sousední národové nakládali se slovanskými slovy přijímající je do svých jazykův, že totiž podle svého sluchu a ústrojí úst je proměňovali a druhdy až k nepoznání zpotvořovali. Nejinak se dělo i mnohým cizím výrazům, jež Slovan do své mluvy byl přijal. Tak povstalo r. кармаѣъ (kapsa) z lat. *crumena*, любистокъ z něm. *Liebstockel*, a to z *ligusticum*, *levisticum*, z *hypochondria* хандра, z ř. παραμονάριος пономаръ (kostelník), z ἀναλόγιον налоѣ (pult v kostele), a kdož by poznal v rus. витильякъ něm. *Winkelhaken*? Tak to přichází ano mnohem hojněji i v polštině jako: kawecan — Kappzaum, temblak — Degenblatt, bratnal — Brettnagel a j. v. Č. puškvorec — Brustwurz, kuthan — Glutpfanne, kondryhel — Gundelrebe, a na sta jiných, mezi nimiž mnohá však dosti zajímavá jsou co do původu svého, u př. jména rostlin a ovocních stromů, jako *švestka* — sebastike; *břeskev* — persica (z Persie), *meruňka* — armeniaca; lat. *pirus* — Birne (z Epirus) atd.

Nemůžeme bez povšimnutí ponechat i také tu okolnost, že v některých případech také jazyk libovolně své kořeny krátí, vypouští je podstatné jejich částky anebo i dvě slova v jedno stahuje. Když pak tuto snahu v novějších jazyka dobách zde a onde pozorujeme, nemusíme-liž se právem domnívat, že takovéto konání i v pradávných časech a to mnohem hustěji přicházivalo? a totoť jest jedna z nejdůležitějších ale i nejtěžších stránek nauky etymologické. Mezi běžnější skracování taková náležejí cyr. монохъ (*monachus*) z ѣдннохъ; přísl. вѣднѣ (vždy), jak se zdá, pošlá z ѣдннѣ; r. жало místo жерало, luž. *tola* (protož) místo *tohodla*, č. *slečna* místo *šlechtična*, p. *trza* místo *trzeba*, *człiek* místo *człowiek*, *zuch* (odvážlivec, smělec) jest pouze jako ufatý konec plného přídavného *zuchwały*, č. *stejný* místo *jednostejný*, jakož i lat. *advocatus* scvrklo v jednoslabičném něm. *Vogt* a p. *wojt*.

K závěrce buď zde ještě připomenuto o spodobnění souhlásek, (*assimilatio*). Stává se totiž, když z jakýchkoliv příčin ve kmenu vícesouhláskovém jedna z těchto souhlásek povahu svou změnila,

t. j. když ze slabé stala se mocnou, anebo naopak, že i ostatní v proměně této ji následují. Kořenové takoví tedy nikdy za rozličné a od sebe oddělené považovati nesluší. Některý toho příklad. V Král. Rkp. v písni *Róže* čteme: vše *dřezhy*, lůčky sezech, (i v jiných starých spisech), což nyní zní *tříška*, tak i pol. *drzazga* a *trazaka*. P. *druzgotac*, č. *troškotati* (roztrískati); č. *dřežděti* (u Lomn. vyvaliti, vybouliti oči), též *vytřeštěti* oči, pol. *wytrzeszczyć oczy*; č. *trusky*, pol. *druzgac* (rozemnouti, rozdrobiti); p. *guzdrać* a *kustrac* (drchatí); rus. *плутать* (errare), č. *blouditi*; p. *bluzgam*, č. *plískám*; rus. *брызгать*, č. *prýskati*; bulh. *карпучь* (dýně, turek), mr. *гарбузь*; č. *hvizd*, r. *свистъ*; *hodím* a *kotím*; p. *zdźbło*, *zbito*, č. *stěblo*, *стѣблинѣ* — *stipula* atd.

Tím končím úvahy své o souhlasenství slovanském. V nauce naší o této důležité části grammatiky, jakož i v předešlé o samohlasenství, nemohli jsme ovšem pro krátkost času široké toto pole v každém směru projíti a předmět ten všestranně bráti v úvážení. Mám však za to, že i tento stručný přehled k dalšímu skoumání vlastnímu neplatěn nebude. — Tuto však se ještě dvojí pozorování staví k myslí, totiž, že nekaždé kmenovní slovo, jak se nám nynějšího aneb i předešlého času představuje, rádně jest bráti za původní, přesné a nezměněné; neboť právě ustrnutím na tomto klamném zdání činil by se nemožným každý pokrok ve mluvovědeckém skoumání. Mluva lidská sáháť zajisté ve svých výtvorech do neskončenosti, jest v ustavičném pohybu a toku, netrpíc žádného stání a obmezování; právě jako příroda, jejímžto jest ohlasem, právě jako duch lidský, jehožto jest obrazem. Jako v říši přírody, jako v říši pomyslův našich jedno s druhým se slučuje, jedno z druhého se vyvinuje, tak se táhne i jazykem jedno a též nepřetržené pásmo, po kterémž stopovati i grammatika za účel si klade, má-li sic jinak co věda býti uznána, nepřestávající na pouhém a bezdušném vyčítání jistých forem a obrazcův. A toť jest zrovna zajímavější stránka její, poněvadž i nesnadnější. — — Druhé, opět a opět namítající se připomenutí tu žádost uzavírá v sobě, aby studování slovanské mluvy v celosti její vždy stalo se rozšířenějším. Nikdo se nedomnívej, že dovede obchopiti důkladně svůj mateřský jazyk a vědecky jej proskoumati ze zásob jeho bez ohledu na

ostatní nářečí. Na žádném stupni květu jednotlivého jazyka, a byť byl sebe stkvělejší, nenalezáme všecku jeho bohatost a hlubokou významnost. Jsou to jenom rozptýlené výtvary pradávni mluvy, která nikdy v jednotlivých dobách v celém obsahu svém nevychází na jevo. Žádné nářečí nemůž samo sebou dostatečně se vysvětliti, žádné se ohájiti nemohlo před částečnii zkázou aneb přebroušenosti: každé během časův ztratilo více méně z původního jmění svého, osvojivši si druhdy i z cizího. Ale také žádný ze slovanských jazykův není tak nuzný a sešlý, by neměl chovati v lůně svém mnohý poklad, vítaný nad míru skoumateli mluvy naší.

R O Z D Í L III.

Tvarosloví.

Připomenutí. Každé slovo, jakožto význam pomyslu neb ponětí nějakého, podléhá především dvojí výmince, a jako při všech věcech zevnitřního světa uvažovati se musí i při něm obsah neboli látka a pak tvar neb forma. Někteří zpytatelé jazykův tvrdí ve vší opravdovosti, že počátek veškerých slov buď jakéhokoliv jazyka, nikde jinde hledati nesluší, leč ve zvucích vyšlých z pocitův tělesných anebo z nápodobení zvukův přírodních, zkrátka, že mluva lidská vesměs na tak nazvaných citoslovcích (interj.) se zakládá. Jak nepodstatná a neplodná tato domněnka jest, dáva se tuším samo sebou na jevo. Protož zdálo se jiným za dobré porozšířiti ony prvky řeční tím, když přijme se jistý počet takových slov, ježto sloužíce za výraz věcí nejbliže ke člověku stojících; anebo za výraz nejobyčejnějších výkonův, již při samém početí mluvy lidské co první látka její v ní se nalezati musely. Tedy kromě citoslovcí má prý k tomu přibrána býti částka statných jmen a časoslov. Nedá se ovšem zapřítí, že jazyk každý z největšího dílu v trojím tomto pohybuje se živlu a v něm i svou sílu i dokonalost objevuje; nicméně však, pokud mnohostranným a důkladným skoumáním etymologickým nepošinou se blíže ke svým

počátkům jazykové, nedá se očekávat, by na pouhých domyslech postavená theorie poskytnouti mohla dostatečného světla a jistoty o tomto nesnadném předmětu. — Rozbor látky jazykové stanoví zvláštní oddíl mluvovědy, totiž etymologiku, kteroužto však nelze s prospěchem pěstovati, leč po nabyté známosti tvaru neb formy každému jazyku vlastní.

Nauka o tvarování se jazyka vztahuje se hlavně k částem řeči obecně známým (*partes orationis*), zaměstnává se tvořivostí jejich v odvodech, sklánění, časování, skládání atd., a vede k tomu, kterak poměry slov vespolek určovati se mají dle obvyklého způsobu psání a mluvení. Tvar a látka slov shodují se spolu ve velmi nemnohých případech, t. j. náležejí zřídka oboustranně k jedné a též částce řeči, jak se o tom snadno z přemnohých na snadě jsoucích příkladův přesvědčiti můžeme. Tak podržuje slovo *večer* poněti statného jména látečně také ve slovech *večerní*, *večeřeti*, *včera*, *včerejší* atd., kterážto ale dle tvaru zcela rozdílné jsou částky řeči. Právě tak slova *běžeti*, *běh*, *běžný*, *běhoun*, *běhlý* atd. přiřítají se co do látky neb jádra svého veskrz k časoslovům, nikoli ale ohledem na svou formu. — Přistupující již tedy k částkám řeči, a řídíce se při jich uvažování tím pořádkem, jaký ode dávna ve všech grammatických knihách obvykl, obrátíme nejprve zřetel na sklánění jmen statných, načež vždy teprv přehled obyčejnějších odvodův jejich následovati bude. Dále sloužiti nám bude všude za pravidlo a za měřítko staroslovanština, jak se to i posud dalo, jakožto nářečí nejdokonalejší, mluvnicky nejzachovalejší a přehojné v starých památkách, jemuž hlavnější jazyky nynější vždy podřadíme, a kde potřeba toho se ukáže, též co důležitějšího najdeme v jiných nářečích, ku přirovnávání přivedeme.

I. *Jméno statné.* *

Pohlaví. Slovanská mluva ve všech svých nářečích rozeznává trojí pohlaví při veškerých statných jménech nejináč, leč jak to i jazyk indický, latinský, řecký a německý činí. Ale pohlédneme-li jenom běžně na slovanské skloňování, a tak též i na ono po-

* Ruský *имя существительное*, polsky velmi dobře *rzeczownik*, jakoby po česku řekl *věcník*.

dotknutých právě jazykův, i hned se přesvědčíme, že v nejprvnějších dobách jazyka našeho, jež ovšem po historické cestě již vystihnouti nemožná, slovanská statná jména dvojí toliko rozeznávala jsou pohlaví, podobně jak to činí jazyk hebrejský, litevský, novější romanští jazykové veskrz a j. Splývalo tedy pohlaví věcní neb střední (neutrum) i v naší mluvě původně s pohlavím mužským a jest toliko vycházející z něho výstřelek.

Pohlaví jmen statných jest aneb *přirozené*, aneb *grammatické*. Ono vychází z představy neb pozorování skutečných rozdílův pohlavních; toto poznává se ze zakončení slov; při čemž i hned připomenouti musíme, že vždy podřízeno jest grammatické pohlaví přirozenému. Tak u př. podle grammatického zakončení svého mělo by slovo *слота* anebo *древотелма* (tesař) býti ženského, *русумило* (křikloun) věcního pohlaví, a předce jsou všecka tři dle přednosti přirozeného pohlaví mužská.

Pravidla, podle nichžto se pohlaví statných jmen poznává, jsou daleko jednodušší a snadnější, než v kterémkoliv jiném jazyku. Dát se pohlaví statných jmen podle následujících prostých známek, co do hlavní věci, beze vši obtíže poznati a určiti:

1. Všecka v tvrdou souhlásku se končící statná jména jsou veskrz mužského pohlaví. Tvrdost tato, jak již povědomo, v cyrilštině a ruštině na konci *ъ* se znamená.

2. Pohlaví ženské poznává se pravidelně po koncovce *а*, anebo měkce-li se končí, *я* (*я*).

3. Věcní pohlaví se určuje končícími slovo samohláskami *о*, *е* a *я* (pol. *ie* neb *ę*).

Přesnadné toto pravidlo pojímá v sebe největší díl statných jmen. Jediná obtíž se vyskytuje v nevelikém počtu slov vycházejících v měkké souhlásky, totiž v takové, které v cyrilštině a ruštině měkkým *ь* se zavírají. Tato slova, připadající dílem k mužskému dílem k ženskému pohlaví, nejinák poznána býti mohou, leč z užívání a cvičením. Některá však bezpečná pravidla mohou i v tomto případě se podati, jak se později při odvozování ukáže. — Zde ještě to mimochodem podotknuto budiž, že statná jména vycházející na *ъини* v jazyku církevním i polském také na *ъини* končiti se mohou, u př. *господъини*, *поустъини*, pol. *mistrzyni*, *lotrzyni* atd.

V oněch slovanských nářečích, ježto u přirovnání k staroslovanskému chudší jsou v samohláskách, a protož své pozůstalé samohlásky i k nahrazení nedostatku toho potřebují, musí se v pochybných případech samohláska taková staroslovanštinou spravovati a vésti k svému prvotnímu významu. Tak u př. nebylo by podle vytčeného dříve pravidla nikoliv jasno, ku kterému pohlaví bychom přičísti měli rus. *вечера* a *племя* anebó č. *večeře* a *plémě*; pohlédneme-li však na cyr. a pol. *вечеря* *wieczera*, *племя* *plemie*, mizí všecka pochybnost. Rovněž i č. *ulice*, *znamení* vésti musíme k prvotnějšímu *ulica*, *знаменіе* *znamenie*, a tak ve všech podobných případnostech dle zákonův vyložených v nauce o slovanském samohlasenství.

V určování a užívání pohlaví shodují se ovšem v největší části slov všickni jazykové slovanští. Povážíme-li však, jak pradávní jest rozešlost mluvy slovanské v jak přemnohá nářečí, nemůž divno býti, když dosti značný počet statných jmen se vyskytuje, pohlavím od sebe se odchylicích. Jsou pak to větším dílem kmenovní slova. Považuji za věc k dalším účelům našim důležitou, poukázati zde na něco větší počet pohlavních odchylek těchto, jak v jazycích našich v obyčej ode dávna vešly. Někteří statná jména připouštějí již v jednom a témž jazyku pohlaví dvojí, u př. v česk. *obuv*, *mosaz*, *lišej*, *obruč*, *ocel*; *mluv* a *mluva*, *pých* a *pýcha*; *smrk*, zdobněle *smrček* a *smrčka*; tím častěji v staroč. *osvět* (Dal.) a *osvěta*, *příjezd* a *příjezda*; *žebro*, Velesl. *žebra* f. atd.; pol. *czołn* a *czołno* (УЛЪНЪ), *cierń*, *-ia*, *-i* m. f., *plec* m. f. (též česky); vedlé *gardło* též *gardziel* m. f. Dále *ścierw* a *ścierwo*, cyr. *сѣръ* (*mrcha*), rus. *зас стерво* a *стерва*; p. *poprag* a *poprega*, č. *popruh*, r. *илг. подпруга*; rus. pol. *дивъ диво*, *dziw dziwo*; cyr. *змѣй* m. a *змѣя* ž., il. *zmaj* m., p. *zmija*, č. *zmije*; rus. *кошъ* a *коша* atd.

Srovnáváme-li pak nářečí naše jedno s druhým, tu již rozličnost tato v pohlaví častěji se pozorovati může:

cyr. *сѣнь* a *сѣнь*, p. *cień*, č. *stín* m., r. *тѣнь* f., il. *sěn* a *sěna*.

cyr. č. *тополь*, rus. *тополь* m., pol. *topol* *topola* ž., il. *topola*.

č. *cín*, p. *cyna*. — p. *brzuch*, r. *брюхо*, č. *břicho*.

p. *berło*, č. *berla*. — cyr. *жезлъ* (*hůl*), č. *žezlo* (*sceptrum*).

cyr. rus. *овощъ*, p. *owóс*, č. *ovoce*, il. *voće*.

p. ołow -owia m., všechny druhé *olovo*.

p. szczebel, r. стебель, č. stéblo. — il. zid m., č. zeď ž.

cyg. лисъ, p. lis (vulpes) m., r. лисъ лиса, č. liška, il. lisica ž.

cyg. лавждь, r. лабедь, č. labuť ž., p. łabędź, srb. labud m.

il. miš m., sic všude мышь ž. — il. p. potop m., č. potopa.

il. put m., r. путь, č. pouť ž. (místy však také *pout* m.).

p. piersź ž., č. prs m. — č. p. perla, r. перло.

r. мозоль ž, č. mozol m. též p. (ač zde smysl jiný).

p. kędziur m., č. kadeř, r. кудри ž.

cyg. пельнъ, p. piołun m., r. полынь ž., č. *pelun* a *peluň*.

p. pęga, č. prouh.

p. sit m., č. hromadné *síti*.

cyg. копіє (hasta), č. kopí v., p. kopia ž.

p. oęż m., r. оружіе, č. oruží v.

cyg. p. папороть, paproć f., č. kapradí v. atd.

Při mnohých jiných statných jménech mění se podlé rozdílného odvozování také pohlaví. U př. cyg. r. птица, птаха — č. p. pták; cyg. мравіій, č. mravenec — p. mrówka; r. попугай, č. papoušek — p. papuga; cyg. пламень, p. płomień m. — r. пламя věc.; cyg. стрѣма — p. strzemię — č. střemen, třmen; r. перепель — p. przepiórka, č. křepelka atd.

Počet. Vedlé jednotníka a množníka (jednotného a množného počtu), obyčejného každému jazyku, znám jest Slovanům také dvojník (dvojný počet, dualis), který domácím jest také v jiných starověkých řečech, v sanskritu, řečtině, litevštině atd. — Dovo-
zovali jsou sice někteří učení, a mezi nimi jinak i zkušení gram-
matikové, jako u př. mezi Rusy Greč, ve vši opravdovosti, že
původně dvojník slovanské mluvě docela byl neznámý, a že teprv
snad od prvních překladačův písem svatých z řečtiny byl převeden
a starobulharskému jazyku takorča vnutkán. Nepodstatnosť ano
zpozdilosť mínění takového dá se však vyvrátiti beze vsí těžkosti;
neboť přisuzuje se oněm prvním překladatelům ovšem nad náleži-
tosť větší česť, tvrdí-li se, žeby byli formu tuto nestávající dříve
v jazyku vynalezti mohli, žeby ji tak důsledně v jazyk byli za-
vedli, ano žeby ihned celému národu byla srozumitelnou se stala
a od něho byla přijata. A dále poráží se tato bludná domněnka

dostatečně památkami z pohanství nás došlymi jiných slovanských větví, kde se nikterak mysliti nedá, by jazyk náš nějakým způsobem od řeckého byl závisel aneb působení jeho podléhal. — Znameníť jest to ovšem úkaz, že dvojný počet zrovna ve všech nejsilnějších a nejrozšířenějších slovanských větvích nyní téměř docela z užívání vyšel a vymizel, jako v ruštině, v polštině, v ilyrštině a češtině. Naproti tomu udržel se v úplné síle do dnešního dne zrovna v nejslabších, jmenovitě v lužické a krajinské řeči. Neřekl jsem bez příčiny, že počet dvojný z hlavních jazykův slovanských *téměř* se vytratil; neboť stopy jeho nedaly se předce v žádném dokona zahladiti. Jestli ne dále, udržel se vždy aspoň ve jménech údův těla lidského dvojitých: *oči, uši, ruce*, anebo při nejmenším v slově početním *dva dvě, oba obě*. O dvojníku však ještě později při skloňování, a to šířeji promluvíme.

Že pak dále v slovanských jazycích statná jména nalezneme, ano nalezi musíme, ježto dílem obyčejna jsou v jednotníku, dílem toliko v množníku, dá se souditi již napřed z grammatiky všeobecné. A však i co do této věci pohybují se nářečí naše neodvisle od sebe, ve kruhu samolibě voleném. Na jednotníku přestávají tedy větším dílem statná jména, znamenající poněti všeobecná, nerůznitelná, hromadná, odtažená a časoslovní. Meze jejich jistým řečným citem bez toho určitě vytknouti se dají. Vztahuje-li se však hromadné ponětí na více druhův, anebo chceme-li ne tak všeobecnost jako spíše mnohost vyjádřiti v jednotlivých sbírkách: tedy připouštějí taková jména i množný počet. *Ječmeny, žita atd. se urodily*. Mají tam *rozličná piva* atd.

Jména zas věcí, představitelných toliko ve své mnohodílnosti, anebo jichžto článkovitost příliš bytně smyslům se představuje, anebo i jména věcí takových, ježto vznik jsou vzali v rozmanitém složení a rozličných dobách, bývají obyčejně toliko v množném počtu užívána. Při jiných pak, kde jenom dvoučlennost se znamená — což nejvíce v staroslovanštině přichází — zaujímal dříve dvojník své místo, a teprv po vymizení jeho přenesla jsou se statná jména do množníka. Ostatně podléhají tomuto pravidlu také mnohá vlastní jména, nejvíce jména národní a místní. Bychom všecka v množníku toliko běžná slova, přicházející ve zvolených námi nářečích, zde vypočítati chtěli, bylo by příliš obšírné a unavující;

neboť nalezá se jich v češtině a polštině, kde úplný jich výčet před rukama jest, po dvou stech, v ruštině pak tři sta i více se jeví. Z každého nářečí tedy jenom na několika přestaneme příkladech:

Veliká částka jest všem slovanským nářečím anebo většímu dílu známa.

Cyr. сани; вилы, vidle, вилиця (furca); гащи (brascae, vůbec pl. č. kalhoty, spodky, roctivice, pol. spodnie, rus. штаны, il. hlače atd.); дври (p. drzwi, kraj. duri, všem Slovanům množné, toliko r. дверь); коцюны (posměch, potupa); пострижнны (svěcení mnichův); ножы дв. (pošva); оуста, врата, штра, штры atd.

Rus. грабли -ей, сутки (přesýpací hodiny); виски (tempora, židoviny, p. skronie); помои, помыје; ночви, necky, (pol. též *necka* jedn.); щи (zelná polévka); кросны, ж. (stav), pol. *krosna* věsn.; недождки; бѣлила (bílý líčidlo), сурмила (černé líčidlo); дрова (palivo).

Il. Obârve, obârvice (obočí); škare, nožice (nůžky); pluca (плюци plíce), kola (vůz), lěstve (řebřík), lěse (řebřiny), vlašiči (kuřátka, hvězdy).

Pol. Otręby, czary, jagły, zaprosiny (pozvání), piérwospy (první spaní), szczyrce, drożdże (kvasnice), Włochy, Tatry atd.

Čes. Kleště, vánoce, hromnice, máry, dudy, obžinky, souchoťiny, okuje, záda, kamna, Čechy atd.

Stává se druhdy, že přešedši v počet množný slovo buď trochu odchýlenější buď zcela jiný dostává význam. U př. okov (vědro) — okovy (pouta); modlitba — modlitby (modlicí knihy); železo — železa, želízka, též p. želaza (pouta); pol. zalot (odlet) — zaloty (námluvy); zapust (mladý les, mlází) — zapusty (masopust); rus. животъ (žití, tělo) — животы (nábytek, jmění); часъ (hodina) — часы (hodinky); вѣсъ (závaží) — вѣсы (váha) atd.

Vzniká-li kdy pochybnost, jakého pohlaví jest slovo toliko v množníku užíváné, což se někdy snadno přihoditi může, poznává se nejlépe z 2. pádu, anebo položí-li se, jak by as v jednotníku znělo, bylo-liby v něm užíváno.

Pády. Všickni slovanští jazykové, bez výminky, mají pro své sklonitelné částky řeči sedmero pádův, z nichžto pět prvních

ve svých výkonech úplně se srovnává s latinskými a řeckými; šestý a sedmý podobají se poněkud jako na dvě rozvedenému latinskému ablativu, obdrževše jméno *localis* anebo, a však méně případně, *praepositionalis*; sedmý pád zas *instrumentalis* neb *sociativus*. Skoro ve všech nynějších nářečích našich řídí se lokál předložkami, čehož ale v dřevnějších dobách jazykův slovanských nebývalo; neboť v cyrilštině dosti často přichází i bez předložky, taktéž zde onde v češtině a polštině. Čistý lokál udržel se posud u lužických Srbův: *Dreždžanach*, *dalším kraju*, *měsačk mróčelach*, *měč ma rucy* a p. — V pol. č. *kázal ho žaláři zamknúti*; *zimě leciě*, *poście*. — Sociativ slove poslední pád, poněvadž zvláště rád se pojí s předložkou *s*; instrumentál, že bez předložek se bere, když statné jméno k výkonu nějakému co nástroj se považuje.

Všeobecně platí toto o pádech po celé slovanštině: Slova pohlaví věcního podržují stejné pády t. 4. a 5., a to v obojím počtu, rovně jak to i v řečtině, latině a jiných mluvách; tři tyto pády jsou též jednostejné i ve jménech ženského pohlaví, ale toliko v počtu množném. Dále každý dativ končí se ve množníku na *m*, každý lokál na *ch* (vyjímajíc v ilyrštině tu nějakou zmatečnost), a hláska *m* jest též znamením vždy 7. pádu jednotníka všech mužských a věcních jmen statných, což ve všech nářečích má platnost bez výmínky.

Z ohledu jazyka ruského (nikoliv ale maloruského) a polského obzvláště to podotknouti sluší, že skloňování v množníku velmi jest prosté a jednotvárné; neboť dat. lok. a instr. při všech statných jménech končí se na *амъ*, *ахъ*, *ами* (*ямъ*), p. *om*, *ach*, *ami*; tedy toliko 1. a 2. pád podléhají proměnám rozmanitějším. Mimo to nevytvořil se v jazyku ruském nižádný 5. pád (*voc.*) v jednotníku, a užívá se místo něho vždy nominativu. Několik slov k bohosloví se vztahujících činí výmínku, a nepochybně z církevního staroslovanského jazyka při službách božích do ruštiny přešlo. Taková jsou: *боже*, *господи!* *владыко!* *отче!* *Исусе Христе* a n. p. Naproti tomu potkáváme se v nynějším od obecného lidu bulharského mluveném jazyku se stránkou zcela tomu protivnou; neboť v tomto hrubě zkaženém nářečí slovanském zachoval se sice neporušeně pátý pád v mužských a ženských statných jménech; ale skloňování ve všech nepřímých pádech (*casus obliqui*) načisto jest

ztraceno, a znamená se na způsob romanských jazykův předložkami. U př. сынъ отъ братъ ми, syn bratra mého; дай на братъ си, dej bratru svému atd.

Sklonění. V ustanovování počtu slovanských deklinací neb sklonění panovala posud největší neurčitost a libovольnost v učebních knihách. Spisovatelé mluvnic zajisté hned počet jejich obmezují, hned zas rozpovolňují podle svých osobních náhledův i také podle zvláštního postavení a vyvinutí každého nářečí. — Tak vystavil Dobrovský pro jazyk staroslovanský devatero sklonění; a rovněž tolik i pro jazyk český, ač dílem zcela jinou měl k tomu příčinu. Nejlepší grammatik ruský Vostokov přijal pro svůj jazyk sedmero hlavních sklonění, rozváděje je však na 24 vzorův; lepší grammatikové polští obmezují se dle ducha jazyka svého na menší počet deklinací, a tak též ilyrští. Srovnávací však grammatika musí sobě vyšší stanoviště voliti, s něhož by se pohodlně přehlédnouti dalo skloňování v jednotlivých částkách svých. Aby pak se docílilo pravidla hodícího se pro veškerá nářečí naše, potřebí jest vše, co v jazycích našich jest případného, nepodstatného a z přehlasení samohlásek poslého, odloučiti od toho, co jim jest společného, organického, a takměř od počátku jejich přirozeného. Formy skloňování slovanského nikoliv ještě nejsou ohraženy tak určitými zákony, aniž jsou vrstvy slov našich tak ulehle, jako u př. v jazyku řeckém a latinském — důkaz to mladistvosti a neutuhle ještě přírodní síly a zvláštní původnosti řeči naší. Svobodná tato ale mohutná pohyblivost jazyka slovanského přivádí ovšem ve mnohou nesnáz grammatika, a zvláště chápe-li se předmětu svého řemeslnickým způsobem, neskoumaje, kterak tato bujná hojnost konečně předce v prostých zakládá se počátcích, anebo jak získaná bohatost opět ztenčena a rozptýlena býti můž působením zevnitřním. — Uvažuje na mysli, že přijetím velkého počtu obrazcův zbytečně se ztěžuje snadný přehled, o který z počátku nejvíce jest činiti, soudím, že postačovati bude, když veškerost slovanských statných jmen uvedeme na čtvero hlavních sklonění. Vybudou nám ovšem některá statná jména, nedávající se vřaditi a vměstnati v ponavrženou tuto čtveru třídu; ale počet jejich tak skrovný jest, že skoro s jistotou vyčísti a předložiti se dají. Pročež anebo ke sklonění,

ku kterému nejbliže přiléhají, je připojíme, anebo jakožto nepravidelné odchylky později jako v přívěsku před oči si představíme.

K prvnímu sklonění přináležejí tedy všechna statná jména muž. pohl. končící se v souhlásku, k druhému všechna pohl. věcn., k třetímu žensk. pohl. se samohláským, ke čtvrtému se souhláským zakončením. V dvojím tedy sklonění končí se první pády v souhlásky a opět ve dvojím v samohlásky. Stavíme pak skloňování věcných statných jmen proto hned po mužských, poněvadž skutečně shodují se ve mnohých pádech. V povšechnosti bud zde ještě podotknuto, že mezi jazyky slovanskými honosí se staroslovanský nejbohatším a nejrozmanitějším skloňováním, ruský zas nejprostším a nejpochoptnějším; druzí, jako český, polský, ilyrský, drží jako váhu uprostřed, jsouce k staroslovanštině tím bližší, čím dále v starožitnosti je stopujeme.

Sklonění I. (mužské).

Při sklonění prvním (což také o druhém a třetím platí) přede vším na to ohled bráti sluší, zdali statné jméno tvrdého neb měkkého jest zakončení. Odtud se vytvořuje dvojí řada v 1. sklonění, dle kteréžto pády v obojím tom rozběžení nejpodobnější si zůstávají v jazyku polském, nejpodobnější zas v našem jazyku českém nynějším z příčiny panujícího zde přehlasování. Všeobecný obrazec skloňování mužských jmen dává nám staroslovanština tento:

J. a): -ъ -а -оу -ь -е -ѣ -омь ;

b): -ь -я -ю -ы -ю -и -емь.

M. a): -и -ѣ -омѣ -ѣи (1.) -ѣхъ -ѣи ;

b): -и -ь -емъ -а (1.) -ихъ -и.

Uvažujmež tedy objem prvního tohoto sklonění, jak nám je staroslovanština podává, obracujíce pozornost na odchylky, jak se nám již v některých kusech v tétož staroslovanštině vyskytují, tím pak více v ostatních novějších jazycích.

1. Slovanská statná jména mají do sebe tu vlastnost, že tím ohledem zabíhá některý rozdíl v skloňování jejich, pokud znamenají se jimi věci životné anebo bezživotné (animata, inanimata). Tento rozdíl pozorujeme sice již v nejstarších památkách mluvy naší; a však té všeobecné a trvalé platnosti ještě neměl, jak to pozorujeme u veškerých novějších nářečích našich. Týká se

přede vším 4. pádu v jedn. počtu, jež životná s 2., bezživotná zas s 1. na roveň kladou; dále 2. a 3. pádu (v češtině i 6.) též jednotného počtu, leč nikoliv ve všech nářečích a toliko v jistých mezích, což také o 1. pádu množn. počtu platí. V ruštině a polštině vztahuje se rozeznávání mezi životným a bezživotným způsobem jednotníka také na 4. pád množ., a sice ve všech pohlavích, čemuž však duch jazyka nejen staroslovanského, ale i českého a ilyrského, veskrze odporuje.

2. Mohlo by se zdáti podivným na první pohled, že v předloženém obrazci položen jest 2. pád množ. zrovna v té způsobě jak 1. pád jedn., ješto předce, jak vůbec známo, v jazycích českém, polském a ruském pád tento druhý vždy koncovou slabikou *ov*, *ov* se označuje. Věc tato požaduje vysvětlení. V jazyku staroslovanském osobují si statná jména pohlaví mužského ve množném počtu vedlé postaveného zde prostého sklonění i jiné a sice přírostkové (*declinatio augmentativa*), kteréžto podnes v mluvě ilyrských Slovanův v plné síle se objevuje. Záleží v tom, že mezi jméno statné a skloňovací hlásky vstavuje se v případě *a*) slabika *ov*, v případě *b*) *ev*, při čemž podotknuto buď, že samohláska *u* pádu 1. v *e* se mění (v ilyrštině však nezměnná zůstává), ostatně pak všichni přírostění pádové pořádkem *a*) se zpravují. Věc tato se objasní následujícím příkladem: *гласъ, ратан*.

гласи	гласъ	гласомъ	гласѣи	гласѣхъ	гласѣи.
гласове	гласокъ	гласокомъ	гласовѣи	гласовѣхъ	гласовѣи.
ратан	ратаѣи	ратаѣемъ	ратаѣа	ратаѣхъ	ратаѣи.
ратаѣеве	ратаѣекъ	ратаѣекомъ	ратаѣевѣи	ратаѣевѣхъ	ратаѣевѣи.

By tato dvojí forma nějak vnitřně se rozeznávala, toho v cyrilštině nenalezáme, jedna jak druhá sloužila k libovolnému užívání, nejvýše snad libozvučnost sady rozhodovala, má-li se té neb oné užívati. Dvojí tento množník že někdy i v češtině a polštině v plnosti své byl užíván, není pochybnosti žádné, a skloňovalo se i tu:

syni	synowie	czasy	czasowie
syn	synów	czas	czasów
synóm	synowom	czasom	czasowom atd.

Posléz obmezilo se přírostkové skloňování v nynějších těchto nářečích toliko na pády první a druhý, v ostatních pak nacele

utuchlo tak, že ani paměti o něm nestává. Takové pozůstatky starých genitivův poznáme snadno, slyšíce do dnešního dne mluviti: *pět loket, mnoho peněz, zed' pět střevíc vysoká* (Har.), *do kořen, do oblak*, anebo pol. *do tych czas* (i v češtině slychá se *od těch čas*), *mało przyjaciół* (č. *přátel*) atd., anebo čtouce v staročeských památkách, kde toho hojnost: *v útrobach rozezlených muž* (místo mužův), *jeden z učenník jeho* atd. I také v ruštině dosti často takovéto genitivy se vyskytují, jako: сто человекъ, шесть аршинъ, полкъ драгунъ, до сѣдыхъ волосъ a t. pod. Ale také pro přírostkový dativ jsou některé důklady před rukama ze staré mluvy české: v Král. Rkp. *dát pokrm bohovóm, i by Tatarovóm ustúpati*; v jiném starém rkp. 14. věku *dědovuom* místo *dědům*. A není-liž to tentýž starý dativ, jež podnes po veškerých Čechách slyšíme: *jdi k zahradníkovám, sládkovám* atd.? ač by to i possessivum býti mohlo. Přírostkové skloňování udrželo se, a sice celkovitě, v jazyku ruském v těchto statných jménech k rodině se vztahujících: сынъ, кумъ (kmoťr), сватъ (družba, námluvčí i příbuzný), зять, хозяинъ (hospodář): сыновья, сыновей, сыновьямъ atd., tak též кумовья, сватовья, зятевья, хозяева, -евъ, -евамъ; ačkoliv také kratší formy сыны, сваты, зяти nejsou neobyčejné. Pozůstatek přírostku tohoto poznáváme též v dativu jednotníka (v českém i v lokálu) v zakončení na *ovi* místo *u*. Také staroslovanský jazyk nezná nic více leč tento jediný třetí pád, ač i toho zřídka užívá. Ruskému a ilyrskému jazyku pád *ovi* jest docela neznámý. Podivu hodno jest ale, kterak úplné přírostkové sklonění v jedn. udrželo se až po tu dobu v krajinském nářečí, ovšem jenom v nemnohých jménech statných; neboť u př. slovo *tat* (zloděj) skloňuje se: 2. *tata, tatova*, 3. *tatovu*, 6. *talovi*, 7. *tatám, tatovám*; podobně: *móz, moža a moževa, moží a moževu* atd.

3. Zde pak se nám naskýtá příležitost tudíž připomenouti, že statná jména, znamenající nějaký stav neb důstojenství aneb národnost a končící se na *anin* neb *enin*, v množníku nejen koncovku *in* odvrhují, nýbrž také v kratší staré formě 2. pádu si libují. Skloňuje se tedy: Суг. Рнмлянннъ, мп. Рнмляне, 2. Рнмлянъ, Рнмлянномъ atd. Nejinák Полчане, Галнчане, Содомлянне, Арванчане, мнрчане (laici). — R. Россіяне, дворяне, мѣщане, христiane,

Магометане, Сурожане (море Сурожское); р. Amerykane, poganie, Słowianie, Lwowianie; č. Pomořanin, Pražanin, Lužičané, Moravané, zemané. Podotknouti však třeba, že v nynější češtině koncovka *in* zhusta i v jedn. se vypouští, a říkáme rovněž *Slovan*, *dvořan*, *zeman* vedlé *Slověnin*, *dvořenin*, *zeměnin*. Nešetří zhusta i Poláci skloňování tohoto, a již starší spisovatelé jejich píší: *chrześciani*, *pogani*, *Wrocławianów* (Klon. 1600). — Ostatně platí přednešené zde tvoření množníka také o některých jiných statních jménech vycházejících na *in*, u př. Българинъ -ре -ръ, Козаринъ -ре, Скренинъ -є; г. бояринъ -ре -ръ, Татаринъ -ре -ръ (č. Tateré), господинъ, мн. господа, господъ. Zcela zvláštního zakončení jsou v cyrilštině tato tři statná jména: Срѣбинъ, жидовинъ a уловѣтинъ, při nichžto však vedlé běží i Срѣбъ, жидъ a уловѣкъ. Leč *Srbin*, *žydowin* také v staré polštině přichází.

4. Dle přicházející v 1. pádu tvrdosti neb měkkosti koncovek aneb dle *ъ* a *ь* na konci slova řídí se celé ostatní sklonění, jak jsme již viděli z podaného přehledu pádův. Leč neurčují všude stejně jazykové slovanští tvrdost a měkkost svých koncovek, jak se nám z některých příkladův hned ukáže. V jazyku českém a u Jihoslovanů zaniklo dávno všecko měkčení retních souhlásek, a končící se tedy v retnice statná jména připadají veskrz tvrdému sklonění 1. obrazce *a*), kdežto v cyrilštině, ruštině a polštině i zde přísný rozdíl se zachovává: голѣбъ, goľáb, г. голубъ, я; корабль, жоурабль, korab, žóraw, 2. pád м, č. *a* (*u*): jeřába, korábu. (Poslední toto slovo ještě u Štítneho měkce se skloňuje: *vyjde Noe z korábě*, *в onom korábi* atd.) Podobně jdou polské *pań*, *żółń*, *czerń* (cyr. чрънь), *jedwab* a j.; *jastrząb* ale, ježto v polštině též měkké má zakončení (*jastrzębia*), jeruje se tvrdě v cyr. a rus. истрѣбъ. Zanedbané toto měkčení pozorujeme v jazyku našem a v ilyrštině též při jiných souhláskách; u př. *losos* — rus. пол. лосось; *rys* — cyr. рысь, р. *rys* (ostrovid); *łoś*, *struś*, *pštros*, *żałud*, *medvěd* м. — желѣдъ, медвѣдъ, р. *žoľadź*, *niedźwiedz*; *dehet* (Theer), *loket*, *kmet*, *polt* — pol. *dziegieć*, *łokieć*, *kmieć*, *połec*; zvláště pak při koncovce *en*: *den*, *jelen*, *kámen*, *plamen* — pol. *dzień*, *jelen*, *kamień*, *plomień*; č. r. *slon* — pol. *słoń*; č. *modřin* — р. *modrzeń* a *modrzeń*. Naopak zas rus. р. *rožen* my Čechové měkčíme v *rožeň*; *mistr* zní v polštině *mistrz*. —

Jména statná, končící se na zhuštěné sikavky ж, ш, ѣ, pak na е, podléhají v češtině veskrz měkkému skloňování; v jiných nářečích berou se za hlásky pochybné neb oboustranné, a tudy od polských grammatikův nazývají se poloměkkými (nibymiękkie), ačkoliv povahou svou skutečně jsou měkké. Proto také proměňují se po nich v češtině širší samohlásky *a* a *u* v sourodné jim užší, totiž *e* a *i*: muž -e -i, meč -e -i, plášť -e -i atd., kterážto samohlásná převrhlost ze 14. věku se píše; neboť dříve i v našem jazyku se skloňovalo muž -a -u, jak to ostatní jazykové vesměs činí.

5. Není nás tajno, že kdykoliv po hrdelních hláskách ve skloňování měkké připadají samohlásky, souhlásky ony měniti se musejí v stejnorodé s nimi sikavky; a však i tomuto pravidlu nedává se průchod se stejnou důsledností. Nejprísněji proměna tato zachovává se v jazycích cyrilském a staročeském a týká se následujících pádův:

a) v jednotníku pátého, jenž v obrazci našem na е se končí: врагъ — враже, доухъ — доуше, вноукъ — вноуше, druh — družе, junoch — junošе, skřivánek — skřivánče.

b) Šestého pádu končícího se na ж (což také vztahuje se na pohlaví věcní a ženské), tedy: о вражѣ, въ доухѣ, при вноуцѣ, v božě, na vrše (m. vrsě), v rocě.

V obou těchto případech odchylují se od starobylého rázu tohoto novější jazykové tím, že vyhýbajíce se proměně hrdelnic v sikavky, místo е a ж k nejhlubší samohlásce оу berou útočiště. A však v tom neprojevují stejnou sílu a rozsáhlost. V ilyrském osobil si 6. pád docela *u*, pátý zas hned k té, hned k oné kloní se straně: *suprug* (manžel) — *supruže*, *strug* (hoblík) — *struže*, *duh* — *duše*, *otčuh* (otčím) — *otčuše*, *durovník* — *duhovniče*, *zrak* (povětrí, vzduch) — *zračе*. A zas: *mózag* — *mozgu*, *smjeh* — *směhu*, *máčak* (kocour) — *máčku*, *počék* (úvěrek) — *počěku* atd. Polský jazyk téměř všude již *u* si oblíbil, český větším dílem, aneb aspoň dovoluje oboje: pol. 5. 6. *pługu*, *gachu* (ženky), *wilku* atd.; čes.: *Vojtěchu* i *Vojtěše*, *sv. duchu* i *sv. duše*, *sedláku* i *sedláče*; *při potoku* i *při potoce*, *ve vlhku* i *ve vlhce* atd. — Opřela jsou se této novotě slova *bóg* a *člověk* jakožto v každodenním užívání jsoucí, a zachovala jsou ve všech jazycích v 5. pádu starý svůj způsob: *bože*, *člověče*. — Jakožto velmi řídká

výminka vyskytuje se i v cyrilských spisech 5. a 6. pád v novém tomto tvaru u př. *Маркоу, къ смѣхоу, на вѣхоу*. — Ostatně co se zde o lokálu muž. pohl. povědělo, vztahuje se také na lokál věcn. pohl., pročez v cyr. *въ оуцѣ, къ оуцѣ, вѣльцѣ*, č. na rouše, v břiše, v mléce atd.

Statná jména končící se v *емь* zhušťují v 5. pádu sičné *и* v *у*: *отѣць — отѣце, агньць — агньце*; p. kupiec — kupče; il. jinostranac (cizinec) — jinostranče. Tutéž obdobnost zachovávají v cyrilštině dvě slova *кнѣзь* a *кнѣзь*, znějící v 5. pádu *кнѣже* a *кнѣже* (kníže), č. vítězi, kněže. V ilyrštině připouštějí tuto proměnu i některá jiná: *образ* (líce) — *ображе, мраз — мраже, воз — воже*, ač vedlé nich také užívá se *образе* i *образу, возе* i *возу* atd.

c) V množ. počtu podléhají hrdelní hlásky proměně, předně v 1. pádu, pročez cyr. *снѣзи* (nives), *орѣчи, облаци* a staroč. rozi, hříši, vrši, naši kroci atd.; též v ilyr. bog — bozi, sněg — snězi, Vlah — Vlasi (Valaši), orah — orasi, duh — dusi, članak — članci, potok — potoci. Počítajíc asi od 14. století pozorujeme v jazyku českém v tomto pádu rozeznávání mezi jmény životných a bezživotných. Protož předeslané zde pravidlo o přechodu hrdelnic v síkavky platí nyní toliko o jménech životných, nikoliv ale bezživotných; neboť tato osobují si nyní místo pravého 1. pádu 4. pád končící se v *ы*, před kterouž samohláskou ovšem nižádného měnění potřebí není. Odtud dvojitosť jakási u nás ve sklonění: *koželuzi* a *břehy*, *ženiši* a *smíchy*, *raci* a *zvuky*. (Nežřídka slychá se od obecného lidu i *raky* místo *raci*, *pstruhy* místo *pstruzi* atd.) Jak v češtině mělo pravidlo to platnosť i v polštině; ale asi ode dvou set let zachází se zde ještě dále, i zdá se, jakoby jazyk proměnu tu jenom na jména osobní vztahoval. Pročez nalezáme sice množ. poč. od *mnich — mnisi*, *Czech — Czesi, wieśniacy, strażnicy, chyrurdzy* atd., ale při jiných životných bez změny *ptaki, słowiki, kruki* atd. A však nestojí i toto pravidlo nepohnutě a mnoho i tu jest libovolnosti ponecháno, ješto mnozí a zvláště lid obecný vždy ještě raději *ptacy* místo *ptaki*, *wilcy* místo *wilki* mluví. S druhé zas strany i toho sobě polští spisovatelé dovolují, že ani na osobní jména žádného ohledu neberou, pišíce zvláště novější: *Polaki* místo *Polacy*, *Greki, Kozaki, sprawiedliwe bogi!* a j. p. zcela duchem jazyka ruského, jak tudíž uvidíme.

d) Vztahují se nadzminěné proměny hlásek také na lokál mn. poč., pročež v cyr. *о дровѣхъ, грѣсѣхъ, пророцѣхъ*, v česk. při prodloužené samohlásce: *o pstruzích, lenoších, vojácích, na jazycích, při potocích*. Totéž platí v cyrilském a českém také o statných jménech věcn. pohlaví: *о мельцѣхъ*, v rouších. V polštině zachovaly se stopy jenom ve jménech zemí některých: Włochy — we Włoszech, Wołochy — we Wołoszech.

A zde budiž i hned připomenuto, že téměř proměnám podléhají také statná jména žen. pohl. v dativu a lokálu počtu jedn.: *книга — книзѣ, сноха — сносѣ, рѣка — рѣцѣ*; p. *nodze, sľudze, musze, nauce*; il. *dúga — dúzi, snaha — snasi, svraka (straka) — svraci*. (Místem i bez proměny hrdelnic: *dúgi* atd.). — Celý tento článek o přechodu hrdelních zvukův v sikavky netýká se naskrze jazyka ruského, poněvadž ve všech podotčených pádech hlásky *г, х, к* beze vsí změny zůstávají; pročež *о богѣ, при потокѣ, въ ухѣ, на рукѣ, на ногѣ, рыбаки, мельники* atd.

Pozorování při jednotlivých pádech.

Jedn. 2. pád. Co známku 2. pádu v obrazci našem položili jsme samohlásku *a*, protože v nejstarším nám povědomém stavu jazyka staroslovanského a českého s ním se potkáváme skoro veskrz v tomto způsobě jak při životných tak bezživotných. (Aby žádního *obrazu* k pokloně neměli. Bratří 1507.) Později pozorujeme, že bezživotná směňují více a více samohlásku *a* s *u*, kterážto v nynější době jak v češtině tak v polštině se rozšířila a převahu obdržela. V ruštině posud druhopádní koncovka *u* stojí co řídká výmínka, a dáme-li přednost v pochybných případech samohlásce *a* před *u*, málo kdy pochybíme. Jen jako výmínku a ve spisech pozdějších časův nalzáme také v cyr. zde onde v 2. pádu *оу*: *домоу, хлѣмоу, медоу, мостоу, нзѣ бокоу, до вѣхоу* a n. j., vždy ale jsou to k bezživotným a tvrdému sklonění náležející slova. Ve skloňování měkkých koncovek, totiž v druhé třídě, dává však dávní setrvalost při staré formě i jazyk český na jevo, nečině tu rozdílů žádného mezi životnými a bezživotnými a klada všude přehlasené *e* místo staršího *a*: *do ráje, od meče* (meča), *z kouře, chmele*, kdežto polština též sobě *u* dovoluje: *kurzu, chmielu* atd.

V ruštině zvláště tehdaž v užívání vešlo *u* místo *a*, když o částce nějakého celku řeč jest. U př. tolik a tolik *снѣгу*, *песку*, *пуху*, *льну*, *солоду*, *гороху*, *перцу*, *сахару*, *шелку*, *чаю*, *янтарю* atd. Říká se tedy *много снѣгу* a *бѣлость снѣга*, *боченокъ уквсу* a *боченокъ для уквса*. Také některá statná jména, vztahující se svým ponětím ku prostranství, času, smyslům atd. a podržující přízvuk pádu prvního, mají *u*: *верху*, *низу*, *ряду*, *краю*, *кругу*, *боку*, *часу*, *вѣку*, *злазу*, *виду*, *цвѣту*, *слуху*, *носу*, *запаху*, *вкусу*, *смѣху*, *обычаю* atd. Že v češtině a polštině při bezživotných nepřesel veskrz genitiv ke hlásce *u*, má svou příčinu v jisté pevnosti jazyka, který sobě svých starých práv, pokudkoliv možná, hájí, vždy se snaže mladickou podobu svou zachrániti, a byť to třeba bylo v skrovných pozůstatcích. Setrvalost tu pozorujeme obzvláště při jménech obyčejnějších a přicházejících skoro v každodenním užívání; protož pozůstal v polštině starší onen pád *a* větším dílem ve jménech nástrojův, nábytku, oděvu, míry a váhy, částek těla atd.; u př.: *stołka*, *łokcia*, *scyzoryka*, *rękawca*, *dukata*, *szeląga*, *kasztana*, *orzecha*, *palca*, *włosa*, zvláště pak na souhlásku *k* vycházející: *ogródka*, *października* (october), *dziennika*, *pamiętnika*, *słownika*, *promyka*. — Podobné výměry daly by se najíti i v našem českém jazyku: *kus chleba a sýra*, *do chléva*, *ze mlýna*, *do večera*, *z kláštera a kostela*, *u oběda*, *života*, *světa*, *ovsa*, *rybníka* atd. Dále jména měsícův a dní: *ledna*, *února*, *do pondělka*, *zejtřka* atd., jakož i jména měst jak v polském tak v českém: p. *Krakova*, *Novogroda*, *Paryža*, *Berlina*, č. *do Říma*, *Londýna* (p. však *Rzymu*, *Londynu*). Při mnohých jménech jest i na libosti, chceme-li tak neb onak genitivu jejich užívati: *úmyslu* a *úmysla*, *dvoru* a *do dvora*, *do roka* a *toho roku*, *sklepa* a *sklepu* atd. — V polském jazyku řídí se genitiv v některých slovech jejich významem, u př. *lipiec -a* (červenec), *-u* (panenský neb parojkový med); *duch -a* (animus), *-u* (spiritus); *śrzodek -a* (střed, střední punkt), *-u* (prostředek); *geniusz -a* (strážný duch), *-u* (génie) atd. — Těžko však jest udati postačitelnou příčinu, proč proti vši době Poláci také při některých životných tvoří genitiv na *u*, kterýž pak také v akkusativu má místo, jako: *wół* — *wótu*, *bawół*, *bobr*, *zwierz*, *drozd*, *drop*, *skop*, *gad*, *trąd* (včela zlodějka, troupu). — V ilyrském jazyku končí se genitiv bez výmínky na *a*.

3. pád. Ruský a ilyrský jazyk přestává ve všech mužských statných jménech na jediném zakončení ψ , $\iota\sigma$, kterýžto pád ovšem i všem ostatním nářečím v této způsobě znám jest. Stává ale také přírostkový. 3. pád *ovi*. V cyrilštině stejně jest oblíben a užíván obojí tento pád ov i ovh (v změkčeném sklonění evh) jak při životných tak při bezživotných, a není tedy rozdílu žádného, píše-li se $сѣиноу$, $вечероу$, $жителю$, $плыоу$ anebo $сѣинови$, $вечерови$, $жителеви$, $плыеви$.

V češtině prodlouženého dativu *ovi* schopny jsou toliko životné, ano i tyto podle líbosti s *u* se střídají. Jenom k několiku málo, větším dílem jednoslabičným jménům východ *ovi* se nehodí, u př. *pánu bohu*, *duchu*, *Kristu* atd., též *lvu*, *psu* a j. V měkkém skloňování neužíváme rádi pádu *ovi* ani při živých bytnostech, a díme vůbec: *knězi*, *králi*, *stvořiteli* atd. V dávnějších dobách jazyka našeho nemusel býti přírostkový dativ zhusta užíváný; neboť před 14. stoletím velmi pořádku ho nalzáme; tak u př. v celém Rkp. Král. jedinkrát přichází: *Zbihoněvi*. Polský jazyk připouští pád *ovi* i při bezživotných, u př. *ku skutkowi*, *ku snowi*, *czas pogrzebowi naznaczyli* atd., a obmezuje se opět na *u* při mnohých jak bezživotných tak životných, mezi nimiž tak jako v českém nejvíce jsou slova jednoslabičná: *bogu*, *bratu*, *panu*, *katu*, *ojcu*, *chłopu*, *księdzu*, *kwiatu*, *światu*, *łbu*, *lwu*, *psu* atd.

4. pád. Že pád čtvrtý za nejstarších časů veskrze prvnímu se rovnal, nyní ale při životných s druhým se srovnává, o tom jsme se již zmínili. Nad míru málo slov jest, a podivno že tatáž, ježto v novějších jazycích našich pravidlu tomuto ještě vzdorují. R. выйти за мужъ, p. jísć za muž, č. jíti za muž (provdati se); pol. siadać na koń, č. sednouti na kůň; p. jísć na zwierz, č. honiti jelen (Háj.); p. postępować sobie brat za brat; č. pro bůh! (nerád pro bůh dává), p. przebóg. Sem též náleží, když jisté časy jmény svátkův se znamenají, u př. p. *na święty Piótr*, *Jan*, *Marcin*, strč. *na sv. Havel*, *Jiří*, *Matěj* atd. — Naopak vybíhá zase jazyk ze svých určitých hranic tím v některých výmínkách, když jednotlivé bezživotné svůj 4. pád s druhým rovnají. Týká se to pojmenování některých her a tancův, pak vědeckých výrazův, u př. r. дѣлитель, числитель, идоль; p. *tuz*, *licznik* (jmenovatel), *spojnik*; nieść trupa (mrtvolu), *dać słupa* (vzpínati se), č. hráti touše, *spodka* atd.

5. *pád* končí se v cyr. pravidelně v *a*) na *ε*, v *b*) na *ю*, v čemž i ostatní jazykové co do hlavní věci se shodují. *сѣнь* však má *сѣноу* a tak též polsky a česky; toliko *dom*, *lud* má v polštině *domu*, *ludu*; č. *dome*, *lide*; *Jan*, *Jene*. Vedlé obyčejného pádu na *ю*: *соколю*, *златарю*, překvapuje nás pátý pád na *н* přicházející místem v Janu exarchovi bulharském, spisovateli staroslovanském z nejstarší doby, jako *оучители мѣдрѣиѣ*, *Ѧристотели*, což podivně se srovnává s nynějším naším zakončením: *učiteli*, *králi*! V Rkp. Král. čteme ještě starý vocativ *Záboju*. Končící se jména statná v *ець* (*ьць*), a však větším dílem jenom životná, v polštině toliko osobní jména, tvoří 5. pád na *уе*: *ловьуе*, *агньуе*, *хытрыуе*, *оуѣуе* (*оуѣць* místo *оуѣцьць*), p. *leniwce*, *chłopcze*, *ojcze*, č. *jezdče*, *hněvivče*, *strýče*. Tak i jména křestná cyr. *Григоріе*, *Николае*, kdežto p. *Mikołaju*. Pád tento v polštině nejen že se změkčuje, ale zavdává též příležitost k přehlasení: *sąsiad* — *sąsiedzie*, *kwiat* — *kwiecie*, *anioł* — *aniele*, *dziób* — *dziobie*; podobně také *rozumie*, *plodzie*. Ostatně neliší se v polštině od sebe pád 5. a 6, vyjímajíc podotčená již osobní jména na *ec*, která v 6. pádu též *u* přijímají, k nimžto také přičteno buď slovo *pan* — *panie*, *w panu*.

6. *pád*. V cyrilštině připouštějí mnohá bezživotná vedlé *ѣ* také *оу* z třetího pádu sem vzaté: *гробѣ*, *домѣ*, *законѣ*, *станѣ*, *вѣтрѣ*, *сѣдѣ*, *жгѣль* (*angulus*). V staročeském při *a*) skoro výhradně *ě*; nyní však s nemnohými výminkami také *u* podlé *ě* zobecnělo, ano kde dativ na *ovi* se dovoluje, může též v lokálu se užívati: *o dědovi*, *o pastýřovi* atd. — V ilyrštině končí se všude 6. pád na *u*, a není tedy rozdělen od dativu.

7. *pád*. Při sedmém pádu nic zvláštního připomenouti nezbyvá. V češtině a polštině končí se vždy na *em*, v staroslovánštině, ruštině a ilyrštině při *a*) na *омѣ*, *омѣ*, při *b*) po měkkých a tudíž i zhuštěných síkavkách na *емѣ*, *емѣ*. V některých cyrilských rukopisech samohláska *a* a *e* též dvojím *ѣ ѣ* se vyplňují.

Množ. Mezi všemi pády naskytují se při prvním množ. počtu největší obtížnosti. Zde totiž rozeznávati jest nejen mezi tvrdým a měkkým skloněním, dále mezi životnými a bezživotnými; alebrž zde setkává se také a proměšuje nejvíce jednoduché ono skloňování

s druhým přírostkovým. Tím jazykové slovanštiny, z nichž bez toho každý rád svou vlastní cestou se dává, nabývají ovšem prostranného rejdiště ke své libovůli. Jest tedy potřeba, abychom se postarali o přirozený vývod této poněkud zomotané věci. Jakožto nejobecnější známka nominativu podává se nám v jazyku cyrilském a staročeském samohláska *i*, a po boku běží přírostkové sklonění **оке** nebo **еке**. Zakončení **и y** jest vlastně akkusativ, a nepřichází v cyrilštině nikdy co nominativ; ovšem pak v druhých slovanských jazycích, tak sice, že v ruštině v tvrdé souhlásky vycházející statná jména pravidelně tvoří nominativ **в и**, a zas s měkkým zakončením **в и**. Příklady: **коннѣ, конни, -оке**; **бобрѣ, -и, -оке**; **дворѣ, -и**; **тестѣ (tchán), -и, -еке**; **голѣбѣ, -и**; **дѣждѣ, -и, -еке**; rus. **бѣгунѣ, -ны**; **соколѣ, -ы**; **островѣ, -ы**; **лѣкарѣ, -и**; **морѣ, -и** (mořský kůň, Wallross); **тополѣ, -и**. Nalezáme-li však po hrdelních zvucích v ruštině též **и**, jako **пѣтухи** (kohouti), **стоги**, **Прусаци**, a opět po **ц — ы**: **вдовцы**, **образцы**, přičísti to musíme pravopisné převrácenosti, panující v některých jazycích našich, jak již dříve o tom řeč byla.

V češtině máme pro životné pravidelně *i*, pro bezživotné v řadě *a*) *y*, v řadě *b*) *e*; přírostkový pád *ové* hodí se větším dílem pro všechna životná, zvláště jednoslabičná statná jména; bezživotným přísluší jen tehdaž, když slovo obzvláštním důrazem pronášíme: *hadí, -ové; kati, -ové; mudrci, -ové; králové, bohové* (strč. králi, bozi); *mosty, jezy, čluny; mravy, -ové; rty, -ové; tvory, -ové; zajíci, -ové; pláště, věnce, háje*.

Téměř téže dráhy přidržuje se při tomto pádu i jazyk polský, a vůbec platí i zde co pravidlo, že v řadě *a*) životné, zvláště jména osobní, volí pád *i* neb *owie*, bezživotné pak *y*, v řadě *b*) ale *e* (ie) aneb *owie*, ovšem všude s šetřením panující pravopisné nepravidelnosti. Statná jména končící se na *ik, iec, ic* opomítají pád *owie*, kterýžto ve jménech starožitných národův, důstojníkův, v příbuzenství, jménech křestních a příjměních přednost mívá. K tomu příklady některé: *anieli anioł, żydzi, kaci, śpiedzy, mnisi, Grecy; wujowie, ojcowie, synowie, hetmanowie, Chodkiewiczowie; pułkownicy, porucznicy, kupcy* a *-ce, rodzicy* a *-ce; stawy, koły, drągi, wieki, uczniowie* a *ucznie, królowie* a *króle* (č. tři krále), *pawie, tkače, obywatele* atd.

V ilyrštině 1. pád vždy končí se na *i* neb *ovi*, *evi*: *noži*, *noževi*; *bozi*, *bogovi* atd. O množníku ilyrském později zvlášť.

Ještě jednu neb druhou výmínku a obzvláštnost o prvním pádu dodati potřeba se vidí. Některá životná tvoří pád tento v cyr. na *іе*: *царіе*, *урятіе*, *мракіе*; v rušt. na *ья*: *другъ* *друзья*, *мужъ* *мужья*, *князь* *князья*; v podobných případech nalezáme v češt. dlouhé *i*: *lenoši*, *čerté*, *červí*, jména národův: *Bavoři*, *Uhři*, *Vlaši*, *Češi* (Češie). — Od časoslov odvozená na *тель* mají v cyr. *е*, v češt. *é*: *оучителе*, *казителе*, *činitelé*, *kazatelé*. Připomínám zde hned v jednom, že skloňování uvedených zde statných jmen v cyr. také v 2. pádu od pravidla se odchyluje, přijímajíc *ій*, což i v ruštině a polštině má místo: *царій*, *урятій*, *мракій*, *оучителій*, v ruštině tři výše uvedená jména takto se sklánějí: *друзья*, *друзей*, *друзьямъ* atd. — V ruském jazyku tvoří se při některých jménech množný počet místo běžného *ы* i koncovkou a *я*: *городъ* *города*, *глазъ* (*oko*) *глаза*, *голосъ* *голоса*, *берегъ* *берега*, *рукавъ* *рукава*, *сторожъ* *сторожа*, *лугъ* *луга*, *край* *края* a j. v. Opět jiná dovolují obojí pád: *жёрновы* i *жёрнова*, *островы* i *острова*, *хлѣбы* i *хлѣба*, *домы* i *дома*, *вечеры* i *вечера* a j. — Opět jiná změkčující svůj množník přijímají v 1. pádu *ья*: *лубъ* (*lyko*) *лубья*, *стуль* *студья*, *колосъ* *колосья*, *сукъ* *сучья*, *корень* *коренья* atd. (Patrně, že zde jakési pomíšení s hromadnými [collectiva] nastalo.) — Druhdy jinačí se trochu ponětí: *зубы* (*dentes*), *зубья* (*zuby* *hřebenu*, *pily*); *листы* (*paríru*), *листья* (*stromů*). Další skloňování děje se pravidelně: *кореньевъ*, *кореньямъ* atd. Zná pak i jazyk polský tento množník na *a* v některých nejvíce cizích slovech: *okręta*, *instrumenta*, *grosza*, *grunta*, *urzęda* atd.

2. pád. O druhém pádu řeklo se již dříve, že v cyr. jedno jest, zdali se ho užívá prostě (= nom. jedn. p.) anebo s přírostkem *овъ* *евъ*, tedy *домовъ* neb *домъ*, *крагоуевъ* neb *крагоуи*. Toliko vycházející na *ецъ* statná jména odporují jaksi přírostku a skloňují prostě *нашихъ* *отць*, *старць*. — Také nalezáme zvlášť v pozdějších cyrilských spisech dosti zhusta místo měkkého zakončení *евъ* — *ей* anebo *ій*: *звѣрей* a *звѣрій*, *лактей* a *-ій*, *пастырей* a *-евъ*, *свѣдѣтель*, *-лей*, *-лій*; *матсжъ* (*zbouření*), *-жъ*, *-жей*, *-жевъ* atd.

Nejináč i v ruštině pád 2. se strojí, maje po tvrdých souhláskách **овъ**, po měkkých ale **ей**, a jenom když statné jméno se končí v samohlásku **й**, t. j. naše *j*, následuje v genitivu **евъ**: **духовъ**, **пекарей**, **товарищей**, **кораблей**, **обычаевъ**, **поцѣлуевъ**. — V polštině stojí k genitivu za pravidlo koncovka **ów**; statná jména s měkkým zakončením tvoří tento pád dvojím způsobem, totiž aneb též na **ów** aneb na **i (y)**: **obywatelów**, **-li**; **promieniów**, **-ni** (papršlek); **pisarzów**, **-rzy**; **warkoczów**, **-czy**, a v jednom z nejstarších tiskův polských „Myślistwo ptasze“ hnedle za sebou čteme **sążniów**, **sążni** a **sążeń** (samé genitivy). Vycházející však na **c** a **ż** milují zakončení **ów**: **kupców**, **owoców**, **krzyżów**; naproti tomu dávají jiná zas **i** přednost: **jeleni**, **kamieni**, **łokci**, **rubli**, **śledzi**, **pieć garcy**, **korcy**, **groszy**, **gości**, **koni** (kde i my **hosti**, **koni**). Vycházející v **ąc**, **ądz** proměňují **ą** v **ę**: **zajęcy**, **miesiący**; béře-li se však **ów**, tedy bez proměny: **zajęców**, **mosiądzów**. — V češtině končí se pády druhé veskrz za starodávna v **ów**, nyní v **ův** neb **ů**: **psův**, **květův**; pozorujeme ale ve změkčeném skloňování až do 15. století **ev** způsobem staroslovanským: **Němcev**, **smluvačev**, **králev**, **hájev**, **mečev**, což nepochybně i v polštině někdy bylo obyčejno, jak toho dosvědčuje v nejstarším žaltari genitiv **królew**, ano posud užívané **królewski**, **królestwo**.

3. *pád.* O dativu málo jest připomenouti. Vychází pravidelně v polském jazyku vždy na **om** (za starodávna též na **am**), v ruštině na **амъ**, **ямъ** ve všech skloněních, a protož nebude dále třeba zmiňovati se o tomto pádu vzhledem na tyto dva jazyky. V cyrilském a staročeském připadá **омъ** tvrdým pádům, **емъ** měkkým: **отыцемъ**, **мъжемъ**, **воємъ**, jezdcem, mečem, čarodějem atd., v nynější pak mluvě naší jenom pád **ům** panuje: **hrobům**, **krajům**, **mužům**.

4. *pád.* Všecka statná jména, nech jsou životná aneb bezživotná, končí v cyrilském akkusativ v *a*) na **ы**, v *b*) na **а**, v českém v případě prvním na **y**. v druhém na **e**; **послы**, **богы**, **лжсы**, **ловца**, **корабля**, **lovce**, **koně**, **boje**. V ruštině ale platí tentýž zákon v množníku jak v jednotníku, že životná rovnají se svým 4. pádem k 2., a památka přesného 4. pádu zachovala se jen v nemnohých případech po předložce **въ**, u př. **записанъ въ купцы**, **отданъ въ солдаты**, **попалъ въ разбойники**, **въ люди**. V nejstarších památkách polských a u spisovatelův Zigmundova

věku hájí si akkusativ mnohem přísněji svého práva, než se to v nynějším jazyku děje, kdežto rovně jako v ruštině velmi často při životných druhý pád místo čtvrtého místo obdržel. Kde ale posud vlastní akkusativ i při životných se zachovává, shoduje se úplně s naším českým.

6. *pád.* Lokál množ. poč. poznává se, jakož se již bylo řeklo, po souhlásce *ch*, ale stojící před ní samohláska podléhá mnohým proměnám. V cyrilštině označuje se pravidelně tento pád při *a*) *ѣхъ*, při *b*) *ихъ*: *козлѣхъ*, *грѣсѣхъ*, *сѣдѣхъ*; *о снплахъ* (chroust), *лгориэхъ*, *врачехъ* (lékař). Mnohdy nalezáme při obojí řadě také *ехъ*: *градехъ* (i *ѣхъ*), *о боехъ* (místo *ихъ*). Při tvrdém skloňování přichází též, ač ne často, lokál *охъ*: *въ домохъ* (a též *ѣхъ* i *ехъ*) *о волохъ*. Pád tento *och* podnes Slovákům znám jest: *na súdoch*, *při ohňoch*. V polštině vlastně ženský lokál na *ach* přijat již skoro naskrze místo pravějšího na *ech*, tak že grammatikové novější bez rozpaku za všeobecné pravidlo jej vystavují. Ale při starších polských spisovatelích toho není; neboť u nich naopak pravidelně lok. *ech* přichází a *ach* jen jako výmínka: *po lesiech*, *ogrodziech*, *murzech*, *w okręciach*, *przy grobiech*, *w rodzajach* atd. Také lokál *och* starým Polanům nebyl neobyčejný: *w daroch*, *w językoch*, *пłaczoch*, *krajoch*, *na koniach*; *bogoch*, *bodzech*, nyní *bogach*. V češtině jak starší tak nynější doby lokál *a*) končí se v *ech* i také *ích*, *b*) toliko v *ích*, a jediné bezživotná s zakončením hrdeční hlásky připouštějí ženský pád *ách*, pakli je v síkavky proměnití nechceme: *na rohách*, *-zích*; *při potokách*, *-cích*; *v hříchách*, *-ších*; *we snách* (spaní), *o snech* (sen).

7. *pád.* Konečně v 7. pádu buď *ѣ* buď *и* přichází v cyrilském a českém jazyku dle zakončení slova tvrdého neb měkkého. Co výmínka považuje se v obou jazycích těchto, že též, zvláště v měkkém sklonění, instrumentál na *ми* vychází: *звѣрьми*, *гроздьми*, *мечьми*, *дарьми* atd., č. *mužmi*, *kyjmi*, *koňmi*, *zeťmi*, a při *a*) též *zubami*, *rohami*, *vlasami*, v čemž ale tehdaž jen povolovati si můžeme, když by se stalo, žeby instr. nesnadno poznati se dal ze smyslu řeči a tudy s akkusativem snad pomíchán býti mohl. V ruštině a polštině jest pád *ami* pravidlem. V polském druhdy se střídá s *mi*, ano i s původním *i* (*y*), ale vždy jen tehdaž, když

nějakou má přísadu (přídavné, náměstku atd.), kterážto všelikou pochybnost odstraňuje. U př. *wołmi, towarzyszmi, złodziejmi, tysiącmi, s mnogimi pany, tymi czasy*. Jediné zakončení *mi* berou: *braćmi, księżmi, ludźmi, końmi, pieniądzmi*.

V krátkosti se zmíniti musíme o skloňování statných jmen mužského pohlaví v množníku, jak obyčejno jest u Slovanův jižních. Vyznati musíme, že zde Jihoslované v nynější době velice se odchýlili od pravého slovanského skloňování, jak v druhých našich hlavních jazycích panuje a jak jsme je sobě byli právě před oči uvedli. Změtenost tato a porouchanost vznikla nepochybně při vytracování se z mluvy dvojného počtu, a dosáhla podlé rozličnosti nářečí ilyrského a krajinského nejvyššího stupně. Ku pravému slovanskému skloňování nejbliže ještě stojí nářečí krajinské a chorvatské, odstupujíc od staroslovanštiny jen v některých méně důležitých věcech. Horší jest ale pokaženost tato forem skloňovacích u jižnějších Slovanův, jmenovitě u Srbův, Dalmatincův neboli vlastně tak nazvaných Ilyrův. Týká pak se všech čtyř nepřímých pádův (*casus obliqui*); neboť přímé pády (*casus recti*) zachovávají všude určité pravidlo, končíce se v nom. na *i* v akk. na *e*: *susedi, susede; kralji, kralje; sokolovi, sokolove* atd. Ale již druhý pád obdržel podobu jakéhosi potvorného slovanského lokálu, vycházejce na *ah*, u Srbův souhlásku *ɤ* vesměs zanedbávajících na *a*: *obráz* (tvář), *obrázah*, образа; *órah, oráhah*, opâa; *ljubitelah* atd. Výminečně přijímají některá slova *ih*: *ljudih, gostih, zubih, orlih, měsécih* atd. Toto *ah* a *ih* není však nic jiného leč zbytečná přísada, aby totiž krátký druhý pád značněji oddělen byl od 1. v jednotníku; protož také i polohláska (t. vyplňující samohláska *a*) vždy v něm přichází: u př. *járac, jarca* — *jaracah; Turak* (Turčín), pl. *Turci* — *Turakah; kotao, kotla* — *kotalah* neb *kotlôvah* atd. — V půlnočnějších ale krajinách ilyrských mluví se bez přídavku toho: *rodjak, lješnjak* (líška), *duhóv, rakóv* a ne *duhóvah, rakóvah* atd. — Podivnější přetvořenost jest ale 3., 6. a 7. pád, jenž zde na *imu* (jinde jako při ženských na *ama*) vychází. Srb. *ножима, ђедовима* muž tedy býti *сyr. ножемъ*, č. *nožit*, anebo *ножицъ* anebo *ножи*; *ђедовомъ* aneb *ђедовецъ* aneb *ђедовы*. Jaká v tomto zbytečném obmezení chudoba a neurčitost vězeti musí, každý nahlíží. Jsou však vedlé tohoto

mnohoslužebného pádu na *ima* také i jiné posud běžné a užívané: neboť dativu rovně dobře ano lépe užívá se na *om* a *em*: *obrazom*, *pisárom*, *nožem* neb *nóževom* atd.; ale lokál a instrumentál opět v zakončení *ih* hrubě jest pomíchán, ješto *o pisárih* a *s pisárih* se říká, tak také *o plemičih* (zeman) a *s plemičih*, *u raci* a *s raci* atd. Ostatně východ *ima* po libosti v 6. a 7. pádu se též všelijak jinačí v *imi*, *im*, *ma* neb *mi*. Však dosti té hojnosti, kterou se obtížná ničemnost ilyrského skloňování v množníku nijak zakryti nedá, ano spíše jest novou závadou. Pročež nemůžeme než schvalovati snažení novějších spisovatelův a grammatikův ilyrských, jenž v tento nelad a zmatek opět nějaký pořádek uváděti počínají, užívajíce slovanštějším způsobem vždy v dat. *om* neb *em*, v lok. *ih*, v instr. *i* neb *ima* (v žen. skloň. *am*, *ah*, *ami* atd.), čehož i my bez povšimnutí ponechati nemůžeme. Má konečně množné toto skloňování i v tom obtížnosti některé, že mnohá statná jména dovolují jenom kratší pády, jiná toliko v přírostkových si libují, a jiná zas obojí způsob skloňování dovolují. Nepanuje zde tedy jako v cyrilštině zákon volného obojích forem užívání, ale jakási v podrobnosti vcházející libovolnost a umluvitost, s kteroužto my z přirozených příčin déle zanáseti se nemůžeme.

Nebude zbytečno, vše to, co jsme o prvním sklonění, totiž statných jmen muž. pohl. zde přednesli, v přehlední tabulku sestaviti a k názornějšímu pochopení i podržení v paměti podati:

Jednotník.

a)	cyr.	ъ	а, оу	оу, овн	ъ, а	е	ъ, оу	омъ
	г.	ъ	а, у	у	ъ а	—	ѣ	омъ
	р.	—	а, u	u, owi	— а	e (ie), u e (ie), u		em
	č.	—	а, u	u, ovi	— а	e (u) ě (u, ovi)		em
	il.	—	а	u	— а	e, u u		om
b)	cyr.	ь	я (а)	ю, евн	ь, я	ю, уе	н	емъ
	г.	ь	я, ю	ю	ь, я	—	ѣ	емъ
	р.	—	а, u	u, owi	— а	u	u	em
	č.	—	e (ě)	i, ovi	— e	i (e) i		em
	il.	—	а	u	— а	(e) u u		em

Множнѣк.

a) н, ове	ъ, овѣ	омѣ, овомѣ	ы, овы	т(ѣ)хѣ, овехѣ	ы, овы
ы, а	овѣ, ѣ	амѣ	ы, овѣ	ахѣ	ами
i, owie (ie), y	ów	om	y, ów	ach (ech)	ami(mi, y)
i, ové (é), y	ûv (û)	ûm	y	ech (tch, ách)	y (ami)
i, ovi	ah, ovaĥ	om, ovom	e, ove	ih, ovih	i
		(ima)		(ima, ih)	(ima, ih)
b) н, еве, ѣе	ь, евъ, ѣѣ	емѣ	я	ихѣ (ехѣ)	и (иѣ)
и	евѣ, еѣ	ямѣ	и, евѣ	яхѣ	ями
i, owie, e	ów, i	om	e	ach(ech)	ami(mi)
i, ové, é	ûv	ûm	e	ích	i(mi)
i, evi	ah, evaĥ	em, evom	e	ih	i, evi
		(ima)		(ima, ih)	(ima, ih)

Výčet kmenův prostých.

Původní kořenové neb pouhé kmeny statných jmen mužských jsou vesměs jenom jednoslabiční. Chci z nich pro příklad některé zde uvést, nežli k odvozeným přistoupíme, a to tím úmyslem, abychom spolu pozornost obrátili ke koncovkám jakožto předležitým částkám každého slova, pak k jich tvrdosti neb měkkosti, aneb k dvojímu jerování, kteréž, jak jsme viděli ve skloňování, některé důležité způsobuje rozdíly.

Pozn. Abychom se co možná rozvláčností a unavujícím ovšem vyčítání pouhých slov vyhnuli, chceme se úmyslně obmeziti toliko staroslovanštinou ve článku tomto, a jen zde onde o některé slovo z bližších nám nářečí jako zavaditi.

Retní: a) лѣвъ, гнѣвъ; рлѣвъ (sluha, dělník), гробѣвъ; сѣпѣ (vultur), срѣпѣ; соумѣ (ryba), храмѣ (aedes). — b) урьѣвъ. голѣвъ. Jiná s pomocí doplňkového л, jako копѣ (clamor) místo конѣ, staroč. úp; корабѣвъ, жерабѣвъ (jeřáb), сипѣ (chroust). F přichází toliko v eizích: drof, huf atd. V ruštině a polštině rozeznává se téměř touže měrou, v češtině a ilyrštině připadají k tvrdému skloňování všecka v retnice se končící statná jména.

Tekuté: a) вранѣ (corvus), кленѣ (p. klon, druh javogu); колѣ, илѣ (argilla), жглѣ (angulus); бобрѣ neb бѣбрѣ, пирѣ (hostina). — b) линѣ (č. p. lín); конѣ, днѣ; молѣ (i č. p. mol, -e), хмель, жглѣ (carbo); венрѣ, жгорѣ, зверѣ (p. zwierz, č. zvěř coll. ž.).

Zubní: a) ДѢДЪ, СЛѢДЪ, СЛѢДЪ; КОТЪ (catus), СВѢТЪ, ПОТЪ. —
b) ГРОЗДЪ (hřeb), ДЪЖДЪ (déšť), р. śledź; ВОЖДЪ, р. wódz; a dle
pravidla v souhlasenství vysvětleného: č. hvižd (prázdný ořech);
ТАТЬ (fur), ЗАТЬ, ГОСТЬ.

Sikavky z a s: a) ВОЗЪ, РАЗЪ, ОБРАЗЪ (imago, facies); БѢСЪ
(daemon), ОУЖАСЪ. — b) КНАЗЪ, ПЕНАЗЪ; КОСЪ (alces), ЛОСОСЪ
(v češtině náleží los, losos k a). — Ostatní sikavky c, ž, š, č, dž
v staroslovanštině, češtině a ilyrštině za měkké máme; v polštině
a ruštině za obojetné se považují: č. sýc, ѿжъ, ножъ, кошъ, врагъ,
кляуць, плауць, плаць, броць (brof — rubia tinctoria). Cizí slova
však vycházející na c za tvrdě končící se berou: plac, kloc, cic atd.

Mající na konci hrdelní hlásku vesměs přináležejí k tvrdému
sklonění: врагъ, стагъ (vexillum, odtud č. stěžen), смѣгъ;
Лакъ, слоухъ, страхъ; ликъ (chorus), макъ, пискъ.

Konečně přičítají se k měkkému sklonění kmenové vycházející
v j neb ѿ: оуѿ, раѿ, зноѿ, роѿ atd.

O d v o z e n í.

V odvozováních vyvíjí se ve slovanské mluvě veliká bohatost,
jak sotva v kterém jiném oboru jazykův ji lze naleztí. Předmět
tento jest ale příliš rozsáhlý, a my toliko na některé důležitější
odvody obmeziti se musíme. Při mužských statných jménech jsou
pozoru hodny zvláště následující tvořící koncovky:

n. БОЙ: БН-ТИ, ПОКОЙ: ПОУНТИ (odpočítí); КРАГОУЙ; р. rodzaj
(rod), zwyczaj, sprzeżaj (spřežení); č. kročej, obličej a j.

v. РОВЪ: РЫТИ, ЖРЬНОВЪ (жрьна — ruční mlýn), ОСТРОВЪ;
р. rybitw (rybář); č. šev, rukáv, zpěv, hřbitov.

б. Pomocí souhlásky b způsobené odvody mužské s jistotou
žádné vykázati nemůžeme; ѿрѣбъ (perdix), р. jarzqb a ѿстрѣбъ
ztíží mezi odvozená náležejí; spíše jest počáteční ѿ jakási temná
posilkující předložka. Podivno pak jest, že retnice p naskrze
k žádným odvozováním se nehodí; neboť v celé slovanštině ani
jednoho slova nestává, ježto by pomocí její bylo odvozeno.

м. ОТЬУНМЪ; р. olbrzym (obrzym), rękopism; srb. побратимъ
(volený bratr). Mnohá jména: Radim, Chotim.

н. СТАНЪ (tentorium), ОВЪНЪ (aries), ОСТЪНЪ (aculeus), ВОИНЪ,
ГОСПОДИНЪ, ПѢСТОУНЪ, БѢГОУНЪ; р. młodzian, bałwan (špalek, modla),
jesion, bielun (blín), opiekun (poručník); č. svícen, mlýn, leden,

овѣн. — степенъ, яленъ, прѣстень, пелынь (peluň); p. wiezeń sierpień, uczeń, okuń i okoń (č. okoun); č. bocheň, sršeň, mudroň.

л. плѣвелъ, козыль, мозоль, глаголь; p. węzeł, kwiczoł (č. kvíčala), gruczoł (žláza); č. močál, chochol, ohnižil. — прїиатель, зритель, дѣлатель; p. kowal, góral, kaszel, zbawiciel, nauczyciel; č. koukol, kužel, kazatel, volitel.

р. даръ, вѣтръ, свекръ (socer); p. ogar (též *ogarz*), suchar, gęsior, topor; č. vicher, bratr, sochor, kočár, kačer, kocour. — рыбаръ, мытаръ, пастырь; p. grobarz, łgarz, pisarz, tchórz, pęcherz, żołnierz; č. tesař, vladař, kolář, řezbář, pískoř, měchýř, mečř.

д. Odvozování nápomocným *d* řídká jsou: злѣдъ: зл, гроздъ (hrozen); č. strnad (il. stárnadica, pol. trznadel). — господь (δεσπότης), лебедь, p. łabędź; č. hlemýžď (limax): koř. *hlen* ($n = m$, cf. Schleim).

т. хрѣбѣтъ (dorsum), скрѣжетъ (stridor), топѣтъ neb топотъ (sonitus pedum); p. grzmot, szczebiot, krzeczet (druh sokolův); č. byt, cit, kohout (kokot), život, štěkot, žrout; strč. drobet, tluket, drnket. — голоть (náledí, hololedice), лѣкътъ; pol. wiecheć, kopeć, poleć (polt slaniny). V češtině měkčení ztratilo se: *loket*, *kopet*; ale v 2. pádu posud se někdy ozývá: *lokte* atd.

з. кладазь (studně, zřídlo), внтазь; p. robociaź, č. robotěž. Sem přičísti i neurčitého původu пѣназь, мосазь a князь, která se nám i v germanštině jeví s hrdelní však hláskou: *pening*, *messing*, *kuning*. Měkkost sikavky *z* v češtině toliko ze sklonění se poznává: kněze, vítěze atd.

с. класъ: клати, понасъ (cingulum — pás); č. městys, chudaš, lotras. Polák zase změkčuje: łotras, karaś.

ц. близныць, птеньць (pískle), слѣпыць, старыць, стрѣльць, тоуземыць (indigena), вѣныць a m. j., mezi nimiž i zdrobnělá slovce, o nichž později zvláště. Dále зацьць, мѣсцьць; pol. wdowiec, głuszec (tetřev), korzec, samiec; č. jezdec, mlatec, krajíc, měsíc atd.

ж. грабѣжь: грабѣти (loupiti), падежь (pád), матежь (seditio — zbouření). (V polštině jest *grabież*, *łupież* žensk. pohl.) Č. ostříž, strč. lúpež, spletež, mětež (v. můj slovn.)

ш. поустошь (vanitas); rus. глупышь (procellaria — bouřliváček); srb. густышь (husté jídlo, houšť); pol. młokosz (holobrad),

cienkusz (patoky), przybysz (příchozí), č. rubáš, chocholouš, slepýš, skryš (m. i ž.) a skryše.

у. бнѹь, коваѹь, ораѹь, стрнглаѹь (tonsor); p. pieniacz (rotivec), tkacz, wykładacz, brodacz; č. chtíč, trubač, mrhač, sekáč, kropáč, vrkoč, zahaleč, topič, trapič.

ш. козлнцѣ, лѣвннцѣ, самунцѣ (masculus). Dle zákona známého z pojednání předešlého o souhlasenství slovanském zní koncovka tato v rušt. нцѣ, il. *ic*, p. č. *ic*: p. dziedzie, wojewodzie, č. panic, králevic. — токарнцѣ ale jest p. *towarzysz*, č. *tovaryš*.

Všecka statná jména končící se v hrdelní hlásky jsou muž. pohl. a připadají k tvrdému sklonění.

г л. тварогѣ, острогѣ (hrazené místo, záseka); p. drobiazg, č. pstruh.

х. спѣхѣ: спѣхѣ, женнхѣ, конюхѣ (štolba, podkoní); отѣюхѣ (otčim), смѣхѣ; p. czuch, čich, niewieściuch, ciepłoch (zimomřivec), pastuch, makuch (makový koláč), leniuch, lenoch; č. padouch, kolouch, *kožich* místo *kožuch*.

к. Nesčíslná jsou ve slovanštině odvození pomocí koncovek *ak*, *ek*, *ik*, jimiž přerozmanitě význam statných jmen se určuje. Uvedeme zde jen ten onen příklad: шнпѣкъ (rosa canina), патѣкъ, зракѣ, простакѣ, камѣкъ (hrubý kámen); оуѣеннѣ, праздннѣ (svátek), свѣщннѣ, вѣстннѣ (posel), грѣщннѣ, пнлюкъ (mořský havran); p. próžniak (zahaleč), žebrak, tłumok, żarłok (žrout), rzemyk; świadek, przodek; słowik, urzędnik, nieboszczyk; č. voják, sedlák, modrák, potomek, stehlík, řezník, služebník atd.

Sklonění II. (věcni).

Jako v jiných jazycích, u př. řeckém, latinském ano i německém, shledáváme v skloňování slovanských statných jmen věcn. pohl. s oním mužských jmen v oči bijící podobnost, což, jak se dříve řeklo, vede na tu myšlenku, že v pradávne době jazykův věcni pohlaví teprv z mužského vyvinouti se muselo. Protož také snadno bylo novověkým jazykům, jako jsou románské, opět zpáteční cestou dvojí toto pohlaví spojití v jedno, anož jak v přírodě vůbec, tak i ve mluvě lidské vše podrobno jest věčným proměnám.

Pro skloňování statných jmen věcn. pohl. poskytuje se nám tento všeobecný obrazec, opět ve dvojí způsobě:

J. a)	-o	-a	-ovъ	-я	-омь.
b)	-e	-я	-ю	-н	-емь.
M. a)	-a	-ъ	-омь	-хъ	-ы.
b)	-я	-ь	-емь	-хъ	-н.

Vyjímajíce přímé pády při obojím sklonění muž. i věcn. jmen nenalezáme tedy rozdílu žádného. O statných jménech končících se na *я* *е* později řeč bude. A tak i uvažováním jednotlivých pádův mnohem méně zdržováni budeme u přírovnání k prvnímu sklonění.

Z nauky o samohláskách dosti jasně vysvítá, proč polohláska *ъ* mužského sklonění zde v jednu řadu se staví s plnou samohláskou *o* věcného sklonění, a *ь* zase s *e*. Jsou to nejprirazenější přechody obou, a libují si vůbec jazykové slovanští po změkčených souhláskách více v *e* nežli v *o*. Jest to pak též nový důkaz, proč přinuceni jsme s výminkou *з* a *с* všechny síkavky považovati za měkké hlásky. Neboť i v cyrilštině panuje v tom shoda, že po těchto síkavkách nepíše se *я* a *ю*, nýbrž prosté *а* a *овъ*, jak se to shledalo i při mužském skloňování; tedy *лице*, *лица*, *лицовъ* atd. Tyto dvě měkké samohlásky v češtině přeskočily jsou opět v příbuzné sobě užší, totiž v *e* a *i*.

Větší počet věcních jmen s měkkým zakončením má tu povahu do sebe, že před koncovkou *e* samohláska *i* předchází, což zvláště spatřujeme při všech časoslovních jménech: *оученіе*, *раденіе* (*cura*), *веселіе* atd. Samohláska tato *i* seslabuje se ale často v ruštině v polohlásku *ь* jak v písmě tak i ve mluvě, a to mnohem obvyklejší, čímž slovo o jednu slabiku se krátí: *ученье*, *веселье*. V polštině a ilyrštině beztoho ve všech případech se to děje: *učenje*, *veselje*. V nynější naší řeči české znamenité skrácení neb stažení samohlásek zde nastoupilo v té míře, že každá po tomto *i* následující samohláska ve skloňování se vytracuje a v prodlouženosti téhož *i* mizí, tak že jméno ve všech pádech počtu jedn. (s vyloučením instrum.), jako beze všeho sklonění zůstává. *знаменіе*, il. *znamenje* — *znamení*; *знаменіа*, *znamenja* — *znamení* atd.

V *jednotníku* toliko při 6. pádu sluší znamenati, že v jazyku ruském jak při *a)* tak při *b)* v *ѣ* se končí, vyjímajíc jedině nadmírněná časoslovní a jiná souborná jména na *іе*, *ье*, kterážto místo *ѣ* též dle pravidla *и* přijímají: *въ морѣ*, *въ извѣстїи*,

o воскресеньи. Rovněž tak určitě přichází v polštině lokál při a) vždy s pádem *ie* (*e*), při b) ale na *u*, ku kterémuž se také připojují slova na *cho* a *ko* vycházející; tedy *na drzewie, w stadzie, na kole, na życie, o srebrze, w maśle, a zas po morzu, przy południu, na kazaniu, w uchu, w wojsku* (někdy též *w wojszcze*). Také *gorąco* má *gorącu, dobro — dobru. Czoło — na czole* (hlavy), *na czele* (vojska). — V témž skoro kruhu pohybuje se i český lokál; neboť i zde po hrdelnicích zobyčejněla již samohláska *u*: *v uchu, v oku, na klubku*; některá však slova připouštějí posud obojí pád: *v břiše, v břichu; v rouše, v rouchu; v mléce, v mléku* atd. — K nim se druží i jiná: *veslo, jezero, maso, železo* atd. Naproti tomu *jméno, sto, ráno* libují si jenom v *u*. Končící se v *ska* též k obojímu východu se kloní: *v Lipsku, v Lipště; ve vojsku, ve vojště*; ne tak končící se na *cko*: *v Hradecku, Turecku, Licku* atd. V ilyrštině každý lokál jako dativ na *u* se končí.

O množníku buď připomenuto:

V staroslovanštině vycházející statná jména na *їє* končí 2. pád v *їй*: *кстіє* (pokrm), *кстій*; *растенїє* (rostlina), *растенїй*; *царьствїє*, *царьствїй*. Téhož pravidla drží se i ruský i český jazyk: *извѣстїє*, *-стій* (návěští); *мнѣніє*, *-нїй*; *полушарїє*, *-рїй* (polokoule); č. *bezcestí, proroctví, násilí* atd. V polštině však podržuje vrch skloňovací pravidlo: *uniesien* (vytržení), *pytań* (otázek), *natchnien* (nadšení). Jako jsme to při mužském pohlaví pozorovali, může i zde 6. pád místo *ѣхъ* někdy prosté *схъ* přijmouti, u př. čte se: *о уадѣхъ* i *-схъ*, *въ штрѣхъ* i *-схъ*, *на братѣхъ* i *-схъ*. Zřídka ale nalzáme pád *охъ*: *въ селохъ, на колѣнохъ*. V 7. pádu přichází toliko u pozdějších spisovatelův místo *ѣ* neb *н* druhdy *ми* ano i *амн*: *тенетамн* místo *тенетѣ* (laqueis; v Ostrožské biblí), *оуѣжамн* (*оуѣже* místo *ѣжа*) místo *оуѣжн* (pouta). Nejspíše to připouštějí vycházející v *їє*, a v češtině východ tento na *mi* vůbec za pravidelný přijat jest: *беззаконьми, орудьми* (nástroj), *раздолми*; č. předměstími, kováními, psaními atd.

V ruštině činí v některých případech 1. a 2. pád přechvat ve sklonění mužské. Tak tvoří všecka věcní jména vycházející v *ко* (vyjmoúc *войско, облако*) 1. pád v *и*, nikoliv v *а*: *вѣки, колечки, домишки*, a padá-li přízvuk na poslední slabiku *ко*, tedy

bývá druhý pád овъ : очкóвъ, ушкóвъ. Mimo to podléhají nepravidelnému skloňování i tato slova : судно, znamenajíc nádobu, má ve množ. судна, суденъ ; znamená-li však loď, má суда, судовъ ; — колѣно (pohy) má ve množ. колѣни, колѣней ; колѣно (rod, posloupnost) má pravidelně колѣна, колѣнъ ; колѣно (článek, kolénko na stéble), má колѣнья, колѣньевъ ; — дно má дны, донъ a донья, доньевъ ; tak také дерево (strom) buď pravidelně дерева, деревъ, anebo деревья, деревьевъ ; rovněž крыло (křídlo) ; леč перо, звено (článek v řetězu, dzwono), помело (pometlo) tvoří hromadně množný počet : перья, перьевъ, звенья, звеньевъ. Ostatně při velmi mnohých jménech tvoření 1. pádu množ. libosti jest zůstaveno buď na ы buď na а : зерны, -а, лѣты, -а. Což také ve měkkém skloňování místo mívá : солнце, -ца, -цы, -цевъ. Zakončená v ie ъе připouštějí v obecně mluvě vedlé iň též ъевъ : устьевъ, желаніевъ, лохмотьевъ (hadry), кушаньевъ (jidel) atd. Tento mužským jménům vlastní neboli přírostkový 2. pád z částky vloudil se také do polštiny v měkkém skloňování : *uczuciów* ; *przymierzów*, *z jój liców* a p. Anobř i v 3. pádu jednotníka dovolují si mnozí mužského skloňování *owi* užívati : *jimieniowi*, *południowi*, *słońcowi* vedlé *jimieniu*, *południu* a t. d., kterýchžto nešvar a vlčkův i cyrilský i český jazyk docela prost jest, ano také u dávných polských spisovatelův nic toho se nenalezá. V měkkém pak skloňování jest počet slov velmi skrovný v ruském, polském i českém jazyku, ježtoby krátkého 2. pádu s pouhým ъ připouštěla, jak u př. r. rope, море, r. p. поле ; v češtině mnohoslabičná na ště : *lučišť*, *strnišť*, ačkoliv i zde dovoluje se genitiv takový končiti v í (r. též eň). Pozoruje se i v tom opět jakási náchylnost k mužskému skloňování. Některé toho důklady : rus. лезвее, лезвей ; острее (ostří), острей ; ружье (braň), копье, питье (nápoj) — ружей, копей, питей. Tudy i мореѣ, полеѣ. Pol. narzędzie, *narzędzi* ; nozdrze, *nozdrzy* (chřipě), słońce, *słońiec* i *słońcy*. — V českém veskrz : *srdcí*, *loží*, *slovci* ; toliko od *vejce* udržel se podnes starý pravidelný genitiv *vajec* ; rovně jako v našich starých památkách (Tkad.) *srdec* atd.

O 6. a 7. pádu buď ještě připomenuto, že původní koncovky *ech*, *y* a zvláště *i* v polštině nyní zřídka již se vyskytují, považovány jsouce za věc zastaralou, ješto jako v ruštině i zde nyní ženských pádův *ach*, *ami*, vůbec se užívá. Nalezáme jenom ve

starších polských spisech: *na łaniech, na drzewiech, po wielu leciech*, a v instr. *ciały, wrzeciany, usty, dobrodziejstwy, skrzydły, przede żniwy* atd. V češtině zas pokračujeme zrovna naopak, dovolující sobě ženských pádův *ách, ami* velmi zřídka, *ách* toliko po hrdelnících: *v rouchách, jablkách, kolečkách*. Též o polednách, *na kolách* od *kolo* pro rozdíl od 6. pádu *na kolech, -ích* od *kůl*.

Co se dříve podotklo o skloňování ilyrských statných jmen muž. pohl., totéž platí i o věcn. pohl. množ. počtu. Ta sama neurčitost a zmatečnost v nepřímých pádech jako tam. Skloňuje se tedy u př. a) *stado, sukno* a b) *polje, sèrdce* takto: *stada, sukna, polja, sèrdca*; gen. *stáda, súkana, poljah, sèrdcah*; dat. *stadom (ima), suknom (ima), poljem (ima), sèrdcem (ima)*; lok. instr. v obou stejně *ima*, a při jiných v obou pádech *ih*; což my s novějšími spisovateli tak rozeznávati chceme, že *ih* šestému pádu, *i* neb *ima* 7. ponecháme: *stadih, sukni, poljih, sèrdcih*; 7. *stadi, -ima, sukni, -ima, polji, -ima, sèrdci, -ima*.

Jednotník.

a) cyr.	о	а	оу	ѣ	омь
r.	o	a	y	ѣ	омь
p.	o	a	u	ie (u)	em
č.	o	a	u	ě (u)	em
il.	o	a	u	u	om
b) cyr.	е	я	ю	и	емь
r.	e	я	ю	ѣ (и)	емь
p.	e	a	u	u	em
č.	e	e	i	i	em
	(ie = i)	—	—	—	(im)
il.	e	a	u	u	em

Množník.

a) cyr.	а	ѣ	омь	ѣхъ	ы
r.	a (ы)	ѣ (овъ)	амь	ахъ	ами
p.	a	—	om	ach	ami (y)
č.	a	—	ŭm	ech (ích)	y
il.	a	ah	om	ih	ima (i)

b) cyr.	н	ь (їй)	емъ	нхъ	н (ьми)
г.	я	ь (ій, ей)	ямъ	яхъ	ями
р.	а	і	ом	ах	ами
č.	е	і	ім	іх	і
	(і	—	—	—	імі)
il.	а	аh	іma (em)	ih	іma (i)

Výčet kmenův prostých a odvozených.

Příklady kmenův prostých a hlavnějších odvodův: a) дръво (strom), прако, уръво (břicho); небо, р. *niebo*, končí tvrdě, toliko v češtině měkce *nebe*; рамо, gen. рама, v druhých jazycích toliko s zakončením nosové samohlásky *ramie*, *ramě*, o čemž později; внно, вѣно, зръно, č. ráno, lúno; тѣло, коло, уело, стькло; перо, ѳзеро, оутро, уадо, уоудо, блюдо (mísa), мыто, блато, лѣто, мѣсто, злато, оуста, врата; желѣзо, масо, просо, плесо (jezero), нго, роухо, лыко, мѣко atd.

Ve změkčeném skloňování *е* malý jen počet původních nalezá se kmenův, z nichž též některé za příklad uvedu: яѣ (г. яйцо, vejce), поле, море, горе, лице, жже (provaz), ложе; плече, г. плечо, il. *pleće*, č. *plece* a *plec*, pol. však *plec* m.

Značný jest ale počet věcních jmen na *їе*, tvořících nejprvnější a při tom nejslabší odvozování, poněvadž jim vždy za základ slouží jiná statná jména aneb jiné částky řeči. Odvozenými takto slovy znamenají se obyčejně ponětí hromadnosti, souboru, místního položení aneb sic povšechná odtažená ponětí vzhledem na jednotníky. Tímto druhem slov dostává se slovanské mluvě velikého stupně bohatosti, určitosti a malebnosti, zvláště skládají-li se s předložkami neb jinými slovy. Takové útvary jsou u př. od гора: погорїе, подгорїе, загорїе, предгорїе, пригорїе, протнкогорїе, междоугорїе, срьдогорїе, уръногорїе atd. Anebo od slova гласъ: съгласїе (souhlasí, svornost), разгласїе (nelibozvuk, rŭznice), безгласїе (němota), разногласїе (rŭznohlasí), многогласїе, благогласїе, сладкогласїе, четверогласїе (čtverohlasý zpěv) atd. Jakých by tu opisův v jiných jazycích bylo potřebí k vytknutí těchto pěkných výrazův! — Jiná slova téhož odvození jsou:

a. Jména souborná: дрѣвїе (dříví), вѣтвїе, дѣвїе, кръвїе, каменїе, трьнїе, зрънїе, яєїе (jedloví), зелїе (olera), гроздїе

(гроздъ), рождѣ (rozga), трѣстѣ (třtí), цвѣтѣ (kvítí, kwiecie), листѣ, лождѣ, галждѣ, гложѣ (bloží), ольшѣ.

b. Pojmenování místností: заглавѣ, междурамѣ, заплъмѣ, p. Zamorze, Zaodrze, Zawisłe atd.; рлснжтѣ (rozcestí), подбрежѣ, обочинѣ, объочѣ, č. předměstí, pomezí, návrší, podstřeší.

c. Stav nějaký aneb jiná ponětí odtažená: безмълвѣ (tichost), здравѣ, подобѣ, безправѣ (p. bezprawie), беззаконѣ, безоумѣ (amentia), безснѣ, многоводѣ, наследѣ (haereditas), бездждѣ, безсмертѣ, оучастѣ, всзвѣстѣ, малодошнѣ, č. počasí, nářečí atd. Takovýchto slovních útvarův jest zvláště v jazyku cyrilském a českém nesčíslné množství. V ruštině a polštině však nyní nahra- žují se zhusta při jménech místnosti dvěma předložkami stavenýma před jméno statné, u př. изъ за горъ, из подъ куста (my bychom řekli z podkřoví); p. z za pasa (ze zápasí) atd., o čemž na jiném místě t. při předložkách více. Tak též udá se nám pří- ležitost na jiném místě mluvití o časoslovních jménech na тѣ, анѣ, енѣ atd.

Odvozování pohl. věcn. následující připomenuta budete :

ко. пн-во od koř. пнтн, слово od koř. словтн; сьунко (topor), прѣднво (předivo), p. mięsiwo, żniwo; č. palivo, pečivo, stelivo. — пнектѣ : пнь (prněví, kmeny), листвѣ (chvojí, máje), p. sitowie, sítí náležejí do počtu již svrchu uvedených souborných s měkkým zakončením. K vydajným odvodům slouží slabiky стко neb сткѣ. V polštině stává toliko tvořící stwo, a jest zde pozorovati, že při četnějším shluknutí souhlásek obyčejně poslední souhláska kme- novní se vypouští; přichází-li však na konci c, tedy mizí násle- dující po něm s, což i my Čechové činíváme. U př. łotrostwo, królestwo, cudzołostwo, bóstwo, kupiectwo, prorocstwo. V ruštině vložení samohlásky e i tvrdost neb sběh souhlásek se odstraní i kmen lépe zachová, pročež: божество, купечество, пророчество. Ilyr též jako Polák souhlásky vypouští, anebo odvození toto vlo- ženým on, in zjemňuje: kraljestvo, bogastvo, tãrgovačtvo; bo- žanstvo, čověčanstvo, proročanstvo, bratinstvo. Shluk tento souhlásek nám Čechům ale nikoliv nevadí, aniž v úplném výtvaru slov jako: království, božství nevidíme té tvrdosti, jakou nám Poláci vytýkají. Nejsou zajisté slova ta ani tak tvrdá, jako jsou tytéž polské genitivy: przestępstwo, niebezpieczeństwo a j. —

V staroslovanštině střídá se po libosti obojí forma **CTBO** a **CTBĪE**, sloužíc k označení nějakého děje vůbec, anebo nějaké jakosti, hodnoty neb úřadu, aneb hromadnosti vůbec. My však Čechové obě tyto formy větším dílem určitěji bereme, znamenajíce koncovkou *stvo* jména souborná, koncovkou *ství* ale jenom vlastnost neb stav, u př. *křestanstvo*, *-ství*; *židovstvo*, *-ství*; *měšťanstvo* mu udělilo *měšťanství*. Podobná těmto odvozená jména statná jsou cyr.: **ДѢВСТВО -ІЕ**, **БОГАТСТВО**, **РОЖДѢСТВО**, **МНОЖѢСТВО -ІЕ**, **УОУѢСТВО -ІЕ**, **ОТЕУѢСТВО -ІЕ**, **ДЛЪГОДНѢСТВІЕ** (*longaevitas*), **ТОЖДѢСТВО** (*identitas*) a j.

МО. ПИСЬМО, **ПРАЖМО** (*polenta*, pražené jídlo); **rus. клеѐмо** (*píst*, přitisknuté znamení); **pol. jarzmo** (*jho*), **č. bělmo** (*na oku*), **пáсмо**.

НО. ПЛАТНО, **БРѢВНО** (*trabs*, *č. břevno*), **БРАШНО** (*jídlo*), **САЖНО**, **ОКНО**; **p. piętno** (*znamení*, *poskvrna*), **kupno** (*koupě*); **č. vláknо**, **humno**; — **КОЛЕНО**, **ПОЛЕНО**, **pol. kolano**, **polano**; **кРѢТЕНО**, **p. wrzeciono**.

ЛО. СТѢЛО — *ždžbĭlo*, **пекло** a **пѣкло**, **p. dziąsĭo**, **dzieĭo**, **jasĭa** *imn.* (*v česk. jesle ž.*), **číslo**, **světlo**, **máslo**. Zde připomenouti sluší o hojných odvozeních od časoslov pomocí tvořících slabik *dlo*, *adlo*, *idlo*, kterážto v pořadí *A* slovanských jazykův, jak povědomo, souhlásku *d* vypouštějí: **мыло**, **шило** — *mýdlo*, *šídlo*; **забрама** (*stěna*, *ochrana*, *propugnaculum*), **č. zábradlí**; **зрѣцало**, **зеркало**, **źwierciadĭo**, **zrcadlo**, *il. ogledalo*. **одеѣло** neb **одеѣвало** (*přikryvadlo*), **стоѣло** (*basis*), **писало** (*rafička*, *trest ke psání*), **правило** (*norma*), **кРѢМНО**, **кормило** (*gubernaculum*, *hlavní veslo*); **тоуило** (*lis*), **скѣтло** (*světlo*); **p. prześcieradlo**, **kadzidĭo**, **nosidĭo**; **č. divadlo**, **křesadlo**, **tvoridlo** atd. Jak patrnо, určena jsou slova takto tvořená k označení nástrojův, druhdy také místnosti nějaké, ale jen když i ona za nástroj k něčemu považovati se může, u př. *bělídlo*, *plavidlo*, *kupadlo* (*lépe než plavárna*).

ро nezhusta přichází: **ребро**, **шдро**, **вѣдро** (*hydria*), **бедро**, **сребро**, **pol. chuchro** (*rybí vnitřnosti*).

до též v nemnohých: **говѣдо** (*bos*, *jumentum*). Snad také **гнездо**, **стадо** a n. jiná, o nichžto však posud pochybno, zdali *д* ku kmenu nenáleží.

то. жнто (*frumentum*) od koř. **жнти** (*frui*), **решето** (*cribrum*), **коныто**, **корыто**; **č. síto**, **jelito** a j.

O vycházejících v *co* (*so*) později příležitost mluvití bude. Tak též o tvořícím slohu *це*, kdy službu koná ve slovcích zdrobnělých.

Máme ještě před sebou útvary pomocí slabik *ко*, *ско* a *нице* (*iště*), z jichžto počtu ale prozatím opět vyjímáme všechna zdrobnělá a zhrubělá slove (deminutiva, augmentativa vel exaggerativa), o nichžto později ve zvláštním článku bude jednáno.

ЯБЛЪКО (staroč. též *jablo*), **ВОЙСКО**, klubko.

Východ *нице* č. *iště*, il. *ište* koná hlavně službu v místních pojmenováních. V polštině forma tato není běžná, a užívá se místo ní obyčejně *isko*: **БОИЦЕ** neb **БОЮВНИЦЕ**, bojiště, il. bojište, p. bojisko, bojowisko; **ЗРЪЛНИЦЕ** (divadlo), il. pozorište, gledalište, p. widowisko; **ПАСТВИЦЕ**, pol. pastwisko; **ГНОИЦЕ**, il. gnojište, p. gnojowisko. Podobná jsou ze starosl.: **КАПНИЦЕ** (modlárna), **ПРИСТАВНИЦЕ** (přístav), **СЪБОРНЦЕ** (sněmovna), **ТРЪЖНИЦЕ**; č. žitniště, ječniště, ohniště, spáleníště atd. Někdy také nástroj se znamená: *biciště*, p. *biczysko*; *toporiště*, p. *toporzysko*; *lučiště*; **РАТОВНИЦЕ**, ratiště; p. *bożyszczce* (modla).

Sklonění III. (ženských A).

Pro statná jména žensk. pohl. postačuje dvojí skloňovací obrazec dle zakončení jejich anebo v samohlásku anebo v souhlásku. Obojí sklonění v pádech jednotníka znamenitě se liší ode dvou předcházejících, menší rozdílnost pozoruje se v množníku. Z obrazce staroslovanského skloňování ženských jmen končících na *a* neb *я* tudíž poznáme shodnost s ostatními jazyky, pročež hned v jednom je ku přehledu podáme. Vůbec shledáme při skloňování tomto mnohem méně odchylek a příčin k poznamenáním vedlejším. Vyskytující pak se zde onde rozdílnosti samohlásek snadno vysvětliti se dají z nauky o samohlasenství slovanském, uvedeme-li sobě na mysl pravidla tam podaná.

Jednotník.

a) суг.	а	ѣ	ѣ	ѣ	о	ѣ	оѣ
г.	а	ы	ѣ	у	(—)	ѣ	ою
р.	а	у	ie (e)	e	о	ie	а
č.	а	у	ě (e)	u	о	ě	ou
il.	а	е	і	u	о	і	om

b) cyr.	а	л	н	ж	є	и	єж
г.	я	и	ѣ	ю	(—)	ѣ	сю
р.	а	і	і	е	о	і	а
č.	ě (e)	ě	і	і	ě	і	і
il.	(j)a	e	i	u	o (e)	i	om

Množník.

a) cyr. г.	ы	ѣ	амѣ	ахѣ	амн
р.	у	—	om	ach	ami
č.	y	—	ám	ách	ami
il.	e	ah	ama	ah (ama)	ama
b) cyr.	л	ь	амь	ахь	амн
г.	и	ь	ямь	яхь	ямц
р.	іе	—	iom	iach	iami
č.	ě	í	ím	ích	ěmi
il.	(j)e	ah	ama	ah (ama)	ama

Statná jména končící se v sikavky již tak často připomínané náležejí i zde z podstaty své ke sklonění měkkému, a jen pravopisně dle známých již pravidel zdají se z jednoho v druhé přebíhati, anof před samohlásky náležející změkčující přídech neboli i v některých pádech se jako potlačuje; pročež: *кожа, л, н, ж* atd. *овца, л* atd., *rus. овца, овцы, pol. koža, y* atd.

O jednotníku buď připomenuto, že polský a český instrumental *a, ia* — *ou, í* považovati se musí za skrácení z prvotnějšího dvouslabičného cyr. a *rus. оѣ, єѣ*, odkudž i délka samohlásky se v češtině vysvětluje. Jiného způsobu jest skrácení téhož pádu v ruském obecném mluvení a psaní, kdežto se samohláska *ou* docela vypustiti může: *забавой, недѣлей* místo *забавою, недѣлею*, tak též *стаей* (*hejno*), *юношей* atd.

O potřebné proměně hrdelních hlásek v sikavky na stejné řadě s nimi stojící v 3. a 6. pádu již jsme se dříve zmínili, pročež: *нозѣ, nodze; моуха, моуѣ, musze, mouše; ласцѣ, łasce, łasce* atd. V nářečí velkoruském (ne však malor.) proměny této naskrze se nešetří: *ногѣ, мухѣ, рукѣ*. U kmene ilyrského zde mnoho na vůli ponecháno; Srbové a Dalmatinci nejvěrněji přechodův těch šetří, nejméně Slavonci a Chorvaté; onino *duga, dúzi; snaha, snasi* (nevěsta); *svraka, svraci* (straka); tito prostě *dugi, muhi, mački* (kočka). — Dále obyčejný přechod *z ł v l* v polštině a *z r*

v ř i v polštině i v češtině: *smoła, smole; kara, karze*. — Končící se v ruštině statná jména v *ia* neboli *ья* bezpřízvučné v témž 3. a 6. pádu místo *ъ* přijímají *и*: *молнія* (blesk), *молніи*; *стихія* (živel), *стихіи*.

V měkkém skloňování polských ženských jmen podává obrazec náš za příkladem nynějších grammatikův a spisovatelův v 2., 3. a 6. pádu samohlásku *i*; leč nesčíslní příkladové z nejlepších spisovatelův starších jazyka tohoto poučují nás, že někdy takto se nesklouňovalo; nýbrž že 2. pád jako v češtině měkké *ě* míval, někdy také *ěj*, ješto rovněž v 3. a 6. pádu nalezá se. Také snadno jest se přesvědčiti, že i 4. pád za oněch dávnějších časův skoro veskrz, nikoliv jako nyní v nosové *ę*, alebrž v širší hlásku *a* vycházel, rovnaje se instrumentalu. Starší skloňování, stojící bliže k staroslovanštině, mělo takovouto tvárnost: *ziemia, Azya, zorza, praca, odzieża*; gen. *do ziemie, Azye* neb *Azyej, zorze, prace, odzieże*; dat. lok. *ziemie, Azyej, zorzej* atd.; akk. *ziemią, Azyą, zorzą* atd. Tento starý akkusativ v *a* podržují podnes ještě cizí jména končící v *ia*, jako *Anglią, Irlandyą, Turcyą, stacyą*; pak zachovává se i tehdaž, když před změkčenou samohláskou stojí dvě souhlásky: *zbrodnią, głownią* (hlaveň), *budowlą*; mimo to *wolą, rolą, dolą*; pak *mszą, pieczą, suszą* a n. j. Při některých obojí jak líbo: *cięża* (tíže), *leża* (lože). Szabla však má *szablę*.

V 5. pádu ilyrský jazyk užívá veskrz *o*, ať měkké neb tvrdé jest sklonění; předce však v zakončení *ica* po staroslovansku raději *e* klade: *vodice, priateljice, djevice* atd. Též *gospoja* — *gospoje* (paní). Slova zdrobnělá neb přímilná měkkého zakončení v polštině místo *o* mívají *u*: *ciociu* (tetička), *Józiu, Marysiu*. Často však i toto *u* se vypouští, aneb 1. pád slouží za 5.: *Jaguś* (Aneška), *Hanuś* (Johanna), *Marya, Aniela* atd.

Obrazec měkkého skloňování českého (a to platí také o následujícím čtvrtém) ukazuje nám zřejmě, kterak všecky skloňovací samohlásky převrhly se ve dvě nejužší a nejvyšší, totiž *e* a *i*, čímž ale našemu nynějšímu jazyku nehrubě poslouženo, i stojí v tom ohledu daleko pozadu za ostatními slovanskými sestrami. Plnější a rozmanitější bylotě ovšem staročeské skloňování, majíc tuto podobu, jak se nám z nejstarších památek našich jeví: *holu-bica, vola, -e, -i, -u, -e, -i, -ú*.

V množníku narážíme na odchylky následující: г. дыра mimo pravidelné sklonění má též i jiné jaksi mužskému podobné: дырья, -ьевъ, -ьямъ atd.; слюна (slina) přechází v množn. do měkkého sklonění: слюни, слюней atd., а курица běře množník od zastaralého кура, tedy: куры, куръ atd.

Dále rozhoduje v ruštině často blahozvučnost, má-li 2. pád v ъ prodloužiti se v ей: воня, -ей, а podobně броня (brnění), клешня (klepeto), распря (rozeprě), ноздря (chřípě). Totéž se děje s ženskými jmény, v nichžto před přízvučným я přichází ъ: скамья (stolička pod nohy) — скамей, а podobně свинья, тулья (svršek čepice), статья (článek, pojednání). Opět jiná dovolují zakončení jedno i druhé: тоня (tůně) má тоннъ i тоней, а podobně доля (osud), заря, стезя. — Nalezá-li se však před я samohláska jiná, anebo nemá-li východ ъя přízvuk, končí se pád druhý v й, u př. стая (hejno), стаи, а podobně шея (šije), змѣя, соя (sojka), струя (tok), молнія (blesk), гостѣя (hosti ž.), лгунья (lhářka) atd.

Při shluku souhlásek také v polštině končívá se 2. pád v i: *wyroczeni* (výrok), *kłótni* (hádky), *zbrodni* (nepravost), *pochodni* atd. V jazyku českém kratšího genitivu užíváme toliko při ženských jménech v *ice* vycházejících: *lžíce, lžic; ulice, ulic; plíce, plic; světnice, světnic*. Podobně *míle* a *košile*: *pět mil, košil*. Na liřost se ponechává toho neb druhého kladení v končící se na *yně*: *Turkyně, jeskyně, kuchyně*; též *ovce* má i dle starého způsobu *ovec* i dle novějšího *ovcí*; od slova *neděle* znamená *mnoho neděl* čas po sedmi dnech počítaný, *mnoho nedělí* zase dni nedělní. Také to ohledem na jazyk náš buď podotknuto o pádech ostatních, že za starodávna dativ a lokál místo *ím, ích* také *em, ech* míval: *dušem, jeslem, pracem, prácech*. Slovo *dvěře* podivným způsobem přeskočilo v třetím pádu v sklonění mužské, majíc *dveřím* a také *dveřům*. Konečně, kde blahozvučnosti není na překážce, vypouští se v pádu 7. i samohláska *e*: *přede dveřmi, s věcmi, nedělmí*, ano i *neděli* (před pěti neděli).

V ilyrštině druhý pád v písmě užívá se posud od mnohých v starší a slovanštější krátké formě: *žen* místo *ženah*, *polovic*, *sob* (světnice). Druhdy zas místo *ah* obyčejně *ih* se slyší: *cěrkvih*,

lastih (vlastovka), *ljéskih* (líška), *ka vgih* atd. Pád 3., 6. a 7. zněji stejně (zvláště jižněji v Srbsku) s zakončením *ama*. Lok. též *ah*: *na livadah*, *u kućach* atd.

Výčet kmenův prostých.

ВЪИ (hrdlo), **ВЪИ** (větev), **ЗМІИ**, **СТАИ** (stabulum), **СТРОУИ**.
ИВА, **ЛАВА** (lavice), **МЛЪВА** (hluk, řeč).

РАКА (ancilla), **ПАГОУБА** (perditio), **ВРЪБА**.

ЛАПА (tlapa), **КРОУПА**, **СТОПА** (kročej, šlepěje, stopa).

ТЬМА, **КРЪМА** (puppis).

• **Ф** toliko cizí: **АРФА**.

Po retních zvucích, jak známo, prostředkovati se musí měkčení tekutým л jak v cyrilském tak v ruském a ilyrském jazyku: **КАПЛА** (krůpěj), **КОУПА** (koupě), **ЗЕМЛА**, **КРЪМЛА** (krmě).

ВИНА (causa), **ЦЪИ**, **ТИИ** (lutum), **СТРОУИ**.

ПИЛА, **ПУЕЛА** (včela), **СКАЛА**, **ХВАЛА**, **ХОУЛА**.

ВЪРА, **ПАРА**, **ПОДНОРА**, **НОРА** (antrum, šluje), **СЪРА**.

ВОНА, **БРОИ**, **БАИ** (lázeň).

ТЛА (práchnivina), **ЖЕЛА** (lkání, fletus), **ПОСТЕЛА**.

БОУРА, **ПРИ** (pře), **ЗАРИ**.

ОУДА (udice), **ПОБЪДА** (vítězství), **ОВИДА** (ukřivdění), **БРАЗДА**,

МЪЗДА. —

РОТА (přísaha — porota), **УЕТА** (hromada, tlupa), **КЪТА** (kytka).

МЕЖДА (meze), **РЪЖДА** (rez), **МЪЖДА**. Zákon známý a v souhlasenství vysvětlený. Protož také změkčené та zní cyr. шта, ца, Јако: **ПИЦА** (pokrm), **ЛАЦА** (čočka), **СРЪЦА** (potkání, los); **ТЕЦА** od **ТЕСТЬ**, **КЪЦА** (křoví) od **КЪСТЬ** (keř).

ЪЗА (юза, vazba), **РИЗА** (šat), **СЪЗА**, **ПЛЪЗА** (úžitek).

ОСА (vespa), **ЛЪСА** (pletení, koš), **КРАСА**, **РОСА**, **РАСА** (řasa, třepení). — **ЪЗМА** (jízva, vulnus), **СТЪЗМА**, **ХЪЗМА** a **ХЪЖА**.

ЛЪЖА, **ДЪЖА**, **СТРАЖА**, **КОЖА**.

СОУША, **УАША**, **КАША**.

ТЪХА (nubes, imber, grando atd.), **ПРИТЪА** (parabola), **ВОДОТЕЧА** (canalis).

ПЪГА (lentigo), **НЪГА** (mollities), **ДЪГА** (iris), **ВИИГА**, **ДРАГА**.

ЮХА, **ЛЪХА** (záhon), **ОУТЪХА**, **МОУХА**.

СРАКА (straka), **РАКА** (rakev), **МЪКА** (muka), **МЪКА** (farina).

Odvození.

в. скрлнѣм, верѣм (páka, veřeje), ладѣм (lodi); p. nadzieja, č. naděje, il. nada.

в. котва, кзѣм = кзѣм, матѣм (mieťa, máta. mentha), лнѣм (usura). Z většího dílu odvozená pomocí slabiky *va* znamenají čin nějaký, a neurčitý způsob sloves patrně všude v nich znáti se dává: жатѣм (messis), влатѣм (kletba), жрѣтѣм od жрѣти (oběť), ловитѣм, орѣтѣм, женитѣм; č. p. bitva, pastva, modlitva (nyní zkaženě *modlitba*). Někdy znamená se také nástroj: вритѣм, p. pochwa, č. pošva. Jiné odvozy jsou джерѣм, дрѣжѣм (moc, panství), č. kolčava, p. kurzawa (prach); татѣм, č. kopřiva, p. pokrzywa.

в. I tato se větším dílem odvozují od časoslov, a však nikoliv jako předešlá od neurčitého způsobu; nýbrž od samého časoslovního kořene. Označuje pak se jimi též konání nějaké, a mnohdy s předešlými se zaměňují, u př. суг. орѣтѣм, č. orba; p. gonitwa, č. honba; суг. молѣм a молитѣм. Jiná toho druhu jsou: ѣлѣм (léčení, hojení), свѣтѣм, сждѣм, друѣжѣм (přátelství), длуѣм (lačba, hlad) od длуѣм, длати; č. hanba, prosba, p. wróžba (hádání, prorocství). V оба: злѣм (i злѣм), жалѣм, жтѣм (viscera). K tomu č. p. chudoba, choroba, mdloba.

м. Výtvary slabikou *ma* působené nemnohé jsou: слѣм, оѣм (usně, kůže, corium), косѣм (chomáč, klok) od косѣм (vrkoč), крѣм, женѣм (pellex, souložnice).

Tím oblíbenější jest tvořící на v nepřehledném množství odvodův slabikami на нѣм, анѣм, нзѣм atd. Zde přestatí musíme na několika málo příkladech: вѣнѣм, оѣнѣм (pysk, řet), č. panna, kněžna, hřivna atd. (овѣм, евѣм znamená dcery: цѣревѣм, Петровѣм, p. pułkownikowna, podsędkowna, królewna atd.) — Dále глѣнѣм, шнѣм, рѣнѣм долнѣм, tedy výměry v prostoro. Maso a kože rozličných zvířat: коннѣм, звѣрнѣм, ѣленнѣм, телѣтнѣм, skopovina; — stromy a křoviny: брѣзѣм, олѣм, орѣшѣм, леѣм atd. Jiné rozmanitého významu, zhusta též všeobecná neb odtažená ponětí: истѣм, годнѣм (tempus), сѣднѣм, друѣжнѣм (comitatus), пѣнѣм (pelagus). Toliko v množníku přicházející: крѣстѣмнѣм (křtiny), пострѣжѣмнѣм, p. zaręczyny (oddavky), grochowiny, mydliny atd. — нѣм a нзѣм často se střídá, v kteréžto druhé formě zvláště polština si libuje: глѣнѣмнѣм (kapitola), ѣлѣмнѣм (pevnina, terra con-

tinens), оукоуризна (opprobrium); p. pańszczyzna, ojczyzna, gotowizna, polszczyzna atd.

нѣ. веуернѣ (nešpory), свѣажнѣ od свѣожъ (díra, štěrbiná), наковалнѣ (nákovadlí, kovadlina); p. stajnia (konírna), studnia, suszalnia, gotowalnia (toilette), suknia. — ѣнѣ neb ѣнн: богѣнѣ, дроуѣнѣ, кнѣгѣнѣ, рабѣнѣ; p. gospodyni, Turkini, prorokini; č. hospodyni (Štítný) atd. Odtážená: грѣдѣнѣ (hrdosť), свѣатѣнѣ i свѣатѣнн, поустѣнѣ i поустѣнн, милостѣнѣ; p. jaskinia.

лѣ. нѣглѣ, теслѣ (sekera), метлѣ (koště); гомолѣ (pyramida), крамолѣ (zbouření, seditio), могылѣ; č. mrtvola, stodola a j.

лѣ. тѣклѣ (pryskyřice), петлѣ (petlice, oko); недѣлѣ; p. grobla (hráz); č. žežhule, sněhule (lagopus).

рѣ a рѣ. сестрѣ, искрѣ, пещерѣ (jeskyně), сѣкырѣ (securis), p. č. sikora, č. mezera; веуернѣ — *wieczera*, vlastně jest to odvozené prvnějšího způsobu z odvozeného веуеръ.

дѣ. Zde přede vším zmíniti se musíme o jménech statných vztahujících se k odtáženým ponětím, jako правдѣ (justitia), кривдѣ, враждѣ (inimicitia). Dále i jiná: оуздѣ, доудѣ aneb мн. доудѣ, сковрадѣ (ránev), громадѣ, бесѣдѣ, лебеда, p. loboda. Tvořená v staroslovanštině pomocí slabiky ждѣ stojí však zde sama o sobě, a v druhých jazycích slovanských docela pod jinými tvořícími slohy je hledati dlužno. Poměry a přechody tyto však v nauce o souhlasenství předběžně vytknuly se. надеждѣ od надѣѣ сѣ, p. nadzieja, č. naděje, rus. надежа; одеждѣ od одѣѣ сѣ, p. odzież, г. одѣжа, č. oděv, il. odělo; вѣждѣ (víčko) od вѣятн (hýbati), p. powieka, staroč. pověje, il. vedja. Tvořící адѣнн přichází ve slově попадѣнн (popova manželka).

тѣ. мѣутѣ (мчусь, snění, přízrak), лопатѣ, ламнтѣ (tvář); č. pokuta, podstata. Zvláště veliké jest množství odtážených na отѣ: лѣпотѣ, работѣ, срамотѣ, щедротѣ, простотѣ, красотѣ, p. č. čistota, ślepota, pēchota, němota, pieszczota atd. Odvodivka tato stejného jest i původu i významu s jinou ještě obecnější, totiž на остѣ, оśé (řídčeji отѣ, оś), s kterou se při čtvrtém sklonění potkáme, a druhdy libovolně klásti se může jedna místo druhé: свѣтлотѣ a свѣтлостѣ, правотѣ a правостѣ, благотѣ a благостѣ; p. enota, č. ctnosť, p. dobrota a dobroć. Nalezá-li se v cyr. před o měkká souhláska, zní východ tento етѣ: нищетѣ (chudoba) od нищѣнн,

синета (blankyt, modrá barva) od синій, соуіета (vanitas) od соуї, k nimžto buď přičteno i slovo клевета (místo клеіета od клати). Sem náleží také pohlaví mužského: юнота (juvenis), сирота m. a ž. (pupillus), pak *starosta* od *starý*.

ца. Ze všech sikavek slouží jediná souhláska ц k odvozování v této třídě. Za to ale jest nepřehledné množství těchto odvodův po veškeré mluvě slovanské.

Nejpříze naskytují se nám útvary činěné pomocným нца со pobočnice jmen pohl. mužsk. Převádění takovéto jmen jednokmenných z jednoho pohlaví v druhé nazýváme v grammatice *přechylkou* (motio). Takto se utvořují: голженца od голжь, ослиця, медьвѣдниця, пѣстоуниця, пророуниця, владьуниця, отроковниця (puella); p. *pasierbica* (pastorkyně), *karlica* od *karzeł*. Zvláště se to děje proměněním mužského ець, нкъ v нца: самьць самниця, юниця, агниця; грѣшниця, двѣрниця (ostiaria), плѣниця (zajatá), помощниця atd. Chtěli-li bychom ostatní sem náležející statná jména rozřadovati dle vnitřního rozdílu ponětí, tedy případně největší částka v pořadí oněch slov, jimiž se znamená místnost, schrána, stromoví, rostliny, nástroje, nábytek, oděv atd. Velikou část činí též slovece zdobnělá, o nichžto později řeč bude. Některé příklady toho zde uvedeme: оулиця, горниця (coenaculum), ложниця, оржниця, č. zbrojnice, světlice, pivnice; смоковниця (ficulnea), пшениця, кориця (skořice); лѣстниця (schody), кадильниця (thuribulum), колесниця (vůz), соулиця (sudlice, kopí), палиця. Mimo to jména souborná a jiná odtažená: двонця, тронця, множниця (hojnost), мателниця (chumelice), č. tlačence, směsice; сур. десниця, шоуниця zní jiným Slovanům *pravice*, *levice*. Někdy se н z tvořící slabiky vypouští: овця místo овниця, мѣшця (sval, rámě).

га. Помощным га одвозенých skrovný jest počet: острога (ostruha), халоуга (plot, trnina). Častěji v ruštině se vyskytá: бѣлуга (vyza), сотняга (100 rublův), летяга (létavá veveřice), сермяга (hrubé sukno, šerka, p. *siermiega* = kabát takový) a j.

ха. сноха (nevěsta, nurus, il. *snaha*, stažené z původního *synocha* = synova žena); мащѣха (noverca), s proměnlivou sikavkou i následující samohláskou г. мачиха, il. mačucha, p. macocha, č. macecha; гороуха (hořčice), pol. warzechy (vařečka), ślepucha, (slepýš), rzeżucha (řeřicha), zawierucha (vánice), č. mrcha, ple-

ticha; rus рубаха (košile), веснуха (zimnice jarní). Zvláště zakončení *ixa* užívá se k označení žen řemeslníkův atd., u př. купчиха (kurcová), золотариха (zlatníková), пономариха (kostelníková), ткачиха (tkalcová) atd.

ка. Větší částka slabikou *ка* odvozených jmen, iichžto, nesčíslné množství jest, zavírá v sobě ponětí zdrobnělosti. Prozatím tedy uvádím zde některé příklady, kde koncovka tato nic zdrobnělého neznamená: *рѣбѣка* (kuroptev), *пѣюска* (zelená slupka na ořechu, obořeší), *верѣнка* (borůvka); pol. klęska (pád, nehoda); č. válka, schůzka, zahálka, sýpka atd. Zvláště přechylkou z mužských jmen vycházející: Slovanka, Římanka, kuchařka, dědicka; p. Ślāzaczka, wojewodzanka (dcera vojedy), złodziejka, piekarka atd.

Mužská statná jména s východem o a a.

Poněvadž pohlaví přirozené před grammatickým vždy přednost má, následuje z toho, že onano slovanská jména statná, znamenající osoby mužské, vždycky své pohlaví mužské podržují, byť i končila se ve samohlásku *o* věcního anebo *a* ženského pohlaví. Protož také všeliká přístávka v průpovědi, vztahující se k takovým jménům, povždy z mužského pohlaví brátí se musí.

Mužská jména vycházející v *o* v cyrilštině veskrz jsou neobyčejna; nejvýš snad jeden neb druhý příklad dal by se nalezi mezi slovy cizojazyčnými. Rovně malý počet jich jest i v jazyku českém a polském, ale častěji potkáváme se s nimi v ruštině a ilyrštině.— Mužských jmen končících se v *a* v každém slovanském jazyku dostatek stává. Nebude zbytečno napřed některé příklady zde položit:

o. Pol. szukojło (slidič, čmuchálek), czuryło (pomatenec švihlík); obě slova nyní zastaralá, v 16. ale století běžná. Milkovná slovice *bratunio*, *dziadunio*, *tatunio*, pak jména vlastní *Fredro*, *Jagiełło*, *Lewko* atd.; ruská: смекайко (neodhodlaný, cunctator), оплетало (šejdíř), мѣняйло (penězoměnes), погоняйло (kočí); taktěž i jména vlastní Иванко, Олешко, Михайло, Мануйло atd.; il. brico (bradyř, holič), gnjico (rozmazánek, nevrlec), Marko, Ivo atd.

a. Z končících se statných jmen v *a* vztahuje se veliký díl k obojímu pohlaví, čehož obzvláště v jazyku ruském hojnost přichází.

Суг. слоуга, коюкода, владѣика, оужняка (cognatus et cognata, cf. příbuzný z koř. жза), юнота а юноша, велможа (magnas), некѣжда (neuk, idiota), теуга (cursor) а предтеуга (Іоанъ), бѣица (bitec), оубѣица (vrah), идѣа (jedlík). Rovněž na změkčené м vycházející: вѣтѣа neb вѣтѣа (řečník), дрѣводема (drvoštěp), просьѣма (žebrák), книгоѣма (γραμματευς), виноурѣпѣма (číšník) atd. K těmto připojují p. kaznodzieja (kazatel), wiercipięta (vrtipata, větrník), sknera (houžvička), gaduła (tlachač), starosta, świetosza (pobož-nůstkář), włoczega (povaleč), a nescíslné množství pomocí slabiky *ca* vytvořených: mówca, zbojca, znawca, dozorca, dobroczyńca atd. Sem náleží i české: *hrdina, pastucha; rukojmě, panoše* а rovněž zhusta obyčejná v *ce*: soudce, strážce, přímluvce, zrádce, smírce, zlolajce. — Z rus. обжора (žgout), самоучка, порука (rukojmě), бѣдняга (ubožák), винопійца, вольница (prostopášník), умница (chytrák). Měkce končící: рохля (lenoch), дядя (ujec), долгошея (dlouhokrký). Cizí планета, комета také v slovanštině za mužská se berou.

Z ohledu skloňování takovýchto statných jmen pozorovati sluší, že v jazyku cyrilském, ruském а staročeském neodchylují se od skloňovacího obrazce jmen pohlaví věcního а ženského, jak jsme je sobě byli vystavili. Pročež слоуга, -ѣа, -зѣ, -ж atd. V novějších však nářečích, jmenovitě v polském а českém, nastoupila divná směsice ze skloňování jmen ženských, mužských а dílem i přídavných.

Z ohledu polských mužských jmen na *o*, ježto jsou větším počtem jména vlastní, dosti bude když připomeneme, že skloňování jejich od obyčejného mužského se neliší; i skloňuje se tedy u př. *Fredro, -a, -owi* atd., v množ. počtu, *było-liby* potřeba, *Fredrowie, -ów* atd. Předce ale některá jména v jednotníku z pravidla tohoto se vyhrazují, jako *Jagiełło, Tarło*, jenž k ženským kloní se pádům: *Tarły, -e, -ę* atd. Takto na dvojí stranu rozchází se též skloňování v ilyrštině, u př. *Marko, -a, -u* vzorem mužských; *Tomo, -e, -i, brico, -e, -i* vzorem ženských, а оť patrno, že v takovýchto slovech samohláska *o* původní *a* zastupuje. — Polská jména muž. pohl. s *a* jdou v jednotníku pravidelně podlé ženských, v množníku podlé mužských. Tedy *sprawca, -y, -y, -ę, -o, -a*, mn. *-cy, -ców, -com*. Předce však kratší 2. pád ve mn. poč.

ve mnohých případech se udržuje, v čemž nejvíce sluch a libozvuk rozsudím bývá. Tak od slova *mezczyzna* mn. *mezczyzni* — *mezczyzni*, od *pijanica* — *pijanic*, od *sługa* — *sług* atd.

V jazyku českém činí rozdíl ve skloňování tvrdé neb měkké statných jmen zakončení, totiž východ *a* neb *e*. V případě prvním neliší se sklonění od obrazce ženských jmen, toliko datív a lokál v jednotníku, pak nominativ a druhdy také genitiv množníka přeskakují ve třídu mužských; pročež u př. *starosta*, *vladyka* má nyní 3. a 6. pád obecně *starostovi*, *vladykovi* místo starodávního *starostě*, *vladyce*, množ. *starostové*, *vladykové*, *starostův*, *vladykův*; a však posaváde nézní nám neobyčejně i *starosty*, *starost*, *vladyky*, *vladyk*. Cizí však jména statná a dílem i osobní řídí se v množníku skloněním mužským: *levíta*, *evangelista*, *Hroznata* atd. Jména měkkého zakončení skloňujeme nyní zcela dle obrazce mužských, jedině pátý pád v jednotníku nedělí se od prvního: *soudce*, *rukojmě*, *panoše* atd.

Polská statná jména *sędzia*, *hrabia* a složená *burgrabia*, *margrabia* (tolik co kasztelan) skloňovala se druhdy pravidelně podle ženského vzoru; nyní ale přešla jsou v jednotníku v skloňovací způsob přídavných, ačkoliv 5. a 7. pád posud zůstává při předešlém skloňování, konče se totiž v *o* a *a*. Jejich pak množný počet spravuje se jako při ostatních skloňováních mužským. Pročež *sędzia*, *sędziogo*, *sędziemu* atd., mn. *sędzie* aneb *sędzowie*, *sędzów* atd.

Sklonění IV. (ženských B).

Čtvrté skloňování pojímá v sebe ženská statná jména končící se v měkkou souhlásku. Můžeť se též slušně nazývati skloněním působeným pomocí nejužších a nejvyšších samohlásek, poněvadž skutečně v původním jeho tvaru toliko samohlásky *e* a *n* přicházejí.

Jednotník.

cyg.	ь	н	н	ь	н	н	їж
rus.	ь	н	н	ь	ь	н	ью
pol.	—	i	i	—	i	i	ią (a)
češ.	—	i	i	—	i	i	í
il.	—	i	i	—	i	i	ju.

Množník.

cyr.	и	їи	ѣмъ	ѣхъ	ѣми
rus.	и	ей	ямъ	яхъ	ями
pol.	i	i	om	ach	ami
čes.	i	í	em	ech	mi
il.	i	ih	ima	ih (ima)	ima.

Při tomto sklonění vidí se mi potřebno vzhledem na náš jazyk český o dvojí věci se zmíniti:

a) Že změkčování koncové souhlásky v 1. pádu jak v písmě tak ve mluvě nyní hrubě se zanedbává, vyjímajíc jediné statná jména končící se v *ň*, částečně také některá, ježto v *d* a *t* vycházejí, ač i při těchto nyní zhusta jen *d* a *t* slýchá se: *zprověď* a *zprověd*, *zeď* a *zed*, *mast*, a zase *vlast*, jakož všecka na *ost* bez měkčení ponecháváme. Radno bylo by, pomalu k starému způsobu se vraceti.

Tutéž vadu a pokaženost, jenom že na větším ještě stupni, pozorujeme v jazyku ilyrském a vůbec u všech Jihoslovanův, ješto i naše posud měkčené *plíseň*, *čeled*, *mast* atd., zní u nich *pljésan*, *čeljad*, *mast*, ano i v samém skloňování aspoň námi zachovávaná měkkost tam mizí: *masti*, *jablani*.

b) Mnohá statná jména, ačkoliv v souhlásku se končí, ne-sklánějí se předce dle tohoto 4. obrazce; nýbrž dle předešlého 3. v pořadí měkkých. Příčina odchylky této má však v tom svůj základ, že takováto statná jména jsou skomolena, t. j. že ztratila jsou a odvrhla samohlásku někdy skutečně na konci slova se nalézající, kteroužto však v jiných nářečích našich větším dílem posud nalzáme. Taková jména jsou u př. *chvoj* místo *хвои*, *kolej* místo *колеи* (i v pol. *kolój*), *zář*, *věž*, *stráž*, *lázeň* (p. *łaźnia*), *píseň* (r. *пѣсня*), *zem* a *země*, *postel* (cyr. *постелья*, rus. *постеля*, il. *postelja* a *postelj*), *skryš* místo *skryše*, *krádež*, *loupež* (druhdy muž. pohl.) a j. Takováto skracování vloudila se i do polského jazyka, u př. *woń* místo *вои* (vůně), *skroń* místo *скранія* (skráně), *pieśń* a n. j., a však v tomto jazyku proměna tato grammaticky málo znamená, ješto v polštině skloňování ženských jmen statných v měkkém zakončení blíže se stýká nežli u nás. — Odtud v češtině ostatní pády zachovávají staré skloňování: *lázně*, *lázním* atd.

O jednotlivých pádech zbývá při tomto sklonění málo co připomenouti. V ruštině může ve vyšším slohu na způsob staro-

slovanský 7. pád též do dvou slabik *но* býti prodloužen, což zvláště po *щ* vždy se zachovává, u př. *властію* (mocí), *свирѣлію* (pištalou), *кротостію* (mírností), *вещію, помощію*. Také v 7. pádu počtu množného nekončí se posud některá slova v obyčejný pád *ями*, ale zachovávají staroslovanské prosté *ми*, jako : *дверь, лошадь, плеть* (bič), *рак дѣти, люди* — *лошадьми, дѣтьми* atd. Při slovech *рѣчь, страсть, кость, скакертъ* (ubruš) na vůli ponecháno, užívati jednoho neb druhého zakončení.

V polštině ke zdvořilejšímu titulování náležející slova *Waszeć* a *Waszmość* (místo *wasza miłość*) přijímají v akkusativu *i*, vokativ pak jednostejný jest s nominativem. — Prímé pády množníka přijímají dílem pravidelně *i*, dílem ale také *e*. Těžko zde udati postačitelého pravidla, jako ve všech takovýchto případech, kde jazyk uchýliv se od pravé cesty dává se na bezcestí a sám sebe mate. Tak zachovává se samohláska *i* ve slovech: *brwi, myśli, maści, geśi, pieśni, nocy, myszy, rzeczy* a j., naproti tomu jiná osobují si *e*: *wsie, twarze, poręcze* (zábradlí), *żerdzie, kąpiele* a j. v. — Mělo-liby se státi, žeby povstala dvousmyslnost v řeči ze stejnosti pádu druhého (ješto v jednotn. *i* množn. krátké *i* béře; my aspoň dlouhostí hlásky této je rozeznáváme): tedy sobě dovolují i starší i novější spisovatelé genitivu takovému ve množ. p. dáti zakončení mužských jmen: *pieśniów, myszów, wsiów* atd. Zabíhání však takové do skloňování jinopohlavního ničím se nedá ospravedlniti, a lépe snad by se tomu pomohlo rozvedením samohlásek: *pieśniéj, wsiéj* atd.

O ilyrském čtvrtém sklonění jen to v krátkosti podotknuto buď: Jak již z prvního rozdilu známo, přechází tekuté *l* v ilyrštině na konci rádo v samohlásku *o*, protož slova jako *misl, sol* znějí *misao, soo*; ale v nepřímých pádech tudíž *l* se jeví: *mislě, solě*, ačkoliv od mnohých též *misal, sol* jest užíváno. Instr. jedn. jest jediný pád, kde měkkost se znamená: *kostju, stvarju* (věc), *izpovjedju*, což však ze stažení slabik snadno se vysvětliti může (*kostju* místo *kostiju*). Po retních za příčinu změkčení toho můž i *l* se vkládati: *zob* (oves), *zobju* a *zoblju*; *kap* (kapka), *kapju* a *kaplju*; *kèrv, kèrvju* a *kèrvlju* atd. Pád tento podlé rozličných krajin též rozličně se mění, anof jinde též na *jom* (u Horv. na *jum*) přechází: *radostjom* (-*jum*); u Dalmatincův

druhdy také *im*, ato *i* se vyskytuje. V množ. 3. 6. a 7. pádu tentýž zmatek a totéž neslovanské zakončování jako v předešlých skloněních. Srbové obyčejně všechny tři pády vypouštějí v *ima*; novější ilyrští spisovatelé, vracující se opět k původnímu tvaru, končí dativ v *im*, lokal v *ih*, instr. v *mi*. V obyčejném vyslovování běžný pád *ima* krátivá se též v *ma*: *rječma* (slovo), *stvarma*, *zarovjedma* (rozkaz); *klup* (lavice), *klupma* a *klupama*; *peč*, *pečma*, *pečima* a *pečama* atd.

Výčet kmenův a odvodův.

I. **цѣвъ** (cívka, pištála), **кѣвъ** (provazec), **бѣвъ** (ořočí); **скрѣвъ** (r. скорбь = péče), **отрѣви**; r. **сыпь** (neštovice, osypky), **цѣпь** (řetěz); **озимь** (setba podzimní); **сѣнь** (stín; stán, síň, tentorium), **грань** (kraj, hranice); **соль**, **мысль**; **ярь** (jeř), **тварь** (tvor, č. p. tvář); **ядь** (krmě, vnada), **мѣдь** (aes), **удь** (dětstvo, proles), **тврѣдь** (firmamentum), **стоудь** (studenost, frigus); **ннтъ**, **ратъ** (bellum), **плѣть** (tělo, pleť), **прѣсть** (humus), **льсть**; **гразь** (bláto), **ось** (axis), **вещь** (res, negotium), **нощъ**, **мощъ** (základní t, c, č, h); **рхъ** (sermo; r. rzecz = res), **схъ** (caedes).

II. **въ**. **вѣтъ**, **хорѣвъ** (vexillum); r. **zarzew** (řeřavost), **miętkiew** (máta), **rzodkiew** a **rzadkiew**; česk. **pánev**, **obuv**.

нь. **рвень** (rvačka, hádka, snaha), **дль**, **раве(ь)нь** (rovnost), **хрѣвленъ** (červená barva), **поводнь**, **весень** (podzimek), **бллонь**, **брань** (od брати ся, potýkati se); r. **otchłań** (jícen, požeradlo), **goleń** (holeň), **przestrzeń** (prostor), **kieszka** (kapsa).

ль. **стѣль** (steblo), **отрасль**, **летрасль**; **всли**, **губель** (záhuba, perditio), **сопель** (pišťala), **скадель** (střep, taška), **обнтель** (obydli), **добродѣтель** (ctnost), **скрижаль** (deska, tabula), **печаль** (hoře, zámutek); pol. **kapiel**, **topiel** (vír, zátočina, tůň).

рь. **де(ь)брь** (debř, údolí, vallis), **ноздри** (nares, chřipě).

дь. **падъ** (píd), **челмъ**, r. **piędz**, **czeladz**, č. **píd**, **čeled**.

K tomu сур. a rus. **площадь** (náměstí, rynk.) *

* Zde pozornost obrátiti třeba k oblíbenému Jihoslovanům tvořícímu slohu *ad*, jímž něco hromadného se znamená a který za tou příčinou za množník se považuje: *pidad* (drůbež) od *pile*, *-eta* (kuře); *zdrjebad* (hřibata) od *zdrjebe* (hřibě); *tomčad* (pacholíci) od *tomče*; *бисерчал* od *бисерче* (perlička) atd.

ТЬ. ПАМЯТЬ (memoria) od ПОМАНЪ; БЛАГОДА(Т)ТЬ (požehnání), РЪКОУТЬ (rukověť), СЪМРЬТЬ, ПЕЧАТЬ (pieczęć); p. wilgoć, dobroć, łakoc (lahůdka); č. pažif, peruf, labuf, hnilef (hnilosť), loukof atd.

Největší počet ke sklonění tomuto náležejících statných jmen tvoří se pomocí slabiky **ость**. Tato statná jména, znamenající odtažená ponětí, vycházejí z největšího dílu od přídavných jmen: **злость** od **злый**, a tak i **старость**, **тихость** atd., ješto zbytečno by bylo zdržovati se příklady mnohými při tomto vůbec známém tvarování. Východ tento **ость** zjemňuje se ve staroslovanském a ruském jazyku a zní **есть**, je-li předcházející souhláska měkká, u př. od **боуи** (bujný, divoký) — **боуесть**, tak též **доблесть** (udatnost), **горесть** (hoře, hořkost), **тяжесть** (obtíž). V češtině nemnoho toho jest příkladův: *ručest*, *svěžest*, *bolest*, kteréžto poslední slovo, a to jediné, i v polštině se nalezá: *boleść*; neboť při jiných odstoupilo se veskrze od tohoto pravidla a znějí: *raczość*, *świeżość* atd. — Ještě zde připomenutí zasluhují odvozená: **корнсть** (lucrum, praeda), **учиость**, *čelist*, a v naší mluvě zachované *kopist*.

Pomocí zvukův **жь** a **сь** odvozují se ženská statná jména od časoslov: **жизнь**, **пříхзнь**, **божзнь**, **болезнь**, **любезнь** (líbosť), **коузнь** neb **кознь** (pletichy, úskočnost, od **коуѣ**), z nichž mnohá i v polštině a češtině přicházejí: *bojaźń*, *kaźń*, *bázeń*, *kázeń* atd.; dále: **васнь** (fabula), **пѣснь**, p. *pleśń* (plíseň), *waśń** (zanevření). V češtině zde mezi **з** a **н** napomáhá samohláska *e*, a slova tato berou své skloňování od obrazce 3. ženských.

жь. Koncovkou *ž* se opatřují polská a dílem i česká statná jména, jako: *łupież*, *młodzież*, *odzież*, *kradzież*, *drapież* (drancování) atd., kterýžto tvořící sloh však, jak jsme se již na svém místě o tom zmínili, v cyrilštině mužskému pohlaví slouží.

шь zřídka přichází: cyr. **поустошь** (desertum) a **кокошь** (slepice).

Konečně slouží také **у** k tvarování v cyr. **озреуь** (facies, figura, od **зрѣти**), a v polských ženských jménech *śłodycz*, *gorycz* (г. горечь) a *zdoysz* (lup, kořist).

Samohlásky pohyblivé a proměnné.

Po tomto našem předsevzatém a vykonaném přehledu čtvera hlavních slovanských sklonění vidí se toho nejpříze potřeba, zmí-

niti se též něco málo o pohyblivosti a proměnnosti samohlásek, jaková se při skloňování zblíží a pozoruje. Stává se totiž při skloňování slovanských statných jmen, že samohlásky, tyto prchavé a pohyblivé částky slov, v jistých pádech hned mizí, v jiných zase na jevo vystupují; dále, že druhy proměňují se v jiné a však jim vždy nejpříbuznější hlásky, anebo konečně že v časoměrném trvání svém anebo ve svém přízvuku berou proměnu. Podotkli jsme se tohoto předmětu povšechně sice již v podané nauce o samohlasenství, nejzřetelněji ale bije v oči uskutečnění onoho pravidla při skloňování; pročez uznávám za potřebné, o věci té ještě zvláště tuto promluvíti a k ní pozornost obrátiti. Staroslovanský jazyk však zde zcela vyhraditi můžeme, poněvadž, jak již známo, v něm bez toho přísný rozdíl se zachovává mezi samohláskami stálými a setrvalými a pak mezi těkavými a nejistými, kteréžto poslední v písmě dvojím jer se vyznačují.

1. Pravidlo první týká se tedy hnutelného *e* (v ruštině obyčejně *o*, v ilyrštině *a*), kteréžto při 1. a 4. sklonění v nominativu se vyskytá, v ostatních pádech ale se tratí. Výsuvka tato vztahuje se i na sám kmen, tedy také na slova jednoslabičná, jako: *lev*, *pes*, *nájem*, *sen*, *bez*, *peň*, *den* atd. V ruštině *o*: *лобъ* — *лоба*, a taktéž *мохъ*, *сонъ*, *ротъ* (ústa, č. *ret* = pysk), *посолъ*, *зовъ*; v ilyr. *a*: *dan* — *dna* a tak též *san*, *посао*(*посла*), *lav* atd. V ilyrštině však výsuvka tato zřídka přichází, jakož i my Čechové ve mnohých slovech toho nyní zanedbáváme; skloňujice: *led* — *ledu* (r. *льда*), *mech* — *mechu* (p. *mchu*), *lep* — *lepu*, *keř* — *keře* (p. *kierz* — *krza*), *bez* — *bezu* atd. V pol. *chrzest* — *chrztu* (č. *křest* — *křtu*, ač novější začínají po Slovácích též *křestu*), *dech* — *tchu*, v složených ale *oddech* — *oddechu*; *nasep* a č. i *násyp* má *náspu*. (Již však v českých spisech 16. století nalezá se také: *pohřebu*, *osteny*, *steženem*.)

Příklady, kde souhláska v odvozováních se vysouvá: *n* a *eň*: č. r. *бубень*, p. *bęben*, il. *bubanj* — *bnja*; *oheň*, *ogień*, *огонь*, *oganj*; tak též: *uczeń*, *stopień*, *przychodzień*; jména měsícův: *leden*, *březen*, *styczeń* atd.; *el*: *orel*, *orzeł* — *orla*, *орель*, *орло* — *орла*; *kocieł* — *třa*; *bargieł*, *brhel*, *Paweł* atd.; *er*: pol. *ceber* (dčber), *świekier* (tchán); *et*: *loket*, *łokieć*, *локоть*, *lakat*; tak též: *ocet*, *oset* (bodláčí), *dziegieć* — *gciu* (dehet) atd.; *ec*: téměř

veskrz : p. palec — palca, mędrzec — mędrca, chłopiec atd.; rovněž i na *ek* vycházející, větším dílem zdobnělá slove: čtvrtek, czwartek, четвертокъ, četvãrtak; tak i: pátek, piątek, synek, bůžek atd.; *czosnek* má *czosnku*, č. r. bez výsuvky *česnek*, -u, чеснокъ, -у. Více příkladův zde uváděti bylo by zbytečné času maření, ješto celá ta věc zakládá se na zákonu blahozvučnosti, který beztoho každému rodilému Slovanu jest takměř položen ve sluch.

Ze statných jmen ženského sklonění 4. též jenom některá za příklad stůjte: *wieś* — *wsi*, *łeż* — *łży* (ложь), *reż* — *rżi* (r. рожь), *płec* — *płci* (pohlaví, č. *plet*, r. плоть bez výpuštění), *czesć* — *czci* (cti, r. честь — чести), *leś* — *łsti* (r. льсти i лести); č. *trest* — *třti* (r. трость — трости). Mimo to č. *zeď* — *zdi*, *žeň* — *žně*, *stred* — *strdi*, *rez* — *rzi* (pol. *rdza*). — V odvozovacích slabikách *e* řídčeji se vypouští; nejobyčejněji v zakončení *ev*: p. *krzew* — *krwi* (krve), *stągiew*, -*gwi* (stoudev), *Narew*; r. церковь, -кви, любовь. Zde připomenuto buď, že v ruštině v podotčených těchto statných jménech vypuštěné *o* v instrumentálu opět vychází na jevo: ложь, лжи, ложью; любовь, любви, любовью atd.

2. Pravidlo druhé, předešlému opačné, týká se vsuvného neb vkladavého *e*, ješto opět v ruštině z velké částky do *o*, v ilyrštině zas do *a* přešlo. Užívá pak se této tak nazvané zjemňující samohlásky v druhém a třetím sklonění, a sice v 2. pádu množníka tehdáž, když tvrdosti u vyslovování povstávají shrnutím mnohých souhlásek. Z přemnohých příkladův k dolíčení té věci nám zde toliko jeden neb druhý poslouží, předně z polského jazyka: *łza* — *łez*, *owca* — *owiec*, *wojna* — *wojen*, *sosna* — *sosien*, *gra* — *gier*, *mgła* — *mgieł*, *panna* — *panien*, *głownia* — *głowień*, *suknia* — *sukień*; *cło* — *ceł*, *wiadro* — *wiader*, *gumno* — *gumien*, *płotno* — *płocien*, *dno* — *den*, *piekło* — *piekeł* atd. Ze stanovistě polského nářečí zde pozorovati sluší, že souhlásky *w*, *m*, *n*, *t*, *s*; stýkají-li se s následujícím *n*, změkčeny bývají, anebo že místo *e* vkládá se *ie*, jak se to v uvedených právě slovech pozorovati mohlo. Tentýž zákon i v češtině panuje: *kra* — *ker*, *jehla* — *jehel*, *mázdra* — *mázder*, *studna* — *studen*; *sto* — *set*, *sklo* — *skel*, *okno* — *oken*, *jablko* — *jablek*, *hrdlo* — *hrdel*, *bratrstvo* — *bratrstev*. Ruská: свадьба — свадебъ, метла — метель (koště), серьга — серегъ (наушnice), кошка — кошекъ, капля — капель, сотня — сотень, деревня

— деревень (venkovský statek), сестра — сестеръ aneb сестръ, мохна (klok vlny) — мохонъ, игла — иголь, розга — розогъ, сказка — сказокъ; письмо — писемъ, полотно — полотень, сердце — сердець, сто — сотъ, сукно — суконъ, телятко — телятокъ; vycházející ve dlo a slo věcniho pohlaví buď vkládají *e* aneb po libosti i vypouštějí: сѣдло — сѣдель a сѣдль, ремесло — ремесель a ремесль. — V ilyrštině nemělo by vlastně pravidlo toto míti platnosti, poněvadž dotčené druhé pády nekončí se v holou souhlásku; nýbrž, jakož jsme viděli, přistupuje ještě k nim jakési lokální *ah* ахъ podlé pokaženosti jihoslovanského skloňování; a však i zde nehledíc na tento přírůstek starý způsob se zachovává. Důkaz to, že prvotně Ilyrové nelišili se i v tomto pádu od ostatních Slovan. Tak u př. *duska* (dska) — *dasákah*, *patka* (kachna) — *pátakah*, *cérkva* (kostel) — *cérkavah* i *cerkvih*, *šibka* (metla) — *šibakah*, *gusle* — *gusalah*, *sèrdce* — *sèrdacah*, *sedlo* — *sedaluh*, *sukno* — *sukanah*, *zlo* — *zalah* atd. Přísně-li však tuto věc uvažujeme, jest obojí toto pravidlo jedno a též, a vypouštění to samohlásky i vkládání jest pouhý mam, o čemž se hned přesvědčujeme, stavíme-li k sobě z množníka nominativy a genitivu v prosté původní jejich způsobě sklonění prvního a druhého. Jako u př. *okna* v druhém pádu *okn* a jen zjemněně *oken*, *okien* neb *оконь*, tak také *posli*, *psi* v starém genitivu *posl*, *ps* a samohláskou vyplněné *posel*, *посоля*, *pes* neb *pies*, což ovšem jest spolu i nominativ jednotníka. Nejlépe a nejkratčeji toto vše vysvětluje nám jazyk staroslovanský polohláskami svými, jak o tom v rozdílu o samohláskách dříve bylo mluveno. — Ostatně jest známo, že nevždycky způsobený tímto skloňováním sběh dvou neb tří souhlásek požaduje vkládaté toto *e*, ješto pohodlně vyslovují ústa slovanská genitivu jako jsou: p. *palm*, *gonitw*, *klésk*, *pism*, *widowisk*; č. *hvězd*, *harf*, *poct*, ano i *slz*, *vln*, *srn*, *zrn* atd. A však i zde není bez libovlnosti, ano každé nářečí v tom hned dále hned blíže meze klade; neboť co Polákovi dobře zní bez samohlásek jako: *barw*, *task*, *pism*, *rzemiosć*, my Čechové tato a podobná slova již nejinak vyslovujeme leč pomocí *e* vkládatého. Podobně, ačkoliv Čech i Polák v jednotníku dí *vítr*, *wiatr*, *jilm*, potřebno se vidí Rusovi ta slova zjemňovati ve вѣтеръ, илемъ.

3. Třetí pravidlo, týkající se hlavně jenom polštiny, vztahuje

se k tomu, že při skloňování samohlásky některé střídávají se se svými příbuznými aneb nejbliže k nim přiléhajícími, což v jazyku tom má základ svůj v jistých zákonech blahozvučnosti. Tudy se střídá *o* s čárkovaným *ó* (zvuk *u*), *e* s *é* (zvuk *i*), *a* s *ę*, a cyr. *ѣ* rozbíhá se hned v širší *ia* hned v užší *ie*. Prosté kmenovní *o* zatemňuje se rádo a zní co *ó* v koncovkách statných jmen souhláskami uzavřených, tedy v 1. a 4. sklonění v nominativu jednotníka, při věcních a ženských 2. a 3. sklonění v genitivu množníka: *dwór* (dwory), *mróz*, *złób*, *naród*, *obwód*, *powróż*, *nałóg*; *solí* — *sól*, *słowo* — *słów*, *pioro* — *piór*, *osoba* — *osób*, *noga* — *nóg*, *choroba* — *chorób* atd. Po krátkém však ohlédnutí se na poli jazyka polského brzo každý pozorovati musí, že pravidlo o této samohlásce a podobně i o následujících třech v způsobu zde položeném nenabylo všeobecné platnosti. Mluva polská v konání tomto zastavila se jaksi na poloviční cestě, ano z mnohé stránky pozoruje se toliko oblíbená pokrajinská výslovnost, tu temnější tam jasnější. Takovéto odchylky jsou, že u př. statná jména *ból*, *król*, *mól*, *ogól*, *szczegół*, *tchórz*, *zółw*, *drót*, *stróż*, *góra*, *krówa* a j. ve skloňování veskrz temné *o* podržují; jiná zas, jako: *sokoł*, *stóg*, *roj*, *łój*, *rozga* atd., od jedněch prostým *o*, od jiných zas čárkovaným psaná nalezáme. Končí-li slovo dvěma souhláskama, vyjmajíc ono výše podotknuté *zółw*, veskrz jasné *o* se zachovává: *gość*, *wosk*, *mozg*, *żołąd* atd. Ještě více podléhá místním proměnám vyslovení stisknutého *é*: *chleb*, *chlew*, *spiew*, *siew*, *śnieg*, *grzech*, *klój*, *kolój*, *olój*, *złodziój*, *rzeka*, *wiecha*, *ściérwo* atd. Mnozí však spisovatelé aneb velmi málo o tento rozdíl dbají, aneb dokonce ho nešetří, ano dle svědectví Brodzińskiego jazyk polský vždy více a více k výslovnosti jediné čistého *e* se podnáší. Protož nevidí se nám potřebno zdržovati se déle při této věci ani ve grammatice. — Na podobném základu spočívá i rozeznávání mezi dvojím nosovým zvukem *a* a *ę*, a má i zde, vůbec mluvě, platnost totéž pravidlo: Šíření se slova neboli kmene ve více slabik volí *ę*, normální stav jeho aneb ujma slabik požaduje *a*: *ząb* — *zębu*, *błąd* — *będu*, a tak i *dziewosłąb* (námluvčí, svat), *jarząb*, *gołąb*, *mąż*, *ksiądz*, *grąż* (ssedlina); *święto* (svátek) — *święt*, *pęta* — *pąt*, *kurczęta* — *kurcząt*, *księga* — *ksiąg*, *męka* — *mąk*. Předce ale činí i zde opět výminku znamenitý počet statných jmen, zvláště končících se v hrdelní

hlásky, ježto širší nosové *a* ve všech podržují pádech: *obłak*, *pak* (puk, pupen), *pałak*, *posąg* (socha); *sąd*, *kąt*, *wielbłąd*, *was* atd.; při některých mění se ponětí: *rząd* — *rządu* (řízení), *rząd* — *rzędu* (řada, pořádek); *wiąz* — *wiązu* (vaz, druh javoru), *wiąz* — *więzu*, *więzy* (pouto, vazba) atd. Že širší *ɨ* t. j. *ia* ve kmenu proměňuje se v užší *ie*, *e*, děje se hlavně působením 3. a 6. pádu jednotníka, když rovněž samohlásku *ie* neb *e* přijímá, čímž pak obě slabiky se spodobňují samohláskami svými: *biesiada* — *biesiedzie*, *miara* — *mierze*, *ofiara* — *oferze*, *ściana* — *na ścienię*; *gniazdo* — *w gnieździe*, *żelazo* — *żelezie*, *wiano* — *wienie*, *obiad* — *obiedzie* atd. Konečně

4. měnívají v jazyku ruském podle pádův také statná jména přízvuk svůj, čímž obzvláště rozeznává se mezi stejně znějícími pády jednotníka a množníka ve vyslovení. Jeden a druhý příklad nám to vysvětlí: *ózero* má gen. *óзера*, množ. *ózerá*; *слово* — *слова* (verbi), *слова* (verba); *мѣста* (loci), *мѣста* (loci); *волокна* (fili), *волокна* (fila); *сѣрдца* (cordis), *сѣрдца* (corda); *рѣки* (fluminis), *рѣкы* (flumina); *голови* (capitis), *голови* (capita) atd. — V češtině zas druhdy podle rozdílnosti pádův střídá se dlouhá samohláska s krátkou, u př. dlouhá samohláska nominativu v ostatních pádech se krátí: *dům*, *domu*; *dvůr*, *dvora*; a tak i *bůh*, *kůň*, *sůl*; *pás*, *mráz*, *práh*, *hrách*, *chléb*, *děšť*, *sněh*, *větr*. V 3. sklonění ženských jména znamenající předměty smyslné krátí se v instr. jednotníka a veškerém množníku kromě nominativu: *brána*, *branou*, *brány*, *bran* atd. Tak též *kráva*, *skála*, *díra*, *žíla*, *trouba*, *práce* atd.; znamenající ale předměty nadsmyslné podržují délku svou: *krása*, *ztráta*, *sláva*, *víra* atd. *Dvěře* a *léta* zostřují též ostatní pády.

Přírostkové skloňování.

Mimo čtvero obrazcův, jimiž se skloňování slovanských statných jmen spravuje, přichází v nářečích našich ještě jiný zvláštní skloňování způsob, totiž přírostkový. Stává se zajisté, že druhdy ke sklánění slov berou se ku pomoci jisté slabiky neb souhlásky, ježto vkládají se mezi kmen a pravdivý pád a tudy jakési prostřednictví vykonávají. Takovéto přírostky aneb nápomocné slabiky poznávají se v souhláskách *т*, *н*, *с*, *р* a *в*. Podotklo se hned v sa-

mém úvodu k skloňování, že slovanská statná jména pohlaví věcního končí se nejen v *o* a *ε*, ale také v nosovou samohlásku *α* (*ie*). A tato poslední jsou to, ježto nejinak leč pomocí přírostku se skloňují. Koná-li se sklonění prostřednictvím souhlásky *τ*, tedy statnými jmény takovými znamenají se vůbec mladí tvorové neboli potomstvo, zplozenci, ohledem na své ploditele (*progenies*, *soboles*), tedy mládata v nejširším smyslu slova *toho*. Jsouce věcního neb středního pohlaví (*neutra*) činí jaksi doplněk ku přirozenému pohlaví jmen statných, a není pochybnosti, že při nich první počátek třetího t. věcního pohlaví hledati se musí.

V staroslovanském jazyku jeví se nám skloňování takovýchto jmen v následujícím obrazci:

Jedn. -*α* 2. -*ατε* 3. 6. -*ατι* 7. -*ατεμъ*.

Množ. -*ατα* 2. -*ατъ* 3. -*ατεμъ* 6. *ατεхъ* 7. -*αты*.

Podobné jest skloňování těchto jmen v novějších slovanských nářečích, a sice v jednotníku takto:

rus. -*я* 2. 3. 6. -*яти* 7. -*ятеμъ*.

čes. -*ě* 2. -*ěte* 3. 6. -*ěti* 7. -*ětem*.

V polském a ilyrském pádové nepřímí neliší se od obecného sklonění jmen věcních v samohlásku *o* se končících, dle něhož všech čtvero nářečí ve množníku pravidelně se spravuje. Pozorovati však sluší, že nápomocné *τ* v polštině v jednotníku se měkčí v *é*, v množníku však svou původní, podržuje tvrdost. V češtině zas nosová hláska *α* v jednotném počtu nahražuje se hláskou *ě* (*e*), v množném *a*. (Jako i jinde: *пять*, *pět*, *pátý*.) Skloňuje tedy Polák pravidelně takto: *ptaszę*, -*ęcia*, -*ęciu*, -*ęciem*, mn. *ptaszęta*, -*ęt*, -*ętom* atd. Pyr též tak: *sirotče*, -*četa*, -*četu*, -*četom*. V množníku však odstoupiv od tohoto skloňování způsobu, užívá raději jméno souborné na *ad*, místo *sirotčeta* — *sirotčad* ž., místo *šténeta* — *šténad* atd; č. *štěně*, -*ěte*, mn. *štěňata*, -*at* atd.

Jen v několika slovech jeví se svůj vlastní kmen, jako: *телъ*, *праца*, *цена*, *дѣта*, ostatní jsou odvozená od jiných statných jmen muž. neb žen. pohlaví: *осла* -*ατε*, *жрѣва*, *голѣва*, *овѣа*, *ковѣа*, *зѣврѣа* od *зѣврѣ*; *блѣзна* (*gemellus*, *blíženec*), *отроѣа* (*dítě*); pol. *kurczę* (*kuře*), *niemowlę*, *pacholę*, *panię*, *dziewczę*, *kukułczę*, *niebożę*; *szczenieę*, *kaczę*, *wilczę*; č. *dvůjče*, *vnouče*, *židě*, *lviče*, *kotě*, *jehně*, *kůzle*, *house*, *vrabče*, *hádě*, *jednorůče*, *tříměsíčně*;

ilyr. *tele*, *ždrjebe* (hřibě), *róbče* (otrúče), *pasče* (psíče), *píle* (kuře), *govedče* atd.

Tuto však potkáváme se s některými odchylkami, kterýchžto povšimnouti sobě třeba:

a) Slovo *дѣтя*, r. *дѣтя*, p. *dziecię*, č. *dítě* skloňuje se dle uvedeného obrazu toliko v jednotníku; množník *дѣти* řídí se dle ženských 4. sklonění. V ruštině pak i instr. místo *дѣтятемъ* má *дѣтятею* neb *дѣтею*. V ilyrštině přechází *djete* v množníku v hromadné *djetca*, *djetce* atd., jako ženská jména na *a* 3. sklonění.

b) Pol. *książę*, č. *kníže* i *hrabě*, znamenajíce vlastně tolik co syn knížecí neb kněží a hraběcí, bývala jsou rovněž jako ostatní pohlaví věcniho. Nyní přešedše ve význam princeps, comes, změnila jsou pohlaví, a však nikoliv původní své sklonění, toliko akkusativ staví se na roveň genitivu, jako při všech životných mužských jménech. *Książę* skloňuje se také v skrácené způsobě; *książęcia* neb *księcia*, *książęciu* neb *księciu*.

c) V jazyku ruském vyšlo z většího dílu z užívání přírostkové toto skloňování v počtu jednotném, nikoliv ale ve množném, a na místě cyr. *я* oblíbenější jest tvořící koncovka *енокъ*, u př. místo *ребя* — *ребенокъ*, мн. *ребята*; *медвѣженокъ*, *медвѣжата*; *Калмыченок*, *Калмычата*. Místo *щеня* obyčejno jest alé *щенокъ*, *щенята* a též *щенки*, místo *жидя* — *жиденокъ*, *жиденята*. Též v češtině východ *ec* druhdy vedlé běží: *ště nec*, *ptačenec* (ptenec), *lišenec*, *kuřenec*, *kozlenec*.

d) Vztahuje se věcni toto tvarování v polském, českém a ilyrském jazyku též na několiko statných jmen, ježto vlastně žádné mladé tvory neznamenaají, jako: *poupě*, *doupě*, *vole*, *koště*; ilyr. *tane -eta* (koule), *ćebe -eta* (houně), *dërvo -eta* (stromy). V polštině jsou to zlíbezňující slůvka: *oczęta* od *oko*, *racęta* od *ruka*.

V staroslovanském jazyku pozorujeme při některých statných jménech pohlaví věcniho vedlé skloňování obyčejného také i jiné přidružující se k němu a působené přírostkovou slabikou *ec*, u př. *дрѣво* skloňuje v 2. pádu buď pravidelně *дрѣва* anebo *дрѣвесе*, v 3. *дрѣвоу* neb *дрѣвеси* atd., zcela dle vzoru pro uvedená s přírostkovým *т*. Znamenito jest, že všecka takto se skloňující slova jsou

dvouslabičná. V způsobu tomto přicházejí: **слово, словесе, množ. словеса; дѣло, роуно, урѣво (břicho), нево, чюддо (div), тѣло, око (оуесе atd.), оухо (оушесе atd.), коло, оудо (úd), лице (лицеса -ѣ), ложе, море.** Tato jsou téměř všechna, jež posud naleztí se udalo.

Způsob skloňování toho v nynějších nářečích vymizel docela v jednotníku; ano jediné slovo užívané posud v množníku, pol. *niebo*, č. *niebe* — *niebiesa, niebios* — *nebesa, nebes* nepochybně uchráněno nám jest z dávnověkosti jen písmem svatým. Polsky skloňuje se i pravidelně *nieba, nieb* atd., což nám zase cize zní. V ruštině také od *чудо* množník *чудеса* znám jest. V staročeské mluvě přichází též: *slovesa, dřevesa* (Rkp. Král.), ano posaváde není odporo sluchu českému slyšeti *tělesa nebeská* co vznešenější výraz a pro rozdíl od obyčejného *těla*. Z neporozumění této skloňovací formě vloudily se v novějších časech do jazyka našeho i nominativy *sloveso, koleso, těleso*, jichž v staroslovanštině ani kde jinde naprosto nestává; i musíme tedy velice o tom pochybovati, by tato nová stvůra nějak ospravedlniti se dala. Zdá se, že skloňování *těleso, tělesa* místo *tělo, tělese* právě tak vypadá, jakobychom místo *zvíře, zvířete* říkali *zvířeto, zvířeta*.

Třetí způsob přírostku při jménech pohlaví věcního jest slabika **em**. Všecka jména sem náležející mají v nominativu koncovku **em**. Také jejich skloňování neliší se v ničem od podotčeného dříve. **время, -мене, -мени** atd. Jiná toho druhu statná jména jsou: **имя, бремя, вѣмя, племя, сѣмя** (též pol. *ślemię* = příčník, příční břevno, trám), **сѣмя, писмя** (litera), **чисмя** (číslo, cifra), **знамя** (znamení, praporec), **тѣмя** (týmě), **стремя**. — Větší částka slov těchto jest posaváde běžna v nářečích našich, u př. pol. *jimię, brzemię, strzemię, ramię, plemię, ciemię* atd. Některým však už jiných dostalo se koncovek, jako místo starop. *siemię* nyní *nasienie*, místo *střemě* č. *střemen* neb *třmen* m. — Také to připomenouti musíme, že vedlé této staré a ryzí skloňovací formy (a sice jenom v jazyku našem českém) i jiná si osobila místo, ano místo *mě* nyní zakončení *meno* rovného práva dosáhlo, jako *símě* — *semeno*, a tak i *rameno, břemeno* atd., s obyčejným skloňováním pohlaví věcního.

Zde se nám poskytuje příležitost, abychom pozornost obrátili na podobný, a však už zastaralý skloňovací tvar při jménech mužského pohlaví, ježto v nominativu na *мень*, p. *mień*, č. *men* se končí. Takováto statná jména mívala jsou v staroslovanském a staročeském jazyku nominativu jedn. počtu *мы*, další pak skloňování jich shodovalo se v témž jednotníku zcela s těmito zde věcního pohlaví, u př. *камъ*, *-мене*, *-мени*, *-мень* atd. Tento však akkusativ *камень* vzat jest později i za nominativ, jak ho po tu dobu máme. Taková slova jsou starosl. *шумъ*, *-ене* (ječmen, ilyr. ječam, ječma atd.), *ремъ* (řemen), *кременъ* (křemen) atd.; staroč. *kamy*, *ječmy*, *plamy*. Že tento způsob skloňování kdys také v polštině obvyčejen býti musel, osvědčuje se posud užívanými zdrobnělými formami *rzemyk*, *jęczyk* (zrno ječné), *kamyk* (č. kamejk).

Statná jména pohlaví ženského, opatřená v novějších jazycích tvořící koncovkou *ев* (rus. *овъ*, il. *av*), končívají jsou se původně v 1. pádu jedn. v *ы*, jak toho jasné důkazy máme i v cyrilském i v staročeském jazyku. Sklonění takovýchto statných jmen jest v cyrilštině něco nepravdělné, pročež je sobě v obrazci představití musíme.

J. *-ы* 2. *-(ъ)ве* 3. 6. *-ви* 4. *-вь* 7. *-вѣж*.

M. 1. 4. *-ве* 2. *-вѣй* (ostatek jako ženská v *a*).

V polštině a ruštině odnášejí se tato statná jména ke sklonění 4., v češtině míšeně k 3. a 4. s převahou třetího. Slova taková jsou: *любъ*, *любъве* (r. *любовь*, *любви*, *любовью*, il. *ljubav*, *-avi*); *црькъ*, *-ъве* (r. *церковь*, il. *čarkva*); *кръ*, *-ъве* (r. *кровь*, *крови*, il. *kàrv*); *смокъ*, *-ъве* (fik, r. il. *смоква*); *штръ*, *-ъве* (il. *jetàrva*, p. *jaṭrew* = svaková, bratrova žena); *свекръ* (*svekruše*), *неплодъ* (*neplodná*, *sterilis*). V staročeském jazyku mimo tato ještě nalezáme: *kony* — *konev*; *koty* — *kotev*; *kroky* — *krokev*; *raky* — *rakev* (*skříně*); *věty* — *větev*.

S přírostkovým *ев* toliko tři statná jména žensk. pohlaví jsou nalezena, a sotvy jich i více stává. Tato jsou: *мати*, *дъци* a *неци* (*synovkyně*, *fratris filia*), od kteréhož slova v srbském jazyku též odvozené *нећак* (*synovec*) přichází. *неци* (il. *netjakinja*) jest nám toliko z cyrilského a staročeského známo; *дъци*, u Čechův

dávněji *dci*, přešlo nyní v *dcera*, v ruštině však posud дочь; u Polanův obě tato statná jména v staré své způsobě jsou neznáma, ano i třetí *mac* nyní docela novějším odvozením *matka* jest zapuzeno. Rus a Čech ale jména мати ve staré své formě posud užívá. дъци převrhlo se v ilyrštině v кхи aneb шхи, кхери. Skloňují se takto:

J. -и -ере 3. 6. -ери -ерь -еріѣ (ерѣѣ).
M. -ере -еріи -еремъ -ере -ерехъ -ерьми.

Skoro týmž způsobem i v ruském: мать, 2. 3. 6. -ери, 4. -ерь, 7. -ерью, mn. -ери, -ерей, -ерямъ, -еряхъ, -ерями (дочь ale má дочерьми). Jako z dávního *dci* vyvinulo se nynější *dcera*, tak v staročeštině ze slova *mát*, *máti* vyšlo též *matera*, -y atd., a však později zase přišlo v zapomenutí. Dativ *dceři* místo *dceře* však dosavad se zachoval.

Skloňování nepravidelné.

Abychom všemožně doplnili nauku o skloňování slovanských jmen statných, připojiti musíme ještě některé nepravidelnosti, týkající se veskrz statných jmen mužského pohlaví. Neuvedli jsme je dříve pod všeobecným obrazcem 1. sklonění z té příčiny, poněvadž větším dílem anebo předce ve mnohých pádech od něho se uchylují, čímž by se nám tam přehled zbytečně byl ztěžoval.

1. пѣть (cesta), г. путь, 2. 3. 6. пѣти, 7. пѣтемъ. Množník пѣтіе shoduje se se jménem людіе, o němž tudíž promluvíme. České *pout* (peregrinatio) druhdy též co mužské se užívalo; nyní v písemním jazyku zcela v pohlaví ženské přešlo, vzavši tuto změnu v pohlaví nepochybně z té okoličnosti, že nadmínění pádové v samohlásku *i* z velké částky slovo to kloní k ženskému sklonění. Touž měrou nalezáme, že v cyrilštině druhdy i грѣтань (chřtán) i звѣрь tak jako пѣть se skloňují.

2. Tato právě jmenovaná tři statná jména, pak slova людъ a гость, ač v jednotníku svého pravidla se přídržejí, odchylují se vesměs v množném skloňování: людіе, людіи, людемъ, люди, людехъ, людьми; s čímž my Čechové zcela se srovnáváme: lidé, lidi, lidem, lidi, lidech, lidmi. V polštině takto: ludzie, 2. 4. ludzie, 3. ludziem, 6. ludziach, 7. ludźmi; a rusky: люди,

2. 4. людей, людямъ, людямъ, людьми. Slovně náleží sem jednotník *lid* ve smyslu *člověk*. * *Host* podobně se skloňuje.

3. дѣнь, дѣне, дѣни atd. skloňuje se pravidelně. Množník má: дѣнїе, 2. дѣнїи neb дѣнь, 3. дѣнемъ, 4. дѣни, 6. дѣнехъ, 7. дѣньми; rus. день, 2. 3. 6. дни, dále bez odchylky. V polštině povšimnut buď 1. 2. 4. množ. *dni*. V češtině jednotník shoduje se se staroslovanským. V množníku zas místem dvojí pády: *dni*, *dnové*, 2. *dni*, *dnův*, 3. *dnim* a *dnům*, 4. *dni*, 6. *dnech*, 7. *dny*. Ještě rozmanitější mají toho slova sklonění Ilyrové za příčinou známého přírostku *v* v obou číslech: *dan*, 2. *dana* neb *dneva*, 3. 6. *danu* neb *dnevu*, 5. *dane*, *dneve* (anebo jako 3.), 7. *danom* neb *dnévom*. Tak i množník: *dani*, *dnevi* a *dni*, 2. *dánah*, 3. *danom*, *dnevom* (*danima*), 4. *dane*, *dneve*, *dni*, 6. *danih*, *dnévih*, 7. *danima*, *dnevima*. Této dráhy se drží i naše složené *týden*, v obou částkách jsouc skloňováno: *téhodne*, *k tému dni*, *v tém dni*. Špatněji u Polákův: *tydzień*, *tygodnia*, *tygodniu* atd. Podivný a těžce vyložitelný jest český lokal ve vyrčení: *ve dne*, *ve dne v noci* (cf. *v poledne*).

4. Господь (pán, hospodin), míší v pádech svých tvrdé a měkké sklonění: 2. 4. господа, 3. господоу nebo -деви, 5. -и, 6. -ѣ, 7. -емъ. Množník zcela jako předešlé людїе, toliko akkusativ zas tvrdě господы. Ruské господинъ má v množ. господа, господъ, -амъ atd. Tak též ilyrské *gospodin* má ve množ. *gospoda* s tím toliko rozdílem, že zde jsouc souborné co ženské jméno dle 3. sklonění jednotního počtu se řídí.

5. K slovu *brat* nestává množníka v jazycích ruském, ilyrském a polském; nýbrž místo něho obyčejno jest souborné jméno pohlaví ženského: rus. братья, 2. 3. 6. братьи, 4. братью, 7. братьею; podobně ilyr. *bratja*, *-tje*, *-tji* atd. Pol. *brac*, *braci*, 7. *bracią*. Tak slovo to se užívá a skloňuje u starých dobrých spisovatelův, jako jsou Górnicki, Bielski atd. Leč novější polština, méně dbalá o svou čistotu a pravidelnost, utvořila si z téhož souborného jednotníka nový nemotorný množník, skloňujíc nyní

* V staré polštině a dílem posud jest to cos divného, že po číslech statná jména *człowiek* a *niewolnik* co souborná ponětí v jednotníku se užívají, u př. *Kilku set człowieka; znalazło się tam niewolnika chrześcianskiego do dwóch tysięcy*; a i *Lelewel: stracili kilkanascie tysięcy niewolnika*.

takto : *bracia*, 2. 4. *braci*, 3. *braciom*, 6. *braciach*, 7. *bracmi*. Tak utuchá drahdy duch jazyka a cit proň mizí! V češtině přichází souborné *bratř ž. (od naši bratři)*, které jest sice trochu zastaralé, ale zasluhuje obnovení. Ostatně známe vedlé pravidelného skloňování slova *bratr* ve množníku ještě i jiné běžící po stejné čáře se statnými jmeny věcního pohlaví na *ie* t. j. dlouhé *í*: 1. 2. 4. *bratři*, 3. *-ím*, 6. *-ich*, 7. *-ími*. A tak připadá k němu i množník od slova *kněz* — *kněží*. V polském opět má *ksiądz* takovýto množný počet : 1. *księża*, 2. 4. *księży*, 3. *księżom*, 6. *księżach*, 7. *księżmi*. Tak jako k statnému jménu *brat* přistupuje místo množníka souborné *brac* neboli *bracia*, jest obyčejno od *szlachcic*, kdeby množník býti měl, *szlachta* užívati (*panowie szlachta*), ačkoliv u mnohých spisovatelův také obyčejný množný počet se vyskytuje, u př. Klonowicz píše: *szlachcicy polscy*.

6. Konečně buď ještě vzhledem na český a polský jazyk připomenuto statné jméno *přítel*, *przyjaciel*, jehožto množník též mezi tvrdým skloněním a mezi měkkým sem a tam se viklá: 1. *przyjaciele*, 2. *przyjaciół* (výborný prosaik Kuczborski má však také: *przyjacieli*), 3. *przyjaciołom*, 4. *przyjacioły*, 6. *przyjaciołach*, 7. *przyjaciołmi* nebo *przyjacioły*.

Skloňování jmen vlastních.

Jest nám nyní pozastaviti se také něco málo nad skloňováním jmen vlastních. Jména vlastní dají se nejpohodlněji na trojí řadu rozvrhnouti, a tudy s trojího stanoviště na ně popatřiti můžeme : a) domácí, našinská, slovanská vlastní jména ; b) cizí starověká, a c) cizí novověká.

1. V případě prvním netřeba nám nižádných zvláštních vystavovati pravidel, ješto všeliká slovanská vlastní jména sama svým zakončením zřejmě udávají sklonění, k němužto přináležejí, nelišice se nijak od ostatních jmen obecných v této věci. Podlé těchže koncovek také tudíž poznává se, má-li vlastní jméno přičteno býti ke statným anebo k přídavným jménům, anož skutečně v tento dvojí oddíl se rozcházejí. Nikdož zajisté nebude na rozpacích, jak skloňovati má jména jako *Krakov*, *Budin*, *Praha*, *Morava*, *Brno*, *Košovo*, *Labe*, *Jiloví*, anebo *Ctibor*, *Libuša*, *Olga*, *Vacek*, *Kinský* atd. atd. Předce však na některé zvláštnosti zde

poukázati nebude zbytečno. Ruská osobní jména, t. příjmení, tak zhusta vycházející na *o v a in*, jsou, jak koncovky to ukazují, přivlastňovací přídavná jména, a tudy i takto se skloňují. Na to bychom i my Čechové měli bráti ohled a psáti v dativu vždy jen *Šuválovu*, *Karamzinu*, *Puškinu*, ne pak *Karamzinovi*, *Puškinovi*, a v instrumentalu *Šuválovým*, *Karamziným* místo *Šuválovem*, *Karamzinem*, anot nedíme *matčinovi*, *s otcovem* atd. — Největší částka slovanských a zvláště českých místních jmen, totiž měst, vsí, hradův atd. odvozena jsou od obecních jmen, a to přeromanitým způsobem. Zajímavá jsou zvláště tato odvozování, předně: Osobní jméno přešlo v přivlastňovací přídavné nejslabšího odvodu, totiž pouhým změkčením koncové souhlásky (o čemž později při jménech přídavných). Nám Čechům stala jsou se taková přídavná opět statnými jmény a oblíbila si pohlaví ženské, u jiných Slovanův podržují zas větším dílem mužské, u př.: *Boleslav* (*starý), *Vratislav* (p. *Wróclaw -ia*), *Čáslav*, *Litomyšl*, *Třeboň*, *Chrudim*, *Příbram*, *Olomuc* (od *Olomu*) atd.; *Bohdaneč*, *Dobříš*, *Choteč*, *Jaroměř* (od *Bohdanek*, *Dobřich*, *Chotek*, *Jaromír*) atd.; p. *Poznaň* m., *Bydgoszcz*; r. *Переяславль*, *Дорогобужь*; srb. *Болечь* atd. Jiná zas utvořila se pomocí přídavných slabik *ov* a *in*, a těchto jmen, kam se koliv po Slovanstvu ohlédneme, nesčíslné množství jest; o nichž ještě později zvláště se zmíniti udá se příležitost. Dále se postupuje tak, že na základě předešlého dvojího útvaru vzrostl ještě třetí pomocí slabiky *ic*, *ici*, r. *ичи*, srb. *ићи* atd., čímž jako potomstvo neb rodina zakladatelova neb jmětníkova se znamená: *Buděj* (*-ice*, *-ici*, *-ovice*), *Liběj* (*-ice* i *-ovice*), *Královice*, a podobně od *Luděj*, *Bohdal*, *Netol*, *Lutomír*, *Mírota*; pol. *Bełżyce*, *Krapkowice*; srb. *Каленићи*, *Петровићи* atd. — Vlastní tato jména sklánějí se v množníku dle obrazce mužských: *Čimice*, *Čimic* (starý genitiv), *-cům*, *-cích*, *-ci*. — Rozeznávati však dlužno jiná místní jména končící se v *ice*, která zas jenom v jednotníku obyčejná jsou. Přicházejíce u mnohem menším počtu dělí se tím od právě podotčených, že nic jiného nejsou, leč na vlastní jména přenešená obecní, jako: *Strážnice*, *Březnice*, *Kamenice*, *Lomnice*, *Teplíce*, *Růdnice* atd. Stará forma oněch byla tedy *ici*, těchto *ica*. Jiný opět druh místních jmen jest končících se v *any* (*ané). Původem jejich byla obyčejně poloha místa neb

krajiny, jako: *Dolany, Vysočany, Plaňany, Chrástany, Břežany, Olšany* atd. Nahlédne snadno jedenkaždý, že jest to jeden a týž tvar s uvedeným výše tvarem jmen národů, hodnotí atd.: *Slovanin, zemanin*, tudy i *Dolanin* atd. Tolik jen jako mimochodem. Komu na tom záleženo, aby širší vědomosti o tomto zajímavém předmětu nabyt, toho odkazuji na výborný článek Palackého v *Čas. mus.* 1834. Jména zemí, zvláště evropských, užíváme rádi v množníku, přenesše na ně jméno národní a skloňování v některých pádech pro rozdíl jaksi podobnější k ženskému čínice: *Čechy, Uhry, Rusy, Vlachy, Rakousy* atd. Zbytečně se však vtírají mnozí svou novopečenou formou na *sko* v těchto a podobných jménech, písice: *Francouzsko, Rusko, Turecko* atd., čímž by sluch našich předkův nepochybně se byl urážel. (A však i u starých *Polsko* se nachází.)

2. Co se dotýče vlastních jmen starých národův a jazykův, obzvláště tak nazvaných klassických, v tom jazykové slovanští kráčeji ovšem něco rozdílnou od sebe cestou, přijímajíce je v sebe a skloňujíce svým způsobem. Za starodávna hleděloť se ovšem k tomu, aby jako všecka jiná slova také tato cizinská vlastní jména, našemu slovanskému kroji se podrobivše, stala se vůbec pohodlnými obvyklé naší a přirozené výslovnosti. Tudy nejenom že zakončení připodobnilo se všelijak k mluvě slovanské, ale také sám kmen podobu svou zjinačiti musel mnohdy až k nepoznání, u př. *Paulus — Pavel, Andreas — Ondřej, Heinrich — Jindřich, Agnes — Aneška, Georgius — Giří, Aegidius — Jiljí* a tak na sta a na sta jiných. Na takovéto proměny jmen ovšem nynější mluva ani chce se odvážiti aniž může. Nynější jazykové slovanští nakládají tak se starými jmeny těmi, že ponechávajíce sice nezměněný kmen jejich, koncovky, tu kde se sluchu našemu přičí, anebo docela odvrhují, anebo ke skloňování slovanskému způsobilejšími činí. Tímto Horacovským *parce detorta* zůstává jméno v jádru svém nedotknuto, a duch mluvy slovanské, neznající žádných nesklonitelných slov, netrpí žádného násilí. A však zevrubných a určitých pravidel o tomto předmětu v krátkosti podati jest téměř nemožné, a vždy u velmi mnohých případech nezbude nic jiného, leč odvolávati se k jistému citu mluvnímu, vedoucímú bezděky k tomu, jak to neb ono jméno má býti skloňováno. Ruský jazyk odvrhuje co nejmožněji všeho nepodstatné jmen starých zakončení, hledě

jen na sám kmen, kterýž ovšem nejpohodlnější pak bývá ke skloňování: *Titus* — Титъ, *Socrates* — Со́кра́тъ, *Flaccus* — Флакъ, *Aeneas* — Эней, *Leontius* — Леонти́й, *Julius* — Июль atd. V polštině naopak dávněji cizí jména celkem se skloňovala; za novějších dob ale i tu proměna nastává a více krátkosti šetřeno. Tak: *Wirgiliusza* a *Horacyusza*, nyní *Wirgilia*, *Horacya*, jiní též *Wirgilego*, *Horacego*; *Aristydesa*, *Epaminondasa*, jinde *przy Epaminondzie*; *Pliniusza* i *Salustiusza*, nyní obyčejněji *Plinia*, *Salustia*. — Náš český jazyk zdá se, jakoby se na pravidle tom byl ustanovil, že v prvním pádu povoluje mužská jména aneb tak ponechati, jak je cizí pronášejí jazykové, aneb onyno koncovky i zutínati, a tak v ostatních pádech ovšem jich ponechati beze všeho šetření. Tuto cestu nám poněkud už náš starý jazyk ukazuje, kde dí: *Kristus*, *Krista* (r. Христъ, -а, р. *Christus*, *Christusa*); *fariseus*, *farizeje* atd. Radno tedy i nám psáti *Theokritos*, *Aeschilos*, *Tarquinius*, *Tibullus*, *Virgilius*, anebo *Theokrit*, *Esop*, *Tarquin*, *Tibull*, *Virgil*, a však vždy skloňující dále bez povšimnutí si onoho *os*, *us*. Končící se na *as*: *Aeneas*, *Aeneje*, a zas *Bias*, *Bianta*; *Atlas*, *Atlanta* atd. — Končící se na *es* odvrhují v pádech tvořící tuto slabiku jen tehdaž, když jméno jest více nežli tříslabičné: *Aristoteles*, -la; *Aristides*, -a; naproti tomu lépe *Xerxes*, -esa než -xa, *Thales*, -esa než *Thala*; *Sokrates*, *Sokratesa*. — Taktéž podržuje jméno vycházející v *o* své původní sklonění: *Cicero*, *Cicersona*; *Plato*, *Platona* atd. — Starožitná vlastní jména ženského pohlaví svádí slovanská mluva vesměs ke třetímu sklonění, ač i zde první pád větším dílem tak ponechává, jak zní v původním jazyku: *Ariadne*, p. č. *Ariadna*; *Juno*, p. *Junona*; *Thetis*, p. r. *Thetyda*; *Glycerion*, *Glycera*; *Venus* u Poláků a Rusů *Wenera*, nám Čechům zas *Venuše* atd. — Věcního pohlaví jména měst atd. zůstávají buď beze změny, anebo přecházejí v pohlaví mužské, u př. *Herkulanum*, -na, *Dyrrachium*, -ia, a zas *Benevent*, *Mediolan* z *Beneventum* a *Mediolanum*.

3. Tak jako se to v jazycích staroklassických dělo, že každé cizí jméno, buď ono obecné neb vlastní, organismu jejich podrobiti se muselo a na jich způsob bylo skloňováno, tutéž povahu má do sebe i naše slovanská mluva, a zajisté každé jméno, které by se v ní bez sklonění ponechalo, rušilo by tok její a nepříjemně

v sluch by doráželo. A však toť jest právě přednost jazyka našeho, pro kterouž nemáme příčiny ztěžovati sobě, ale spíše z ní se těšiti. Tím během tedy nesmíme ani vlastních jmen cizích novověkých ponechávati bez skloňování, nechceme-li sic ve vlastním jazyku našem barbariti. Mužská jména končící se v souhlásku ukazují již sama sebou, jak jimi nakládati máme ve skloňování. Pročež ví každý hned bez těžkosti, jaké pády příslušejí slovům, jako *Gent, Lancaster, Madrid, Gresset, Fenelon, Herder, Thomson* atd. Nějaká obtíž se ukazuje ovšem při jménech se samohlasným zakončením, jako často francouzská a anglická bývají, u př. *Rousseau, Sue, Merilhou, Montesquieu, Gay* atd. V případě tomtoto, a však jen v tomtoto, může se něco cizí mluvě povoliti a hověti, ponecháním těchto jmen co možná bez skloňování. Obratný spisovatel bude již věděti, jak a kde je v sadě má stavěti, jakým přídavkem opatřiti, aby smysl řeči dokonale vynikal a rušen nebyl. U věci této však jeví největší nešetrnost k jazyku domácímu novější polští spisovatelé, již téměř všecka cizí jména beze všeho skloňování ponechávajíce a píšíce: u př. *przyszła do Brystol, będąc w Brystol, poemat napisany przez Sziller, od Montgomery* atd., ač Lubieniecki, spisovatel 17. věku, ještě píše: *nasłuchalem się tego od samego Mongomorego*, neobávaje se tím býti nesrozumitelným. Ano tato neohrabanost postoupila již u Polákův na ten stupeň, že i slovanská jména bez skloňování ponechávají. Tištěny jsouť zajisté i takovéto nešvary, jako: *zlecono księciu Dolgoruki; grammatika napisana przez Nejedly* atd., na kteréžto pošetilé kazimlůvství každý Slovan jen se žalostí můž patřiti. Na štěstí nedotkla se tato převrácenost jiných větví slovanských a bohdá že jí i prosty zůstanou.

D v o j n í k.

O dvojníku neboli dvojném počtu bylo by vlastně náleželo jednati již dříve při jednotlivých skloněních a položení jej jako přechod od jednotníka k množníku. Že jsme to opominuli, muselo by se ovšem za chybu a nedostatek počísti, kdyby posud dvojný počet u všech aneb aspoň u větší části Slovanův byl v užívání. Ale tak, když dnešního dne málem ve všech, aspoň zajisté v nejrozšířenějších jazycích slovanských až na nemnohé slabé sledy ze

života vystoupil, považujíce jej již jenom jako starobylou jazyka památku, a šetříce ve předešlých člancích co možná krátkosti a snadnosti v přehledu důležitějších věcí, vyloučili jsme jej onde z místa mu náležejícího, a teprv nyní o něm to přednesti chceme, co zvláště na základě staroslovanského a staročeského jazyka o tvaru tomto pověděti potřebno se vidí. Slovanský dvojník obmezuje se toliko na trojí pád neboli trojí skloňovací zakončení, jest tedy předce bohatší nežli řecký. Jednostejně znějí vždy pády přímé, dále jsou vždy stejny genitiv a lokál, a pak dativ s instrumentálem.

Staroslovanský jazyk představuje nám dvojník v obrazu tomto:

1.	-а	-оу	-ома	:	-а	-ю	-яма
2.	-ѣ	-оу	-ома	:	-н	-ю	-яма
3.	-ѣ	-оу	-ама	:	-н	-ю	-яма
4.				:	-н	-ю	-ьма.

Ve všem, což podstatnějšího jest, srovnává se s tímto také dvojník staročeský a staropolský. V češtině však nominativ mužských mnohem hustěji se končí v souhlásku *y* nežli *a*, kterýžto pád *y* *ы* ale také v staroslovanštině se nalezá, a však zas mnohem řídkěji a toliko u pozdějších církevních spisovatelův. — K položeným zde pádům v obrazci našem nebude zbytečno připojiti některé příklady vybrané ze starých spisovatelův: *сѣма* (též *два сѣма*), *оуцѣма*, *нѣбѣма*, *кнѣма*, *морѣ*, *голѣбати*; *оуцѣма*, *рѣцѣма*, *зѣнѣма*, *матѣма*, *дланѣма*; č. oba bratry Klenovica, člověky, koni, meči, křídle, vojště; děvě, nozě, zemi, jabloni; pol. dwa konia, łokcia, dwa tysiąca, dwie stronie, gwieździe, niewieście; ano i v novějším vydání písem sv. čteme hned na začátku: I uczynił bóg dwie światle wielkie (nominativ statných jmen věcních a ženských zní tedy vždy stejně jako lokál jejich v jednotníku). Dále genitiv a lokál jest při všech skloněních *оу*: *сѣмадоу*, *нѣмадоу*, *ногѣма*, *кнѣма*; č. zubů, s koniů, tělů, kosťů; pol. piszczałka o dwu głosu, na jego oczu atd. Dativ a instrumentál *волома*, *отѣма*, *селѣма*, *именѣма*, *рыбѣма*, *сѣмама*, *брѣма*, *дѣмама*; čes. rohami, ramenoma, hlavami, zeměmi, dlaněmi; pol. palcomi, nogoma, między dwoma rzekoma. — Přírostkový dvojník, jakový se častěji v krajinském vyskytá: *sinova* vedlé *sina*, *rodova* vedlé *roda*, posud, pokud mi známo, nikde jinde, ani v staroslovanském ani v staročeském, se nenalezl. Ze

vůbec v uložení svém dvojník k jednotnému počtu více se kloní nežli ke množnému, na to poukazují též formy jako *ока гражда-нина, дворянина* atd. Stávající posud v materském jazyku našem vyslovování *dvá, obá*, pak *rukou, prsou* atd. poukazuje na to s pravděpodobností, že skloňovací samohlásky *a* a *oу* také v staroslovanštině prosodicky se dloužily. V oněch nářečích našich, kde dvojník dnešního dne již vyšel z obyčeje, udržel se nejdéle, ano udržuje se z částky posavad ve jménech podvojných údův těla lidského, jako jsou *oči, uši, ruce, nohy* atd. Počet dvojný vytratil se nejdříve a nejvíce z jazyka ruského; neboť již v nejstarších památkách velmi pořádku s ním se setkáváme, u př. v listině jedné od roku 1305 *двѣ вѣкъшѣ*, v jiné od roku 1327 *по двѣ кунѣ*. Nyní jenom v počtu *двѣ сти* stopa jeho se nalezá.

Od slov *око, оухо* měli bychom se nadáti, že dvojník zníti bude dle daného pravidla *оуѣ, оуѣѣ, 2. pád окоу* atd., a skutečně čte se několikráte *оуѣ* v novějších Petrohradských vydáních Nového zákona, proti kteréžto ale zbytečné novotě již Dobrovský důrazně se opíral. V těchto dvou jménech činí však výminku i staroslovanština i všechna ostatní nářečí, podávající nám dvojník v této způsobě, ježž my slušně za nejpravější a nejstarší přijíti musíme:

оуи, оуію, оуиѣ — oči, očíú (očí), očima

оуши, оушію, оушиѣ — uši, ušú (uší), ušima.

Podobně přichází i od slova *плече*, č. *plece*, n. dvojník *плечи, -ію, -ѣѣ* nebo *-ѣѣ*, *pleci, pleciú, plecema* neb *plecima*. V nynějších jazycích skloňují se *oko* a *ucho* co praví míšenci v potvorném splnutí pádův dvojníkových s množníkovými:

r. *очи, очей, очамъ, очах, очами (очми)*

p. *oczy, oczu, oczom, oczach, oczyma (oczami)*

č. *oči, očí, očím, očích, očima **

il. *óci (oče), očíu, 2. 6. 7. očima*. — Tak také *уши, ушей* atd.

V nynější polštině přichází vedlé *oczy, uszu* také *oczów, uszów*, anobř i *dwoje ocz*. Množník jest, jak známo už, *cyr. оуѣѣ, оуѣѣѣ*, a č. p. *oka, ucha* jenom u významu vedlejší se běře: *dwa trzy oka, pięć uch (držadel)*. — Čtyři oči více vidí, čtyři oka upustiti atd.

* Ještě však r. 1507 píší bratří: *lekcice ušima, k rukama kněžskýma* atd.

Ta samá pomíšenost pozoruje se i ve slovech *рука, нога*, jež nyní v ruštině jen v čistém množníku nalezáme: *руки, руки* atd., což také v polštině o *noga* platí. My Čechové od 14. století místo dvojného *nozě* toliko množník *nohy* užíváme. Sklonění jest toto:

p. ruce,	řak,	řekom,	řeku,	řekoma	
č. ruce,	rukou,	rukoum,	rukou,	rukama	
	(nohy,	nohou,	nohoum,	nohou,	nohama)

il. ruke, noge, 2. 6. rukúh, nogúh, 3. 7. rukama, nogama.

Místo lepšího *řeku, řekoma* zhusta píší nyní Poláci také *řekach, řekami*, a za starší náš genitiv a lokál *nohú* dosti záhy se vkradl také množník *nohách*. Neobratnost spisovatelův polských z dávního lokálu *řeku* učinila ale pravou nestvůru; neboť nerozumějíce již nyní tomuto řečnímu tvaru považují ho, jak se zdá, za jakýsi věcní lokál jednotného počtu a píší: *w tym řeku, w twoim řeku* atd. Jak hluboce může druhdy cit mluvní utuchnouti a klesnouti!

Slovo *prs* zachovalo posud částku dvojníka svého, a sice: *prsa* i *prsy*, 2. 6. *prsou*; od *koleno* však užíváno jenom *kolenou, na kolenu*, ostatní vše běře se z množníka. Statné jméno *уста* (*στομα*) považuje se nyní vůbec za množník věcního pohlaví, a tak všickni grammatikové za to je vydávají. Avšak staročeské pády *ústú* a *ústoma* zřejmě na to poukazují, že *ústa* původně byl dvojník pohlaví mužského. Ještě Jan Hus píše: *třeba ústú přivíratí*.

Statná jména ve tvaru zdrobnělém a zhrubělém. (Diminutiva — exaggerativa.)

Zmenšení anebo zdrobnělost v statných jménech děje se tehdaž, když jistými odvozovacími slabikami ve slově způsobuje se ta proměna, že ponětí ujímá se něco v síle a moci jeho. Zdrobnělá slovece nejsou ale pouze výrazem malosti neb drobnoty, nýbrž také lahodnosti, líbeznosti a umílení. Protož nalezáme, že tvar zdrobnělosti druhdy také přidává se předmětům velikým, vznešeným, ano i nadsmyslným a odtazeným. Zmenšováním dosahujeme při statných jménech v jistém ohledu tu vlastnost, kterouž při přídavných stupňování dává; ačkoliv i přídavná jména, příslovce, ano i časoslova zdrobňována býti mohou. Někdy také

ponětí zdrodnosti ze slova vymizelo, ač tvar zůstává, a my již nyní síly jeho dokonce necítíme. Tak zajisté žádný Slovan dnešního dne nemyslí více na žádnou zdrodnost neb umílenost, pronášeje slova jako *слънце*, *slunce*, aneb *matka* aneb *otec*, *ojciec*, a přede prvopočátečně musela jsou za zdrodnělá brána býti, majíce svůj základ v prostých *отъ*, *матн*, *слъно*, touž měrou jako *dvůr* a *dvorec*, *slovo* a *slovce* a sto jiných. Naproti tomu připadá k zhrubělým slovům ponětí nepřírozené velikosti, neboli nezpůsobu a nemotornosti, a naproti lahodě a milosti zdrodnělých slovcí přiléhá k nim ponětí něčeho nepříjemného a pohrdlivého. Mluva však lidská mnohem řídkěji jich užívá než zdrodnělých, už z té příčiny, poněvadž každý člověk raději sobě a jiným příjemné a milé předměty k mysli uvádí, a jen nuceně a bezděky na to myslívá, co nepřirozeností svou budí cit nemilý a odporný. Odtud to jde, že nalezájice my tvar zdrodnělých slovcí skoro ve všech jazycích, jenom v některých se zhrubělými se setkáváme. Tak u př. od latinského *homo* zdrodnělé *homunculus*, zhrubělé *homuncio*. Ješto německý jazyk u př. všecka svá zdrodnělá slova v pohlaví věcní převádí, podržují ona ve slovanštině vždy pohlaví základního jmene svého. Nejobecnější naše útvary zdrodnělých neb lahodivých slov dějí se prostřednictvím koncových souhlásek *ц* a *к*.

Суг. *ьць*, *ьце*, *нца*: *цвѣтъць*, *корабльць*, *голѣбьць*, *уѣвльць* (žbánek), *рожьць*; *окъньце*, *тъльце*, *къць*: *къ*, *копѣць* (koríčko), odtážená *уѣнѣць* (*lectiuncula*), *слънслѣць* (*brevis conscriptio*); *дѣвнца*, *женнца*, *рыбнца*, *внлнца*, *кнжнца*, *улстнца*, *славнца* (*gloriola*).

Ruská: *братецъ*, *покровецъ* (malé pokrývadlo), *дворецъ*; *подотенцо*, *деревцо*; *водица*, *сестрица*.

Skoro v té samé míře také u Ilyrů: *братаць*, *хлѣбаць*, *криоце*, *винце*, *дрвце*; *горица*, *травица*, *ручица* atd. Tvořící *ac m.* u Ilyrů nepřichází zhusta, a místo něho jest oblíbenější *ic*, které nejen při životných jest oblíbeno, jako *козлѣц* *козльць*, *птиц* *птиць* (ptáček); ale i při bezživotných: *цвѣтиц* (kvítek), *зубиц* (zoubek), *ножиц* (nožíček), *паниц* (pník, malý kmen) atd.

U Poláků: *chłopiec*, *młyniec*, *stolec*, *kijec* (palička); věcní ale a ženské zakončení *ce* a *ica* už větším dílem vyšlo z užívání a přenešeno jest v následující tvoření pomocí *k*; tak u př. místo

słowce, wiedzierce nyní toliko *słowko, wiaderko*; místo *krowica, rybica* jenom *krówka, rybka* atd. Také v češtině zdobnělá slovece pomocí *c* vytvořená jsou ovšem u daleko menším počtu než vytvořená pomocí *k*: *zvonec, toulec, ostrovec, pupenec*; *trubice, kravice, holčice, suknice* atd.

Ѣкѣ (ek, ík, г. окѣ), ко, кл. V staroslovanštině zdobnělá slova v těchto zakončeních jsou velmi řídká, ano téměř neobyčejná; za to ale v ostatních všech nářečích tím obvyčejnější: *колькѣ* (kolík), *ржукѣ* (držadlo) a n. j.

R. *столикѣ, зайчикѣ, кусокѣ, садокѣ, денѣкѣ*; *ушко, личко; головка, метѣлка* m. (koště), *крошка* (drobet).

P. *domek, wilczek, kmiotek* (kmiéc); *piórko, jagniatko, sidelko* (klička, osidlo); *uliczka, cząstka, piosnka, czeladka* (czeladz), *wstażka* (od *wstęga* — *stużka, pentle*) atd.

II. *данак* (dniček), *цвѣтак, санак, гробак, листак*; v ženském a věcním pohlaví nejsou obvyčejna.

Č. *koník, větřík, vršek, hájek; očko, mlíčko; nitka, štička*. Kmenovní krátká samohláska ve zdobnělém se větším dílem dluží, a opak tomu dlouhá zas často se krátí, u př. *prach* — *prášek, rak* — *ráček, strana* — *stránka, roh* — *růžek, lože* — *lůžko, kost* — *kůstka, ucho* — *úško, kruh* — *kroužek, oběd* — *obídek, konev* — *konévka* atd. A zase: *kráva* — *kravka, žába* — *žabka, moucha* — *muška* atd.

Leč jazykové slovanští nezůstávají při tomto jednoduchém vytvořování svých zdobnělých slovcí; nýbrž mohou je též zdvojit i ztrojnásobovat, t. j. na druhý i na třetí stupeň zmenšenosti neb zlahozenosti je staviti. Toho se dosáhne dílem skládáním právě podotčených dvou forem, dílem také tím, že i jiné prostředkující slabiky berou se na pomoc, mezi nimiž především souhlásky *š* (pošlé z původního *ch*) a *n* vynikají. Tak u př. od slova *dusza* jde lahodivé *duszka* a také *duszycza*, spojíme-li tento dvojí tvar k nabytí jako dvousloupňového zdobnění, obdržíme *duszyczka*. Podobně od *hlava* první zdobnělý výtvar *hlávka* neb *hlavica*, dohromady *hlavička*; rus. *голова* — *головка* a *головушка*. Takováto zdobnělá statná jména, jež snadno jest rozložiti si v částky své, máme i v těchto příkladech: rus. *колоколѣ* (*zvон*) — *колоколецѣ, колокольчикѣ*; *слово* — *словцо, словечко; лопата* —

лопатка, лопаточка; солнце — солнышко; мужъ — муженекъ, корова — коровушка, a tak i недѣлюшка, рученька, ноженька atd. Pol. koń — konik, koniczek; dziad — dziadek, dziadeczek, a tak též: paluszek, garnuszek, ojcuszek; książka — książeczka; moweczka (pieszczona), jabłuszko, serduszko atd. Čes. dům — domek, domeček; pole — půlko, políčko; ruka — ručka, ručička, ručinka; prach, — prášek, prášiček, prášínek; ano kdo by tuto zdobnělost ještě dále vésti chtěl, může až v dětinské hříčky zasáhnouti: *prašíneček*, *prašičíček* atd. V takových to hříčkách převyšují Malorusové všecky ostatní Slovany, mohouce od mnohých statných jmen a tolikéž i přídavných odvozovati šestero až desatero rozličných způsobův zdobňování. Jen běžně obrátíme tuto ještě pozornost na zvláštní druh polských zdobnělých slov, ješto se pomocí souhlásek *n* a *s* utvořují. Mají do sebe cosi zvláště lahodného a užíváno jich při jménech osobních, u př. bratunio — bratuš, ojgunio, dziadunio — dziaduš; babunia, ciotunia, siostrunia, serdunia, Marynia — Maryš, Marylka; Justyš, Adelunia — Adelica a j. v., ku kterýmžto se zde a onde i jiné ještě formy přidružují, ač jenom v jednotlivých vyskytují se případech, jako: *lubcia*, *ciocia* (tetka), *żonula* od *żona*; *męzul*, *męzulek* od *mąż* atd. Konečně mají Slované též vlastní způsob křticí jména pronášeti pěstěně v jistém jich skracování: rus. Ивашко, Ивашенько, Ваня místo Иванъ; Петя místo Пётръ, Серёжа místo Сергѣй, Параша místo Параскевія; pol. Gabryś (Gabryel), Staś, Grześ (Grzegórz), jak to i nám Čechům velmi známo jest a obyčejno.

Ke slovům zhrubělým neboli pohrdlivým přichází v cyrilštině a ruštině nejobyčejněji zakončení *ище*, v cyrilštině ženské po hlaví také v *ица* se končívá: *козлище*, *дѣтнще*, *женнще*, *дѣлнще*, *тѣлнще*, *пашнще* (špatná pastva), *вретнще* (hrubý pytel, houně, pokutní roucho mnichův atd., od *вретъ*); rus. *мужище*, *личище* (ošklivá tvář), *волчище*, *плетнще* (špatný bič), *липища*, *печища* (neúhledná kamna), *санищи* (sprosté saně). V ruštině nalezáme i druhou ještě formu v *ишко*: *домишко*, *дѣлишко* (nepatrná práce), *деревнишко* (hodně spustlý stateček). S obojím tvarem tímto stojí na rovni polsko-české *isko*: p. *chłopczysko*, *wilczysko*, *oczysko*, *zameczysko*, *babisko*, *szkapisko*; č. *dubisko*, *Němčisko*, *Římanisko*, *sedlačisko*, *pacholisko*, *dobrotisko* atd., ač vše to Slovákům jest

známější, než naší mluvě obecné. Ještě jiný obyčej opovrhlivá slovice tvořiti jest u Rusův a Polanův koncovkou *ina*, a větším dílem útvory takové mohou i zastupovány býti oněmi na ище a *isko*; neboť smysl jest jeden a týž, poví-li se домище anebo домина, *krowisko* anebo *krowina*. Podobná jsou: мужичина od мужикъ (hrubý sedlák), хоромина (velká světnice, haluzna), песчина (hrubý písek, od песокъ); pol. chłopina, kobiecina (bídna ženština), drożyna (špatná cesta), wozina (vůz), czapezyna (ošumělá čepice) atd. Jakož vůbec český jazyk zhrubělým jménům odvykl, přicházejí i tato pořídka: *hadina* (hadí plemeno), *čertovina*, *lotrovina*, *chímovina*, *babina* neb *babizna* a snad i n. j. — K vytknutí čehosi špatného, ničemného a bídného druhdy jazyk ruský uchopuje se také forem. ježto vlastně jen zdrobnělým slovcím přísluší, jako: пивенцо, стариченцо (velmi sešlý stařík), лошаденька (herka), силишка od сила. Jakožto věc v historickém ohledu pozoruhodnou připomenu ještě, že ruští mniši a duchovníci, podpisující se v listinách 15. a 16. věku za svědky, svá klášterní jména někdy v ище zakončují, nepochybně aby tím pokoru a povrzení samých sebe dali na jevo, u př. попь Григорище, Исакище, Кирилище, Петрище, Иванище atd.

Složená statná jména.

Zmíniti se chci konečně též o složených statných jménech. Slov tohoto druhu nemají sice jazykové slovanští žádnou přílišnou hojnost, a však ani nedostatek netrpí; nýbrž zachovávají jako řečtina pěknou a pravou střední míru. Neodpíráť zajisté slovanština tak tvrdě spojovaným jménům statným, jako u př. latina a dcery její; leč ústrojnost její, založena jsouc v bohatosti kmenův slovních a ve množství velikém odvodův, také nikterak nepřivoluje k tomu, aby obtěžovati se dala takovým nesčíslným množstvím složených a slozenosložených jmen, jako u př. němčina. Neboť nad náležitost veliká hojnost skládaných jmen jest vlastně pravé jazyka nuzáctví. Toť jedenkaždý musí nahlížeti, že jazyk ten daleko jest dokonalejší, který předměty obyčejné a samy sebou prosté znamená zvláštními kmenovnými slovy aneb odvozováním příhodným, nežli onen, jenž pro svou neplodnost neb neohrabanost slovo k slovu klížiti musí, jen aby mohl jména dáti

i nejvšednějším ponětím. Slovům, jako u př. *úl, rukavice, podkova, náprstek, lednice* (pol. ledownia), *řezbář* a tisíce jiných podobných náleží zajisté přednost jakožto z jednoho kusu ulitým před německými druhy dosti nuzně stlučenými výrazy *Bienestock, Handschuh, Hufeisen, Fingerhut, Eiskeller, Bildhauer* atd. Anebo jak trefně a ústrojně jsou utvořena následující polská slova: *wiatrak* (větrný mlýn), *tartak* (piła), *żarna* (ruční mlýn), *papiernia, prochownia* u přirovnání k týmž německým *Windmühle, Schneidemühle, Handmühle, Papiermühle, Pulvermühle* atd. Složeným slovům tedy jen tehdy pravdivá cena příkládati se může, přispívá-li se jimi k určitosti pomyslův, ku krátkosti vyrčení neboli důraznosti řeči, anebo i ku povýšení a barvitosti mluvy básnické. Jinak jsou spíše v každém jazyku jen mrtvá hmota, zbytečně jej ve výkonech jeho obtěžující. Statné jméno, vzaté co základní slovo, připouští ve slovanštině skládání s jiným statným jménem anebo s přídavným, tudíž i s náměstkami, početními jmény, časoslovy, a přede vším s předložkami a jinými částicemi. Statná jména pojí se vůbec s jinými sklonitelnými částkami řeči tou měrou, že představené slovo v samohlásku *o* se končí, při měkkých pak souhláskách také v *ě* neb *i*. Zřídka pojí se slova v nezměnné postavě své jako: *медьведь*, nocleh, jedhoj a n. j. Z takovýchto rozličně složených slov sobě jen maličký počet pro příklad zde uvedeme:

a) Statné jméno se statným: *окомнѣ* (okamžik, p. okamgnienie), *оухозвонѣ* (znění v uších), *боголюбѣць*, *лѣжесловесникѣ* (bludař), *пощеднѣиѣ* (noc a den), *вещеносѣць*, *страстотрѣпнѣць* (mučedlník); r. *пчеловодство, скотоводство* (dobytkářství), *честолюбіе* (ctižádost), *молніеносецѣ*, *путеуказатель*; ilyr. *класоберѣ*, *чудотворацѣ*, *градобитина* (krupobití), *главоболя* (bolení hlavy), *воевода*, *братучедѣ* (bratranec); pol. *prawodawca, rybołowstwo, wodociąg* (vodovod), *dziejopis, konitrud, Skarbimierz, Gniewimir* atd.; česk. *vinohrad, čaroděj, letopis, zlatohlav, zeměplaz, ohnižíl*.

b) Statné jméno s přídavným: *живонисѣ* (malba), *бѣлокласіе*, *новораслн*; rus. *долголѣтіе* (dlouhý věk), *бѣломойка* (pradlena), *сухоносѣ* (čínská hus); ilyr. *добросрећникѣ* (šťastlivec), *старосидѣлацѣ* (starosed, obyvatel), *младоженя* (ženich), *доньоземацѣ*;

p. drobnowidz (drobnohled), lekkoważność, czarnoksiężnik; čes. dobrodruh, starověrec, cizozemec, velryb.

c) Statná jména s početními a náměstky: **всѣмдѣць, само-видѣць, трѣзжѣць, ѹтѣверовратіѣ, осмогласникъ**; rus. полдень, сороко-ножка (stonožka?); ilyr. едномѣсечић, двоножаць; pol. jedno-rożec, trójkąt, czworobok (quadratum), samołowka, tosamność (identitas); č. stoklasa, všedobř, samoleť.

d) Statná jména s časoslovy: **владимиръ**; rus. сорвиголова (perozváživec), скалозубъ neb зубоскалаъ (otevřihuba); il. незнабожаць, ломигора, бульюка ž. (vyboulené oko — zevel); p. pędzi-wiatr (větroplach, pudivítr), rzeżymieszek, pasorzyt, woziwoda, Sędziwoj; č. třasořitka, kazisvět, mastihuba, trativod (na lodí).

e) Statná jména s částicemi: **отрасль (větev), обѣслънѣніѣ** (universum), **соѹсловіѣ** (vaniloquium); rus. даромѣдъ nebo тунѣя-дець; ilyr. предговоръ, беззазленость (nevinnost), натрагхођа; pol. darmochlub, tuziemiec; č. podvod, meziplecí, spoludědic. Ješto se sama v hojnosti všude naskytují složená s ostatními předložkami atd., bylo by bezmístně další jich uvádění.

II. Jméno přídavné.

Vidělo se, kterak statná jména podle tvrdosti neb měkkosti svých koncovek dvojí řadu činí ve svém skloňování. Při tom však snadno bylo pozorovati, kterak i toto rozdvojené skloňování jednoho a téhož jest původu, anoť měkkým ъ na konci slova v samohláskách jednotlivých pádův způsobené proměny právě přirozeným způsobem vyvesti a vysvětliti se dají z hlasečných zákonův vlastních jazyku slovanskému. Tamť náleží u př. pravidlo, že širší samohlásky *a, o, u* připůsobením přídechu jotního v některých nářečích, jako českém, přejíti mohou v užší a vyšší *e* a *i*, že dvě samohlásky druhdy v jednu se stahují, a tak mnohé jiné věci, jak to při skloňování jmen statných dosti zřejmo bylo. Tutěž povahu mají do sebe i přídavná jména, a podotkneme-li, že původní pohlaví jejich znamená se koncovými samohláskami ъ, о, а, anebo při nahodilém změkčování ъ, ѣ, я, tudíž předvídati budeme, že i další sklonění jejich nepochybně má cosi společného se statnými jmény, a snad i nerozdílného od nich. A tomu skutečně jinak není. Že v pradávných dobách mluvy slovanské všecka přídavná

jména obmezena byla na tento jediný skloňovací způsob, jim veskrz společný se statným jménem, už z té příčiny za pravé ujiti můžeme, protože druhý skloňovací způsob přídavných není prostý, alebrž složený, jak tudíž uvidíme. Jest tedy dvojí druh přídavných jmen a odtud dvojí skloňování. Rozdíl jest skoro tentýž, jak jej i německý jazyk činí mezi tak nazvaným starým a novým anebo lépe říci mezi mocným a slabým skloňováním přídavných, přičemž jediné to jest pozoru hodno, že rozdíl ten nezachoval se v stejné míře a moci ve všech nynějších slovanských nářečích.

Prvnější starší skloňování přídavných mívá nyní hlavně místo v průpovědích vyrčení všeobecného, anebo koná-li přídavné jméno službu přísudku nějakého (praedicatum), jsouc odděleno od svého statného; u př. *зъло науало, зълъ коньць; г. всякому извѣстно, что ты богатъ а она бѣдна; pol. kto zdrów, ten bogat.* — Jeví-li se ale přídavné jméno co vlastnost nějaké zvláště míněné jestoty, sesiluje se jednoduchým způsobem osobní náměstkou *н, ѣ, я*, splývající s ní v jedno slovo, čímž pak zdánlivě nové skloňování přídavného jména staví se nám před oči. Tak z přídavníka *слабъ, слабо, слаба* vychází druhý, totiž *слабый, слабою, слабаи*; *з летошьнь -ьнѣ -ьниа* tolikéž *летошьній -нѣю -нѣиа*, a tak i v ostatních pádech snadno jest toto splynutí nalezi, jak hnedle uvidíme. V grammatice obdržela jsou přídavná jména způsobu prvního jméno *neurčitých* (indefinita), druhá nazváni *určitých* (definita). Tak tedy podává nám staroslovánština pro své přídavníky sklonění dvoje, z kterýchžto jedno i druhé ve dvojí obrazec se rozkládá, pokud totiž koncovka anebo tvrda jest anebo měkka, jak patrně z následujícího obrazce:

A.

B.

<i>Neurč.</i> новъ, ново, нова		лѣтънь, лѣтънѣ, лѣтъниа
<i>Urč.</i> новый, новою, новаи		лѣтъній, лѣтънѣю, лѣтъниаи.

Jak jsem se už zmínil, neliší se v staroslovanském jazyku skloňování neurčitých přídavníkův nijak od onoho jmen statných ani v jednotném počtu ani v množném: *новъ градъ, ново слово, нова правда, драгъ дроугъ, младо древо, висока гора; оутрѣнь дѣждь, синѣ море (Adriat.), отъниа зѣмля.* — V té síle a plnosti, v jakové se přídavná jména staroslovanská skloňují, nenalezáme je v žádném jiném z nářečí našich; neboť na větším díle uchovala jsou

se tamto jenom v jednotlivých případech a osamotělá, zde zas jenom v jednotníku a i tu ne ve všech pádech, jinde zas jen v prvním pádu. Vizme už, jak novější jazykové v tom si počínají.

V polštině uchoval se neurčitý přídavník toliko v nominativu, ač ne ve všech pohlavích; aniž připouštějí tuto formu všechna přídavná slova. U starých polských spisovatelův bylo ovšem o něco rozsáhlejší užívání její. Všecky ostatní pády nahražují se ze skloňování určitých. Jest pak užití jeho jen tehdaž možné, když sponou (copula) v sadě jest časoslovo statné *być*, ánoť v případě tom přídavník neb přičestí od statného jména se odděluje, t. j. přísudkem v průpovědi stojí; u př. *jest godzien chwały, syt sławy, peřen litości*; tu *chłopak bywa wesół*; *będzie czyst i zdrów*; *srog jest ludziom*; každý *człowiek chciw do towarzystwa* (Koch.); *jestem tego świadom*; *był męczon, porażon* atd. Některá přídavná jména mění poněkud smysl, pokud buď neurčitě neb určitě pronášena bývají, u př. *mocen jestem* (mohu, jsem s to) — *mocny jestem* (mám moc); *pewny człowiek* (bezpečný, jistý) — *pewien człowiek* (jistý, nějaký, quidam); tak i *powinien* a *powinny* (jako č. *dlužen, povinen, příbuzen*) a n. j. *Rad -o -a, wart -o -a* (hoden), *kontent* (spokojen), *sam, wszystkim* přicházejí toliko ve tvaru neurčitých; poněvadž ale v množníku *radzi, rade* nalzáme, spatřujeme i zde už přechod do tvaru určitých, ješto by jinak *rady* psáti se muselo. U starých spisovatelův polských také k jiným pádům dalo by se nashledati dosti příkladův. Nejsetrvaleji uchránila se forma neurčitých přídavníkův v některých příslovcích a ve skloňování řadových čísel, u př. genitiv: *od dawna, z przedka, spełna, z pańska, z młodu, znowu*; *do szczera go zjadli*; *półtora, półtrzecia, półczwarta łokcia, półtory piędzi*. Dativ po předložce *po*: *po pańsku, po polsku, po trzeźwu, po pijanu, po cichu, po prostu* atd. Lokál: *na przedce, na male, wcale* atd. Že tvar neurčitých zachoval se také v polských přivlastňovacích přídavnících na *ów, owo, owa* a *in, ino, ina* (*ojców, matczyn*), a však i zde toliko v prvním pádu, ukáže se později.

U větší daleko míře udržuje se skloňování neurčitých přídavníkův v jazyku ruském, ilyrském i českém. Leč i v těchto jazycích musí se nahrazovati ze skloňování určitých tyto pády: v jednotníku 5. a 7. pád, v množníku všecky nepřímé pády; v ruštině

mimo to též 2. 3. a 6. pád ženského pohlaví v jednotníku, ježto vždy v oň se končí. Totéž platí v ilyrštině o 3. a 6. pádu. Tvar neurčitých v ruštině zvláště jest oblíben v národních písních a příslovích, poněvadž jakožto kratší jest i důraznější. Na důvod toho uvedu opět některý příklad: младъ ясень соколъ; свѣтель мѣсяць; красно солнце; сыра земля; бѣлы руки; братень удѣль; подъ лежачъ камень и вода нейдетъ; добра молодца; изъ ближня дома atd.

Touže měrou, ano ještě užívanější, jest neurčitý přídavník v ilyrském a vůbec ve všech jihoslovanských nářečích, rozumí se že ve vytknutých výše mezích.

Jak pěkně a rázně v staročeském užíváno neurčitých přídavných, nahlédne každý snadno z těchto několika příkladův: Lidem lakomým jest svět mal, uzek. krátek a neprostran; z mnoha knih; od mala do velika; běda mně nebohu! lépe tobě skrytu a neznámu býti; učiň mě zdráva a spasena (zdrávu a spasenu). — V 1. pádu mužského pohlaví mírní se tvrdost při shluku mnohých souhlásek, tak jako při statných jménech vkladným *e*, v ruštině též *o* a v ilyrštině *a*. Pol. godny — godzien, winny — winien, wolny — wolen; č. mladistvý — mladistev, mrzký — mrzek, hněvný — hněven; rus. тяжекъ, тепель, тонокъ, полонъ; il. dobar, tanak, taman atd. Neurčitá přídavná jména měkkého zakončení jsou toliko v staroslovanském běžná, v polštině a češtině vyšla jsou zcela z obyčeje, ano i v ruštině a ilyrštině řídkým jsou úkazem. V našich dosti četných staročeských památkách vyskytla se jedva několikrát, jako: oteň stól, s otnia zlata stola, k vyšniu hradu (Rkp. Král. = k vysokému), rámě gospodnjé.

Dříve než přistoupíme ke skloňování přídavných určitého tvaru, potřebno se vidí představiti sobě před oči podotknutou náměstku v osobě třetí, s kteroužto jest sloučeno a z nížto vlastně vyšlo. Vedlé obvyklejší nám nyní této třetí osoby v nominativu онъ, оно, она přichází též v staroslovanštině jednoduché н, ѣ, и, kteréžto jako latinské *is* neb *ille* také co ukazovací náměstka, a ve spojení s částečkou же: иже, ѣже, иже co potažná náměstka jest obyčejno. Téměř ve všech novějších nářečích tento starý nominativ vyhynul beze všeho sledu, ale ve všech se udržuje náměstka та po dnešní den v ostatních pádech. Skloňování její jest:

<i>Jedn.</i>	н	}	ѣГО, ѣМОУ	}	н	ѣМЬ	нМЬ	
	ѣ					ѣ		
	ѣ		ѣМЪ		ѣЙ	ѣ	ѣЙ	ѣМЪ
<i>Множ.</i>	н (їн)	}	нХЪ, нМЪ	}	ѣ			
	ѣ					ѣ	нХЪ	нМН
	ѣ					ѣ		

Připojením tedy pádův náměstky této k pádům přídavníka neurčitého a splynutím jich jako v celek jeden dostáváme sklonění přídavníkův určitých, jako z následujícího obrazce vysvítá:

Jedn.

<i>N.</i>	НОВЪ + н — НОВЫЙ; НОВО + ѣ — НОВОЕ; НОВА + ѣ — НОВАЯ.	
<i>Gen.</i>	НОВА + ѣГО — НОВАГО; НОВЫ + ѣМЪ — НОВЫМЪ.	
<i>Dat.</i>	НОВОУ + ѣМОУ — НОВОМУ; НОВЪ + ѣЙ — НОВОЙ (* тй).	
<i>Acc. = Nom. Gen.;</i>	НОВЪ + ѣ — НОВЫ; НОВА + ѣ — НОВАЯ.	
<i>Loc.</i>	НОВЪ + ѣМЬ — НОВОМЬ; НОВЪ + ѣЙ — НОВОЙ.	
<i>Instr.</i>	НОВОМЪ + нМЬ — НОВЫМЪ; НОВОМЪ + ѣМЪ — НОВОМЪ.	

Множн.

<i>Nom.</i>	НОВИ + н — НОВИИ; НОВА + ѣ — НОВАЯ; НОВЫ + ѣ — НОВЫМЪ.
<i>Gen.</i>	НОВЪ + нХЪ — НОВЫХЪ.
<i>Dat.</i>	НОВОМЪ, НОВАМЪ + нМЪ — НОВЫМЪ.
<i>Acc. = žensk. a věcn. v Nom.</i>	
<i>Loc.</i>	НОВЪХЪ, НОВАХЪ + нХЪ — НОВЫХЪ.
<i>Instr.</i>	НОВЫ, НОВАМИ + нМИ — НОВЫМИ.

Tímže způsobem zřizuje a děje se také skloňování přídavných určitých s měkkým zakončením v jazyku staroslovanském, při čemž toliko šetřiti se musí obměna samohlásek, jak povaha tvrdých a měkkých souhlásek toho vyhledává. To se stává, jak z nauky o samohlasenství nám známo, přidechem jotním neb měkkým, dále proměnou hlásky o v e a т в н: задній -иіе -іа, задняго, задняемоу atd.

Srovnalost mezi jazykem staroslovanským a novějšími jest i ve skloňování přídavných určitých dosti patrna, ač v každém z nich některé změny v užívání pádových samohlásek se zběhly, zvláště při stahování dvou slabik v jednu.

Nejblíže k staroslovanštině stojí skloňování ruské, jako: старый (v obecní mluvě, zvláště když přízvuk na poslední, zní старой), старое, 2. старого (vysl. старова), 3. старому atd.;

ženské.: старая, 2. 3. 6. старой, 4. a 7. s opominutím zvuku nosového старую, старую, aneb skráceně старой. Množ. 1 a 4. m. старые, ž. v. старыя, ostatně jako v staroslovanštině. Nejináče ve sklonění s měkkým zakončením: нынѣшній -ее, -яго (нынѣшньова), -ему, -емъ, -имъ; žep. -яя, -ей, -юю, -ею. Množ. нынѣшніе -ія, -ихъ atd.

V ilyrštině už skracování jest zřejmější, a tím více v polštině a češtině. Jedn. ljepl, ljepló (indef. ljepló), 2. ljeploga (-og'), 3. ljeplomu (-om'), 6. ljeplomu a ljeplom', 7. ljeplom. Množ. ljeplí -á -é, 2. 6. ljeplih, 3. ljeplim, 4. m. ž. ljeple, v. ljepla, 7. ljeplimi. Skloňování s měkkým zakončením neliší se od předešlého; jediné pády *o*, *oga*, *omu*, *om* proměňují samohlásku *o* v užší *e*: vručí, vruće, vrućega, vrućemu, vrućem. Mimo to buď připomenuto, že hláska *i* v nepřímých pádech, líbo-li, povzněsti se muž na *ie*: *ljeplim* nebo *ljepliem*, *ljeplih* nebo *ljeplieh*, *vrućimi* nebo *vrućiem*; a pak že podle běžného prstonárodního užívání dativ, lokál a instrumentál ve množníku stejného jest pádu, jak jsme to i při statných jménech viděli: *ljeplima*, *vrućima* neb *ljepliem'*, *vrućiem'*.

Známkou polského a českého skloňování určitých přídavných jsou nejenom staženější též pádové, ale hlavně přechody ze širších samohlásek *o* a *a* v užší *e* ano i *i*, ač tím podobnost se staroslovanským skloňováním nikoliv zahlazena není: *wierny*, *-ego*, *-emu* (pád 4. stejný s 1. neb 2.); v lokálu mělo by býti podle všeobecné shody slovanských nářečí *wiernem* a v instrumentálu *wiernym*. Leč pokudžkoliv památky polského jazyka v dávnověkost stopovati lze jest, málokdy rozdílů těchto dvou pádův pravidelně jest šetřeno, a klade se, jak se kde nahodí a líbí, hned *em* hned *ym*, anoť v obecném vyslovení dvojí tato koncovka ovšem téměř stejného jest znění, as tak jako i u našeho lidu vůbec vždy jen *ym* slýcháme. Jakož ale Poláci zhusta v grammatických opravách nejapně si počínají, a tudy spíše lad jazyka svého kazí: vloudil se do spisův novější doby ten ničemný obyčej, že v těchto dvou pádech a 7. pádu množníka beze vší potřeby rozeznává se mezi pohlavím mužským a věcním tou měrou, že ono pádem *ym*, toto *ém* se označuje. Píše se nyní téměř všeobecně: *przy lewym brzegu*, *nad lewym brzegiem*, a zas *v każdym słowie*, *każdém słowem*. Převrácenost počínání toho měla by se už tím nahlížeti,

že ve všech nepřímých pádech skloňování jak statných jmen tak přídavných v pohlaví mužském a věcním i v polském jazyku vespolek se srovnává; tím pak méně tato novota se stanoviště slovenského může se schvalovati, jak to obrazce naše zřetelně okazují. Protož chceme i my, a to slovanštěji. znamenati lokál *ém*, instrumentál *ým*. — Ve sklonění ženského pohlaví: wierna, 2. 3. 6. wierněj, 4. 7. wierną. Množ. nom. muž. *i* (ovšem pravopisně také *y*), žen. věcn. a akk. končí se v *e*. Ostatní pády jak v staroslovanském. Nejináče děje se i v skloňování měkkých, přivzetím ku pomoci jediné samohlásky *i*, kteroužto se změkčení znamená: przedni -nie -nia, -niego. -niemu, -niěj atd.

V tvrdém zakončení neliší se od polského naše české skloňování určitých přídavníkův. Uvážiti však sluší, že v každém pádu, kde přístupující náměstka s neurčitým přídavným se víže, nalezající se tu samohláska časoměrně se dluží: pravý -é -á; krátký -é -á, neurč. krátek -o -a, 2. krátkého atd.; žen. krátké (staročesky a v obecné mluvě *krátkej*), krátkou. Ve skloňování pak měkkých dosáhlo stažení a stisknutí samohlásek nejvyššího stupně; neboť když v staročeské mluvě na podobu polské říkalo se *zadni, zadnie, -ního, -niému*, panuje nyní všude jenom prosté dlouhé *i*: *zadni* m. ž. v., *zadního* atd., a ze stisknutí tohoto samohlásek v pohlaví ženském nic než dlouhé *i* nezůstalo (*zadni*), což ovšem jazyku našemu na žádný užitek nevychází, ale jest mu pro takovou jednotvárnost na velikou ujmu. V plnozvukosti samohlásek stojí tedy, jak vidno, skloňování určitých přídavných pozadu za jazykem staroslovanským a ruským, a má snad jediné tu výhodu, že tato přídavná v některých pádech o jednu slabiku kratčeji se vyslovují.

Úvahy zvláštní.

1. Jelikož přídavné ve všem shodovati se musí se svým statným jménem, samo sebou vyplývá z toho, že v oněch nářečích, kde čtvrtý pád nahraňuje se druhým neboli s ním stejně zní, totéž i v přídavném se zachovává. — Ohledem na jazyk polský a český dále připomenouti sluší co do mužského pohlaví 1. pádu množníka, ježto se v *i* končí, že přídavné jméno užívá se jen tehdaž v tomto zakončení, když statné jméno osobuje si, ať tak dím, ušlechtlejší pád *i* neb. *ové* (*owie*). Podobeni však tento

první pád ke čtvrtému, t. *y, e*, jak to při bezživotných obyčejně bývá, tedy také přídavné přijímá akkusativní koncovku. Tedy *meżni narodowie a meżne narody, łakomi kupcy, zielone gaje*; č. *zpěvaví ptáci, minulé časové a minulé časy* atd. Jazyka staroslovanského, ruského a ilyrského pravidlo toto naskrze se netýká.

2. Končící se přídavníky v *gi* a *ki* připadají v polštině ke skloňování měkkému, v těch totiž pádech, kde *i* neb *e* po hrdelní hlásce následuje, o kteréžto vlastnosti už v souhlasenství zmínka se stala: *tegi, tegiego*; *krótki, krótkiego* atd. V jiných nářečích podržují svou přirozenou tvrdost. Také polský přídavník *głupi -pie -pia* nikde jinde měkce nepřichází. V ruštině sice dle přijatého pravopisného pravidla též po hrdelních *i* se píše, a však nemá to na ostatní pády žádného vplyvu: *тихий, тихое, тихая*; *мягкий -ое -ая, -ого, -ому* atd.

3. V nejstarších památkách staroslovanského jazyka nacházíme dosti zhusta ve mnohých pádech zdvojnásobeně psanou samohlásku, u př. *доброаго, доброооу* anebo *доброуоуоуоу, добрыиныхъ, добрыиныхъ* atd. Psání takovéto ukazuje zajisté anebo na prosodické prodloužení slabik, anebo vysvětluje se tím, že připojená náměstka nescelila se ještě a nesplynula v jednu hlásku s pádem neurčitého sklonění sloužícího za základ. Z ohledu staroslovanštiny mimo to pamatovati třeba, že lokál jednotníka končívá se místo *омь, ои* také v *ѣмь, ѣи* (a takto i dativ žen.). I to se zdá, že pochází z neurčitého ještě stahování samohlásek; i jest tedy ponecháno na vůli skloňovati *скатомь, скатои*, anebo *скатѣмь, скатѣи*.

4. Poněvadž ale podlé zákonů povědomých už ze slovan-ského souhlasenství před samohláskami *i* a *ě* (*и, ѣ*) nižádná tvrdá souhláska místa míti nemůže (toliko ruština v tom činí výmínku), a není-li sama sebou změkčení schopna, ve své příbuzné měkké přestoupiti musí: vyplývá z toho pravidlo přede vším ohledem na 1. pád muž. pohl. množ., kdežto hrdelní hlásky přestupují ve své příbuzné síkavky. Tudy se skloňuje *драгыи — дразѣи, тихыи — тиции, крѣпкыи — крѣпции*; pol. *srogі — srodzy, бѣагы — бѣази* (někt. *бѣази*), *гѣлuchy — гѣлusi, wysoki — wysocy*; č. *tuhý — tuzí, тихý — тиші, měкký — měкци*. Tak také v ilyrštině: *ubogi — ubozi, plahi — plasi, kratki — kratci*; ačkoliv mnozí Jihoslované, rovně jako Rusové, i bez proměny hrdelní zvuky ponechávají. Opak tomu zase Dalmatinci

podržují změkčování ve všech pádech, kde samohlásku *i* v *ie* rozvádějí: mnoziem trudom (mnohou prací), mnozieh trudah, mnoziema trudima atd. Přídavná jména končící se ve **скъий** (sk) tvoří tento první pád v staroslovánštině buď v **цѣи** anebo v **стѣи**, u př. **земскъий** — **земцѣи** anebo **земстѣи**, p. ziemscy, č. zemští; české zakončení *ský* dává *čtí*: německý — němečtí. Měkčení toto souhlásek přináší s sebou, že též polské *t* jinačí se v *l* a p. i č. *r* v *ř*: *biegły* — *biegli*, *chory* — *chorzy*, *spory* — *spoří*. Toliko polskému jazyku vlastní jest proměňování zhuštěných síkavek *ż* a *sz* v jemné *z* a *s*: *hoży* — *hozi*, *pieszy* — *piesi*, *lepszy* — *lepsi*. — V neurčitém skloňování staroslovanském a staročeském přichází, jak samo sebou se rozumí, více pádův, kde tyto proměny dějí se, ješto skloňování jejich se statnými jmeny zároveň kráčí. V staroslovanském tato proměna ovšem také nastupuje, když dle učiněného výše připomenutí místo **омь**, **оѣ** pádův **ѣмь**, **ѣи** se užívá, tudý místo **тѣхомь**, **тѣхоѣ** zní lokál **тѣстѣмь тѣстѣи**, místo **небескомь** — **оѣ** — **небесцѣмь** — **цѣи** anebo **небестѣмь** — **стѣи**.

5. Polské *wielka noc* skloňuje se sice pravidelně v 2., 3. a 6. pádu *wielkiej nocy*; leč ve 4. a 7. pádu mluví a píše se *wielkanoc*, *wielkanocą*, ješto by zníti mělo *wielką noc*, *wielką nocą*. Také *dobra noc* má ve 4. pádu opět jenom *dobra noc*. Jestif to, jak za to mám, pozůstatek starodávního a původnějšího vyslovování nosové hlásky *a*, kterážto *a*, nikoliv ale *o*, v sobě obsahovala, načež sama ta nosovost následujícím *n* ve slově *noc* se zatřela.

Dvojný počet.

Ve skloňování přídavníkův ve dvojném počtu slouží nám opět jazyk staroslovanský a staročeský za nejlepšího vůdce, kdežto v jazyku ruském a polském už za nejdávnějších časův všecka stopa dvojníkového skloňování přídavných se vytratila. Neurčitá přídavná jména skloňují se zcela dle obrazce statných jmen, ku kterému pohlavím svým připadají. Tak u př. **готовѣ**:

m. **готова**, v. ž. **готовѣ**, 2. 6. **готовоу**, 3. 7. m. v. **готовома**, ž. **готовама**.

Leč tímže obrazcem řídí se také určitá přídavná, s tou jediné výminkou, že 3. a 7. pád bez rozdílu pohlaví jest **ѣма**, **има**. Má tedy **драгъи**, **снни** ve dvojníku:

крикъ , любъ (mil), слабъ , лѣпъ (pulcher), слѣпъ , нѣмъ , прикъ , хромъ , юнъ , лѣпъ (piger), бромъ (bílý kůň), бѣлъ , цѣлъ , сиръ (orbis), скоръ (spěšný), сѣдъ (capus), смѣдъ , грѣдъ , лють (saevus), уастъ (hustý), поустъ , сизъ (modrý), дрѣзъ , лысъ , коусъ , пѣгъ (strakatý) . **строгъ** (ukrutný), **тихъ**, **глухъ**, **вкъ** (silný), **прѣкъ** (příčný, na příč ležící) atd. Tato a podobná jim přídavná nátežejí ke sklonění tvrdých. Počet s měkkým zakončením jest mnohem menší, z nichžto též některá za příklad uvádím : **боуи** (bujný, pošetilý), **соуи** (marný, ješitný), **диуи** (divoký), **снѣи** (modrý jak moře), **уоуждъ**, **чужѣи**, **судзы**, **сизі**, **рыжь** (rusý, rufus), **доужь** (silný, hřmotný), **пѣшь**, **ниць** (chudý), **тѣцѣи** (p. czezy, č. prázdny), **ниць** (nice, nicí — nachýlen, pronus), **проуи** (ostatní) atd.

Odvozování.

1. Nejprvnější a nejprostší způsob odvozování pozorujeme při jménech přídavných, ježto od statných jmen původ svůj berou. V přetvorech těchto přistupuje pouze přídavníci koncovka ku kmenu statného jména, a sice tvrdá skoro veskrz, tvořeno-li přídavné slovo takové od bezživotných; měkká zas, přichází-li od životných. V případě prvním jsou ale přídavná tato jména vesměs složená, u př. **безрѣжкѣи**, **гѣстоградъ**, **велеокѣи**, **урѣноокѣи**, **бѣлолицѣи**, **златооустъ**, **сѣдокласѣи**; pol. *dwunogi*, *białozęby*, *żółtokłosa*, *mokroskrzydły*, *gestoliści*; č. *velkohlavý*, *bezdomý*, *plnokvětý*, *blahorodý*; rus. *чернобровый*, *курносый* (*pleskonosý*, *piknosý*), *скороногий* (*rychlonožý*) atd.

2. Děje-li se odvození od životných jmen statných, tehdy přídavník přijímá, jak se právě řeklo, měkké zakončení, a tu se nám jeví první počátek přivlastňovacích přídavných (adj. possessiva v. possessionis), t. j. odvozený tímto způsobem přídavník ukazuje, že bytnosti té něco přináleží aneb od ní vychází. V jiných jazycích obyčejně místo přídavných těchto našich vídáme, že statné jméno ve druhý pád se klade anebo složeným se činí, u př. *ptačí zobec*, *ptačí hnízdo* — *rostrum avis*, *Vogelnest*. Takováto přídavná jsou: **божѣи**, **кнажь**, **уловѣуь -ѣи**, **отѣуь**, **рабѣи** (*otročí*), **орлѣи**, **велеблждъ** od **велеблждъ**, **козѣи**, **паоуѣи** od **паоукъ**, **совѣи**, **пѣсѣи**; pol. *wdowi*, *niewieści*, *lwi*, *barani*, *kuropatwi*, *pszczeli*, *myszy*, *motyli*; čes. *páví*, *rybí*, *jelení*, *hadí*, *labutí*, *hovězí*

(hovado), zaječí, sokolí, kuří, muší atd. Taktéž v ruštině a ilyrštině.

Strany skloňování přídavných takovýchto v jazyku cyrilském a ruském pamatovati sluší, že ve všech koncovkách pádových samohláska *i* podržuje místo své, a tudy se neskloňuje dle výše uvedeného pravidla, u př. **божій** -**іе** -**іа**, 2. **божаго**, **пѣбгъ**: **божій**, **божіе**, **божіа** — **божіаго**, **божііемоу**, **божііемь**, **божііимь**, a podobně též v pohl. žen. a v množníku. Tomuto způsobu skloňování podrobují se také přídavná **днвій** (ferus, incultus), **велій** (veliký) a **третій** -**іе** -**іа** — 2. -**іаго** atd.

3. Pouhým změkčením koncovky způsobená tato proměna statného jména v přivlastňovací přídavné přihází se zvláště ve vlastních jménech staroslovanských, dílem také staroruských: **Іаковль** -**іе** -**іа** (po retních prostředkuje se změkčení, jak známo, tekutým *л*), **Адамль**, **Павль** od **Павель**, **Фараонь**, **Всекладь**; rus. **Всеволожь**, **Боришь** od **Борисъ**, **Ярополчь** od **Ярополкъ**, **Божегъшь** od **Божегъхъ**.

Útvary přídavných přivlastňovacích druhu tohoto pošly jsou v jazyku českém a polském dávno v zapomenutí, a stopu jejich nalazáme nejvýš posaváde v místních jménech některých, ač nyní už vůbec za statná jména se berou, u př. Příbram, Libeň, Drahomysl, Jaromír, Zderaz, Bezděz, Přelúč (*-c: Přelut), Choteč, Třebíč atd.; pol. Wieluň, Sieradz a j. v.

4. Nejobyčejněji koná se nyní tvoření přivlastňovacích přídavníkův v jazycích slovanských pomocí odvozovacích slabik **овъ**, **око**, **ока** od pohl. mužského, a od ženského pomocí **инъ**, **ино**, **ина** k nimžto již nyní pozornost obrátiti musíme. V staroslovanském jazyku není rozdílu, volí-li se při jménech osobních zakončení toto anebo předešlé, aby nabyla se potřebná jména přídavná. Pročež **отъцекъ** -**ево** -**ека** anebo **отъць**, **отъцье**, **отъца**; od **пѣстоуиць** — **пѣстоуиновъ** -**ово** -**ока**, anebo **пѣстоуиць** -**іе** -**іа**. Podobně i od jmen: **Іосифовъ**, **Александровъ**, **Марковъ**, **Андрѣевъ** atd.; od ženských: **Маріинъ**, **Іеленинь**, **Софїинъ**, **Ієвжинъ** od **Ієвга** (Eva). Nejinak od mužských končících se na *л*: **старостинъ**, **воєводинъ**; rus. **дядинъ** od **дядя** (strýc); pol. **starościn**; stařč. **pastušin**. V polštině též od přídavných na *y*, ježto za statná jména platí: **łowczyn**, **podkomorzyn**, **podczaszyn**. Tak i od vlastních jmen: **Іоудинъ** od

Юуда, плауъ Їеремїинъ; rus. Мазепинъ, Никитинъ, Сенекинъ atd. — Jsou však příklady před rukama i ze staroslovanské i ze staročeské mluvy, že také jiná statná jména odvozovací slabiku *in* připouštějí, u př. od гость — гостинъ, голъбъ — голъбенинъ вдовъ (dedek) — вдовици i вдовъ, тать (zloděj) — татинъ. Rkp. Král. zastena pláčem holubíným. Povšimnutí hodno jest, že ruský jazyk také někdy lípá koncovku *ovъ* ke jménům věcného pohlaví, čehož sic v jiných nářečích nenalezáme žádného příkladu. Tak u př. při označování svátkův a slavností: Вознесеньевъ день (na nebe vstoupení), преображеньевъ день (proměnění Kristova), богоявленъевъ день (epiphania, tři králů), солнцевы кони atd.

Skloňování přídavných tohoto druhu jest jako všech jiných neurčitých, tedy způsobem statných jmen, jak se už podotklo; toliko v polštině přeskakují tato přídavná ihned v skloňování určitých; tedy od *bratów, Pawłów, matczyn, siostrzyn* nezní 2. pád *bratowa, matczyna*, 3. *bratowu, matczynu* atd., nýbrž *bratowego, -emu, matczynego, -emu* atd. Čistě a starobylým zvykem uchovalo se skloňování to jenom v místních jménech vycházejících v *ów, owo, in, ino*, ačkoliv přídavníci smysl jejich už tu se necítí: *Bojanów, Radzanowo, Krotoszyn, Słuchanova, Augustów* a jiná bez počtu, kdežto vždy původně vyrozumívало se zamčené *gród, wieś, sioło* a podobné prvního držitele atd., jak už dříve o tom jsme mluvili.

V užívání přivlastňovacích přídavníkův v nadzmiňených dvou formách pozorujeme zvláště v novějších slovanských jazycích tento podstatný rozdíl. Rozeznává se totiž tou měrou, zdali jmění takové neb přivlastňování vztahuje se na jednotlivé osoby neb jednotníky, anebo odnáší-li se k celému rodu neb druhu. V prvním případě koná vůbec službu nadmíněná koncovka *ovъ* neb *инъ*, v druhém zas, totiž přivlastňuje-li se něco rodu celému, koncovka *i* aneb *ь* (pouhé změkčení), a pokud toto zakončení v některých slovech méně běžné jest aneb zastaralé, nahrazuje se též jinými odvozovacími slabikami, nejvíce *скыи* a *нии*. Tvoříme-li tedy od slova *žebrák* přivlastňovací přídavné *žebrákovъ*, od *vdova* — *vdovinъ*, od *pastucha* — *pastuchъ* aneb po staročesku *pastušinъ*, vždy na mysli máme jednotníka (individuum) určitého. Ježž právě míníme; díme-li však druhým způsobem *žeбрачі* neb *žeбрачкы*,

vdoví, pastuší, vkládáme tudíž v přídavník takový ponětí celého druhu neb stavu neb pokolení. Tento kratší útvar přídavných ale, jak se už řeklo, větším dílem v osobních jménech nyní vymizel, a na místo staroslovanského *отъь* dí Čech *otcovský*, Polák *ojcowski*, *Пыр otčinski*, Rus *отецкии* aneb *отеческии*; od *brat* (místo *братъ*, bratí), pol. *bratni*, ilyr. *bratski*, *bratinski*, rus. *братнии*, *братскии*, č. *bratrský*; od *matъ* č. *materšský*, p. *materziński* a tak i v jiných případnostech. A tudy samo sebou se vysvětlí, proč ve slovanštině ode jmen zvířecích přivlastňovací přídavná prvního způsobu anebo dokonce nepřicházejí, aneb velmi pořádku se vyskytují, ješto vždy jmění neb vlastnictví nějaké přirozeněji a slušněji při zvířatech přimýšleno bývá k celému rodu, nežli k jednotlivcům. Protož také neříkáme obyčejně *rybin*, *včelin*, *pánův*, *beranův*, ovšem pak *rybí*, *včelí*, *pávi*, *beraní*. Pouze v těch řídkých případech, kde něco jen jistému jednotlivci nějakého druhu zvířecího se přičítá, může i onano forma místo míti, u př. *Eva hadovou řečí svésti se dala*. Velmi důmyslně a důsledně počíná si také v tom jazyk slovanský, že naproti tomu od *богъ*, *уловець* a podobných jmen statných nepřipouští přivlastňovací přídavné *боговъ -о -а*, *уловецьковъ -о -а*; nýbrž jen *божии*, *уловецьии*, anof zvykli jsme jmenovati bytnost nejvyšší a i slovo *člověk* vždy v jakési všeobecnosti.

K přivlastňovacím těmto přídavným připojení třeba ona tak nesmírně hojná přídavní odvozování prostředkem koncovek *овый*, *ный* aneb *нии*. Ješto pak z největšího dílu od bezživotných statných jmen odvozují se tato přídavná, rozumí se samo sebou, že ponětí nežádáního vlastnictví neb majetnosti při nich místa míti nemůž, pročež znamenají jenom nějakou podobnost, příbuznost, původ a jiné podobné poměry. Také často koncovky *овы*, *ны* podle libosti se střídají, ke každému pohlaví se hodíce; a však předce duch jazyka čelí k tomu, že přiměřenějším se býti vidí zakončení *овы* k odvozeným od mužských, zakončení zas *ны* k odvozeným od ženských a věcních statných jmen. Nestává tedy žádného v tom rozdílu, řekne-li se v staroslovánštině od *снѣгъ* — *снѣговаа* neboli *снѣжнаа вода*, *росоваа* aneb *роснаа кропель*, *лицевый* neb *лицный жаръ* (hořkost tváří); pol. *uliczny* a *ulicowy*, č. *růžový* a *růžený* atd. A však, jak se už řeklo, užívají dosti libovolně jazykové

slovanští obojího zakončení tohoto, při čemž druhdy i na libozvučnost běře se ohled. V příkladě uvedu ještě některá z přídavných těchto: **домо́вый**, **трьно́вый**, **сито́вый** (ze sítí), **дже́бовый**, **исто́вый** (skutečný) od **исты́й**; pol. *krajowy*, *sosnowy*, *jasioniowy*, *śrzodkowy*, *cieniowy*; č. *bukový*, *voskový*, *ocelový*, *březový*, *hlaďový* (pol. jen *gładny*), *oblakový* a j. v. Odvozovacími slabikami **ný**, **ní**, **ený** tvoří se přídavná netoliko od statných jmen, ale také od časoslov a příslovčí, u př. **ты́мный**, **поко́йный**, **же́лезный**, **грѣшны́й**, **проти́вный** od **проти́во**, **оудобны́й** (pohodlný, vhodný), od **оудобо**; pol. *mleczny*, *mocny*, *serdeczny*, *pocieszny*, *daremny* od *dar*; č. *rozumný*, *silný*, *chutný*, *radostný*, *marný* od *mařit* atd. Nápomocnou ještě samohláskou, nejspíše *a* neb *e*, jsou tvořena: **оло́вяный**, **ро́умяный**, **ля́ляный**, **платня́ный**; pol. *słomiany*, *drewniany*, *gliniany*, *maślany*; č. *měděný*, *skleněný*, *vlněný*, *kožený*, *nitěný* atd. (hmota, látka).

Důležit jest dále rozdíl mezi tvrdým a měkkým zakončením **ný** a **ní**, ačkoliv v nynějších nářečích nezachovává se v té přísné určitosti, jak to dávněji bývalo. Vůbec slouží měkká koncovka **ní** oněm přídavným, ježto na nějaký poměr času neb prostory ukazují. Toho způsobu jsou u př. *суг. земні́й*, *дальні́й*, *ближні́й*, *передні́й*, *задні́й*, *горні́й*, *нижні́й*, *верхні́й*, *польні́й*, *весні́й*, *давні́й*, *древні́й*, *оутренні́й*, *вечерні́й*, *нощні́й* a j. v. Sluší tedy rozeznávati mezi těmato dvěma koncovkami, poněvadž poněti často se jinačí, u př. *зимны́й* (*frigidus*), *зимні́й* (*hiemalis*), jakož i č. *zimný* a *zimní pokoj* velmi jest rozdílné. Tak rozeznává se v *суг. водная птица* a *водная сила*, tak č. *šperkovný člověk* a *šperkovní krám*, *válečný muž* a *váleční potřeby*, *obecné dobro* a *obecní zákon* atd. V polštině tento jemný rozdíl nyní velmi zhusta se zanedbává, i ačkoliv Polák posud pravidelně praví, u př. *letni*, *wierzchni*, obvyklo mu zcela proti duchu slovanského jazyka *zimny*, *dolny* atd., kteréžto nedůslednosti pak uvádění jazyka pod stálé zákony ovšem zbytečně obtěžují ano nemožným činí. Bývá pak odvozování přídavných na **ný** neb **ní** přechoasto sprostředkováno jinými vkládanými před koncovku tu slabikami, jako jsou *ov*, *al* neb *el*, *č*, *š* atd., u př. **домо́вний**, **доуховні́й**, **црѣковны́й**, **медоковны́й** (*medohojný*), **плауковны́й**. Sem pak nesluší počísti od časoslov odvozená, jako *p. pracovny*, *gruntovny*, *žeglovny* (*splavný*), č. *žertovný*, *milovný*,

bojovný a j. v., při nichžto pouze *ny* jest tvořící sloh, *ov* ale k neurčitému způsobu přináleží. — *elný, alný* zavírá v sobě možnost výkonu nějakého, schopnost, náklonnost k čemu: *сѣмрѣтельный, нзвѣстительный* (zvěstovatelný), *доброоучительный* (bene docens); pol. bawialny od bawić, doświadczalny (experimentalis), jadalny záživný), nierozwiązalny (insolubilis) atd.; v češtině druhdy s posilkovým *d*: spasitedlný, čitedlný atd. — *ш* slouží v cyrilštině a ruštině obyčejně při odvozeních od příslovcí: *тамошній* (tamní, tamější), *кромѣшній* (exterior), *внѣшній* (zevnitřní), *внѣшній, вѣршній, домашній* (domesticus) od *дома*. — *у* v polštině v cizích slovech rovná se latinskému *icus*: chemiczny, filozoficzny, satyryczny; v češtině máme v takovýchto případech koncovku *ický*, v ruštině *ическій*: historický, историческій, dramatický atd.

к. Pouhé *о* zřídka se naskytuje: *мрътвъ, martwy, уръствѣ, жнкѣ*, dále naše *střízový* (obyčejněji *střízlivý*), pol. trzeźwy. — *лв* ukazuje na přítomnost ponětí, jakové v samém kmenu obsaženo, druhdy v menší míře: *кръкавъ, кждравъ* (kadeřavý), *лжкавъ* (zlý, nepravý); pol. ciszawy (hnědý, příhnědý), dziurawy, rdzawy, mgławawy; č. laskavý, bolavý, voňavý. Děje-li se odvod od přídavného, znamená se vlastnosti umenšení, u př. pol. *żółtawy, bladawy, czarniawy, słodkawy, głupawy*; č. bělavý, modravý; rus. *моложавый* (mladičký) atd. Odvozuje-li se od časoslov, znamená se obyčejně náklonnost k něčemu: *велнчакый, кжславый*; p. *ручавы* (pohyblivý), u Čechův velmi běžné: *žebravý, skákavý, hravý, štípacý* atd. — Skoro té samé povahy a také tak hojná jest i odvodice *ivý*, znamenajíc kromě přítomnosti kmenovního ponětí také plnost neb hojnost označené vlastnosti, náklonnost a schopnost k čemu a j. p. Zhusta bývá zakončení toto sesíleno souhláskou *l* (*livý*): *злобнѣвъ, лѣннѣвъ, трѣпѣлнѣвъ, млѣуалнѣвъ, льстнѣвъ, закндлнѣвъ, стыдлнѣвъ, оубодлнѣвъ* (trkavý); pol. *chciwy, litościwy, uczciwy, gniewliwy, cnotliwy, złośliwy, dolegliwy*; č. *dobrotivý, lživý, příznivý, ohnivý, pečlivý, strašlivý, truchlivý* atd.

м. Souhláskou *m* neutvořují se vlastně žádná přídavná jména. Jež nyní za přídavníky se považují, jako: *známý, svědomý, pitomý* atd., jsou stará přídavní, o nichžto mluviti udá se nám při časoslovech. Totéž platí i o tvořící slabice *ly* ve slovech jako

jsou: bývalý, zběhlý, čilý atd. Předce ale přichází koncovka *lý* někdy co čistě přídavníci tvořící slabika:

л. *тєпалый, светалый, кражалый, обалый, кыселъ, дебелый* (crassus, hrubý), *тажелый* (těžký); p. *szczupły* atd.

р. Nápomocným *r* odvozování řídčeji se konají: *добрыи, храбрыи, бодрый* (živé, čilé mysli), *мокрыи, хитрыи, острыи* a jedno neb druhé ještě.

т. Ve mnohých a rozmanitých odvodech naproti tomu vykonává službu souhláska *t* v přídavných jménech končících se v *atý, itý*, anebo sesílených nad to hláskou *s*: *astý, istý*, a pak často i s napomáhající slabikou *ov*: *ovatý, ovitý*. Prvopočátečně všecky tyto tvary velmi se stýkaly a byly téměř jednotejného významu. Ješto ale jazyk, čím dále a dále se rozvíjí, vše co zbytečného jest anebo ze sebe vylučuje, anebo k jiným účelům obrací: přijaly jsou také tyto formy přídavných jmen v rozličných nářečích slovanských rozmanitější tvárnost a barvu, ano mnohé vyšly i z užívání, jakož u př. útvary přídavných *astý* a *istý* naší české mluvě nyní už docela jsou neznámy, nahražující se vůbec prvnějšími, t. *atý, itý*. Znamená pak se hlavně koncovkami těmito přítomnost kmenovního ponětí: *bohatý, ženatý*; — podobnost: p. *wišniasty* (podobný višni), *kulisty*; č. *kulatý, kuloraty*; — nějaké množství, zveličování aneb i naopak zmenšování vyřknuté vlastnosti: p. *блѣтнисты, ч. blatnatý, nosatý, rozum malikovatý* atd. K důkladnějšímu vytknutí této věci uvedu ještě některý příklad z nářečí našich: *косматый* (villosus), *власатый, пернатый, кражентъ* (v hadactví zběhlý) od *кражба* (p. *wróžbit* = hadač, Stryjk.), *папоунтъ* (praecipuus), *рогатъ* a *рогастъ, иедрнстый, рѣхунтъ* (výmluvný), *домовнтъ* (hospodárný), *идовнтъ* (virulentus), *плодовнтъ* (fertilis); г. *брюхатый, сердитый* (hněviv), *головастый* (hlavatý), *цвѣтнстый* (květnatý), *жиловатый* (žilnatý), *ледовитый*; p. *brodaty, łusczaty* a *łusczasty* (šupinatý), *kończaty* a *kończasty* (špičatý), *lesisty, krop-listy deszcz, podługowaty, całkowity, pracowity* (operosus); č. *popelatý, písčitý, letitý, uzlovatý* a *uzlovitý, svalovitý* (musculosus) atd. — Místo koncovky *istý* přichází v češtině v některých případech *istový*, u př. *mladistvý, plodistvý, celistvý*. A zcela našemu jenom jazyku vlastní jest forma *utý*, u př. *mrzutý, visutý, smrdutý, tekutý, třeskatý* atd.

ш. Sikavka *š* v odvozeních *ajszy*, *ejši* přichází jen v takových přídavných, ježto z příslovci mají původ, a to jenom v jazyku polském a českém; v cyrilštině a ruštině užívá se v případě tomto *ашній*, o čemž už dříve promluveno: p. *dzisiejszy*, *jutrzejszy*, *wczorajszy*, *tutejszy*; č. *zdejší*, *nynější*, *vedlejší*, *hořejší*. Dále se znamená tímto odvozením stupeň druhý, o čemž později.

х. K odvozeným přídavným hrdelní hláskou *ch* jedva po všech slovanských nářečích dá se které přičísti kromě *ветхый*, pol. *wiotchy* (starý, věkem sešlý), ježto, jak patrně, jednotejného jest kořene s latinským *vetus*. Jakožto přechodní tvořící sloh přichází však toto *х* v polských a ruských zdobných slovcích, u př. *miluchny* od *miły*, *drobniuchny* od *drobny*, *słabiuchny*, *okragluchny*, *wdzięczniuchny* *głosek*, *ubożuchny* *człowiek* atd., r. *бѣлѣхонекъ* (běloučkový), *краснѣхонекъ* (červeňoučkový), *сладѣхонекъ*, *молодѣхонекъ*, *малѣхонекъ* atd.

к. Souhláskou *k* způsobené odvozy přídavných nalzáme u velikém množství, kterážto koncovka *ký* zhusta představenou před ní samohláskou anebo jinou souhláskou sesilována bývá. Pouhá odvodní slabika *кый* přistavuje se veskrz k samému kmenu, tedy k jednoslabičným slovům, a znamená obyčejně způsob nějaký neb jakosť věci. N. př. *кръпкый*, *сладкый*, *горькый*, *тажкый*, *плъзкый*, *дръзкый*; p. *blizki*, *brzydki*, *płytki* (plochý, mělký), *nizki*, *wazki*, *lepki*; č. *brzký*, *hebký*, *měkký*, *kluzký*, *tenký*, *vlhký* atd. Samohláskou opatřené neboli zjemněné odvození máme v přídavných: *глубокъ*, *высокъ*, *широкъ*, *жестокъ*, *далекъ*, *великъ*. — Ztužená slabika *кый* pomocným *s* dává velmi obyčejný a známý tvořící sloh *скый*, o němžto dříve už při přivlastňovacích přídavnících stala se zmínka. Jemu se úplně rovnají latinsko-řecké formy *kos*, *cus* (*icus*, *acus*), něm. *isch* a v starších germanských jazycích *isk*. Ješto pak od statných jmen tvořená takto přídavná vždy k nějakému všeobecnému, hromadnému náležení se vztahují, naznačuje se tím spolu i okres poměrův jejich, a znamená se tedy jimi zvláště při vlastních jménech původ, přebývání, svojnost, a také jmění, podobnost atd. K tomu některé příklady: *земьскый*, *миръскый* (světský), *морьскый*, *весеньскый* (podzimní), *женьскый*, *житійскый* od *житіе*; *римскый*, *словенскъ*, *моуѣринскый* (mořeňínský); p. *dworski*, *panień-*

ski, paňski, pisarski, Krakowski, chrzeŝciaňski; č. dětský, světský, lidský, rájský, bavorský, Vratislavský atd.

Nevždycky přistupuje ale tak prostě a pravidelně koncovka *ský* ke kmenu, jako v uvedených tuto příkladech. Především pozoruje se, že před tímto zakončením žádná hrdelní hláska ostátí nemůž, přeměňujíc se vždy ve svou příbuznou sikavku. Tvrdosti, ježto by vzniknouti mohla setkáním se tuto dvou sikavek, hledí cyrilský a ruský jazyk vyhověti vkladěným *е* anebo polohláskou *ь*: южьскый п. южескый od югъ, od владъ — владьскый, od уловкъ — уловкъскый; мжъ — мжъскый; орауь — орауьскый, старьць — старьцьскый. Jinou cestou zde kráčí polský a ilirský, větším dílem i český jazyk. V polštině dvě ony sikavky splývají v jednu, t. j. *ż* a *ś* se vymítá, po *dz* a *c* zas *s* se vypouští, a mimo to i *ć* v tenší *c* přechází: maż — męski (č. mužský), bóg — boski (božský), Czech — p. i č. stejně: czeski, český; Sieradz — Sieradzki, kupiec — kupiecki, Halicz — halicki atd. Пыр zas rád *ś* před *k* potlačuje anebo rozvolňuje formu: mužki, vlaški, bożanski, čověčanski atd. (Nejapně v polštině *Praga* — *pragski*). Ostatně nepřichází v žádném nářečí při tomto odvození tolik libovolných nepravidelností jako v polském, kde u př. tvoří se od miasto — miejski, od Zamoś — Zamojski, od bluźnierca (ruhač) — bluźnierski, od Sobieszyn — Sobieski, od Lublin — Lubelski atd. (Hluž. *Budeski* od *Budešín*). Jiné pravidlo blahozvučnosti, jak se zdá, zavdalo také k tomu příčinu, že odvozená takto přídavná od statných jmen, a sice nejvíce jednoslabičných, před odvozací slabiku *ský* mnohdy *ov* vkládají. Tomu zas tak má rozuměno býti, že přídavné takové aneb od přírostkového genitivu *ov* se vede, anebo od přivlastňovacího přídavného, jehož tvar též *ov* jest. V cyrilském a ruském však této prostředkující slabiky velmi pořidku se užívá. Tímto způsobem tvoří se od *žid* — *židovsky*, dále *synovský*, *ševcovský*, *kmotrovský*, *bláznovský*; pol. *stryjowski*, *łotrowski*, *mistrzowski*, *królewski* atd. — Že pak v číslo těchto přídavných kladou se i nesčíslná příjmení naše, končící se ve *ský*, *cký*, *ovský*, rozumí se samo sebou. Ale také tato přídavná užívala se druhdy ve formě neurčitých, cyr. мжъскъ, царьскъ —о —а. V ruštině a polštině zachovaly se stopy toho v místních jménech: Черкаскъ, Смоленскъ, Тоболскъ, Gdańsk atd.

Jako jsme při statných jménech viděli, slouží také přídavným nejhlavněji souhláska *k* ke tvoření zdrobnělých slovcí. V jazyku staroslovanském nezachovaly se nám téměř nižádné zdrobnělé neb milíčující formy přídavníkův, což se snadno vysvětliti dá tím, poněvadž nářečí toto, jsouc nám jenom ve vážných, z většího dílu theologických spisech zachováno, tyto hravé prostonárodní výtvoř v nich ukládati nemohlo, a protož také přirozeným během jich se vzdalovalo. Za to vypučely jsou tím rozmanitěji v živoucích nářečích našich, poskytující nepřebíraný pramen básnictví lehkému a žertovnému.

Jednoduchý odvod prostředkem koncovky *кѣи*, jakož jsme to při zdrobnělých statných jménech viděli, tuto však ve slovanštině nepřichází; neboť neznám jiných přídavných kromě novobulh. *малкый* (maličký), *бѣлкый* a *милкый*, ježto by takto byla utvořena. Vstupují pak mezi kmen a koncovku *кѣи* vždy jedna neb dvě, ano i tři přechodní slabiky, opatřené zvláště souhláskami *у*, *х*, *с*, *т*, *л* anebo *н*. K vysvětlení toho, co se tuto řeklo, některé příklady: rus. *тѣпленькый*, *сухонькый*, *сизенькый*; *бѣлох(ш)онекъ*, *сладѣхонекъ*, *сухохонекъ* neb *сухошенекъ*, *одинехонекъ*; pol. *drobniuczki*, *chędożuczki*, *maluśki*, *wiąziutki*, *łatwiuteńki*, *miluteczki*, *słabiuteczki*, *czarniusieńki*, *malusienieczki* atd.; č. *hezoučký*, *maličký*, *teplounký*, *měkkounký*, *droboulínký*, a v staroč. též *malitký*, *militký*, *bělitký* kromě jiných více. O formě *uchny*, jako *miluchny*, *drobniuchny* atd. už dříve byla zmínka.

Stupňování.

Zvláštní jest to úkaz ve slovanské mluvě, že jméno přídavné nedospělo k žádnému samostatnému vytvoření stupně třetího neboli syrchovatele za pomoci přímítky nějaké (suffixum) aneb odvozováním, jak to spatřujeme v ostatních starých jazycích indoevropského kmene. Za to pak rozvinul se tím hojněji druhý stupeň, srovnatel, a sice ve trojí způsobě:

1. Připojením k prvnímu stupni neboli k přídavnímu sklonitelné slabiky *кѣи*, *кѣю*, *кѣа*, která pak dalšímu pravidelnému skloňování podléhá; u př. od *юный* *юнтѣи* -*кѣю* -*кѣа*, *юнеаго* atd., *богатѣи*, *сластнѣи*, *ширтѣи*, *грьдѣи* (superbior), *тъщнѣи* (sollicitior), *мъдрѣи*. V některých cyrilských přídavných bývá významná srovná-

vatelní samohláska **ѣ** seslabena a přechází v **и**. Tak čteme vedlé **болѣй** (větší) také **болѣи** -іе -іа, **оуниѣ** (melior), **крѣплѣи** a **крѣплѣи** atd. Tento způsob tvoření druhého stupně zachoval se kromě ilyrštiny v plné síle u Jihoslovanův, a ilyrský jazyk s nemožnými výmínkami příkládá jen toto zakončení ke svým srovnatelům i svrchovatelům, střídaje však mezi *iji*, *ii* a *ji*, jak to kde příjemněji zní sluchu anebo v tom onom kraji obvyčejnější jest. — Mimo to pomímám zde co věc bez toho známou, že jak před tímto druhostupňovým tvarem, tak i při následujících každá tvrdá kmenovní souhláska ve měkkou anebo v měkkosti ji zastupující proměnití se musí. Tvoří tedy Ilyrové neb Srbové srovnavatele přídatných pravidelně takto: **млад** — **млађиѣ** брата, **млађа** сестра, **млађера** брата atd.; **драги** — **драђји** -ђе -ђа, nebo -ђји -ђи; ano i **драђи** -е -а; **силан** — **силни**, **слаб** — **слабји** neb **слабљи**, **туп** — **тупли**, **бѣсан** — **бѣшњи**, **густ** — **гушћи**, **барз** (rychlý) — **барђји**, **јак** (silen) — **јачји**, **широк** — **ширји** atd. Známo jest toto tvoření druhého stupně také našemu českému jazyku až asi do konce 14. století. Tak u př. v Rkp. Král.: *i by potka krutá posledněje, kací z vás mi najplzněji*; ano ještě u výborného Štítného hojnosť jest toho, jako: *však jest muž silněji než žena, tiem bude podobněji člověk bohu*; a ještě v listině od r. 1520 čteme: *přátelstwie vaše jest mi vděčnějie, než byste mi svú ves některú dali*. — V jazyku českém a polském žije však posud tento druhý stupeň, a to v příslovcích, ježto původně nic jiného nejsou leč věcní pohlavi přídatných, u př. *pěkněji* místo *pěkněje*, *slaběji*, *torději*; pol. *piękniej*, *slabiej*, *twardziej*, tak jako lat. *debilius* v jednom jest i přídatné i příslovce.

2. Jiným způsobem vykonává se stupňování tvořícím slohem **шїи**: **младшїи**, **чнстшїи**, **гроушїи**, **хоудшїи** anebo **хоудшїи**, **оубошїи**, **тншшїи**; rovněž i české: starší, hrdší, dražší, tužší, plašší, bohatší, a polské: *tani* — *tańszy*, *stały* — *stalszy*, *suchy* — *suszszy*, *głuchy* — *gluszszy*, *cichy* — *ciszszy* atd. Mnozí Poláci v těchto posledních příkladech píší *suźszy*, *ciźszy*, ovšem chybně, ješto *ch* nemění se v *ź*, ovšem ale v *ś*; a však ještě hůře sobě počínají někteří z novějších spisovatelův píšíce: *cichszy*, *głuchszy*.

3. Třetí tvar stupňování jest složen z předešlých dvou; nicméně však nepodléhá při tom samo ponětí nižádné změně ani

jakému sesílení, i jest jedno a též, zdali u př. v cyr. od *милъ* druhý stupeň se vede *милѣй*, anebo *милѣшій*, anebo *милѣйшій*. Podobně se tvoří dle libosti v cyrilštině od *мѣдрый* — *мѣдрѣшій* i *мѣдрѣйшій*; od *святый* — *святѣшій* i *святѣйшій*, od *милостивъ* — *милостивѣшій* aneb *милостивѣйшій* atd. Tak též nalezáme v polštině *częstszy* i *częściejszy*, *milszy* i *milejszy*, *tlustszy* i *tlusciejszy*, *twardszy* i *twardziejczy*, *chytrszy* i *chytrzejszy*, *bystrszy* i *bystrzejszy*; č. *slabší* i *slabější*, *hustší* i *hustější*, *čistší* i *čistější*, *lehčí* i *lehčejší* atd. — Neplatí však za jedno v každém případě, tvoří-li se tak neb onak stupeň druhý, anof zvláště v polštině a češtině i libozvučnost v tom rozhoduje. Tak u př. ve všech odvozených koncovkou *ný* jenom tento prodloužený neb zdvojený srovnatel místo mítí může; od *silný* tedy *silnější*, neboť ačkoliv *silnsí* nečiní zrovna vyslovení nemožným, jest předce neplynné a nepohodlné. Tak odvozuje také Polák od *mdły* jenom *mdlejszy*, od *latwy* — *latwiejszy*, od *dostatni* — *dostatniejszy*, a tak ve všech podobných slovech, kde na konci kmene větší shluk souhlásek bývá. V tom jest sluch nejlepším rádcem. A v této jakési výběrčivosti jde jazyk český ještě dále nežli polský; anof v polštině obyčejně zní druhý stupeň n. př. od *miły* — *milszy*, od *żywy* — *żywszy*, od *mądry* — *mędrszy*, od *skąpy* — *skepszy*, my Čechové těmto kratším tvarům už docela jsme odvykli, mluvíce toliko *milejší*, *živější*, *skoupější*, *moudřejší* atd. Jak jsem už podotkl, jsou tyto útvary druhého stupně jazyku ilyrskému neobyčejny, vyskytující se ještě jenom v několika málo přídavných, jako *lěp* (hezký) — *lěpši*, *mek* — *mekši*, *lak* — *lakši*, ačkoliv i *lěplji*, *meklji* přicházívá. U Krajincův ale všechny tři formy tak jako ve staroslovanštině trvají posud v úplné platnosti, od *star* — *starši* i *starji*, od *potrèben* — *potrèbniši* i *potrèbniji*, od *mokr* — *mokrějši* i *mokrěji*, od *mlad* — *mlajši* i *mlaji* atd.

Znamenitá jest to věc, že první ona samohlásková forma stupně druhého, ztrativši se nacele v přídavnících českých a polských, a však udrževši se v pošlých od nich příslovcích, opět právě v tomto příslovcovém stupňování samovládne zde se udržuje, ješto nářečí tato docela nic nevědí o srovnateli v příslovcích druhé a třetí formy, *ší* totiž a *ejši*. Těžko nám nyní určití, zdali těch forem anebo nikdy v češtině a polštině nestávalo, anebo zdali

teprv přišly v zapomenutí, což velmi záhy přihoditi se muselo. V jiných slovanských jazycích se to jináče nalezá. V cyrilštině a ruštině obojí tvar ten trvá vedlé sebe, a v lužicko-srbském odvádějí se příslovce zrovna od těchto druhých zakončení *ši* neb *ejši*. Nalezáme tudy v cyr. слабѣе і слабѣйше, славиѣе і славиѣйше, легчайе і легчайше; rus. покорнѣе і покорнѣйше, острѣе і острѣйше; luž. počnišo, krasnišo atd.

Poněvadž tedy u veškerých slovanských jazycích žádného organicky vytvořeného svrchovatele neb třetího stupně nestává, přídavná jména ale dle základních pravidel všeobecné grammatiky stupňování takové k nejvyšší moci a jakosti nejen připouštějí, ale pro určitost řeči i žádají: vidělo se toho nezbytná býti potřeba, aby aneb některá z hojných ano zbytečných forem druhostupňových povýšila se jakž takž ku platnosti třetího stupně, anebo aby zevnitřními nějakými přídávky docílilo se rozdílu toho. Tak rozeznává tedy cyrilský a ruský jazyk způsobem prvnějším, ponechávaje onen kratší první srovnatelný tvar při svém právu a platnosti, a snaže se příkládati smysl třetího stupně onomu třetímu výtvaru, jenž jest *ѣйшій* neb *ѣйшій*. u př. богатѣйшій, счастливѣйшій. V ruském jazyku však takovýto druhý stupeň už jenom jako příslovce, tedy bez skloňování jest užíván. U př. Людие богатѣи не бѣжають всегда счастливѣи; rus. Кто богатѣе, тотъ не всегда счастливѣе. Tak také původem svým jsoucí druhé stupně свѣтѣйшій, низжайшій, глѣбоуайшій atd. ovšem také ve třetím stupni potřebovati se dají. Při tom jednak nedá se zapřítí, že počínáním tímto v cyrilštině a ruštině předce jenom vždy z poměrův slov vespolek neboli ze smyslu uhodnouti se musí, máme-li druhý neb třetí stupeň před sebou; anof určitě ze samého tvaru to arci nevyplývá. Ješto pak vynakládáním jedné a též grammatické formy k rozdílným účelům vždy jakási nejasnost a zmatek se plodí, viděla se toho býti neodbytná potřeba, nedokonalosti této zevnitřně přispěti, jmenovitě jistými příhodnými představkami, jimiž by třetí stupeň náležitě byl označen. Takováto pomůcka jest v ruském náměstka самый, nepředstavovaná však před druhý, nýbrž před první stupeň, u př. самый легкий (nejlehčí), самая короткая, самые бѣлые (nejbělejší) atd., toliko самый лучший činí výminku. Dále předložené před druhý stupeň все: вседрѣжливѣйшій, всепротрам-

нѣйшій; rus. всепокорнѣйшій, всенижайшій. Přichází-li ale přídavník v době neurčité, staví se k němu genitiv množníka *всѣхъ*: *свѣнь свѣтла ширши всѣхъ* (nejprostrannější svatá síň), *всѣхъ* легче, *всѣхъ* лучше, *всѣхъ* разумнѣе atd. Jinák znamená se též třetí stupeň předložkou *прѣ*: *прѣмилостивѣйшій*, *прѣмудрѣйшій*, *прѣсвѣтлѣйшій* a i *всепрѣсвѣтлѣйшій*. Stupňování toto neboli zvyšování ponětí zná též polský a český jazyk nápomocným *все* a *пře*, jenom že tato slovice k prvnímu stupni příkládá: *всевлáднý*, *wszechmocny*, *przedrogi*, *przewysoki*. Také to jest něco zvláštního v obecné ruské mluvě, že druhdy k třetímu stupni napomáhá se předložkou *раз*: *хоть бы онъ былъ разсвѣтой, здѣлаю его грѣшникомъ*; *разсильный* козакъ; *распрекрасныя* вы очи. Podobných přístavkou nějakou v nářečích utvořených svrchovatelův neb superlativův mohlo by se i více vykázati. Nejobyčejněji ale vytvořuje se třetí stupeň tím, když ke druhému představí se předložka *на* neboli *надъ*, kterážto později přehlasením proměnu vzala, znějíc nyní *нај*, *nej*, ve krajinském i *нар*. Ve starších polských spisech setrvale nalezá se psáno vždy místo *нај* toliko *на*: *налепшы*, *на-виѣтшы* atd. Tvoření toto třetího stupně, přicházející v cyrilském a ruském jazyku ještě pořádku, stalo se v ostatních nářečích nynějších, a tudy i v českém, polském a ilyrském, výhradním pravidlem, a pročež bez rozpaku v nich z každého hotového srovnavatele představením předložky *нај* svrchovatele obdržíme: přední — přednější, nej přednější; *ciepley* — *cieplejszy*, *najcieplejszy*; il. *zdrav* — *zdravii*, *najzdravii* atd.

Zvláštní připomenutí z ohledu stupňování.

1. Mluva slovanská srovnává se v tom s ostatními svými indoevropskými sestrami, že i v ní jsou některá přídavná jména, a podívno, že skoro tatáž, ješto vzhledem na stupňování sama v sobě jsouce neplodná, svůj stupeň druhý a tudy i třetí z cizích kmenův bráti musejí. Taková jsou: *добрыи* — 2. st. cyr. *оунии* aneb *оунишій*, též *лоуцьшій*, rus. *лучшій*; p. č. lepší. Předce však, zvláště v dřevnějších jazyka památkách, nalezáme také *добрѣи*, *добрѣйшій*, *dobřejší*, tedy pravidelně. Místo *добрыи* (*bonus*) můž v ruštině také *хорошии* užívati se. — *злыи* má v srovn. *горьшій*, il. *gorji*, č. horší, v pol. vedlé *gorszy* též *gorzejszy*. — *великыи*

neb veliký má великий, большій, též величій; pol. od wielki — większy, *więtszy, č. veliký — větší. V ruštině jest 2. st. большій, 3. st. величайший; v 1. stup. ale místo великий potřebuje se také большой s přízvukem změněným. U Pygů zase znamená *bolji* = lepší a náleží k *dobar*, *velik* zas má *većji*, místem i *veksi*. — Cyr. малый — мьній a мьньшій; rus. меньшій, 3. stup. малѣйшій; ilyr. maō (malen) — manji (též manjši), p. mniejszy, č. menší. Mimo to č. *mnoho* — *více*, *dlouhý* — *delší*, kteréžto jinde pravidelně se stupňují: rus. долше, должайшій, pol. długi — dłuższy.

2. Přídavná, tvořená pomocí slabiky *кый*, odmítají větším dílem ve svém stupňování koncovku tuto, tak že u př. сладкий tak se považuje, jakoby původně jakési přídavné сладый bylo stávalo. Podobně staví se tedy v nadmíněném trojím tvaru k přídavnému крепкий, 2. stup. креплей — кие — кия, крепльшій anebo крепльшійшій, низкий — низшій nebo низжайшій; краткий — кратшій, жесткий — жестшій, высок — вышшій; p. wązki — wązszy, gładki — gładszy, miałki — mielszy; č. tenký — tenší, prudký — prudší, daleký — další, blízký — bližší atd. Předce však dovolují slovanské jazyky, že ve mnohých případech zrovna z koncovky *кый* stupeň se vésti může, u př. глбокий — глбкшій i глбоуайшій, легкий — легшій i легуайшій, тажшій i тагуайшій, ширшій i широуайшій; pol. *cierpki* — *cierpszy* i *cierpczejszy*, *chybki* (rychlý) — *chybszy* i *chybczejszy*, *lipki* — *lipszy* i *lipczejszy*, *lekki* — *lżejszy* (někdy též *lekszy*) a *lekczejszy*, od *gorzki* však jest toliko *gorzczejszy*; č. lehčí — lehčejší, měkčí — měkčejší, trpčí — trpčejší, hořčí — hořčejší, krásný má krásnější i krašší.

3. Ačkoliv přičestí tak se skloňují jako jiná přídavná jména, předce stupňování připouštějí jen tehdaž, když i významem svým v obor přídavných vstupují a tím jaksi přičestní své povahy se zhošťují. Tudy dobře se stupňovati mohou: milovaný, utrápený, trvalý, užilý (obec nejzchuzelejší); pol. kochany — najukochańszy, zawolany (slovutny) — zawolańszy, upłakany — najupłakańsza twarz, wytrzymały — wytrzymalszy, świadomy — najświadomszy; rus. неустрашимый, неустрашимѣе. Příklady však ku přičestí přítomného času činného tvaru ztíží se jaké dají najíti, vyjímajíc jeden neb druhý z jazyka polského, jako *gorący* (horoucí, horký)

— *gorętszy a jarzący* (jasný, jasně svítící) — *jarzętszy*, as jako lat. *ardens* — *ardentior*.

4. Že pak ostatně přídavníkové na čas se vztahující, anebo hmoty neb látky znamenající, dále přivlastňovací, zdrobnělá a jiná podobná přídavná jména žádného stupňování nedovolují, leží v povaze věci samé, a můžeme o tom, co o něčem vůbec známém, zde pomlčeti.

Závěreční úvaha o stupňování.

Co jsem posud o stupňování přídavných jmen přednesl, stalo se v tom způsobu a v té míře, jak mluva slovanská v nynější době a ve svých památkách sama svědectví vydává o této věci. Šli jsme tedy pouze cestou historickou. Musí však každého soudného skoumatele velice překvapiti ta okoličnost, by slovanština naše, ve svých jazyčných formách tak bohatá a důsledná, v sobě té síly a moci byla míti neměla k vypuštění nějakého prvotního a původního tvaru k označení stupně třetího. Neda se téměř ani pomyslit, by vždy jazyk náš bez této svrchovatelné formy se byl obejíti mohl, aneb snad od počátku svého nuzně oněmi přílepkami ji byl nahražoval, anof ve všech dokonalejších mluvách, v sanskritu, řečtině, latině, litevštině atd. vedlé druhého i třetí stupeň samostatně vyvinutý spatřujeme. Jakž medle možná, by jazyk umějíci (a to tak hojně na trojí způsob) rozeznávati stupně mezi dvojností (comparativ) rovněž poměry mezi mnohostí stanoviti nedovedl? Neda se jinak mysliti, leč že s časem anebo nějaká ztráta se zběhla, anebo jakési pomatení forem nastoupilo v jazycích slovanských. Snad se podaří přijíti věci té na stopu, budeme-li skoumati, odkud mají původ svůj tyto nyní běžné formy stupňování přídavníkův. — Pohlédneme-li na ona dříve uvedená zakončení druhého stupně, *ѣй, ѣе, ѣа* (правѣн, гроуѣн), pak *шій* a *ѣйшій* (гроуѣшій, гроуѣшій), zřejmo jest, že máme přídavná v určitém skloňování před sebou, jichžto koncovka jest přiloučená náměstka *ій, е, а*, po jejímžto odstranění zbývá nám *правѣ, гроуѣ, гроуѣш* aneb *гроуѣш*. Na kterýž pád skloňování neurčitých přídavných ukazuje toto *правѣ, гроуѣ*? Zajisté na lokál jedn., a tudy i v druhém *гроуѣш, гроуѣш* netěžko jest poznati opět lokál množ. *гроуѣхъ, ахъ*; anof z příčiny přistoupiví k němu náměstky *ій* toto *х* ve

svého přirozeného společníka, totiž sikavku **ш**, přejíti muselo. Což ale počneme nyní s těmato lokály? Zdá se, že před nima kdys předložka některá nalezati se musela, — a že tomu tak, hnedle uvidíme, — kterážto po ustálení se stupňové té formy bez ujmy smyslu ovšem zmizeti mohla z užívání. Tato pak předložka sem se nejlépe hodící není jiná, leč **по**, znamenajíc, jak nám všem známo, nejen poměr nasledování, ale také svrchnost nad něčím: šel po něm (t. za ním), šlape po něm (nad ním); mísa po míse; rozlito po míse atd. Zdaliž není ale ještě někde sledu užívání při stupněch této předložky? Jest ovšem, a to dosti hojný, v jazyku ruském a novobulharském. Ruská přídavná jména, jak jsem se už zmínil, druhý stupeň nejhustěji ve formě příslovčí mívají, a tuž Rus nevyrazí jináče u př. *toto plátno jest bělejší, tenší, lepší* leč *этотъ холстъ побѣлѣе, потоньше, получше; сбѣгай поскорѣе; нанять домъ попросторнѣе* atd. — Novobulharský pak jazyk, jenžto ve svém skloňování největšího utrpěl porušení, nemůž jináče druhý stupeň tvořiti než právě pomocí předložky **по**, kterouž před první stupeň klade: *постари* neb *постарятъ сынъ* (starsí syn); *кой е повисокъ* (kdo jest vyšší), *по зли* (horší), *по добри* (lepší) atd. Třetí stupeň zas tvoří pomocí *на* neb *нај*: *найгрѣшни, надобри*. Z toho už s velikou jistotou ten výklad strojit můžeme, že od lokálu s pomocí předložky **по** vzalo původ stupňování přídavných slovanských, a že tedy 2. stup. od *мнѣхъ, богатѣхъ*, t. *мнѣшій, богатѣшій* původně zněl *по богатѣ иш* = *post* aneb *super divitem ille*, což nic jiného není než *ditior* — *bohatší*; a zas formy *мнѣшій -ѣшій, богатшій -ѣшій*, pošedše ze složení tohoto *по мнѣхъ иш, по богатѣхъ иш*, že rovnajíce se smyslem latinskému *post* aneb *super divites ille* nic jiného neznamenalí jsou leč *ditissimus*. A protož nám divno už býti nemůže, proč cyrilský a ruský jazyk *богатѣшій, нижайшій* atd. též za superlativy, a to slušně, považuje.

Složená přídavná.

Co se dříve o složených statných jménech řeklo, platí v té míře i o přídavných složených, kterážto snad ještě u větší hojnosti nad onano ve slovanských jazycích se nalezají. Spojení to děje se opět, že určující přímětka, jestliže jest sklonitedlná částka

řeči a tvrdě-li se končí, na východ *o* se převádí, pakli měkce, na *ě* neb *i*, zřídka též na *o*. Na některá taková složení v příkladech ještě tedy k závěrce pozornost obrátíme:

a) Přídavná složená opět s přídavnými: **гжстоградъ**, **земно-роднѣ**, **велоусть**, **милосрдѣ**; rus. глубокомысленный, долготный, сладкорѣчивый, слабодушный (malomyslný); ilyr. злоболянъ, босоногъ, дугорукъ, горньоземскій; pol. karogniady (temnohnědý), czarnowłosy, bystrolotny, bożogrobski rycerz; č. lepotvorný, krátkozraký, modrooký, ostrovtipný.

b) Přídavná se jmény statnými: **свѣтодательнѣ** (světłodárný), **свѣтоноснѣ**, **средовѣтъ** a **-уѣ** (prostředních let), **медотоуны** (mellifluus), **небопарнѣ орль**; rus. цвѣтоносный, миролюбивый, рукодѣльный, лучезарный (záři vydávající); il. змиоглавый, снѣгобѣлъ, водоплаванъ, средозими; pol. kozłonogi Satyr, miodorłunny, rybogonny bobr, niebotyczna skała, głosotworna Echo, zbożodarny, zyskołowny, złotopiaszczysty; č. sáhodlouhý, masožravý, stříbropěnný, ctihodný atd.

c) Přídavná se jmény číselními a náměstky: **обтрьжъ**, **двоуислнѣ**, **шестокрилатѣ**, **единотрисѣставноу науало** (trinitas), **своуеволенѣ**; rus. четверодневный, самородный; il. дволичанъ, тролѣтнѣ, саможивъ (soběcký); pol. dwugłowy, zobustronny, czworo-boczny, przedkilkanaście wiekowie świadectwo (před deseti a několika stoletími), swawolny; č. sedmiletý, stohlawý, samolibný, soběmyslný neb svémyslný.

d) Přídavná složená s příslovci a jinými částicemi: **тожде-именнѣ** (téhož jména, jměsek), **междѣсобнам рать** (vnitřní, domácí), **надроусть** (nágusý); rus. суевѣрнѣ (rověřčivý), прекословнѣ (odmluvačný), безнадежнѣ (nejistý); il. безуманъ, неблагодаранъ; č. vevládný, bezbožný, přespolní atd.

e) Také přičestí, бероу-ли na se povahu přídavných, přirouštějí skládání: **многосѣвѣдѣ** (mnohozkušený), **оудоборазнѣваемѣ** (blahozlívání, u př. krev), **богонзбраннѣ**; rus. противостоящій (odporující); il. многозналѣ; č. vysokorostlý a j.

Mimo to buď ještě podotknuto, že druhy beze změny smyslu částky složení takového místa svá měniti mohou, jako: **hodno-вѣрнѣ** a **вѣроходнѣ**, суг. штовѣрнѣ, rus. вѣроятнѣ, a pak že některá přídavná i sama s sebou se skládají, nabývajíce tím jaké-

hosi sesílení, jako rus. вѣковѣчный, č. šerošerý, širošírý, svato-svatý atd.

III. Jméno početní.

Jméno početní jedná, jak známo, aneb o číslech zvláštních a určitě naznačených, aneb o počtech všeobecných a neurčitě vytknutých. Co se čísel dotýče, obsažena jest veškerá látka neboli materiál k nim ve jménech samých cifer; pročež ve všem všudy činiti jest nám s desíti anebo nejvýš s několikanácti kmeny, z nichžto se veškerá bohatost jakýchkoliv jmen číselních vyvíjí pouhým složením aneb odvozením, dílem také kořenův přitínáním. V této své nejprvotnější formě jeví se nám co *čísla základní*, od nichž tedy počítí dlužno. Ve skloňování svém souhlasí číselní jména dílem se statnými, dílem s přídavnými, a hlubší etymologie poučuje nás též, že skutečně z dvojího pramene tohoto i počátek svůj vzala jsou. Probírajíce je tedy p řadím, jak jdou po sobě, zastavíme se nejprvé při čtyřech nejnižších. Zní cyrilsky takto:

ѢДИНЪ, ДВА, ТРИ, ЧЕТЫРИ.

ѢДИНЪ chová do sebe povahu přídavného, a tudy přechyluje se k trojímu pohlaví: ѢДИНЪ, ѢДИНО, ѢДИНА; rus. одинъ, одно, одна; p. č. jeden, o, a; il. jedan, o, a. Dále skloňuje se takto:

суг. ѢДИНАГО -ОМЪ, -ОМОУ -ОЙ, -Ъ -О -Ж, -ОМЪ -ОЙ, -ЪМЪ -ОМЪ
rus. одного -ОЙ, -ОМУ -ОЙ, Nom. n. G. -О -У, -ОМЪ -ОЙ, -ИМЪ -ОЮ
čes. jednoho -é, -ому -é, -о -и, -ом -é, -ím -оу
pol. jednego -éj, -emu -éj, -о -е, -ém -éj, -ым -а.
Ilyrské rovněž jako polské neliší se od sklonění přídavných.

Sestředěn-li jest pod poňtí jednoty nějaký soubor jednorodých částek, připouští číslo ѢДИНЪ také množný počet, jak to i jiným jazykům není neobyčejno:

ѢДИНИ -А -Ы, 2. 6. -ЪХЪ, 3. -ЪМЪ, 4. -Ы -А -Ы, 7. -ЪМИ.

Tak s malými proměnami též v ostatních nářečích. V češtině vypouští se toliko *i* po *d* ve všech pádech. V polštině a ilyrštině spatřujeme jako v jednotníku tak i zde veskrze samohlásky, jimiž sklonění přídavných se označilo: jedni -e -y, jednych, jednym atd. V ruštině činí se podivným způsobem rozdíl mezi pohlavím, anof mužské a věcní ve všech pádech *i*, ženské pak *ě* si osobilo: одни, однихъ, однимъ atd., ž. однѣ, однѣхъ, однѣмъ atd.

Ačkoliv číslo **ѣДИНЪ** ve svých nepřímých pádech velice určitým přídavným se podobá, nicméně povahou svou předce k neurčitým přičteno býti musí, a odpovídající mu číslo v určité formě zní **ѣДИНЪИИ -ОЮ -АИ**, pol. *jedyny -e -a*, podržujíc veskrz sklonění obyčejného přídavného.

ДВА znamená mužské pohlaví, **ДВѢ** věcní a ženské. Pořádně rozeznává takto i náš jazyk český a lužický. Ruský, polský a ilyrský přiděluje však *dva* mužskému a věcnímu pohlaví. Dí tedy u př. Polák zcela našemu citu protivným způsobem: *dwa słowa, dwa okna* atd. V dávnější ale době polštiny toho nebylo; neboť čteme zajisté ještě před třemi sty lety: *dwie światle, dwie stowie, dwie serca* atd. Kazimlunový převrat ten dá se tím vyložiti, že po zaniknutí čistého duálu také cit u řádném užívání číselního jména otupěl, i nezdálo se býti nic nepřipadného, *dva* také na pohlaví věcní přenášeti, jelikož bez toho každý množník věcných statných jmen *a* přijímá. Ačkoliv sklonění čísla tohoto zcela se shoduje s dvojníkem statných jmen, nebude škoditi i zde si je přivesti na mysl.

ДВА , ž. v.	ДВѢ	ДВОЮ (ДВОУ)	ДВѢМА ,
dva,	dvě	dvou (dvů)	dvěma.

Více méně pokaženo a zmateno jest toto původní skloňování v našich novějších jazycích; v ruštině zní gen. a lok. **ДВУХЪ**, dat. **ДВУМЪ**, instr. **ДВУМЯ**; v polštině gen. a lok. *dwóch*, dat. *dwom* a instr. *dwoma*, ano při ženském pohlaví stává i *dwěma*. Jaksi stejnoměrně ruskému a polskému zobecnělo už také v naší sprosté mluvě činění rozdílu mezi dat. a instr. *dvoum*, *dvouma*; předce však zamítá se v písmě, a to slušně, tato za pozdějších teprv dob vzniklá pokaženost. V ilyrštině, jako jsme viděli ve skloňování jmen statných mnohou libovolnost a odchýlenost v množníku, tak to i zde při jménech číselních: *dva, dvě (dve, dvije)*, gen. *dviju (dvijuh)*, dat. instr. *dvěma (dvima)*; lok. dle starších a obecné mluvy též jako dativ *dvěma*, podlé novějších jako gen. *dvijuh*. — Připomenu ještě, že v pozdějších církevních spisovatelích, nevšude dbalých o čistotu forem jazyka staroslovanského, místo **ДВОЮ** neb **ДВОУ** také ono prostoruské **ДВОУХЪ** neb **ДВОХЪ** se nalezá. — Ve skloňování s číslem **ДВА** srovnává se veskrz také **ОБА**, **ОБѢ**, a tudy všecky nářeční proměny pádův při onom též i toto jsou zasáhly

v národu každém. Místo *dwóch, dwom, obóch, obom* potřebují Poláci dosti nesprávně také jen *dwu, obu* (*dwu panów a panom, obu córek a obu córkom*), a slučují-li se v jedno *obadwa, obiedwie*, mluví a píší též mnozí *obydwa, obydwie*.

три, четыре č. *tři, čtyři* jsou pády svými nejpodobnější ke
4. sklonění statných jmen v množníku :

2.	три́й,	четы́рь	—	tří,	čtyř.
3.	тремъ,	четыремъ	—	třem,	čtyřem.
6.	трехъ,	четырёхъ	—	třech,	čtyřech.
7.	треми,	четырьми	—	třemi,	čtyřmi.

V ruském *три, четыре* a v polském *trzi, cztery* pozorují se už nepravidelnosti v skloňování: společně gen. a lok. *трехъ, четырехъ, trzech, czterech*; dat. *тремъ, четыремъ, trzem, czterem*; inst. *тремя, четыремя, trzema, czterma* (starop. *trzemi, czterzmi*). A však také obecná řeč naše česká oblíbila sobě nyní stavěti šestý pád na místo druhého: *do třech, do čtyřech let*; jakož i to už hrubě zobecnělo, že v číselním *čtyři* všude místo měkce tekuté hlásky *ř* tvrdého *r* užíváme, schylující se tu k výslovnosti Slovákův neb i Polákův, ač u těchto vedlé *cztery* také *czterzy* známo. — Stojí-li čísla nadmíněná při mužských jménech osobních, činí je polský jazyk takto jaksi plnějšími v pádu prvním, že znějí: *dwaj, obaj, trzój, czterój*, a my Čechové v takovémto případě zas samohlásku prosodicky dloužíme: *dvá, obá, tři, čtyři mužowé*. Ano rozdíl tento jeví se nám i v staroslovanštině tím způsobem, že nápodobněž při mužských osobních jménech ve *три* a *четыри* samohláska ve dvě se rozvádí neboli že slovo o slabiku přirůstá takto: *триє, четыриє, триємъ, триєхъ, триєми*. — Jihoslované jaksi potvorně i čísla *tri, četiri* sklánějí na způsob předešlého *dvá* dvojníkovými pády, jmenovitě: 2. *triju, četiriju (četirju)*, 3. 6. *trima, četirma*, 7. pád u jedněch též *trima, četirma*, u jiných jako genitiv. Krajinci však činí výmínku, skloňující blíže k staroslovanštině: *triє (tri), štirje (štiri)*, 2. 6. *trèch štirich*, 3. *trém štirim*, 6. *trèmi štirmi*.

Od pěti dále slovou čísla cyr.: *пять, шесть, седьмь, осмь, девять, десять*. Při malých proměnách zvláště samohlásek snadno se znáti dávají i v druhých nářečích. R. *пять, шесть, семь, восемь, девять, десять*; pol. *pięć, sześć, siedm, ósm, dziewięć, dziesięć*; ilyr. *pet, šest, sédam, ósam, dévet, déset*. Čísla tato, a tak i

všecka ostatní za nimi jdoucí považována buďte za souborná statná jména pohl. žensk., jichžto skloňování řídí se naším obrazcem čtvrtým : ПЯТЬ, 2. 3. 6. ПАТИ, 7. ПАТІЬ, a tak při všech následujících ; rus. ПЯТЬ, ПЯТИ, ПЯТЬЮ ; ВОСЕМЬ kromě instrum. odvrhuje přídech *o* : ВОСЕМЬ, ОСЬМИ, ВОСЕМЮ. V jazyku českém v instr. širší samohláska *ú* nejen že přešla v příbuznou *i*, ale od nepamětných dob ztratila i svou délku, a místo prvotního *pětú* neb *pětí* obvykli jsme psáti jak ve všech nepřímých pádech, tak i zde *pětí*. Mimo to známo jest, že *devět* a *deset* své *e* dlouží, t. j. v *í* proměňuje : *devíti*, *desíti*. V polštině odchýlilo se až k nepoznání sklonění těchto čísel od svého slovanského obrazce, a jest divná směsice rozličných počtův a pádův : 1. 4. pięć, 2. 6. pięciu, 3. pięciom, 7. pięcioma. Zřejmo jest, že skloňování toto pomátlo se oním číslem *dwa* dříve vzpomenutým. Jest ale také na vůli ponecháno, *pięciu* ve všech pádech užívati, s tím toliko vyhrazením, že při statných jménech, neznamenají-li osoby mužské, v 1. a 4. pádu vždy *pięć* podržeti se musí.

Pozn. Takovéto zdivočelé skloňování čísel od pěti nahoru postupujíc opanovalo nyní celkem mluvu polskou. Jakož ale vůbec tento štěp slovanský ještě v 16. století množství pěkných a přesných jazykových forem v sobě choval, od nichž později lehkovážně upustil, tak to shledáváme i při jménu početním. Neboť nahlédneme-li v starší památky literatury polské, přesvědčíme se tudíž, že skloňování čísel bylo tak prosté a pravidelné jako v jazyku staroslovanském neb českém. Na důkaz toho uvedu několik příkladův : *ona pięć bohaterów* (P. Kochan.; tedy ještě i ženské pohlaví! nyní : *onych pięciu boh.*); *drugą dziesięć lat* (id.); *jeden ze sześci*; *do dziesięci miał pachotków*; *co się w dziesięci domiech dzieje*; *w czterdzieści lat* (Psal. Malg.); *dziesięcią grzywien był karan*; *sześcią niektórzy się wożą* atd. Přístavek, jak viděti jest, nalezal se vždy v genitivu, nech číslo takové stálo v kterémkoliv pádu. Zákonu tohoto nyní ovšem ani Poláci ani my Čechové nešetříme, i nebude opět od místa v několika příkladech ukázati, jak nyní seřadění takové se děje : *miał towarzy-szów dziesięciu a wozów siedm przy sobie*; *przeciw sześciu królom* (místo *królów*); *w dziewięciu tygodniach* (místo *tygodni*). Kochanovského verš : *Ister bodzie morze ośmią rogów* novější by

vyjádřili *ośmioma* neboli *ośmią rogami*. Nedost ale na tom, mnozí tyto už v sobě popletené formy ještě i jinak hatí, a jest strach, by toto skloňování konečně dokona vši pravidelnosti nepozbylo. Tak zas píše u př. Lelewel: *Wszyscy pięciu stanowili jedność*, a jiní opět jináče. — Když pak jsme se už zabrali do tohoto kazijazyčného předmětu, třeba také něčeho ještě podotknouti a doložiti i o předešlých číslech, ač vlastně by tato věc teprv do syntaxi náležeti měla. Čísla *dwa trzy cztery* považují se též nyní od mnohých, jako *pięć* atd., v přímých pádech za statná jména, ješto po nich genitiv stává, u př. *koni dwa* místo *konie*, *koszul cztery* místo *cztery koszule*, *przez całe niemal niedziel trzy* atd., při čemž pak i časoslovo v jednotníku zůstává, jako: *ma jich dwa być, trzy jasnych gwiazd zabłysło, cztery godzin już minęło*. Ano i takto píší někteří: *w zamku dwie siostry mieszka rodzone, trzy tam do zamku jidzie drogi* atd. Dále následuje-li po těchto číslech jméno osobní, dlužno nyní jako tam místo *pięć* — *pięciu*, i zde hned v nominativu klásti *dwóch, trzech, czterech*; časoslovo pak hned v jednotníku, hned v množníku se užívá. U př. *Gdy dwóch albo trzech uczciwych świadectwo dadzą. Trzech zbojców napotkało chłopą. Trzech panów odeszło*. Zde co díl nějaké společnosti; neboť *ci trzej panowie odeszli* znamená spolu, že více jich nebylo.

Neméně zatemněno a zvikláno jest i u Jihoslovanův skloňování číselních jmen od pěti počínajíc. Jedni, jako Srbové a jižnější Ilyrové, zůstávají tato čísla beze všeho sklonění, stavíce nejen v nom. u př. *деветъ юнакахъ, петъ женахъ*, ale tak též i v jiných pádech: *съ деветъ юнакахъ, съ петъ женахъ* atd. Kde by však smysl dosti jasně z průpovědi nevynikal, napomáhají jinotvárnými čísly, jako statnými jmény: *petorica, šestorica, sedmorica* atd., anebo druhovými: *pètero, šestero, dévetero*. Naproti tomu jiní, jako Krajinci, Chorváti atd., zvláštním zase způsobem skloňují tato čísla, považující je ostatně za přídavná jména: kraj. *pet*, 2. 6. *petéh*, 3. *petém*, 7. *petěmi*; *šest oréhov, s desětimi ribami* atd.; chor. *pét*, 2. 6. *péteh*, 3. *petem*, 7. *petemi*. A jinde v Ilyrii i takto: *pet*, 2. *petiu*, 3. 6. 7. *petima*. Z toho dosti nám vysvítá, jaková v tom všem libovolnost a nesrovnalost!

Připojíme-li prostřednictvím předložky *на* k jednoškám *десать*, obdržíme řad čísel ležících mezi 10 a 20: *єдиннадєсать (-но -на)*, *дванадєсать (-ть)*, *тринадєсать дєсатьнадєсать*. Ne tak čistě a neporušeně jako v staroslovanštině staví se nám před oči složení toto v novějších nářečích našich, kdežto číslo *десать* už silně ve vyslovení se skrácuje a zatemňuje. Tak rus. *одиннадцать*, *двѣнадцать*, *тринадцать*, *четыренадцать* atd.; ilyr. *jedanaest*, *dvanaest* (jiní též *jedanaest*, *dvanaest*), *trinaest*, *četernaest*, *petnaest*, *šestnaest*, *sedamnaest*, *osamnaest*, *devetnaest*; pol. *jedenaście*, *dwanaście*, *trzydzieście*, *czternaście* atd. A u nás číslo *deset* v *jedenáct*, *dvanaest* atd. na pouhé dvě souhlásky *ct* (dst) sraženo.

Pozn. Užívající vyššího slohu spisovatelé ruští psávají posud staroslovanským způsobem *одинъ на десять*, *два на десять* atd. V staroslovanském a českém jazyku dovoluje se koncové *ть* proměnití v slabiku *те*: *пятьнадєсате*, *дванацете*, *седмьнацете* atd. Místo *два-двѣнадєсать* dosti často se vyskytuje též *обѣнадєсать*.

Útvor desítek děje se v cyrilštině velmi jednoduše sloučením jednotek s číslem *десать*, a mezi těmito desítkami a předešlými čísly není žádného rozdílu, leč že tam mezi složení předložka *на* vstoupila. Počítá se tedy dále: *двѣдєсать*, *тридєсать*, *чєтырѣдєсать* atd. V živoucích posud nářečích opět více méně skrácování se vloudilo, ano v ruštině čísla 40 a 90 zcela jinou podobu obdržela jsou: neboť 40 neslove *чєтырєдєсать*, nýbrž *сорокъ* a místo *дєвѣтьдєсать* říká se *дєвѣносто*. Pojmenování *сорокъ* jest původu řeckého, totiž po předu a z zadu usečené *τεσσαράκοντα*. Ostatně znějí desítky takto: *двѣдцѣть*, *тридцѣть*, *пѣтьдєсѣть*, *шєстьдєсѣть*, *сємьдєсѣть*, *восємьдєсѣть*. V ilyrštině jeví se nám desítky dobře na staroslovanský způsob zachované: *dvadeset*, *trideset*, *četerdeset*, *petdeset*, *šestdeset*, *sedamdeset*, *osamdeset*, *devetdeset*. A však až do 60 též se stahuje: *dvaest*, *triest*, *četrest*, *pedeset*, *šeset*; pol. *dwadzieścia*, *trzydzieści*, *czterdzieści*, *pięćdziesiąt*, *sześćdziesiąt*, *siedm dziesiąt*, *ośm dziesiąt*, *dziewięćdziesiąt*. České známe. Proč 20 *dwadzieścia*, 30 *trzydzieści*, 50 *pięćdziesiąt*, a i naše *padesát*? Vedlé *dwadzieścia* i *dwadzieście* (tak Mickiew. p. Thad. 122).

Počítá-li se od dvacítí dále, podržuje dle pravidla jméno

desítky místo první, jednotky následují: ДВАДЕСАТЬ ЕДИНЪ, ТРИДЕСАТЬ ПАТЬ atd. Stojí-li pak jednotka dříve, jak si to novější mluva slovanská dovolila, vstupuje mezi ni a desítku spojka *a* neb *i*. Tak u př. č. jeden a dvadcet, dva a dvadcet atd.

Potřebí nám nyní též přihlédnouti k tomu, jaké jest skloňování základních početních jmen, počnouc od 11 ke 100 a dále. Zde rozdíl činiti třeba mezi starodávním, přesným a při tom jednoduchým skloňovacím způsobem, a nynějším neorganickým, hrubě zmateným. Staroslovanský jazyk, citě ještě dobře ústrojnou sílu a složenost těchto čísel, zůstává částky, z nichž jsou složena, úplně při své moci a vládě. Tím tedy v číslech od ЕДИННАДЕСАТЬ až do ДЕКАТНАДЕСАТЬ sklonitelna jest jenom první částka slov těch, nikoliv ale druhá, neboli jinými slovy skloňuje se zrovna tak, jakoby toto НАДЕСАТЬ zde nestálo. Příklad: od 11 mužův — ОТЬ ЕДИННОГО НА ДЕСАТЬ МУЖА; s 12 učedníky — СЪ ДВЪМА НА ДЕСАТЬ ОУЧЕНИКОМ; po 14 dnech — ПО УЕТЫРЕХЪ НА ДЕСАТЬ ДНЕХЪ; před 18 lety — ПРѢДЪ ОСМІЪ НА ДЕСАТЬ ЛѢТЪ. Nejináče koná se skloňování toto i v desítkách, kdežto s připojeným číslem ДЕСАТЬ co s obyčejným statným jménem se nakládá. Předce však už v nejstarších památkách staroslovanských tu s mnohými odchylkami se setkáváme: ДВѢ neb ДВА ДЕСАТЬ i ДЕСАТИ ЛѢТЪ, ДВОЮ ДЕСАТОУ, ДВЪМА ДЕСАТЬМА; ДО ДЕКАТНАДЕСАТЬ И ДЕКАТИ ОВЦЪ; ВЪ ТРЕХДЕСАТЕХЪ (a také ВЪ ТРИДЕСАТЕХЪ) ЛѢТЪ; ПРѢДЪ УЕТЫРЬМИ ДЕСАТЫ ДЪНЬМИ; СЪ ТРЕМИ ПО ШЕСТНАДЕСАТЬ КОНИИ. Týmž zákonem jako staroslovanština řídil se též počátečně jazyk český a polský, a nepochybně dalo by se to i o druhých větvích našich dokázati, by v nich rovně starých památek stávalo. Přivedu některé příklady: *s jedním nádst sluhú* t. s jedenácti sluhami; *dvěma nácti učedníkom(a)* Evang.; *ke čtyřem nadste létóm*; *po pěti nádst stupniech*; — *po dvou dcátú* (po dvadcti) Dal.; *dvěma dcát tisícem*; *od osmi dcát. lét*; *s pěti dcát rybraných mužów*. Pol. *poruczyli rzqd dwiemaście wojewodom* (Lubien. 17 stol.), nyní by řekl Polák: *dwunastu wojewodom*; *poległ zabity z pięćnaście set rajtarów* (16 stol.); *w czterechnaście latach*; *do sześćnaście chorągwi nieprzyjacielskich*. — Nynější však doba jazykův slovanských tomu chce, by tato čísla vyšší nepovažovala se za složená ze tří neb dvou částek, alebrž aby se za prostá měla, a zde vidíme, co jest v jazyku usus tyrannus,

jemuž mnohdy i zdravý smysl podrobiti se musí. Srovnává se tedy jak v ilyrském jazyku tak i v českém skloňování čísel od *jedenácti* docela s přednešeným dříve menších počtův *pět až deset*. Totéž má místo i v polštině a ruštině, vyjímajíc ale desítky od 50 nahoru, kde zachováno jest posud věrněji než u nás skloňování první částky jména číselního. V polštině tedy *jedenáście, dwanaście* má 2. 6. pád *jedenastu, dwunastu*, 3. *jedenastom, dwuna tom*, 7. *jedenastą, dwunastą*; tak i *trzynaście, czternaście* atd. A pak *dwadzieścia, trzydzieści* — *dwudziestu, trzydziestu* — *trzydziestom* — *trzydziestą*. Předě jmény mužských osob bře se jako u *pěti* i zde genitiv místo nominativu: *dwunastu albo trzynastu księży; dwudziestu, trzydziestu rycerzy*. A pak stojí-li číselné jméno při čísle, bře i dativ místo *om* jen *u*: *czternastu panom, dwudziestu dzieciom*. — *Pięćdziesiąt, sześćdziesiąt* atd., — *pięciudziesiąt, sześciudziesiąt, przed pięciudziesiąt* atd. Nedbaleji mluvící Poláci dovolují sobě už i takto bez sklonění: *od pięćdziesiąt do osmdziesiąt* a podobné. — Rus. одиннадцать, 2. 3. 6. одиннадцати, 7. одиннадцатью; тридцать, тридцати, тридцатью; а за пятьдесят, восемьдесят (осмь-) — пятидесяти, осмидесяти, пятьюдесятью, восемьдесятью atd. Сорокъ (40) skloňuje se jako mužské statné jméno: *сорока, сороку, мн. сороки, сороковъ* atd., a devyasto jako sto. — (Proč v polském *pięćdziesiąt, dziewięćdziesiąt* hláska *t* podržuje svou měkkost, a proč ji tratí v *piętnaście, dziewiętnaście*?).

Vedle obyčejného způsobu počítání mezi 20 a 30: *двадцать одинъ, двадцать два* atd., přichází ve staroslovanštině i toto číselní: *єдинъ междъ дєсатьма, два междъ дєсатьма* atd., jakoby řekl: *jeden mezi dvěma desítkama* atd. Též mateřštině naší vlastní toto počítání přichází už nyní hrubě v zapomenutí, ač tuším předce každému známo jest trochu příkrácené české *jedenmécítma, dvamécítma*, u starých *jedenmezdsietma* atd. Podotknu hned tuto, že řadová čísla *jedenmécítmý, dvamécítmý* též od pradávnych časův u nás se užívají. V staroslovanském jazyku však nepřicházejí, aniž kde jinde, jsouce pravé nestvůry, anof přídavné zakončení od instrumentalu zde se vede, což jest tak neústrojné v mluvě naší, jako kdybychom od *rukama* nějaké přídavné *rukamý* odváděti chtěli. V cyrilštině takto nalezáme *прѣвыи междъ дєсатьма,*

къ седмою между десятима лѣто atd., česky pak býti by mělo : *první mecitma, druhý mecitma* atd.

Není snad v celém jazyku našem skrácenějšího a obroušenějšího slova, jako jest číslo *sto*. Jako z latinského *decem decem* vyšlo *centum*, ze staroněmeckého *tehund tehund* — *hundert*, tak vzalo i сто původ ze složeného десять десять a považuje se nyní za jméno statné pohlaví věcniho. Jak jsem dříve byl podotkl, přidružuje se k němu ve sklonění i rus. девяносто : двѣ девяноста (180). — Čistý cyrilský a staročeský dvojník двѣ стѣ, двою стю, двѣма стома nezůstavil v novějších nářečích kromě 1. a 4. pádu žádného sledu: rus. двѣ сти, pol. *dwie ście*, ostatek se běře z množníka: двухъ сотъ, p. *dwóch set*, č. *dvou set* atd. Leč polský jazyk honosí se i zde zase zbytečným bohatstvím, a vedlé *sto* stává v 1. a 4. pádu i *stu* při mužských jménech osobních (*stu gości przyszło*); 2. *sta* a *stu* (*sta* stojí-li o sobě, u př. *dziesięć od sta*; *stu* s počítaným předmětem: *do stu domów*; 6. *stem* a *stą*, množ. *stami* neb *sty*). U Ilyrův podlé *sto* skoro užívanější jest odvozené *stotina*. — тысяща, r. тысяча, il. *tisuća* jest pohl. žen., pol. *tysiąc*, č. *tisíc* muž., a považují se co statná jména. 2. pád množ. pol. *tysięcy*, č. starým způsobem posud *tisíc* a *tisícův*. Jižní Slované mají též zhusta v užívání řecké *hiljada*, Lužičané německé *tawzent*. — Podivné jest jenom Chorvatům známé *jezero* za *tisíc*, které s významem druhým *jezero* ovšem nic činiti nemá, a nemýlím-li se, jakési skrácení jest z *set desetero*. Ze jmen nejvyšších počtův připomenuto zde buď jenom ještě cyr. statné jméno *тъма*, znamenajíc tolik co deset tisíc, *myrias*, vůbec pak počet neurčitelného, převelikého množství. Totéž znamená i rus. *тма* i čes. *tma* ano i *tem* m. Nepochybně slovo téhož jest původu co *tma* (*tenebrae*), tak jako se říká: *mraky ptactva, kobylek*, anebo pol. *chmara wojska*, rus. *пропастъ народа* atd.

Po tomto co možná krátkém a jen hlavních věcí se týkajícím přehledu prvotních základních čísel a jejich skloňování, jakož i jich šíření se pouhým skládáním chceme dále uvažovati, kterak také odvozováním číselní jména se rozhojňující nové dostávají významy. Táž převeliká tvořitelnost slovanské řeči, kterou jsme pozorovati měli příležitost při jménech statných a přídavných,

spatřuje se také při číselných, vypouštějících své větve hojněji než v jiných jazycích opět do oboru jiných částek řeči a vynakládajících ke své potřebě mnohé nám už známé odvozovací slabiky. Nejprvnější a jedva značný odvod vyskytuje se nám v číslech *řadových* (ordinalia), ježto jsouce z povahy své skutečná přídavná jména od základních čísel se odvozují toliko pomocí přídavníčních samohlásek neb koncovek. Čtvero prvních čísel však vyjmouti třeba; neboť *єдинъ* a *два* mají vedle sebe docela jinorodá řadová, jak to i v jiných cizích jazycích se vidí, a jsou: *прѣвъй*, il. *pàrvi*, r. *первый*, č. *první*, v polštině ale v druhém stupni *piérwszy* (prior) od zapomenutého *pierwy*, které jen ve složených jako *pierworodny*, *pierwospny* atd. se zachovalo. *два* běře k sobě *въторъй*, r. *второй*, il. p. č. *drugi*, *druhý*, ačkoliv i zde *wtóry*, *vterý*, *úterý* není neznámo. *вътеръй* jest skráceno z *двѣтеръй*, ř. *δευτερος*; *дрогъй* ale neznamená vlastně *secundus*, nýbrž *alter*. Od *три* a *четыри* tvoří se řadové číslo pomocí souhlásky *т*: *третій* -іе -іа, *четвертъй* -оуе -аа, rus. *третій*, *четвертый*, il. též *tretji*, *čtvrtí*; p. *trzeci*, *czwarty*, kteréžto poslední se na starším *czwarty* zakládá. Dále se odvozuje pravidelně, jenom že dle ducha každého nářečí zde onde samohlásky berou přirozenou proměnu. Tak u př. č. *pět* — *pátý*, *devátý*, *desátý*; rovně i v p. *piąty*, *szósty*, *siódmy*, *osmy*, *dziewiąty*, *dziesiąty*. V ruštině mění se přízvuk: *пятый*, *шестой*, *седьмой*, *осьмой*, *девятый*, *десятый*. Řadová od 11—19 mají v staroslovanštině opět tutěž podobu jako jednotky, toliko že *на десѣтъ* se dodává: *прѣвъй на десѣтъ*, *въторъй на десѣтъ* atd. Skloňuje se jen částka přídavníčí, *на десѣтъ* se nemění. Týmž zákonem se řídil někdy i český jazyk: *pátý na dsát*, *šestý na dsát* (Dal.), *v devátých nást knihách* (Pass.) atd. Později skloňováno za některý čas obě částky: *léta devátého náctého* (Arch.), *druhý na dctý den*, *čtvrtá náctá* a t. p.; pol. *Kazimierzowi w szóstém nastém roku będącemu* (Murinius); až konečně skloňování právě tam utkvělo, kam vlastně nenáleží, v čemž sobě nynější nářečí naše téměř vesměs libují: rus. *одиннадцатый*, *двѣнадцатый*, *тринадцатый* atd.; a však nevyšel z užívání i starý způsob *первый надесять*, *второй надесять*, *третій надесять* atd.; il. jednoduše *jedanaesti*, *dvanaesti*, *sedamnaesti* atd.; pol. *jedenasty*, *dwunasty* (**dwanasty*), *trzynasty*, *czternasty* atd. — Desítky odvozují se

v řadových vždy pravidelně: двадцатый, тридцатый; rus. двадцатый, тридцатый, сороковый, девяностый, a tak i v druhých nářečích. — Od sto též pravidelně cyr. č. стый, r. сотый, il. *stoti*, pol. *setny*; od тысяща — тысящій, č. *tisící*, il. *tisući*, r. p. тысячный, *tysiączny*.

U větších řadách počtův jdoucích do set, tisícův atd. hned na vůli se ponechává veskrz řadovými čísly počítati, hned zase, vyjímajíc však jednotky a druhy i desítky, ve stech, tisících atd. toliko při základních číslech jakožto kratších se zůstává. U př. cyr. **УСТЬ ТЫСАЩА ДВОЮСТАА ШЕСТЬДЕСАТАА, ВЪ ЛЕТЪ ШЕСТЬ ТЫСАЩЪ ТРИ СТА СЕДМЬДЕСАТЬ ОСМОМЪ.** Rusové a Pygové přidržují se nyní toliko tohoto druhého způsobu, u př. тридцатилѣтняя война началась въ тысяча шестьсотъ осмнадцатомъ году, а семилѣтняя въ тысяча семьсотъ пятьдесятъ шестомъ. *Godina sedam sto četerdeset i deveta od sazidanja Rima.* My zas Čechové, ač tento druhý nezavrhujeme, předce prvnějšímu přednost dáváme; odtud vždy u nás: *tisícího, šesti – osmistého* atd. U Polákův tak i onak jedno jest: *roku tysiącznego pięćsetnego ośm dziesiątego dziewiątego* anebo *tysiąc pięćset ośm dziesiątego dziewiątego*. U starších spisovatelův, u př. Klonowicze a jiných letopiscův, počtové let také takto se piší: *roku sześć setnego nad tysiączny*; anebo: *roku pięćsetnego, dziewięćdziesiątego szóstego nad tysiączny*. Podobně i v staré češtině, u př. u Dalimila: *léta po devíti set po dvudcátu osmého*; jinde týž: *léta po osmi set po devadesát čtvrtého*. Později: *léta čtyřstého pátého po tisíci*; *začali rok po třech tisících a devíti stech šedesátý třetí* (Plácel).

Ze zakončení řadových *ý, é, á* (ый, ое, аа) poznáváme zřetelně, že náležejí v počet určitých přídavných; leč při některých udržela se též forma neurčitých. Sem především přičísti musíme složená polská čísla s náměstkou *sam*, jako jsou: *samowtór, samotrzeć, samoczwart, samopiąt* atd., když totiž osoba neb věc sama o sobě se uvažuje a jako druhá, třetí atd. při tom znamená: *wszedł za mną samowtór do domu. Mam zginąć nie sam, ale samosiedm, z żoną i dziećmi* dí Orzechowski. Tak i česky: *jel jedno sám čvrt, sám šest; našel ji samu druhu; sám desát utekl; dobrota božská Noe sama osma zachovala*. V ostatních pohlavích a pádech ovšem se tato číselní jména od určitých ne-

rozeznávají. Naproti tomu zachováno jest nám toto neurčitých skloňování zase v 2. pádu jednotníka ve spojení s číselným *pół*: *półtora*, ž. *półtory* (nyní *półtorój*); *półtrzeciu łótu*, *półczwarta łokcia*; *przed śpitanie[m] na godzin półtory*. Tomuto starému genitivu nerozumějící mnozí z nynějších spisovatelův považují *półtory* mylně za 1. pád a skloňují takto: *to trwało prawie półtory wiek* místo *półtora wieku*; anebo *przez całe półtora roka* místo *przez całego* atd. Zachovalo se pak toto sklonění v neurčitém tvaru také v jazyku ruském a českém. Rus. полтора (ž. полторы), полтретья (ž. полтретьи), полчетверта, полпята atd. A však i zde nestáva už smyslu pro tyto prosté genitivy, a jazyk zamotal se, bera je za jakési nominativy, do nového podivného skloňování. A tak má se nyní полтора ведра, полтретьи версты za 1. neb 4., полутора ведеръ за 2., полутора ведрамъ за 3., въ полуторѣхъ ведрахъ за 6., полутора ведрами за 7. pád, a tak to jde i v ostatních beze vši vnitřní souvislosti, jak to vždy bývá v takovýchto pozdějších odstupováních od prvotní jazyka ústrojnosti a prostoty. U nás též aspoň tvar pádu druhého posud běžný jest, počnouc od *půlčtvrta*, *půlpáta*, *půlšesta* atd. Měli bychom ale též v pohl. žensk. důsledně říkati a psáti: *půl čterty hodiny*, *půl sedmy mile*, a ne *půlčtorté*. U starých i jiné pády se vyskytají, jako: *bylo jako k půlšestu roku*; *připověděla se* (zaznamenala se do knih) *k tomu domu v půlpátě kopě* atd.

Udává se nám zde příležitost v krátkosti zmíniti se, kterak v počtářství Slované zlomky pronášejí. Nejobyčejněji v životě přicházející zlomky jsou: *полъ* (пола ž.) a *четвърть*. Jsou to skutečná statná jména, a co taková se i skloňují. Slovo *полъ* podlehlo v jazycích nynějších některým proměnám, a jest vedlejšími ponětími jako rozšípeno. Tak v češtině jen v žensk. pohl. známo jest co *půle* (*půl*), a tvrdě končíc *polá* (u šatův); r. *полъ* znamená pohlaví (*мужескій, женскій полъ*), v smyslu dimidium se neskloňuje, a rovněž ani u Polanův ani u Ilyrův, nýbrž koná službu co příslovce. Potřebí-li ho ale ke skloňování, nahrazuje se odvozenými: r. *половина* (*шесть съ половиною*), p. *połowa*, *połowica*, il. *polovina*, *polovica* atd. Staré *pol* přichází posud u nás v některých příslovkových výrazech, jako *obapol* (**obapola*), *odpolou*, *napoly* atd. — Jiné zlomky od nejnižších až do nej-

vyšších hlavně dvojím pronášejí se způsobem, a sice: a) Když jmenovatel pomocí koncovky *ina* povahu statného jména přijímá. Takto obvyčejně zlomky tvoří Čechové a Ilyrové: *třetina, sedmina, dvě třetiny, pět sedmin, 105 desetin, 326 sedm set osm a čtyřicetin* atd.; il. *čtvrtina, devetina, tri desetine, osam desetinah, $\frac{2}{43}$ dvije četrest tretjine* atd. Známo bylo takovéto zlomkování i Polákům, jak toho příklady ve starších spisech nalezáme: *trzecina* neboli *trzecizna, pięcina, sześcina* atd., ano posud užíváno *ośmina* (osmý díl míry) a *dziesięcina* (desátek). Nyní však vyjadřují se zlomky: b) základními a řadovými čísly tak, že číslitel bývá základním, jmenovatel řadovým počtem: (*jedna*) *trzecia (częśc), czwarta, piąta, szósta*, pak *dwie trzecie, pięć osmych, jedenascie dwudziestych, jedna setna, trzydzieści sześć setnych, $\frac{25}{236}$ dwadzieścia pięć dwusetnych trzydziestych szóstych*. Před druhým pádem jmenovatelovým může ostatně také předložka z státi: *siedm z piętnastych, dziesięć z ośmdziesiątych* atd. Totéž se děje i v ruském a ilyrském jazyku, kde obvyčejně slovo *strana* (část) neb *dio* se přidává: rus. *двѣ третьихъ, семь десятыхъ, пятнадцать двухсотыхъ* atd.; il. *četiri osme strane, pet šestih stranah, devet dvanaestih djelah* atd.

Podlé odvození svého stojí pak nejbliže k číslům základním čísla *druhová* a *kromadná*. Od *два, оба, три* tvoří se čísla *druhová* zakončením *ой, ою, оя*: *двой, обой, трой*, řídíce se ve sklopnění svém příkladem náměstky *мой, мою, моя*, během tedy přidavných. Tak i pol. *dwój, dwoje, dwoja*; *trój* atd., u př. *dwój pożytek; oboja strona; trój stan: szlachecki, miejski i kmiecy; wierny przyjaciel w obojéj fortunie służy*. My Čechové, nepochybně za příkladem následujících *čtver* a *čtverý* v pádech přímých tato čísla rozvádíme jaksi na dvojí tvar, totiž určitých a neurčitých: *dvoji, obojí, troji* a *dvůj, ž. v. dvoje (ю, я), obůj, trůj*; druhý však pád atd. vždy *dvojího* atd. Tato druhá forma *dvůj* jest v obecné mluvě už trochu zastaralá, a však dobře učiníme, budeme-li jí i na delší čas šetřiti, říkajíce u př. *trojí rozdíl při tom přichází, a zas rozdíl toho jest trůj; síla zde působí oboje* (neb *obojí*). Prosté tyto formy *druhových* čísel u Rusův a Ilyrův vymizely, a pomáhá se složenými. Od *четыри* odvozuje se *четверь*

-o а, č. *čtver*, pol. *czwor* (i *czworny*), il. *čtvóri*; od *пять* do nekonečna pomocí koncovky *еръ*: *пaтeръ -o -a*, *шeстeръ*, *oсмeръ*, *дeкaтeръ нa дeсaтъ* atd.; č. *osmer*, *desater*, *ster*, *tisícet*, neb ve formě určitých *osmerý*, *sterý* atd.; pol. *pięciory*, *sześciory*, *siedmiory* atd.; il. *petori*, *šestori*, *dwadesetori* atd. V polštině a ruštině však číselní toto druhových zastupováno bývá často počty násobujícími, končícími se v *akiň*: pol. *dwojaki*, *trojaki*, *czworaki*, *pięcioraki*; rus. *троякии*, *четвероякии* atd. — Povýšíme-li od druhových čísel těchto vzaté pohlaví věcní k významu statného jména, obdržíme čísloslovo *hromadné* (collectivum), čímž znamenají se věci stejného sice druhu neb pokolení, avšak rozličného rodu a tvaru. Přístavek klade se vždy v pádu druhém, jak samo sebou se rozumí. Tajiti však nemůžeme, že často mezi základními čísly, pak mezi druhovými a těmito hromadnými téměř žádného rozdilu co do významu nestává, a že tedy i zevnitřně blízko se stýkají, což netěžko jest si vyložiti ze vnitřní samé té povahy jejich, anoť každý druh cosi hromadného v sobě uzavírá, a každá hromadnost i nad jednost vybíhající do vícečíselnosti (dvě tři čtyři) zasahuje. Řeknu-li tedy: *v tom pateru příčin celá věc leží*, jedva co jiného pronáším, než kdybych řekl: *v té paterě příčině* anebo *v těch pěti příčinách*. Tak i v polštině jedno jest, řekne-li se: *dziesięć bożych przykazań*, aneb *dziesięcioro bożych przykazań*. Nejznačněji vyniká rozdílnost při statných jménech životných. — Skloňování však tohoto druhu jmen číselných není bez některých obtížností, pročež při nich trochu řeči porozšířiti nebude zbytečno. — Cyrilské a české *двоюе*, *обюе*, *троюе* neliší se od skloňování předešlého. Místo nich užívá se, a to častěji, v češtině skrácené *dvé*, *obé*, *tré* — *dvého*, *dvému*, *ve dvém*, *se dvým*. U př. *přírodní zplodiny dělíme na tré*, t. na tři hromady, říše. *Dvé* však se také za *pár* bere. Dále *четверо*, *пaтeрo* považuje se jakoby statné jméno bylo. — V polštině hromadné *dwoje* skloňuje se takto: 2. *dwojga*, 3. 6. *dwojgu*, 7. *dwojgiem*; tak též *oboje*, *troje*, a nejinak i *czworo*, *pięcioro* atd. — *czworga*, *czworgu*, *czworgiem*. Jest to přepodivný výjev jazykové neústrojnosti a zplanělosti, ješto se za základ bere genitiv *dwojogo* neb *dwojgo*, *czworego* neb *czworgo*, z něhož jako od nějakého věcního prvního pádu dále znovu děje se skloňování. Uvedeme jeden a druhý

příklad: *siedzieli we dwoje; rzecz pospolita obojga narodów polskiego a litewskiego; rozerwą się po jedném, dwojgu, trojgu; tam była czworgiem albo sześciorgiem orzą* atd. Při těchto a jim podobných třídách čísel ovšem prokazuje se jazyk nejménějším toliko v oboru nižších počtův, vycházejí zřídka do desítek; když pak ale někteří grammatikové učí, že útvary ty ve vyšších číslech místa míti nemohou, nemůžeme jim v tom přisvědčiti, nevidouce toho žádné rozumné příčiny. V sestavených počtech nad dvacet obyčejně desítky co základní číslo se jeví: *dwadzieścia i dwoje, czworo* atd., *dwudziestu i dwojga* atd. A místo *jedenaścioro, dwanaścioro, trzynaścioro, czternaścioro* atd. přichází v starší polštině *dwojenaście, trojenaście, czworonaście, pięcioronaście* atd. — V ilyrštině jde takto skloňování: *dwoje, troje, četvero; 2. dvóga, troga, četvorga; 3. 6. 7. dvoma, troma, četvorma* a tak i při ostatních dále. V ruštině *двое, трое, четверо, пятеро, шестеро* podržuje sklonění přídavných, leč v počtu množném jest 2. a 6. *двоихъ, 3. двоимъ, 7. двоими*, a rozeznává se od onoho druhých tím, že tam jinak přízvuk padá, totiž na předposlední.

V ostatních rodech číselních jmen tuto jen v krátkosti a pokud toho potřeba se vidí, chceme se zmíniti. Jich utvořování děje se aneb jistými odvozovacími slabikami, aneb skládáním se kmeny jiných slov. Povaha skloňování jejich spravuje se koncovkami buď dle přídavných neb i statných jmen, anebo užívají se též co příslovce.

Koncovkou *ный* krom našeho *první* od *prvý* děje se odvození od čísel druhových: r. *двойный, тройный, четверный, пятеричный* atd.; č. *dvojný, trojný, četverný* atd.; pol. *podwójny, potrójny, poczwórny, popiątny, poszóstny, podwudziestny* atd. Tato polská násobná čísla bez předložky *po* málo kdy přicházejí, měníce trochu i smysl svůj, jako *czterny* (quaternarius), *dziesiątny, dwudziestny, trzydziestny* (10, 20, 30 kusův obsahující). Téměř to samé co *двойный, тройный* značí v ruském i *двойственный, тройственный* (odtud *двойственное число = dualis*).

Zakončením *атый* tvoří se rozdílová čísla: rus. *двойчатый, тройчатый* (ve dva, ve tři díly rozdělený); č. zas *atý, itý* opět tolik znamená co předešlé *ny*, anebo také se běře o věci roz-

cházející se v díly: *dvojatý, trojatý* (dále nejde); *dvojité, trojité, čtveřité, pětité* atd. Polský jazyk oblibuje sobě koncovku *isty*, a čísla takto utvořená rovnají se na mnoze latinskému *plex*: *dwojisty, trojisty, czworzysty, pięciorzysty, sześciorzysty* atd. Tvořivé акцій všem našim nářečím jest známo. Jména početní toho druhu jsou též *násobivá*, ač i *єднинакый*, p. č. *jednaký* (t. j. téhož způsobu, tentýž), utvořeno. V polštině i *jednakovy*. Dále rus. *двоакій* (i dvousmyslný), *троакій, четвероакій* atd.; il. *dwojak, trojak, peterak, stojak*; p. *dwojaki, trojaki, czworaki, pięcioraki* atd. na základě druhových neb hromadných čísel. — Rus. *одинокій* znamená *samotný, opuštěný*.

Z dosti velikého počtu statných jmen od čísel odvozených připomenou se jen některá čelnější. Nejhojnější odvození jsou pomocí souhlásky *к*: *ка*, rus. *двойка* (pár), *тройка* (spřež tři koní), též jména čísel *четверка, шестёрка*; jiné *двойчатка* (dva kusy čeho k sobě náležející), *тройчатка* (něco ze tří srostlého); podobně i pol. *jednostka, dwójka, trójka, czwórka, piątka, szóstka, siódemka* (6 a $\frac{1}{6}$, 7 a $\frac{1}{7}$) atd.; *trzydziestka, pięćdziesiątka* a *pięćdziesiątówka* (u př. *lat*). — акъ, екъ a. нкъ muž.: č. *dvaky* (dva prsty ku přísaze), pol. *jedynak* (ž. *jedynaczka*), *dwojak, trojak* (dvůjce, trojce), též peníz: *czwartak* = 4 groše, *szostak, siodmak, ośmak* (jako v češtině); č. *čtverák, paták* atd.; il. *osmak* (míra tekutých věcí; dobytče osmileté), *šesdesetak* (kopa); jména dnův střídají formy: p. *wtorek, czwartek, piątek*; il. *utorak, četvartak, petak*; суг. rus. *вѣторьникъ, ѹетвѣртѣкъ, пѣтѣкъ, четвѣртокъ* neb *четвергъ, пятница*. Jiné na *къ* rovnají se právě základním číslům u př. pol. *dziewiątek* = devět (kusův), *dziesiątek, dwunastek, dwudziestek, pięćdziesiątek* atd.; *pierwiastek* (od ztraceného přidavného *pierwiasty*) značí nejprvnější látku něčeho neb příčinu, prvek. — нкъ znamená druhdy stupně v důstojenstvích, u př. v písmech svatých č. *čtvrtník, desátník, setník*; p. *pięćdziesiątnik* (vůdce 50 mužův), *tysiącznik* atd., též míry, mince, byliny a jiné věci: rus. *тройникъ* (třípalcův prkno), *четверикъ* (obilní míra), *пятерикъ, шестерикъ, осмерикъ*; p. *pięciornik* (*digitalis*), *dziewięciornik* (*devaterník, parnassia*); *jednotnik* (*individuum*), *czterdziestnik*; č. *padesátník, šedesátník* atd. — Mnohočetná jsou též odvození koncovkou *ниця*. Pomíjejíce těch, ješto přechylkou se

působují, jako *setnice* od *setník*, připomenu jenom některá o sobě stojící, jako: p. *dwunastnica* (v anatomii *intestinum duodenum*), zastaralé *cztyrdziesiątnica* (první postní neděle), *setnica* (saeculum); rus. двойца (pár), тройца, пятерица; il. *dvojica*, *čtvorica* (čtyry osoby), tak i *peterica*, *sedmorica*, *šesdesetorica* atd., *tridesetnica* (celní úřad, třídátek). — O zlomkové odvodici *нма* už dříve řeč byla. Příklad jiných odvodův hláskou *н* máme: rus. четверня, шестерня (spřež o 4, 6), jinak v množníku двойни, тройни (dvůjčata, trůjčata), четверни, пятерни (pět jednoho vrhu) atd.; pol. *ćwiertnia*, č. *čtvrtně*, *setnia* (100 kusův, centuria) atd. — Jiné tvořící slohy jen v jednotlivých případech se vyskytují, jako p. *jedność*, *jednakość*, č. *jednota*; il. *dvojba* (pochybnost), *trojstvo* (trinitas); pol. *pierwszeństwo* (přednost), *dziesiątnictwo*, *setnictwo* atd.

Dále sáhají větvemi svými číselní jména též do třídy časoslov a příslovcí. Ve tvaru těchto posledních přicházejí některá násobivá složená čísla, od nichžto opět i nová přídavná vedou se, u př. *dvakrát*, *tříkrát*, *dvakrátní*, *tříkrátní* atd., *dvojnásob*, *trojnásob*, *čtyřnásob*, *dvojnásobní*, *trojčtyřnásobní* atd., *jednoduchý*, ilyr. *jednogub -o -a*, *drogub*, *trogub* anebo *jednostruk*, *dvostruk*, *čtetverostruk*, *paterostruk* (pateronásobní), a zas *jednovèrst* neb *jednovèrstan*, *dvovèrstan*, *trovèrstan* rovná se významem druhovým *dvojí*, *trojí* atd.

Neurčitě a bezohledně pronešení neboli *všeobecní* počtové vztahují se z většího dílu jak svým jádrem t. j. kmenovným obsahem, tak také tvarem svým a tudy svým skloňováním k jiným částkám řeči, jmenovitě k statným a přídavným jménům, k náměstkám a k příslovcím, pročež k těmto je odkázati musíme, připomenouce jen to o některých, v čem značněji od obecného skloňování se uchylují. Mezi těmito nejprvé popatřiti dlužno na všeobecní číselní jméno *всьсь вьсе вьса* (omnis), jehož další sklonění spravuje se dle přídavných, toliko že užší samohláska *е* v pádech panuje: 2. *всего вьсемь*, 3. *всемоу вьсей*, 4. m. v. = 1., ž. *всѣхъ*, 6. *всѣмь всѣй*, 7. *всѣмь всѣмь*. Tak i množ. *всѣхъ всѣхъ всѣхъ*, *всѣхъ* atd., s čímž i rus. *весь все вся* úplně se srovnává. Ilýrové místo dávnějšího a posavadního krajinského *vas vse vsa* přesmyknutím hlásek říkají nyní *sav sve sva*; dále však skloňují pravidelně *svoga sve*, *svetu svoj* atd. U Čechův přímé pády

prostého toho čísla vyšly dávno z užívání, jediné věcní *vše* se udrželo. Ostatně souhlasí i zde sklonění s cyrilským, zhustivši toliko prostou síkavku *s v š*: *všeho*, *všemu*, *vší* atd. Nominativ pomáhá si nyní tvary odvozenými, jako: *všecek všecko všecka*, (**všecci*) *všecka všecky*, anebo: *všecken* neb *všečen -chna -chno* mn. *všickni (všichni) všecka (všechna) všecky (všechny)*. Mimo to skloňuje toto poslední v množníku i dále: *všechněch*, *všechněm*, a též žen. 4. *všecku*, *všecknu*, *všechnu* běře se odtud. Památno, že v staročestíně zachovány stopy i neurčitého kratšího skloňování: *ze vsja lěsa* (Rkp. Kr.), *ke vsju sboru*. Ještě více číslo toto zapadlo *y* polštině v zapomenutí, a už nyní odvozené *wszystek -o -a* (dávněji *wszytek -o -a*) osobuje si nacele jeho místo: *wszystkiego*, *wszystkiemu*, *wszyscy*, *wszystkie* atd. Jediné věcní pohlaví se posud vedlé onoho uchovalo: *wsze*, *wszego*, *wszemu*. Z druhých dvou pohlaví máme jen z nejstarších dob některé pády před sebou, ano v jednotlivých obrazech řeči užíváno jich posaváde: *wszego dnia* (tota die, Psal. M.), *ze wszech miar*, *na wsze strony*, *stwórcu wszech rzeczy*, *między wszeimi* atd. — Od *всь вьсе* jsou některá odvozená, jako: *всьакый*, r. *всяк*, *всяческий* (rozličný), il. *sraki*, č. *všaký*; pol. *wszelki* a *wszelaki*, č. *všelický* (omni-modus), *všelíjaký*, *všelíkerý* atd. Kašubové místo *wszystek* mají *wszeden -o -a* (v evangel. *idźcie we wszeden świat*).

Nemůže býti snadno pochybnost, kterak i ostatní neurčití počtové mají býti skloňováni a s jinými slovy spojováni, jako statnojmenné: *síla*, *trocha (trochu)*, anebo přídavné, jako *многый*, anebo náměstkové: *některý*, *každý*, a přísloveční: *málo*, *kolik*, *tolik* atd., rus. *сколько*, *столько* a j. Při některých předce však už skloňování nějak se pomátlo; vezměme na př. č. *několik*, kde v nejstarší době pádové řádně se vedli a přístavka v genitivu zůstávala: *několika let*, *k několiku let*, *před několikem let*; nyní *k několika* nebo *několiku letům*, *v několika létech*, *před několika léty*. Širší však o této věci promluvení náleží do syntaxi. Zvláštěního pozoru ale zasluhují od náměstek odvozená čísla v pol. *wiele* (mnoho), *jile* (kolik), *tylę* (tolik) a *kilka* (**kile* neb *kila*, několik), ano i *síla*. Skloňují se takto: *wiele*, 2. *wielu* a *wiela*, 3. 6. *wielu*, 7. *wielę*. Viděti jest, že skloňování toto má podobnost s oním základních čísel počnouc od pěti, a že nepochybně ona určitá čísla

na tato všeobecná nějak jsou působila. Pročež nalezáme též zde jako tam některé libovolnosti a výminky, a sice: a) místo nominativu genitiv při jménech osobních: *wielu z nich żelazem gardła dali* (mečem propadli hrdla); *wiela jinszych osób*. b) Má-li dativ přístavek, končí se v *u*, bez něho v *om*, a však přístavek ten v nepřímých pádech s číslem souhlasí: *wielu uczniom, tylu nieprzyjaciełom. To wielom szkodzi, a kilkom pożytek daje*. Staří místo *om* kladou *em*, u př. Kochanowski: *Toż bym mu uczynił jako jinszym wielem*; a místo *ę* v instr. *im* neb *em*: *Ledwo między wielem najdziesz* (P. Koch.). A však někteří nyní končí také instrumental v *oma* neb *uma*: *Wychodzi s kilkoma, przed wieloma wiekami, pomiędzy tyluma zbrojnymi*. Ostatně odvozují a skládají se i z těchto čísel opět jiná, jako dříve to při určitých bylo; u př. od *ji'e* — *ji'oraki* (kolikerý), a tak též *wieloraki* (mnohorodý), *kilkanaście* (několikonácte: 11 — 19), *kilkadziesiąt* (několik 10 nad 20), *kilkoro*, 2. *kilkorga* (několikero), *kilkanaścioro* (* *kilkoronaście*) atd.

Západním toliko Slovanům známé *žádný*, pol. *żaden*, luž. též *żaden* jest skrácené ze staršího *niżaden*, jakož skutečně v staropolském a staročeském vždy přichází. Jakýž jest původ slova *žádný*? Ze souhlasenství známo, že kmenovní *j* převrhuje se v sikavku *ż*, jako p. *pożyczyć*, č. *pojičiti*, p. *przedaż* a *przedaj*, *żid* a *Judaeus* atd. Touže měrou povstalo *żaden* z *jeden*, *niżaden* z *nijeden*, a protož u př. v cyr. jen toto *ни едннъ* za *nullus* nalezáme. Odtud až podnes u lužických Srbův v kladných sadách *żaden* neznamená *nullus*, ale *ullus*, tak i v polštině mívá druhdy *żaden* povahu nezápornou: *odeszli bez żadnej klęski* (evaserunt sine ulla clade). *Całe życie ani pogadam s żadną* (s którą).

Některá z těchto všeobecných čísel mají v obecné mluvě také formy zdrobnělých, u př. pol. *wszyścieszko*, *każdziuteńki*, č. *malíčko*, *každický* atd.

IV. Náměstky.

Jako jména početní obmezují se v každém jazyku též náměstky počtem kmenův zevrub určitelných. Objem jejich jest nepatrný. Kmenové náměstniční jsou ve slovanštině velmi jednoduší; jestiž to veskrze se samohláskou spojená souhláska. Ostatně

shodují se i v původu i posavadním zvuku svém velice s náměstkykami veškeré čeledi indoevropské, vycházejíce co do své nejvnitřnější podstaty z pořadí osobních náměstek, vyjmeme-li snad jediný prvek **кѣ**, jenž základem jest náměstek potažných neb tázacích. Všickni náměstecní prvkové směstnati se dají do řady této: **азѣ, мы, ны, ты (тѣ), вы, и, съ а кѣ**.

Z těchto kořenův konají službu první osobě tři napřed jmenovaní, druhé osobě dva následující; **и** jest základní zvuk třetí osoby, a **съ** náměstky zvrtné (pronomem reflexivum).

Jako v jiných mluvách není kořen **азѣ** žádného odvození schopen. Jeví se také s měkkým příděchem co **мзѣ**, a jsa skoro ve všech nynějších nářečích slovanských seslaben, zní **м**. Sikavka z ukazuje však na původnější hrdelnici, jak ji v *έγω* anebo *ich* spatřujeme, pročez zdá se, že prvopočátečně i ve slovanštině ve tvaru **ar** neb **ax** se nalezala. A skutečně nalezá se v zlomku staroslovanského žaltáře z 11. století (v Moskvě) následující místo: **вндѣте како ахѣ ѣсмѣ, и нѣсть бога развѣ мене**. — V češtině *jáz* během 14. století vyšlo z užívání a nastoupilo nynější *já*; v polštině v nejstarším žaltáři ještě se vyskytuje: *ale jaz modlił jesm się* (ego autem orabam), u Krajincův posud slyšeti jest *jaz j, z*, a však mnohem obyčejněji *jest*. Též polabští Slované říkali až do konečného vymizení mluvy jich před sto lety *joz*.

Skloňování první osoby v jednotníku děje se za prostřednictvím tekutého **n**, v druhé osobě a ve zvrtné náměstce slouží retní **b**. Sklonění jest toto:

cyr.	азѣ	2. 4. мене	3. 6. мнѣ	7. мноѣ
rus.	я	меня	мнѣ	мною
il.	ja	mene	meni	mnop (menom)
pol.	ja	mnie	mnie	mna
čes.	já	mne	mně	mnou.

V druhé osobě podobnýmiž samohláskami vyznačují se pádové:

cyr.	ты	тебе	тебѣ	тобоѣ
rus.	ты	тебя	тебѣ	тобою
il.	ti	tebe	tebi	tebom (o)
pol.	ty	ciebie	tobie	toba
čes.	ty	tebe	tobě	tebou.

Postavíme-li v názvuku, místo souhlásky *t, s*, máme sklonění zvrtné náměstky *себе, себѣ, собою* a t. i. j. Povšimnutí zasluhuje tvořivé *b* v pádech *тебѣ, себѣ*, stavíme-li proti nim a srovnáváme-li latinské pády *tibi, sibi*. Třetí a čtvrtý pád přichází též bez tvořivých souhlásek *n* a *b*, tedy *ми, ти, си; ма, та, са*; il. *mi, me, ti, te*; p. *mi, mię, ci, cię, się*; č. *mě, tě, se*. Ale pamatovati sluší, že tyto kratší formy nikdy kladeny nebývají v začátku sady neb dílův sad, pak v tom případě, když náměstky tyto s nějakým důrazem se pronášejí. Káže též pravidlo, by podobněž po předložkách vždy jen ony plnější pády stály, od čehož ale předce v jednotlivých případech se odstupuje, u př. už v žaltáři kapitolním: *ludie pod tě padnú; pro se-li sama čili pro jiné* (15. stol.). *Cień przez cię sadzonego drzewa; bezpieczny sam o się* (ne-trpěliv o sebe, Koch.). Il. *skárbi za me* (mene); *gledaj preda se* (hled před se). Písemní ruský jazyk štítí se jaksí těchto krátkých pádův, vyjímajíc *ся* při časoslovec; leč nejsou neznámy starší ruštině a prstonárodní mluvě. Ve množném počtu srovnávají se nářečí naše úplně se staroslovanským:

МЫ	2. 4. 6. НАСЪ	3. НАМЪ	7. НАМН
ВЫ	ВАСЪ	ВАМЪ	ВАМН.

Nejstarší staroslovanské písemné památky vykazují však skoro veskrz místo 4. pádu *насъ, васъ* pravidelně *мы, вы* (druhdy také místo 3. pádu *намъ, вамъ*), kteréhožto 4 pádu *ny, vy* málem až do konce 15. století také v našem jazyku českém stopy stávají. Černohorci posud *ni, vi* za dativ užívají, a *ne, ve* za akkusativ: *dabar vi dan, zna ne dobro*. Mimo to v nejdávnějších spisech našich též vedlé dativu *nám, vám* nalezá se i *nem, vem* dosti často. Nyní už docela z užívání vyšly dvojník těchto náměstek, kterýžto zněl ve trojích pádech svých takto:

НА	Ж. НѢ	—	НАЮ	—	НАМА
ВА	ВѢ	—	ВАЮ	—	ВАМА.

Mnohem déle nežli v češtině udržel se dvojník ve mluvě polské, ano posud zde onde užíván jest v Malém Polště, ačkoliv lid, nejsa sobě už dobře svědom této formy, všelijak ji kroutí, u př. J. Kochanowski: *těj rzeczy na świadki macie* místo *nas dwóch*, anebo: *nie ugrozi zazdrość nama*; a nyní: *bądź przy naj* (místo *naju*), *przed naj* (nami) atd. V ruském a ilyrském

nářečí nestává ani ze starších dob žádných svědectví. A však obecný lid bere *nama, vama* i za dativ i za instrumentál množníka.

Osoba třetí, kteroužto jsme sobě už byli předběžně představili při vysvětlování pádův určitých jmen přídavných, jeví se nám v nejstarších nářečích našich pro trojí pohlaví v nominativu *н ѿ ѿ*, mn. *н ѿ ѿ*. Nominativ tento vymizel ze všech nynějších jazyků, a nahraňuje se ukazovací náměstkou *онъ оно она*, právě tak jako latiník své *is* a *ille* i za ukazovací i za osobní má náměstky. Množ. *они она они*. Ostatní však pády starého *н ѿ ѿ* jsou všude úplně zachovány, a zde je sobě i v druhých nářečích přivedeme k paměti :

	2. ѿго	3. ѿмоу	4. н, ѿ	6. ѿмь	7. нмь
	ѿѿ	ѿн	ѿ	ѿѿ	ѿѿ
rus.	его	ему	его	немъ	имъ
	ея	ей	ее	ней	ею
il.	njega	njemu	njega	njem	njim (e)
	nje je	njoj joj	nju ju	njoj	njom
pol.	jego	jemu	jego je	niem	nim
	jěj	jěj	ja	niěj	nią
čes.	jeho	jemu	jeho jej je	něm	ním
	jí	jí	ji	ní	jí.

V množníku neodstupuje sklonění v nářečích našich od staroslovanského: 2. *нѿѿ*, 3. *нмь*, 4. *ѿ*, *ѿ*, 7. *нмн*, toliko to pozorovati sluší, že v ruštině a polštině i zde při životných čtvrtý pád rovná se druhému. Ano v ilyrštině i při věcním pohlaví se to děje: *Gdě su ona bogata sela? Popalili su ih zlotvori.*

Dvojník v osobě třetí má tuto podobu :

1. *ѿ*, ž. v. *н* anebo od zastupujícího *онъ* : *она*, *онѿ* ;

2. *ѿю*, 3. *нмѿ* atd.

Z ohledu skloňování této třetí osoby ještě zvláště buď připomenuto: 1) Po předložkách mění se vždy měkký t. j. jotový přídech v tekuté *n* ; protož jsme už výše 6. pád s touto proměnou označili, ješto jím předložky výhradně vládnou. Tak *сѿ ѿ ѿ*, *сѿ ѿ ѿ*, *сѿ ѿ ѿ* atd. ; *сѿ ѿ ѿ*, *сѿ ѿ ѿ* ; *р. przed niego, przez nią* neb *nię* atd. Nalezáme ale v polských spisech až do 17. století hojnost příkladův, že *j* v *n* nepřechází, u př. P. M. *około jego* (místo *niego*), *v jem*

že (in quo), *do jęgo, przez ję* (Bielski) atd., což nyní nejde. V ilyrských nářečích ale netoliko že po předložkách má místo tato obměna, ale přichází i tam všude, kde pádův v plnosti jich se užívá, tedy kde důraz při nich; původní jotový tvar zas jako za kratší se považuje a stojí tam, kde na náměstku žádné váhy se neklade, u př. *rekaó sam i njoj i njemu*; a zas: *kazao sam mu, kazao sam joj. Njega i nju ljubim; prosio sam ga i ju* atd.

B) Jako v první a druhé osobě přicházejí i při třetí kratšího 3. a 4. pádu formy odvržením začáteční samohlásky *ie*: *mu* místo *jemu*, *ho* místo *jeho*; z čehož ale opět jazyk ruský se vynímá, toliko místo ž. 4. *eě* v obecné řeči i *io* užívá. 3. Mužský akkusativ, jenž jest cyr. *н*, bývá nyní všude zastupován genitivem *jęgo*, anebo kratším *go*. V jazyku staropolském a staročeském rovnal však se jako v staroslovanštině akkusativ tento nominativu, tedy *ji*, u př. *Gospodzin schowa ji, i ożywi ji i błogosławiona uczyni ji* (conservet eum, vivificet eum, beatum faciet eum). A ještě v 16. století u Bielského, Wujka a jiných dosti často: *zdrój, co ji* (eum) *otworzył kopytem lotny koń* a j. V češtině nepochybně proto, aby rozeznáno bylo od žen. *ji* (eam), starodávni *ji* (eum) rozvedeno bylo v plnější pád *jej*, jak posud u nás trvá, anebo v zastaralé *jen* neb *něn*. Tento však původní a starý muž. akkusativ *ji* zachoval se po tu dobu ve všech nářečích našich, a sice v tom případě, když náměstka tato po předložkách přichází. Říkáme zajisté podnes, a rozumíme tomu, dí-li se: *vložití naň, poslal proň* atd. Jakže sobě vyložíme skrácení toto anebo přicházející na konci měkké *ň*? Grammatikové praví, že se to stalo odvržením celého pádu *jeho*, a že tedy skrácené to jest *na něho, pro něho*. Ale tak tomu není, nýbrž my sobě to kratčeji a pravěji nyní vyložíme tím, že toto *naň, proň* stojí místo *na ni, pro ni*, neboli *na ji, pro ji*, jak to i ze starých pramenův dokázati můžeme. Tak u př. ještě v 14. století: *čelý den na ji* (naň) *děšě šel* (Marco Polo). Takové staré formy s předložkou jsou cyr. *онь, нань, вень, зань, надень, прядень, скрозень* atd.; v ruštině řídkěji, a to jen v starších spisech: *понь, нань*; il. *ponj, podanj, uzanj* (vedlé něho), *nadanj*, zkrátka po všech předložkách vládnoucích nad 4. pádem. Lichá domněnka ta, jakoby toto *ň* z *něho, niego* bylo povstalo, jest u příčině, že někteří zpozdilí spisovatelé polští

ano i čeští toto *n* i k předložkám jen s druhým pádem spojovaným přilépají, písíce *odeň, doň, zeň, dlaň* (dla niego), což ovšem duchu slovanštiny odporno, ano i nezkaženému sluchu. (Jakoby *keň* = k němu.) Předložka *mimo* odporuje tomuto stažení, a pravíme toliko *мимо н mimo něj*; v polštině ale přibírá se ještě jedno *o* jako ku pomoci, u př. *nieobiorą jinego mimo oń za pana. Gdy mimo oń kto szuka obrony.*

Se zvratnou náměstkou *сам* souvisí co do původu, jak se zdá, též *самъ -о -а* (ipse, solus), a ješto považovati se má za neurčité přídavné, jak z prvního pádu vysvítá, pročež v cyrilštině též tak se skloňuje. V nářečích druhých přeskakuje ale tato s osobními obyčejně pojící se náměstka do skloňování určitého: rus. *самъ само сама, 2. самого, самой, 3. самому, ѣн. сами, самихъ* atd.; pol. *samego, samemu, samój* atd.; č. též *samého*, a však akkus. neurč. *jej sama* (neb i *samého*), *ji samu* atd. V polštině uchoval se starý akkusativ ve vyrčení *сам на сам: jesteś сам на сам ze mną* (muž na muž). Český jazyk a ilyrský rozeznává mezi *сам -о -а* a mezi *самý -é -á* (purus): *dítě samo, samé víno, pro samu krásu, píti samou vodu; bog sam, sami pjésak* atd.

Пřivlastňovací náměstky odvozují se vesměs od osobních. Z povahy své nic jiného nejsou leč přídavná jména. Ke tvoření jich bere se za základ 2. neb 4. pád, a tak obdržíme: od

МА	:	МОЙ	-Ю	-Я	(meus)
ТА	:	ТВОЙ	-Ю	-Я	(tuus)
СА	:	СВОЙ	-Ю	-Я	(suus)
НАСЪ	:	НАШЪ	-Е	-А	(noster)
ВАСЪ	:	ВАШЪ	-Е	-А	(vester).

V odvozeních *твой, свой* přidružilo se vkladné *в*, které často co výplněk ve slovanských kmenech se vyskytuje. Srovnejme *звонити* a *sonare*, *свѣтъ* (lux) a *сѣати*, rus. *свинець* (olovo) atd.

Skloňování řídí se zcela dle podaného dříve obrazce jmen přídavných určitých, toliko to podotknouti třeba, že v cyrilském a ruském pádové samohlásky *a* a *o* do užšího *e* přestupují, tedy *моюго, моемоу, моему, монь*; ž. *моюга, моюн, моюъ, моюѣ* atd. Tak též *нашь* a *вашъ*: *нашего, нашего, нашемъ, нашнимъ* atd. V jazyku polském a ilyrském koná se skloňování podotčených tří náměstek *мой, твой, свой* dvojím způsobem: *a*) anebo právě tak

jako v cyrilštině plnými pády, anebo b) stahováním středních dvou samohlásek v jednu: tedy *mój moje moja* aneb *mój me ma; mojego a mego, mojemu a memu, mojej a méj, moję a mą* atd. Z příčiny měkké souhlásky *j* má zde akkusativ místo *a — e*: *moję, naszę, waszę*. Podobně ilyrsky, u př. *svoj svoje svoja* aneb *sve sva, svojega, svéga — ž. svoje sve — svojemu, svému, svojoj, svoj* atd. (Srbové a Chorváti ve skracování zas přednost samohlásce *o* dávají: *svoga, svomu, o svom* atd. a to jen v jednotn., ve množn. rozdílů není.) V jazyku českém neskrácené sklonění jenom ještě v pádech přímých poněkud se zachovalo: *tvój, tvoje* (*tvé, tvá*), mn. *tvoji, tvoje* (*tve*), ač 2. 6. a 3. množ. nezní i nyní cize sluchu našemu: *tvojich, tvójim* vedlé *tvých, tvým*. Jiné plné pády jenom v nejstarších našich památkách, a to dosti pořádku se vyskytají: *v deň pogreba mojego* (Ev. Joaň.), *dušu svoju* (ib.), *chrabrost moju* (Rkp. Kr.), *v hněvě svojém* (ib.) a n. j.

Jakožto zvláštnost slovanské mluvy naproti jiným indoevropským jazykům vytknouti sluší, že náměstka *ca* za *zvratnou* neb *obapolnou* (reflexivum, reciprocum) všem osobám slouží a ve všech počtech; ne pak pouze třetí, jako u př. v jazyku latinském a německém. Protož zní u př. v cyr. nejen *онъ коупоуіеть себѣ* (emit sibi), nýbrž i *емо миhi, emis tibi: коупоуіѣ себѣ, коупоуіѣши себѣ*, anebo *видимы надѣ собою, видите надѣ собою*, právě jako v 3. osobě *видать надѣ собою*. Z toho jazyku našemu vlastního zákona plyne tudíž druhý, ten totiž, že i přivlastňovací náměstky *мой, твой, нашъ, вашъ* od zvratného *ca* odvozené náměstce *свои* podrobiti se musejí, vztahuje-li se přivlastňovací náměstka v přísudku přímo na podmět, u př. *разліѣ яко водѣ гнѣвъ свои* (furorem meum); *не отвръзешн оустѣ своихъ* (non aperies os tuum); *daruje -jesz -je ze svego, darujem -jecie -ja ze svego* neb *ze svojich pieniedzy*; č. *komu jsi pronajal své zahrady, svá pole?* a *tvě zahrady, tvá pole jsou pronajaty* atd.

Připomenouti však se musí, že v novějších jazycích našich, zvláště v polštině a ruštině, ne vždy, jak toho pravidlo vyhledává, éto pěkné vlastnosti šetřeno; nýbrž že dle německého neb latinského způsobu místo náležitého *свои* také druhých náměstek se užívá. Tak u př. už v listině ruské z 15. století čteme: *даю сыну*

моему и женѣ моеѣ, ačkoliv několik řádkův dále hned i сыну своему, женѣ своей přichází. Tak pol. *tam moje książki, masz kijek twój?* ano i sice vzácní spisovatelé v tom se poklesávají, u př. Węgierski: *Pragnę zaszczycić Cię* (místo *siebie*) *przed tobą pracą jaką*.

Jihoslovanská nářečí a tudy i jazyk staroslovanský mají tu vlastnost do sebe, že v nich přivlastňovací náměstky мой, твой, свой také prostě označovati se mohou třetím pádem osobních náměstek ми, ти, си, u př. *отъ земля отъустра ми* místo *моєго* (ze země vlasti mé); *можь свѣтънижь ти* (místo *теожь*); *освѣци крѣстомъ си* (místo *сконмъ*) *мироу коньца* (Okt. krak.). Zastupování toto zvláště v novobulharském jazyku velmi zhusta nalzáme. Zdá se, že v této věci měl prvotně působení nějaké jazyk řecký, anof v něm právě takovouto moc genitiv osobních náměstek vykonává, jako: *ὁ φίλος μου, σου* místo *ἐμός, σος*.

Priléhající ke třetí osobě přivlastňovací náměstku dvojím způsobem slovanština vyjadřuje, totiž: 1) anebo namísto ní se bere jedině druhý pád osobní náměstky beze všeho skloňování, v jedn. *єго*, ž. *єѣ* (ejus, p. *jěj*), množ. *ихъ*. Způsob tento s vyhrazením Jihoslovánův oblibuje sobě i západní i východní mluva slovanská, ano v polštině naskrze jenom této cesty se přidržuje. Anebo 2) utvořují se od těchto pádůв *єго*, *єѣ*, *ихъ* přídavná jména zvláštního způsobu pomocí odvozovacích zvukůв *в*, *н* a *з*, jsoucí s oněmi prvními v stejné moci a váze. Tyto odvozené náměstky jsou nejvíce v jižních slovanských nářečích oblíbeny a domácí. Místo *єго* může ve staroslovánštině rovně dobře se užívati *єговъ* -o -a, v srbském, krajinském atd. *његовъ* -o -a; místo *єѣ* *jěj* — *єѣниъ* -o -a anebo *ѣѣниъ*, srb., ilyr. atd. *њенъ* a *њезинъ*, a zde i hornoluž. *jeiny* -e -a přistupuje; místo *ихъ* zná pospolitá mluva ruská *ихниъ* -ee -яя, v ilyr. *njihov* neb *нијовъ* -o -a atd. V češtině naši dávněji známější byl jenitiv *jeje* (ejus), nyní ale přídavní forma *její*, *jejího*, *jejímu* převahu obdržela, a též prostý genitiv *jich* přešel v plnější ač rovněž nepohnutý *jejich* (eorum, earum). V případech těchto slove tedy u př. č. p. *jeho vůle*, *jego wola* po srbsku *његова воля*, *з jeho vůle* — *изъ његове воле*, *с jeho vůlí* — *съ неговомъ вољомъ*, místo г. ея сынамъ pol. *jěj*

synom dí Čech *jejím synům*, Srb *нѣинымъ* neb *нѣезинымъ сыномъ*; místo *po jejích obyčejí*, pol. *po jich zwyczajach* — rus. *по ихъ* neb *по ихнему обычаю*, srb. *по njihову обычаю* atd.

Kmenové *ukazovacích náměstek* jsou rovněž stejného počátku s osobními a dají se z nich bez obtíže vysvětliti. Vztahují se zajisté ke mluvčímu nejbližší stojící druhá osoba *ты* k ukazovacímu *то*; dále zvratná náměstka *сѧ*, stojící rovněž blízko k naší osobě, ačkoliv u všeobecnějším už poměru, souvisí s ukazovacím *се*, a obojí označuje něco před námi, v blízkosti naší se nalézajícího. Naproti tomu ukazovací náměstka na předměty podál nás ležící nemůž od jinud míti původ leč ze třetí osoby. Jako nejjednodušší a původní známku této třetí osoby poznali jsme staroslovanský kmen *н*, *ѣ*, *н*, s kterýmžto ve spojení přivesti musíme nejběžnější dvě ukazovací náměstky *онъ* a *оуъ*, jimaž slovanský jazyk na vzdálenější poukazuje předměty; ano první z nich, jak se už dříve povědělo, obdržela opět aspoň v nominativu povahu a sílu osobní náměstky. Ostatně jsou souhlásky *н* a *к* v těchto dvou slovech tvořící slohy, jako v předešlém *ѣгоу* od *ѣго*, *ѣниъ* od *ѣн*, a jak brzo i při jiných, jako *ten*, *sěn*, *onen* atd. uvidíme. Mimo to obyčejným střídáním se hlásek *i* a *o* odtudto běře svůj původ i *jiný* *ниъ* (alius = *on*, *oný*). O těchto ukazovacích náměstkách nyní trochu podrobněji promluvíme.

a) První z těchto náměstek jeví se nám ve staroslovanštině ve formě *тъ*, *то*, *та* (hicce). Za mužské pohlaví *тъ* toliko polohláskou opatřené podávají nám ostatní jazykové plnější odvody: ilyr. *ti* neb *taj*, p. č. *ten*, luž. *tón*, v rus. jest *тоуъ* neb sesíleně *этотъ*, *это*, *эта*. Skloňování té náměstky ano i následujících jest rázu přídavných jmen, a souhlasí úplně s číselným jménem *ѣдиниъ*, o čemž prvé už řeč byla. Cyr. *того*, *тогоу*, *тоуъ*, *теуъ*, ž. *тоуъ*, 3. 6. *той*, 4. *тѧ*, 7. *тоуъ*; mn. *ти та ты*, *тѧхъ*, *теуъ*, 4. *ты та*, 7. *теуи*. V polštině však *o* zastupuje se v pádech samohláskou *e* a v množ. *ѧ* — *y*; žen. pak akkusativ jest místo *ta* — *te*. Někdy užívá cyr. nominativ a akkusativ také ve tvaru určitých přídavných: *той*, *тоуъ*, *тоуъ*, mn. *тѧи*, *тѧи*, *тыи*.

b) Druhá ukazovací náměstka má v staroslovanštině tvar *сѧ* neb *се*, ž. *си*, mn. *си*, anebo též *со* určité přídavné *сѧи*, *сѧи*,

сѣа, mn. сѣи, сѣа, сѣа, dále skloňuje se pravidelně s vynaložením užších samohlásek: сего, семоу, 6. семь, 7. сѣмь, ž. сѣа, сѣи, сѣа, сѣа. Náměstka tato stojí vlastně na stejné čáře s latinským *hic*. V jazyku ruském stává jí podnes v plné síle: сѣи сѣа сѣа, сего, сему, сѣмь, сѣмь, ž. сѣа, сѣа, сѣи, сѣа, сѣа, mn. сѣи atd. U jižních a západních Slovan přišla nacele nyní v zapomenutí. Ve staročeských památkách přichází dosti často s tvořícím *n* jako *ten*: *sjen sje sja (sje), sjeho, sjemu* atd., množ. *si sja sje, sich* atd. Tak u př. v Kr. Rkp. *sjen vrachy mláté, sie chasa, kolkol vrcha sjeho, k sjemu chlumku, jalóvku sju, na sje hody* a množství jiných. Ve zlomku evang. sv. Jana jednou i *si* místo *sjen*: *kto jest sij syn člověč?* — V polštině náměstka tato záhy vyhynouti musela; neboť ani v nejstarších památkách nikde se nevyskytá. Stopy její uchovaly se ale posud i v české i v polské řeči. Slýchá se posud v prosté mluvě jako přání při novém roce: *daj bóg doczekać do siego roku*, a v jižních Čechách někdy ještě se slýchá: *po su dobu nerím*. Mimo to přichází také v příslovcích, jako: *dnes, dzis, dzisiaj, letos* a j. Povšimnouti si dále musíme spojování těchto náměstek s částicí *же*: *тойже, сѣйже*; *г. тотже, сѣйже*; *p. tenže, č. týž též táž (*síž séž), téhož* atd.; pak i dvojnásobení *tentýž, totéž, tatáž*. Náměstky tyto znamenají tolik co latinské *idem*. V ilyrštině *isti -e -a*, anebo *taj isti, to iste, ta ista*. Také v polštině *isty* tutéž službu konávalo: *ten jisty* (tentýž), *on jisty* (onen že). Jest pozor hodno, že ukazovací náměstka *си* ráda v cyrilštině se pojívá co nějaký důraz se zvratnou *са* a odvozenou od ní přivlastňovací *своѣ*, u př. *сѣбѣ-си помощи* (sobě-to pomoci), *къ своѣмь-си црѣствѣ*. Podivno, že i náš starý jazyk zná toto spojení v 10. století: *iz sebe-si* (ex me ipso) — *rěchú k sobě-sim*. Ruština zachovala toto sesílení ve vyřknutí *во свояси: воротиться во свояси*.

c) Konečně poukázáno buď na ukazovací náměstky *онъ, оно, она* a *оуъ, око, оуа*, anebo v určitém zakončení *онѣи -оуе -ла, оуѣи -оуе -ла*, na vzdálenější předměty se vztahující a znamenající tolik co latinské *ille*. *оуъ, оуѣи* zmizelo v jazyku ruském a českém beze všeho sledu; v polském *ów, owo, owa* a ilyrské *ovaj* neb *ovi, ovo, ova* žije posud v plné síle. Z ohledu skloňování platí totéž, co dříve o ukazovacím *тъ ten* se řeklo; pročež

také v jazyku českém muž. pohl. místo cyr. онъ pro rozdíl od obecního zní *onen, onoho, onomu* atd.; pol. *onego, onemu* zcela podlé přídavných, a tak i rus. *онѣй, оное, оная*, ilyr. *onaj* neb *oni, ono, ona*. — Skloňování v dvojníku jest ke všem zde uvedeným náměstkám pravidelné: *та, тѣ, тоу, тѣма; сѣа, сѣи, сѣю, сѣма* (č. *sja*, ž. v. *si, sji, sima*); *она, онѣ, оноу, онѣма*.

Všecky *tázací* a *potažné* náměstky (interrogativa, relativa pronomina) opírají se o jediný kmen neb prvek *к*, dílem pak nahražují se také osobní náměstkou *и, ѣ, я*, anebo vyvádějí se z ní. Toto kmenovný *к* proměňuje se nejprže před změkčenými samohláskami ústrojně v *ч*, a protož netřeba je za zvláštní kořen považovati. V dokonalém výtvoru slovním jeví se prvek ten v náměstkách *кѣи* a *чѣ*; pak ve složeném *кѣто* (*кѣ + то*) a *чѣто* neboli *чѣто*; jak patrně viděti, jest druhá částka ukazovací *тѣ* a *сѣ*, z nichžto prvnější pohodlněji s *к*, druhé s *ч* se víže. V některých nářečích podléhá tázací *кто* (quis) a *чѣто* (quid) jistým proměnám, pošlým z pohodlnosti u vyslovování: malor. *хто*, č. *kdo* (nezpůsobně, **kto*), ilyr. přesmyknutím *tko* ano i *ko*, anobřž horní Lužičan i *štu* říká; z pravého *če* neb *čto* vyšlo zas mr. *што*, il. *što* neb *šta*, a č. p. *co*. Ve skloňování těchto dvou náměstek málo která odchýlení od cyrilštiny se pozorují:

1. *кто*, 2. 4. *кого*, 3. *кому*, 6. *комъ*, 7. *кѣмъ*.

1. 4. *чѣто*, 2. *чѣго*, 3. *чѣмоу*, 6. *чѣмъ*, 7. *чѣмъ*.

Toliko v polském jest lokál a instrumentál stejný *kim, czém* (správněji bylo by: *kiem kim, czém czym*, a v ilyrštině sesilují se druhdy přídavným *e*: *kome, kime, čime*. — Samo skloňování ukazuje dostatečně, kterak v náměstkách *kto čto* přivěšené *to* jen ku posile kmenu slouží, nenálezejíc dokonce k němu samému. Místo *co* přichází v staré češtině a polštině přesnější *če* (u Slovákův posud *čo*), kterýžto tvar posud jak u nás tak dávněji u Polákův se zachoval, stojí po předložkách, jako: *nač, načěž* (*na + če*), *oč, zač, proč, seč*; pol. *pocz*, kdežto vypuštěno *e*, jako *o* v záporném *nic*; nyní Poláci říkají: *po co, na co, za co* atd.

Potažná náměstka *кѣи, коѣ, как*, rovnající se i zvukem latinskému *qui, quae, quod*, přidržuje se ve skloňování náměstky *моѣ*, tedy *коѣго, коѣмоу, 6. коѣмъ, 7. конмъ*, a však také *кѣимъ*, kterážto na vůli ponechaná proměna samohlásky *о* a *ы* též ve množ-

níku místo má, jenž jest *ѣи* (a *кѣи*) *каѣ кѣи*, 2. *кѣиѣ* neb *конѣ*, 3. *кѣиѣ* neb *конѣ* atd. Tétéž povahy jest ilyrské *koi*, *koje*, *koja*, a ruské *кой*, *кое*, *коя*, ačkoliv v nominativu zřídka už užívané a druhou formou *который* zastupované. V jazyku polském a českém jest náměstka ta téměř zapomenuta, a trvá pouze v ústech lidu v některých citoslovních výrazech, jako: *ký čert*, *kýho kozla*, *kiegož kata* a j. p.

Od *кто* odvozeno jest potažné rus. *который*, č. *který*, p. *który*, které však neznámo jest v ilyrském a staroslovanském jazyku, vyjímajíc snad některé pozdější spisy, ano z ruštiny do nich vklouznouti mohlo. Jakož ale *který* i za tázací náměstku časem béréme, tímže právem naopak konává i *kto co* službu potažné náměstky, když otázka jest nepřímá, u př. *kto mówi*, *domówi się*; *počet dnův mých který jest?* — Jakožto slovoskladná zvláštnost budiž zde i to podotknuto, že potažná náměstka druhy i v pohlaví mužském a ženském věcním *co* můž býti nahrazena: *ten*, *co ho vedli* (quem); *pověz*, *co jsi zač?* p. *owi ludzie*, *co krzywie przysięgają*; *wdowa*, *co ją wypędzili z domu*; il. *čovjek*, *što se je ubo*; *žena*, *što je kod nas služila*; rus. *дорога*, *что идетъ отъ Москвы* atd.

Nejobyčejnější však potažná náměstka jest v staroslovanštině *ѣе*, *ѣеѣ*, *ѣеѣ*, totiž svrchu připomenutá už třetí osoba spojená s částicí *ѣе*. Ničím též neděli se ve skloňování od náměstky oné osobní. Mimo staroslovanštinu jest náměstka tato potažná nejběžnější posud v jazyku českém. Leč způsobem jedva pochopitelným nastoupil zde v nominativu zmatek v pohlaví v jedn. i množ. počtu, anof vůbec *jenž* se klade, nejvýš že v pohl. věcním také *jež* *ješto* přicházívá. Toto však *jen*, jak už z předešlého víme, neni nic jiného, leč porozšířenější starší *ji*, tak jako *тъ* a naše *ten*, *онъ* a *onen* atd. Dopouštíme se tedy hrubého omylu a nesmyslu, kdykoliv nyní díme neb píšeme u př. *žena*, *jenž*; *synové*, *jenž* a p., a jest to právě tak, jakobychom řekli: *žena*, *který*; *synové*, *který*. Čas jest, aby tento omyl za posledních věkův do jazyka se vloudivší konečně byl vyklizen, a abychom se opět navrátili k dávnějším dobám mluvy naší, kde zmatku toho nebývalo. Sluší tedy nominativu v obojím počtu takto šetřiti: m. *jenž*, ž. v. *jež*, mn. m. *již*, ž. v. *jež*. Dále se skloňuje pravidelně: *jehož* *jehožto*, *jemuž* atd.

I jazyku polském byla v dávnějších dobách dobře známa náměstka *jenže* neb *jen*, ž. *jaż*, v. *jeż*, an v žaltáři Marketině právě na každé stránce ji čteme, u př. *jenże by ciebie pomniał* (qui memor sit tui); *zwierz, jemuż niejest czysła; jiżto sieją we łzach* atd. Že někteří novější spisovatelé polští, jako Lucyan Siemiński a jiní, tuto náměstku opět Polákům ku paměti přiváděti se snaží, není arci na škodu, ješto jediným a ustavičně užívaným *który* a *który* nelze se vyhnouti zhusta jakési jednozvukosti.

Jako ku kmenům osobních náměstek vždy přivlastňovací se druží, tak má kmen potažné náměstky *къ кый* také výhradně k němu příslušející přivlastňovací jméno přídavné, jakovéhož v jiných jazycích nestává; neboť vyjadřuje se v nich, jako v latině, němčině atd. toliko nezměnným genitivem náměstky tázací. Náměstka taková jest: *ый ыйе ыйа*, 2. *ыего*, 3. *ыегоу* atd. S tím se srovnává i polské *czyj* i ilyrské *čiji*. V ruském a českém skloňování ale stahují se samohlásky: *чь чье чья*, 2. *чьего*, mn. *чьи, чьихъ* atd.; č. *čí* ve všech pohlavích, *čího, čí* atd.

Tyto jsou hlavnější stránky v rozboru našem slovanských náměstek, zvláště co se týká jejich skloňování a odvozování. Počet jejich tím ale ještě není vyvážen, i musíme též obrátiti na chvíli pozornost svou ke tvořivosti jazyka slovanského i v tomto ohledu. Na skrovnickém základě náměstkových prvokmenův hned z počátku uvedených, mezi nimiž zvláště onino v hláskách *и, т, с* a *к* spoléhající úrodnými se býti ukazují, vzrostl dosti znamenitý počet nových tvarův pronominálních. Rozmnožení pak jejich způsobuje se zdvojováním jich samých, připojováním odvodíc hned prostých, hned dvoj- i trojnásobných, jak nám je přídavná jména už podala; dále představením neb zavěšením k nim některých částic, druhdy také vynaložením více způsobův těchto. Projdouce tyto kusy zvláště doběreme se ještě následujících náměstek:

1. Zdvojenou kmenovni souhlásku nacházíme u př. v těchto náměstkách: rus. *тогъ* (hic), č. *onen* (ille), cyr. *сесь* aneb *сійзъ* (zde tento, týž), u př. *за сесь годъ, по сійзъ (сеізъ) днь* (do dneška). Dvojení toto nacházíme také v polské přivěšovací částici *si*, jež sesiluje se v *siś*, u př. *s jakimsiś, w czemsiś*, a v pádech některých českých náměstek *nikto, nic*, zvláště v 15. a 16. století

oblíbené, kdežto místo *nikoho nikomu* divným obyčejem se psávalo *nikohého nikomému*, místo *ničeho ničemu* zas *níčekého ničemému*, což ale opět nyní zaniklo. Ilyrské zdvojené *štošta* znamená *ledacos*.

2. Nejběžnější tvořící slohy náměstek jsou *j*, *n*, *r*, *k* a *v* — *j* jeví tvořící sílu svou v přivlastňovacích a ukazovacích náměstcích *мой, твой, свой, чій*; il. *taj, ovaj, onaj*; č. *týž, siž*, a v potažném *кый* neb *кой*. — *n* přichází v *онъ, ten, sjen, jen* a *jenž* místo *нже* (*qui*), tudíž i v *ниъ jiný*, v pol. *któren* vedlé *który*, a v dolnoluž. *kenž* (*který*), k nimžto i č. *veškeren* (*universus*) buď přičteno. — Pomocným *r* není mnoho útvorův: *кѣтерый, кѣторый, który*, cyr. *кѣтеръ* (*aliquis*), také staré češtině co *něterý* známo, pak *veškeryý, kolikeryý, tolikeryý* a p. — Souhláskou *k* jsou odvozená: *такый* (*talis*), *сакый* (*ejusmodi*), *какый* a *какий* (*qualis*), *онакий* a *окакый* (*illiusmodi*), č. *kteraký*; pak i následující, ježto ale také za číselní jména všeobecná považovati se mohou: *толкый* a *селкый* (*tantus*), *колкый* a *илкый*, pol. zastaralá *ilki* (*quantus*), č. *všeliký*. — Konečně přistoupením tvořícího *v* kromě už prvé připomenutého *овъ, овый* dostáváme jako druhostupňová odvozená od právě podotčených náměstek: *таковъ, саковъ, каковый, каковый, онаковый, окаковый, kterakový*; ilyr. *tákov* a *takvi*, *ovákov* a *ovákvi*, *kakov* atd. Významem svým tato forma od předešlé kratší (*кый: такый, какый* atd.) málo aneb nic se nerozeznává, protož také v českém jazyku zobecnělejší jest stavěti k sobě *jaký* a *takový* než *jakový* a *taký*. Cyr. *сеговъ* a novobulh. *тогавъ* ve smyslu *tomuto náležející* jsou zvláštní tvary přivlastňovacích od druhých pádův *сего* a *того*. — Ostatně rozkládají se tyto kořeny náměstek i do jiných částek řeči, u př: statná jména: *osoba*, *способъ*, *свомакъ* anebo staženě *svak* neb *svakr* (jako *brat* a *bratr*), kteréžto slovo vydluživ se Němec zase zpotvořené nám Čechům a Polákům ve svém *švagr, szwagier* vrátil; *našinec, vašinec*; *našina* co německé *Inland* proti *cizina, svoboda, svojátka* (dvojčata), *svojet* (přibuzenstvo, svoji); p. *jakość, jakowość*; přídavná: pol. *swojski* (*vlastní, sobě náležející*), č. *našinský, ničemný* (p. *nikczemny*); časoslova: *осконтити* (*osobiti, přiosobiti*), *тыкати, zničiti* (p. *zniweczyć*), krom množství příslovcí.

3. Mezi částicemi, ježto před náměstky se kladouce aneb

k nim se zavěšující buďto je sesilují anebo i poněti jinačí, tyto mezi jinými připomenuty buďte: sesilující *že* větší díl náměstek přijímá k sobě: *ктоже, któž, ѡтоже, jakýž, tenže, ѡже, jaž, týž, onže, kterýž* atd. — *to* buď pro sebe, buď ve spojení s předešlým *že*: *кто, ѡто, jenžto, kterýžto, чейто, jakýžto* a j. Stejnou přituzenost u vyrčení způsobuje také *тъ*, p. *ć, ci*, ježto zvláště v češtině a polštině má místo: *jáf jać, tof toć, ontě onci, kdof, cof, mójcito* atd. — *no* staví předmět blíže a jako před oči, užíváno ho toliko v českém *tentono, onenno*. — Připojením částice *s* neb *si* činí se náměstka nějak pochybnou a nejistou: *ktoś, kdosi, coś, cosi, jakiś, któryś, jakýsi, kterýsi*. Dále uvádím částice: *koli, koliv* ano i *kolivěk, kolivěč*, p. *kolwiek*, pak cyr. *любо*, ilyr. *god* neb *goděr*, a z rozkazovacího způsobu vzaté pol. *baǰź*, r. *нибудь*, rovnající se vesměs latinskému *cunque*, též při náměstkách: *кто- утоколи, ktokolwiek, cokolwiek, kterýkoliv, jakýkoliv*; *яколюбю, каколюбю, ѡтолюбю*; il. *tkogod, štogod, kojigoděr, čijigoděr* atd.; p. *ktobaǰź, cobaǰź*, r. *кто- чтонибудь, чейнибудь*. Pozoru hodna za příčinou svého podivného původu jest náměstka polsko-česká *každý* (*quivis*). V staroslovanštině nalezá se též částice *ждо*, původem svým nepochybně stejná s oním výše připomenutým ilyr. *god*, a pojí se s mnohými náměstkami, jako *какийждо, сякийждо, которыйждо*, a tudíž s náměstkou *кый*: *кыйждо*, a dále-li skloňujeme, *коюгөждо* (*cujusvis*), *коюмоуждо* (*cuivis*) atd. Ve slově *každý* novějších jazykův udála se ale ta podivná nesličnost, že nikoliv náměstka *кый* se nesklonňuje, nýbrž částice *ждо*: *každy, každego* atd., což nám opět jest důvodem, kterak jazyk nejen vyměřenými cestami, ale i bezcestím někdy kráčetí umí.

Zmíněno buď posléz ještě o jedné a druhé z částic, představovaných před náměstky. Z naskytujících se přede vším dvou *нѣ* a *ни* prvnější z všeobecněje poněti, druhá je činí záporným: *нѣкто* (*aliquis*), *нѣѡто* (*aliquid*); ilyr. *njetko, nješto* a *njekoji*; *никто*, p. *nikt*, *ниѡто*, p. č. *nic*, il. *nitko, ništa*; *нѣкакый, нѣкакый* a *zas никакый, никакый* (*neuter*); *нѣѡи, ниѡи, některý* atd. Předvržené p. *lada*, č. *leda* dává vedlejší poněti špatnějšího stavu: pol. *ladakto, ladaco, ladajaki*; č. *ledakterý, ledačí*. S tímto stojí na rovni předkládané v ruštině *кое*: *коечто, коекакый* anebo *кой-*

kakíň. Jiná sloučení jsou: il. *gdjetko*, *gdješto*; č. *kdejaký*, *kde-
který*, *všelijaký* (p. *wszelaki*, omnifarius), *všelikterý*, *všelikteraký* a j.v.

V. Časoslova.

Přistupujeme k oddílu grammatiky zajisté zajímavému a důležitému, ale také poněkud nesnadnému, totiž k časoslovům. Obsahuje-li jméno (nomen), v nejširším smyslu slova toho, obraz světa v prostoru, nemůžeme časoslovo (verbum) jinak nazývatí leč výrazem téhož světa v čase. Panuje-li pak v jazycích převeliká mnohotvárnost a rozmanitost z ohledu pochopnosti a znamenání předmětův naplňujících prostoru, čím více nemusejí-liž se různiti jazykové od sebe būdovou a užíváním časoslov, ješto proměny a poměry v čase se zakládají daleko nestejněji a slaběji zevnitřních smyslův našich se dotýkají, nežli onyno pozorované v prostanství. Časoslovo jest tedy jako jádro každého jazyka, a jest jako nepochybný průběžský kámen jeho krásy, síly, starobylosti, slovem jeho hned větší hned menší dokonalosti. Právil jsem, a neodstupuji od tohoto vyrčení svého, že časoslovo slovanské v oboru celé mluvnice nejvíce obtížností má do sebe. Pojímání a osvojení si předmětu nějakého obtěžuje se ale buďto nepravidelnostmi částek jeho, anebo přílišnou jich rozmanitostí. Při mnohých a bezpotřebných takovýchto nepravidelnostech svých ovšem jedva by sám předmět mohl býti s to, aby poutal pozornost naši, ano i konečné pochopení jeho bylo by pouhým břemenem pro naši paměť. Nalezáme-li ale při nejmožnější rozmanitosti také spolu největší jednotu a účelnost, pak se odměňuje i práce věnovaná předmětu takovému; neboť jest skutečně aneb sličný aneb dokonalý. Která z této dvojí vlastnosti přísluší časoslovům slovanským, ze samého rozvinování se této věci před námi nejlépe se okáže. A však nezřídka nás přesvědčuje o tom zkušenost, že i v nejjedněch jazycích zběhlí mužové, kteří vedeni jsouce k tomu buď z potřeby buď z vědochtivosti, studování slovanských jazykův se oddali, obyčejně přibravše se až k úskalím našeho časoslova, od další snahy upustili jsou, anebo pakli předce vytrvali, jenom po obtížných obcházkách mechanického cvičení dále postupovali. Že tato cesta v jazykovědě méně zkušenému ještě obtížnější býti musí, snadno se nahlíží. I tážeme se slušně, v čem medle záleží

těžkosť tato u poznávání slovanského časoslova, zdali to spočívá ve množství zevnitřních grammatických forem a jiných časoslovních výminek, jak to při některých starých i nových evropských jazycích spatřujeme, anebo nemá-li se příčina úkazu toho jinde hledati? Běžný toliko pohled na obrazec časování slovanského ukazuje hned, že časoslova ve všech nářečích našich co nejjednodušší formu jsou přijala, pohybující se pouze ve trojím přirozeném rozdílu časovém, totiž prostě odnášejíce se k přítomnosti, k minulosti a budoucnosti. Známý jsou tedy Slovanu vůbec jenom tři hlavní časy, a mimo tyto nezná časoslovo naše žádného jiného času rozdrobování a žádných vedlejších aneb mezi těmito ležících časův, ať jsou si jakéhokoliv druhu a jakéhohokoliv jména. Ano i tyto tři hlavní časy nevytvoruje časoslovo ústrojně samo ze sebe; neboť budoucí čas nářečí veškerých nynějších, minulý pak z většího dílu nabývá se připůsobením pomocného časoslova, což také platí, jak dále uvidíme, o konjunktivu neb optativu a o celém trpném smyslu. Jak na oko se vidí, jestli tedy slovanské časoslově co do zevnitřní tvárnosti o mnoho jednodušší a snadnější pochopiti, nežli u př. řecké neb latinské anebo i německé, zvláště béreme-li spolu ohled na ona mnohá utvořování polominulých a minulých časův a na praeterita a supina. Buď tedy bez okolku vyrčeno, že všecky ty obtíže, spojené s náležitým pochopením tohoto dílu řeči v nářečích slovanských, zasahují ve vnitřní podstatu a ústrojnost jeho, anof zde jazyk zvláštními řídí se zákony a pravidly, sáhajícími mnohem více v činnost zdravého soudu nežli v obor paměti. Pouhým tedy vštípením v paměť nižádný učenec nadíti se nemůže; by sobě zběhlosť v této částce řeči kdy osobil; nýbrž přede vším jest potřebí, aby vyrozuměl a přivykal tomu duchu, kterým Slovan sobě tyto poměry časové a obsah každého výkonu představuje a v zrcadle své mysli obráží. A však i rodi-
lému Slovanu, jemuž ovšem žádné těžkosti nečiní pravé časoslov užívání, jsouc od první mladosti co nejúžeji vetkáno ve způsob jeho představ a pomyslův, theorie našeho časoslova důležitá býti musí, jednou už proto, aby sám sobě byl svědom příčin tohoto ač pravidelného, předce však jen z jakéhosi temného citu vycházejícího mluvního výkonu; za druhé pak, aby v stavu byl věc tu pochopitelnou a jasnou i jiným učiniti, uda-li se zvláště cizince

kterého vyučovati v tom neb onom slovanském nářečí. Dosavadní učebné knihy grammatické jednaly jsou dosti obšírně a důkladně o zevnitřních případnostech časoslovních, ale s podivením jest, že této vnitřní osnovy anebo jen zlehka se dotýkají, anebo docela o ní mlčí. Aneb abych v podobenství se vyjádřil: anatomicky jest, zvláště přičiněním důmyslného Dobrovského, časoslovo dostatečně rozebráno, fyziologicky ale málo o něm skoumáno. Ostatně nemyslím, by potřebí bylo doličovati, že vniknutí toto v podstatu časoslov našich o mnoho snadněji a úplněji nabyti možná srovnáváním vespolek většího počtu jazykův slovanských, než když někdo toliko na jeden bývá odkázán, anof vůbec tíže jest podati nějaký obraz slovanštiny podlé jednotlivých nářečí, kterýžto teprv ze sestavení všech anebo aspoň hlavnějších rázněji vyniknouti může k zřejmosti.

Nežli však pokusím se o to, bych své mínění o vnitřní povaze a vlastnosti slovanských časoslov pronesl, nezdá se mi zbytečno býti, zmíniti se dříve o některých výměrech a o některých názvech při časoslovech užívaných, bychom tak jako od slupky počátek činíce k jádru se blížili.

1. Jako v jiných jazycích dělí se i ve slovanštině časoslova nejprředněji v *původní* (primitiva) a *odvozená* (derivata), a prvními vyrozumívají se taková, ješto sama v sobě jsou prvotní kmenové; jménem pak druhých ona se označují, jichžto kmenovní slabika vně časoslovního ponětí se nalezá, a která tedy látkou svou nesáhají v časoslovní obor. Rozdílu tohoto dobře si povšimnouti a šetřiti třeba, poněvadž, jak později uvidíme, nezůstává bez působení na vnitřní osnovu časoslov. Prírůstkem novým původních časoslov nešíří se jazykové ani nynější doby, aniž toho pozorujeme za předešlých nám historicky povědomých časův; nová odvozená ale vždy čas od času se vyskytují, buďto v ústech lidu se rodíce, anebo od spisovatelův v život vstupující za vědeckými a jinými potřebami. Tak u př. jsou velmi mladého pokolení časoslova — aspoň před půl stoletím nic se o nich neví — jako č. *leštiti* (poliren), zhusta nyní užívané a mnohdy bez potřeby, *upotřebiti*, *olistiti* (olistěný háj) a jiná podobná básníkům vlastní; pol. *urozmaajacic* (rozmanité učiniti), *przenaturzyc* (přirozenost něčeho převrátiti, proměnit), *dowcipkowac* (důvtipkovati, witzeln),

maľpować (opičím mravem následovati); rus. ународнить (v národ uvesti), сребриться (stříbřiti se), цвѣтитъ (zala цвѣтилась дѣвцами), пиндарить a j. v. Ale práva toho užívá a užive každý jazyk, pokud životní v něm síly.

Za původní časoslova tedy bráti budeme u př. мрж мрѣти, бѣти, грызти, пекж печи, лежати, просити, женж гнати гонити, карати atd. Za odvozená, a to ze všech skoro ostatních částek: od statných: трѣбѣти, пладьновати (poledniti), č. *pracovati*, p. *rawić się* (pyšniti se), *zpieniężyć* (zpeněžiti) atd.; od přídavných тлѣстѣти, мокрѣти, *blednouti*, *oslepiti*; od 2. stupně: *horšiti*, *lepsiti*; od čísel a náměstek: двонти, *stonásobiti*, *osvojiti*, *ničiti*, г. ничтожить, p. *powtorzyć*; od částic: p. *wyprzedzić* (nadběhnouti), *opoźnić się*; č. *protiviti se*, *opętovati*, *opakovati*; г. охати a jiná od přírodních zvukův a citoslovcí. Zde poznamenání dvojí učiniti příležitost se podává, *předně*, že původní časoslova z největšího dílu a to v stejných formách známa jsou všechněm nářečím slovanským; naproti tomu odvozená v daleko menším počtu se šíří po veškeré mluvě slovanské, totiž tak, aby jako prvnější vždy i jednoho a téhož tvaru a látky byla; — *za druhé*, že odvozená časoslova chovají v sobě daleko menší tvořivost a tudy i rozmanitost forem, jakověžto původním jsou vlastní; i jsou odvozená proto o něco podobnější časoslovům jiných cizích jazykův.

2. Dále jsou slovanská časoslova aneb *pr. stá* aneb *složená*. O tom zde slova šířiti vidí se mi zbytečno, a podotýkám toliko, že skládání toto nejčastěji pomocí částic se děje, přede vším pomocí předložek; řídčeji pak sklonitelnými řeči částkami, jako *kratochviliti*, *trudnomyslěti*; p. *złorzeczyć*, г. благодарить, суг. ꙗснославословити бога (v písních velebiti). Z ohledu předložek buď už zde připomenuto, že některé z nich toliko ve spojení s časoslovem aneb s jinými částkami řeči přicházejí, jako *vy-*, *roz-* neb *raz-*, *vz-*, *voz-*, *pře-*; jiné zas nehodí se k žádnému slučování s časoslovem, jako *bez*, *длѣ*, *междѣ*, *mezi*, *přes* atd. Často však spojovati se mohou s časoslovem dvě ano i tři předložky, což tím větší rozmanitost v ponětích a v jejich stínování způsobuje, u př. č. *naložiti*, *vynaložiti*, *porynaložiti*, *provoditi*, *doprovoditi*, *vyprovoditi*, *nadoprovázeti se*; pol. *zabiegać*, *pozabiegać*; *pokojić*, *spokojić*, *zaspokajać*, *pozaspokajać*, *nazdo-*

bywać atd. Jaké ostatně jest působení předložek na časoslova, později povíme.

3. Co věc povědomou předpokládám i znání rozdílu mezi časoslovem *činným* a *středním* (activum, neutrum), podotýkáje toliko, že prvnější také, a sice vlastněji a příhodněji, nazývá se *přechodným* (transitivum), anož konání na předmět nějaký se vztahujíc naň jako přechází, u př. *chytati*, *klásti*, *sypati*; druhé zas *nepřechodným* (intransitivum), ješto konání v samém podmětu zůstává, nevycházejíc z něho: *psáti*, *létati*, *růstati* atd. Uvážen buď též dvojí způsob časoslov zpětčinných, t. j. náměstkou *сх* se opatřených, ješto jeví se ve mluvě naší hned co *zvratná* (reflexiva), hned co *vespolná* (reciproca), hned v té i oné formě. Přiložíme tedy jména zvratných u př. časoslovům *báti se*, *hněvati se*, *toulati se*, *stěžovati si*; naproti tomu vespolných: *scházeti se*, *potýkati se*, *trhovati se s kým* atd. Podlé okolností mají do sebe smysl zvratných neb vespolných u př. *chválíme se*, *bijeme se*, *myjeme se*, *hovíme si* (pol. *dogadzami sobie*), *radíme si* (*radíme se* jest vespolné).

4. Pomocí náměstky *сх* stávají se druhdy z činných časoslov střední, u př. *učím* a *učím se*, *třesu* a *třesu se*, *hoditi* a *hoditi se*; сур. *оуздравити* a *оуздравити сх*, *боудити* a *пробоудити сх*. Dále: *plašiti* a *plašiti se*, *hroziti* a *hroziti se*, *vezu* (veho) a *vezu se* (vehor) atd.

Pozn. Znamenati sluší, kterak v jazycích slovanských zvratnou náměstku *сх* zvláště ráda k sobě přijímají složená s předložkami *do* a *na*, u př. *встн*: *наѣстн сх*, *пастн*: *напастн сх*; *dovolati se*, *navolati se*; *dołowić się*, *nałowić się* atd.

5. Mnohá časoslova nepřechodná stávají se přechodnými ve spojení s předložkami, u př. *спати*: *оуспати* a *uspiti*, р. *uspić*; *věděti*: *pověděti něco*, *lehnouti* neb *leci* (лещи) a *oblehnouti* (pol. *oblec miasto*); *mohu*, *moci* a *pomohu*, *pomoci* a j.

6. Konečně proměňují se podlé rozdílnosti časovacího tvaru nepřechodná časoslova v přechodná, a zase naopak, u př. *moknouti* — *močiti*, *hasnouti* — *hasiti*, *trpěti* — *trápiti*, *státi* (стоати) — *staviti*, *viseti* — *pověsiti*, *věšeti*; *seděti* — *saditi*; сур. *брѣдѣ*, *брѣстн* a *бродити*; *врѣти* a *варити*; *мрѣти* — *морити*, *бдѣти*

— **поудити**. Podobněž *plovu*, *plouti* a *plaviti*; *slovu*, *slouti* a *slaviti*, *zbyti* a *zbaviti* a j. v.

Zmiňuji se též o tak nazvaných *začínavých* časoslovec (inchoativa) — snad lépe *stavoměnných*? Znamená se jimi stav nějaký, kterýž jevíti se počíná při předmětu bez přičinění jeho. V jazycích slovanských jsou i četnější i výraznější nežli v jiných jazycích, a vystupují mimo to i ve dvojí formě. Taková stavoměnná časoslova jsou: *blednouti*, pol. *bladnąć* a *blednieć*; *stárnouti*, pol. *starzeje*, *starzec*; **суг. слабѣти** a **слабѣти**, **смѣдѣти** t. smědou barvu dostávati; **тѣпѣти**, *těpieć*; *tvrdnouti*, *kameněti*, *břichatěti*, pol. *karłowacieć* (trpasličeti); *sowa zorleje*, *zjastrzēbieje* a j. v.

Přikročme tedy nyní k uvažování, který a jaký jest tento nám Slovanům vlastní způsob, rozmanitá *byťování* a *konání* v čase představovati sobě a chápati. Ve způsobu tomto nalezneme i střed, okolo něhož se pohybuje všecka nauka o našich časoslovec. Podotkl jsem už předběžně, že Slovan nedělí aniž rozeznává jinak čas leč nejpřirozenějším způsobem ve trojím jeho hlavním momentu aneb dojmu k myslí lidské, totiž co přítomnost, minulost a budoucnost, pročez také nejinak ve svém jazyku, ve svém časoslově mu vládu dává. Neznáma jsou nám docela imperfecta, plusquamperfecta, futura exacta, a jak sic nazýváno tyto prostřední časoslov časy ve starých i novějších jazycích. Zásady této slovanský grammatik pevně se přidržeti musí, chce-li sic jinak získati náležitý přehled slovanského časoslova a zjednoti jej i jiným. Všickni zajisté učitelé jazykův našich, zvyšující počet časův za příkladem cizinským, nejen že tím k žádné zevrubnosti a jasnosti nepřispěli, alebrž i předmět sám jenom více pomátli a těžkostmi zavalili. Pročez divnotě to, kterak vždy ještě i zběhlí grammatikové o polominulých a dávnominulých časech ve slovanštině mluvíti mohou. Snad by se zde namítnouti mohlo, že předce v některých nářečích minulý čas nějak se rozeznává, jako u př. *č. když se o tom pověst roznesla* a *když se byla o tom pověst roznesla*; anebo *p. jeszcze nieporzucił* a *jeszcze był nieporzucił* atd. Prozatím tuto námítku k jiné době poodložíme, kde samo sebou se okaže, co nepodstatný tento rozdíl znamená. — Kdyby

pak jednokaždé časoslovo toliko na tyto tři výměry časové se obmezovati mělo v jednom jediném pouze výtvaru, tuť by časoslova slovanská a jimi i mluva naše ovšem výčiteků veliké chudobnosti jedva se mohla uvarovati. Při této výhradné trojí době časové nalezá ale Slovan bohatou v tom náhradu, že jazyk jeho té způsobnosti jest, že v tomto časovém trojím výměru každé konání a dění, pokud jen koliv možnost k tomu stává, rozličně před mysl uvádí podlé rozličné samého výkonu povahy a trvání jeho. Jinými slovy: každé *všeobecně* pronešené ponětí nějakého děje neb konání, jak to jiným jazykům obyčejno jest, uvádí Slovan ke *zvláštnějším* představám, z čehož následujících čtvero modifikací neboli tříd pro časoslova naše vyplývá, které my slovem *vidy* (modalitates) znamenati chceme.

Pozn. Zde malé připomenutí. Slova *výkon, konání, děj* neb *děni*, jichžto zde a i dále používám k vytknutí obsažnosti časoslovní, žádám by vždy v nejširším smyslu brána byla, tak sice, aby spolu i každé bytí a každá činnost, kterákoliv časoslovy se zahrnuje, byla rozumína.

Dá se tedy

1. dění nějaké považovati jakožto prostý, obmezený, okamžitý výkon, a časoslovo pronášející jej v tomto vidu nazývá se *ukončeným*, jinak také *jednodobým* (verbum perfectum v. perfectae actionis). Komu by se jinak líbilo, mohl by je také nazvati *časoslovem netrvacím* neb *okamžiku* (v. momentaneum). Jeví se nám toliko v určenosti času budoucího a minulého. Časoslova taková jsou u př. БОДНѢТИ, КЪСНѢТИ, ЛЕГНѢТИ (p. legnąć), ПАДНѢТИ nebo ПАСТИ, СЕДНѢТИ nebo СЪСТИ, СТРЕЛѢТИ; č. *píchnouti* (p. pchnąć), *štípnouti*, *koupiti*, *chybiti*, *chytiti* (p. chwycić), *pustiti*, *vrátiti* (p. wrócić), *raniti* atd. Všem těmto a podobným časoslovům nedostává se přítomného času; neboť zevnitřní tvar jejich času tohoto: *bodnu*, *padnu*, *střelím*, *chytím*, *pustím* atd. chová v sobě význam budoucího, a co takový všem Slovanům obyčejen jest. Vlastní přítomný čas chybí proto těmto časoslovům, poněvadž děj aneb výkon v přítomnosti, ježto okamžita jest, skutečně tak krátký jest, že skoro ani smyslem postihnouti se nedá. Neboť myslíme-li si u př. bodnutí, ránu z ručnice neb záchyt čeho v prostém a jednoduchém výkonu bodnouti, píchnouti, střeliti, chytiti; tedy

anebo ještě jich v skutečnosti nestává, a jsou tedy něco budoucího, anebo stalo-li se bodnutí, padla-li rána, tedy tudíž po témž vzniku svém jest ihned něco minulého. Stýkají se tuto jako v punktu neb ohnisku nějakém i budoucnost i minulost, pro přítomnost žádného místa nenechávajíce. Anebo

2. jeví se nám dění co trvající, neobmezený, prodlužující se výkon, a časoslovo k tomu určené slove *trvacím* (verbum durativum). Časoslova tohoto vidu, jak sama věc to s sebou nese, jsou schopna trojí časové určení. Časoslovní tvar přítomného jest tedy i podle ponětí skutečný přítomný čas, a budoucí čas utvořuje se přistoupením k neurčitému způsobu pomocného БЖДЖ, *będę, budu*, aneb i jiných pomocných časoslovcí, jako г. стану, ил. оhy, һу atd. Samo sebou dává se na rozum, že třída trvacích časoslov mnohem četnější býti musí, než onano první jednodobých, protože trvací děje už samy sebou četnější jsou a rozmanitější. Za příklad uvedu i zde několik časoslov trvacích: ПИСАТИ, БЛЖДНТИ, ПАСТИ, СЕДѢТИ, ПЛЫИЖТИ, ПАЛНТИ, ЛЕЖАТИ, КОЛАТИ, УИИИТИ, МАЉБЕНИТИ (hlučeti, č. *mluviti*, p. *mówić* v jiném smyslu); *pracovati, sloužiti* atd. Všechno těchto přítomný čas jest ПИИЖ, БЛЖДЖ (p. *błędę*), КОЛАЖ; *pasu, plynu, pálím, pracuji*; budoucí čas БЖДЖ ПИСАТИ, БЖДЖ БЛЖДНТИ, БЖДЖ ПЛЫИЖТИ atd.

Naskytuje se nám tuto promluvití o znaménité a podivné vlastnosti slovanských časoslov, kteréžto podobného něco najíti posud se mi neudalo v žádném jiném jazyku. Předložky totiž, slučovány jsouce s časoslovy, mají krom označování směru a poměru také tu divnou vlastnost do sebe, že na trvání samého dění působí, a to v té míře, že každé s předložkou složené trvací časoslovo ihned svůj vid promění do první třídy jednodobých časoslov se vrací. Jeho přítomný čas tedy tímto konáním se ztrácí, anebo jinými slovy, tvar prostého časoslova v přítomném moci předložky proměňuje se v čas budoucí. U př. *pálím* jest přítomný čas trvacího vidu, s předložkami *wy-, za-, s-, rozpálím* atd., přestupuje tudíž v budoucí. Pravidlo toto nalezá při všech trvacích časoslovech potvrzení. K lepšímu vystavení na světlo té věci uvedu ještě některý příklad: *ležím — vyležím, strojím — nastrojím, jdu — přijdu, volám — přivolám, zavolám; hrám — prohrám; nítím — roznítím; řídím — vyřídím, pořídím. Pre-*

vedme tato a podobná slova do kteréhokoliv z jazykův našich, všude zákon ten potvrzen shledáme. Kterak sobě ale medle vysvětlíme podivný tento účinek, způsobený předložkami v časoslově? Zdaliž to jest jen pouhá jazyka libovolnost, anebo snad příčina hlouběji hledati se musí? Ovšem že toto poslednější má zde místo, i dává se nám opět příležitost obdivovati se neobyčejné důslednosti a daru bystrého pochopování, jaký bytuje jenom v jazycích prastarých a nejpůvodnějších. Předložky totiž okazují poměry, a spojeny jsou s časoslovy také i směr, ve kterém činnost nějaká dává se na jevo. Představmež sobě ale trvání děje nějakého v ne-nepříhodném obrazu čáry neb linie — pokud totiž volno jest ponětí délky s prostory i na čas obdobně přenáseti — : ajhle, tuť spatřujeme, že předložkami právě jenom punkty t. j. dle času okamžiky se označují. A tím tedy výkon, jenž byl dříve neobmezeným ve svém trvácím vidu, stává se obmezeným, uzavřeným neb okamžitým, jak to právě požaduje časoslova první třídy naší. Konání trvácího časoslova *неск* (p. *niosę*) zajisté se obmezuje předložkami *отъ*, *къ* anebo *изъ*, poněvadž výhradně jenom jeden punkt neboli okamžik, a sice na samém začátku výkonu toho označen býti má, rovněž jako u př. předložkami *до* aneb *за* jeho konec se znamená. Jiný příklad: *путuji* — *одпутuji*, *допутuji*; *plyne* — *выplyне*, *приplyне* atd. Tímto přistoupením předložky přestává tedy časoslovo býti trvácím, a přetvořuje se podle výměru našeho v okamžité neb jednodobé. Ve třídě první jest působení předložek neplatné, poněvadž časoslovo dle vnitřní své povahy v sobě už chová, čeho by mu předložka uděliti mohla, pročež tak jako v jiných jazycích předložka odlišuje jenom konání a způsob jeho. U př. *hodím* a *vyhodím*, *padnu* a *преpadну*, *strčím* a *настрчím* neliší se z ohledu času nijak od sebe, anof prosté i složené čas budoucí označuje.

3. Ve trojím rozhraní časovém dá se ale také mysliti dění neb konání jakožto řad mnohých prostých, obmezených neb jednodobých výkonův, anobrž mysliti se dá i co řad mnohých trvácích, neobmezených, prodlužovaných činností; časoslovo pak vyplňující tuto výmínku nazýváme *опетovacím* (v. iterativum). Opětovací časoslova zakládají se tedy aneb v první aneb v druhé z předeslaných hlavních tříd neboli vidův, t. j. buď v jednodobých,

buď v trvacích časoslovech. Věc tuto opět několika příklady vyložím.

V případě prvním jmenovali jsme jediný bod časoslovy *bodnouti* neb *píchnouti*, jediný pád časoslovy *padnouti*, *klesnouti* atd., a v těchto formách *bodnu*, *píchnu*, *padnu*, *klesnu* objevil se nám čas budoucí pro jejich okamžitost neb jednodobost. Leč body a pády tyto mohou se opětovati, čímž pro přítomný čas vybývá ovšem dostatečného prostranství a trvání, jež pak označujeme tvarem *bodám* neb *bodu* (jen dvě vedlé sebe běžící formy stejné, jako *chápu* a *chápám*, jak později se okáže), *píchám*, *padám*, *klesám*, a budoucí čas k tomu: *budu bůsti* neb *bodati*, *budu píchati*, *padati*, *klesati*. V tom shodují se i druzí slovanští jazykové, pol. *pchnę* — *pcham*, *bodnę* — *bodeę*, *padnę* — *padam*; rus. *пихну* — *пихаю* (trknu — trkám), *толкну* — *толкаю*; *паду* — *падаю* atd. Tímže způsobem přidružuje se dále k jednodobému č. *hoditi* — *házeti*, p. *rzucić* — *rzucacć*, r. *бросить* — *бросать*; il. *baciti* — *bacati*; *štípnouti* — *štípati*, *střeliti* — *stříleti*; *chytiti* — *chytati*; *кжснѣти* — *кжсати*, *lehnouti* — *léhati*, *sednouti* — *sedati* atd. — Z příčiny té, poněvadž každé opětování i trvání v sobě uzavírá, bývá druhdy svobodno jednu a touž časoslovní formu podle potřeby bráti hned za opětovací hned zase za trvací. U př. *padati* jistě uznáno bude za opětovací, řekne-li se: *sníh padá*, *listí padá*, *kuželky padají*, a zas co trvací v průpovědce: *hvězda s nebe padá*, *barometr padá*. Anebo k jednodobému *kleknouti* obdržíme opětovací *klekati*, u př. *kleká před každým obrazem*; ale totéž časoslovo *klekati* má povahu trvacího a sice poněkud i začínavého, díme-li: *objal ho, když před ním klekal*, totiž, když *kleknouti* chtěl. Vlastní ale trvací vid k tomuto výkonu jest *klečeti*. Toto volnější zasahování do obou vidův (třetího i druhého) nalzáme při odvozeném od *puknouti* — *pukati*, dále při *táhati*, *míjeti* a j. v., když děj buď jedním tahem jde před se aneb v jistých přestávkách.

V případě druhém utvořují se ale také opětovací časoslova z trvacích. *Letěti* dává *létati*, *nésti* — *nositi*, *vedu vesti* — *voditi*, *vezu vezti* — *voziti*, *ženu hnáti* — *honiti*; суг. *мечети* a *мешати*, č. *míchati* a *míšeti*; *слышати* a *слыхати*, *видѣти* a *видати* a j. v.

Pozn. Přihází se v nářečích našich, zvláště za pozdější doby

jejich, že z těchto dvou sebe doplňujících vidův jeden se vytratil, ješto aneb trvací aneb opětovací vyšel z užívání, a jazyk pomáhá si nyní jedním v obojím případě. Uvedu toho příklad. Časoslovo trvací *ѣтъ ѣсти*, jsouc u nás a u Rusův posud běžné, přichází i v polštině až do začátku 16. století, nyní však nacele vyšlo z užívání, a známo jest toliko opětovací *ѣсти* *czytać*, které i místo onoho trvacího vždy vyplňuje. Jiný příklad. Cyr. trvacímu *горѣти* (hořeti) stojí po boku i ruské *горѣть* i polské *gorzeć* aneb *goreć*; a však opětovacího cyr. *гарати* *гарати* (č. hářati) nenalezáme ani v ruštině ani v polštině, ačkoliv ještě P. Kochanowski *garać* zná a ve svém Orlandě klade. Udá se nám však příležitost, o této věci ještě na jiném místě se zmíniti.

Řeklo se dříve, že všecka trvací časoslova, spojují-li se s předložkou některou, proměňují se v časoslova ukončená, ješto jakostí svou rovnají se jednodobým, anoť forma přítomného času ihned v budoucí se převrhuje, u př. *цвѣта, цвѣты, kv tu, p. kwitnę*, s předložkami *разцвѣта, отцвѣта, процвѣта, wykwitnę, rozkwitnę* atd. Leč na tom jazyk slovanský nepřestává; nýbrž potřebuje-li kde přítomný čas i v tomto složení s předložkou, umí sobě dobře pomoci a běře jej z této třetí třídy, totiž z opětovacího vidu. K časoslovu *цвѣта* druží se opětovací forma *цвѣтаѣ, kwitam, kvétám*; a s předložkami *разцвѣтаѣ, отцвѣтаѣ; ráže rozkvétá, vykvétá, odkvétá*. — Vedouce řeč o tomto předmětu dále, přede vším na dvojí věc pozornost obrátiti musíme a snažně takto rozeznávati.

a) Zakládá-li se tvar opětovací na trvacím, tedy představním předložky sestupuje opět ve třídu trvacích, nabývá tím moc a sílu jeho, t. j. časoslovó přenáší se významem svým z vidu třetího do druhého. Z opětovacího konání *пásám pásati* vyšlé a složené časoslovo *вypásám, spásám, dopásám, popásám* představuje se nám už jenom jako jednotlivý, trvací, ne pak opětovací výkon, a tudý rovná se úplně prostému *пасу pásti*. *Јím jísti* jest trvací; opětovací k němu jest *јидám, ѣдаѣ; vyјидám, doјидám, snídám* není opětovací a protož nenáleží k třetímu vidu, nýbrž k druhému co trvací. Totéž vidíme při časoslovech *преду, прѣдám* a *зaprѣдám; slyším, slýchám* a *naslýchám* i *poslouchám; јdu, chodím* a *пřicházím* atd.

b) Běre-li však opětovací časoslovo původ svůj z jednodobého, ukončitého, t. j. vyvádí-li se z prvního vidu: tehdy složeno jsou s předložkou nepřestupuje do druhé, nýbrž do první třídy; přičemž ale nesmí se s myslí spouštěti ten důležitý rozdíl, že časoslovo takové svou opětovací jakostí nikoliv neztrácí, a tudíž nikoliv nazývati se nemůže v pravém smyslu jednodobým, vždy ale ukončeným neboli časoslovem ukončeného děje (*perfectae actionis*). Výkon jeho grammatický zůstává ale předce tentýž. Vezměme za příklad časoslovo prvního vidu *trhnu*, opětovací k němu jest *trhám*; ale složená *vytrhám*, *roztrhám*, *strhám* atd. nepředstavují žádný přítomný čas, nýbrž budoucí, a však se zachováním ponětí opětovaného trhání. Tak též i časoslovo *hodím*, p. *rzuceę*, r. *бpomy* o jednom vrhu neb jednodobém hození; opětovací: *házím*, *rzucam*, *бpocaю*; s předložkou *odházím*, *naházím*, *rozházím*, *odrzucam*, *выбpocaю*, *пepебpocaю*, jsou opět časy budoucí, leč s významem opětovaného hození. Tak se nám jeví i *střelím* — *střílím*, *nastřílím*; *chytím* — *chytám*, *pochytám*; *mrsknu* — *mrskám*, *vymrskám* a j. v.

c) Dále znamenati sluší, že mnohá časoslova opětovací, ano můžeme směle říci daleko větší jich počet v nynějších slovanských nářečích bez spojení s předložkou docela nejsou běžná a užívaná. Nalezáme u př. v cyr. od trvacího *бepж бpати* čistou opětovací formu *бпpаж бпpати*, od trvacího *pnu piati* neb *pnouti* ještě v Kr. Rkp. *pínám pínati* (jelen v listie piená táhlé hrdlo); od *zovu* — *zvu*, *zývám* (Lubor Bolemira zývá); nyní však vyšla jsou tato iterativa z obyčeje, nikoliv ale s předložkami sloučená, jsouce všude po tu dobu co durativa známa: *rozbírám*, *přebírám*, *napínám*, *vypínám* atd. Příčina nepochybně v tom hledati se musí, poněvadž skutečně v obecném životě mnohá trvací časoslova anebo jakožto při témž podmětu opětované konání velmi zřídka přicházejí, anebo také poněvadž podle ponětí svého ani k opětování se nehodí. U př. trvací *mru mříti* nemělo by v nesloženém *mírám* naprosto žádného smyslu, poněvadž v konání neb stavu tom samém žádného není opětování; *umírám* pak vůbec má platnost, ježto obsáhlostí svou nic více ani méně nepraví, leč co jednoduché *mru*. Z téže příčiny neobvyklé jest také *kvétám* od *květu*; ovšem ale *rozkvétám*, *zakvétám*, *odkvétám*; *žínám* od

žnu, leč *vyžínám, požínám*; *vádám* od *vadnu*, leč *usvádám, uvádám*, a tak i při jiných.

d) Že při tomto našem theoretickém rozboru časoslova slovanského prozatím na příkladech větším dílem jen z jazyka českého vážených přestávám, děje se za tou příčinou, abychom o předmětu tom nejprve se stanovili nám nejbližšího nabyli náležitého světla. I nemůž to nikoliv býti na ujmu celku, ješto tentýž tvořivý duch, v témž způsobu, jakým se nám v jednotlivých ukazuje jazycích, vládne po celém oboru mluvy slovanské. Ovšem pravidla ta, jimiž se řídí, nejsou nikde tak přísně a jednotvárně provedena, aby od nich nebylo odchylek a výmínek. Jazyk miluje zvůli, není výtvořem žádné suchopárné grammatické hlavy; ale vyšed z nadšeného ducha lidského, a pln jsa poesie jako život, poletuje kde mu líbo. I musíme při tom rozmanitém prolétání a rozplývání se jeho spokojiti srdce své, pakli jenom hlavní proud jsme postihli, hlavním zákonům jeho přišli na stopu. Protož nebudiž divno, najdeme-li hned v našem českém jazyku některá časoslova, ješto s výměrem naším daným o opětovacích nesrovnávají se, anobř stojí mu zcela na odpor. Takovýchto časoslov jest počtem okolo dvacíti, a my na některá z nich zde poukázati chceme. Jednodobá *pusťím, vrátím, stoupím* v opětovacím vidu podržují i s předložkami význam času přítomného: *dopoušťím, převracím, odstoupám*. Naopak tomu zas několik časoslov z druhé třídy, t. j. trvacích, objevují-li se v opětovacím vidu s předložkami, ošobují si význam budoucího času, ač by jinak pravidelně přítomný znamenati měla: *valím — válim, vyvátím; vleku — vláčím, zavlačím; krojím — krájím, rozkrájím; lo ním — lámu, přelámu; činím — konám, dokonám; patřím — pátrám, vypátrám*. Vysvětliti se to dá snad tím, že smysl opětovacího významu jejich poněkud v jazyku utuchnul a jen za trvací též se považuje, anof samo konání místem trochu jinou tvářnost jeví, aneb i slovo zvukem svým odstává, jako: *valiti a váleti, vléci a vláčeti, patřiti a pátrati, činiti a konati*. To samé pozoruje se při časoslovech *větriti a větrati* (jiný to poněkud výkon), odtud budoucí *vyvětrám* jako *vyvětrím*; *hleděti a hledati — vyhledám* (a však *pohlížím*), *kořiti a kárati — pokárám* a m. j. Druhdy také nesmíme na přistojící trvací vid ohled bráti,

nýbrž k původnějšímu jednodobému sáhnouti. Tak u př. *štípám* (*rozštípám* bud.) neodnáší se k trvacímu *štěpiti*, ale k jednodobému *štípnouti*; *běhati* (*vyběhám*), ne k *běžeti* ale k *běhu* *běhnu*, *louskatí* ne k *louštiti* ale k *lousknu* atd.

4. Konečně může ale také trvací ano i opětovací konání nějaké v rozvrženém onom toku časovém na tré opakovati se v rozličných času dobách, stávajíc se tím děním opakovaným, t. j. v rozdílných stejných neb nestejných času lhůtách se přihazejícím; odkudž i samo časoslovo vid tento na se beroucí slove *opakovacím* (verbum frequentativum). Časoslova druhu tohoto tvoří se pomocí slabiky *va* (*-ávati*, *-ivati*, *-yvac*). Takovýmto způsobem obdržíme u př. z trvacích časoslov *stojím státi*, *píši psáti*, пишу писать, anebo z opětovacích *chodím*, *trhám* (p. *chodzę chodzić*, r. *хожу ходить*) tvar opakovacích: *stávám*, *psávám* (p. *pisuwam*, r. *писиваю*), *chodívám* (p. *chodziwac*, r. *хаживать*), *trhávám* *trhávati*; totiž, vytknut jest sice i tuto děj toliko jeden, který ale v rozdílném postupování času, tedy v přestávkách dává se na jevo. Něco tomu podobného vyjadřuje Němec svým *pflegen* a Latiník odvozováním v *-ito*, *-tito*, jakož jsou: *dictito*, *scriptito*, *factito* atd. — Tento co jen možná na nejvyšší stupeň rozsáhlosti vyvedený časoslovní tvar nechoval se v stejné míře v nynějších nářečích slovanských, a nesložená opakovací časoslova v nynější polštině a srbštině lužické až na několik málo vyšla jsou zcela z užívání. Také Ilyr a Rus nerád už do opakovacího vidu převádí časoslova, aspoň v přítomném času se jim ruština vyhýbá; ne tak v minulém. Není u př. běžné říkati читываю, мѣриваю, сиживаю atd., a však přiměřeno jest posud mluvě ruské: я читывалъ, мѣривалъ, сиживалъ. Svobodněji pohybuje se opakovací časoslovo v staroslovanštině, a v češtině nabylo rozšířenosti jako snad v žádném jiném nářečí. Užívámeť jeho zajisté jak v obyčejné řeči tak v písmě tak často a svobodně, a to celým časováním, jako kterýkoliv z předešlých vidův. Pro ukázkou a spolu ke cvičení uvedu zde ještě některé příklady opět jen z mateřštiny naší, a to za tou příčinou, poněvadž kromě staroslovanštiny žádný z nynějších jazykův tak úplně a hojně tyto vidy časoslovní nezachoval, jako právě český.

1. sednu	2. sedím	3. sedám	4. sedávám
-lítnu	letím	létám	létávám
-běhnu	běžím	běhám	běhávám
pojedu	jedu	jezdím	jezdívám
	vyjíždím		
svezu	vezu	vozím	vozívám
	svážíím		svážívám
kleknu	klečím	klekám	klečívám klekávám
chytím chytnu	—	chytám	chytávám
hodím	—	házím	házívám
zatluku	tluku	tloukám	tloukávám
uvidím	vidím	vidám	vidívám vidávám
zatřesu	třesu	třásám	třásávám
půjdu	jdu	chodím	chodívám
	obcházím		obcházívám.

Mimo to buď už zde podotknuto, že třetí vid při mnohých časoslovec i ve dvojí formě se jevívá (druhá však obyčejně s předložkou se skládá), u př. *létám* — *odlétám* a *odletuji*, *chytám* — *uchycuji*, *házím* — *přehazuji*, *vracím* a *vracuji*, o čemž později při tvarech časoslovních širě mluveno bude.

Ve spojení s předložkami couvají opět časoslova opakovací do oné třídy, z níž jsou byla vyšla, tedy buď do druhé neb do třetí. Podržíjíce totiž tvar opakovacích vnitřní povahou svou ale jsou trvací neb opětovací. V této podobě, totiž co složená, přicházejí opakovací tvary ovšem i v ruštině i v polštině a v ilyrštině dosti často, ale jak se už řeklo, nevyjadřují žádné opakování. Trvací časoslovo *hrám*, p. *gram*, r. играю dává opakovací *hrávám*, r. играваю, polsky bylo by *grawam* neb *grywam*, jakož přichází v *pograwam* a *wygrywam*, rus. поигрывать, č. *pohrávati*, *po-hrávám*, což trvací jest; *myji*, r. мою, ilyr. *mijem*, opak. *mývám*, zase trvací *umývám*, умываю, i není tedy ani o vlas rozdílné: *myje si ruce* a *umývá si ruce*. Od pol. *grzeje grzac* bylo by opak. *grzewam*, kteréž přichází opět v trvacím *ogrzewam*, *za-grzewam*, *przygrzewam*. Trvací *pěji pěti*, cyr. пѣж пѣти má v cyr. opak. пѣжж пѣжати, il. *pěvam pěvati*, což ale jiní novozitní jazykové v prostém tom tvaru už neznají, ovšem ale s předložkami; jako č. *zpívám*, *opěvám*, pol. *spiewam*, *opiewam*. Jelikož

ale časoslovo *zpívám* nic opakovacího do sebe nemá a jen trvac. jest, tedy aspoň v češtině dá se i od něho pravdivé opakovací odvesti přidáním poznovu slabiky *va*: *zpívávám*, a tak i při jiných časoslovech: *myji* — *mýcám*, *umývám*, *umývávám*; *oději* — *odívám*, *odívávám*; *chodím* — *chodívám*, *chodívávám* atd.

Tímto přehledem získali jsme tedy stanoviště, s něhož patřiti se má a patřiti se musí na naše slovanské časoslovo, nabyli jsme tudíž i sudidla, jímž ono chce býti v bytnosti své posuzováno. Mám za to, že po niti této dá se nejpohodlněji kráčet, chceme-li sic po tomto zajímavém předmětu se porozhlédnouti, chceme-li vnitřní to bohatství přehlédnouti, jež tato částka řeči v sobě chová. Nežli však přistoupíme k dalšímu rozboru, nebude od věci, na okamžení poohlédnouti se na cestu vykonanou a připojiti některá zvláštní připomenutí. Týkají se následujících kusův:

1. Názorlivost tato rozmanitá, na níž slovanské časoslovo jest založeno, nepochybně v tom hledati se musí, že národ náš, a to hned za prvopočátku jazyka svého, tytéž rozdíly mezi jednotmi a mnohostmi, pozorované při věcech v prostore se nalezajících, obdobně také na činnosti a úkazy časové přenášel a ve svých časoslovech vyjádřiti se snažil. Postavíme-li tyto poměry v prostore a času vedlé sebe ku přirovnání, mají zajisté podobnost mezi sebou, i to co jest jménem nějakého jednotníka, tedy jednotný počet statného jména, i také to, co v čase jest okamžením a v jazyku vypočteno časoslovem jednodobým neboli ukončeným. Běreme-li tedy ohled pouze na tvar jedncsti, mají cosi společného do sebe jména statná, u př. *vojín*, *strom*, *list*, *hora* s časoslovy *dotknouti*, *křiknouti*, *chytiti* atd. Kterýž medle oddíl statných jmen položíme na roveň s časoslovy trvacími? Nejiná leč souborná neb hromadná jména. Zde i tam uzavírá v sebe ponětí neurčitou, nesčetnou kolikost, vždy ale co jednotň smyslu se představujících. Přiřadujeme tedy obdobně k trvacímu vidu časoslov: *kvésti*, *křičeti*, *spáti* substantivní tvary jako *vojsko* anebo *pluk*, *les*, *pohoří* atd. Dále pak opětovacímu vidu s jedné vyrovná se s druhé strany množník jednotlistívo jmenných, a opakovacímu množník hromadných jmen v síle a výraznosti. Z toho lze snadno poznati a povážiti, jaká pozorovací, ostrota, jaká myslná hlubokost obsažena jest ve

slovanském časoslově, a jaká přednost pro tuto jedinou částku řeči náleží jazyku našemu před jinými, kdežto každá činnost neb každé dění toliko všeobecně jedním a tímže tvarem, a nechať po prostu dím jako na jedno kopyto, rozvádí se po jistých hlavních a středních časech a takto se i skloňuje. — Nemíním, by tuto vlastnost naší mluvy měl kdo za zbytečnou hojnost jí vykládati, snad proto, že v jiných jazycích jí nestává; anobrž mám za to, že právě pro tento ráz časoslov našich jest mluva slovanská nanejvýš básnická a přede vším k epickému a dramatickému básnictví jako stvořena.

Jinačím ještě způsobem mohli bychom čtver tento vid anebo čtyři ty třídy slovanských časoslov také takto si představití a jiným pochopitelné učiniti v obrazu matematických bodův a čar:

1. třída co prostý punkt neb bod .
2. v podobě čáry _____
3. anebo — — — —
4. (.....), (.....), (.....) atd. anebo (----), (----) atd. ano snad i takto (—), (—), (—).

Přesvědčili jsme se, kterak v předložkách připojených k časoslovům ta zvláštní leží moc a síla, že činnost neboli dění v rozsáhlosti jeho obmezující časoslova z vyšší třídy do nižší vedou a jako nazpět odstrkují. Totož jest okolnost před důležitá a něco obzvláštního, co mají do sebe časoslova slovanská. Komukoliv se tedy udá, tomu neb onomu nářečí slovanskému vyučovati jiné, zvláště cizince, musí přede vším zřetel k této věci obracetí a ustavičně na mysl klásti učňům svým tuto proměnlivost časoslova našeho. Ztvrditi to mohu ze zkušenosti vlastní, kterak žádná stránka slovanštiny učícímu se jinojazyčníku nepůsobí tolik obtíží, jako právě tato, o níž řeč jest. — K tomu ještě uváženo buď, že přistoupením nové předložky k první už stávající druhdy opět v časoslově změna dítí se může, čímž sice časoslovní vid se nezjinačuje, ale časoslovo pozbývá své moci ve tvaru přítomného času a přechází ve tvar budoucího. Účinek takový vychází někdy od předložek *po* a *na*. U př. *beru bráti* jest vid trvací, jemuž se v trvání rovná i *vybírám* od neužívaného prostého *bírám*; *povybírám* označuje ovšem též opětované konání, leč myslíme si je teprv jako v budoucnosti vykonané, i rovná se ono poněkud

tomu, co latiník futurum exactum nazývá. *Povybírám* (excepero) značí tedy tolik, co vyberu pomalu, po kusech, v rozdílných lhůtách atd. Podobně pol. *pożyczę* (půjčím) jest bud. čas jednodobý; *pożyczam, rozpożyczam* (půjčuji) značí trvání neb po sobě následování; *porozpożyczam* (budu rozpůjčovati) vyznačuje rozdílné doby toho sledu; ř. *валить, вывалить* (vyvaliti, vyhoditi, vyraziti) má k sobě opětovací neb trvací vid *вываливаю*, což jest přít. čas, s předložkou *по*: *повываливаю* značí děj, jenž různodobě teprvé má nastati (povyválím, povyházím). S předložkou *на* totéž, jako *rozmyślím se, narozmyślím se*; pol. *zdobywam, nazdobywam* (pomalu dobývati budu) atd. Jiné předložky i ve zdvojeném složení nemění ničeho v obsáhlosti sámého dění, nýbrž udávají jen poměr určitěji, ano i nadmíněné dvě ne všude prokazují moc tu, o níž jsme se zmínili. —

3. Přiházívá se druhdy, že časoslovo spojeno jsouc s předložkou více méně od prvotního významu svého se uchyluje, a tudy jaksi v obor docela jiného ponětí přeskakuje. V případě takovém stává se časoslovo to složené o sobě samostatným a neodvislým od prostého ve svých výkonech. Protož zakládá-li se u př. na vidu trvacím, nic nepřekáží, že ono i s předložkou trvacím zůstává, ač by jinak do třídy první, totiž ukončených, přestoupiti mělo. Příklady nám to vysvětlí: *doufám, zoufám* mělo by býti dokonané; leč jednoduché *ufati* *оуповати* dávno jest zapomenuto. *Видѣхъ видѣти* *vidím* jest vid trvací, tudy čas přítomný; *оувидѣхъ увидим* *увиджу*, neměnic jinak ponětí, přešlo mocí předložky v první třídu a znamená čas budoucí. Leč složená *завидѣхъ —диши а ненавидѣхъ, závidím, nenávidím*, přešedše v obor docela rozdílného ponětí, vzdorují tomuto působení předložek, zůstávajíce v trvacím vidu, jakoby prostá byla časoslova. Souhlasí v tom i ilyrské *zavidim, nenavidim*; rovněž i ruské *ненавижу* a polské *nienawidzę*. Druhé *завидѣть, завижу* značí však u Rusův v dále spatřiti, zahlédnouti, a protož *завижу* v tomto smyslu nezměněném jest čas budoucí; našemu pak *závidím* odpovídá forma *завидую завидовать*. I v polštině utuchlo už toto časoslovo a postoupilo místo jinému: *zazdrościć zazdrościć*, jakoby řekl *závistiti*. *Zajrzę* (jak Kochanowski slova toho užívá: *niezajrzę bogactwo nikomu*) jest čas přítomný, ale *zajrzę komu w oczy* bu-

doucí. Tak to i s časoslovem *náležeti*, *přináležeti*, anof, jak zřejmo, poněti *oportere*, *pertinere* daleko od *jacere* odléhá. Odtud i rus. *надлежу*, *принадлежу*, pol. *należę*, *przynależę*, č. *naležím* v přítomném času mají platnost, a zase *naležím se* budoucí čas jest, poněvadž poněti není změněno. Znamenito jest, že v jazyku českém v případech takovýchto samohláska předložky obyčejně pro rozdíl prosodicky se dluží, jak se v příkladech daných pozorovati mohlo: *závidím*, *návidím*, *naležím*, *záležím*; tak také *přísluším*, *přisedím*, *přidržím se*, *napodobím* a n. j. (*napodobím ti to* bylo by budoucí).

Po tomto nahlédnutí v ústrojí časoslov slovanských nepřekvapí nikoho, díme-li, že mnohá časoslova mohou míti dvojí i trojí přítomný čas, trojí ano i čtverý minulý a budoucí; a podobně se vztahuje tato mnohost také na způsoby, neurčitý, rozkazovací, na přičestí a jiná časoslovní rozvětvení. A však nesmíme sobě skloňování neb časování toto tak představovati, jakoby podotčení soujmení časové byli sobě podřadění, jak to v jiných jazycích se děje. Toho zde nikoliv není; nýbrž nanejvýš mohou podle vytknutých vidův býti jenom přiřadění k sobě, čímž ona hned z počátku v čelo stavená trojnost časová nikterak se neruší aniž v platnosti své obmezuje. Hlavou všeho při slovanských časoslovech jest šetření buď jejich okamžitosti a ohraničenosti, buď jejich trvání, buď opětování a opakování, slovem obsažitosti děje neboli činnosti.

5. Veliká a plodná tato tvořivost, spočívající ve slovanských časoslovech, sděluje se také jiným částkám řeči, jako jménům statným a přídavným, ježto bezprostředně z časoslova se vyvozují. Týž rozdíl tedy, jaký znamenáme u př. mezi *konati*, *vykonati* a *vykonávati*, pol. *konać*, *wykonać*, *wykonywać*, vyskytuje se nám také v statných jménech *konatel*, *wykonatel* a *wykonawatel*, pol. *wykonacz* neb *wykonawca* a *wykonywacz*, ano první vztahuje se k osobě, která už něco vykonala, při ukončeném ději se nalezá; druhé pak k osobě posud vykonávající aneb v dějství tom se nalezající. Jaký rozdíl mezi rus. *создать* (utvořiti, postaviti) a *созидать* (tvořiti, stavěti), takový jest i mezi *создатель* (utvořitel, vystavitel) a *созидатель*, jenž posud a stále staví neb tvoří, cyr. *сѣздатель* a *зидатель*. Snadno též rozeznati jest touž měrou

mezi *okazatel* a *okazovatel*, mezi *hráč* a *pohravač*, *vyhravač* a j. p. Řekne-li se: *potupitel zákona*, míní se zajisté jenom v jednom, v neurčitém případě, a zas *potupovatel* ve mnohých opětujících se; tak také *potupitelka*, *potupovatelka*, *učitelkyně*, *vyučovatelkyně*, *poučitelný*, *poučovatelny*, *házecí* a *vyhazovací nástroj*; rus. огорчительный со jednou neb rázem zhořčí, огорчательный со vícekrát neb trvale zhořčuje atd.

6. Připomenouti nyní též sluší, že nejsou všechna slovanská časoslova tak způsobena, aby všemi těmi čtyřmi třídami provesti se dala, ješto v samé přírodě ně všechněm dějům a činnostem, jichžto obrazem jest časoslovo, taková rozsáhlost přidána jest, aby představovati se mohly i v okamžitosti, i v trvání, i v opětování i opakování. Která tuto vlastnost mají do sebe, těch časoslov není ovšem počet veliký, větším dílem rozkládají se jenom po dvou neb třech třídách, a zase skrovný jest i počet takových časoslov, ježto by se ve své neplodnosti obmezovala toliko jedinou třídou neb jedním videm. Aby pak se meze vytknuly, jimiž to neb ono časoslovo jest otočeno, k tomu nepostačuje žádná mluvnice, ani v okruhu jednotlivých nářečí; nýbrž zde odvolati se jest k zdravému smyslu a rozumu. Zde nejvýš všeobecně na ruku se dáti může, v kterém směru prostírají se tyto nepřebírané doly časoslov našich. Bývá-li věcí velmi nesnadnou, mnohé časoslovní úkazy vysvětliti sobě v obmezenosti jednotlivých nářečí bez přivzetí ku pomoci mluvnice srovnavací: není naproti tomu bez obtížností i skoumání této částky řeči u veškerosti jazykův našich, kterážto obtíže odtud vyplývají, poněvadž nářečí slovanská, během časův ve mnohých jednotlivých kusech od sebe se odstranivše a každé krácejíc svou cestou, také místem ke zvláštnímu utvoření a přetvoření svých časoslov jsou dospěla. Dále musí se také to povážiti, že nářečí novější více méně pozbyla jsou z původní bohatosti své, buďto právě pro svou nářeční svémyslnou odštěpenost, anebo za příčinou úpadku jejich některým časem a dotíráním na ně cizích jazykův, pohříchu nezřídka mnohem chudších a hrubších. Tak spatřujeme u př. ve slovanské mluvě Lužičanův, kterak působení předložek na přítomný čas a přetvořování jeho v budoucí téměř nacele zničeno jest vlivem němčiny, což tím podivnější jest, anof právě tato srbská nářečí zachovala jsou jiné přednosti, jimž

největší díl mluvy slovanské dávno dal výhost, jako jest dvojník anebo staré organické skloňování v času minulém. Zníť to pak zcela neslovansky, slycháme-li v této srbštině místo *popřeji* — *budu popšeć*, anebo místo *zabiji* — *budu zabić*; ale rázněji se slyšeti dává jejich *popšach*, *zabich* nežli slátané formy *prál jsem*, *zabil jsem* neb pol. *sprzyjałem*, *zabiłem*. Nic tedy není divného, nalezáme-li některých časoslov vidy posud v plné síle v tom neb onom nářečí, kdežto v jiném dávno jsou zapomenuty, jinými nahrazeny aneb toliko ve spojení s předložkou nuzně uchovány, čehož opět některý příklad dáme. Podotýkám ještě jednou polské časoslovo *czytam*, ježto co trvací vid nyní nevlastně namíste cyr. a č. *čtu čísti* službu koná. V jazyku českém ztracen jest nacele trvací vid časoslova ukončeného *дамь дати*, a nahrazuje se opakovacím *dávám*, konajícím službu přítomného. Skutečného trvacího už nestává, jak jiní Slované ho znají, cyr. *дамь* 1. tř., *дажь* 2. tř., pol. *dam daje*, *dasz dajesz*; rus. *дать даю*, il. *dam dajem* (*dabo, do*). Prosté trvací časoslovo *сати, шлѣ* neb *сѣ*, rus. *шлю*, il. *šljem* neb *šaljem* není běžno u západních Slovanův, jižto s předložkami jenom jeho potřebují: budoucí čas *poszle*, *poš'ě*, k tomu přítomný *posylam*. — Trvací časoslovo *миім*, cyr. *миѣмь миѣти* není známo Rusům ani Polanům, leč ve složených *помню, помнѣть*, *przypomnieć, zapomnieć*; toto pak *помню, помнѣ, помнѣмь*, ježto by vlastně budoucí čas vytvářovati mělo, nepozbývá předce trvací moci své a platí za přít. čas, pročež: *budu pomněti*, *буду помнѣть*. Teprv přistoupením ještě jiné předložky změna ta se zbilhá: *přípomnѣмь*. K nehnutosti z přítomn. času složeného *помню помнѣмь* napomáhá vedlé jdoucí forma *помяну, vzpomenu, připomenu* atd., jsouc určena okamžitému konání. *Krocze* znamená v polštině před se jíti, veliké kroky činiti, a jest vidu trvacího; naše *kročím kročiti* značí toliko krok činiti, a jest jednodobé, jehož trvací neb opětovací vid jest *kráčím kráčetí*. — K polskému časoslovu *pogładac* (pohlížeti) přistupuje v češtině i prosté jednodobé *hlednu*, i trvací *hledím*, ano i opětovací *hledám*, t. j. vlastně sem a tam pohlížeti, jak to hledající činívá. Zde polská řeč utekla se k cizímu slovu *szukać*, jiní pak Slované mají zcela jiný kořen, totiž *ищу, искать*. — A tak bychom mohli ještě dlouho pokračovati u vypočítávání podobných odchylek; leč všecky ty a takové výjimky

nejsou nám na překážce, jak bychom poznali jedinou tu a pravou nit, táhnoucí se časoslovy veškerých slovanských nářečí, pakliže nespustíme z očí podané ono rozřídění vyňaté z podstaty jejich.

Dá se očekávati, ano vysvítá z předeslané rozpravy naší, že za příčinou tak bystře znamenáných rozdílův při každém konání z ohledu jeho trvání neb opětování, že za příčinou dostatečných prostředkův ku přísnému odličování těchže výkonův od sebe, naše slovanské časoslovo nijak vtěsnati se nemohlo v jediný tvar skloňovací, jak to větším dílem připouští jazykové novější. Vše, co posaváde o časoslově přednešeno, a zvláště o čtverém jeho vidu, týkalo se vnitřní jeho povahy, vnitřní zřízení jeho, tedy nechat výrazu toho použití mi dovoleno, duševní jeho stránky; nyní dále nám činiti jest o jeho zevnitřnost a tudy jako o částky tělesné, na jevo se dávající ve skloňování neb časování. Přesvědčíme se o tom, kterak i v tomto ohledu, co do hlavnějších a podstatnějších věcí, slovanští jazykové ku podivu ve spolek se shodují; neboť veškeré časoslovní skloňování jak v jednom tak v každém nářečí dá se rozvesti na *šestero* tvarův neboli forem, jimiž tedy nyní zanášeti se budeme.

Pro slovanské časoslovní skloňování důležitá jsou přede vším následující dvě pravidla: 1) budiž vždy šetřen a pamatován čas přítomný (aneb vůbec tvar jeho) a způsob neurčitý (infinitivus), anoť jsou základem všech dalších odvodův; 2) ohled bráti sluší na samohlásku přicházející ve kmenu časoslovním, jakož i na souhlásku neboli na souhlásky stojící po samohlásce té a kmen jako uzavírající. Druhá tato věc proto jest důležitá, poněvadž hlásky ty ve střídání se skloňovacích forem, ano druhdy i v též samé formě ústrojně se proměňujíce v jiné a však příbuzné zvuky přestupují, u př. несѣ, *niosę niesiesz*, носѣ, *nosím, noszę nosisz*, отнашати, *odnáším*; неѣ нечешн; могѣ можетъ, помагати atd. Naproti tomu souhlásky názvučně t. j. na začátku kmene stojící, nepodléhajíce žádným proměnám, nejsou důležitý ve skloňování.

Známkou slovanského neurčitého způsobu jest koncovka тн, kterážto v ruském a polském písemném jazyku seslabuje se v měkké t, tedy ть, ć: знати, знать, *znac*. Že však i v těchto dvou nářečích za dávnějších časův i úplné zakončení тн známo bylo, ano posud

v ústech lidu ruského žive, dosvědčují nám dřevnější literární památky a nynější písně a pohádky národní dostatečně, jako rus.: прикажи рубити, прикажи слово вымолвити; покормитися atd.; v staré polské písni Bogarodzica (sv. Vojtěch), kde hned po sobě ve třech verších se čte *kajaci, daci, miłowaci*, ano ještě i v spisovatelích 16. věku místem (Kochan., Wujek, Klon.), jako *poniechaci, wstaci, krašci* atd. V češtině *i* ve spisech posud se ponechává, a to slušně, v obyčejné pak mluvě nyní naskrz se opomíjí, ba i souhláska *t* ve tvrdé vyslovení přešla. V ilyrštině též *ti* přichází; toliko to budiž předběžně podotknuto, že v budoucím čase, když způsob neurčitý s pomocným časoslovem *ću* se pojí, obyčejně celá slabika *ti* se potlačuje, u př. *biću* místo *biti ću* (t. j. budu), *kazaću* místo *kazati ću* (řeknu) atd. Paměti hodno jest, že jazyk novobulharský způsob neurčitý ze sebe vyhostil. K tomu nepochybně zavdalo příčinu stýkání se s národy sousedními, jako s Novořeky, Škipetary a dílem i Rumuny, v jichž jazyku též infinitivů buď nacele buď z části nestává. Novobulhar pomáhá si nyní jak moha opisováním aneb částicemi, u př. *kdo může pochopiti* zní: който може да вмѣсти (aby pochopil); *počněmež čísti* — да наченимъ да читемъ, jakoby řekl: *nechat počneme ať čtem* atd. K některým odchýlením v tvoření neurčitého způsobu přijdouce později na svém místě je vysvětlíme.

Potkáváme se ve slovanštině s odrůdou infinitivu, úplně se shodující s latinským supinum, kteréžto v *um* se končí, a rovněž jak toto užívanou při časosloveh pohybu nějaký znamenajících. Slovanské toto supinum liší se od vlastního infinitivu toliko tím, že koncovka *ти* v pouhé *т* s tvrdým jerováním se proměňuje. Supinum to nalzáme v nářečích slovanských dosti vzdálených od sebe, jmenovitě v staroslovanštině, pak u Jihoslovanův (Ilyrův, Krajincův), u Čechův a Dolnolužičanův. V ruštině a polštině nikde ani stopy ho není. Tak čteme v Ostromirově evang. 1057: и пристави Іоудѣ лобызать его, ano tam a v jiných spisech bezpočtukráte. Nikdy neříkáme aniž píšeme: *půjdeme spáti, žiti, orati*, ale vždy: *půjdeme spat, žit, orat*. Tak čte i dolnolužický Srb v písmě sv. u př. *Ja nějsom pšíšel rozvězovat, ale dopolnit*, ješto obyčejný infinitiv jeho zní v *ś* místo vlastnějšího *ć* Hornolužičanův, jako *dopolniś, hiś* (jíti) atd. S neurčitým způsobem se

víže útvor času minulého, a co dále s tímto souvisí neb od něho se odvozuje.

Ke skloňování přítomného času, jakožto druhého časoslovního základu, podává nám jazyk staroslovanský nejúplnější obrazec, a poněvadž opírá se oň veškeré osobní skloňování slovanských časoslov, dlužno především jej sobě představit. Jest tento:

J.	ѡ,	ешн,	еть
M.	емъ,	ете,	ѡть
D.	ева,	ета,	ета; ž. a v. евъ, етъ, етъ.

Poohlédneme-li se po nynějších nářečích našich, shledáme, že v nich toto znamenání osob více méně jest poroucháno, a sice:

r.	y,	ешь,	еть,	емъ,	ете,	уть.
p.	e,	esz,	e,	emy (em),	ecie,	a.
č.	u,	eš,	e,	eme (em),	ete,	ú (ou).

Ve dvojníku starý polský a český jazyk srovnává se zcela se staroslovanským.

Předložené tuto slabiky skloňovací neboli osobní známky přistupují anebo bezprostředně k časoslovnímu kmenu, anebo sloučení takové se stává pomocí samohlásky nové vstoupivší mezi kmen a zakončení. Jakož ale z nauky o slovanském samohlasenství známo, v případě takovém vstupuje mezi přiléhající k sobě samohlásky buď měkký přídech *t. j.*, anebo tvrdý *v*, anebo nastane splynutí *t. j.* sjednocení obou samohlásek v jednu. Objevuje se však také při časování jakožto prostředkující souhláska tekuté *n* anebo *m*, toto však jenom pořídka. A z tohoto prostičkého pramene vyplývá následujícím postupováním oněch šestero tvarův, o kterých dříve zmíněno:

1. Časoslova, jejichžto kmen bezprostředně pojí se se skloňovací slabikou: *нес-ѡ нес-ти, лѣз-ѡ лѣз-ти*. Zůstává-li kmenovní slabika otevřena, *t. j.* končí-li se v samohlásku, tehdy v přítomném čase vkládá se měkký přídech mezi přilehlé k sobě samohlásky, jak samo sebou se rozumí: *ен-ѡ ен-ти, уоу-ѡ уоу-ти* (*sentio*).

2. Opětování aneb rozšíření prvního tvaru vložení hlásky *n* před skloňovací slabiku. Přináležející k prvnímu tvaru časoslovo *бодѡ* u př. porozširuje a přetvořuje se hláskou *n* v *бод-нѡ*, tak též činí se z *двнѡ* — *двн-нѡ* (*hýbati, dvihati*), tak *садѡ* a *сад-нѡ*, a tak i č. *seku* a *seknu*, *klepu* a *klepnu* atd. Tvrdost v neurčitém

způsobu, ježto by vloženým pouhým *н* vzniknouti musila, odstraňuje se přidáním nosové samohlásky *ѡ*, nejpříbuznější tekutému *н*, tudy *ДВНГ-ѡ-ТН* místo *ДВНГ-Н-ТН*, *БОД-ѡ-ТН* místo *БОД-Н-ТН* atd.

3. Přechodní samohláska *ѣ* mezi kmenem a skloňením: *РАЗУМ-ѣ-ѡ* *РАЗУМ-ѣ-ТН*, *ВЛАД-ѣ-ѡ* *ВЛАД-ѣ-ТН*, *СНК-ѣ-ѡ* *СНК-ѣ-ТН*.

4. Vložení samohlásky *и*, při čemž pozorovati sluší, že v přítomném času po všech slovanských nářečích splynutí samohlásek se spatřuje. Tak *МѢР-Н-ТН*, leč místo *МѢР-Н-ѡ* toliko *МѢР-ѡ*, místo *МѢР-Н-ѢШИ* — *МѢР-НИШИ* atd.; *ЛЮБ-Н-ТН*: přít. *ЛЮБѡ* místo *ЛЮБ-Н-ѡ*; ale jenom z tohoto stažení dá se vysvětliti, proč první osoba ne tvrdě ale měkce se končí: *МОЛѡ*, p. *łomie*, *dzwonię* atd.

5. Přechod činí samohláska *а*: *БѢЛ-а-ѡ* *БѢЛ-а-ТН*, *ЖЕЛ-а-ѡ* *ЖЕЛ-а-ТН*, *ВНТ-а-ѡ* *ВНТАТН* (bydleti, pozdraviti). Zde v staroslovanském a ruském jazyku žádného splynutí není v času přítomném; vždy ale v nynějším jazyku ilyrském, polském a českém, ne však v dávnějším. *БѢГАѡ*, *бѣгаю*, p. *biegam*, č. *běhám* (odtud *á* v češtině prosodicky dlouhé, a též v 3. a 4. sklonění *í*: *umím -íš -ějí*, *soudím -íš* atd.), *БѢГАѢШИ* *biegasz* *běháš*, *БѢГАѢТЬ* *běhá*, *БѢГАѢМЫ* *běháme*, *БѢГАѢТЕ* *běháte*, *БѢГАѢТЬ* *běhají* *biegają*, kdežto žádného stažení není, pročež také toto *a* v *běhají* krátce vyslovujeme.

6. Konečně v přítomném čase vložené *оу*, v neurčitém způsobu *ОВА*: *МНЛ-оу-ѡ* *МНЛ-ОВА-ТН*, *КОУП-оу-ѡ* *КОУП-ОВА-ТН*.

Do těchto šesti forem uzavírají se časoslova veškerých slovanských nářečí; ale ne každý kmen časoslovní jest tak plodný, by většinou těchto forem anebo snad všemi prováděti se mohl. Zevnitřní těchto forem bohatost závisí od vnitřní časoslov tvořivosti, jak se nám byla dříve objevila ve čtyřech oněch třídách neboli videch; kteřížto vidově jsou-li obmezeni a nevydají, nemůž přirozeným během také skloňování státi na žádném širokém základě.

Vezměme si za příklad jeden neb druhý takový časoslovní kmen, pozorujíce, kterak se vésti dá šesterem nadmíněných skloňovacích forem a jaké podniká proměny. Jeden z takovýchto kmenův jest *сѣд*, opatřený neprostou, nýbrž složenou samohláskou *ѣ*, kterážto tedy dle zákonův hlasenství slovanského snadno do jiných samohlásek přeskakuje; pročež mění se také kořen tento

podlé potřeby a zní сяд (siad sięd), сяд сяд, siad a sed. Obdržíme tedy :

1. сядѣ сѣсти, г. сяду сѣсть, il. *sědem sěsti*, p. *siąde sięde sieżć*, strč. *sědu sěsti*.

2. (сяднѣ), il. *sědnem sědnuti*, č. *sednu sednouti*.

3. сѣждѣ сѣдѣти, г. сижу сидѣть, il. *sědim sěděti* neb *siděti* (a *sěditi*), p. *siedzę siedzieć*, č. *sedím seděti* (strč. *sěziu*). Trvací střední časoslovo.

4. сажѣ сажити, г. сажу сажить, il. *sadiŕm sadiŕi*, p. *sadzę sadzić*, č. *sadím sadiŕi* (t. činiti aby sedělo). Trvací činné časoslovo.

5. Opětovací tvary buďto od středního anebo od činného. V případě prvním: сѣдаѣ сѣдати, г. сѣдаю сѣдать, il. *sědam sědati*, p. *siadam siadać*, č. *sedám sedati*. V druhém případě: саждаѣ саждати, г. сажаю сажать, il. *sadjam sadjati*; p. *sadzam sadzać*, č. *sázím sázeti* (mor. *sázám sázati*). K formě této přičisti se dále musí opakovací vid, u př. г. -сиживать, -саживать (s předložkami); č. *sedávám, sedívám, sázívám*; pol. *siadywam*, u př. *wysiadywam* atd.

6. Šesté formy nedostává se z největšího dílu časoslovu tomuto, aspoň ve staroslovanštině, ruštině a ilyrštině nevyskytá se nikde; polský tvar *siaduje* zvláště s předložkami nalezáme ovšem ve starších spisech; zdali však posud užíván neb ne, nechci určití, anof ve slovníku žádném se neuvádí. Vůbec známo jest ale naše *-sazovati* s předložkami *vy-*, *pod-*, *od-*, *pře-* atd.; *-sedovati* přichází zas ve *vysedovati*, ale jest zastaralé.

Projděme ještě kmen лѣг.

1. лѣгѣ, лѣщи, pol. *legę ledz*, č. *lehu léci*.

2. (лѣгнѣ), pol. *legnę*, č. *lehnu*.

3. лѣжѣ лѣжати, p. *leżę leżec*, č. *ležím ležeti*.

4. ложѣ ложити, p. *łożę łożyc*, č. *ložím ložiti*.

5. лѣгаѣ лѣгати, г. полагать (pokládati); p. č. *legam legać léhati*, opětovací od *lehu*.

6. Jako předešle neužívaná; jediné v češtině vyskytuje se *vynaložuji -ovati* vedlé *vynakládám*, jakož pak vůbec tvarové tito přistupováním k nim vedlejšího časování časoslova клѣдѣ, клѣдаѣ rozhojňují a sesilují se.

Jedva však našli bychom ještě které slovanské časoslovo;

ježto by na způsob dvou předešlých všemi formami dalo se provésti; větším dílem obmezují se časoslova naše trojím neb čtverým tvarem. Tak u př. nalezá se ke kmenu БѢГ: 1. tvar БѢЖ БѢЖИ, 2. *běhnu běhnouti*, 3. БѢЖЖ БѢЖАТИ (а = ꙗ), *běžím běžeti*; 5. БѢГАЖ БѢГАТИ; a však žádného není 4. a 6. tvaru, poněvadž časoslovo toto, jsouc střední ve své podstatě, nepřipouští aby se jeho i činně užívalo, ku kterémužto účelu jiná časoslová slouží, jako БѢЖАТИ (t. činiti aby se běželo), ТИРАТИ, ГОНЯТИ atd.

Dříve než přikročíme k částečnému rozbírání těchto šesti tvarův, potřebí jest poznati zvláštní skloňování slovanského pomocného časoslova (verbum auxiliare), čímž předběžně povrchní přehled i ostatních časoslovních částek získáme. Jediné pomocné časoslovo Slovanovi známé představuje se nám v neurčitém způsobu БЫТИ, БЫТЬ, *być*, a jest, jak pouhý pohled ukazuje, ze dvou prvkův složeno.

Прѣт. ѣас.

Jed.	ѣСМЬ	ѣСИ	ѣСТЬ	ѣСМЫ	ѣСТЕ	СЖТЬ
il.	jesam	jesi	jest	jesmo	jeste	jesu
p.	jestem	jesteš	jest	jestešmy	jesteście	są
č.	jsem	jsi	jest	jsme	jste	jsou.

Dv.	ѣСВА,	ž. v.	ѣСВѢ;	2. 3.	ѣСТА, ѣСТѢ
p.	jestešwa (šwa)				jestešta (šta)
č.	jsva, jsvě				jsta, jstě.

Čas budoucí řídí se pravidelným skloněním časoslov tvaru prvního v času přítomném:

БѢЖ	БѢДЕШИ	БѢДЕТЬ	БѢДЕМЫ	БѢДЕТЕ	БѢДЖТЬ
буду	будешь	будетъ	будемъ	будете	будутъ
буду	hudeš	bude	budemo	budete	буду
będę	będziesz	będzie	będziemy	będziecie	będą
буду	budeš	bude	budeme	budete	будou.

Dvoj. БѢДЕВА, -ВѢ, БѢДЕТА, -ТѢ

č. budeva, -vě, budeta, -tě

p. będziewa, będzieta (posud v ústech lidu).

Co do času *minulého*, rozeznávati sluší jak při tomto pomocném tak při všech časoslovech vůbec mezi starým a novým

vytvořením času tohoto a užíváním jeho. Prvnější vzniklo z živoucí tvořivé síly jazyka, jest tedy ústrojné, tak jako skloňování času přítomného; druhé naproti tomu jest na způsob novějších jazykův pouhé opsání, ku kterémuž se propůjčovati musí minulé přičestí ve spojení s přítomným časem pomocného časoslova. Novější tento útvar minulých časův tak se má k onomu starému, právě slovanskému, jako u př. minulý čas vlaského jazyka *io ho veduto* k latinskému jednoduchému a jadrnému *vidi*. Pohříchu, že právě v nejrozsáhlejších nářečích slovanských, jmenovitě v ruském, polském a českém původnější ono skloňování dávno zaniklo, ano co do ruského jazyka, ani téměř s jistotou udati nelze, kdy staré toto praeteritum z jazyka se vytratilo, poněvadž nejstarší památky ruštiny tak zblízka se staroslovanštinou se stýkají a jí jsou proplétány. Totéž platí také o polském jazyku, kde v nejstarší jeho památce, známém to žaltáři ze 14. století, přesný ten minulý čas jenom několikráte, tedy už jako vetchá forma se vyskytuje, odtud pak nikde potom se nejeví. V češtině přichází druhdy ještě v první polovici 16. století; z čehož, že před třemi sty léty mu poněkud rozuměno, závěrku činiti můžeme. Starý ten způsob časování udržel se po tu dobu u lužických Srbův, pak u Jihoslovanův, totiž Bulharův, Srbův, Ilýrův, vyjímajíc Krajince a větším dílem i Chorváty.

Starý tento minulý čas tvoří se pravidelně proměněním koncovky neurčitého způsobu *ти* v hrdelní *х*, což dává první osobu. Nejvšeobecnější obrazec jest tento:

-хъ -ше -ше, -хомъ -ете -хж.

Tedy u. př. od *видѣти* — *видѣхъ*, *плакати* — *плакахъ*, *творити* — *творихъ*, *цѣловати* — *цѣловахъ* atd. O útvarech těchto času min. hodlám později na příležitém místě ještě obsírněji promluvíti; zde podotknu jenom předběžně, že v staroslovanštině vedle zakončení 1. osoby *хомъ* také *хомы* přichází, a v 3. osobě vedlé *хж* též *шж*. Mimo to náleží-li časoslovo k prvnímu vidu, t. do třídy první jednodobých, vypouští se pravidelně v 2. a 3. osobě jedn. slabika *ше*, tak že jenom sám kmen časoslovní zůstává. Tak u. př. od *копнѣти*: *копнѣхъ*, *копнѣ* (*оу*); *оувидѣти* nemá *оувидѣше*, leč *оувидѣ* atd. Zákon tento však ani ve staroslovanštině nezachovává se od pozdějších spisovatelův s tou přísnou důsledností, jak by náleželo.

Rozeznává se při pomocném časoslově dvojí skloňování minulého času, pokud totiž znamená se bytí ukončené neboli okamžité, a bytí trvající, na nějaký delší běh času odkázané. Oním označuje se tedy pouze doba neb okamžik vstoupení v bytnost, tímto setrvání v bytí samém. Obrazec prvního času minulého jest tento:

БЫХЪ, 2. 3. **БЫ** nebo **БЫСТЬ**; **БЫХОМЪ**, **БЫСТЕ**, **БЫША** (**БЫХЖ**).

Dvoj. **БЫХОВА** (**БЫСКА**), **БЫСТА** (ž. -**ѣ**).

č. bychova (bychva), bysta.

Obrazec druhého neboli v trvacím vidu přicházejícího minulého času tento jest:

БѢАХЪ, 2. 3. **БѢАШЕ**; **БѢАХОМЪ**, **БѢАСТЕ**, **БѢАХЖ**.

Dvoj. **БѢАХОВА**, **БѢАСТА** (-**ѣ**).

Přichází však tento minulý čas také ve skráceném neboli staženém tvaru tak, že samohláska *a* od přecházející **ѣ** potlačena bývá: **БѢХЪ**, **БѢШЕ**, **БѢХОМЪ**, **БѢСТЕ**, **БѢХЖ** (**БѢША**). Na vlas srovnává se s tímto staroslovanským skloňováním i naše staročeské, ač pravda onoho rozložitějšího skloňování příkladův nikde nestává, a naše staré památky vykazují jen toto skloňování:

běch, běše; běchom, běste, běchu. Dvoj. běchva (vě), běsta (ě).

Místo *běše* dovoluje si často jazyk český, řídčeji však staroslovanský, take **ѣѣ** na podobu předešlého **БЫ**. Grammatikové někteří chtějí rozeznávat mezi tvarem **БѢАХЪ** a **БѢХЪ**, č. *bějách* *bějech* a *bjech* atd., tím způsobem, že ono za nevím jaký polo-minulý, toto zas za minulý čas vydávají; a však jazyk takového rozdílu značného nikde nečiní, a jsou to pouhé domněnky na ničem podstatném se nezakládající. — V jazyku ilyrském, kdežto nynější doby i složeného minulého času *bio sam* atd. hojněji se užívá, předce i starší ony formy jsou posud obecně známy, ačkoliv co do významu svého na mnoze velmi libovolně se kladou, aspoň ne s tou určitostí jako ve staroslovanštině. Jest pak skloňování následující:

1. bih, 2. 3. bi; bismo, biste, biše.

biah, biaše: biasmo (biahmo), biaste (biahte), biáchu.

Skrácené toto druhé: *běh*, *běše*; *běsmo*, *běste*, *běhu*, ač jedni je na stejný stupeň staví s ukončeným *bih*, jiní zas, a to správněji, vedlé trvacího *biah*.

Rozdíl, jaký jest mezi tímto dvojím časem, dá se nejlépe z některých příkladův poznati: Když čteme hned na začátku písem svatých v překladu českém neb polském: *I řekl bůh: buď světlo, a učineno jest světlo*, aneb: *niech się stanie światłość, i stała się światłość*: tedy verš ten v překladě tomto jest nad míru slabě dán, nejsa ani stín toho, čím by vlastně býti měl, a jak jej jazyk starosloyanský ano i lužickosrbský vyrazí: *рече богъ: да бѣдетъ свѣтъ. и бысть свѣтъ* — luž. *budz swjetło, ha by swjetło*. Zde by trvací *бѣше* aneb *бѣ* nebylo docela na svém místě: neboť byti ono ve svém prvním a okamžitém objevení se nemůž jinak leč tímto *бысть* čili *бѣ* vyjádřiti se určitě a krátce. *Bylo světlo* znamenalo by zas nějaké minulé trvání — *bylo a už ho není*. Podobně čteme v Král. Rkp. *i by Němcem upěti, i by Němcem prnúti; by prosta Hana vrahóv*; a zas kde trvání se označuje: *chasa mu běše na sto chlapóv*; anebo: *běše druhdy kněz zalabský*; anebo v témže zpěvu: *kdaž bě den ustavený*; a tak dokladův patrných pro dvojí tento minulý čas jak v této jedné památce, tak ve všech ostatních hojnost nalezti můžeme. — V novějším stavu jazyků slovanských zobyčejnělé časování minulé skládá se z přičestí *быль* -о -а a přítomného *есмь*. — *быль*, jak viděti, jest tvar neurčitého přídavného, a co určité máme *быльнѣ* -оу -аѣ, *bylý* -é -á. Přičestí toto, jak rozum dává, vždy s podmětem svým souhlasiti musí v pohlaví; pročež také v jazyku našem rozeznáváme m. *byli jsme*, ž. *byly jsme*, v. *byla jsme* atd.; ilyr. *bili smo, bile smo, bila smo*. Tohoto rozdílu Polák jen tak dalece v množn. šetří, že toliko při mužských osobných jménech, anebo tam, kde přídavník tvrdého zakončení měkké *i* přijímá, *byli* zachoval, ostatně pak bez rozdílu pohlaví všude *były* přijal. Rus, označující tento minulý čas pouhým přičestím přidáním k němu osobní náměstky, nerozeznává docela pohlaví ve množn., což i pozdější v Rusích žijící spisovatelé cyrilští někdy činí. *я былъ -о -а, ты былъ, онъ былъ; мы, вы, они онѣ были*. — Skloňování toto minulého času, jak je posud v češtině zachováváme, bylo za dávnějších časův i Polákům obyčejno, anof to nejstarší často jmenovaný žaltář nade vši pochybnost staví; neboť tam zajisté čteme: *byť jsem, byť ješ, byť jest; byli ješmy, byli jeście, byli są*. Z toho stažením v jedno slovo vplynulo nynější polské skloňování:

bytem bytam, byteš bytaš; bylišmy bylišcie. V češtině a ilyrštině ve třetí osobě dle libosti státi může pomocné *jest, jsou, je, su* aneb může se i opominouti; v polštině vždy se vynechává, anoť o sobě stojící přičestí dostatečným zdá se býti samo sebou k označení osoby třetí. — Co zde o tvoření času minulého pomocného časoslova se povědělo, v stejné míře platí o témž času všech jiných časoslov.

Kterák způsob spojovací aneb žádací ve slovanštině se vyjadřuje, o tom později bude příležitost promluvíti.

Rozkazovací způsob pomocného časoslova zní takto:

2. 3. БУДИ	БУДИМЪ	2. 3. БУДЬТЕ
буди		будьте
il. budi	búdimo	búдите
p. bądz	bądzmy	bądzcie
č. buď (budi)	buďme	buďte.

Dvojn. БУДЬТЕ, БУДЬТЕ; č. budwa, budta (-ě).

V jednotníku hodí se však БУДИ *buď* také k první osobě, u př. БУДИ АЗЪ БОГАТЬ НИИ ОУБОГЪ. Třetí osoba ale opisuje se větším dílem, u př. г. пускай будетъ, пускай будутъ; il. *neka bude, neka budu*; p. *niech bądzie, niech bądą*; č. *at jest, at jsou* atd.

Přičestí nejsou vlastně nic jiného leč od časoslov tvořená přídavná, a tudy už napřed očekávati můžeme, že slovanštině přičestí rovně jako přídavná dvojího jsou způsobu, totiž neurčitá a určitá. O rozdílu a užívání obojího rodu toho později, co potřebí jest, připomene se při vlastních časoslovec; zde prozatím pozornost obrátíme toliko k přičestím pomocného časoslova. Podotknuto budiž, že určité přičestí ve všech pádech jako jiné obecné přídavné se skloňuje; neurčité však přičestí (jinak také přechodník neb přestupovací způsob jsouc nazýváno) jest nesklonitelné, a nejvýš rozeznává se při něm v některých nářečích mezi pohlavím a počtem.

Přít. č. 1. сѣиъ neb съ, ž. v. сѣи; mn. сѣице

Dvoj. сѣиа — сѣи.

jsa, jsouci (jsouc); jsouce. Dv. jsúca, jsúci.

— 2. сѣиѣи -сѣи -аи; č. jsoucí.

- Bud. č. 1.* БУДУЩІЙ, БУДУЩИИ; БУДУЩЕ.
buda budouci (-e); budouce.
- 2.* БУДУЩІЙ -ЕЮ -АМ
budoucí (futurus).

V jazyku ruském, polském a ilyrském vyskytuje se ta podivná okolnost, že vlastní přičestí přítomného času *сѣць сѣ* jest docela zapomenuto, ba ani nevíme, bývalo-li kdy, a jazykové ti rozeznávají takto: v polštině tvar budoucího času *będąc* a *będący* službu koná přítomného; a však nemoha se jazyk předce obejiti bez přičestí času budoucího, běře své útočiště způsobem dosti nepřirozeným ku přičestí minulého času časoslova jiného, ježto zní *przyszły -e -a* (budoucí), což ale žádnému jinák Slovanu nedává smysl toho co přijde neb přijiti má, nýbrž co už přišlo, tak jako *došlý, vyšlý* atd. — Velmi nůžně činí zde rozdíl i jazyk ruský a ilyrský tou měrou, že pravdivě ruskou formu *будучи* potřebuje za přechodník přítomného času, t. naše *jsa jsouc*, staroslovanskou formu pak *будущій* k znamenání budoucího času ponechává. Tak to činí též Ilyr, jemuž *budúci* neb *buduc* znamená naše *jsa jsouc*, *budúci -é -á* ale *budoucí*.

Přičestí minulého času jest cyr. БЫВЪ БЫВШИ, množn. БЫШЕ. Zcela tak i české. K tomu určitého sklonění БЫВЫЙ aneb БЫВШІЙ -ЕЮ -АМ, a připomenuté dříve už БЫЛЫЙ. Určité *byvší -é -á* známo jest i našemu jazyku v starších památkách jeho, jako u př. Kral. Rkp. *v dědiny vratíše se byvše blahost*; nyní bychom řekli *bývalá*. V ruštině obyčejno jest nezměnné БЫВЪ, v polštině *bywszy*, u Ilyrův *biv* i *bivši* bez rozdílu; určité pak *bivšé -é -á*.

O pomocném časoslovu připojena buďte ještě některá zvláštní připomenutí a poznamenání:

1. Z ohledu přítomného času zřejmě jest na první pohled převeliká srovnalost se skloňováním ostatních indoevropských jazykův, svědčící o stejnosti původu. Srovnejmež z nejbližších nám se slovanským *ѣсмь* (stč. též *jesum*), *ѣси*, *ѣсть* atd. lat. *sum, es, est*, řecké *ειμι, εις, εστι*; skr. *asmi, asti, asti, sma, stha, anti*; anobrž i dvojn. *ѣсва* zní v skr. *asva*.

2. Ze zakončení osobných slovanského časoslova, a obzvláště pomocného, prosvítá všude jasně, že koncovky ty nic jiného nejsou,

leč staré náměstkové přímětky, ježto časem v jedno srostly se kmenem časoslovním. Význačná souhláska osoby první v obou číslech jest *m*, jež oznakem jest vůbec osoby první i v náměstkách; leč i азъ s odvoláním se na starší a původnější азъ (jak dříve o om podotknuto) jeví se v 1. osobě minulého času. Protož také minulé быхъ v polštině vždy, ano i v staroslovanštině druhy přichází co *bym*. A zas naopak dá se z příčiny této vysvětliti, proč ve staroslovanských památkách místo *byłem byłam* nacházíme *byłech byłach*, jakož i místo *byliśmy* — *bylichemy*. Dále proč slezský Polan místo obecného *jestem jesteśmy* toliko *jestech a jestechmy* zná i mluví, což žádná pokaženost jazyka není, jak tomu někteří Poláci chtějí a rozumují, ale jest to cosi starobylého a ústrojného. — Třetí osoba *jest* v nynějších nářečích (ne však v polštině a ruštině) utíná se a skrácuje v prostější *ie*, což i v staroslovanském dosti často přichází. V češtině připojením samohlásky *i* můž se i sesíliti: *jesti jestiř*. Místo 3. osoby *сѣтъ są* jižní nářečí znají též úplnější *jesu*, tedy s počátečním kmenovným *ie*. Jak staré však toto slovanské *сѣтъ* místo *ieсѣтъ* býti musí, z toho povážiti můžeme, ohlédneme-li se na lat. *estis, sunt*. V ilyrštině však ne vždycky ono za obrazec postavené *jesam, jesi, jesmo* atd., takto úplně se potřebuje; nýbrž jen tehdaž, když důrazněji se pronáší, jinak odpadává všude názvuční slabika *je: sam, si, je, smo, ste, sú*. — Podivným způsobem sesiluje se někdy u starších polských spisovatelův první a druhá osoba v množn. osobou třetí *są: sąśmy, sąście*, u př.: *I tego nie sąśmy wdzięczni co mamy*; anebo Koch. Orł.: *Żeście są świadomi*. Věc tato proto připomenutí zasluhuje, poněvadž tím pokynutí se nám dává, kterak sobě nynější polské *jestem jesteś* vyložiti máme, anoť zajisté nic jiného není, leč opět sesílení třetí osobou *jest*, kteráž později i ve množník se přenesší v *jesteśmy jesteście* přichází. Analogii takového stažení nalzámeť i v čase minulém *byłem byłam* atd. Z toho se vysvětluje dále i ona svoboda, proč, i když se zlomky časoslova pomocného k jiným slovům přivěšují, předce toto *jest* v sadě zůstává, u př.: *Pomnę na to, że jest człowiek* místo *že jestem*; anebo: *I tyś tu jest s nami* místo *i ty tu jesteś* a j. p.

3. Záporná částice *ne* splývá v přítomném čase s názvu-
kovým *ie* v hromadu, a dává ve staroslovanském *ѣ*, v ilyrském *í*:

НЕСМЪ, НЕСИ, НЕСТЬ, НЕСМЫ, НЕСТЕ, НЕСЖТЬ; il. *nísam, nísi, níje, nísmo, níste, nísu*. Místo НЕСТЬ (non est) v ruštině se říká нѣтъ, a my Čechové místo *nejest* neb *neje* pravíme *není neníe*. V polštině vedlé *niejest* užívá se též a obecněji *niema, niemasz*.

Přítomný čas pomocného časoslova shoduje se sice v ruštině docela se staroslovanským tvarem; a však ani v písmě ani v řeči skoro k žádné nyní nebývá potřebě; neboť jazyk pomáhá si veskrz osobními náměstkami namísto něho. Místo есмь здѣсь neslyší se jinak leč я здѣсь, místo боленъ еси jenom ты боленъ; мы здоровы, ne však есмы здоровы atd. Nejsetrvaleji ostála jenom třetí osoba есть, kteroužto i s 1. pádem množ. slučovati dovoleno, u př. есть люди, jako německé *es gibt Menschen*. Tudy pomocné časoslovo neprokazuje se býti potřebným ani v tvoření času minulého; i dí se opět i zde: я былъ, я была, ты былъ, мы были, вы были, a tak při každém časoslově bezvýminečně: я работалъ, ты слыхалъ, она варила, мы посѣтили atd.

5. Bytí neb jsoucnost předpokládá trvání, a protož i přítomný čas есмь i budoucí бѣдѣж přičísti se musí ke druhé třídě t. k vidu trvacímu. V obojím jsou, jak na oko vidíme, rozdílné kmeny. Leč trvacímu vidu tomuto stojí též opakovací po boku, ve tvaru pátém бѣвѣж бѣвати, *bývám bývati*, majíc ve starém času minulém бѣвахъ, бѣваше atd. Odrůda tohoto opakovacího minulého času jest nepochybně onen trvale minulý, ježž jsme sobě v obrazci byli představili, totiž бѣхъ (бѣхъ) бѣаше; ano i ještě složenější бѣхъ бѣше. Aspoň to jisto jest, že staroslovanština tímto svým бѣхъ tak dobře opakování jako trvání vyjadřuje, anof ono prvotnější бѣвахъ velmi pořádku se vyskytuje. O těchto rozdílech času minulého a jich protkávání se vespolek udá se nám příležitost mluvit ještě na jiném místě. Zvláštního způsobu jest minulý čas vedený od kmene budoucího, ježž nejen ve staroslovanském a staročeském jazyku nalezáme, leč který posud v novobulharské i srbsko-lužické mluvě běžný jest. Starosl. бѣдѣхъ (бѣдѣхъ), бѣдѣше, бѣдѣхомъ, бѣдѣсте, бѣдѣхъ; č. *buděch, buděše* atd. V staroslovanštině forma tato na nemnohých posud místech se nalezla, více příkladův podávají nám naše staročeské památky. Ku kterému vlastně vidu bychom tento čas přičísti měli, nelze posud s jistotou určit; blížíť se zajisté hned k ukončenému, hned k trvacímu,

u př. *když buděše k tomu času (běše neb bē); inhed zdráv buděše (zde opět by neb byst); vsiě bolesti zbuděše místo zby; spaseni buděchu* atd. Často jsem řekl: *ono učini, toto dokonám, a potom nebuděše ani siého ani onoho*. Štítný.

6. Slovanské pomocné časoslovo skládá se také s předložkami, čímž i ponětí se mění a zjinačuje. Samo pro sebe má časoslovo БЫТИ povahu středního, ve spojení s předložkou stává se větším dílem činným. Taková složená jsou: ПОБЫТИ, ПОБЫВАТИ, ИЗБЫТИ (zbyti, pozbyti); ОТБЫТИ, НАБЫТИ, ПРѢБЫТИ (trvati, přetrvati, bydleti); ПРИБЫТИ, opak toho ОУБЫТИ; ВЪБЫТИ a НАДЪБЫТИ (superesse); ДОБЫТИ (vydobyti); ЗАБЫТИ (rus. забыть, v českém a polském z užívání vyšlo *zabyć, zabyti* t. j. *zapomenouti*). S přítomným však ЯСМЬ nikdy žádná předložka se nevíže, jak to u př. v lat. *adsum, prosum* atd. přichází. Příčina toho jest velmi jednoduchá a přirozená; neboť potřebujeme-li nadmíněná časoslova co ukončená, t. j. s vytknutím jednodobosti, tedy postačuje k tomu čas budoucí a minulý: *dobudu, dobyl jsem, přibudu, přibyl jsem* atd., potřebí-li zas vidu trvacího, poslouží k tomu opakovací *bývám*, kteréžto, jak už povědomo, spojeno jsou s předložkou trvacím se stává. Pročež: *dobývám, nabývám* (trvací přítomný čas), *dobýval, nabýval jsem, budu dobývati, nabývati* atd. Onano složena z podotknutých výše, ježto do počtu činných náležejí, a tudy i k trpnému smyslu se hodí, mají ovšem i trpná přičestí, u př. *dobyt -o -a, nabytý -é -á*; ДОБЫВАЕМЪ (qui nunc obsidetur) přičestí přítomné, a ДОБЫВАНЪ přičestí minulé; od ЗАБЫТИ *zabyt*, v cyr. a rus. ЗАБЫЕНЪ. Ostatek o tomto předmětu dopovíme, až o přičestích jednáno bude.

7. Konečně nebuď mlčením pomínuto, že kromě časoslova БЫТИ ЯСМЬ také jiná časoslova službu pomocných konají hned v tom hned v jiném nářečí, ačkoliv nehodí se stavěti je na stejný stupeň s tímto jediným, všeslovanským a pravdivě pomocným časoslovem БЫТИ. Tak v ruštině přichází vedlé budu také стану ke tvoření času budoucího a minulého. Tímto стану сталъ sám okamžik v počínání zřejmějším se činí, u př. стану говорить (promluví), сталъ говорить. Malorus v případě takovém užívá časoslovo ему иму: спиватыму, кричатому co čas budoucí, v němžto ale i sám počátek děje se označuje, k čemuž by trvací буду nepostačovalo. V češtině a polštině poněkud tomu se rovná

počnu počítí, jmu se jítí se, począć, jąc się: počal mluvití, jal se zpívati, począł krzyczeć. Srb a Jihoslovan vůbec pomocné *budu* nahražuje svým *ohy* neb *hy*, ano i samo *budu* vyjadřuje opisem *hy* *bitu* neb *bihy*. V tom se srovnáva s nynějším novořeckým jazykem *ή* s některými germanskými, jako angl. *I will speak*, *θέλω* atd.

Přistupujeme už nyní k obšírnějšímu výkladu šesterá oněch základních forem slovanských časoslov, jimžto jsme prvé byli naznačili rozeznávací známku jejich v času přítomném a ve způsobu neurčitém. Přede vším tedy bude potřebí skoumati, kterak onyno časoslovní vidy ve formách těchto jsou dány a vytknuty, a pak které z těchto forem nejvíce k sobě se sbližují a spolu činiti mají. A však nyní nenastoupíme dráhu svou tak, abychom od první formy k šesté dle daného obrazce postupovali; nýbrž dáme se zpáteční cestou od šesté k první. Příčinu k pokračování tomuto ta okolnost mi dává, poněvadž tvary tyto poslednější mnohem jsou snadnější ku přehlédnutí, sloužíce mimo to jako za schránu oněm prvnějším. Aspoň radil bych každému, kdo zvláště cizince v tom neb onom nářečí slovanském vyučuje, aby vždy touto šel cestou; nikdy pak od první formy jakožto nejtěžší a nejzamotanější nezačínal.

Šestý tvar.

Časoslovo tvaru šestého v nářečích našich ke srovnávání přijatých objevují se ve způsobu tomto:

-ОВАТИ	přít. č. -ОУЖ	atd.	min. č. ОВАХЪ	atd.
-ОВАТЬ		-ую		-ОВАТЬ
-овати		-ujem		-ováh
-ować		-uje		-ował
-ovati		-uji		-oval (ovach).

Zde však hned na samém začátku připomenuto buď, že podlé zákonův samohlasenství slovanského, o nichžto častěji už mluveno, po měkkém zakončení časoslovního kmene v cyrilštině a ruštině obyčejně se proměňuje *ou* v *iu* a *o* v *ε*, po hustých síkavkách ale toliko *o* v *ε*: *даровати дароуж*, *радовати са радоуж са*; — *воювати воуж* (koř. *вон*), *ноцевати ноцоуж* (koř. *ноць*, r. *ночую* *ночевать*, č. p. však nezměnně *wojować wojuje*, *bojovati*, *nocovati*).

Všecka časoslova vycházející v způsobu neurčitém v **ОВАТИ** jsou odvozena, a to dvojího způsobu, mezi nímž dobře rozeznávatí sluší. Odvozují se totiž anebo z kratšího některého časoslovního tvaru, na němž se jako zakládají, anebo neprostředně z jiných už vytvořených částek řeči. Tak se opírá cyr. **МИНОВАТИ** (přecházeti, pomíjeti) o prostější **МИНѢТИ**, **ЗАКАЗОВАТИ** o **ЗАКАЗАТИ**, rus. **ВѢРОВАТЬ** vztahuje se na **ВѢРИТЬ**, pol. *pojnować* (pochopovati) na *pojme* *pojąc*; tak i č. *kupovati*, *vytahovati*, *uvalovati*, *rozvinovati* atd. mají vesměs své prostější tvary, a my při těchto původnějších formách budoucně vždy na rozvětvenost jejich spolu poukážeme. Neméně hojný jest ale také počet odvozených časoslov přímo ze statných a přídavných jmen atd., z nichž některá pro příklad zde stůjíte: **ВЛѢХКОВАТИ** (čarovati), **МИРОВАТИ** (pokojně se chovati), **ОБѢДОВАТИ**, **ПРИПЛОДОВАТИ** (rozplozovati), **ОБѢТОВАТИ** (slibovati), **СВѢТОВАТИ** (raditi), **ОБРАЗОВАТИ** (podobiti, vzdělávati), **НЕДУЖОВАТИ** (nedužeti, chorovati), **СТРАХОВАТИ СЯ**, **ЛНКОВАТИ** (plésati, výskati), **ЛѢКОВАТИ** (léčiti), **ИНОКОВАТИ** (co mnich žíti), **ВДОВАТИ** (ve vdovském stavu žíti), **ВЛѢНОВАТИ** (vlny házeti, bouřiti), **БЕСѢДОВАТИ** (rozmlouvati), **ПЛѢЗОВАТИ** (užitek přináseti), **ИМЕНОВАТИ**, **ЗНАМЕНОВАТИ** od **ИМА**, **ЗНАМА-ЕНЕ**. Od přídavných: **ЦѢЛОВАТИ** (pozdravovati, líbati), **СКРИПОВАТИ** (zůřiti), **НѢМОВАТИ** (býti němým), **ЩЕДРОВАТИ** (štedrým se prokazovati), **ЛНХОВАТИ** (křivě udávati), **ЛЖЛИВОВАТИ** (lstivě jednati), **ПРАЗДНОВАТИ** (zaháleti), **ВѢУНОВАТИ** (věkovati), **ДРАХЛОВАТИ** neb **ДРАСЕЛОВАТИ** (na mysl chabnouti, gmoutiti se) od **ДРАХЛЫЙ** a **ДРАСЕЛЫЙ**. Mnohočetná jsou v staroslovanštině časoslova odvozená od statných jmen na **СТВО** neb **СТВІЕ** se končících, kterážto zvláště u pozdějších letopiscův tak se rozmnožila, že se zdá, jakoby v nich nějakou obzvláštní ozdobu slohu byli hledali, anof v samém skutku spíše přílišným jich užíváním sloh nadutým a těžkým se stává. My Čechové, a tak i Poláci a Ilyrové toho druhu časoslov ani neznáme: **НАСЛѢДСТВОВАТИ** (dědičně přijímati), **ОУСРѢДСТВОВАТИ** (horlivým se prokazovati), **РАЗНѢСТВОВАТИ** (lišiti se), **ПОСЛОУШѢСТВОВАТИ** (svědectví dávati), **ДЕСАТЬСТВОВАТИ** (desátkovati, desátek odváděti), **ПРОРОУСТВОВАТИ** (prorokovati), **ВЛАДЫУСТВОВАТИ** (panovati), **БЕЗМАЛѢСТВОВАТИ** (mlčeti, o samotě živu býti neb samotařiti), **ВНТІЙСТВОВАТИ** (výmluvným býti, ozdobně řečnovati), **БЛАГОВѢСТВОВАТИ** (dobré poselství přináseti) atd., až k některým sáhodlouhým, jako: **УЛОВѢКОЛЮБСТВОВАТИ**

(rod lidský milovati, o spasiteli), **ЕДИННОМЫСЛЬСТВОКАТИ** (stejného býti smýšlení). Takto tvořená časoslova zná i jazyk ruský, u př. **чувствовать** (cítili), **царствовать**, **дѣйствовать** (působiti), **путешествовать** (cestovati), **рабодѣлствовать** (otrocky, nešlechtně se chovati) a j. v.

Také z druhých nářečí některá časoslova výhradně k této šesté formě náležející a od jiných částek řeči odvozená ještě aspoň u skrovném počtu uvedu: rus. **воровать** (krásti), **слѣдовать** (následovati), **торговать** (obchod vésti, tržiti), **жертвовать** (obětovati), **тосковать** (truchleti, toužiti), **весновать**, **лѣтовать**, **зимовать** (jaro, léto, zimu trávit), **мудрывать** (mudrovati).

II. **gospodovati** (panovati), **věrovati** (důvěřovati), **pametovati** (recordari), **bolovati** (stonati), **djevovati** (v stavu panenském žiti), **gladovati** (hlad míti).

Pol. **głosować** (hlasovati), **królować**, **sejmować** (sněmovati), **rozumować**, **biedować** (nouzi tříti a bédovati), **wianować** (vybyti, věnem opatřiti), **pieczętować**, **czarować**, **pilnować** (hleděti čeho, záležeti si dáti), **prostować** (vylepšiti, korigovati).

Čes. **bubnovati**, **květovati**, **hodovati**, **olejovati**, **škodovati**, **veslovati**, **bratrovati** a **bratříčkovati**, **opětovati** a j. v.

Ještě tu místo mějtě některá cyrilská a ruská časoslova s měkkým neurčitého způsobu zakončením, totiž **євѣти** místo **овѣти**: **владствєвѣти** -люѣж (vládnouti), **оутрєновѣти** -нюѣж (záhy procitnouti, vstati, od оутрєнїи), **строѣвѣти** -юѣж (v potocích rozlévati, od **строѣж** = potok, pramen, u. př. v tomto velmi básnickém vyřčení: **растроѣюють** **господь** **благодать** **по срьдцьемъ** **нхъ**, rozlévá, vede potoky atd.), **внѣвѣти** -юѣж, **влѣвѣти** (hojiti), **сѣкровнцєвѣти** (poklady hromážditi); v rus. **царєвать** -рюю, **горєвать** (rmoutiti se), **межевать** -жую (hraničiti), **свѣжевать** (kůži stáhnouti), **кочєвать** (kočovati).

Ale ne vždycky vidí se toho býti potřeba, by odvozené časoslovo měkkost kmene svého podržeti muselo. Tak u př. končí se tvrdě **рѣтовѣти** (váleti), **исповѣдовѣти** (vyznávat), **болєзно-вѣти** (nemocněti), ačkoliv základní slova znějí **рѣть**, **исповѣдъ**, **болєзнь**, a rus. **жаловаться** (stěžovati si), **памятовать**, **обиловать** (oplývati, hojnost míti), od **жалъ**, **память**, **обиліє**.

Přeskakování ze širších měkce pronášených samohlásek *o* a *u* v užší *e* a *i* počalo se při časoslovec této formy vluzovati i do českého jazyka v 13. a 14. století, a však nápotom se neudrželo a opět zaniklo. Tak nalézáme u př. v Král. Rkp. *vojevati*, *bojeváno*, a u Štítného a jiných starších spisovatelův bezpočtukrát: *bojije*, *poskvrniješ*, *spatříje*, *pracijic*, *obtěžije*, *oblehčije* atd. Proměna tato leží zcela v duchu jazyka českého a náklonnosti jeho k těmto samohláskám — a předce od pěti set let aniž se slyší aniž kde píše.

Převádějí-li se časoslovní kmenové z cizích jazykův do slovanských, tedy časoslova taková skoro bez výminky připadají k této šesté formě. V jazyku staroslovanském a vůbec ve všech nářečích našich vyskytují se za starší doby jejich velmi pořádku cizí časoslovní kmenové, ješto slovanská mluva, vyjímajíc poněkud jen statná jména, neráda cizím živlům do ostatních částek řeči přístup dává. Jeví-li se pak už také i cizí časoslova u znamenitém počtu v tom neb onom z nářečí našich, jestiž to vždy jistou a však neradostnou známkou, že národ ve svém jazyku samostatně mysliti a cítiti přestává, podrobuje se samoděk působící na cizotě; jest to znamením klesání jak jazyka tak národu samého. Velela-li druhdy nevyhnutelná potřeba Slovanovi cizích přibírati výrazův do jazyka svého, hleděl aspoň dříve setřítí s nich ráz cizozemský a pokud možná spodobniti je ke své mluvě. Bez mluvovědeckého předběžného cvičení jedva by možná bylo poznati u př. v cyr. časoslově *непѣштерати непѣштоуѣж*, které znamená *za to míti, důvěřiti se* — řecké slovo *ἀναπιστέω*, anebo málo kdo as myslí při našem a pol. *biřmovati bierznować* na lat. *firmare, confirmare*, a tak ve mnohých jiných hned snadnějších hned těžších případech. Při těchto, zvláště z latinského, francouzského a německého jazyka čerpaných časoslovec netřeba nám se pozdržovati, anof v každém českém neb ruském slovníku zde a onde oko jimi uráženo bývá, a v polštině hned v první liteře každý jich nalezne více nežli si žádá. Uznati však se musí, kterak na vše strany slovanských novějších spisovatelův bedlivé jest snažení zhostiti se tohoto cizího, staromodního haraburdí a zcelovati zase řeč naši přesnými slovanskými výrazy neb obraty, což nemůž dosti vynachváleno býti, už z té příčiny, protože to vždy

jest znamením jisté duševní činnosti a šetrnosti k mateřskému jazyku.

Obsažností svou časoslova tvaru šestého jsou trvací, a přináležejí tedy k druhému vidu. Rozdíl, jež jsem hned z počátku mezi časoslovy tohoto tvaru byl položil, jest nám nyní důležit v tom ohledu, když k časoslovu přistupuje předložka. Neboť v případě prvním, vyvodí-li se šestá forma z některé předešlé, a větším dílem to bývá čtvrtá, tehdy zachovává a podržuje s předložkou spojené časoslovo povahu trvacího, někdy také opětovacího; v případě ale druhém, když časoslovo z jiné částky řeči původ vzalo, a tedy teprv v této šesté formě nám se vyskytuje, tehdy přesazeno bývá mocí předložky té z druhé třídy trvacích do první třídy ukončených. U př. *topím, potopuji, zatopuji; lámu — odlamuji; viži, vážu — zavazuji; opětov. házím — odhazuji, obklíčím — obklíčuji, vařím — převaražuji*. Tak také dále *plním — naplním, — na-, vy-, do-, pře-plňuji* opět trvací = *plním; slíbím — příslibuji, myslím — přemyšluji, ničím — zničuji, světím — posvěcuji, vážím — rozvažuji* a na sta jiných. Ačkoliv těchto zde posléz uvedených jádro z jiných částek řeči pochází (jako zde *plný, slib, mysl, nic, svatý*), jsou a zůstávají časoslova tato předce trvacími a tudy v nich čas přítomný, ne pak budoucí, proto že bezprostředně z jiné formy (zde nejvíce čtvrté) vycházejí i v ní domující, jak vidno: *naplniti, ničiti, světiti* atd. Totéž shledáváme také v jiných nářečích, u př. pol. *wiązać wiąże — rozwiązuję, oznajmie — oznajmuję, stąpię — przystępuję*; ačkoliv, jak dále se ukáže, toto zacházení do čisté šesté formy jiní Slované méně milují, dávajíce hned přednost páté formě, anebo míšenému skloňování. — Jinak to jest s odvozenými od jiných slov časoslovy, ježto v této šesté formě se jako rodí a na ni obmezují, u př. *именоуѣ -овати* přít., *прѣименоуѣ* bud., *дрочѣ, поддрочѣ*; pol. *od pokuta — pokutuję, wy-, odpokutuję; czaruję, oczaruję*; č. *noclehuji, přenoclehuji; pozoruji, zpozoruji; díky, poděkuji se* atd. Témuž zákonu podrobena jsou i cizí časoslova, poněvadž i jim skoro vesměs žádná jiná forma za základ neslouží, u př. *průbují, bud. vyprůbují; pigluji, pře-, vypigluji*; pol. *folguję, pofolguję; ratuję, poratuję* atd. A zas č. *trefuji, natrefuje se* přít., *anot trefím* bud.

Pátý tvar.

— лти	př. — лтн atd.	min. — лхъ atd.
— ать	— аю	— алъ
— ати	— ам	— аһ
— ас	— ам	— ађ
— ати	— ам	— ал (ách).

Při tomto obrazci přede vším patrně jest, že staroslovanské a ruské skloňování v přítomném čase od druhých tím se rozeznává, že v nich žádného splynutí samohlásek (crasis) ještě nestává, a tudíž že časování jejich má starší a původnější tvar do sebe, nežli jest tento český, polský a ilyrský, ačkoliv jim zase nějaký zisk krátkosti z toho vyplývá. Proto také přeskočila nosová hláska první osoby v tekuté *m*, jakožto při ní nejbližší stojící a bez toho první osobu v náměstkách označující. První osoba nestažená *-aju* a tak i ostatní přicházejí dosti zhusta i v staročeském jazyku až skoro do konce 15. století, ano dlouhý čas dle libosti vespolek se střídají, jako *trhaji -ješ* a *trhám -áš*, *utiekaji* a *utiekám*, *znaji* a *znám*, *ptaji se* a *ptám se* atd. Ano podnes máme některá časoslova užívaná obojím způsobem, u př. *hrají -eš -e* a staženě *hrám -áš -á*, *kaji se* a *kám se* atd. V polštině i v nejstarších památkách nestahovaný přítomný čas velmi jest řídký, u př. *znaje: kto znaje, podnaszaje* místo *podnaszam*, *žadaje* místo *žada*. *

Mezi časoslovy tvaru pátého opět jiným způsobem rozdíl činiti sluší, a sice trůj, totiž podle obsažitosti jejich, pokud se nám jeví ve vidu aneb trvacím, aneb opětovacím, anebo opakovacím. Tím obdržíme

1. časoslova, ježto původně teprv v této páté formě se vyvinují, nestojíce s předcházejícími čtyřmi formami v žádném spojení, u př. *volám volati* волаю, *žádám žádati*, *kochám se kochati se* a jiná trvací.

2. Časoslova nepřináležející původem svým k této páté formě, nýbrž z některé předešlých čtyř do ní teprv přecházejících.

* Stejným krokem se slovanštinou jde v případě tom i jazyk řecký, a není těžko obdobnosti mezi obojím nalézt; u př. *λοπάω* m. *λοπῶ*, *loupám*, *λοφπλιῶ*; *λοπᾶς* m. *λοπάεις*, *λόπᾶ* m. *λοπάει*, *λοπῶμεν* m. *λοπάομεν*, *λοπᾶτε* m. *λοπάετε*, *λοπῶσι* m. *λοπάουσι*.

Podstatou svou větším dílem jsou opětovací; poněvadž ale, jak se už dříve podotklo, nejvíce jenom s předložkami užívána bývají, vstupují pro tuto příčinu do třídy trvacích. Tak se opírá tvar časoslova *trhám -ati* o *trhnu -outi*; *míchám* pol. *mięszam* rus. *мѣшать* o *měsiti mísiti*; *chytám -ati* o *chytím* neb *chytanu*. Dále *skládám* vede se od protější formy *kladu*, *sbírám* od *beru*, tak také *rozmílám*, *pomáhám*, *povlákám* a j. v. O těchto přechodních tvarech však lepší najdeme příležitost zmíniti se ještě tam, kde o jednodušších za základ jim sloužících řeč bude.

3. Náležejí sem časoslova opakovací, ježto se, jak povědomo, zakončením svým *-ваю, -vám, -ваю, -ываю, -ávám, -yvam* znáti dávají; spojena pak jsouce s předložkami trpí opět ujmu ve svém opakovacím významu.

Z ohledu kmenovných časoslov této formy, t. j. oněch, o nichžto nejprvé zmínka se dělá, přede vším o přítomném čase to pamatovati třeba, že netvoří všechna svůj přítomný čas pravidelně podotčeným způsobem, aby totiž v *ам* neb *ám* vycházeti musel. Veliká část zpravuje se zajisté obrazcem při první formě vystaveným, anebo mnohá časoslova dají se dle vůle skloňovati jedním i druhým způsobem. Tak u př. časoslovo *писати* *pisac psáti* nepřipouští v žádném slovanském nářečí (vyjímajíc snad lužické) čas přítomný *писаю* neb *pisam*, nýbrž bere ho z prvního tvaru *пишу, -ешу, -еть, -емы, -ете, -ють* atd. Podobně *vázati* — *vízi* neb *kázati* — *káži*, *plakati* — *pláči* atd. Naproti tomu přísluší k časoslovu *искати* přítomný čas tak dobře ve tvaru *искаю* jako *ищу*: *získati*, *získám* a *zíšti*, p. *zyskam* a *zyszcze*, aniž se v nejmenším liší jedno od druhého svým významem. Rovněž *orati* — *orám* a *oři*, *šeptati* — *šeptám* a *šepci* atd. Ovšem ale nejsou meze v potřebování tohoto dvojnásobného času přítomného tak určitě vytknuty, aby co v jednom nářečí platnost má, též v druhých bylo běžné, ano mnohá časoslova v dávnější době, u př. v češtině, dobře obojí tvar přijímala k sobě, ač to nyní už není obyčejno, u př. *ločiu ločeš lokati*, nyní jen *lokám*; *strouži -žeš -hati* — *strouhám*, *hlozi -žeš -dati* — *hlodám*. Tak od *třepati* nám obyčejnější jest *třepám* než *třepi*, Rus od *трепать* připouští jen *треплю* *треплюсь*, a Polák bez rozdílu jak *trzepam* tak *trzepię* užívá.

K malému pocvičení chci zde ještě z vybraných od nás nářečí předložit některá časoslova, ježto hned v tomto kratším tvaru, hned v obojím jsou obyčejna v čase přítomném: *суг. зоблаж а зоблаж* (*manduco*), *колебляж -бати* (*kolébám, hýbám*), *сынаж -ати, каплж -ати, ханлж ханлати* (*хонити, chápi a chápám*), *дремляж -ати* (*dřímám a dřími -eš*) — všude zde prostředkující a neb zjemňující jakožto po retnicích; — *стенж а стенаж* (*vzdychati, č. stoni stúněš a stonám*), *орати орж, il. orjem, pol. orzę* (*ne orám, jak nám volno*); *рус. зыблю зыбать* (*houpati*), *клепаю а клеплю; щепая а щеплю* (*štípám, rozdílné něco ponětím č. štípi -u -eš*), *хромаю хромлю* (*kulhati*); *ilyr. gibati gibam а gibljem* (*č. hýbám а hýbi*), *sipati sipam а sipljem* (*syru sypám*), *rámati -am -ljem* (*hramati*), *pozyvati -vam -vljem* (*zvu zváti*); *pol. grzebię* (*hrabu hrabám*), *dybię а dybam* (*čihám*), *dłubię* (*dlabu -ám*), *drzymię -am, kapię* (*koupám*), *łapię а łapam, kaszłę* — zřídka *kaszlam, czochrzę -ram* (*čechrati, ve smyslu: česati hřebenem*), *karzę* (*kárám*); *č. drápám а drápi, klamám -mi, bublám -bli, žebrám -bři, žehrám -hři.*

Následující souhlásky, podlé obvyklého pořádku našeho, podléhají pořádku změkčování, jak jsme jej v nauce naší o souhláskovství slovanském vyložili. Tudy

Д — **жд, ж, dz, з, il. dj**: *жадаж а жаждж* od *жадати* (*žízni, prahnouti po něčem*), *страдажи а страждж*, tak i *рус. глотать — гложу, гложеть, il. glodati — glodjem, pol. głodać — głodzę, č. hlodám а hlozi*; v staročestíně vedlé *kydám* i *kyzi* (*házetí*); *il. zidati — zidjem* (*zňждж — зндати, stavěti*).

Т — **щ (шт), г. ч а щ, р. č. с, il. tj**: *метати — мещж, прятати — прятж а пращж* (*haliti, zakrývati*); *г. глотать — глотаю а глочу* (*hltati*); *il. okretati* (*obraceti*) — *okrećem а okretjem, oplétati — opletjem*; *pol. szeptam а szepcę, dreptać — drepcę* (*dreptati, drobné krůčky dělati*), *plątać* (*zamotrčati, zaplésti*) — *plątam а plącę*; *č. trestám а tresci, chlemtam а chlemci* atd. Připomenutí zde zasluhují časoslova končící se v neurčitém způsobu v *-отати* neb *-етати*, ježto odvozena jsouce od statných jmen vycházejících v *-от -ет* opět jiná prostější časoslova mají za základ, u př. *рус. трепетать -ещу* (*třásti se*), *pol. trzepiotam -iocę, č. třepetati -tám* od *třepet*, a toto zas z časoslova *třep-ati*. Dále *рус.*

хохотать — хохочу (chechtati se), щекотать — очу (lektati, i č. *lekcíce ušima* u Bratří 1570), блекотать — очу (koktati, zajíkati se); česk. *řehotati* a *řehtati* — *řehci*, *třeskotati* — *oci*, *klekotati* — *oci* aneb *klektati* — *klekci*; pol. *bełkotać* — *bełkocę* (buráceti, od *bełkot* a to od *bełkać* id.), *tarkotać* — *ocę* (chřestěti, drnkati, od *tarkot* a *tarkać* id.).

Přechod tento zubních souhlásek ale se jinačí, pakliže před nimi sikavky *z* a *s* stojí, a tehdaž obě hlásky se zhušťují: *hwizdati* — *hwizdám* a *hwiżdżi*, pol. *gwizdam* a *gwizdżę*, *hmýzdati se* (staré, nyní *hemžiti se*) — *hmýzdám* a *hmýżdżi se* (jinde *zd* nepřichází); cyr. *рыстати* (jeti o závod) — *рыщж*; r. *хлыстать* — *хлыщу* (mrskati); pol. *chwostać* aneb *chłostać* — *chłoszczyć* (též mrskati), *chrostać* — *chrostać* a *chroszczyć* (chrastiti) atd.

Prosté sikavky *z*, *s*, pak hrdelní hlásky *g*, *h*, *ch*, *k* při tvoření tohoto mimoprávidelného přítomného času přestupují v příbuzné své shuštěné sikavky *ž*, *š*, *č*: *вазати* — *важж*, *резати* — *режж*, *уєсати* — *уєшж*, *писати* — *пишж*; *строуғати* — *строуғжж*; *маҳати* — *машж*, *дыхати* — *дышж*; *локати* — *лоухж*, *плакати сь* — *плаухж сь* (plakati, bez *сь* vyplákati. Druhá nářečí rozeznávají zde takto: il. jako čes. *plakati* = flere, *izplákati* = eluere; pol. *plakać* *placzyć*, druhé *plokeć* *ploczzyć*; rus. *плачу* a *плачусь* flere, *полоскать* *полощу* eluere.) Uvádím ještě *mazati* — *maži*, *kázati* — *káži*, *skákaty* — *skáči*; pol. *pląsam* a *pląszę* (plésam, skáči), *kołysam* a *kołyszę* (hýčkati); podobně v ilyrštině: *rězati* — *rěžem*, *brisati* — *bríšem* (utíraty), *migati* — *migam* a *mižem* (mrkati), *puhati* — *pušem* (foukati), *vikati* — *vičem* (křičeti). Spojené hlásky *sk* přetvořují se v *щ* *szcz*, v češtině *št*: *искати* — *ищж*, *прыскати* (stříkati) — *прыщж* a *прыскажж*; r. *głaskam* a *głaszczyć* (hladím), *pyskać* — *pyszczyć* (rýpati, rýti); č. *pískati* — *pískám* a *píští*, *stýskati* — *stýskám* a *stýští*.

Časoslova, ježto původem svým k páté formě přináležejí, jsou, jak se už řeklo, trvacího vidu; přistupuje-li tedy k nim předložka, pozbývají svého trvacího významu a připadají ke třídě první. Tudy časoslova cyr. *сьищж* (získám, jískám), *посыплжж* (posypu —ám); pol. *podkasam* nebo *podkaszę*; *opamiętam się* (zпаматуji se); č. *oteši* nebo *otesám*, *rozhněvám*, *osedlám* atd., přestala jsou býti trvacími a tudy i přítomným časem. Potřebí-li

pak zjednati takovýmto časoslovům ve spojení jich s předložkami čas přítomný, t. j. vrátiti jim zase trvací vid jejich, nemůž se to jinak státi, leč přenešením takového časoslova do předešlé šesté formy, anebo odporen-li tomu duch jazyka neb zvyk, tedy se vzítí může i útočiště k jeho tvaru opakovacího vidu. V tom však nejdnostejně nářečí naše počínají sobě, a staroslovanský i ruský jazyk proměňují pátou formu nejraději v opakovací, český, polský a ilyrský míchaně při některých též v opakovací, při jiných ale v šestou formu. Zní tedy u př. k časoslovu *подкопати*, bud. *подкопашь* *подкопашь*, přítomný čas aneb poznovu zjednaný trvací vid cyr. *подкопашахъ* -ати, rus. *подкапываю*, č. *podkopuji* a *podkopávám*, pol. *podkopuje* a *podkopuyam*. Anebo *показати* *покажж*, cyr. *показоушъ* -окаати, rus. *показываю* -ывать, il. *pokazujem* -zivati, č. *okazují*, pol. *pokazuje* a *pokazywam*. V staroslovanské a ruštině nepodléhá převádění toto velikým těžkostem; nesnadnější však jest v češtině a polštině, poněvadž v užívání obecném hned jedna hned druhá z těchto dvou forem právo si osobila a utvrdila. Mimo to, ačkoliv tvar šestý s opakovacím videm zhusta směřovati se může, předce místem zvláště v polštině mezi oběma jakýsi subtilný rozdíl činí se v tom, že tento druhý vždy na opakování nějaké naráží. Tak u př. od *czekać* s předložkou *o* máme přítomný čas *oczekuje* a také *oczekiwam*, ano i jak v cyrilštině a češtině *oczekavam*. Ačkoliv jedno i druhé pouze trvání znamenati by mělo, předce nářečí polské ustanovuje se aspoň tak na tom, že *oczekuje* potahuje na kratší a určitější běh času, *oczekiwam* ale na delší a méně určitý, u př. *oczekuje dzisiaj list z Warszawy* a *my wszyscy oczekiwamy radość wieczną*. Což od ničeho podstatného nezávisí. K lepšímu nahlédnutí v tuto věc porozprostráním se ještě v některých příkladech:

оршъ, *дооршъ* — *доорашахъ*, *доарываю*, *doorywam*, *doorávám*.

дѣлашъ — *выдѣлашашъ*, *выдѣлываю*, *vydělávám*.

лнжж — *вылизашахъ*, *вылизываю*, il. *oblizujem* — *zivam* — *zivati*, p. *wylizywam*, č. *vylizují*.

поиграшъ — *поиграшашъ*, *поигрываю*, il. *poigravam* -ati, p. *przegrywam*, č. *prohrávám*.

Tak se převádí dále: rus. *ломать* — *уламывать*, *падать* — *спадывать*, *метать* — *пометывать* (odhazovati), *ползать* — *допал-*

зывать (přilézati); ilyr. *razčëpam* (rozštipati) — *razčëpujem -ivam -ivati*, *poskačem* — *poskakujem -ivati*, *izpitam* (vyskoumati) — *izpitujem -avam, avati*; pol. *szukać* — *poszukuję* a *poszukiwam*, *zyskać* — *zyskuję*, *wstrzymać* — *powstrzymywan* a *powstrzymuję*, *rozgadam* (vybleptati) — *rozgaduję* a *rozgadywam*; č. *makám* — *omakávám*, *motám* — *zamotávám*, *pláčí* — *oplakávám*, a zas: *žádám* — *požaduji* (samohláska se krátí), *kouši* — *přikusuji*, *maži* — *namazuji*; aneb oboje: *potkám* — *potkávám* a *potykují* (Práce, jež manželé potykují. Štítný), *kašli* — *pokašluji* *pokašlávám*, *strkám* — *postrkují -ávám*; *kopám* — *podkopuji -ávám* atd.

Poznam. 1. Připomenouti zde musíme z ohledu jazyka polského a ilyrského, že ačkoliv veliká částka těchto přenášených časoslov v přítomném času stejnou mocí užívá i šesté formy *-uje*, i opakovacího vidu *-yvam -ivam*, předce ku prvnější náležitější způsob neurčitý *-ować -owati* a tudíž i čas minulý *-ował* skoro veskrz z užívání vyšel, a toliko od druhého *-ywać -ivati* se doplňuje, jako *wyskubuję* *wyskubywać -wałem*, *zatrzymuję* *-ywać*, *zyskuję* *-iwać*; il. *izstrugam* — *izstrugujem -ivati*, *ogrebem -ati* — *ogrebujem -ivati* (ohrabovati) atd.

Poznam. 2. Zde také ještě připomenouti anebo spíše dodat musíme, co se dříve opomenulo, že trvací časoslova šesté formy, pozbyvše ve spojení s předložkami trvací své síly, opět, káže-li potřeba, z opakovacího vidu se nahražují. Předce ale štítí se větším dílem tohoto přenášení jazykové slovanští, a češtině skoro docela jest cizí, tak sice, že vždy raději trvací vid jenom zase ze prostého časoslova bere, ne pak ze složeného, u př. bud. *přezimují* nesáhá k opakovacímu pro svůj přít. čas, nýbrž přestává na prostém *zimují*. (Jako výminku uvádíme: *který se smilovává*. Bratří 1507). Polština však má v tom větší zvlášť a staví k svému *przezymuję* po boku *przezymowywam* (t. j. trávím kde zimu trvale); tak také *pracuję*, *wypracuję*, *wypracowywam*; *stosuję*, *przystosuję* (přirovnám), *przystosowywam* atd. — Také někteří tak v tom si počínají, že ze šestého tvaru opět vkládáním slabiky *ow* druhý šestý tvar vyvodí, jímž pak trvací vid se nahražuje. Tak čteme u př. ve spisech Orzechowského: *król Polskę opanowuje* (opanuje bud.), anebo jinde: *dzieła te teraz się przedrukowują*, a tak mnoho podobného zvlášť v novějších spisech.

Zdali anebo pokud tyto nám ovšem velmi neobyčejné formy souhlasí s mluvou obecnou, s jistotou pronesti nemohu.

Čtvrtý tvar.

—ИТИ	—ѣ (ж)	—ИТЬ
—ИТЬ	—ю (u)	—ИТЬ
—iti	—im	—ih
—ić	—ię (e)	—iŃ
—iti	—ím	—il.

Tvar čtvrtý jest nejúrodnější půda slovanských časoslov a jejich se rozvíjení; daleko menší částka jest těch, ježto by ze tří nižších, totiž z 1. 2. a 3. tvaru vznik brala a z nich se vyváděla. Skoro všechna ale rozmanitým způsobem postupují do formy páté a šesté. Především tedy opět některé zvláštnější věci ku přehledu přivesti si musíme, týkající se formy této:

1. Časoslova vznikající v tomto tvaru čtvrtém jsou jedním dílem původní, velikým dílem ale také z jiných částek řeči odvozena: a) *prositi, hojiti, chybiti, činiti, chýliti se, nutiti, tupiti* atd.; b) *zvoniti, děditi, kouřiti, brousiti, viniti*, — s proměnou hrdelních hlásek v sikavky: *sloužiti* (sluha), *množiti, hřešiti, sušiti, močiti* (mok) atd.

2. Pozornost obrátiti třeba na čas přítomný a jeho skloňování. Dle známých nám už koncovek osobních u př. časoslovo *хранити* (servare, tueri, nutrire) čas ten v nářečích našich takto vede:

хранѣ	—ИШИ	—ИТЬ,	—ИМЪ	—ИТЕ	—ИТЬ
храню	—ИШЬ	—ИТЬ,	—ИМЪ	—ИТЕ	—ЯТЬ
chronię	—isz	—i,	—imy (im)	—icie	—ią.

V jazyku českém a ilyrském bychom obdobně tomu nadíti se měli, že první osoba zníti bude *chráni* neboli *chráníu*, a kdo v starší památce jazyka českého nahlédne, shledá skutečně dokladův hojnost, že nezněla jinak. Jakož jsme ale při páté formě viděli, že jazyk český, ilyrský a polský nosové *ѣ* na souhlásku *u* převedl, tak to činí jazyk český a ilyrský (ne však polský) i v této čtvrté a též ve mnohém s ní se shodující třetí formě, bera místo původního *u* neb *i* plnější zakončení *ím*. Tudy ve příkladě nadzminěném ilyr. *ranim, -iš, -i, -imo, -ite, -e*, a česky se zachováním prosodické délky: *chráním, -iš, -i, -ime, -ite, -i*. V třetí osobě jednot. a množn. neznamená se tuto rozdíl žádný;

za starodávna končila se třetí osoba množn. v *á*, tedy *chrániá* jak Slováci podnes mluví, a jak u př. v Král. Rkp. stojí mimo jiné: *chorúhvi na most sbori vraziá*. Tak prosté a pravidelné bývá skloňování, i když kmen časoslovní v jinou tekutou hlásku anebo v samohlásku se končí, u př. *хвалиж*, *дѣлиж*, *мериж*, *твориж*, *талиж* (celo), *строиж* (paro). Zní-li na konci kmene zhuštěná síkavka *ž*, *š*, *č*, tedy skoro veskrz vychází ze sourodne své hrdelnice, která jak známo před měkkými samohláskami podstatu svou ztrácí: *прашж* od *прахъ*, *оуѣж* od *оука* atd. Ve tvaru pátém se okázalo, kterak v obrazci onom druhém neboli kratším jazyk cyrilský, ruský a ilyrský retní hlásky zjemňuje přidáním tekutého *л*, a skloňoval se přít. čas od časoslova *клепати* — *клепаж* a *клепалж*, *клепалешн*, *клепалеть* atd. Toto vkládání tekutého *л* po dotčených hláskách přichází také ve formě čtvrté a třetí, a však ne jako tam ve všech osobách, leč toliko v první, u př. od *ловити* — *ловлаж* *ловнишн*, *ловить* atd., *любити* — *люблаж*, *любити* — *люблаж*, *гоубити* — *гоублаж*, *стѣпнѣти* — *стѣплаж*, *излоубнѣти* — *излоублаж* (vyloupati), *глоубнѣти* — *глоублаж* (žertovati, posmívati se), *крѣмнѣти* — *крѣмлаж* atd. Tak i rus. *люблю*, *любишь* atd.; ne ale ilyr. *ljubim*, *terpim* atd. — Vyzvukuje-li kořen časoslov v zubní hlásky *d*, *t*, a pak v prosté síkavky *z*, *s*, nastane též v první osobě přiměřené těmto zvukům změkčení a zhuštění, způsobem tím jak každému nářečí vlastní jest. Což v příkladech takto se ukazuje: *сѣдити* — *сѣждж* *сѣдишн* atd.; r. *судить* — *сужу* *судишь*; p. *sądzić* — *sądze*; staroč. *súditī* — *súzi* *súdiš*; il. *sudim* *sudiš*. — *сытити* — *сыщж* *сытишн* atd.; r. *сытить* — *сычу* *сытишь*; pol. *syce* *syćisz*; staroč. *syćī* — *syćiti*; il. *sitim* — *sititi*, — *мьщж* *сѣ* — *мьстнѣти* *сѣ*, p. *mścić* *się* — *mszczę* *się*; *грознѣти* — *грожж* *грознишн*, r. *грожу* — *грозить*, p. *groźę* — *grozić*; *огласнѣти* — *оглашж*, strč. *hláši* — *hlásiš*, pol. *ogłosić* — *ogłoszę*. Spodobňování hlásek vztahuje se v polštině i na předposlední samohlásku, jako *zagwozdzić* (hřebíkem zatlouci) — *zagwożdżę*, *zagnieżdzić* (vhnízdiť se) — *zagnieżdżę* a p.

3. Časoslova tvaru čtvrtého, jsouce z největšího dílu přechodná neboli činná, mají též až na nemnohé výmínky veskrz do sebe povahu trvacích. Která však tuto se vyjímají, jsou časoslova jednodobá aneb ukončená, jako: *стрѣлнѣти*, *хопнѣти*, *хытнѣти* a *хвѣтнѣти* pol. *chwycić*, *поустнѣти*, *вратнѣти*, *коупнѣти*; dále č. *lapiti*,

strčiti, mrštiti, stoupiti, skočiti, hoditi, chybiti, kročiti; dále pol. *trącić* (dotknouti se), *trafić, czepić* (nastrčiti, uváznouti), *ruszyć* (hnouti); č. však *rušiti* jiný smysl majíc jest trvací. Všech tedy takovýchto jednodobých časoslov jest něco přes dvadcet. Složená pak, jako *ударити* (udeřiti), *разорити* (rozkotati, vyvrátiti), *посетити, navštívití, uzdravití, uzdrowić* a jiných takových více, jsou už proto ukončená, poněvadž s předložkami složena jsou, ačkoliv co prostá vyšla docela z užívání. Druhou výminku činí několik pohybování znamenajících časoslov této formy, ježto jsou opětovací, jako *водити, возити, ходити, ездити*, o nichžto při prvním tvaru řeč bude.

4. Ješto časoslova čtvrtého tvaru skoro vesměs do počtu trvacích náležejí, jest nám dále skoumati, kterakým způsobem ve slovanských nářečích zase z nich vyvozují se časoslova opětovací. Kterak opakovací se vůbec utvořují, o tom už dříve co potřebí bylo povědělo se. Opětovací zas vid nikde jinde uložiti se nedá, leč v některé z vyšších forem, totiž buď v páté buď v šesté. A v tomto kusu se nářečí naše znamenitě dělí od sebe, že v jedněch opětovací vid nejvíce v pátém tvaru si libuje, v jiných zas raději k šestému se kloní, ano mnohým časoslovům i jeden i druhý po libosti se pouští. Ustanovíme-li v tom ohledu pravidlo nějaké, tedy jest to, že v cyrilském a polském jazyku opětovací vid větším dílem k páté formě připadá, řídčeji k šesté; v češtině zas naopak šestá forma před pátou zvláště v nynější době si osobila přednost. Ruský jazyk vzdaluje se poněkud i páté a tím více šesté formy, a utíká se v této potřebě k vidu opakovacímu končícímu se tu v *-ываю -ывать (-иваю)*. Plynština beze všeho patrného rozdílu v smyslu v nejmnostších případech užívá jak prostého opětovacího, tak i opakovacího vidu, vždy dle formy páté. — Při tvoření opětovacích na základě čtvrté formy na tyto věci ohled bráti sluší:

a) Všecka opětovací časoslova odvozují se bezprostředně z první osoby přítomného času; berou tedy v sebe všecky ony proměny souhlásek, o nichžto jsme se málo před tím byli zmínili. Není jiného prostředku, leč vše to, co předběžně v theorii zde předesláno, k lepšímu vyrozumění dostatečnými prokázati příklady. Vezmouce pak vždy ku pomoci náš mateřský jazyk, brzo se pře-

svědčíme, kterák v češtině zobyčejněla šestá forma před pátou. Tak syr. od ставити ставамъ — ставати ставамъ, a od tohoto opětovacího dále opakovací поставивати; ванити (barviti, od ванъ barva) — ованамъ (*obarvuji*); мѣнити — прѣмѣнамъ (*proměňuji*, *przemieniam*); хоуити (*tupiti*) — похоуамъ (*potupuji*, *potępiam*); варити — заварамъ, орак. заваривамъ (*zavaruji*, strč. zavářím, p. *zawarzam*); оубѣдити (přesvědčiti) — оубѣждамъ, оубѣждамъ (*prędsvědčuji*, *oświadcze -czam*); прѣтити (hroziti, zakázati), прѣцъ — за прѣцъ, орак. за прѣцъ, орак. за прѣцъ; разити — поразамъ (*porážím* i *porażę*); окъсити (*okusiti*) — окъшамъ (*okuşuji* a *okouším*). Jak se už řeklo přistupuje jazyk polský velmi blízko v utvořování tomto k staroslovanskému a téměř s ním splývá. Vezměme i z něho doklady některé: *przyczajić się* — *przyczajac się* (*shrbiti*, *schou-liti se*), *bawić* (*zadržeti*) — *zabawiac*, *wabić* — *przywabiac*, *udoskonalić* — *udoskonalać* (*zdokonaliti -ovati*), *rozszerzyc* — *rozszerzacz*, *urządzić* — *urządzać*, *puścić* — *puszczać*, *zjścić się* — *zjiszczac się* (*uskutečniti se*), *dłużyć się* — *zadłużać się*, *nastreczyc* — *nastreczac* (*poskytnouti*) atd. — V ruštině jen skrovnější počet časoslov podržel tento způsob tvoření opětovacích, jako: явить — являть, объявляю; углубить (*pohřížiti*) — углублять, прямить (*přímiti*) — выпрямлять, мѣрить — намѣрять, родить — рождать, святить — освящать, гасить — загашать, сообщить (*sděliti*) — сообщать atd. Větší díl však časoslov nahraňuje svůj opětovací vid opakovacím a tím jej nějak doplňuje. Tak u př. таить přechází hned v утаивать утаиваю, kteréž ale totéž platí co cyrilské pravé opětovací оутаямъ neb polské *utajam*. K časoslovu сушить přistupuje осушивать -аю, nikoliv осушать jako polské *osuszam* neb české *osušuji* a *osouším*. Touže měrou платить — выплачиваю, калить (n. p. ocel) — закаливать, палить — выпаливать, выпучить (*skleňouti*) — выпучивать a j. v. Při některých pak obojí způsob udržel se v stejné váze: прибавить -влю — прибавляю a прибавливаю -ать, огорчить — огорчать a огорчевать. Touže téměř cestou dáva se i jazyk ilyrský, chýle se hned k tomu hned k onomu tvaru a nejčastěji obojí bez rozdílu připouštěje: *propustiti* — *propuštati -štam*, *stupiti* — *ustupati*, *izplatiti* — *izplatjati*, a zas *napuniti* (*naplniti*) — *napunjavam*, *napunjivam* aneb *napunjujem*; подчинити се (*podrobiti se*) — подчинявамъ се — нуюемъ се, *ukrępiti* — *ukrę-*

pljavati, tišiti (pozbaviti) — *tišavam* nebo *tišujem*, *dověřiti* — *dověřivam* a *dověřujem* atd.

b) Jak jsem už dříve podotkl, dává se náš jazyk český svou vlastní cestou při utvořování svých opětovacích časoslov od třídy čtvrté. Zakončení staroslovanské *am ac* páté formy jest mu nejnepříležitější, poněvadž, jak jsme skoro ze všech dříve uvedených příkladův poznati mohli, se samohláskou *a* všude měkký přidech totiž *j* se víže, kteréžto změkčené *a* ale nikterak v jazyku našem se udržeti nemůž, nýbrž v prodloužené *i* přeskakuje. Nezbývá tedy nic jiného, leč aneb změkčenou tuto samohlásku *a* tvrdě pronášeti, jak to u př. se děje v časoslově *mluviti* a *vymlouvám* naproti polskému *wymawiam*, *lepiti* — *lépám* (cyr. *лѣпнѣти* — *прнлѣпнѣти*, pol. *przylepiam*), *připodobniti* (Štítný: *připodobnám -aju*) a *připodobám*, *chlubiti se* — *vychloubám se*, *hlásiti* a *hlásám* (ogłaszać) a n. j., anebo seslabiti ji v užší samohlásky *i* a *e*. Pak vyrovnává se naše *napájím*, *napájel*, *napájetí* pol. *napajam -ac -at*, kde všude pravější a slovanštější samohláska *a* vyniká a se udržuje. S proměnou touto charakteristického *a* v užší hlásky potkáváme se všude a už v nejstarších písemných památkách našich, jedva že základní onen zvuk v několika málo místech ještě proskakuje, jako u Štítného: *přispárá svoj milostí; ó bych se byl nenarázal* (nezroval). Ano i když místem skloňování se ještě nestahuje, už *a* se změnilo: *porúčeju duch mój; rozprávěji s vámi*. Ješto tedy přehlasené skloňování toto v přítomném čase páté formy české *napájím -íš -í, -íme -íte -ejí* zevnitřně velice jest podobné základní své čtvrté ano i třetí formě, potřebí jest tím více významu vnitřního šetření a pokud možná ohled bráti na ostatní nářečí naše. (Pokárání hodna jest nedbalost a neumělost některých spisovatelův z ohledu třetí osoby množníka: *oni honějí, oni shání, plašejí se, utratějí* a *zas utrácí*; třeba tu rozkazovacím způsobem se řídit: *hoň*, tedy *honi*; *sháněj* — *shánějí*.) Toho druhu opětovací jsou: *stavěti* od *staviti váleti*; *valiti*, *smýšleti*: *mysliti*, *probouzeti*: *probuditi*, *uklízeti*: *ukliditi*, *vraceti*: *vrátiti*, *pouštěti*: *pustiti*, *urážeti*: *uraziti*, *věšeti*: *věsiti*, *poroučeti*: *poručiti* a mn. j. Zákon proměny kmenovní samohlásky a souhlásky, jak se v těchto příkladech jeví, byl už dříve vyložen, a zde podotknu jenom ještě, že obměna ta

souhlásek, jak později ještě se okáže, také na trpné příčestí též čtvrté formy se vztahuje, jako *roditi* — *rozen*; *mastiti* — *maštěn*, *kaziti* — *kažcn* atd. — Předce však daleko větší počet časoslov této formy nedá se jinak v opětovací vid přetvořiti leč přenešením do formy šesté, „a při tomto ustavičně ještě trvajícím kolotání se jazyka našeho nic to nemůž divného býti, že při některých časosloveh obojí tvar, i pátý i šestý, vedlé sebe v stejné moci stávající každému dobře jsou srozumitelný. Když u př. od časoslova *souditi*, *přisouditi* (obdobně cyr. *присуждаю*, rus. *присуждаю* neb pol. *przysądzam*) velmi dobře i v češtině dá se mysliti opětovací *přisouzím*, ano v staré době i takto se nalézají, předce nyní už vyšedši z obyčeje od mnoha věkův postoupilo místo známé formě *přisuzují* *přisuzovati*. Naproti tomu od časoslova *tratiti*, *utratiti* rovně jest běžná i pátá *utrácím* i šestá forma *utracují* beze změny ve smyslu. Tak to shledáváme i při časosloveh jako *platiti* — *spláceti* a *splacovati*, *sporiti* — *přispářeti* a *přispořovati*, *ostuditi* — *ostouzeti* a *ostuzovati*, *uděliti* — *udileti* a *udělovati*, *vystoupiti* — *vystoupati* a *vystupovati* a mn. j. — Jinák zas možný bývá přechod jen k šesté formě, jako: *tajiti* — *zatajovati* (ne *zatájím*), *vysloviti* — *vyslovovati*, *patřiti* — *spatřovati* (pol. *przypatrzam się* a zas *upatruję*), *ploditi* — *zplozovati*, *hызditi* — *ohызduji*, *světiti* — *posvěcuji*, *zanítim* — *zaněcuji*. Zas ale k vůli libozvuku od *pečetim* — *zapečeťuji*, od *cítim* — *pocitují*. Dále: *ujistiti* — *ujišťovati*, *hroziti* — *pohrožovati*, *kvasiti* — *nakvašovati*, *učiti* — *vyučovati* atd.

Připomněl jsem už při šesté formě, že časoslova k ní přináležející dvojího jsou způsobu a původu, totiž přímo v ní vznikající, odvozena jsouce od jiných částek řeči, jako *hodovati*, *zimovati*, *mudrovati* atd., anebo že z jiných nižších forem do ní přecházejí, a sice, jak jsme zde pozorovali, hlavně ze čtvrté formy, zvláště v češtině. Dle tohoto dvojího rozdílu buď tratí za přistoupením předložky v prvním případě časoslovo svůj trvací vid přejdouc do třídy první, anebo proměňuje se v druhém případě v trvací, náležejíc tudy v třídu druhou. V jazyku ilyrském však dvojí tento rod časoslov jest i zevnitřně snadno rozeznati. Vzniklá ona časoslova v šesté formě končí totiž jak všude jinde tak i zde neurčitý způsob v *ovati* neb *evati*: *tugovati* (truchliti, naříkati) *tugujem*, *bolovati* (stonati),

vojevatí, bičevatí atd. Převáděná zas z jiných forem, zvláště ze čtvrté do šesté, přijímají v neurčitém způsobu *ivatí*: od *zapisatí* — *zapisujem zapisivatí, naměstiti* (ustanoviti) — *naměštjujem naměštjivatí, pobuditi* — *pobudjujem pobudjivatí, hladiti* — *zahladjujem zahladjivatí*.

c) Ještě nám pozastaviti se málo při časoslovec oněch jednodobých, jež jsem byl dříve skoro vesměs zejména uvedl. Tato, jak známo, přejitím ve formu pátou stávají se opětovacímí, a však přistoupením předložky k nim netratí sice svého opětovacího významu, leč přijímají povahu času budoucího: *střelím* — *střílím, vystřílím*. A zde opět vidíme, kterak jazyk z hojnosti své vždy nějak užítkovati umí; maje totiž na vůli sáhnouti i k šesté formě, činí to ovšem, ale převedené do ní časoslovo tratí smysl budoucího času a stává se přítomným v úplném trvacím vidu: *vystřílím* bud. — *vystřeluji, rozstřeluji* přít. — Jiná slovanská nářečí však v této potřebě místo šesté formy raději volí opakovací *-ivatí*. Podobně tvoříme v jazyku našem: *strčím* — *strkám, nastrkám, nastrkují*; *lapím* — *lapám, zlapám, polapují*; *chopím* — *chápám, vchápám se, uchopují*; *chytím* — *chytám, pochytám, zachycují se*; *skočím* — *skáči* neb *skákám, vyskáči, vyskakují*; *hodím* — *házím, vyházím, vyhazují*. Ale ne všecka naše jednodobá časoslova řídí se touto obdobou, ano při jedněch přenášení do páté a šesté formy není zároveň obyčejno, při druhých zas předložka působení svého jaksi pozbývá: *pustím* — *pouštím* a *vy-pouštím* (bud. leč ještě s jednou předložkou: *povypouštím*); *vrátím* — *vracím, odvracím* a *odvracují* (stejně); *koupím* — *kupují, odkupují*; *chybím* — *chybují, pochybují*; *stoupím* — *stoupám, odstoupám, odstupují*; *kročím* — *krácím, vykračují si* (též: oni náhle z života *vykročují*. Sixt.).

d) Zmíniti se posléz také musíme o proměně kmenovní samohlásky, týkající se přede vším samohlásky *o*, a sice hlavně v jazycích cyrilském, polském, českém a ilyrském. Převádí-li se časoslovo totiž ze čtvrtého tvaru v pátý, tedy *o* stojící ve kmenu časoslovním před poslední souhláskou přehlasuje se pravidelně v *a*. Na toto příbuzenství byla už pozornost naše vedena předběžně v nauce o samohlasenství. Vyměněné toto *a* udržuje se pak i v opakovacím vidu, kdekoliv se zakládá na opětovacích

páté formy. O tom některé příklady: *присконти — присклѣти, локити — оулавлѣти, оулавлѣвати; дробити — раздразблѣти, разорити* (rozkotati) — *разарѣти, родити — рѣждати, просити — прашати* atd.; il. *roditi — radjati, umoliti — umaljati, nasloniti — naslanjati* (podpírati); pol. *strojić* (v nepořádek uváděti) — *rozstrajać, trwożyć* (lekati) — *zutrważam, robić — narabiać* (nadělati), *przysposobić* (zříditi) — *przysposabiać, wyswobodzić — wyswobadzać* (ano **wyswabadzać*), *roztoczyć* (rozestřítí, rozliti) — *roztaczać*. Pojić a *krojić* opětovací má buď *napajam, przykrajam*, aneb *napawam, przykrawam*, tedy anebo s jemným anebo s hrubějším příděchem. Touže měrou dává i český jazyk od *kojiti — přikájeti; točiti — roztáčeti, roztáčívati; kropiti — skrápěti, zvóniti — vyzváněti, voziti — vyvážeti, kotiti — káceti* atd. V ruštině zůstává o pevné a teprv v opakovacím vidu přeskakuje v *a*: *ломить — ломать, проламывать; бросить (hoditi) — бросать, забрасывать; выморить (hladem vymoriti) — вымаривать; zase ale огорчить (rmoutiti) — огорчать, огорчевать* atd. — Předce ale pravidlo o této proměně není nikoliv tak pevné a všeobecné, aby některým výmínkám podléhati nemělo, zvláště tehdaž, když by proměnou samohlásky význam kmene nějak porušiti se měl anebo s jiným se setkati. Tak u př. nevede se v polštině od *wysłowić* opětovací *wysławiać*, ale *wysłowiać*, pro rozdíl vedlé běžícího *wysławić*. Rovněž cyr. *обожити* (zbožniti) má jenom *обожати*, od *поросити — порошити* (v polštině ale předce *poraszać*), a tak i v ruštině od *своить* opakovací *присвоивать* (přivlastňovati). *солить — засаливать* (*nasolovati*); neboť *засаливать*, od *сало*, znamená sádlem potírati, špikovati; *ссорить, поссоривать* (rozdružiti, povaditi) a n. j.

Vzhledem na mateřštinu naši, kde prosodická délka samohlásek přísně se váží, ještě to podotknouti sluší, že přechodem ze čtvrtého tvaru v pátý krátké samohlásky kmenovní se dluží, což také na *á z o* pošlé se vztahuje: *saditi — sázeti, kaliti — káleti, provoditi — provázeti, zkusiti — zkoušeti, nutiti — ponouceti, rozštěpiti — rozštěpati, mysliti — přemýšleti* atd. Dlouhá samohlásky čtvrté formy podržuje svou délku: *krátím — ukrácím, stoupím — stoupám* atd.; jediné, pokud vím, padá v krátkost ve *vrátím — vracím a mlátím — vymlacím*. Běre-li se ale opětovací ze šesté formy, tehdy samohlásky se nedlouží, ano pozbývají

časoslova dlouhou slabiku, již ve čtvrté formě jsou měla: *povážím* — *považuji*, *vyloudím* — *vyluzuji*, *nařídím* — *nařizuji*, *shromáždím* — *shromažduji* atd.

Třetí tvar.

Tvar třetí může poněkud býti považován co prostředník mezi čtvrtým a pátým, maje ve skloňování s oběma cosi společného a hned k tomu hned k onomu více se kloně. Vnitřní svou povahou různí se ale časoslova této formy docela od oné čtvrté, skoro veskrz náležejíce do počtu středních neboli nepřechodných, kdežto onano, jak jsme pozorovati mohli, z většího dílu podstatu činných mají do sebe.

Základní obrazec třetího tvaru jest tento :

-ѢТИ	-ѢЖ	-ѢНЪ
-ѢТЬ	-ѢЮ	-ѢЛЪ
-ѣти	-im	-ěh
-ieć	-ieje	-iaŕ (ieli)
-ěti	-ím (ěji)	-el.

Vzhledem na způsob neurčitý a jím se spravující čas minulý srovnávají se sice všechna časoslova tvaru tohoto vespolek; leč ohledem na čas přítomný vyskytuje se podstatný rozdíl, za kterýmžto dvě vrstvy se činí odchylnými se dokonale od sebe. Jedna částka totiž časoslov k této formě náležejících řídí se v přítomném čase dle vzoru jak jsme jej právě naznačili; druhá pak shoduje se zcela se skloněním čtvrtého tvaru, t. j. nastalo v obou stejnou měrou stažení neb splnutí samohlásek v jednu. Tak u př. časoslova **ОНѢМѢТИ ОНѢМѢНЪ**, **ЗВЕНѢТИ ЗВЕНѢНЪ** náležejí patrně k jednomu a témuž tvaru, leč skloňování jejich v přítomném čase odstupuje velice od sebe; onoť jde takto: **НЕМѢЖ**, **НЕМѢЮЩИ**, **-ѢТЬ**, **-ѢМЪ**, **-ѢТЕ**, **-ѢТЬ**; druhé naproti tomu zní: **ЗВЕНѢЖ**, **-НИИ**, **-НТЬ**, **-НИМЪ**, **-НТЕ**, **-НТЬ**, tedy zcela ve způsobě čtvrtého tvaru. Rozdíl však mezi oběma snadno jest nalézti, neboť onano prvnější patří v tu třídu časoslov, jež začínavými neb stavoměnnými (inchoativa) nazýváme. Pro obojí druh ten uvedeme napřed něco příkladův z nářečí našich: a) **СРѢБѢТИ СРѢБѢЖ** -**БИИИ** atd. (rmoutiti se, moerere), **КЫПѢТИ КЫПАЖ**, **ШОУМѢТИ ШОУМАЖ**, **МИРѢТИ МИЖ**, **КЕЛѢТИ КЕЛЖ**, **ЗРѢТИ ЗРЖ**, **ВИДѢТИ ВИДЖ** -**ВИИИИ**, **ГЛАДѢТИ ГЛАДЖ**, **ЛЕТѢТИ**

лещъ летиши, вѣтъти вѣтъжъ, вистѣти вистъжъ вистиши; po shuště-ných pak sikavkách místo ѣ sourodná prostá samohláska *a* následuje: дрѣжати дрѣжахъ дрѣжъ, слышати слышъ, зкоуѣати зкоуѣжъ, трецати трецъжъ (praštěti). — *b*) тъмнѣти тъмнѣжъ, старѣти (senescere), охромѣти, осирѣти, пѣхатлѣти (obsignare, pečetiti), оубоузѣти (chudnouti), говѣти (ctiti, postiti se), вогѣти (tloustnouti, boptěti, turgere), одомѣти (odolati, přemoci), зрѣти зрѣжъ (zrati). — Se staroslovanštinou souhlasí v tomto tvaru nejdokonaleji ruština, jako: *a*) шипѣть шиплю шипишь atd. (sipěti), гремѣть гремлю (hřmíti), смотрѣть смотрю (patřiti), обидѣть обижу обидишь atd. (ukřivditi, uraziti), снабдѣть снабжу (těžce dýchati, supati), бѣжать бѣжу, жужжать жужжу (bzučeti), молчать молчу, верещать верещу (vřeštěti, kvíletí). Jediné кишу (hemžiti se) běře místo кишать — кишѣть. *b*) коснѣть коснѣю (váhati, prodlévati), радѣть (pečovati), блѣднѣть, густѣть (tloustnouti), молодѣть (mladnouti), червивѣть, жалѣть (litovati), каменѣть, дичать neboli дичѣть (divočeti) atd. — V polštině udržuje se vždycky ѣ v neurčitém způsobě, v minulém zas čase, následuje-li hrubé *č*, v širší *a* se mění: *a*) świerzbieć świerzbiał świerzbieę, drzeć drzę (trásti se, teteliti se), cierpieć cierpieę, brzmieć brzmię (zníti, zvučeti), woleć wolę (voliti, t. j. radší chtíti, malle), musieć muszę, wisieć wiszę, krzyczeć krzyczę, ujrzeć ujrzę (místo *uźrzę*). *b*) dnieć dnieje, bieleć bieleje, słupieć słupieje (osłupěti hrůzou), wywietrzeć wywietrzeje (zvětrati), zmaleć zmaleje (scvrknouti), plesnieć plesnieje (plesnivěti), gorszeć gorszeje (zhoršovati se), tanieć (laciněti), meźnieć (mužeti), kręgleć kręgleje (kulatěti), niemczeć niemczeje (němčiti) atd. — Jako se to ve čtvrtém tvaru děje, končí se i zde v jazyku českém první osoba přít. nyní vždy v *ím*, neurčitý způsob a min. čas podržuje vždy *ě* (*e*): seděti seděl — sedím. V starém jazyku našem bylo *sěděti sědal* neb *sědiách, sězi (sěziu) sědiš* atd. Na velikou ujmu určitosti zachopilo náš jazyk také stahování samohlásek v časoslovech začínavých a uvedlo je na stejný obrazec s ostatními středními, tak že jenom třetí osoba množníka ještě svůj plný východ *ěji* zachovává. Časoslovo *bujněti* má tedy místo starého *bujněju*, *bujněješ*, *bujněje* atd. — *bujním*, *-íš*, *-í* atd. — V starém jazyku našem, jakož jsem řekl, vynikal rozdíl ten lépe a plněji, anof s jedné strany místo

slyším se říkalo *slyšiu*, tak též *přidržíu sie*, *vizi*, *muši* atd., s druhé zas místo *umím* — *uměji*, místo *plesniví* — *plesnivěje*, místo *omdlím* — *omdleju*, *oběleju* (dealbabor) atd., ještě ve spísech 14. a 15. století se nachází. — Stůj nám to opět za důvod, kterak druhy nepadno jest v jednotlivých nářečích bez předběžného srovnávání s celkem bezpečnou sobě raziti dráhu. Tak bychom dle zevnitřní podoby ovšem žádného v nynějším jazyku našem nenašli rozdílu mezi začínavými u př. *tupěti tupěl tupím* (hebescere), aneb *ochroměti -ěl -ím* a mezi opětovacími *potápěti -ěl -ím* aneb *doprovázeti -el -ím*, berouce ohled na pouhé skloňování; a však pohlédneme-li na jiná slovanská nářečí, hned se nám věc ta v jiném světle okazuje, aniž potřebí pouze prohlížeti k vnitřnímu slov těch obsahu. Jak veliká jest rozdílnost v původu obého skloňování, na oko cyrilština okazuje neb polština: *тѣпѣти тѣпѣжъ*, *тѣпѣцъ тѣпѣежъ*; *охромѣти охромѣжъ*, *охромѣецъ охромѣежъ*, a zas *потѣпѣти потѣпѣжъ*, *потѣпѣицъ потѣпѣамъ*, *провѣждати провѣждѣжъ*, *провѣждѣцъ провѣждѣамъ*. — Ilyrský jazyk rovně tak jako český ve formě této ochuděl, anof přítomný čas v obojí případnosti taktéž se skrácuje: *děřim*, *skěrbim* (sužují se), *visim*, a zas: *tamnim taměti*, *poblědim -ěti*. Mimo to význačné *ě* neurč. způs. přeskakuje dílem v širší *a* dílem též v užší *i*: *ležati ležah*, *slišati a slišiti*, *viditi vidio sam*, atd.

Ku třetí formě nyní některá zvláštní připomenutí připojíme:

1. Mezi třetí a čtvrtou formou ten poměr se jeví, že mnohá časoslova, přejdouce z této do čtvrté, z nepřechodných tudíž přechodnými neboli činnými se stávají. U př. cyr. *тлѣти тлѣжъ* (trouchniti, t. j. činiti aby práchnivělo) jest přechodné činné časoslovo; *цѣлѣти -лѣжъ* (hojiti se), *цѣлѣти -лѣжъ* (hojiti, léčiti, *рана цѣлѣеть*, *лѣкаръ цѣлѣть*); *слабѣти -блѣжъ*, *слабѣти -блѣжъ*, *блѣбѣти -лѣжъ* (albescere), *блѣбѣти -лѣжъ* (albare); *богатѣти -тѣжъ* (ditescere); *богатѣти -цѣжъ* (ditare, locupletare); *мрѣтвѣти -вѣжъ* (odumírati), *оумрѣтвѣти оумрѣцѣлѣти* (mrtviti); *поустѣти -тѣжъ* (pustnouti), *споустѣти споустѣжъ* (strč. *spustiti* = v spoustu přivesti, pol. *spustoszyć*); *бѣснѣти* a *бѣснѣти* a j. v. Příkladův i v jiných nářečích najde se dostatek bez obtíže. Začínavým časoslovům kromě této třetí stojí ale také druhá forma *нѣжъ нѣти* k službě, a mnohdy jedna s druhou po libosti se střídá. Tak u př. jedno a též jest

cyr. і слабѣж і слабнж, ослабѣти і ослабнѣти, pol. *ogłuszeć* anebo *ogłuchnąć*. V jazyku českém při těchto časoslovech druhé formě z té příčiny nyní přednost se propůjčuje, poněvadž ve skloňování přít. času rozdíl se tratí mezi středním časoslovem třetí formy a činným čtvrté, anoť stejně znějí. Neboť u př. *chladiti* činné, t. chladným činiti, má přít. čas *chladím*, a *chladět* střední, t. chladným se stávati, opět jen *chladím*; pročež místo druhého raději tvar *chladnu chladnouti* volíme. Tímže způsobem staví se vedlé *mladiti* — *mladnouti*, neobyčejnoť nám *mladěti* jako cyr. *младѣж* — *ѣти* anebo rus. *молодѣть*; dále *řediti* a *řednouti*, *sladiti* *sladnouti*, *bohatiti* *bohatnouti*, *hustím* *houstnu*, *hasím* *hasnu* atd. — Čosi zvláštního má do sebe v tomto ohledu jazyk polský, kterýž též nezřídka obojí tuto formu připouští; a však i novou ještě ostatním slovanským nářečím docela neznámou formu na světlo vyvozuje smíšením v jedno druhé a třetí formy. Činné *twardzić* (tvrđiti) u př. má vedlé sebe pravidelné začínavé *twardzieć* *twardzieję* a také *twardnę* *twardnąć*, leč stejného smyslu a významu jest nad to i třetí, totiž *twardnieć* *twardnieję*. Podobně nalézá se také *cierpnę* a *cierpnieję* (trpěti neb trpnouti), *słodnę* a *słodnieję*, *blednę* a *blednieję*, *młodnę* a *młodnieję*, *chłodnę* a *chłodnieję* a n. j.

2. Pozornost obrátiti musíme k některým zdánlivým a také skutečným odchylkám, jimž některá časoslova v tomto tvaru podléhají. Sem náleží: a) že jednoslabičná časoslova v češtině význačné *ě* způsobu neurčitého dlouží, tedy v *í* proměňují: dní dniti, mžiti (od *mhlā*), tmíti se, sníti se, hřmíti; p. *grzmieć* jest staženo ze starosl. *гремѣти* il. *gǫrměti*, *гремнѣть* hřmí atd. b) Časoslova *стоѣти* *стоѣж* a *боѣти* *са* *боѣж* *са* náležejí též ke tvaru třetímu; neboť širší *ѣ* v neurčitém způsobu místo *ѣ* mýliti nás nemůže, ješto proměna tato samohlásky s duchem slovanské mluvy docela se shoduje. V češtině a polštině nastoupilo opět splynutí hlásek *bāti se* *bāl se* *bać się*, *stoję* *stać* *stāti* místo původního *bojeti se*, *stojeti*, jak posud Lužičanům známo jest *bojeć so*, *stejeć*. — c) Jakož v češtině vůbec osoba první v souhlásku *m* se končí, činí to i Polák výminečně v případech některých, u př. cyr. *оумѣж* *разоумѣж* zní staženě *umiém* *umiész*, *rozumієм*, místo *смѣж* *смѣти* — *śmiem* *śmieć*, a pravidelné cyr. a rus. *нмѣж* *нмѣти*

obdrželo v polštině a češtině čas přítomný zcela k pátému tvaru podobný: *miec míti* — *mám máš má* atd., v staročeském s kmenovným *i* přeshlým v *j*: *jmám jmáš*, kteréž posud ve statném *jmění* (iměnie) se udržuje; ilyr. *imati*, *imam* neb *imadem*. d) K časoslovu *вѣдѣти* *wiedzieć* měli bychom se nadáti přít. času *вѣждѣ* pol. *wiedze*, tak asi jako má *вѣдѣти* *widzieć* *вѣждѣ* *widze*; leč slovanská mluva osobila si zde zcela nepravidelný přítomný čas, a sice skloňuje cyrilský jazyk *вѣмь*, *вѣси*, *вѣсть*, *вѣмы*, *вѣсте*, *вѣдѣть*. Jak patrně, shoduje se částečně s pomocným časoslovem *ѣсмь*. V polštině a češtině přiléhá skloňování už blíže k třetí formě: *wiem*, *wiesz*, *wię*, *wiemy*, *wiecie*, *wiedzą*. V ruštině a ilyrštině časoslovo toto není běžné, užívá se místo něho *знаю* *знать*, *znam* neb *znadem znati*. V staročeském přichází u př. u Dalimila a j. místo *vím* též *jáz vědě*, *jáz povědě*. Dle toho spravují se také složená jako *повѣдѣти* *заповѣдѣти*, *наповѣдѣти* p. *odpowiedzieć* a j. Krom českého *zvědět* přichází ale také v staré době jazyka našeho neurčitý způsob *zvěsti*. *Statní mužie*, *jáz chcu zvěsti*. Král. Rkp. — e) Takovéto nepravidelné časoslovo jest také *хотѣти* *chtíti* *chcieć*, jehož přítomný čas v nářečích našich tuto má podobu:

хоцѣ	хоцѣши	хоцѣть	хоцѣмы	хоцѣте	хотѣть
хочу	хочешь	хочѣть	хотимъ	хотите	хотѣть
hoću	hoćeš	hoće	hoćemo	hoćete	hoće
chcę	chcesz	chce	chcemy	chcecie	chcą
chci	chceš	chce	chceme	chcete	chtí (chtějí).

V ilyrštině kmenovní částka *хо* zhusta nacele ve všech osobách se vypouští: *ću* *ćeš* *će* atd. Mimo to třetí osoba množ. rozličně se pronáší, vedlé *hoće* *će* také *hote hte*, *hoćeju* *ćeju*, ano i *hoćedu* *ćedu*. Že toto časoslovo též co pomocné ke tvoření bud. času se bere, už dříve jsme podotkli. f) Konečně sluší připomenouti, že druhdy přítomný čas ve dvojí způsobě své při některých časoslovech se stýká a křížuje, tak že i prostější forma *ѣ* i také rozvedenější posud se užívá; u př. pol. *boleć* má přít. čas *bole* *-isz* *-i*, a také *boleję* *-jesz* *-je*; *gorzeć* přít. čas *gorzę* neb *gorę* a *gorzeję* neb *goreję*; od *конѣти* známo ostatním nářečím toliko *конѣ* *-нши*, v polštině toliko *wonieję* *-jesz*. Podobně časoslova naše *stkvíti se* a *zníti* připouštějí sklonění obojím

obrazcem: *stkvím -íš -í se, zním -íš -í* a *stkvěji -ješ se, zněji -ješ* atd. Rus. *потбу потбу* přichází v jiných nářečích co zvrtné *pocié sie, pocę sie, potiti se*.

3. Jest nám nyní opět v krátkosti uvažovati, v jakém poměru třetí tato forma naše nalézá se k ostatním, o nichž posud jednáno. Povědělo se už prvé, že mezi ní a čtvrtou formou ten jest rozdíl, jakový panuje mezi časoslovy středními a činnými: *трьпѣти* a *трянити*. Ona částka tvaru tohoto, která časoslova začínává v sebe pojímá, přestává největším dílem na této jediné jí vykázané formě, poněvadž při začínavých časoslovech nesnadno dá se mysliti opětování neb opakování. Stává-li se pak, že přistoupením předložky začínavé časoslovo couvá do třídy ukončených, tratic v této své nové postavě smysl přítomného času, tedy bez rozpaku nahraňuje se přít. čas základním nesloženým časoslovem. Vezmeme-li za příklad *онѣмѣти, онѣмѣж* jest bud. čas, za přítomný slouží prosté *нѣмѣж*; pol. *pobieleję, zbieleję*, jest bud. čas, přít. jejich *bieleję*. Pakliže ale předce k lepšímu vytknutí označeného skrze předložku poměru od složeného časoslova odstoupiti nelze, tehdy doplňuje se obyčejně čas přít. ze třídy opakovacích, u př. *выразоумѣж* čas bud., *выразоумѣваж* přít.; *поблѣдѣж* (zblednu), *поблѣдѣваж* (což tolik jest jako prosté *блѣдѣж*, blednu); *зрѣж* *зрѣти дозрѣж*, pol. *dojrzeję* bud., *дозрѣваж dojrzewám* přít. (U nás divným způsobem toto časoslovo osobivši si širší samohlásku přeskočilo do páté formy, kam původem svým nikterak nenáleží: *zrátі zráм* a *zrajі*). Takto i pol. *boleję* má vedlé sebe *ubolewam, tle* anebo *tleję* — *zattlewam* (počínám doulnati), *zdumieję* — *zdumiewam (sie)* (užasnouti); č. *omdlím* — *omdlévám, zardím* — *zardívám se* atd. Ostatní časoslova této formy a zvláště onano, ježto jsou spolu přechodná neboli činná, souhlasí u přecházení v jiné tvary, jmenovitě v pátý a šestý, s časoslovy čtvrté formy, pročež vše to vztahovati se musí také na tuto formu, o čem tam širě se jednáno. Přivedeme si to k paměti v několika příkladech z nářečí našich: *суг. вѣзхоцѣж вѣзхотѣти* (chce se mi) — *вѣзхоціаж, прѣтрѣпѣж* — *прѣтрѣпѣваж, оудрѣжж* — *оудрѣжаж, слышж* — *слыхаж, млѣж* — *оумлѣваж, летѣти лецѣж* má *летаж, глаждж* *гладѣти* — *поглаждж* a *погладѣж*, jako č. *hleděti, hlédati* (hlidati) a *pohlížeti*, strč. *pohlízím*. Ruština i zde bere své útočiště k opakovacímu

tvary: *смотре́ть смотре́ю* (patřím) — *разсма́триваю* (vyšetřovati), *сиде́ть сижу́* — *выси́живаю* (vysedati), *терпе́ть* — *вытерпи́ваю* (utrpení snášeti), *боле́ть* (stonati) — *разболи́ваться* (rozbolovati se). V polštině stýká se u př. *wiedzieć* se všemi třemi formami možnými: *powiem powieǳieć powiaǳam*, *wywieǳieć się* (vyzvěděti), *wywiaduję dowiaduję się*, a též *wywiaduję*, *dowiaduję się*. Dále *wstyǳieć się* — *wstyǳać się*, *wyleżeć* — *wylegać*; *sieǳieć* — *wysiadać*, *wysiadywać*; *krzyczec* — *okrzykam*, *okrzykuje* a *okrzykiwam*. — Místo prostého ale zapomenutého *mnieć mnę* užívá Polák formu novou, ostatním Slovanům zcela neznámou, totiž *mniemam*. Ve složených přichází ale *mnieć* posaváde: *zapomnieć -mnę*, *przypomnieć*, a má pravidelný čas přít. z opěťovacích *przy-*, *za-pominam*. V češtině přechází se opět dílem v pátou, dílem v šestou formu: *vidím* — *vidám*; *hořeti*, *hářati* — *dohořívati*; *běžeti* — *běhati*, *zříti* — *zírati*, *styǳeći se* — *ostyǳám se*, *ostýchám se*; a zas: *zvučeti* — *prozvukují*, *kypím* — *překypují*, *držím* — *zdržují* atd.

Druhý tvar.

Kdybychom přísně vědecky v grammatice pokračovati chtěli, museli bychom tvar druhý časoslov slovanských s následujícím prvním sloučiti v celek jeden, anebo aspoň považovati jej toliko za vedlejší větev prvního, ješto skutečně ve mnohém ohledu sjednotiti se dají, jak samo sebou později se okáže. Poněvadž ale předce vždy souhláska *n* charakteristickou zevnitřní známkou těchto časoslovů zůstává, a mimo to počet jejich ve slovanských jazycích dosti znamenit jest, vidí se býti věci příhodnější v praktickém ohledu, tento obojí tvar rozdílně bráti v uvážení. Nářečí naše i zde se opět velice shodují:

— *нѣти* — *нѣ* — *нѣхъ нѣ* atd.
 — *нуть* — *ну* — *нуль*
 — *nuti* — *nem* — *nuh nu* atd.
 — *nać* — *ne* — *nał (neła eło, eli)*
 — *nouti* — *nu* — *nul*.

Skloňuje se tedy přít. čas: *гаснѣ -нѣши -нѣть*, *-нѣмы -нѣте -нѣтъ*, a přiměřeně tomu i ve druhých nářečích; v polštině toliko změkčuje se souhláska *n*, pakliže následuje po ní *e*, jak to vůbec i při jiných souhláskách bývá: *gasnę*, *gasniesz*, *gasnie* atd.

V této formě opět následující věci uvažovati sluší:

1. Časoslova formy druhé jsou dle své vnitřní povahy trojího způsobu, buď jednodobá jako *тръгнѣж*, *кликнѣж* (křiknu), *метнѣж*, buď vidu trvacího: *вннѣж*, *гонѣзнѣж* (chráním, chovám), *плыннѣж*; anebo jsou ona začínavá, o nichžto při předešlé formě řeč byla, jako; *сѣхнѣж*, *вѣснѣж*, *мокнѣж*, *млѣкнѣж* atd. Dále pak jsou buďto činná anebo střední.

2. Skoro všecka slovanská nářečí mají více méně do sebe tu vlastnost, že v této formě své časoslovní kmeny ráda zkomolují, t. j. že před skloňovací slabikou *нѣж* bezprostředně stojící souhlásku vypouštějí, což svou příčinu má v zákonech blahozvučnosti, zvláště když více souhlásek dohromady se sbíhá. Některá však nářečí naše předce v této věci příliš sobě povolují, seslabující tím nad míru své slovní kmeny, tak u př. rus. *тяну* (táhnu *тагнѣж*), *вяну* (vadnu), *гляну* (hlédnu), *двину* (zdvihnu = hýbnu); anebo srbsko-lužické *panyć* (padnouti), *lenyć* (lehnouti), *kranjć* (krásti) a j. v. — Jiná však jak v cyrilštině tak i jinde obecná skracování jsou: *тонѣж* místo *топнѣж*: *топнѣж*; *свѣтнѣж* (svítnouti), *освѣтнѣж* (rozbřeskle se, ilyr. *svanutí* od *свѣтъ*); *блеснѣж* (od *блескъ* splendor); *въспранѣж* (procítnouti, od *прадж* vigilo). Rus. *грянуть* místo *грямнуть* (zahřměti), *вернуть* (vrtnouti), *трепнуть* (zachvíti se, od *трепетъ*), *брызнуть* (stříknouti, trvací *брызгать*), *тронуть* (dotknouti se, trvací *трогать*), *треснуть* (třesknouti). ilyr. *brinuti se* — *brigati se* (pečovati). Pol. *brnąć* (břísti) — *brodzić*, *pochłonać* (pohliti) místo *połotnać*, *trysnąć* (stříknouti), *cisnąć* (tisknouti), *runąć* (valiti se) místo *ruchnąć*, *pisnąć* (pisknouti). Č. *oslnu* místo *oslpnu*, *oslepnu*; *lnu* *přilnu* místo *lpnu* *přilpnu*, *uskřinu se* místo *uskřipnu se*, strč. *zdvinuti* místo *zdvihnuti*, *prchnuti* atd. Tímto způsobem naše časoslovo *kynu* *kynouti* podle rozdílnosti významu svého na trojí počátek vésti se musí, obsahující v sobě tři docela rozdílné kořeny: 1. *kynul* mečem, *pokynul* rukou: *kývnu*, *kývati*; 2. těsto *kyne*, t. *kysne*; 3. *kynul* mu rukavicí do očí: *kydnu*, *kydati*, rus. *кидать ружьемъ*. — Chceme-li tedy poroučané takto časoslovo převáděti v jiné formy, musíme vždy dříve kmen jeho si doplniti, a tak u př. bud. čas *оуцнѣж* *оуцнѣжнѣж* doplniti vymizelou hláskou *п*: *оуцпнѣж*, jak slovo to v úplnosti své též v cyrilštině skutečně nalézáme; odtud pak dále se vede

оуспыпамъ, usypiam, uspati atd. Někdy stávají vedlé sebe obě formy i s úplným kmenem časoslovním i s porušeným; ale tehdyž hledí jazyk hned zisk vážit z nadbytku takového, anebo proměňuje nějak význam prvotního ponětí, anebo vynakládá jedno ve vidu trvacím, druhé ve vidu ukončeném, u př. *trhnouti targnacé, trhnu* bud.; s vypuštěním souhlásky *h*: *trnouti* pol. *tarnacé* znamená ovšem též trhání neb drhání v těle, ale jiného už způsobu, mimo to *trnu* jest trvací vid a tudy čas přítomný. Tak i *капнѣти* o jediné padající kapce, tedy *капнѣ* bud.; naproti tomu po vyvržení hlásky *п* *капѣти* *капѣ* (v kapkách padati) jest trvací, a k oběma sluší opětovací *капати*.

3. Jak tuze na první formě tato druhá spoléhá a s ní se stýká, nejzřetelněji se jeví ve tvoření času minulého; neboť ne všecka časoslova tvoří jej na ten způsob, jak jsme v obrazci našem položili. Veliká částka váží jej z prvního tvaru, i tehdyž, když jinak tvar tento první z užívání docela vyšel. Mnohá časoslova připouštějí též, že minulý čas tento po libosti i z první i z druhé formy bráti se může. Poněvadž tato nejistota a zviklanost nepochybně teprv po odrůznění se našich nářečí od sebe nastala, ano posaváde zde onde jí přibývá, můžeme snadno předvídati, že v jednotlivých nářečích našich mnoho odchylek se vyskytuje, a že, co v jednom jazyku zvyk za pravé ustanovil, v druhém docela jest neznámo a se zamítá. — Stojí-li před časoslovní koncovkou *нѣ* samohláska, nedá se ovšem minulý čas jinak leč pravidelně tvořiti, jako: *вннѣ* — *вннѣхѣ*; *рннѣ*, *отрннѣ* (odtisknouti, detrudere) — *отрннѣхѣ*; *плннѣхѣ*; pol. *plunę* — *plunęł* (plinu), *sunę* — *sunęł* (posunouti); č. *opomenu* — *opomenul*, *tonu* — *tonul* atd. — Přichází-li však před *нѣ* jedna neb více souhlásek, tehdy spravuje se minulý čas větším dílem dle první formy, často také přidrží se obou, a v této věci rozhoduje na mnoze pouhá zvůle jazyka aneb libozvučnost. Tak *суг. погыбѣти* místo *погыбѣхѣ* bere z první formy *погыбохѣ* *-е* *-е*, *-охохѣ* *-оште* *-оша*; *оувадиѣти* — *оувадохѣ*, *сплдиѣти* — *сплдохѣ*, *оужаснѣти* *са* — *оужасохѣ* *са*, *възврѣснѣти* — *възврѣсохѣ* (*resurrexi*); a zaš *прозбѣнѣти* (klíčiti se) — *прозбѣнѣхѣ* a *прозбѣохѣ*, *нзникнѣти* (vyniknouti, uteci, evadere) — *нзникнѣхѣ* *нзникохѣ* *-уе* *-кохохѣ* atd. V ruštině má v min. převahu *-нуль*, anebo obojí v stejné míře: *толкнуть* (strčiti) —

толкнулъ. прибѣгнулъ а прибѣгъ (-ла -ло), отвыкнулъ а отвыкъ, мокнулъ а измокъ, умолкнулъ а умолкъ. Ilýrský jazyk pohybuje se skoro v těchže mezích co staroslovanský: *dignuti* (levare) a *díci*, ale oběma jen *dignem* — *digoh* a *dignuo sam*; *metnuti* (položiti) — *metnuo sam*, *pokinem pokinuti* (pohoditi) *pokinuo sam* aneb *pokidoh* atd. V polštině osobují si tvar první: *gasnę* — *gasł*, *wychudnąć* (zhubeněti) — *wychudł*, *kradnę* — *kradł* (a též neurčitý způsob prvního tvaru *kraść*), *skrzepnąć* (tuhnouti zimou) — *skrzepł*, *schnę* — *schłem*, *schłes*, *sechtł schła*; *pierzchnął* a *pierzchtł* (prchl), *blysnął* a *blysł*, *ziębnął* a *ziąbł*, *ukłękął* a *ukłakł*. Český jazyk připouští sice též obojí výtvar času minulého; předce však nezkažená mluva pospolitého lidu a zvyk spisovatelův lepších onu kratší první formu za onačejší uznává a jí také nejvíce se přidrží: *vládnouti* — *vládl*, *páchnouti* — *páchl*, *hvízdnouti* — *hvízdł*, *sáhnouti* — *sáhl*, *dotknouti* — *dotekl dotkla*, *tisknouti* — *tiskł* atd. Toliko ve slabikách bezsamohlasných v mužském podlavi jednotníka raději *nul* nežli *l* klademe: *trhnul trhla*, *prchnul prchla*, *zamkl* a *zamknul*, *umkl* *umknul* atd. Vůbec pak pozoruje se při těchto časosloveh ta náklonnost, že složena jsouce s předložkami vždy kratšímu útvaru přednost dávají, u př. rus. *глохнуть* (hluchnouti) — *глохнулъ*, *заглохнуть* (udusiti se, o rostlinách) — *заглохъ -ла*; *слабну* — *слабнулъ*, *ослабну* — *ослабъ*; pol. *niknąć* — *niknął*, *wyniknę* — *wynikł*; *stanę* — *stanął*, *przestaną* — *przestał*; tak i č. *stanul* od *stanu*, *dostal*, *ostal*, *nastal* (na rozdíl od *dostál*, *nastál se*); *táhnu* — *táhnul*, *vytáhl* atd.

4. Z druhé formy přenášejí se časoslova, ač ne jednotně, do okresu druhých nám už známých forem. Že začínává časoslova hned do druhého, hned zas do třetího tvaru se rozbíhají, netratíce tím ničeho ve své podstatě, o tom jsme se už dříve přesvědčili, anoť u př. *старѣти старѣѣ*, p. *starzeć starzeję* nic více ani méně neznamená, co *stárnu stárnouti*. Rovně jedno jest i *oslaběti* i *oslabnouti*. — Ostatně stýká se druhá forma se třetí v nemnohých časosloveh v poměru jednodobosti k trvání, a muž odtud zas dále se vésti do páté neb i šesté formy mezi opětovací a opakovací. U př. *сглядѣти*, *глядѣти* *глядѣѣ* (hleděti), *поглядѣѣ* — *дати* (pohlížeti); *отлѣѣти*, *отлѣѣти* *отлѣѣѣ*, *отлѣѣти*,

ОТЛѢТАВАТИ (č. odletovati); **ВРЪНѢТИ** (vrtnu), **ВРЪТѢТИ**, **ВРЪТАТИ**, **ЗАВРЪТЪВАТИ**; **ПИСКИЖТИ**, **ПИЩАТИ**, **ПИСКАТИ**; **ВЪСКЛ(Р)НИКИЖТИ**, **КРНУЖ** **КРНУАТИ** (křičeti), **КЛИКАТИ** (volati, č. okřikovati, okřikati); rus. храпнуть jedn. (chrápnouti), храпѣть храплю (chrápěti), храпать похрапывать; грянуть (zahřmíti), гремѣть; блеснуть (zablesknouti se), блестять (blyštěti se), блистать; pol. *zabiegnę*, *bieżę* *bieżeć*, *biegać*, *wybiegiwać*; *zawisnąć* (uváznouti), *wisieć*; *mruknać* (*zabrućeti*), *mruczeć*, *mrukać*, *pomrukiwać*; č. *lehnu*, *ležím*, *léhám*; *břinknouti*, *břinčeti*, *břinkati*, *pobřinkuji*; *mlasknu*, *mlašтім*, *mlaštěti*, *mlaskám*, *pomlaskuji*, *pomlaskávám*; *crknu*, *crčím*, *crčeti*, *crkám*; *šustnu*, *šustím*, *šustěti* atd.

V ohledu na čtvrtou formu shledáváme to samé. Také ona slouží jenom skrovnému počtu časoslov za přechod od druhé k páté. Tato druhá forma odnáší se pak zase k čtvrté a páté, jako jednodobé časoslovo k trvacímu neb opětovacímu. Některá jsou však jednodobá v obojím tvaru jak ve druhém tak ve čtvrtém, v čemž jaksí nad potřebu jazyk oplývá. Uvedu opět obojího některý příklad: **СВѢТИЖТИ** anebo **СКЛИЖТИ** o světle neb svitu okamžitým jak první ranní paprsek, **СВѢЦІЖ** **СВѢТІТИ** trvací světlo jako svíčky, slunce, **СКІТАЖ** **СКІТАТИ** opětovaně sesilující se pronikání světla; — **СТАГІЖ** **СТАГІЖТИ** nabyti o zisku jednodobém, okamžitým, **СТАЖІТИ** nabývati, trvale zisk bráti, **СТАЖАТИ** a **СТАЖАВАТИ** prodlením času získati, shledávati; **КРАПИЖТИ**, **КРОПИТИ**, **КРАПЛАТИ** a j. v. — Co jednodobá časoslova neliší se od sebe pol. *chwytnę -ąć* a *chwycę chwycić* anebo *łapnę* a *łapieę*, k nimž přistupují pak opětovací *chwytam*, *łapam*. V ruštině **скользнуть** (klouznouti), **скользить** střední (**скользить** = jest kluzko) trvací, **скользять** (klouzati) opětovací, **выскальзывать**; **ворохнуть** (dotknouti se), **ворошить** trvale, **поворашивать** po sobě. Obyčejně běře ruský jazyk jednodobá časoslova bez předložek z druhé, s předložkami ze čtvrté formy: **стрѣльнуть** (střeliti) **выстрѣлить**, **выстрѣлять** -ляю; **шибнуть** (metnouti, hoditi), **ушибить** (hodmo trefiti), **шибать**; **шевелинуть** (pohnouti, šeptnouti), **зашевелить**, **шевелять** (o chvějícím se listí). České: **kousnouti**, **ukusiti** (pes ho ukusil), **kousati**; **šlápnouti**, **šlapiti**, **šlapati**; **hltnouti**, **pohliti**, **hltati**; **chřestnouti**, **chřestiti** (trv.), **chřestati**; **mrsknouti**, **mrštititi**, **mrskati**; **lousknu**, **louštím** (trv.), **louskám** atd.

Nejčastější a nejobyčejnější přechody bývají však bezpro-

středně ze druhého tvaru v pátý, čímž časoslovo jsoucí aneb jednodobým aneb trvacím proměňuje se v opětovací. A však šetřiti toho sluší, zdali odvozenému časoslovu položeno jest za základ jednodobé neboli ukončené, či trvací, poněvadž v případě prvnějším, jak o tom hned v úvodu širě bylo mluveno, časoslovo spojeno jsouc s předložkou i v páté formě označuje čas budoucí skloňováním přítomného, ovšem opětovací vlastnost netratíc; v druhém případě jeví se ale opět co trvací; u př. *říznu* jednodobé, *řeži*, *řezám* opětovací a též trvací, *pořeži*, *nařeži*, *obřezám* bud., k němuž opět v šesté formě hledá se přítomný čas: *obřežuji*; *vinu*, *víjím* (pol. *wijam*), *zavíjím*, *rozvíjím* atd. Doložíme toho ještě některými jinými příklady z nářečí našich: Сут. ГЫБНЖТИ neb ПОГЫБНЖТИ (jinde bez *b*: *ginąc*, *ginuti*, *hynouti*; předce ale nalezá se u Štítného: *tu všem hyběti* = *hynúti*), ПОГЫБАЖ trvací přít. čas; ЗАБНЖТИ ПРОЗАБНЖТИ (klíčiti se), ПРОЗАБАЖ; ВАДНЖТИ, ОУВАДНЖТИ, ОУВАДАЖ; НЗУЕЗНЖТИ (zmizeti), НЗУЕЗАЖ; ДРЪЗНЖТИ ДРЪЗНАЖ (osměliti se), ВЪЗДРЪЗАЖ; ОУЖАСНЖТИ СА, ОУЖАСНАЖ СА; ГАСНЖТИ, ОУГАСАЖ. Rus. топну -уть (topiti, hřížiti), потопляю; нырнуть (ponořiti se), выныряю a вынырываю (emergí). Ruská však časoslova připouštějí nyní jen u velmi skrovném počtu opětovací pátou formu, nahražující ji z většího dílu opakovacími. Pol. *minąc*, *omijam* (mimo jíti); *ciągnąc*, *wyciągam*; *uniknąc*, *unikam* (varovati se), ač prosté *niknu* není obyčejno; *pachnąc*, *zapacham*; *mierzchnąc* (smrkati se), *zmierzcha się*. Č. *tisknouti*, *přítiskám*, *přítiskuji*; *mrznouti*, *zamrzati* atd.

A zas v tom případě, když druhá forma časoslovo jednodobé podává, jakož skutečně počet tento mnohem větší jest: УРЪПНЖТИ (haurire, haustum facere), НЗУРЪПАЖ НЗУРЪПАМТИ bud. čas (hauriam); КОПНЖТИ ПОДКОПАЖ neb ПОДКОПАЖ; ВЪСТРЕПЕТИЖТИ (zděsiti se), ВЪСТРЕПЕЦЖ -ТАТИ; ОХНЖТИ (vzdychnouti), ЗАОХАЖ (zavzdychám); КЛЕПНЖТИ, ЗАКЛЕПАЖ neb ЗАКЛЕПАЖ; — rus. колебнуть, заколебаю; зыбнуть (hoцnouti), зыблю зыбать; кивнути, закиваю -ать; мазнуть, помажу -зать, помазываю; коснуться (dotknouti se), прикасаюсь přít. i bud.; — pol. *sarknę* (srknu), *sarkam* opět., *vysarkam* bud., ku kterémuž přít. *wysarkiwam*; *szarpnąc* (trhnu, drchnu), *rozszarpam*; *szczeknąc*, *zaszczekam*; *krzesnąc*, *wykrzeszę -sać*; *skubnąc*, *skubię*, *skubać*; — č. *škrábnu*, *poškrabi -bam*;

dupnu, zadupám; šeptnu, pošepci -tám, píchnu, rozpíchám; stríknu, nastříkám atd. Poněvadž v obojím tvaru, jak ve druhém tak v pátém, složené s předložkou časoslovo žádný přítomný čas nedává, sáhnouti jest pro něj v potřebě i dále, totiž do tvaru šestého anebo mezi opakovací, jak jsme o věci této při páté formě šíře se zmínili. Jest tedy k časoslovu u př. *заклениж, заклепниж* teprv ve formě *заклепнижкѣж*, pol. *wykrzeszę — wykresywan, oskubię — oskubuję*; č. veskrz šestý tvar: *oříznu, ořeži — ořezuji* atd.

Pozn. Pravidlo právě vyložené, že totiž jednodobá časoslova druhé formy i v pátou přešedše s předložkami vyznamenávají čas budoucí, má sice všeobecnou platnost ve mluvě slovanské, a však není zcela bez výmínek, anoť předce některá časoslova, ač nemnohá, zákonu tomu se nepodrobují; u př. *stihnu* jednodobé, k němu *postihám* i *postihuji* jest přít. čas; *skytnu — poskytám* i *poskytuji*; pol. *siągnę, zasięgnę — zasięgam; uprzątne, uprzątam* (sklízím), a snad i některé jiné.

Připojíme ještě poznamenání některá týkající se přechodu časoslov z druhé formy v pátou:

a) Stojí-li před význačnou koncovkou *-нж -нжти* hrdelní souhláska *г* neb *к*, proměňuje se obyčejně v staroslovanském jazyku v páté formě v příbuznou svou síkavku *з* a *ц*, což ve starších spisech mnohem hustěji přichází nežli v pozdějších. *двнгижти* (movere) má u př. častěji *двнзѣж двнзати* nežli *двнгаж -гати, разтрѣгижти — разтрѣзати, прнбѣгижти — прнбѣзати, стагижти* (získati) — *стазати, помрѣкижти — помрѣцати, смѣкижти — смѣцати, прѣмлѣкижти — прѣмлѣцати* (přemlčeti, mlčením pominouti), *гракижти — грацати* a *гракати* (krákati). Ješto pak mezi druhou formou a první úzké pozorujeme spojení, zákon tento i tam se opětuje, což později na svém místě připomenu. Proměna tato hlásek jest dobře známa i Jihoslovanům, kde též v ilyrském od *dvignuti* odvodí se *dvizati* (dignuti — dizati), *stignuti* (stihnouti, dohoniti) — *stizati*, *puknuti — pucati* (bouchati, o střelní zbrani), *taknuti* (dotknouti) — *ticati* atd. Stopy tohoto starobylého proměňování souhlásek nalézáme i v jiných nářečích, ano i v češtině naší, u př. od *ponuknouti* tvar *ponoukatí* i *ponouceti*, od *naléknou, poléknou* (líkati na ptáka, Erb. pís. 439) — *políceti* (líciti jest chybné);

maknu — *makati* a *macati* (též pol., tak i cyr. *пoмaкaтн* a *пoмaцaтн*, a snad i v Soudě Lib. *naricaje mutno*), *hrdnu pohrdám* — *zhrzeti*.

b) Povšimnuty buďte bezsamohlasné časoslovní kmeny druhé formy, ježto teprv ve skloňovací samohlásce ж (жтн) u vyslovení nalézají podporu, u př. *schnu schnouti*. Vedou-li se tato časoslova do páté formy, rozstupují se od sebe kmenovní souhlásky pomocí samohlásky, která větším dílem jest ы (y). Každé takovéto časoslovo podržuje pak i ve spojení s předložkami význam svůj trvací aneb opětovací. Také časoslova toho druhu bez předložek málo která se užívají, a souhláska uzavírající kmen jest skoro ve všech hrdelnice: cyr. дѣхнѣтн — дѣхатн, вѣздыхаѣ, pol. *tchnę, dycham, oddycham*; сѣхнѣтн, нзсыхатн; мѣкнѣтн (zavřítí), замыкати; тѣкнѣтн, тѣкати, дотыкати aneb дотыцати; pol. *lynąc* (lnouti), *przyligam*; *ocknąć się* (procítnouti ze sna), *ocucam się* a *ocucam się*; *wzdragnąć się* a také i v druhé formě hned se samohláskou *wzdrygnąć się* (zbroziti se, užasnouti), *uszczyknąć* a *uszczyknąć* (uštíknouti, učknouti), *uszczykam* (uštíkám); č. *polknouti, polykati*; rus. прочкнуть, прочикать (propíchnouti, u př. vřed); чхнуть, чихать (kýchnouti); naše zas *čichnu, čichati* jest časoslovo činné; *žhnu, zažhnu, zažehám*, rus. зажигать. Pyrský a ruský jazyk vokalisuje však tato časoslova na větším díle hned, ve druhé formě, proměňuje totiž dle své povahy cyr. ѣ v úplnou samohlásku: *sahnuti, izsihati; izdahnuti, izdisati* (vydechnu); *romaknuti, romikati; dotaknuti — doticati*; сохнуть, изсыхать; вздохнуть, вздыхать; jakož i č. *dchnu* častěji se samohláskou se slýchává: *dechnu vzdechnu, vzdychnu*. — Místo cyr. пѣхнѣтн, пѣхати (strkati, trudere), jest r. пхнуть neb пихнуть, пихаю též tundere; *поманѣтн* (zpomenu) má *помннати* (zpomínám). Mimo to připomenuta zde buďte ještě časoslova оуспнѣтн a гнѣтн; první, jakožto z plnějšího tvaru оуспннѣтн pošlé, má pátou formu оуспнлѣтн, pol. *usypiam*, č. *usýpám* (uspím, uspati); druhé гнѣтн místo гѣбнѣтн, гѣбнѣтн — гѣбати, č. *hnu, hýbám*, il. *ganuti, gibati, gibljem*, při čemž znamenito jest, že polský jazyk své *gnę* výhradně v neurčitém způsobu do první formy převádí: *gnać gnać*, ano i pátou formu zcela nepravidelně si tvoří: *nagnę, nagnąć*, as tak jako my Čechové od *hasnu* utvořili jsme *shasnu, shasínám*.

c) Posléz i to se pozoruje, že tato druhá forma ve slovanských nářečích nejednotně jsouc obyčejna onde u větším onde zas u menším objemu a rozsáhlosti se objevuje. — Abych to ze mnohých příkladův jenom jedním neb druhým ukázal, jedva kde jinde krom polštiny nalezneme formy jako jsou *kwiŋę kwitnąć, rośnę, palnę* (vypálím zbraň). Vlastní jenom polské a ruské mluvě jsou zase *skoknąć* скокну (skočiti, skok učiniti), *stręlnę* стрѣльну, *kaszlę* кашляну -нуть (zakašlati jednou). Anebo rus. давнуть (jedním rázem stisknouti, u př. hrdlo), trv. давить; курнуть (o jednom vybuchnutí kouře), курить; стряхнуть (střásti) vedlé první formy стрясти, стрясая. Tak jest to ovšem něco divného nám Čechům, dí-li Ilyr *помогнем, помognuti* vedlé *поможем помоći*, anebo užívá-li Slovák za *ubudu ubędę* neb *přibudu przybędę* ve druhé formě *ubudnu, pribudnu*. Místo *učiti se* учить ся zná Slovan lužický *wuknu wuknyć* (discere), ačkoliv tvar tento s přehlasením *u* a *y* obecně znám jest v časoslově *zvyknůti, obyknůti*, což arci rovněž způsob učení jest.

Bezpośredně z druhé formy v šestou nepřechází žádné slovanské časoslovo.

První tvar.

Přistupujeme k poslední formě slovanského časoslova, od nížto bychom byli vlastně počátek učiniti měli jakožto od nejprostější, kdyby nám pouze záleželo na vědecké systematickosti této částky řeči. Poněvadž ale nejedná se nám toliko o pouhý přehled šestera forem těchto, jako spíše o podstatnější částku při tom, totiž jejich vztahování se k sobě vespolek a prolétání se mezi sebou: za tou příčinou zdál se býti způsob ten přiměřenější, aby se začátek učinil od formy, která jiné v sebe přijímá, nikoliv ale naopak. Sestupovali jsme jako od vrcholu dolů ke kořenům stromu, a komu by se druhá dráha lépe líbila, snadnoť ji nastoupiti může i v opačném směru. — Časoslov prvního tvaru, aspoň pokud v nynějších nářečích jich stává, snadno úplný výčet podati se může. S větší částkou i my se tudíž seznámíme; ostatně časoslova této třídy vztahují se právě nejvíce ku běžné každodenní mluvě, znamenajíce poněti nejobyčejnější. Veliká jednoduchost kořenův jejich a při tom schopnost rozvíjeti se ve množ-

ství jiných slov odvozených daly jsou příčinu k domněnce té vůbec rozšířené, jakoby v těchto časoslovec největší díl jazykových prvků nalézati se musel. Tudy na mnoze ona snažnost novějších etymologův, co možná všude tato prostička časoslova první formy jiným slovům za základ dávatí a v nich je jako rozpouštěti. A však přísnější ve slovanštině badání poučuje nás zrovna naopak, ano s jistotou můž býti dokázáno, že právě tato chudoslabičná časoslova co nejběžnější peníz nejvíce ze svého původního rázu ztratíve považovati se musejí za větve vyrostlé z jiných a to starších kmenův. Nehledíc však na pochybnou tuto původnost jejich, nic není nám na překážce bráti k účelu nynějšímu našemu veškerá ta časoslova tvaru prvního za prosté prvotní kořeny. Povahou svou jsou dílem činná, dílem střední, a vyjmouc jedno neb druhé (jako *сидѣ*, *лѣгѣ*) jsou veskrz trvacího vidu. Některá přicházejí toliko ve spojení s předložkami, kterážto, jak sama věc s sebou nese, v pořadí ukončených náležeti musejí. — Podlé toho končí-li se kmen buď v samohlásku anebo v souhlásku, rozvrhují se časoslova první formy ve dvojí stránku, na kteroužto věc nyní zřetel svůj obrátíme.

A.

—ти	—ѣ, ѣши	—хъ
—ть	—ю ешь	—ль
—ти	—jem	—h
—ć	—ję	—f
—ti	—ji (ju)	—l.

Samohlásky, ježto bezprostředně před skloňovacími slabikami přicházejí, jsou onyno tři nejprvotnější *ы*, *оу* a *а*, anebo, změkčuje-li se slabika, *и*, *ю* a *к*, kterážto poslední samohlásky, jak v nauce o samohlasenství se vyložilo, míšenec jest, a rovně ze základního *a* jakož i z *e* se vyvádí. Tímto způsobem obdržíme:

1. Časoslova ve kmenu se samohláskami *ы* a *и*: *кыти* *кыѣ*, *мыти*, *мыѣ* (bolestně toužiti, nechuf cítiti), *рыти*, *крыти*, *тыти*. V ruštině nastupuje v přít. času při těchto časoslovec místo *ы* — *о*: *вою* *выть*, *мою* *мыть*, *ною*, *рою*, *крою*; *тыть* má ale též *тыю*. Všecka časoslova tato přecházejí jedině ve tvar opakovacích, a ve spojení s předložkami odtud trvací přít. čas se běře: *оуемыѣѣ*, *оуныѣѣ*, *зарыѣѣ*, *покрыѣѣ*. Co střední nalézají tato doplněk

svůj v činných dle čtvrté formy: **пѣти** (zemdlelost v sobě míti) a **пакѣти** (unaviti, mdlobu činiti), **тѣти** a taviti, otaviti; **бѣти** a **бавѣти**.

внѣж **вѣти**, **бѣти**, **пѣти**, **лѣти**, **брѣти**, **жѣти**, **шѣти**, (**чѣти**) **поуѣти** **поуѣж** (odpočinouti), **гнѣти**. — Jazyk ruský zeslabuje zde v přít. čase samohlásku *i* v měkké **ь** v těchto slovech: **вѣю**, **бѣю**, **пѣю**, **лѣю** a **шѣю**. Toto stahování hlásek jest nám v grammatickém ohledu proto důležité, poněvadž nám slouží za důvod, kterak v přít. čase čtvrté formy tatáž samohláska **и**, jsouc jistou známkou ve způsobě neurčitém a minulém čase, vypustiti se mohla, totiž u př. od **хранѣти** přít. čas **хранѣж** **хранѣшии** místo **хранѣиж**. Jakož ale vůbec uvedená tuto časoslova podobou svou silně nás pama-tují na čtvrtý tvar, v mále uhlídáme v této první formě též zá-rodky všech ostatních, čehož nesmíme ponechat bez povšimnutí, chceme-li důkladněji pomýšleti o organickém vytvořování se časoslov našich. Souměrně se čtvrtou formou snažil se druhdy český jazyk časoslova *liju* a *piju* také v přít. času stahovati: *lím* nebo *lém*, *pím* *píš* *pí*, kteréhož skracování nyní zřídka se používá. — Časoslovo **жѣти** připouští v češtině dvojí způsob přítomného: *žiju* *žiješ*, a s přídechem tvrdým *živu* *živeš*. Cyrilština a ruština zná jenom tento druhý **живѣж** **-сши**, **живу** **живешь** **живеть**; polština toliko první *żyję* *żyjesz*; Pyrové přenášejí slovo to do třetího tvaru *živěti* *živim* neb *živem* *živio sam* atd. Jestli to vlastně jenom záměna dvojího přídechu měkkého *j* a tvrdého *v*, což i na jiném místě později nám se ještě vyskytne. — Staré češtině jsou v této formě známa časoslova *kliju* neb *kleju* *klíti* (klížiti) a *pšiju* *pšiti* (píchat). Jako v tomto *kliju* se *i* proměňuje v *e*, přichází v cyrilštině vedlé **брѣж** také **брѣжѣж**, a v polštině přešlo **лѣти** **лѣж** zcela v širší samohlásku *a*: *leję*, *lać* *lać*. — V časoslově **шѣти** jest kořen **ши** patrně porušen namísto připomenutého dříve a posud zachovaného **шѣти**, kteréž přiřaditi se musí ku kmenu **пѣти**, **пѣхати**, anof i ponětí se stýkají po blízkosti významu *šiti* a *píchání*. Z nadmíněných časoslov přestupují v druhou formu: od **вѣти** — **внѣжѣти** **внѣжѣж**, **лѣти** — **лнѣжѣж** **лнѣжѣти**, pol. *linąc* a *lunąc*; od **поуѣжѣж** **поуѣти** — **отпоуѣжѣж** **-нѣти**. V polštině pozorujeme zde podivnou zmatenost s časoslovem **чѣж** **поуѣжѣж**, o němž později; neboť pravidelný tvar **отпоуѣжѣж** stahuje se zde v *odpocznę*, k němužto dává se nepřipadný tam způsob neurčitý *odpocząc*

odpoczął, jakoby slovo to svým původem stejné bylo s *zaczę* *zacząć*, čehož předc není. **пнѣж пнѣти** nemá sice v žádném slovanském nářečí druhou formu k sobě; nalézáme ji ale v řečtině a latině: *πλώ* a *πίνω*, *propino*. — Opětovací *míjeti* **μνῆσθαι**, jemuž po boku stojí bud. čas druhé formy **μνῆσθαι**, poukazuje samo sebou na první tvar **μνῆσθαι**, kterýž nyní vyšed z užívání někdy i v češtině přicházel, u př. Star. skl.: *chudoba ni kněze ni mnicha miže*. Dále tvoří tato časoslova své opětovací formy dílem v **εἶπαι**, dílem ve **εἶπαι**, tedy anebo dle pátého tvaru anebo opakovacím: **разбѣсѣти разбѣсѣж** (rozbívám, rozbíjam), **οὐκνῆσθαι** (p. *uwijać*, v češtině vedlé *uvíjeti* také s podržením hlásky *n* druhé formy *přivínati*, *přivínovati*), **πνῆσθαι** **πρῆσθαι** **πρῆσθαι** (*připíjím* a *pívám*); naproti tomu od **λνῆσθαι** — **πολνῆσθαι** (p. *polewać*, žádné *polijati*), **πρῆσθαι**, **πολνῆσθαι**, **ζαγνῆσθαι**.

2. **οϋ, ю**. Kmenovní slabiky zavírající se samohláskou **οϋ** neb **ю** přivádějí časoslova tvaru prvního s oněmi šestého v jakési příbuzenství, pročež také širší neurčitého způsobu zakončení **οκνῆσθαι** jednodušší **тн** zapudilo, anebo jedno vedlé druhého se udržuje. Semto náležející časoslova jsou: **-οϋж**, toliko co složené přicházejíc: **οβοϋж** **οβοϋти** o odívání nohou dílem i rukou, **ηζοϋти** č. *zouti zuji*, v polštině bez potřeby s dvojím *z*: *zzuć*; ruština má **обуть**, **разуть**, ilyrština *obuti*, *izuti izujem*. Tentýž přejednoduchý kmen. jak snadno pozorovati, nalézá se také v lat. *ex-uo*, *in-d-uo*. — **доϋж** **доϋти** v cyrilštině není, leč u vedlejším **дмж** **дмти**, o čemž později; rus. č. **дуть**, *douti duji*. **троϋж** **троϋти**, p. *truje truć* (otrávití); **роϋж** **роϋти** (rváti, vytrhovati), **слоϋж** **слоϋти** a také **слѣти**, **пλοϋж** **пλοϋти** a **пловати**, též **плыж** **плыти**, **коϋж** **коϋти** a **ковати**, č. *kouti kovati*, pol. *kuć* a *kować*, rus. a ilyr. toliko *кую ковать*, *kujem kovati*; **соϋж** **соϋти** (sypati, strkati), rus. jen *совать* (cf. č. *sutá míra* a *sháněná*); **сноϋж** **сноϋти** a **сновати** (osnovati, osnova). Sem též náleží pol. *psuje psuć* a *psować* (kaziti), rozdílné od kořene **псь**. — Po zhuštěných síkavkách, kdežto samohláska za měkkou platí, ač se tak nepíše: **ϋοϋж** **ϋοϋти** (cítili, slyšeti, vnímati, č. čiji číti), **жоϋж** **жоϋти** a **жевати**, a pol. *szczuje szczuć*, naše *štvu štváti*. — Se změkčenou samohláskou **ю**: **рюж** **рюти** (řiji říti, řvu), **блюж** **блюти** **блєвати** (bliji blíti), **плюж** **плюти** a **плевати** (pliji, plíti plvati), **клюж** **клевати**. — V češtině jak viděti

změkčené *ю* slovanské v hlásku *i* se převrhlo, toliko *клюѡѣ* zní posud i *klíji* i *kluji klouti se*. — Z tohoto oddělení přestupují jenom některá v druhou formu: *плюѡѣ* — *плынѣ*, *слоуѡѣ* — *слынѣ*, obě zůstávají i ve druhé trvacími; naproti tomu stávají se ukončenými: *плюѡѣ*, р. *plunę* č. *plínu* neb *plivnu*; *клюѡѣ*, р. *klunę*, č. *klinu* (vrána vráně oči nevykline); *соуѡѣ* od *соуѡѣ*; *доуѡѣ*, il. *dunem* (o náhlém zadutí větru). Vedlé *sunu sunouti* osobil si jazyk náš též *šinu pošinouti, vyšinouti se* (pohnouti se s místa). Některá z nadzminěných časoslov berou své opětovací neb opakovací tvary obyčejným způsobem prostředkující slabikou *ка*: od *доуѡѣ* — *надоуѡѣ* *ка*ти, *обоуѡѣ* od *обоуѡѣ*, *уоуѡѣ*ти (pozorovati pozor dávati), *посоуѡѣ*ти (postrkovati) od *соуѡѣ*ти. Jiná pak, ježto mimo tvar zde uvedený ještě v jiném se jeví pomocí souhlásky *к* utvořeném, kloní se též v opětovacím vidu k tomuto druhému, u př. *руу* — *ружу рјувám*, ó čemž ale teprv později na příhodném místě promluvíme. Naše první forma *řiji рюѡѣ* má k sobě opětovací *řijím řijeti*, k čemuž *рюѡѣ*ти v cyrilštině nenalézám; místo *троуѡѣ* *отроуѡѣ* jest nám toliko čtvrtá forma známa: *tráviti otráviti*.

3. *а*, *ѣ*. Náležející sem časoslova se samohláskou *а* na konci kořene podobají se zcela formě *пáté*, se samohláskou *ѣ* formě *třetí*. Rozdíl však podstatný jest ten, že hlásky *а* a *ѣ* ve tvaru prvním jsou kmenovné, t. j. od samého kořene neodlučny, v nadzminěných dvou formách ale pouze tvořící neboli přechod způsobující od kmene k neurčitému způsobu. Mimo to má větší díl těchto časoslov tu podivnou vlastnost do sebe, že tvoří neurčitý způsob a tudý i minulý čas na způsob opětovacích s pomocenstvím slabiky *ка*. Český však jazyk toho nezná, buďto že v něm kratší infinitivní tvar lépe se zachoval, anebo, což podobnější jest, že v něm samohlásky *а* и *ѣ* v jednu sběhly. Časoslova toho druhu jsou: *бѡѡѣ* *бѡѡѣ*ти (fabulari), р. *baję bajać*, č. *báji báti* (jiné *bájím bajeti*, odtud *bájka báseň* atd.); *лаѡѡѣ* *лаѡѡѣ*ти (štěkati, hubovati), р. *łaję łajać*, č. *laji láti*; *таѡѡѣ* *таѡѡѣ*ти, č. *taji táti*, v polštině toto časoslovo zcela k třetí formě přiléhá: *taję tajeć tajać*; *кѡѡѣ* *сѡѡѣ* (litovati, pokání činiti), г. *каюсь каять ся*, v polštině a češtině zas *пátá* forma zřejměji vyniká: *kajam a kaję się, kaji se a kám se káti se*; *уѡѡѣ* *уѡѡѣ*ти, г. *чаю чаять* (doufati), Poláku, *Пырови* a Čechovi neznámé, ačkoliv odvozené odtud *čáka* máme; *кѡѡѣ*

ВЛАЯТИ (СА), č. *vlaji se, vláti se* (zmitati se u vodě, odtud *vlna*); č. *plaji pláti (plám)*; г. маю маять (umdliti unaviti). Ilyrský jazyk souhlasí se staroslovanským: *lajati lajem, kajati kujem* (trestati), *bajati bajem* atd. — Místo změkčeného а stojí ѣ v těchto: ВЪЖ ВЪЯТИ (ruština souhlasí všude s cyrilštinou, р. *wieje wiac*, č. *věji váti (viti)*, il. *vejem vejati*; СВЪЖ СВЪЯТИ, il. *sijem sijati*, р. *sieje siać*, č. *seji síti*; РЪЖ РЪТИ (fluere, loqui), staroč. *řeju řeti* (Kr. Rkp.: *tako řechu jedni. Jarosl.*); ПЪЖ ПЪТИ, г. пою пѣть, il. *pěti a pojati pojem*, č. *pěji pěti*, р. *pieje piac* (toliko o kóhoutu se užívá); СПЪЖ СПЪТИ a СПЪЯТИ (proficere, odtud *prospěji, prospěch*), ВЪСПЪТИ (č. *spěji též = spěchati*); СМЪЖ СМЪЯТИ СМЪЯТИ СМЪЯТИ, č. *smáti se*, р. *smiac sie*; БЛЪЖ БЛЪЯТИ, č. *bleji bleti* (bečeti); ГРЪЖ ГРЪЯТИ, *hřeji hřáti (hříti)*. Českému jazyku vlastní jsou *okřeji okřáti* a *kleji klíti*, které jinde v druhé toliko formě *klnu* se vyskytuje. Naproti tomu má ЗЪЖ (hiare, tlamu rozevřiti, zívati) v neurčitém způsobu ЗИЯТИ místo ЗЪЯТИ, р. *zieje ziac*, č. *zeji záti* a *zíti*; a když jiná nářečí ЛИЖ samohláskou *i* opatřují, přijímá se v polštině *e* a *a*: *leje lać*, ač v cyr. též vedlé ЛИТИ i ЛИЯТИ. — Zvláštního uvážení zasluhuje časoslovo ДАЖ, a ještě více mnohovýznamné ДЪЖ. První ve vidu trvacím ДАЖ ДЯТИ, v ukončeném ДАМЪ ДАТИ, a tudy jako bud. čas takto se skloňuje: ДАМЪ ДАСИ ДАСТЬ, ДАМЫ ДАСТЕ ДАДАТЬ. Minulý čas od ДЯТИ pravidelně ДАЖЪ anebo též ДАДЪЖЪ, od ДАТИ však ДАДОХЪ, ДАДЕ (2. 3.) aneb ДАСТЬ, ДАХОМЪ ДАСТЕ ДАША. Tak rozeznává i Polák mezi přít. *daję* a bud. *dam dasz dadzę*, tak i Rus a Ilyr даю a дамь *dajem dam*, leč v polštině a ruštině zůstává k obojímu neurčité даć дать. V češtině rovněž bud. čas *dám, dáš daji (dadí)*, přít. ale *daji* jest dávno zapomenut a nahražuje se opakovacím *dávám dávati*. Odchylování se zde nářečí našich od sebe jeví dále i v tom svou moc, že ve složení s předložkami trvací vid svou sílu netratí a přítomný čas tudy nepohnut zůstává, ješto starosl. ИЗДАЖ (majíc bud. čas ИЗДАМЪ) přítomným zůstává, tak i ПОДАЖ a j., též pol. a rus. издаю, *wydaję przydaję*, bud. *wydam, przydam*, předce však k vytknutí doby trvací v neurčitém způsobu издавать придавать, *wydawać* atd. — ДЪЖ ДЪЯТИ, р. *dzieje dziać*, č. *ději děti diti* nejednoho jest významu. Základní smysl jest *činiti, konati, působiti* atd.; odtud značí se to ještě patrněji v od-

vozených **дѣло — дѣлати** atd. K tomuto ponětí nejbliže přiléha **одѣж** **одѣти** (**одѣяти** opět.), odkudž *oděv odziež* **одѣяло, раздѣж** (svleku), tak též **надѣж** p. *nadzisieję, č. naději naditi* (naplniti, naspati, u př. klobásu — *nádivka*), přít. čas ke všem těmto **одѣжж, одѣваж, надѣ-важ**. Docela jiný vidí se ale býti kořen **дѣж** v časoslově **надѣж са надѣяти са** *naději se nadíti se* (doufati), kteréžto co jednodobé neboli v bud. času jaksi podivně s časoslovem **дати** zdá se stýkati, znějíc pak **надамъ са надати са**, tak i česky a ilyrsky. V pol. *nadzisieję się nadziewam się* jest zastaralé, a místo něho potřebuje se nyní *spodzisieję się spodziewam się*, ačkoliv odvozené statné jméno *nadzieję* **надежда** pozůstalo. S tímto souvisí také p. č. *zdać się zdáti se* (podobati se, sníti se); starosl. podobně **дѣяти са дѣять са** (videtur); luž. srb. *mi so dźijo* (zdá se mi, somnio). Konečně znamená **дѣж** také tolik co *řku* (ajo, inquam), ježto v češtině zcela k třetí formě se připodobnilo: *dím díš di, dítí, děl*.

Také z těchto časosloy přenášejí se některá ve druhou formu: od **вѣж вѣжж, č. vanu, p. powionę -nąc; мѣжти** (innuere) **помѣжти** (kývnouti), č. *namaňouti se* od zašlé první formy **мѣж мѣжти**; суг., č., il. *planouti, planuti planem, въспланѣти са, č. vzplanouti, p. płonąc; зѣжти od **зѣж, rus. раззинуть (ротъ), зівнouti** (ústa rozevřítí), **дѣжж** od **дѣж, il. дѣну дѣnuti** (podíti, založiti), r. **надѣну** (obleku). Připomenuto buď na tomto místě ještě časoslovo **станж** za příčinou neurčitého způsobu **статн**, zcela rozdílného od **стожти**, které při třetí formě se uvedlo. Tímto i rozdíl znamenáný dlouhým *á* mezi *ostati ostal* (remansit), a *ostáti ostál* na nohou; jiná složená, jako *dostati, dostáti, пристанж пристати* atd. známa jsou. Pokárání zasluhuje šeredný cizomluv: *zůstati státi, zůstal státi* (mansit stare?!) místo *stanu, zastavím se*. — S předložkami složená nabývají opět svůj přítomný čas neboli vůbec trvací vid ze třídy opakovacích: **развѣж — развѣваж** neb **раз-вѣваж -ати, вѣзпѣж — вѣзпѣваж, одѣваж, вѣзекваж** (exhalo), **оуспѣваж са, оставваж**. — *j* místo *v* obyčejno jest: **помѣваж** *pomávati* (pokynovati), **оулаваж** *očekávati* a **отулаваж** (zoufati, odtud **отуламаніе** zoufalství), **вѣваж** od **вѣжж**. V češtině kmenovná **ѣ** v opřetovacích obyčejně se dlouží: *pěji — zpívám, zeji — zívám* atd.*

Mezi rozdíl první a druhý této první formy vřaděn buď jistý počet časoslov, ježto stejným právem k jednomu i k druhému přičteny býti mohou, činíce takto přechod anebo spojení mezi obojím rozdílem. Jejich kmen uzavírá se sice souhláskou, leč souhláska ta nečiní předce žádnou podstatnou jeho částku, ale jest pouze tvořící, pročež také ve skloňování hned na jevo vychází hned zas mizí. Takovéto nápomocné souhlásky jsou *к, н, м* a *д*. — První z těchto souhlásek bere vznik z proměny měkkého přídechu *j* v hrubý, totiž ve *в*, a tudy nalezáme v přít. čase hned v jednom a témž nářečí hned v rozličných obojí tvar vedlé sebe, u př. *живѣж* a *живѣж живешн живеть* atd.; *плывѣж* neb *плывѣж*, k tomu *пловѣж* a *пльвѣж*; *словѣж*, *словѣж* a *слывѣж*; *сновѣж* a *сновѣж*; *плюѣж* a *пльвѣж* (plivati), *кльѣж* a *кльвѣж* neb *кльѣж*, *пльѣж* a *пльѣж* (pléti). — Dvojitosť tato nečiníc v časoslově žádné změny, ovšem jen v přítomném čase má místo; neurčitý způsob a minulý čas toliko onen výše uvedený tvar zasahují: *жити живѣж*, *плывѣж*, *плюѣж* atd. Odtud vyplývá dále, že jejich další odvod ve *-важ* dle líbosti buď za opětovací aneb opakovací bráti se může: *поживѣж -ати*, *пльвѣж* a *пловѣж*, *опльвѣж*, *пльѣж*, *кльѣж* a *кльѣж*, tato dvě poslední p. a č. *plwać*, *klwać* a *klwać*, *plvati*, *klvati*, *klovati*. Ve dvojakém tom tvaru přít. času souhlasí úplně jazyk český se staroslovanským. V ruštině, polštině a ilyrštině jsou tyto tvary aneb valně pomíchány, aneb docela scházejí: Rusovi známo jen *плыву*, *слыву*, *живу* *жить*, ne rak *плюю*, *жію*; *блюю*, *плюю*, *клюю* nachylují se zas k šesté formě majíce neurčitý způsob *блевать*, *плевать*, *клевать*; v polštině skloňování s hrubým přídechem *w* zaniklo skoro nacele, ano mnohá z těchto časoslov vymizevše ve formě první teprv ve druhé se jeví, jako *plynę* *plyнаć*, *słyне* *słyнаć*. Též Jihoslovan uvykl na mnoze už jenom vyšším plnějším tvarům, jako *živěti*, *živim* 3; *pleviti* *plevim* 4., ač též *plěti* *plěvim* (run-care); *snovati* *snujem* 6., *pljuvati* *pljujem* 6., a *pljunuti* 2. atd. — Dvojí tento tvar přítomného času spatruje se také v následujících časoslovech: *роѣж*, *рюѣж* a *жоѣж* (žvýkati), k nimžto přistává *рѣѣж*, *рѣѣж* a *жѣж*; nemají však s prvními společný, nýbrž osobný neurčitý způsob: *рѣкати*, *рѣкати* a *жѣкати* (manduco); rus. *рву* *рвать*, *реву* zas má *ревѣть* 3., *жву* nepřichází, nýbrž jen *жую* *жевать* 6. — V polštině toliko *rwę* *rwać*, *żuje* *żuć* i *żве* *żwać*,

kmen *rzwe* není znám a nahraňuje se slovem *ryczec*. Polština zná mimo to i časoslovo *szczuje*, *szczuć*, k němuž čeština útvar druhý podává: *štvu štváti*, dávajíc i druhým přednosť výhradně s hláskou *v*: *řvu řváti*, *žvu žváti*. V ilyr. *рвж* zní *hàrvati*, *hàrvem*, druhých není. Jediné s tímto *v* tvoří se *звж* neb *зовж* *зкати*. K těmto nemnohým časoslovům přísluší opětovací *вырты-вжж*, *прѣжевжж*, р. *przeżuwám* (přežvykovati), р. *poszczuwam*, č. *poštívám*, a *назтывжж*. К *рюж* zas připadá *рюкати*, č. *řijeti*, *řijím*.

V následujících časoslovec, jež z dobrých příčin též k první formě přivtělujeme, znamenati se dává tudíž i zárodek k druhé formě nám už povědomé; neboť i při nich jeví se skloňovací slabika *жж* v přít. čase toliko co tvořící sloh; jejich však neurčitý způsob a opětovací vid odstupují zas nacele od pravidel formy druhé. Kmen neboli prvek těchto časoslov jest co možná nejjednodušší, záležeje až na *кжж* všude v jediné souhlásce, totiž: *пжж пати пжжъ* (tendo, necto), *мжж мати* (tergo), *тжж тати* (caedo), *жжж жати* (metere, succidere), *чжж чати* (incipere) a *кжжж кати*. Nápodobně i druhá nářečí s přirozenou proměnou nosového zvuku: pol. *pnę piąć piąć*, *mnę miąć*, *tnę ciąć*, *żnę żąć*, *rocznąę począć*, *klnę kłać*, ku kterýmž Polák ještě časoslovo *gnę giąć giąć* přidává, ač veškera ostatní mluva naše *n* toto i v neurč. způs. ponechává: *гжж гжжти*, *ganu ganuti* atd.; rus. *пну пять пяль*, *жну жать* atd.; ilyr. *pnem peti*, *zatnem zateti*, *žnjem* neb *žanjem žeti*, *počnem* a *počtem početi*; č. *pnu píti pial*, *tnu títi (tieti) tal*, *žnu žíti žal*, *počnu počíti počal*; od *mnu* není už nám obyčejno *mieti mial*, nýbrž *mnouti mnul*, tak i od *pnu* hustěji užívá se nyní *pnouti pnul*. — V opětovacím vidu, jenžto, složeno-li časoslovo s předložkou, za přít. čas slouží, podržuje se tvořící toto *n*, leč mezi ně a předcházející souhlásku vkládá se samohláska *i*: *пжж* — *напннжж*, *подтннжж*, *вымннжж*, *зжжннжж*, *зжжннжж*, *проклннжж* *заклннжж* atd., v čemž i jiná nářečí, pokud základní formy v nich stává, se srovnávají; pročež také Polák ke svému výhradnímu *gnę giąć* přiměřené *naginam zaginam* (zahybují) vykazuje.

Podobný ku předešlému jest také vedlejší tvar způsobený souhláskou *m*, přicházející však jen v těchto třech časoslovec: *пжж жати жжжъ* čsl. jednodobé, r. *иму ять*, р. *jimę jać jać*, č. jednoslabičné *jmu jíti* (místo *jati*) *jal*. Z kmene toho vyniká třetí

forma **ИМѢТИ ИМѢЖ**, i jest on úplně sroden s lat. *emo, adimo* (zcela slov. **ОТЪИМЖ**). Opětovací tvar jest **ИМАЖ**, č. *jímám*, a zde polský jazyk bere i k šesté formě útočiště, seslabuje názvučné *ji* po předložkách k prostému *j*, u př. *pojmac* (hmotně), *pojnowac* (pochopovati), *najnowac przyjnowac*, kde cyrilsky, rusky a česky říká se jen **ПОНМАТИ ПОНМАЖ**, **НАНИМАТЬ**, **ПРИНИМАТЬ**, *zajímám, odjí- mám odnímám* atd. Mimo to sesiluje se předložka *z* v polštině ještě souhláskou *d*: *zdejme, zdejmuje* (sejmu snímám, cyr. též **СНИМАЖ**). Naproti tomu pohlcuje předložka *voz-* *wes-* kmenovný *i* v novějších nářečích: r. *возьму взять* bud., p. *wzjąć weźme*, č. *vzítí vezmu*. S touto předložkou složené časoslovo bere sice svůj přít. čas z cizího kmene **БРАТИ БЕРЖ**. — (Rozdíl v č. *vezmu* a *vzejmu vzňal*). Velmi zatřelý jest zde polský rozkazovací způsob *węź, węźcie*, kde celé jádro slova mizí a jako pouhá předložka se skloňuje. V ilyrském prosté *imem jeti* nepřichází, aniž *jimam jimati*; neboť *imam imati* bere se místo **ИМѢЖ ИМѢТИ** (habere, possidere), přetvořivši se z něho. A však s předložkami oboje jest známo: *prijati primem* (a též *primiti*), *uzeti uzmem* (vezmu), *uzimati* (brátí) *uzimam* neb *uzimljem* atd.; *objamem objeti objimati* = obejmu.

Druhé takovéto časoslovo jest **ДМЖ**, stojící po boku prostějšímu **ДОУЖ**. Neurčitý způsob jest k onomu **ДЖТИ**, k tomuto **ДОУТИ**. V polštině podobněž *dmę dqć*; č. *dmu* dovoluje též ač neprávě *dmouti*, jakož i předešlé *jmu* — *jmouti*. V ruském a ilyrském útvaru toho není, nýbrž jen *дуны дунуть, dunuti*. Opětovací jest **ДЫМАЖ -АТИ**. Porozšířenější formy časoslovní jsou od **ДОУЖ** — **ДОУХАТИ** neboli **ДЫХАТИ**, a od **ДМЖ** pol. *dmuchać*, česk. *dmýchatí*. — Opět jiné časoslovo toho druhu jest **ЖМЖ ЖАТИ** (stiskati, tlačiti), které stejného jest původu, zjinačivši jenom trochu *ponětí*, se známými nám už tvary **ЖОУЖ** **ЖОУТИ** a **ЖЕЖ** **ЖВАТИ**. Běžné jest toto časoslovo i v ostatních nářečích: rus. *жму жать*, il. *žmem žeti*, pol. *żmę żać* a *żmąć*, č. *žmu* a *ždmu žditi ždal* (*žal). Opětovací vid jest i zde **ЖИМАЖ**, **ПРИЖИМАЖ** (přitiskují, u př. k prsoum; jak i Kr. Rkp. *objech dievče přižech k srdcu*); naše č. *ždí- mám (vyždíám bud., vyždimuji)* nyní hlavně o prádle se potřebuje.

Čtvrtou souhlásku **Д**, jížto se časoslovní kmen porozširuje, nalzáme jen v těchto málo případech: **НДЖ ИТИ**, min. č. **НДОХЪ**

иде atd. Prosté opěťovací хождѣ ходити náleží ke čtvrté formě, a ve spojení s předložkami přestupuje v pátou: прѣхождѣ прѣхождати, poněvadž прѣхождѣ nevyjadřuje vid opěťovací, nýbrž toliko trvací. Časoslovo to zní rusky иду ити. Zde podržuje neurč. způs. *i* na konci, jakož i v časoslově везти, нести a některých jiných, jež následovati budou, majíce přízvuk na poslední slabice; il. *idem iti*, a *ići*, pol. *jidę jić*, č. *jdu jíti*. Min. čas novějších nářečí шель шло шла za střední výtvor mezi ити a ходити považovati se musí; neboť *ś* nic jiného není leč proměna vyšlá z hlásky *ch* kmene ход, pravidelně přetvořeného v шед; odtud posaváde v mužském zní min. čas pol. *ne śel* ale *szedł*, čímž se i č. *śed śedši* samo sebou vysvětluje. Opěťovací rus. хожу прихожу, прихоживаю; il. *hodim, prihoditi, prihadjam -ati*; p. *chodzę, przychodzę, przychadzam*; č. *chodím, od- vycházím*. Polština převádí složené *najdę znajdę* v šestou formu *znajduję znajdowac*, leč neurč. způs. ke *znajdę* vypůjčuje si od jiného časoslova: *znaleźc, znalazł*. Ještě připomenouti sluší, že po předložkách počáteční *ji* v идѣ na *j* seslabuje se; v některých případech staví se zas mezi předložku a časoslovo vkládavé *n*, v čemž ale nářečí slovanská nevšudy se srovnávají. V češtině hned v prostém *jidu* vypouští se nyní *i* (ne však ve staré mluvě naší): *jdu*; a však v neurčitém způsobu nikdy ani po předložkách se neskracuje, jak se to děje v ruštině, polštině a ilyrštině. Tak u př. *przyjść* v polštině jest jednoslabičné, rus. il. прийти *priti pridem* dvouslabičné, č. *přijíti* v úplnosti své se drží; tož skrácené ilyr. *doći, proći, poć* (abire), *oći oć* (deserere), č. *odejíti*. — Pol. *wniść*, cyr. внидѣ внити i stč. *vnidu vniti*, nyní *vejdu vejiti*, rus. войти; cyr. снидѣ снити, rus. сойти, p. *zejdę a znidę zejść*, č. *sejdu sejíti* (**snidu*) atd.

Jiné časoslovo jest идѣ jedu, mající hláskou *x* sesílený neurč. způs. totiž идати, rus. ѣхать, pol. *jechać,jechał*, cyr. идохѣ; v češtině však podrželo časoslovo to v neurčitém prosté sklonění *jeti, jet*; *jechati* jest nám neobyčejno. Ilyr. *jahati* má však přit. čas *jašem* (jaše konja = jede na koni). Jako předešlé časoslovo идѣ váží i toto jednoduché své opěťovací ze čtvrté, s předložkami z páté formy: издити, иждѣ, отъиждѣ, p. *jezdzić jeżdżę, wyjeżdżac*, č. *jezditi přijížděti*.

Takovéto připůsobením souhlásky *d* utvořené časoslovo jest také budoucí čas nápomocného *бѣдѣ ludu*, přirovnáváme-li s jeho neurč. způs. *бѣти* a minulým *бѣхъ byl*. Střídání samohlásky *oу* a *ж* s hrubým *т* není v slovanštině nic neobyčejného. Protož některá nářečí podržují veskrz původní hlásku *oу*, jako malor. *буду быты бувъ була*; lužickosrbsky neurč. rovně *buć* a *być*, *buch* a *bych*, ano i č. *dobudu* a *dobydu* střídá se atd. — Ilyrský jazyk připouští toto rozšiřování kmene pomocným *d* v přít. a minul. čase také v některých jiných časoslovech v neurčitém na *-ati* vycházejících, a však co vedlejší formu, u př. *dati* — *dam* a *dadem -eš -e*, *dadach*; *imati* (habere) — *imam* a *imadem*; *znati* — *znam* a *znadem*, *poznadoh*; *valjati* (platiti, zač státi) — *valjam* a *valjadem*; *morati* (museli) — *moram* a *moradem*, *moradoh*.

B.

Druhý rozdíl uzavírá v sobě ona časoslova, jichžto kmenovná slabika má na konci souhlásku; skloňování jest, aspoň co do hlavní věci, s předešlým stejné povahy, a toliko to pozoruje se, že stýkáním se rozličných koncových těchto souhlásek s označem *ти* neur. způs., onde jisté splývání neb spodobňování se zvukův nastupuje, onde zas vkládáním samohlásek vznikající tvrdosti se odstraňují. Obrazec jest tento :

—ти	—ж	—охъ (místo тхъ)
—ть	—у	—ль
—ти	—em	—oh
—ć	—e	—đ
—ti	—u	—l.

З, с.

везж везти везохъ atd. (veho), *лѣзж лѣзти лѣзохъ*, *грызж* *грызти*, *открѣзж открѣзти* (otevřiti, aperire), *пасж пасти*, *спасж* *спасти* (*salvum facere*), *трасж трасти*, *несж нести*, *оужасж* *са* *оужасти* *са* (*exhorrescere*), R. *везу* *везти*, *лѣзу* *лѣзть*, *ползу* *ползти* (obojí *lézti*; leč oním značí se více drápati se kam, klettern, tímto plaziti se), *несу* *нести*, *трясу* *трясти*, *пасу* *пасти*. Všecka tato časoslova a podobně i následující v oddělení tomto vypouštějí nacele v minulém čase v pohlaví muž. hlásku *лъ*: *я везъ везла везло*, *я трясъ*, *пасъ* atd. II. *grizti* *grizem* *sgrizoh*, *vezti* *vezem*, *tresti* *tresem*, *pasti* *pasem* atd. V polštině přistupuje

druhy měkčení dle vlastnosti tohoto nářečí: wiozę wieziesz, nioseż niesiesz, wieźć, nieść, naleźć, gryźć, trzeżeż trzaźć. Č. vezu vezti, třesu trásti atd. Z těchto časoslov přenášejí se v druhou formu co jednodobá (bud. čas): č. naleznu, ohryznu, užasnu se, rus. též отряхну од трясти. Místo cyr. a rus. спасти osóbuje si nyní jazyk náš čtvrtou formu *spasím* (trv. *spásati*, Kral. Rkp.: vzmodliču sie bohu, by je *spásal* sich Tatar zlostivých). Jako dříve *ндж* a *ндж* mají též pohyby s místa na místo znamenající časoslova *vézti* a *nésti* vlastní opětovací vid ze čtvrté formy: *возѣти вождѣ*, *носити носѣ*, a pojí-li se s předložkami, z páté formy: *сѣважѣ*, *отнашѣ*, č. svážíím -eti, odnáším -eti; r. *отваживаю отнашиваю*; il. *nositi odnositi, odnašati*. Tak též běře se i při ostatních opětovací neboli přítomný čas s předložkami z páté formy: *лѣзѣ излѣзѣ*, *грызѣ огрызѣ*, *отверѣзѣ* (otvírám), *трасѣ потрасѣ* *оужасѣ сѣ*, v čemž také i jiná nářečí se staroslovan-ským souhlasí.

Б, П.

Při časoslovech, ježto v retní dvě hlásky *b* a *p* vyzvukují kmen -svůj, vkládá se mezi něj a infinitivní *ти* prostředkující síkavka *s*; naproti tomu *zas*, což zvláště rádo v ruštině se přiházívá, vypouští se někdy za příčinou blahozvučnosti retní souhlásky. Skrovný počet časoslov, zachovaných v této formě, na tato jest obmezen: *зѣбѣти зѣбѣти*, č. *zebe zábsti* neb *zíbsti*, v il., rus. a pol. celkem co střední časoslovo se skloňuje, zabíhají však už do druhé formy: *zebem zebsti ozeboh*, r. *зѣбну зѣбнуть я озябѣ*, p. *ziębneż ziębnać*. V češtině takto jen s předložkami: *ozábnu prozíbnu prozábl jsem*. — *гребѣти гребѣти* a *гребѣти* (hřbiti, hrabati, veslovati, remigare), r. *погребѣти погребѣти* a *погребѣти* (pohřbiti), *гребѣти гребѣти* (skrabati, veslovati); tak i v ostatních il. *grebem grebsti*, p. *grzebę grześć*, č. *hřebu, hřebsti* a *hřesti*. — *длѣбѣти длѣбѣти*, *dlabu, klobiti*, il. *dubem dubsti*. — *склѣбѣти склѣбѣти* *sklubu -bati* (vellere), pol. *skubę skuść*; starč. *skubu skubsti*; rus. *скребу скресть* (skrabu skrabati). — *чрѣпѣти чрѣпѣти* (haurire) a *чрѣти* (odtud č. *čríti, načríti* vody, strč. *načierám*), il. *cârpem cârpsți*; *тепѣти тепѣти* (obojí, *čerpu, čerpsți* a *tepu tepsti* přichází i v starč.); pak *сонѣти сонѣти* (anhelare, supati), il. *sopem sopsti*; *хрѣпѣти хрѣпѣти* (chrápati) a jedno druhé i jiné. Větší díl těchto

časoslov první formy v novějších nářečích vyšel z užívání, přeshedše v jiné tvary, u př. jako jednodobé p. *czerpne -nac* (čerpnu), č. *skubnu, pohrbím pohrbiti*, a jeví se nám teprv co trvací neb opětovací v páté formě, podržující zhusta při sobě starobylý svůj přít. čas: *погрѣваж, изурьликиж -ати, осилъвлекж* atd.; p. grzebie grzebać, skubie skubać, skrobie skrobać; č. čerpám -ati, supám -ati atd.

Д, Т.

Končící se časoslovní kmenové v zubní hlásky *d* a *t* proměňují je v neurčitém způsobu v *s*. Jinak také věc tuto můžeme pojíti v ten smysl, díme-li, že rovně jako při retnicích jsme viděli, vkládající před *ти* neurčitého způsobu sikavku *s*, souhlásky *d* a *t* vyvrhují, což podobnější se býti zdá: *бодж бостн* (místo *бодти* neb *бодсти*) *бодохъ, падж пасти, прадж прасти, гадж гжсти* (citharam pulsare), *садж сестн, владж власти* (dominari), *градж грасти* (venire, progredi), il. *grédem* a *grém gresti*, *блюдж блюсти* (observare, custodire), *кладж, крадж*, č. bředu břísti; — *плетж плетохъ, растж расти* (crescere), *цветж цветсти, обрѣтж* (invenire), *утж уьсти, гнетж*. Z ohledu přičestí minul. času končícího se v *лъ* přivádím zde ku paměti, co se hned v úvodu k naší grammatice bylo povědělo, že totiž v časoslovech těchto jest obsažena jedna z těch známek, dle nichžto mluva slovanská rozchází se ve dvojí pořadí, ješto jihovýchodní dvě tyto zubní souhlásky veskrz vypouští, západní ale je podržuje. Dle toho vyslovuje a píše se tedy polsky a česky *padł, padł -o -a, kradł, siadł sedł, kwiatł kwęł, ćęł*; v cyr., il. a rus. jazyku toliko *палъ -а -о, кралъ, сълъ, цвълъ, чель чела* atd. Místo č. *rostł*, p. *rosł*, kdežto *t* rovněž, a však z jiné příčiny se potlačuje, klade ruština *росъ посла посло*. I z těchto časoslov jsou mnohá nyní toliko v druhé formě užívána, jako pol. *padnę paść, kradnę kraść, władnę władnąć*, i česky jen *vládnou vládnouti*, ale min. *v'ádl* a *v'ádnul* (*vladu vlásti* zastaralé). Dále č. *bodu, kradu, kydu* (*kýsti*) jsou vidu trvacího, *bodnu, ukradnu, kydnu* jednodobé, jakož i *padnu* a *sednu*, jichžto základní *pásti* a *sěstí* už nejsou vhod, ač ještě v 16. století často *sísti* se nalezá (Velesl., Har. a j.), **poskytu poskysti* (Štítný). Posud ale zachovalo se nám *bředu břísti*, jež jinde, posud ani v cyr. naleztí nelze, a k němuž polské *brnę brnąć* přiléhá. Jako

při předešlých běře se i k těmto vid opětovací z páté formy: **бодѣж** (*bodám*, a v přenosném smyslu také *bádám*, *impellere*, *scrutari*), **падѣж**, **наблюдѣж** (*prozorovati*), **разплетаж**, **процвѣтаж** **читаж**, *čítám*, *vyrůstám* atd. Časoslovo **кладѣж** **класти** běře svůj vid jednodobý od **ложити** — **положж**, **нзложж**; opětovací jest za pravidelné **кладѣж**, **накладѣж**, v ruštině *полагаю -ать*, a teprv *оракovací* *покладываю*. Ještě připomenuto buď **ведж** **вести**, p. *wiodę* *wieść* *wiodł*, kteréžto jako předešlá časoslova hnutí znamenající opětovacím ze čtvrté a páté formy se opatřuje: **вождж** **водити**, **приваждѣж**, г. *вожу* *водитъ*, *приваживаю*, p. *wodzę*, *przywodzę*, č. *wodím*, *odvádím*. Jak toto tak i druhá nadmíněná časoslova hnutí zůstávají v polštině skoro všechna i ve složení s předložkami ve čtvrté formě, kdežto čeština v páté si libuje: *przynoszę* — *přináším*, il. *prinosim* a *prinašam*; *zachodzę* — *zacházím*, *rozwodzę* — *rozvádím*, *przywóżę* — *przywážím*, a tak i *żenu* *hnáti*, *honim* *vyháním*. Konečně sem náleží i časoslovo **ѣсти** s nepravidelným přítomným časem **ѣмь** místo **ѣдмь**, kterýžto s uvedenými už dvěma časoslovy **ѣмь** a **дамь** stejné má skloňování: **ѣмь** **ѣси** **ѣсть**, **ѣмь** **ѣсте** **ѣдате**. S předložkou *s* jsouc spojeno vkládá tekuté *n* a mění samohlásku *ѣ* v užší *ѣ*: **снѣмь** **снѣси** **снѣсть** atd. R. **ѣсть** min. **ѣль**: **ѣмь** **ѣшь** **ѣсть**, **ѣдимь** **ѣдите** **ѣдять**. II. *jesti* buď plně aneb skráceně skloňuje čas přít. *jēm* *ješ* *je* aneb *jedem* *jedeš* *jede*. P. *jeść* *jadł*: *jēm* *jęsz* *ję*, *jemy* *jęcie* *jedzą*. Č. *jím* *jiš* *jedí*, z čehož viděti, že kmenovní *д* všude aspoň ve třetí osobě množníka se uchovalo. Opětovací jest **ѣдѣж** **ѣдати** **снѣдати**, č. *jídám* *snídám* atd.

Г х к.

Malorusové neboli Rusíni, činící po Velkorusích nejrozsáhlejší větev slovanskou, neboť počet jejich vztahuje se nejméně na 13 milionů, zachovali jsou ve svém nářečí mnohou vzácnou starobylou vlastnost, již bychom nyní v ostatních nářečích našich darmo hledali. Taková jest i ta, že vyzvukující časoslova první formy v hrdelní hlásky *h* a *k* docela prostého a pravidelného neurčitého času se přidržují, majíce u př. od *можу* inf. *могты*, *стрижу* *стригты*, *печу* *пекты* atd. Leč všechna nářečí slovanská, odchýlivše se napořád od výtvoru toho prvotního, slučují nyní hlásku hrdelní a zubní *t* ve zvuk jeden změkčený, a sice dle obdobnosti, na

jakou jsme dříve už byli přišli v nauce o souhlasenství a ji mezi jiným ve statném jménu *noc* si představili. Nebo jako slovo toto v řeckém, latinském ano i německém jazyku hrdelní hlásku *k* při *t* bez proměny podržuje (noctis *νυκτός*, Nacht, v staroslovanštině ale zní *ночь* [bulh. *ношть*], r. *ночь*, p., č., luž. *noc*, ilyr. *noc*): tak odpovídá těmiž přechody nejstaršímu malor. *пекти суг. пещи*, r. *печь*, p. č. *peci piec*, ilyr. *peći*. Jiná toho druhu časoslova jsou: *могъ мощи*, min. čas *могоухъ можеше* atd.; *лагъ лъци* (lehnouti), *жгъ жещи*, *врѣгъ врѣци* (projicere), *прагъ праци* (jungere), *стригъ стрѣци*. K nim připojme ruská: *бѣгу бѣчь*, min. č. *бѣгъ бѣгла*; *застигу застичь* (zastihnouti), *берегу беречь* (spořiti, chrániti), ilyr. *strižem strići*, *ležem leći*, *prežem preći* (přahu); *могу моці* jest kromě *хоцу* jediné časoslovo ilyrské, ježto v první osobě na *u* se končí, a další své skloňování vede dvojím způsobem: *могу* a také *можем можеш може*, *можемо можете могу* anebo: *morem moreš могу*. V češtině staré všech těchto časoslov příklady nalézáme; nyní jest o ně jazyk náš chudší až na *могу мoci*, *врѣху врѣци* a poněkud i *стѣху стѣци* a *досѣци*, ač *досаху досѣху* propadlo; **zapřahu zapřieci*, *бѣху бѣци*, *леху леци* a n. j. Poláci píší v neurčit. způsob. hned *c* hned *dz*, poněvadž jim přechod od *g* ku *dz* přirozenější se býti zdá nežli *k c*, pročež: *strzygę strzydź*, *przysięgę przysiądź*, *zaprzęgę zaprządź*, *biec*, *ulec* (*dz*). — Na *χ* končící se kmen znám jest jenom jeden, totiž *суг. врѣхъ врѣци* (mlátiti, triturare), ilyr. *varšem vreci* neb *vàrci*, k němuž se i vedlejší formy čtvrtá a pátá *vàršiti vārhati* přidružují, jsouce už více v užívání.

рекъ neb *ръкъ*, *рекоухъ рецеше*, *рѣци* (*dicere*), *пекъ сѣ пещи сѣ* (*сугare*), *текъ*, *стѣкъ*, *влекъ*, *налакъ налъци* (*insidias ponere*), *тлѣкъ тлѣци*. R. *волоку волочь* (*vléci*), *толку толочь* (*tlouci*), *теку течь*. II. *теčem теци* (*běžeti*) *téci* (*trvati*), *обуци* (*obleci*), *маци* (*movere*). P. *siekę siec*, *tlukę tluc*, *włokę wlec*, *dociekę dociec* (*vyskoumati*). Č. *vleku vléci*, *teku těci*, *tluku tlouci*, *seku séci* neb *séci*, místo *řeku* (p. *rzekę*) *řku*. Čas min. tvoří se docela pravidelně v novějších nářečích: r. *могъ могла*, *толокъ толкла*, *пекъ пекла*, p. č. *tlukł*, *wybiegł*, *zawlekł* atd. V přítom. a staromin. čase mění se zas před samohláskou *e* hrdelnice ve své příbuzné sikavku: *могъ можешн*, *могоухъ можеше*, *врѣхъ врѣшешн*,

рѣкъ рѣчешн, od řku v češtině rceš rce atd., a *možu* prodlužuje samohlásku: *můžeš může*. Zmínku ještě zasluhuje ruské proustonárodní сѣку сѣкошь сѣкотъ atd., могу могошь моготъ, tak i лягу, сягу a j.

Mnohá z těchto časoslov v nynějších nářečích už jenom zlomkovitě se vyskytají, t. j. některá váží svůj přítomný čas, jiná zas minulý čas a neurčitý způsob z jiných forem. Tak u př. лѣж (mentiri) má ve všech nářečích neurč. лѣжати, il *lažem lažati*, ano v polštině vedlé *łże* tudiž i v první osobě *łże*, jak to i ve sprosté češtině slycháme: *lžu, můžu, pečou pečou* atd. Dále k polskému *żę* připadá též místo *żec* toliko *żgać*, anof vůbec nyní časoslovo to valně z obyčeje vycházejíc jiným, totiž *palę palic*, se nahrazuje. Č. *žhu* vedlé *žici žehl* též už připouští *žhāti žhal*. Tak *legę* nestává leč ve formě *legnę*, ovšem ale *ledz legł; tkę tczesz* atd. jest naše *tkāti*, a zas *tkam tkasz* naše *tku* (strkati), k oběma pak neurč. *tkać*; časoslovo *bieę* *biegą* *bieć* *biegł* doplňuje střední osoby ze třetí formy *biezę* *bieżec*, a sice *bieę* *bieżysz* atd. I v materštině naší jsou časoslova prvního tvaru *stihu, křiku, běhu běci, vyzdvihu vyzdvici, tisku* atd. dávno zapomenuta jak v přítom. čase tak v infinitivu, a vykonávají jenom službu v min. ještě čase, jenž ke druhé formě bývá přistavován. Protož také většina časoslov v nejbližším stojí spojení s touto druhou formou jako jednodobá t. j. co časy budoucí: бѣгъ при-бѣгнѣ, сѣкѣ оустѣкнѣ, г. двигу двигну (hnouti), толку толкну; р. *legę* a *legnę* (lehnouti), *rzekę* a *rzeknę*; č. *prahu, zapřáhnú, obleku obléknú*. — Se třetí formou souvisí toliko бѣгъ, лѣжъ a клекъ (odtud i pol. inf. *układz*) jakožto бѣжъ бѣжати, лѣжъ, клеужъ. Opětovací připadají i zde ku páté formě s náležitou proměnou samohlásek anebo jich vstavováním. Zde opět, jakož jsme to při druhé formě už pozorovali, mohou se v cyr. a ilyr. souhlásky г a к proměnití v příbuzné з a ц. Obdržíme tímto způsobem od могъ — помагѣж, врѣжъ — отврѣж(з)ѣжъ, бѣжъ — прибѣж(з)ѣжъ, жѣжъ — изжнѣж(з)ѣжъ, od текъ — отнѣж(к)ѣжъ, рѣжъ — нарнѣж(к)ѣжъ; il. *dignuti* nebo *dići* — *dizati*, *potoci* — *potagati*, *teći* — *priticati* (přibíhati), *pući* nebo *puknuti* — *pucati* (bouchati, střiletí); rus. берегу — пренебрегаю (opovrhovati, nedbati), прягу — запрягаю, сѣку — разсѣкаю bud. č., разсѣкиваю přít.; толку — толкаю;

pol. *zaprzęę* — *zaprzęgam*, *łęę* (lhati) — *wyłygać*, *spieęę* — *spiekam*, *obłokę obleć* — *oblekam*; č. *lehu* — *léhám*, *střehu* — *ostřihám*, *tluku* — *zatloukám*; též šestý tvar: *vrhu* — *zavrhuji*, *tahu* — *roztahuji* (*roztahám* bud.); *vléku* má *vlékám navlíkám*, *vláčím -eti* — *zavlačuji*.

л, р.

Konečně zmíniti se nám jest ještě o těch časoslovec první formy, ježto kmenovní slabiku tekutým *l* aneb *r* uzavírají. Při tvoření jejich neurčitého způsobu, dílem také přít. času musí se některou samohláskou napomáhati, t. j. potřebí jest dílem za příčinou blahozvučnosti mezi kmen a neurčitého způsobu koncovku *ти* anebo před *l* minul. času vmetnouti samohlásku, dílem žádají to některá z těchto časoslov zas v přít. čase. Vesměs náležejí sem tato: *мелѣ млетн млѣхъ*, *колѣ клати клѣхъ*, *шлѣ* nebo *слѣ* *слешн* atd. *слати*, *стелѣ* *стлати*. Připojíme k nim ihned vid opětovací: *размнлѣж*, *квлѣж*, *посылѣж*, *постнлѣж*. Jazyk český zde staroslovanskému věrně po boku kráčí: *meli mlíti* — *rozmílám*, *koli kláti* — *rozkálám*, *vyšli vyslati* — *vysýlám*, *steli stláti* — *postílám* i *postýlám*; il. *mljeti meljem mlío sam*, *klati koljem klao sam*, *slati šljem* atd. V ruštině znějí takto: *мелю молотъ мололь* — *перемалываю*, *колю колотъ* — *раскалываю*, *пошлю послать* — *посылаю*; *стелю стлатъ* — *устилаю*. Více se odchyľují a podléhají nepravidelnostem tato časoslova v polštině: *mielę mléc* — *mielać*, *kołę klóc* — *kałać*, *poślę posłać* — *posyłać*, *ściełę słać* (místo *stłać*) — *ściełać*. Docela vlastního rázu jsou časy minulé: *mełtem meł* (ano nalézají se také *miol* a *mlit*), od *klóc* — *klót*, od *ślę* a *ściełę* — *słał*. Sem přiřaditi ale sluší též časoslovo *pielę* neb *pełę płeć pełtem*, opět. *pielać* (*runcare*), jež jazykové cyrilský, český a ilyrský v první oddělení této formy staví dle obdoby *вѣж*, *сѣж* atd.: *плѣж* neb *плѣжж* *плѣти* — *нзплѣвѣжж*, č. *pleji pléti plél*, il. *pléti plévem*. Ruština zde ale souhlasí s polštinou: *полю полотъ пололь* — *выпалываю*.

Časoslova, jichžto kmen končí se v *r*, uvažovati se musejí dle přít. času, zdali totiž jest jedno- anebo dvouslabičný. Jednoslabičná jsou: *мрж*, *прж*, *врж*, *држ*, *трж* a *стрж*. Abychom odchyľky v nářečích našich tuto přicházející snáze si vyložili, potřebí jest toliko pravidelné skloňování položiti za základ a dle zákonů slo-

vanského samohlasenství vysvětliti si proměny tyto. Takto by vlastně u př. od *mru* *мрѣ* měl býti pravidelný neurčitý způsob *mrlti*, min. čas *mrl*, a skutečně nalezáme posud v mluvě naší přičestí minulé *umrlý* místo *umřelý*, *otrlý* místo *otřelý*, což důkazem jest, že někdy toto prosté skloňování místo míti muselo. Leč slovanština mírní nyní ono skupení souhlásek samohláskami, a tudy znějí neurčité způsoby a min. časy: *мрѣти мрѣхъ* aneb *мрѣхъ мрѣ(ше)*, *прѣти* (litigare) atd.; č. *mříti mřel*, *tříti třel*, *prostříti prostřel*; pol. *umrzéc umarł*, *trzéc tarł*, *drzéc darł*; rus. s obkládáním s obou stran samohláskou: *умереть умеръ -ра*, *подпереть подперъ*, *тереть теръ*, *простереть простеръ*. V ilyrštině při některých též obůj způsob neurčitého se udržel: *mãrti* a *mrjeti*, *mrem*, *mrjeh mrješe*; *dãrti* a *drjeti*, *drjem*; *tãrti*, *tarem* nebo *trêm*; *vrjeti*, *vrjem* (bullire). Časoslovo toto *врѣ* *врѣти* dle rozdílnosti významu jest i rozdílného původu: 1) znamená bullire, scatere, a tehdáž má v cyr. i vedlejší tvar dle prvního oddílu *врѣж* *врѣяти*, pol. *wrę*, *wrzec*, *wrzał*; 2) znamená claudere, zamknouti, p. *zawrzéc zawarł*, č. *zavříti otevříti*. V tomto smyslu nepřichází ani v cyrilském ani v ruském a ilyrském, leč v cyrilštině a ruštině jest *врѣ*, *вру* *вратъ* *врахъ* tolik co tlachati, nesrozumitelně mluvíti. — Dvouslabičných časoslov neurčitý způsob vychází v *ати*: jako: *верѣ* *вратн*, *нерѣ* *нратн* (tundere, conculcare, lavare, salire); p. *biorę*, *piorę*; na dvojí jdou ale *жерѣ* a *жрѣ* *дерѣ* a *дрѣ*, a v nářečích našich hned to hned ono anebo i oboje se potřebuje. R. *деру* *драть* *драл*, pol. *drę* *drzéc* *darł*, č. obojí: *deru* *dráti* a *dru* *dříti*, ačkoliv ponětí se zde trochu rozcházejí (peří dráti, p. *piora* *drzéc*). R. *жру* *жратъ* znamená i vorare i glutire; p. *žrę* *žrzéc* *žarłem*, č. *žeru* *žráti* *žral* toliko vorare, a *požru* neb *požřím -íti -el* — polknouti. Také zde ještě uvesti třeba časoslova *порѣ* *пратн* (scindere), rus. *порю* *пороть* *пороль*, p. *porzę* *próc* *prół* (*pruc* *pruł*), kteréž v jazyku našem zcela pátou formu si osobilo: *páratn* *páři*; pak *борѣ* *вратн*, rus. *борю* *бороть* (pugnare). (U nás jen ve starých jménech kmen tento přichází: *Přebor*, *Lutobor* atd.) — Ve skloňování přít. času v jazyku, polském a českém kladou tato časoslova pravidelně *r* před *u* (*e*, *a*), před *e* ale změkčené *ř*: *umrę* *umrzesz* *umrze* *umrę*, *tru* *třeš* *tře*. Poněkud pravidlu tomu se vyhýbají nyní č. dvouslabičná:

beru bereś, peru pereś; také pol. *żrę żresz, wrę wresz* (o horku), a však *zawrę zawrzesz*.

Ze všech těchto časoslov přenáší se jediné *КОЛѢЖ КЛАТИ* v ruském a polském do druhé formy: *КОЛЬНУ КОЛЬНУТЬ* a *kolnę* o zaklání okamžitém. Tato časoslova uzavírající kmen svůj tekutým *r* váží též opětovací vid svůj z páté formy, vyplňující slabiku samohláskou *i*, v polštině *ie*: *мрж оумираѣж*, *г. умираю*, *p. umieram*, *подмираѣж*, *натираѣж*, *nacieram*, *раздмираѣж*. *razdzieram*, *простираѣж*, *нзѣмираѣж*, *пожмираѣж* *požeram* atd.

Takto jsme podrobili tedy naše slovanské časoslovo nejprvé všeobecnému skoumání ohledem na jeho vnitřní povahu a podstatu, zakládající se v obsáhlosti časoslovních výkonův dle trvání a opětování jejich, probírajíce ony čtyři třídy, v něž se rozkládá. Na to se obšírněji ukázalo, jak to sám předmět vyhledával, kterak nadmíněných čtvero vidův vespolek se slučuje, a jak časoslova ta stýkají se s sebou v šesti formách slovanského skloňování. Z čehož, jak za to mám, dostatečně mohlo se pozorovati, oč vlastně se jedná při slovanských časoslovech, a že tedy to, co v jiných jazycích při této částce řeči hlavní jest věcí, jako tabulární přehled všeho sklonění, sestavení a odvození časův a jiné podobné podmínky v naší mluvě nejmenší jsou váhy a obsahu. Zbývá nám ještě předsevzítí také ony stránky časoslovních skloňování, na něž jsme posud v šesti formách našich ohledu nebrali z té příčiny, aby hlavní věci rozbor jimi se nerušil a zbytečně neobtěžoval. Obmezivše se posud všude jen na způsob neurčitý a ukazovací, nyní též v krátkosti se ještě zmíníme o způsobu spojovacím, rozkazovacím a přestupovacím, jakož i o některých odchylkách v času minulém.

Zvláštní připomenutí o minulém čase.

O čase budoucím a přítomném, po tom co se už předeslalo, netřeba ničeho dále připomínati. Onen, spoléhaje totiž na vnitřní povaze časoslova, běře při jednoduchých a ukončených skloňovací tvar přítomného času, anebo vypodobňuje se při ostatních spojením neurčitého způsobu s nápomocným *budu* aneb i jiným časoslovcem,

jako *стану, оhy, иму*. Přítomný zas čas vytvořuje se vždy ústrojně na základě jediného původně tvaru, který teprv, když časoslovo nějakou samohláskou v neurč. způs. rozvolněno bývá, nějak svou podobu jinačí, stahováním totiž dvou samohlásek v jednu, jako *hrají hraješ hraje*, a *hrám hráš hrá* atd. Mimo to jsme též pozorovali, že z většího dílu v nářečích našich skloňování osobní jest kusé a otřené, jako třetí osoba cyr. rus. *видитъ видятъ, видятъ видятъ* proti č. *vidí* a pol. *widzi* a *widzą*. A zas první osoba jednot., mající v cyr. a rus. jazyku pravidelně *ж ѣ, у ю*, mísí se u Čechů a Poláků též s tekutým *m*, kteréž u Ilyrův veskrz při všech formách panuje.

Že minulý čas právě tak ústrojně z časoslovních kmenův se tvořil, není neznámo, ano i dříve už o tom jsme se zmínili, jakož i o skládaném minulém čase přičestí a pomocného *ѣсмь jsem*, kteréžto nyní opět v polštině v jedno splývá, jakoby nová ústrojnost z toho vzniknouti měla: *видѣхъ, viděl jsem, widziałem*. Co do hlavní věci vede se obojí tento výtvar pravidelně od neurčitého způsobu, proměněním, jak se už prvé řeklo a okázalo, pouze koncovky *ти* starým způsobem v *х*, dle novějšího skloňování v přičestní *лъ*. Předce však zapříti se nedá, že tvoření a užívání minulého času ve starém výtvaru má mnoho záhadného do sebe, i potřebí jest, pokud možnosť se ukazuje, aspoň některou částku těchto odchylek vysvětliti aneb na ni poukázati:

1. Pozorujeme zajisté, že časování minulé staroslovanské u větším počtu časoslov dvojím nestejným vede se způsobem. Jeden z výtvarův jest totiž ten, jak při každé formě dříve byl naznačen a jak právě nyní opět o něm zmínka se stala. Leč časoslova nespřavují se výhradně touto námi vytknutou dráhou, a mluva slovanská, jak v jiném ve všem svobodná a bujará, nedává se i zde vtěsnať v úzké meze jednotvárnosti; alebrž časoslovo staví vedle sebe tvar nový od předešlého tím rozdílný, že hned některé osoby jiné mají zakončení, hned že skloňovací samohláska prosodicky se dluží aneb i ve dvě samohlásky rozkládá, jinde zas jako v okres jiného vidu zabíhá. Věc tato činila starším i novějším grammatikům našim mnohou nesnázi, i hleděli se vyhnouti všem výkladům tím, že jeden ten výtvar nazváno časem minulým, druhý polo-minulým, a jiní zas jména aorist neb perfectum a imperfectum

mu přidávají. Na jménech však málo nám záleženo, a protož nebudeme se o ně hádati. Ale rozdíl ten záleží v něčem jiném, a sice opět v roztrídění našem časoslov podle vidův. Může totiž trvací časoslovo v minulém čase nejen za přistoupením předložky proměnit se v jednodobé, ale také bez ní pouze malou proměnou ve skloňování. A taktéž může časoslovo k lepšímu vytknutí minulého času trvacího dobíratí jej z vidu opětovacího i bez zeslabení jeho nějakou předložkou. Věc ta se dá nejpříhodněji příklady vysvětliti, když opět šestero našich forem v krátkosti projdeme. Skloňuje-li se časoslovo šesté formy **коуповати** v minulém: **коуповашъ -аше -аше, -ахомъ -асте -ахъ**, znamená trvací vid, t. j. kupování se dělo trvale, nepřetrženě; skloňuje-li se ale takto: **коуповашъ -ока -ока, -ахомъ -асте -аша** aneb s předložkou **с-коуповашъ, при- за-** atd., jeví se ve vidu ukončeném, ač zde nikoliv jednodobém. Tak také **вѣровашъ -аше** a **вѣровашъ -а** atd.: **яко видѣша мѧ, вѣрова** (žes mě viděl, věřil jsi t. uvěřil jsi); **всѣхъ вѣроваше юмоу?** (proč jsi mu věřil, víru dával). V páté formě trvací vid zdvojené a přijímá a tím jako prodlenosť označuje: **пытати: пыташъ -а -а, -ахомъ -асте -аша** (t. ptal jsem se, zeptal jsem se); **пыташъ -аше, -ахомъ -асте -ахъ** (ptal jsem se po něm). Zde vidíme, jak blízký jest krok od tohoto **пыташъ** k opakovacímu vidu **пыташъ** pouhým totiž přidechem hrubým **в**. Tak: **жадаша отъ него знаменіе** (žádali t. požádali); **жадашъ видѣти юго. — мадаше н, помада н. — обѣташе на поустыни** atd. **писашъ** (psal jsem, napsal jsem), **къгда писашъ** (když jsem psal) atd. Stejným rozvolňováním samohlásky vyznačuje se třetí a čtvrtá forma vyjadřující minulé trvání, leč tuto už patrněji znamenáme, že vlastně nic jiného to není, leč přeskokování do vidu opětovacího: **горѣти — горѣшъ възгорѣшъ -ѣ -ѣхомъ -ѣсте -ѣша: горѣшъ -ваше -вахомъ -васте -вахъ. отъ млъннѣ възгорѣ градъ а градъ горѣше пать дннѣ.** — **разоумѣшъ -ѣ** atd. **какъ разоумѣшъ** (jak jsem rozuměl, vy- ro-rozuměl): **разоумѣшъ -ваше.** — Od **дръжати — дръжашъ** a **дръжашъ: дръжахомъ, нъ не оудръжахомъ.** — **гонихъ -и -и -ихомъ -исте -иша: гонашъ -ваше -вахомъ -васте -вахъ; оуунихъ (нз- на-) оуун** atd.: **оууашъ неѡ оууашъ; хвалихъ: хвалашъ, глашихъ: глашашъ, възмѣжихъ: възмѣшашъ; съвѣкоупиша а съвѣкоупашъ** patrně nic jiného není než způsobem naším *shromáždití* a

shromážděti. Počátek toho všeho tím zřejmější jest, povážíme-li, že v některých cyrilských spisech rozvod tento samohlásky *ѣ* i v samém infinitivu místo mívá: *вѣдѣти, вѣзгремѣти*. Podobných rozdílů nalezá se zhusta v staré češtině, čehož jediný toliko příklad uvedeme: Skoro všickni *učichu* se v Paříži, jež Karel do Prahy povolal (t. byli vyučeni); a zas: *Učáchu* se v Paříži, když tyto bouře ve vlasti vypukly (t. byli na učení). — Druhá forma ve tvoření času minulého aneb podržuje význačné své *н* anebo je odvrhne, přestupujíc tudy do první formy, což nejčastěji se děje, když časoslovní kmen souhláskou jest uzamčen: *дѣхнѣти — дѣхнѣхъ — нѣ — нѣхомъ — нѣсте — нѣша*; *дѣнѣхнѣхъ — нѣ* atd. anebo *дѣнѣгохъ — же — же — гохомъ — госте — гоша*; *приникнѣти* (incurvare, nahnouti) — *приникохъ — ye — кохомъ* atd. Co grammatikové zde polominulým časem neb imperfectum jmenují, není nic jiného než náš vid opětovací, tedy sem vlastně ani nenáleží, jako od *постигнѣ* — *постигахъ* neb *постигахъ*, od *мнѣти* — *мнѣдахъ* atd. Podivnější jest ale výtvar min. trvacího času, přicházející též ve staroslovanštině, kde *н* se ponechává, jako: od *дѣнѣнѣ* — *дѣнѣнѣдахъ — ѣше* atd., *накыкнѣти* — *накыкнѣдахъ*, *внѣти* — *внѣхъ* а *внѣдахъ* neb *внѣхъ* atd.; č. *lskniech se lsknieše se*, Král. Rkp.; *táhniech táhniechu* (1398). Nemůžeme to za nic jiného leč nějaký bujný výstřelek jazyka považovati, který nepochybně odtud se píše, že jazyk jevil snahu přísněji oddělovati trvací vid od opětovacího. A však i tímto přidržením tvořícího *н* těžko jest nahlédnouti, kteraký podstatný rozdíl v samém výkonu by nastati mohl mezi *внѣдахъ* tímto а *внѣхъ*. Takové dvouběžné tvary má posud některé i náš jazyk český, jako od *hasnu* — *shasínám* místo **shásám, potknu se — potkýnám se* pro rozdíl od pravidelného *potýkám se, winu — přivínám a přivívám přivínuji*. — V první formě, učinivše rozdíl opět mezi kmeny otevřenými, nalezáme, že výtvar minulého trvacího času neleží daleko od našeho opětovacího vidu. V prvním případě *пѣти* — *пѣхъ — н — н — нхомъ — нста — нша* má k sobě *пѣдахъ* nebo *пѣхъ — ѣ — аше* atd., což zrovna tak se má, jako naše *pil* а *píjel* (*píjel* blízko stojí k *píval*, а Harant má i *píjival* = *пѣвахъ* *píjívach*); *уоути* — *уоухъ* (ucítil jsem), *уоувахъ* *уоувахъ* (cítil jsem, pocífoval jsem); *ныти оуныти* — *оуныхъ*, *ныхъ* (rovná se opravovacímu *оунывахъ* = *nyl* jsem, *nýjel* jsem, *unýval* jsem); *слоути*

СЛОУЖ а СЛОВЖ — СЛОУХЪ СЛОУ atd. а СЛОВѢАХЪ -ѢАШЕ atd.; КЛАТИ КЛЪНЖ — КЛАХЪ КЛА atd. (proklel, zaklel jsem) а КЛЪНѢАХЪ (proklínal jsem); ТИЖ ТАТИ — ТАХЪ ТА atd. By od této řady jako ПИЖ ПАХЪ, МЪНЖ МАХЪ vedlé jaké ПИѢАХЪ stávalo, není se; aspoň doklady nám k tomu chybí. V případě druhém, když kmen v souhlásku se končí, hned větší hned menší podobnost s opětovacím rozozrjeme: СКОУѢЖ СКОУѢСТИ — СКОУѢОХЪ -Е -ОХОМЪ -ОСТЕ -ОША: СКОУѢѢАХЪ -ѢАШЕ, аноѢ vlastní opětovací zde jest СКОУѢѢАХЪ; НЕСЖ — ОТНЕСОХЪ, НЕСѢАХЪ; ПРАДЖ — НАПРАДОХЪ, ПРАДѢАХЪ, орѢт. ПРАЖДАХЪ; ПЕКЖ — ПЕКОХЪ ПЕУЕ . . . КОХОМЪ: ПЕУДАХЪ; МОЖ — ВЪЗМОГОХОМЪ И МОЖДАХОМЪ ПРОТНЕЖ СТОМАТИ НМЪ (vzmohli jsme se а mohli jsme jim se opíрати). МРЖ мајіс јаксі двојі неурч. зрұс., зашлұ тотіж МРТН а дрұгұ МРТН, од првнұго веде укончене МРОХЪ -Е, од дрұгұго трваци МРѢХЪ анеб МРѢАХЪ МРѢАШЕ; так тѢж од ТРЖ ТРОХЪ а ТРѢАХЪ а јинұх подобнұх. — ТѢмито zde uvedenұми прұклары чтѢл јсем толіко поуказати, јакұ роздұл становил сі вұбес јазык старослованскұ в tvoření а уживанұ min. часу; к вычерпанұ tohoto прѢдмѢту в подробности нам zde овšem часу нені, аноѢ небуде тѢжко і того властнұму домыслу вшуде стұhnoutи. Ве главнұх кusech shodujі се в том і дрұга нारेчұ слованскá, в нұхзто до-choval се нам tento пѢкнұ вұтвор часұв минулұх. Rozumі се вшак, же подлѢ дұха каждего нारेчұ нѢктерѢ hlásky zde onde се обмѢнұји. Так у пр. иlyr. *osnovati — osnovah -a -a, -asmo -aste -áše; progovoriti — progovorih -i, -ismo -iste -iše а govorah -aše, -asmo -aste -aše; propadoh -e, -asmo -oste -oše: padjah -jaše atd.; udaviti — udavih -i: davljah -jaše.* Podobně і в staročeském: *stvoriti — stvorich -i, -ichom -iste -ichu: tvořjech (m. творѢахъ) -ješe, -jechom -jeste -jechu.* (Bóh *stvorі* svѢt. Kдаž бóh *tvořješe* svѢt); *pokořich se: pokořjech se* (pokořil, pokořoval jsem se) а туды тѢж *pokořovach se*, ач то понѢкуд опѢтовací; *volách -áše, -áchom -áste -áchu: zavolach -a, -achom atd.; tisknūti — tisknuch -u, -uchom atd. а tisknjech -ješe atd.* (tisknu ho = stisknul ho, tisknieše ho = tiskl utiskal); mimo to і од *tisku — tiščech tišče, tiščechom*; од *pѢti — пѢch vxpѢch -ě а пѢjech -eše*; *třesu — potřesech -e atd. (охъ = ech) а třesjech třesješe atd.; vyhledach -a -achom: hledách -áše а také rozloženě hledajech -ješe . . . -jechu.* — Veliká ústroјnost

tohoto minulého času a tudy nesnadnost v užívání jeho byly jsou u příčině, že v samém tom cyrilském jazyku místy potkáváme se s mnohými nepravidelnostmi a vadným ho stavením, což zvláště u pozdějších spisovatelův znamenati se dáva, neumějících druhdy i osoby náležitě rozeznávati. Tim snáze musel podléhati mnohé porušenosti i v našem jazyku, obzvláště té doby, když už z obecné mluvy pomalu se vytrácel. Protož nemůž býti divno, že na mnohé nesprávnosti ve spisech staročeských v tom ohledu narážíme, ano i náš Král. Ruk. není jich všude prost. Obzvláště mate se zhusta třetí osoba krátká ukončeného vidu s delší trvaciho u př. *dadieše* místo *dade*, *přiletěše* místo *přiletě*; a zas *letě* místo *letěše*, *převališe* místo *převali*, *otehnáše* místo *otehna*, *žízní útrobu smáhše* místo *smážeše*. Poučitelno jest též stopovati v jazycích našich, kterak toto starobylé časování, jež někteří historickým minulým časem jmenují (ač beze vší příčiny) po stupních zanikalo a novému složenému místo pouštělo. Nejdříve dotkla se tato proměna druhé osoby jedn. počtu, a to z nejiné leč z té přirozené příčiny, aby mezi stejně znějící druhou a třetí osobou lépe se rozeznávati mohlo. Toto odstupování znamenáme už v nejstarších spisech, u př. v Ostrom. evang. *вѣзлюбилъ ѿси* místo *вѣзлюбил* (miloval jsi); *ѿже ѿси оуготовалъ* (quod parasti), *имѣла ѿси* atd. Tož pozorujeme i v staré češtině, ano i v nynější ilyrštině. Dále zanikaly jsou pomalu první a druhá osoba množ. počtu, a nejdéle hájily jsou práva svého v češtině třetí osoby, tak že ještě i náš Lomnický (ok. 1600) neštítí se několikráte do svých rýmův je vplétati, u př.: Jaká dobrota Ježíše k lidskému stvoření *bíše*. Mezi Jihoslovany upustili jsou dávno Krajinci a Chorváti od tohoto starožitého časování, jenom jižnější krajiny, Srbsko, Dalmácie, Bulhary atd., znají je posud, a však i zde skládaný min. čas už na rovni s tímto běží, ano v pospolité mluvě jest daleko užívanější.

2. Přichází v jazyku cyrilském a staroslovanském i z části ilyrském jistá odrůda minulého časování, vztahující se hlavně k formě naší první. Záleží v tom, že ve skloňování odmítají se podstatné částky skloňovací, jako souhláska *χ*, anebo ze kmene časoslovního poslední souhláska, při čemž druhdy skloňovací *χ* aneb *■* v užší síkavku *c* se mění. Jest to tedy skloňování *skra-*

cované neboli otřelé. Příklady nám to vysvětlí: **идѣ нти** — **идохъ** -ε, **-охомъ -осте -оша** zní skráceně: **идѣ иде, идомъ идоте идѣ**; **идѣхъ** **идти** — **идѣхъ -ε, -омъ -оте -ѣ**; **вѣзмогъ вѣзмоуи** — **вѣзмо-гохъ** a **вѣзмогъ** (*potui*) -же, **-гомъ -готе -гѣ**; **тежъ теци** (*curro*) — **текохъ** a **текъ теуе, -комъ -коте -кѣ**. Tak též **оуѣасѣ оуѣопѣ, нзѣѣгъ, оуѣагнѣ — оуѣагъ, прнѣрѣгнѣ — прнѣрѣгъ** atd. V našich staročeských památkách a už v jediném Dalimilu naleztí lze dosti příkladův: *vynidu vyníti* (*exire*) — *vyvidech -de, -dechom -deste -dechu*, a zase *vynid -de -dom (dete?) -dú*. Touž měrou *pad, sěd, nalez, zvyk zvyče zvykom, potěh -že -hom, příběh -že -hom* atd. (*přijechu ho i vyvedú, susceperunt eum et eduxerunt*). Uvážiti sluší, že časoslova takto skracovaná skoro veskrz jsou jednodobá aneb pomoci předložek v ně přetvořená. Dále viděti jest, že skloňování toto jakousi podobnost má se skloňováním v čase přítomném, a protož ostrého rozeznávání potřebovalo. Vysvětluje se nám ale ze tvaru tohoto též, jak to přijíti mohlo, že my nyní časem budoucím u vypravování, líbo-li, čas minulý nahraďujeme. Nebo že čas přítomný v případě tom místo minulého zastáváti může, jak v jiných jazycích tak i v našem, vůbec věc jest známa. Tíže však bychom to o budoucím čase pochopili, nevědouce, jak blízky jsou formy obou sobě. U př.: Když pak k tomu domu *přijdou, vystoupí* proti nim hospodář (*přijdou* = *přijidú* = *přišli*, *vystoupí* = *vystúpi* = *vystoupil*). Anebo: V tom se *zatroubí, vojsko se vzchopí, každý popadne* svou braň atd. — b) V případě druhém, jak se řeklo, běře kmen časoslovní porušení, a toho příkladův v jazyku českém málo jest, častěji se vyskytují v cyrilštině. — Zdá se, že druhá neb třetí osoba jedn., jsouc bez toho krátká, tomuto přistřihování nepodléhá, aspoň nenalezl se posud ani jeden toho příklad. Časoslovo **погребѣж** má inf. **погрексти** a také **погребсти**, min. čas buď pravidelně **погребохъ -бе** atd.; anebo **погрехъ** (2. 3. —) **погрехомъ погребсте погреша**; **сѣкѣж сѣци** — **сѣкохъ сѣуе** atd., a též **разсѣхъ разсѣхомъ -сѣсте -сѣша**. Takovýto minulý čas vypouštějí dále: **облекѣж — облекѣхъ, текѣж — текѣхъ, нзнемогѣж — нзнемохъ** (*deficere*), **смагѣж — смагсти** (*turbare*) — **смагѣж са, ведѣж вести** (*ducere*) — **вѣхъ** atd. V jazyku českém toho skomoleného min. času nenalézám kromě dvou časoslov, jmenovitě *jeti* a *jísti*. Od *jedu* tvoří se pravidelně *jedech*, leč jest

také *dojech doje*, *dojechom dojeste dojechu*, u př. u Dalimila : Jakž brzo Přemysl *doje* (dojel). Leč od *jiém jiesti* zní též tak jako od *jedu* čas minulý *jědech* a skráceně též *jěch*. U př. Kobylyky *sjechu* plod země (Žalt). Mně perník podšev sněch. (c. 1400 Flaš.) — c) Třetí též skrácený způsob minulého skloňování jest jenom odrůda předešlého, tím pozorů hodna, že sikavka s všude zastupuje místo svých příbuzných. Přichází nejvíce v glagolských spisech, řídčeji v cyrilských. Tak od svrchu přivedeného *вѣдѣ* jest min. čas vedlé běžného *вѣдохъ* a skráceného *вѣдѣ* také takto : *привѣсь* (2. 3. ?) *привѣсомъ* *привѣсте* *привѣса*. Jiná toho druhu jsou : *ѣсъ* (manducavi) *ѣса* (jedli), *сѣблюсь* (custodivi) : *блюдѣ*, *учсь* (legi) *учсомъ* (legimus), *пробоса* místo *прободоша*, *неса* (nesli), *отверѣса* místo *отверѣгоша* (zavrhlí) atd. O tomto jak pravidelném tak mimořádném tvoření minulých časův vidělo se mi potřebno promluvití zde ve zvláštním oddílu. Poznáváme z toho, jak bujně a bohatě v jisté době rozplemeňoval se tento čas po mluvě slovanské; ale právě tato bohatost a mnohotvárnost, jak se mi zdá, byla příčinou konečného zapadání jeho a vymizení ve mluvě největšího dílu Slovanstva. Bylať v takovémto nadbytku vždy spolu nějaká nepohodlnost; když třetí osobou u př. *ѣдѣаша* neb *ѣдоша*, neb *ѣдѣ*, *ѣша* a *ѣса* předc vlastně jenom to obsaženo bylo, co my nyní slovem *jedli* jsou pronášíme. Jiná nepřiležitost byla i v tom, že druhá a třetí osoba jedn. od sebe nerozeznávána, jak už dříve se podotklo.

3. Nemůžeme též bez povšimnutí ponechati odchylky některé, přicházející na konci ve skloňování osobním. Ve spisech některých cyrilských, zvláště z rodiny ruské, stává se druhdy, že osoba třetí význačnější se činí přidaným na konci *ть*, tak jak to čas přít. vždy žádá. Tudy místo obecného *бѣаше* — *бѣашеть*, místo *писаше* — *писашеть*, místo *разверѣгоша* — *разверѣгошеть*, místo *влеуахѣ* — *влеуахѣть* atd. Časoslova první formy *имѣ*, *пихѣ*, *тихѣ*, *миѣ* příkládají skoro vždy k třetí osobě toto *ть* neb *ть* : *ѣх* : *ѣть* *ѣго* (jal ho), *гробѣ* *вѣсприѣть* *та* (hrob přijal tě), *напѣть* *лѣхѣ* (napíal luk) atd. — První osoba mn. počtu mívá místo běžného *мы* též *мы* : *хвалѣхомъ*, *искаахомъ*, *обрѣтохомъ* neb *обрѣхомъ* atd. V češtině zas druhdy, a to už za pozdějších časův, místo *chom* stává *chme* neb *chmy* : *вѣдѣхомъ* *вѣдѣchme*, *послѣхомъ* *послѣchmy*.

Dvojný počet tvoří se prostě proměnou první osoby **къ** ve **хова** ž. **хове**, 2. 3. **ста** ž. **сте**; tak i česky, toliko že v zakončení **хова** samohláska *o* se ráda vynechává: *piju pich — pichova pista* anebo **пихъ** — **пихова пихста**; *slěduju slědovach — slědovachva slědovasta*; *vsedasta* na koně, *sebrastě* glasy děvě, mečema *máchasta*, *což učinichva?* otieže Adam (v staré češtině toho plno). Připomenuto však buď, že ani v cyrilském ani v staročeském rozdílu v pohlaví přísně se nešetří, ano pád **хове** i za muž. se běře.

4. Pokud jen koliv sáhají do nejstarších dob památky jazyka i cyrilského i staročeského, jedva která se tak způsobena nalezne, aby veskrz v ní šetřeno bylo organického min. času, jak jsme zde o něm řeč vedli. Záhy vcházeli v užívání všude po slovanštině i složený min. čas; zpočátku jen pořádku a jako výminečně, později však hustěji s oním starým se střídá a proplétá, až posléz, jako v našem jazyku, jej dokona přemohl a vytiskl. Skládá pak se, jak známo, panující tento min. čas z přičestí označujícího minulost na **лъ** a pomocného časoslova **быти**, kteréžto ve všech svých časových výjevech **сѹ** **ѹсмы**, **бѹхъ** a **бѹдѹ** k němu přistupuje. Nesmí nás to tedy mýliti, aniž mysliti třeba, by minulým časem složený výkon nějak ve své podstatě se měnil, když mezi prostými min. časy jej nacházíme. Čteme-li v Ostrom. evangelium: **ѹго ѹсмы не доконуалъ**, jest to totéž, jakoby tam stálo **ѹго не доконуахъ**; **вѹзвелнунлѹ ѹсть = вѹзвелнун**; **нѹсть оумѹра = не оумре**; **нѹсте-ли ѹли = не ѹетосте** neb **не ѹнсте**. Anebo v Rkp. Král.: *temná noc posula všiu zemiю = possu*; kněz k Otě *zajel = zajede* neb *zaje*; *vzezvučali* hlasi = *vzezvučachu*; v Záboji: *bozi ny darili* atd. (nejvíce v Jaroslavu jakožto nejmladší básni.) Jest však nyní otázka, kterého času význam neb s jakým-li rozdílem dostává časoslovo, když přičestí to v **лъ** **ла** **ло** vycházející pojí se s pomocným **ѹсть**, jaký když s **бѹхъ** neb *byl* se spojuje, a pak i s časoslovem **бѹдѹ**. Přistoupí-li k přičestí min. času u př. *vstúpil* minulé **бѹхъ**, **бѹ вѹстѹпнлѹ** anebo *byl jsem vstoupil*, nemůž býti pochybnosti žádné, by složení to též čas min. znamenati nemělo. Že **вѹстѹпнлѹ** s přidaným k němu **ѹсмы** *jsem* též min. čas znamená, víme ze zkušenosti všickni, aniž můž dle zákonův myšlení našeho jináče býti; neboť, co minulo neb mýjelo, nech sobě v samé

té minulosti představuji anebo v přítomnosti, jedno jest v samé věci, výkon vždy zůstává minulým; nejvýš dá se zde mysliti nějaký subtilný formální rozdíl. Jest tedy v příkladě našem **встѣпнлъ бѣхъ** a **встѣпнлъ ѿсмь** a **встѣпнхъ** tak sobě podobno, jak jen co býti může. Tudy někdy jedno s druhým se setkává, jako: **онъ бѣ основалъ землѣ** a jinde **онъ основалъ ѿсть землѣ**. Předce však zapřítí se nedá, že jazyk i cyrilský i český někdy aspoň tak rozeznává, že přidaným **ѿсмь** určitou nějak minulost děje vyjadřuje, v němž nic nápotom se nezměnilo; druhým zas **бѣхъ** neb **бѣхъ** takovou minulost, která v úkazu svém pak změnu vzala, u př. ve známém podobenství: **сѣнъ мой изгубелъ бѣ и обрете сѣ syn můj byl zahynul a nalezen jest** — zde by pouhé *zahynul* aneb **изгубелъ ѿсть** nestačovalo, ano i ne na svém byloby místě; neboť chce se tu říci: *byl jako zahynulý*, a ne *jest jako zahynulý*. Ale jedno jest: *kterážto, když byli poznali svou chybu, napravili ji*, anebo *když jsou poznali*, a tak ve stu jiných příkladech. — Ješto ale minulost, i když myšlena jest přidaným *jsem* v přítomnosti, předce minulostí zůstává, tak naopak myšlena jsouc v budoucnosti v skutku samém přechází v budoucnost, anof co v budoucnosti sobě jako minulé představuji, ovšem teprv bude, a tudy jen zas formálně něco minulého má do sebe. Protož dím-li: *umřel budu, až umřel budu*, jest totéž jako *až umřelý budu, až umru*. Sestavení toto jest nám Čechům nyní už neobyčejno, a upustili jsme od něho právě proto, že tak blízko k bud. času prostému přiléhá, čímž zbytečným se nám býti vidělo. Někteří grammatikové zde jakési latinské futurum exactum spatřují, budiž jim v tom vůle. Přihledněmež, kterak Slované v skutečnosti tohoto sloučení minulého přičestí s nápomocným **бѣдѣ** užívají. V nejstarších památkách staroslovanských přichází velmi pořádku, a kde později se vyskytuje, mívá povahu času bud. pochybného neb výminečného (futurum conditionale), u př. **аще бѣдѣ сътворишь** (t. *učiním-li, quodsi fecerim*); **ѿже бѣдетъ водѣ пилъ** (*jestli bude vodu píti*). Podobně ve staročeském: *Uposlúchá-li tebe, získal budeš bratra svého* (= *získáš*); *ktož koli řekl bude otci neb mateři* (= *řekne, quicunque dixerit*); *ač zrno padše u zemi umrelo bude* (t. *pakli umře, mortuum fuerit*). Místem však osobuje sobě pomocné **бѣдѣ** sílu a moc přítomného času, a tehdy rovná se

minulému času, ač opět s přimíšením jakési pochybnosti, u př. v epišt. sv. Jak. *аще бядеть грѣхы сътворишь*, v českém překladu: *jestliže jest co prohřešil*. V jazyku polském z nejdávnějších časův až podnes užívá se *będę* s minulým přičestím za čas budoucí, střídající se po líbosti s druhým na způsobu neurčitém založeným. Jest tedy Polákovi jedno, dí-li: *pić będę, chodzić będę, miotać będę*, anebo *będę pił, chodził, miotał*. Ano toto druhé strojení bud. času má i tu vlastnost, že na ukončenost děje hleděti se nemusí: *będę kupił, będę przemówił do niego = kupię, przemówię*. Slučování toto jest konečně také Jihoslovanům známo, a však i oni nestejným potřebují ho způsobem. V ilyrštině neboli srbštině má hlavně tehdáž místo, když jako v cyrilštině děj v čase bud. něco pochybného neb podvýminečného má do sebe, u př.: *ako me budeš ljubio, ljubicu i ja te; kad budem pisao, nehodi k meni; ako budemo hoteli* atd. Naproti tomu nářečí krajinské a chorvatské, neznající náš čas bud. složený z *budu* a infinitivu, doplňují jej veskrz tímto *budu* a přičestím: kraj. *bom dělal, boš sed'l* (sedneš), *bova delila* (budeva děliti) atd.; chorv. *budem hvalil, bude se narodil* (narodí se), *budeju premišljavali* atd. — Zmíniti se tuto také ještě třeba, jakou službu v ruštině koná pomocné было a бывало. První jest dílem sesilující (emfatické) jako české *byl*, dílem značí, že děj něčím byl přetržen, anebo že nedospěl k cíli svému, u př. *платье, которое было сбросила съ себя* (oděv, jež byla s sebe svrhla); *я хотѣлъ было вхвать, да раздумалъ*. Druhým, totiž бывало, vyrazí jazyk vlastním způsobem opakovací vid, anebo staví jakoby se něco nyní konalo před očima našima, ač to do daleké minulosti sáhati můž. Přistavuje se k jinému času hned přítomnému, hned též minulému. U př. *Гуляю всякой день по этой полянѣ* (procházím se každý den po té louce). *Бывало, всякой день гуляю по* atd. (procházíval jsem se). *Войдетъ бывало и не поклонится, теперь онъ вѣжливѣе*. — *Все вздыхаешь, а бывало ты поешь какъ соловей. Бывало и намъ добро дѣлалъ*.

Spojovací způsob.

Způsob spojovací jest nejsnadnější útvar ve slovanských nářečích a spravuje se veskrz jedním a tímže pravidlem. Za zá-

klad se běře pomocné časoslovo ve tvaru starodávniho jednodobého min. času a připojí se k němu končící se v *лѣ* přičesti téhož času min. časoslova, totiž toho, jež ve spojovací způsob kladeno býti má. Nápomocný onen min. čas, o němž byla už dříve řeč, jest jak známo:

БЫХЪ БЫ БЫ, БЫХОМЪ БЫСТЕ БЫША (БЫХЪ). Od tohoto starého a přesného skloňování nynější nářečí v jednotlivých kusech se odchyľují, vyražejíce takto pomocné časoslovo v potřebě spojov. způsobu:

č.	bych	by (bys)	-by,	bychom (bysme)	byste	by
p.	bym	byś	by,	byśmy	byście	by
il.	bih	by	bi,	bismo	byste	bi.

V ruském jazyku skloňování toto docela jest ztraceno, i nepozůstalo k označení spojovacího způsobu nic, leč jediné *бы*, kteréžto i v pouhé *бѣ* skrátiti se může, pakliže předcházející slovo v samohlásku se končí. Protož grammatikové ruští toto *бы* mezi spojky kladou, jakoby byla jen tak nějaká částice k označení způsobu podmíněného. Osoby pak označují se v ruštině toliko osobními náměstkami, jak to vůbec vždy při minulém čase děje se. Svobodného kladení ve všech osobách skráceného *bi* používá také ilyrština, ano i český jazyk počal se někdy touž cestou dávat, a však kromě třetí osoby množníka nenalezlo to průchodu. Tak u př. *Kdyby my nehájili práv svých. Vy pak proto súdíte, aby peníze měli lidské*, místo *abyste* (Štítný). Třetí osoba *bychu* nynějšímu *by* záhy místo postoupila. V Král. Rkp. u př. už ani jedinkrát nepřichází; v evang. však starším sv. Jana čteme: *abychu se poklonili, abychu poznali tě . . .* a tak i jinde. I v polském starém žaltáři častěji: *bychą jedli, abychą zdradzili* atd. Jest tedy úplný tvar skloňování způsobu spojovacího tento: Starosl. *ХОТѢЛЪ -О -А БЫХЪ, БЫ, ХОТѢЛИ -А -ТЫ БЫХОМЪ, БЫСТЕ, БЫХЪ*; dvoj. *ХОТѢЛА (-Ѣ) БЫХОЛА (-Ѣ), БЫСТА (-Ѣ)*. Pol. *chciał -o -a bym, byś, by, chcieli -a -y byśmy, byście, by*. Rus. *я бы хотѣлъ -о -а, ты бы хотѣлъ, мы бы хотѣли*, a tak při každém jiném časoslově, tudíž i při samém pomocném: *БЫЛЪ БЫХЪ* *był bym, býвал bych* atd. Ačkoliv pak spojovací způsob sestaven jest ze dvou částek vzatých z útvorův času minulého, předce sám sebou neznamená žádnou minulost, alebrž vztahuje se toliko ke

stavu přítomnosti. Sesílíme-li ale nadmířený tento přítomný čas ještě jednou pomocným přičestím БЫЛЪ -о -а, tehdáž teprv časoslovní sestavení neb opsání to přísluší k času minulému. Přít. čas ПИСАЛЪ БЫХЪ stane se minulým v БЫЛЪ БЫХЪ ПИСАЛЪ, БЫЛИ БЫХОМЪ ПИСАЛИ atd. O zvláštním času budoucím ve spojovacím způsobu neví naše slovanština ničeho, aniž bylo třeba čas tento obzvláštním vytvořovati způsobem, z té příčiny, poněvadž naše časoslova jednodobá neb ukončená už sama sebou něco vyjadřují, co v jednom ukazuje na nějaký budoucí výjev. U př. БРАЛЪ БЫХЪ (totiž nyní, této doby), ВЗЛАЛЪ БЫХЪ, НАБРАЛЪ БЫХЪ (nápotom); tak i *klečel bych, pokleknul bych; hled, co by prospělo a co by prospívalo* atd. Ovšem přísné meze zde jazyk náš nikdy neklade, aby slov těch tak i onak užívati se nesmělo. — Ostatně grammatické pojmenování způsobu tohoto t. spojovací (conjunctivus) není zcela případně voleno pro slovanský jazyk; i mohlyby se mnohem příhodněji nazývati způsobem žádacím anebo podmíněčným (conditionalis), jak to i někteří spisovatelé skutečně činí. V samé věci to však nečiní rozdílu žádného, ježto časoslovo tím tvaru svého nemění, a grammatické jméno na mnoze od spojování sad neb od částic v sadě panujících závisí. Vlastně byl by pravý spojovací způsob u př. ЖЕЛАЮ, ДА БЫ ОУВЕРИЛЪ СЛОВОМЪ МОИМЪ; žádací (optativ): О БЫ aneb О ДА БЫ ОУВЕРИЛЪ atd.! podmíněčný: АЩЕ БЫ ОУВЕРИЛЪ, ВЪШЕЛЪ БЫ МИРЪ ВЪ СРЪДЬЦЕ ЕГО. Pomocné БЫХЪ БЫ tudy rádo v sadě rojí se hned s částicemi, jako ДАБЫ, АЩЕБЫ, ИСТЬЛИБЫ, rus. чтобы чтобы, č. p. *aby, žeby (ažeby, iżby)* atd. Podmíněčný způsob v jazycích cyrilském a ilyrském můž také pouhým přítomným časem neb jeho formou (ve významu budoucího) vyjádřen býti: ВЕЛИШЕ ДА СТАИЖТЬ ПРЪДЪ НИМЪ (velel, aby stanuli před ním); ДА ПРОСИТЕ ОТЬЦА НЕБЕСНАГО (abyste prosili). Pыр. *da znam, da bi ga kod kutje našó (da ga kod kutje nadjem), išo bi tamò (kdybych věděl, že ho doma naleznu, šel bych tam)*. A v minulém: *da sam znao, da bi ga kod kutje bio našó, bio bi tumo išo. Da sam zdrav, hodio bi (kdybych byl zdrav atd.)* Klonívá se i k tomu druhdy povaha jazykův slovanských, že místo přičestí minulého bere se neurčitý způsob. U př. rus. чтобы узнать смыслъ этого письма, долго я размышлялъ (abych poznal a t. d.). Pыр. *Za objaviti, da sve to u maloj scěni dāržim*

(abych ukázal). Anebo pol. *w tém dekrecie stało, aby polskie jeńce rozdzielić i w półki powcielać*. Větším dílem dá se takovéto strojení sad vysvětliti nedopověděným slovem nějakým neb tak nazvanou zámlčkou. Čeština tomuto způsobu není přichylna. Širší však výklad této věci náleží do slovoskladu. Ještě se zmiňuji o polském slovcí *byle* (aby jenom), v němžto též spojovací způsob jest obsažen: *pracuje, *byle miał co jeść; pracujemy byleśmy nie próżnowali* atd. Místo *byle* přichází u starých *bylen*, kterých snadno si v částky rozložiti můžeme: *by leno, by jeno*.

Rozkazovací způsob.

Způsob rozkazovací nevztahuje se ke všem osobám; původně toliko k druhé, anož k jedné, ke dvěma osobám neb více řeč vedeme jim poroučejíce. Tudy osoba druhá všech tří počtův v způsobu tomto přirozeným vznikla během. Sám pak sobě nikdo hlasitý rozkaz nedává, ale ovšem ve spojení s druhým neb s jinými; odtud nenalézáme ve známých nám jazycích v rozkazovacím žádné první osoby jednotníka, leč přichází ve dvojníku a množníku. Taktéž i třetí osobě neb třetím osobám přímo a bezprostředně nemůž se rozkazovati; nýbrž anebo sobě je též co druhé osoby před sebou představujeme, anebo velení své toliko ve způsobě přání pronášíme prostě, jako: *sudte oni sami* anebo *nech oni sami soudí*. Tvoření rozkazovacího způsobu jest ve slovanštině jednoduché a snadné. Bere se za základ přítomný čas časoslov, a sice nejpríhodněji osoba třetí počtu množ., načež skloňovací slabika osobní proměňuje se v *i*, čímž dána jest tudíž i druhá osoba jednotníka: *вед-ать — ведн, твор-ать — творн, внс-ать — внсн*. Ve množníku přidávají se obyčejným způsobem osobní koncovky *мы (мъ)* a *те*: *ведимы ведите, летимъ летите*. Předce však i jazyk cyrilský i některá novější nářečí v náležitých místech oblibují si v obojí osobě množ. místo samohlásky *и* mišené *ѣ* klásti, a tak u př. i v cyrilském i v českém místo *идимы идите* čteme *идѣмы идѣте* (jděme jděte), anebo *бѣдѣмы бѣдѣте; помогѣте, встанѣмы — нѣте*. Rozdíl mezi rozkazovacím způsobem a přít. časem ukazovacího leží tedy v měkkém neb tvrdém pronášení hlásky *е ѣ*: *идѣмы, идѣмы* (jdeme, jděme). Ješto tedy v cyrilštině obou hlásek potřeba se ukazuje, zůstává ohledem na

tyto dvě osoby jazyk český jen při *ѣ*, ruský, ilyrský a polský zas dává přednost hlasce *i*.

Tuto však se nám naskytuje dvojí odchylka v utvořování rozkazovacího způsobu, anof význačná samohláska *i* anebo v polohlásku *ь* seslabuje se, anebo v nejjemnější souhlásku *j* přechází. Toto druhé se stává, kdykoliv před *i* rozkazovacího způsobu některá jiná samohláska přichází, načež tyto dvě samohlásky jako v napohlednou dvouhlásku splývají. Z *мнѣю-ѣтъ* (položením místo *ѣтъ — н*) jest *мнѣю-нѣ*, *страда-ѣтъ — страда-нѣ*, *опѣмѣѣ — опѣмѣнѣ*, *смѣѣ съ — смѣнѣ съ*, *мѣѣ — мѣнѣ*, *шнѣѣ — шнѣнѣ* atd. Česky: pij pijte, myjte, bijte, nadějte se atd. Slabika *нѣ* v takovýchto rozkazovacích ztenčuje se nyní v jazyku českém, přešedši v *ej*: *dáti — dej* místo **daj*, *orati — orej* místo **oraj* atd. V ruštině zas tam, kde by dle pravidla *ij* *нѣ* státi mělo, na místě jeho *нѣ* se nalézají; zní tedy naše *pij — пей пейте*, *bij — бей бейте*, *šij — шей шейте*. — Že zas samohláska *н* v *ь* se tratí, t. j. v pouhé změkčení poslední souhlásky přechází, děje se větším dílem tehdáž, když kmen časoslovní v jedinou souhlásku se končí anebo že i dvě souhlásky pohodlně a beze vší tvrdosti vysloviti se dají. Staroslovanský jazyk však skracování toto nepřipouští nikdy, přidržeje se vždy svého úplného pádu *i*. To činí také ilyrština, zachovávajíc vždy *i* v rozkaz. způsobu a rozeznávajíc kratším a ostřejším vyslovením jeho a dílem také předposlední slabiky způsob rozkazovací od třetí osoby jedn. přít. času ukazovacího: *sōli* (sol) a *on sōlī*, *govōri* (mluv) a *govōrī*, (on mluví), *misli* a *misli* atd. Též ruský jazyk neopomíjí toto *i* nikdy, leží-li přízvuk na poslední slabice přít. času: *клянѣ* (klejí) — *клянѣнѣ*, *пишѣ* — *пишѣнѣ*, *колѣ* — *колѣнѣ*, *терплѣ* — *терплѣнѣ* atd. Starší jazyk český vykazuje nám častěji označování rozkazovacího pomocí *i*, kde toho nyní už nečiníme, u př. Král. Rkp.: *vedi* mé sbory, — ty ny *vedi*, — *ženi* na Zbyhoň, — ty *mluvi* k nim, — *otvoři* lovcu — *ustavite* zákon, — *rozrěšite* výpovědi moje atd. — Jak čeština tak krátí nyní i polština každý imperativ, jenž pohodlně dá se vysloviti bez této samohlásky: *kól* od *kolę kłoó*, *pisz*, *czyń*, *głoó*, *płyn*, ano i *idź idźcie* (jdi jděte). Kde rozkaz. způsob v plné *i* vyzvukuje, oblibují sobě nynější písaři polští toto *i* jaksi potvorně psáti dvěma i třemi hláskami, totiž *éj* neb *iéj*, u př. *rwiéj* místo *rwi*, *rwiéjcie*

místo *rwicie, dotkniej się, poślej* atd. Zavésti se k tomu dali nerozváživými grammatiky, kteří pozorujíce, že rozk. způsob v jiných případech v *j* se končí jako: *daj, czekaj* atd., nepochybně za to jsou měli, že zdrávo bude jich psaní, pakli se každý rozkaz. způsob takto bude končiti. V starších ale spisech polských této převrácené chytrosti nikde nenacházíme, anof se tam píše jako my to činíme: *wytargni* (vytrhni), *otrzy, zapni, namaści* atd. — Spravuje se tedy rozkaz. způsob zcela pravidelně vždy svým přítomným časem aneb tvarem jeho dle rozdílnosti vidův: *utraf, utrácej; zatkní, zatýkej, zatýkávej; ved, wod, sváděj, swozuj; suś, osousej, wysušuj* atd. Protož při tomto způsobu jen k několika málo odchýlkám jest nám pozornost obrátiti a několik poznamenání připojiti:

1. Časoslova první formy, jichžto kmen v hrdelnice *г* neb *к* vyzvukuje, proměňují v rozkazovacím způsobu tyto hlásky v prosté síkavky *з* a *ц*. Tak *помогж помощн* má *помози*, č. *pomoz*; *оуврѣгж* — *оуврѣзи* (*уврз*), *стригж* — *стризи*. Od *лѣгж*, jehož skloňování, jak z neurčitého *лѣгати* vidno, k pátému chýlí se tvaru, jest rozkazovací *лѣжи*, a od *жѣж* *жѣци* spodobněním hlásek *жѣжи*. Toto zhuštěné *ž* bere nyní polština také v *помóž pomożcie*; ale české *střež se* místo *střez se* chybné jest; neboť nesluší ukazovati na to, že se říká *střiž*, ježto *střiž* nepochází od *stříhu*, ale od *střiži* co vedlejší formy páté *střihám*. Dále od *рѣжж* — *рѣци* jest rozkazovací *рѣци* neb *рѣци*, *тѣжж* — *тѣци*, *пѣжж* — *пѣци*, *сѣжж* — *сѣци*, *тлѣжж* — *тлѣци*; tak též *ilyr. mozi, strizi, lezi* (od *leći* = *lehni*), *sěci, reci* atd.; č. a pol. *piec, sec, tec, tłuc* atd. V ruštině zůstávají hrdelnice nezměnné: *помоги помогите, жги жгите, толки, пеки* atd.

2. Časoslova cyrilská, ruská a ilyrská, ježto po retních hláskách tekutým *л* ve skloňování napomáhají, podržují tohoto prostředkovatele také v rozkazovacím, náležejí-li k páté formě; připadají-li ale k třetí neb čtvrté formě, tehdy tratí se v rozkaz. toto *л* tak jako ve středních osobách přít. času. Má tedy v nářečích nadmíněných: *дремати imperativ дремли od дремляж -лешн*; *кленати — клепли*; *rus. зыбать — зыбли od зыблю*. Naproti tomu *сопѣти* (*sopětí, supati*) má *сопи od сопляж соннши, кыпѣти кыпляж — кыпи, любѣти любляж — любн, ловѣти ловляж — ловн, коуцляж — коуци* a j. v.

3. **ДАМЪ ДАТИ** co bud. čas má v cyrilštině rozkazovací způsob **ДАЖДЪ ДАДНМЪ ДАДНТЕ** (starop. *dadzi* : *dadzi bóg* = dej bůh) a **ИМЪ ИСТИ** má **ИЖДЪ ИДНМЪ ИДНТЕ**. Jsou to v staroslovanštině jedinká dvě časoslova, tvořící tento způsob bez **н**. — Od nového hrubě staženého a zkaženého přítomného času v polštině a češtině *mám máš* nedá se žádný rozkaz. způsob odvozovati; nýbrž třeba ke starší podobě jeho přihlédnouti, totiž **ИМЪЖЪ** *jměju*, a pak obdržíme pravidelně *miej micjcie*, *jměj*. Totéž platí i o pol. *chcę*, *chcą* s rozkazovacím *chciej*, kteréž v češtině pravidelně od třetí osoby množ. se vede : *chtějí* — *chtěj*.

4. Jakož se prvé už při pomocném časoslově podotklo, nevytvoruje se třetí osoba v obou počtech ze samého časoslova, leč opisuje se pomocí některých částic, jako **да**, **аѣ**, anebo pomocí jiných rozkazovacích, jako *nech*, *nechaj*, **пускай** atd., an časoslovo v přít. čas se klade; u př. **да поуститъ**, **да пишеть**, **аѣ рѣкне**, *niech przyniesie*, **пускай читаеть**, **пустъ читають**. — První osoba množ. v ruštině zvláštním způsobem také tak se ustrojuje, že k přít. času slabika **те** se přidává : **говоримъ** (mluvíme) — **говоримте** (mluvme, аѣ mluvíme), **прочтемте** (pročtěme), **пойдемте** (pojďme). Dále připomenuto bud, že ve starém jazyku rozkazovací způsob též má svůj dvojný počet, poznatelný podle těchže skloňovacích slabik jako čas přítomný : **ва вѣ**, **та тѣ** : **ведѣва ведѣта**, **горнѣва горнѣта**, **играѣва играѣта**; č. *nasytva nasyfta* se, *bijwa bijta*, *smilujva smilujta* sě. V ústech polského lidu tento dvojník v první osobě posud se slyší : *usiądzwa* (posadme se), *pojdzwa* (pojďme) a p. — Konečně zmiňuji se i o tom, že v záporných průpovědech slovanština neráda časoslova ukončená potřebuje ve způsobu rozkazovacím, nýbrž ze tvaru trvacích anebo opětovacích jej přibírá. Příčina toho jest, poněvadž záporně pronešený imperativ na něco všeobecnějšího ukazuje, zřídka na jednotlivost, a protož vždy trvání předpokládá. U př. **Продай поле**, **купь домъ**, ale **не продавай лошади**, **не купишь овцевъ**. *Chwyć węgorza*, ale *nie chwytaj węgorza za ogon*. *Otevři hostu*, ale *neotvirej cizimu člověku* atd. Jsou však případy, ač jenom řídké, kde to smysl požaduje, aby také od časoslov ukončených záporný imperativ se tvořil, n. př. *neshod' tu misu se stolu*, *nevylej všecku vodu*, *neuhod' se o hranu*.

Přechodník a přičestí.

Jak skrovnou rozsáhlost má přechodník neboli způsob přestupovací (modus transgressivus) v novějších evropských jazycích, jest věc vůbec známa. Ale tím důležitější jest užívání jeho v jazycích starožitných, a tudíž i ve slovanštině, která se jim v gramatické ústrojnosti úplně vyrovnává. Přechodník není nic jiného, leč časoslovní přídavné jméno, a jakož vůbec přídavná jména rozdělují se v neurčitá a určitá, dáť se samo sebou očekávati, že rozdíl ten musí nastoupiti také při časoslovních přídavnících. Jeví-li se tedy v neurčité formě, slove přestupovacím způsobem nebo přechodníkem, v určité pak formě jmenuje se ve vlastním smyslu přičestí (participium). V jakovém tedy poměru stojí k sobě neurčité přídavné *живъ -о -а* a určité *живый -ою -аю*, v témž se také nalézá přechodník časoslova *оумирати*, totiž *оумирая*, žen. *оумирающа* k přičestí svému *оумирающій -ею -аю*. Ale jakož slovanská časoslova vesměs jenom ve trojí časový výměr se pojímají, nemůž také přechodník tyto meze přestoupiti, a pročež přidružuje se ku každému z nadmíněných tří časův přináležející k němu přechodník a přičestí, a sice ve smyslu činném i trpném. Leč přechodník času budoucího v útvaru a skloňování svém stýká se vždy s časem přítomným a poznává se toliko z obsahu časoslova, t. j. přechodník bud. času jest jen tehdaž možný, když časoslovo aneb samo sebou jest jednodobým, anebo skrze předložku z trvajícího ukončeným se stalo. Tak *хыта* *chytě chytíc* jest přechodník bud., poněvadž *хытити* toliko dobu neb okamžik znamená, a *хытаю хытающа* jest připadající k němu čas přít. od *хытати*; tak též rozeznává se mezi bud. *оувидѣа* a přít. *видѣа*. Jest nám tedy činiti vlastně jenom s tvořením a skloňováním přechodníkův těchto v čase přítomném a minulém ve smyslu činném a trpném, o nichž nyní zevrubněji promluvíme.

1. Přítomný přechodník tvoří se od téhož času v ukazovacím; na místo osobního zakončení klade se v cyr. *а*, což mužské dává pohlaví, ženské vzrostá v slabiky *аща*, a předchází-li samohláska, v *аща*; množný zas počet jest ve všech pohlavích *аще* neb *аще*. Střední pohlaví neurčitě se potřebuje, rovnajíc se v některých spisech ženskému, v jiných zas mužskému. Za příklad uvádím: *коупоуа коупоуаща коупоуаще*, *играа -аща*, *дремаа*

kujujuc; a zas v třetí a čtvrté formě *ec*: *ljubeć, moleć, misleć, želeć* atd. Příčestí přidáním skloňovací náměstky *ji* z přechodníku vyrůstá: *žijící, žyjacy -e -a, живущий, živeći -e -a; věřící, wierzący, вѣрящий, vereći; kupující, kupujacy, купующий, kupujući* atd.

2. Přechodník minulého času tvoří se vůbec pravidelným proměněním hlásky *x* neb *č* času min. ve *k*: *пннн пнхъ пнлѣ — пннѣ; любннн любнлѣ — любннѣ, лѣковати — лѣковлѣ; č. sejmu snal — snav, umřev* atd. Ale jako v přechodníku přítom. času rozeznáváme i zde v pohlaví a počtu, kde jazyk český opět s cyrilským se shoduje, anof k mužskému *въ* při pohlaví ženském a věcním slabiku *ши*, v množníku ale ve všech pohlavích *ше* přidává. U př. *вратнѣ -ши -ше, покравѣ -ши -ше, взавѣ -ши -ше*. V polštině opět ženský pád koná službu pro veškerý přechodník; v ruštině pak a ilyrštině voliti mezi *въ* a *вши* na libosti se ponechává, ačkoliv koncovka *v* jest obvyčejnější, druhá zas jenom jistými pravidly blahozvučnosti se řídí: p. *wróciwszy* m. ž. v. i množník, rus. *воротивѣ, воротився* neb *воротившись*, il. *vratio* a *vratioši*; *napisawszy, написавѣ; ubiwszy, г. убивѣ i убивши*. — Pozorujeme však následující odchylky od obecného pravidla toho: a) Onano časoslova první formy, jichžto kmen souhláskou se uzavírá, jako *несѣ нести*, a jejichž příčestí minulé tudy toliko *л* ku kmenu připojuje, tvoří podotčený svůj přechodník tak, že význačnou souhlásku *въ*, ježto místo *лѣ* měla by zastoupiti, docela opomítají; pročež zní ono *несѣ* místo *несѣвъ*, ž. *несши*, mn. *несше*; *шедѣ шедши шедше*. V polštině ponechává se i *č* před slabikou *szy*, ačkoliv se nevyslovuje, *niosłszy, wiodłszy, upadłszy, startszy* od *zetrzec* atd. — V češtině též aneb *v* toto vypouštíme, anebo pro blahozvuk vkládá se *e* mezi přiléhající k sobě souhlásky; tak u př. od *odkvetu* — *odkvet* aneb *odkvetev -tši*, od *zavezu* — *zavez* neb *zavezev -zši*, a v Král. Rkp. přichází už *usvědevši* od *usvědu*, ač rovně tak dobře také *usvadši* státi by mohlo. b) V cyrilském a staročeském jazyku při těch časosloveh první formy, ježto v přít. čase mají prostředkující *m* neb *n*, nalezáme ten způsob, že těmato dvěma souhláskama zastupuje a nahraňuje se *v* přechodníka. Tak se tvoří přechodník tento od *нмж* neb *възмж* *възати* toliko *немѣ немши немше, въземѣ, принемѣ* atd.; od *расннж* — *раснентѣ, заунж* — *заунентѣ*, tak i české *vzem* *vzemši*,

спет спемши anebo *спен спенши*, *почен поченши*; nyní ovšem užívá se jen dle obecného pravidla *vzav*, *сплав*, *подав* atd. c) Časoslova čtvrté formy v *итн* skracují obyčejně v cyrilštině přechodník času min., t. j. tvořící slabika *нвѣ* opomíjí se zcela a koneční souhláska časoslova osobuje si onu měkkost, jakou má první osoba času přítomného, u př. od *прнстѣпнтн* vedlé *прнстѣпннвѣ* také *прнстѣпль* — *пльшн* — *пльше*, *остаентн* *оставлѣж* — *оставль*, *вѣзлюбентн* — *вѣзлюбль*, *прѣломнтн* — *прѣломль*. Tak též od *прнгвозднтн* — *ждж* — *прнгвождь* a *прнгвозднвѣ*, *обратнтн* — *обращь* — *щн* — *ще*, *вѣзгласнтн* — *вѣзгласль* atd. — Příčestí přechodníku tomuto odpovídající vyvádí se v cyrilštině tímže způsobem jako předešlé dílem z pohlaví mužského, dílem z ženského u př. od *вндѣнтн* přechodník *вндѣвѣ*, příčestí *вндѣвѣш* — *оше* — *аша* neb přechodník *вндѣвшн* příčestí *вндѣвшн* — *еш* — *аша*; *познакыш* a *познакышн*, *бравкыш* a *бравкышн* atd. Také jazyk ruský a ilyrský zná příčestí toto ve druhém způsobě jeho: *сѣявшн* — *е* — *ая* (který sil), *минувшн*, *переживвшн*; il. *dobivši* — *e* — *a*, *prodavši* a j. V jazyku českém jenom slabé stopy příčestí toho se nalezají, v polštině ani nynější ani dávnější ani sledu jeho nestává. V novější však době na způsob cyrilský a ruský vchází i v jazyku našem v užívání, a jsouc formou dobře srozumitelnou ovšem obnovení takového zasluhuje; u př.: Z počtu *příhlásivších se* o to nikdo lépe práva svého neprokázal

3. V trpném smyslu poznává se přechodník anebo příčestí přítomného času po tvořící hlásce *м*. U přirovnání k cyrilskému a ruskému jazyku jsou nynější nářečí české, polské a ilyrské o tento pěkný a potřebný časoslovní výtvar chudší, i uchránilo se toto staré příčestí zde jenom v některých a to nemnohých případech, svědčících posud o jeho někdejších i v těchto nářečích stávání, a však nyní vůbec užívaných co obyčejná jména přídavná. Takováto zastaralá příčestí jsou: *znajomy*, č. *znajemý* stažené *známý*, rozdílné od *znany* (qui nošcitur, qui notus est); *wiadomy*, *vědomý* od *věděti*, tak též *svědomý*, *повѣдомý*, p. *świadomy*; *lakomy*, *lakomý*, il. *lakom* (avarus) od *laknac*; *vidomý*, p. *widomy* (divným způsobem užívá se nyní též v činném smyslu co *vidoucí*, anof vlastně co *viditelný*, aneb *jenž se vidí* znamená); p. *kryjomy* (tajný, co se kryje); *znikomy* (co rychle mizí n. p. blesk); č.

**zřejemý* (zřiemý), *zřejmý* (co se vidí); *pitomý* (krotký), též il. *pitom* (co od člověka krmeno jest), *soukromý* a n. j. V Král. Rkp. ještě na některých místech se nalézají, u př. *naplněma hora, do nedozíráma daleka* (m. nedozirajema — mého), *rozvaděma bratry* (dvojn.) atd. Vytvořuje tedy staroslovanský jazyk a s ním společně i ruský přičestí toto tak, že časoslova páte a šesté formy, pak ona v prvním oddělení první formy osobní zakončení přít. času proměňují v емый neboli емый, třetí a čtvrté formy v имый, konečně kmen svůj souhláskou zavírající první formy v омый. V časoslovech druhé formy нж нжти přičestí toto se nenalezá a doplňuje se, kde toho možnost, z formy první. Netěžko jest tedy odvozovati od *звѣзѡѡѣжъ — звѣзѡѡѣмѣмѣи — оѡ — ѡмѣ* aneb *звѣзѡѡѣмѣмѣи — о — ѡ*; *мажѣжъ мажѣти — мажѣмѣмѣи*; *глаголѣжъ — лѣти — глѣголѣмѣмѣи*; *дѣжѣжъ — дѣмѣмѣи*, *бнѣжѣжъ — бнѣмѣмѣи*, *мѣжѣжъ — мѣмѣмѣи*; dále *трѣплѣжъ трѣплѣти — трѣплѣмѣмѣи*, *рождѣжъ родѣти — родѣмѣмѣи*, *любѣжѣжъ — любѣмѣмѣи*, *ношѣжѣжъ — носѣмѣмѣи*; pak *плѣтомѣжъ, вѣзомѣжъ, пѣкомѣжъ, вѣдомѣжъ* od *вѣмѣжѣжѣи* (jedlný, esculentus), *искѡмѣжѣжѣи* od skrácené jakési první formy (искѣжѣжѣи?), ješto časoslovo jen v páté sice se objevuje, totiž *нѣжѣжѣжѣи* искѣти, a podobně i přičestí *вѣдомѣжѣжѣи* nepřináležejí ke třetí formě *вѣдѣжѣжѣи*, nýbrž k staré první *вѣдѣжѣжѣи*. Ruský útvar tohoto přičestí shoduje se úplně s cyrilským: *валяемѣжѣжѣи* (co nyní váleno jest, se válí), *терпимѣжѣжѣи* (jenž se trpí, терпленѣжѣжѣи); *человѣкъ снѣдаемѣжѣжѣи* огнемѣжѣжѣи страстей (szíraný, ač smysl není ostře tentýž, jaký v ruštině podán). Druhdy pronáší se přičestím tímto toliko možnost neb nemožnost výkonu a páčí se za jméno přídavné, nejobyčejněji záporně s částíčkou не přicházejíc. Rovná se pak našim přídavným v *-elný* neb latinsk. *-ilis, -abilis* atd.: *неизцѣлимѣжѣжѣи* страданѣжѣжѣи (nezléčitelné bolesti), *непоколебимѣжѣжѣи* духомѣжѣжѣи (nepohnutelný, nezmožený duchem), *необходимѣжѣжѣи* (nevyhnutelný, bez čeho se obejít nelze jest).

4. Konečně přičestí min. času v trpném smyslu poznáváme dílem po tvořící, hlásce *т* dílem po *н*. Znamenito jest, že těchž souhlásek ke tvoření trpných přičestí užívají také jiní indoevropští jazykové, jako řecký, latinský, germanští, litevský atd. Přičestí končící se v *т* má místo toliko v první a druhé formě, ač i zde nikoliv ke všem časoslovům se nehodí, anof nářečí slovanská, co se dvojího útvaru toho týče, v obou nadřčených formách velikou nestejností dávají na jevo. Nápomocným *т* tvořená přičestí nej-

slaběji jsou rozvinuta v jazyku cyrilském, i zdá se, jakoby druhé zakončení v *n* bylo původnější a vlastnější časoslovu slovanskému. Příčestí trpné dá se nejpohodlněji odváděti od činného téhož času. Zakončení v *t* nejobyčejněji se hodí k časoslovům první formy, majícím kmen otevřený, t. j. opatřený samohláskou na konci: *пнѣж* — *пнтѣж*, *мыѣж* — *мытѣж*, *бнѣж* — *бнтѣж*, *крыѣж* — *крытѣж*, *обоуѣж* — *обоутѣж*, *коуѣж* — *коутѣж* atd. Ale už zde nalézáme nejednu odchylku; tak *суг. бнѣж* má i *бнтѣж* i *бнѣнѣж*, *пѣж* — *пѣтѣж* a *пѣнѣж*, *грѣж* — *грѣтѣж* a *грѣнѣж*, *rus. též грѣнѣж*, *č. ohřát a ohřán*; od *шнѣж* — *шнтѣж* a *шнѣнѣж* místo *шнѣнѣж*. Tento hustší přídech *v* místo *j*, t. *ven* za *jen*, jest obyčejný v první a druhé formě jak v nářečí staroslovanském, tak též v ruském a ilyrském, jak i hned uvidíme. *Pol. leje lać* má *lany*, *г. литъ лянѣж*, *č. jen litý, *len*. V ruštině *бью битъ* — *битъ* anebo *біенѣж*, *мою мытѣж* — *мытѣж* *омытѣж* a *омовенѣж*, *крою крытѣж* má *крытѣж* a *покровенѣж*, *шью шитѣж* — *сшитѣж* a *сошвенѣж*; ostatní jak v staroslovanštině. Táž libovolnost panuje i v ilyrském nářečí: od *piti* — *pit* a *piven*, *biti* — *pobit* a *pobijen*, *obúti* — *obut* a *obuvén*, *zaděti* (zastrčiti) — *zadět* a *zadeven*; *miti* — *mit* a *umiven*, *lěti* — *lět* a *lěven* (fundo), *čúti* — *čujen* anebo *čúven*; *dan* a *dat*, *zvan* a *zvat*. Dále časoslova, jichžto přítomný čas pomocným *m* neb *n* tvořil se, jako: *нмѣж* — *нѣтѣж*, *г. ятѣж*, *il. jet*, *p. jęty*, *č. jat*; *дмѣж* — *дѣтѣж*, *dęty*, *dutý* (ač též od prostějšího *duju*); *жмѣж* — *жѣтѣж*; *пнѣж* — *пѣтѣж*, *г. пять*, *il. raspét*, *p. rozpięty*, *č. rozpiat*; *тнѣж* — *тѣтѣж*, *cięty*, *fatý*; *поуѣж* — *поуѣтѣж*, *il. poçet*, *p. rozçęty*, *č. poçatý*. Od *jedu* *č. jetý: vyjetá cesta*. Časoslova první formy uzavírající kmen tekutým *r* neb *l* v staroslovanštině obyčejně připouštějí příčestí obojího druhu: *трѣж*, *neurč. трѣтн* a *трѣтн*, *tudy сътрѣтѣж* a *сътрѣнѣж*; *пожрѣж* — *пожрѣтѣж* a *пожрѣнѣж*, *прострѣж* — *прострѣтѣж* a *прострѣнѣж*, *мрѣж* — *мрѣтѣж* a *мрѣнѣж*, *мелѣж* — *млѣнѣж* a *млѣтѣж*, *колѣж* — *клѣтѣж*. Čeština kloní se více k *n*: *tru* — *třen*, *dru* — *dřen*, *zavru* — *zavřen*, *pru* — *přen*; *mru* předpokládá obojí i *mrt* i *mřen*, jak z odvozeného *úmrti* a *umření* vysvítá; *meli* — *mlet* a *mleň*, *koli* — *klát* a *klán*; v *pol. rus. a ilyr. zas* naopak všude *t* drží převahu: *trę tarť* — *tarty*, *zawrę zawarť* — *zawarty*, *rozdarť*, *zażarty*, *uparty*; *rus. тпу терѣж* — *тертый*, *простертый*, *подпертый*; *il. razdart*, *potart* atd. Tak též *mieleć* — *męty* a *mielony*; *молотъ мелю* — *молотъ*; *kólę klóc* —

kľóty, колю — колотъ; *pielę pleć* má *peřty* a *pielony*, полотъ — полотъ, od čehož se odchyluje naše *pleji* — *plen* a *plet*. — Ostatní časoslova první formy oddělení druhého ve všech nářečích vedou přičestí toto na **н**: *плетж* — *плетенъ*, il., č., r. též *pleten*, pol. *pleciony*; *ведж* — *веденъ*, *wiedzony*; *пасж* — *пасенъ*, *pasiony*; *жгж* — *сѣженъ*, *стригж* — *стриженъ*, *пекж* — *печенъ* atd.

Přičestí časoslov druhé formy volí jazyk ruský a český končiti v **тъ**: *гну* — *гнутъ*, *тону* — *утонутъ*, *обману* — *обманутъ* (oklamati), *упомяну* — *упомянутъ*, *вину* — *винут*, *hrnu* — *zahrnut*. Toliko kde druhá forma v první přeskakuje, stává zde dvojí přičestí a však stejné ceny. Ono z první pak za ušlechtilejší se považuje: *dotknu* — *dotkнут* a *dotčen* (dotku), *postihnu* — *postižen* (od *postihu*) běžnější než *postihnut*, *nadchnouti* — *nadšen* a *nadchnut* atd. Polský jazyk počíná si libovolně v užívání obou zakončení i **т** i **н**, předce však pozoruje se, že starší spisovatelé tomuto poslednímu dávají přednost: *dotknięty* a *dotkniiony*, *zamknięty* a *zamkniiony*, *powściągnięty* a *powściągniiony*, *ściśnięty* a *ściśniiony*, *zginiony*, *wylękniiony* atd.; v staročeském *utiskněn* (utištěn utisknut). Asi na té samé cestě nalézají se i nářečí ilyrská: *ganut* a *ganjen* (hnut), *taknut* a *taknjen*, *spomenut* a *spomenjen*, *pominut* a *pominjen* atd. Předce ale prvnější zakončení v *nut* jest obecnější, a druhé jen v jistých krajinách domuje. V staroslovanském jazyku toto přičestí druhé formy končící se v **тъ** přichází velmi pořádku: *разгнж* — *разгнжтъ*, *коснж* — *коснжтъ* (dotkнут). Obyčejněji doplňuje se jako v češtině z první formy, anebo odvozuje se koncovkou **-новенъ**: *двгнж* — *вздвгнженъ* aneb *вздвггновенъ*, *отврѣгнж* — *отврѣженъ* nebo *отврѣггновенъ*, *поманж* — *помановенъ*, *накынж* (nahoditi) — *накыновенъ*, *проткнж* — *протченъ* neb *проткгновен*. Někdy jako v polštině přibírá se pouze **енъ**, jako od *оусткнж* — *оусткненъ* místo *оусткгновенъ* neb *оустченъ*, *некосненъ* (nedotkнут) atd. A však i tyto útvary nehrubě často se vyskytují. Zakončení min. přič. v *oven* v dotčených nářečích někdy i v první formě se vyskytá: *открыж* — *откровенъ* (i ruský a ilyrsky: *skroven griv*); *омовенъ* vedlé *омытъ*. Tak i *збвенъ* místo *збытъ*, *надменъ* místo *наджтъ*, a zas *поддоувенъ*. — V ostatních čtyřech vyšších formách už tvoření trpného přičestí děje se všude pravidelně pomocným **нъ**. Tak v třetí a čtvrté formě

s šetřením náležitého přehlasení: **видѣти** — **вижденъ**, *widzony*, *vidjen*; **разоумѣти** — **разоумленъ**, **хотѣти** — **хощенъ**, **дръжати** — **дръжанъ**; **пробоудити** — **пробоудженъ**, **пробуженъ**, *przebudzony*, *probudjen*; **объявити** — **объявленъ**, **носити** — **ношенъ**; **похытити** — **похыщенъ**, *pochwycony*, *pochycen*; **поустити** — **поущенъ** atd. V páté a šesté formě: **желати** — **желанъ**, **обожати** — **обожанъ** (zbožňuji), **орѣж орати** — **оранъ**; **раздраблѣти** — **раздрабланъ**, **обрадovati** — **обрадovanъ**, **забоювати** — **забоюванъ** atd.

Při tomto přičestí ještě na některé zvláštnosti běžně chci poukázati:

a) Rozdíl v užívání tohoto přičestí co přídavníka určitého a neurčitého v nynější polštině téměř docela se zanedbává. Neurčité přičestí, užíváno jsouc v přísudku, nemělo by se od neurčitého přídavného jména nijak lišiti, jakož toho ostatní Slované bedlivěji šetří, a pročež mělo by zníti u př. od *rozgniewać* — *rozgniewan* -o -a *jestem*, *rozgniewani* -a -y *jesteśmy* atd., anebo: *przyjął* -to -ta, -ci -ta -ty. Že dávnější polština skutečně to činila, vysvítá všude zřejmě ze spisův starších, jako: *w niebo być wzięt* (místo *wzięty*). *Klon.* — *Wytargnion będzie.* — *Ma być rozumian i sądzon jako złoczyńca.* — *Pokolenie otjęto i odłączono jest.* — *Słowa ma są zapisana.* — Někteří novější spisovatelé zvláště v básních propůjčují opět místa aspoň v pohl. muž. tomuto neurčitému tvaru: *W mroźne przewiezion kraje kwiat usycha* atd.

b) Podlé rozdělení hned z počátku daného rozvrhují se časoslova v činná a střední neboli přechodná a nepřechodná. Nepřechodná, rovně jako v jiných jazycích, nepřipouštějí také ve slovanských žádných trpných přičestí aniž sic jakého trpného skloňování. Zákon tento zachovává se z většího dílu i v polštině; předce však, zvláště za nynějších dob, druhdy se odstupuje od něho, kteréžto břídění v jazyku jazyční cit každého Slovana urážeti musí. Z přemnohých toliko jeden neb druhý příklad: *stado rozpierzchnione* od *rozpierzchnąc się*, zde rozumným způsobem nemůž se odváděti leč *rozpierzchły* (č. *rozprchnutý!* a *rozprchlý*), neboť mělo-liby jakého trpného přičestí zde stávati, muselo by se vésti od činného *rozprószyc*, jenž onomu střednímu jde po boku; leč *rozpierzchniony* jest právě taková nestvůra, jako by kdo řekl

uschniony neb *uschnięty* místo *uschły* neb *ususzony*. *Jeżeli życzysz być banym — s konia spadniony*; od *spasć spadnę* neznají dobří spisovatelé leč *spadły*. Tyto a podobné přestupky proti duchu jazyka slovanského nepochybně odtud vznikly a vznikají, že polská mluva utvořujíc smysl trpný nejraději se nachyluje skoro při všech časoslovec k pohlaví věcnímu *o* v přičestí tomto, jak tudíž uvidíme. Tolikéž přičestí užívaná obecně jako: *miniony*, *upłyniony*, *ułgniony* (uvázlý), *zginiony* a podobná z druhé formy aspoň tím omluviti se dají, poněvadž přesné přičestí *-ęły* zde záhy z jazyka vymizelo, aniž z první formy můž se nahraditi. Jinde zná se podobně nám Čechům jen: *uplynulý* čas, *minulý*, *zahynulý* atd.

c) Podotklo se už před tím, že přičestím přítomn. času ve smyslu trpném (totiž oním končícím se v *m*) nejenom to se pronáší, co skutečně se nyní koná, konáno jest; nýbrž že z části také to se jím označuje, co toliko konáno býti můž aneb konati se má. Tento smysl pojímá v sebe také přičestí minulého času ve mnohých časoslovec, a zvláště starším spisovatelům jest tento obrat velmi oblíben. A však připomenouti se musí, že v takovémto užívání minulého času skoro vždy částice záporná *ne* s přičestím se pojí. Vedlé takto užívaného přičestí běží v pozdější a nynější době přídavné *-telny* *-teđlný* aneb jiné mu v síle podobné. U př.: Pro *nepřemožené* překážky jsme to vyplniti nemohli, — tolik co *nepřemožitelné*. Zřejmo jest, že se takováto přičestí v moci rovnají latinskému v *-dus -da -dum*, anof vlastně i ona k čemusi teprv nastávajícímu se vztahuje. Staroslovanský a ruský jazyk ovšem přirozeněji a slušněji to pronáší svým zachovaným přičestím *-имъй -а(е)имъй*, u př. *побѣдимъ, непобѣдимъ* jest *superandus*, *non superandus*, *побѣждаемъ* = qui nunc devincitur, *νικαόμενος*.

Takovým způsobem nalézáme i v našich nařečích uváděné toto přičestí, u př. č. *neodolaná žádost zlata*; *ohněm neuhašeným trápení budú*; *věc radostná a potěšená to byla*; *zarmoucená a těžká příhoda* (vždy spolu ukončené). Pol. *niezliczone mnostwo* (nespočtené, non numerandus, innumerabilis), *niepokonana przeszkoda* (ein nicht zu überwindendes Hinderniss), nyní *niepokonalny*. — *Mam niewypowiedzianą radość*; *był nam nieprze-*

таманъ турсза (č. nepřelomeným, nepřelomným). Rus. красота неказанная (quae dici non potest, nevýslovná, nevyslovená), не объемленный богъ (neobsáhlý). Druhdy ve tvrdících průpovědech koná podobnou službu přičestí minulé opakovacího časoslova: Počet *svolávaných* k tomu sjezdu přátel (convocatorum); pol. spis *przywoływanych* senatorów; — co do ziemi *rozdarowywanéj* (quod adinet agros distribuendos, *rozdarowany* = distributus). Z toho viděti, že slovanština pro bud. času přičestí nemajíc žádné určité formy rozmanitým způsobem latinské *-dus* vytváří aneb i opisuje, nejvíce, jak se už řeklo, přídavníkem *-elný, -ný, -itý, -ebný, evný* a podobně, jako č. *jistý* a *nepochybitý* (non dubitandus), *ke dni jmenovitému* (který jmenován bude) atd.

d) Konečně připomenouti jest, že trpné přičestí druhdy přechází v řad a povahu obyčejných přídavných, což snadno tím pochopiti a vyložiti se dá, poněvadž všeliká přičestí vnitřní povahou svou nic jiného nejsou leč časoslovní přídavníci. Pročež vedle stejného skloňování nalézáme při oněch jako v čistá přídavná už přeshlých také i stupňování. U př. *užívati* — *užívaný, užívanejší*; *zříditi* — *zřízený, nejzřízenější*; *zapomenu* — od Boha *zapomenutější* nad jiné; *protřelý* — *protřelejší, znuzelý* — *znuzelejší, rozmařilý* — *rozmařilejší*. Pol. *doświadczoney przyjaciel* — *doświadczeńszy*; *oświecony* — *najoświecześniey*; *upłakany* — *najupłakańsza twarz*; *wytrzymały* — *wytrzymałszy* (vytrvalý), *trop wywietrzalszy*. Tož samé i v jiných nářečích.

Časoslovní statné jméno tvoří se vesměs z přičestí trpného přidáním koncovky *ie*: *ннть — ннтіе, несенъ — несенніе, рожденъ — роженніе, омовенніе* (obmytí); pol. *dotknięty* — *dotknięcie, utracony* — *utrącenie, widziany* — *widzienie*; č. *hnut* — *hnutí, zajat* — *zajetí, rušen* — *rušení* atd. Leč časoslovnímu statnému jménu jest daleko širší pole nežli trpnému přičestí, ježto i časoslova nemající tohoto přičestí, jako jsou střední a stavoměnná, předce své statné jméno vykazují, a tudy jako na nějakém smyšleném přičestí se zakládají; jako: (*мрътъ мрѣнь*) *оумрътнѣ, ооумръеннѣ*; č. *seděti* — *sezení, boleti* — *bolení, stárnouti* — *stárnutí, vadnouti* — *vadnutí*; p. *kiwnąc* — *kiwnęcie, ziewnąc* — *ziewnienie, ziewanie, szumiec* — *szumienie*.

Smysl trpný.

O smyslu trpném (*vox passiva*) ohledem na veškerá nářečí slovanská málo dá se pověditi se stanoviti tvaroslovního; ovšem více vzhledem na slovosklad, o který ale nám nyní činiti není. Příčina v tom leží, že o smyslu trpném, jako o sobě stojícím a organickém, s nímžto by se tvarosloví zanášeti mohlo, ani řeč býti nemůže proto, poněvadž z něho nic nestává kromě jediných příčestí minulých, o nichžto právě řeč se vedla, anebo nejvýš o dvojích, připojíme-li k tomu i přít. čas, jak ve staroslovanštině a ruštině se vyskytuje. A tato dvojí-příčestí jsou jediný základ, na němžto slovanský trpný smysl zpoléhá, utvořený skládáním a přistavováním pomocných slov jiných. Jinak také a to mnohem obyčejněji nahraňuje se trpný smysl činným.

a) První tedy způsob vyjádřiti smysl trpný koná se pouhým opsáním, když totiž spojujeme stávající v jazyku trpná příčestí s pomocným časoslovem *býti*, *bývati*. Způsob (modus) a čas určuje se tu časoslovem pomocným, vid neboli časové trvání označuje se příčestím, jimžto mimo to i rozdíl v pohlaví vytknut bývá. Přihledněme nyní k jednotlivým časům:

Přít. čas. Zde staroslovanský a ruský jazyk příkládá k pomocnému *ѣсмь* své příčestí přít. času в м; které však nikdy se nemůž vážiti z vidu jednodobých neb ukončených, nýbrž jen z trvacích neb opřetovacích: *ѣсмь влекомъ* -о -а, *ѣсмъ влекомн* -а -ы; nikoliv ale *ѣсмь привлекомъ*, *отвлекомъ*, a však opět *ѣсмь привлекаюмъ* (jsem váben). Rovně *ѣсмь тѣшимъ*, *не оутѣшимъ*, ale *оутѣшаюмъ*, *ѣсть понмъ*, *сѣднмъ*, *скръбнмъ* (jest smoucen), nikoliv *оскрѣбнмъ*, a však *оскрѣбляюмъ* (zarmucován); *вода мѣтнма ѣсть вѣтромъ* nebo *вѣзмѣщаюма*. Tak i rus. я убодаемъ, ты убодаемъ atd. (не убодомъ); од разторгну нис, але од разтерзаю: я разтерзаемъ, мы терзаемы; я любимъ отъ нея, ты молимъ отъ него, я развязаемъ, не развязаемъ; *ѣсмь вѣздемъ*, не *сваздаюмъ* atd. Jazyk český, polský, ilyrský neznaje už tohoto příčestí pomáhá si minulým časem: *jsem živěn a sycen, jsme trýzněni a pokutováni; jestem wyłączoney, jestem prześladowany, jesteśmy dotknięci, są zbierani; jesam jesi jest pozivan, jesmo jeste jesu sudjeni* atd. A však i v těchto nářečích našich opět tentýž důležitý rozdíl znamenati se může, béřeme-li příčestí z oboru vidu

jednodobého neb ukončeného, anebo z vidu trvacího neb opěťovacího, kterýžto druhý jenom v přísném smyslu můž přít. čas dáti. Váží-li se z prvnějšího, označuje ovšem, a to z příčiny pomocného *ѣсмь*, cosi přítomného, a však vždy s ohledem na něco vykonaného, naplněného, tudy na minulost. U př. *jsem hnán, jsem honěn, odháněn*, jest čistý přít. čas, ne však *jsem vyhnán*; tak též: *jest rozpínán, rozpiat; jsme hledáni, shledáni; jest chycen, pochycen, chytán, jsou chytáni a pochytáni* atd. Příužitím pomocného *bývám* místo *jsem* jinačí se toliko vid časoslovní.

Minulý čas. Staroslovanský jazyk béře k min. času pomocné časoslovo *бѣхъ, бѣхъ* a *бѣхъ* (místo *bývách*), a zde staví se nám opět ten úkaz před oči, že ve staroslovanštině a tudíž i ruštině, vychází-li časoslovo z vidu trvacího neb opěťovacího vedlé přičestí minulého času *и* neb *т*, také ono přítomného času můž se užívat, ano při opěťovacích formách užíváno ho téměř výhradně. U př. *вѣсть разгласена бѣсть* (rozhlásila se), *вѣсть бѣше разгласяема* (rozhlášovala se); *азъ бѣхъ помниемъ* (byl jsem vzpomínán); *бѣхомъ избавлени, бѣхомъ избавляемъ* (vykupování); rus. *был просвѣщаемъ, просвѣщенъ, городъ былъ разграбленъ и сожженъ* atd. V trvacích neb opěťovacích videch jakožto neokončených i v novějších jazycích vždy aspoň nějaké zas jestarážení na čas přítomný: *byli rozváděni, rozvozováni* proti *byli rozvedeni; byl okrášlen, okrášlován*.

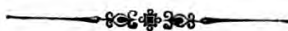
Pod tímž pravidlem stojí i bud. čas: *бѣдѣ призванъ, б. призываемъ, бѣдѣши покоренъ* a *покармаемъ*; rus. *будетъ изпущено, изпущано, изпущаемо; бѣdzie oczyszczon, oczyszczan, бѣdziecie postawieni* atd. — Polský jazyk místo pomocného *być* druhdy střídavě *zostać, zostawać* užívá: *zostałem skrzywdzonym, zostanie nieuproszonym*.

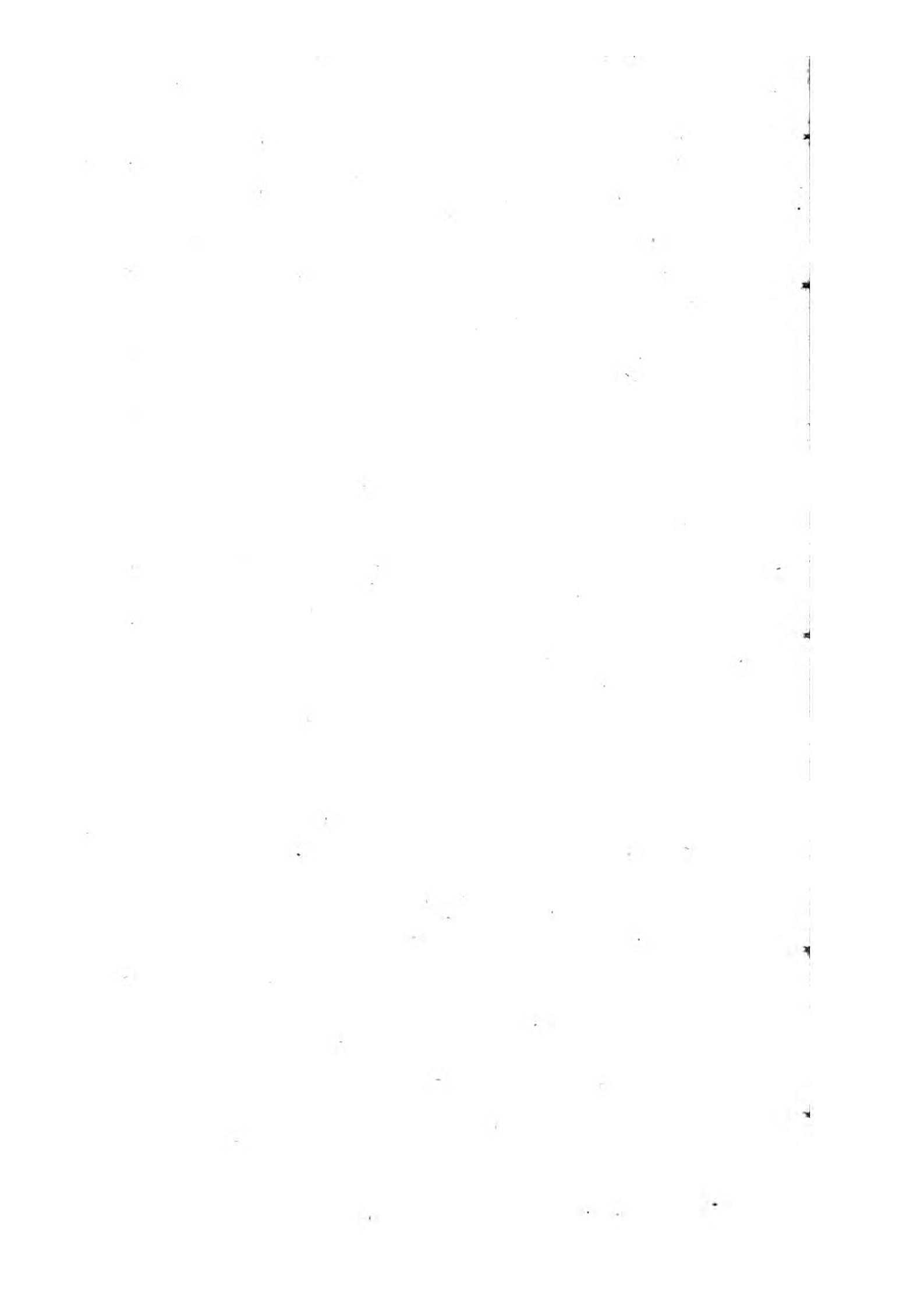
Co zde nyní o způsobu ukazovacím povědělo se, týká se i žádacího a rozkazovacího v též míře, kde jazyk staroslovanský a ruský podobně obojí své přičestí pod těmiže výmínkami vynakládá. — Z ohledu polštiny bud ještě i to připomenuto, že nářečí tomuto velmi jest oblíbeno, trpný smysl v minul. času pronášeti bezosobně, anož se přičestí klade ve střední pohlaví a podmět neboli první pád ve čtvrtý. Skládání toto jest ovšem i druhým našim nářečím známo, ale ne v té míře běžno. Tudy místo *byłem za-*

proszony — zaproszono mię, był przyjęty — przyjęto go. Kiedy mu było syna zabito, rzewno płakał. Duch jazyka polského připouští v případě tomto, že mnohá časoslova nepřechodná neboli střední v trpné přičestí se převádějí, ač jeho dle své povahy vlastně míti nemohou. U př.: *Po trupach jak by po moście przejsć možono. Niemożono go widzieć. I temu o gardło stano. Musiano by rozumieć* atd.

b) Předce však duchu slovanského jazyka daleko jest přiměřenější, kde jen koliv možnost se ukazuje, nevystupovati z mezí činného smyslu, jakožto prostšího a v samém sobě vytvořeného. Protož kdekoliv svobodno jest voliti, tomuto přednost se dává. Místo *перо оунесено єсть вѣтромъ* neb *оуношаємо єсть* kratčeji a přirozeněji zní: *перо оуносить вѣтръ; люди которые нами люблены — которыхъ любимъ* a tak všude. Mimo to vládne jazyk i jinými prostředky, že snadno můž trpný smysl rozmanitými obraty nahraditi. — Nejoblíbenější a nejpráhodnější však cesta všem Slovanům ta jest, že k vytknutí trpného smyslu zvratných časoslov, t. j. opatřených náměstkou *сѧ* užívají. Zvláště v staroslovanštině takto daný trpný smysl nejhustěji se nalézá, ano jím všecky poměry časové velmi pohodlně a úplně vyjádřiti se mohou, u př. *домъ сѧздаєть сѧ къ єдиноє лето* (*domus aedificabitur*); *домъ сѧзда сѧ* (*aedificata est*), *зидает сѧ* (*aedificatur*), *когда домъ зидашє сѧ* (*cum aedificaretur*) atd. *апостола просвѣти сѧ всѧ земля* místo *просвѣщена бысть*. Místo *я былъ устрашенъ этой вѣдомостью* — *я устрашился* atd., aneb *меня эта вѣдомость устрашила*. Místo *Szląsk podzielony jest na dwie części* — *Szląsk dzieli się na dwie części*.

Tolik o časoslovech.

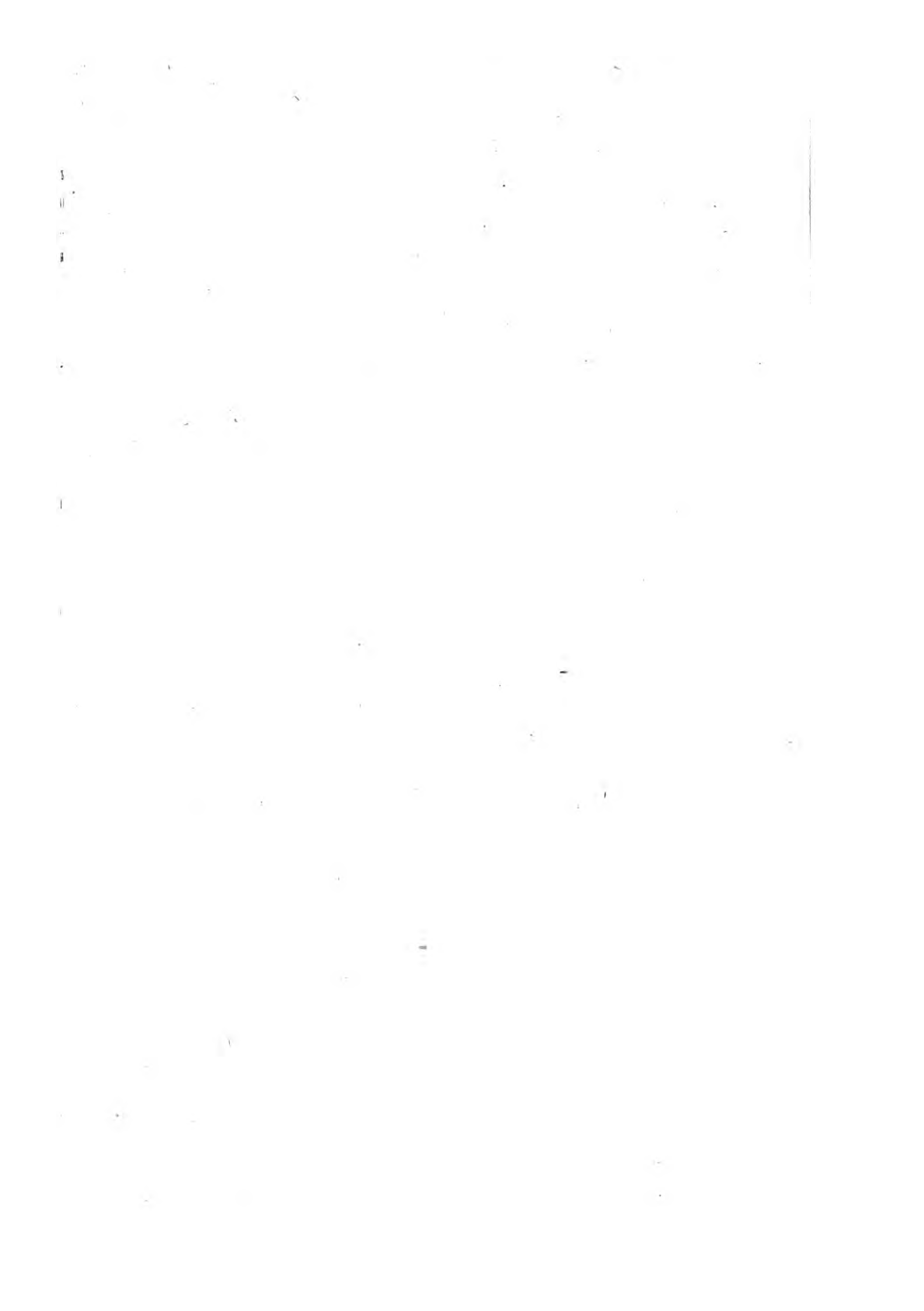

Opravy patrnějších omylů.

		Na str. 11 řád. 17 a 18 shora čti takto: ano zase jednoduché zvuky		ш y sloučením litery s a z,	
				c a z znáti dávají	
— —	14 — 8	*	—	na místě: Samohlásky <i>a</i> čti: Samo-	hlásky <i>u</i>
— —	25 — 2		zdola — —	zvukové čti: zvuky	
— —	38 — 10		— — —	<i>lódź</i> — <i>łódź</i>	
— —	39 — 6		shora — —	<i>placić</i> — <i>placić</i>	
— —	45 — 8 a 6		zdola — —	souhlásek -sky čti: dvou-	hlásek -sky
— —	54 — 16		shora — —	шастіе чti: шастіе	
— —	61 — 17		zdola — —	дребезъ — дребезгъ	
— —	71 — 10		shora — —	пить — пѣть	
— —	— — 11		— — —	дола — доля	
— —	96 — 12		— — —	провождѣ — провождѣ	
— —	99 — 15		— — —	ченця — чернца	
— —	109 — 4		— — —	лабедь — лебедь	
— —	123 — 5		zdola — —	samohlásky <i>a</i> a <i>e</i> čti: samo-	hlásky <i>o</i> a <i>e</i>
— —	124 — 13		shora — —	моръ чti: моржъ	
— —	126 — 13		— — —	<i>pięc garcy</i> — <i>pięc garncy</i>	
— —	146 — 4		— — —	мзѣа = мзѣа — мзѣа = мзѣа	
— —	170 — 17		zdola — —	<i>Aristides</i> , -a čti: <i>Aristi-</i>	<i>des</i> , -da
— —	193 — 7		shora — —	<i>materziński</i> — <i>macie-</i>	<i>rzyński</i>

Na str. 218 řád. 14	shora na místě: ПЯТЬДЕСЯТЬ čti: ПЯТЬДЕСЯТЬ
— — 224 — 8	zdola — — ВЪСА — ВЪСА (ВЪСА)
— — 224 — 6 a 5	— čti: ВЪСЕГО...ВЪСЕМОУ...ВЪСѢЖ...ВЪСЕМЬ... ВЪСЕЙ...ВЪСЕМѢЖ...ВЪСА (ВЪСА) ...ВЪСѢЖ
— — 229 — 13	shora na místě: 7. ІЄЖ čti: 7. ІЄЖ
— — 236 — 14	— — — УЪТО — УЪСО
— — 239 — 11	— — — КЪТОРЫЙ — КОТОРЫЙ
— — 256 — 3	zdola — — jednotlistívo čti: jednotli- vostí
— — 257 — 10	shora před slovo: Přesvědčiti přidej: 2.
— — 259 — 11	— — — Ро — 4.
— — 275 — 10	— na místě: ПРЫБЫТИ čti: ПРЫБЫТИ
— — 278 — 14	zdola — — ОУТРЕНОВАТИ — ОУТРЕНЕВАТИ
— — 284 — 17	— — — рѣокеѣ — рѣокаѣ
— — 296 — 11	shora po slově снабжу přidej: (opatřiti), пихтѣть пихчу
— — 302 — 10	zdola — — zdvinúti přidej: prnúti místo
— — 303 — 10	shora na místě: КАНѢЖ — КАНѢЖ
— — 352 — 18	— — — byč — byč
— — — — 19	— — — byč — byč

1371/74

4
XBFG

